

CONFERENCE BOOK

ÇANAKKALE
17 - 19 TEMMUZ 2026

TROIA 4. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

TROIA 4th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
JULY 17 – 19, 2026
CANAKKALE

ISBN: 978-625-8795-29-5

Published by : Academy Global Publishing House

**TROIA 4TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
JULY 17 – 19, 2026
CANAKKALE**

Edited By
PROF. DR. DWI SULISWORO

Issued: 20.08.2026
ISBN: 978-625-8795-29-5

ASSOCIATION & ACADEMIC INCENTIVES :

In the conference 41 papers have been presented by Turkish participants and 59 papers by international participants.

Members of the organizing committees of the conference perform their duties with an "official assignment letter"

The Contents Of This Book Are Solely Those Of The Authors.

Bu Kitabın içeriğinin tüm sorumluluğu yazarlarına aittir.

Web: www.canakkalekongresi.org

Contact: canakkalekongresi@gmail.com

CONFERENCE ID

TROIA 4TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES**DATE – PLACE****JULY 17 – 19, 2026****CANAKKALE****ORGANIZATION****ACADEMY GLOBAL CONFERENCES & JOURNALS****EVALUATION PROCESS****All applications have undergone a double-blind peer review process.****PARTICIPATING COUNTRIES**

Turkey – United Arab Emirates -Spain – Georgia- Kazakhstan- Chile- Azerbaijan- Ethiopia-
Nigeria- Russia - South Africa- Oman – Afghanistan- Egypt- Laos- Iran – Romania –
Pakistan - India

PRESENTATION**Oral presentation**

No part of this book may be reprinted or reproduced or utilized in any form or by any electronic, mechanical or any other means, now known or hereafter invented, including photocopying and recording, or in any form of information storage or retrieval systems, without permission from the publishers.

Academy Global–2026©

CONGRESS ORGANIZING BOARD

Head of Conference : Assoc. Prof. Dr. Mehmet Fırat Baran

Prof. Dr. Hülya Çiçek - Gaziantep Üniversitesi

Prof. Dr. Ali Bilgili - Ankara Üniversitesi

Prof. Dr. Naile Bilgili - Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Başak Hanedan - Atatürk Üniversitesi

Prof. Dr. Hajar Huseynova - Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Prof. Dr. Dwi Sulisworo - Ahmad Dahlan University

Prof. Zain Musa - Royal Academy of Cambodia

Prof. Dr. Sameer Jain - NICMAR University

Prof Yakup Babayev - Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Prof. Dr. Suyatno - Ahmad Dahlan University

Prof. Dr. Al-Rashiff H. Mastul -Mindanao State University

Prof. Dr. Alhisan U. Jemsy - Mindanao State University

Prof. Dr. Elif Akpınar Külekçi - Atatürk Üniversitesi

Prof. Dr. Mehtap Kavurmacı - Atatürk Üniversitesi

Prof. Dr. Belkıs Özkara - Afyon Kocatepe Üniversitesi

Prof. Dr. Mavlonova Ugiloy Khamdamovna - Zarmed University

Assoc. Prof. Dr. Aysel Arslan - Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Yeliz Çakır Sahilli - Munzur Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Sıddık BAKIR - Ataturk Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Berna Koçak - Munzur Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Irade Kerimova - Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Dhesi Ari Astuti - Ahmad Dahlan University

Assoc. Prof. Dr. Mehmet Fırat Baran - Batman Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Abdulkadir Aydın - Dicle Üniversitesi

Assoc. Prof. Dody Hartanto - Ahmad Dahlan University

Assoc. Prof. Dr. Rungchacadaporn - Ahmad Dahlan University

Assoc. Prof. Nazile Abdullazade - Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Assoc Prof. Dr. Feran Aşur - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Assoc Prof. Dr. Erkan EFİLTİ - Kırgızistan-Türkiye Manas University

Assoc. Prof. Dr. Dini Yuniarti - Ahmad Dahlan University

Assoc. Prof. Ivaylo Staykov - New Bulgarian Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Abbas Ghaffari - Tebriz Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Yasemin Taş - Gazi Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Yeganə Qəhrəmanova - Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Bülent Işık - Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Nurkan Yılmaz - İnönü Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Həmzə Əliyev- Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Sevrə Fırınıoğulları

Assist. Prof. Ihwan Ghazali - Technic University of Malaysia

Assist. Prof. Dr. Abışov Elşad Şərəfxan oğlu- Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Assist. Prof. Dr. Mahrukh Dovlatzade - Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Assist. Prof. Dr. Naci Büyükkaracığan- Selçuk Üniversitesi

Assist. Prof. Dr. Songül Atak - Dicle Üniversitesi

Lecturer Mehmet Nuri Ödük - Selçuk Üniversitesi

Dr. Fatih İ. Kurşunmaden - Selçuk Üniversitesi

Assist. Prof. Dr. Mehdi Meskini Heydarlou –

Dr. Dadash Mehravari - Tebriz Üniversitesi

Dr. Aynurə Əliyeva - Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Dr. Gültekin Gürçay

Dr. Amaneh Manafidizajı

Scientific & Review Committee

Prof. Dr. Hülya Çiçek – Türkiye

Prof. Dr. Emine Koca – Türkiye

Prof. Dr. Fatma Koç – Türkiye

Prof. Dr. Valide Paşayeva - Türkiye

Prof. Dr. Ali Bilgili - Türkiye

Prof. Dr. Naile Bilgili - Türkiye

Prof. Dr. Başak Hanedan – Türkiye

Prof. Dr. Aysel Güven - Türkiye

Prof. Dr. Bülent Kurtişoğlu – Türkiye

Prof. Dr. Hajar Huseynova – Azerbaijan

Prof. Dr. Dwi Sulisworo – Indonesia

Prof. Dr. Natalia Latygina – Ukraina

Prof. Dr. Yunir Abdrahimov – Russia

Prof. Muntazir Mehdi – Pakistan

Prof. Dr. T.Venkat Narayana Rao – India

Prof. Dr. İzzet Gümüş – Türkiye

Prof. Dr. Mustafa Bayram – Türkiye

Prof. Dr. Saim Zeki Bostan – Türkiye

Prof. Dr. Hyeonjin Lee – China

Prof. Yakup Babayev - Azerbaijan

Prof. Dr. Suyatno – Indonesia

Prof. Dr. Zain Musa – Cambodia

Prof. Dr. Sameer Jain – India

Prof. Mehdi Mohammadzade – Iran

Prof. Dr. Ika Maryani – Indonesia

Prof. Dr. Guler Yenice – Türkiye

Prof. Dr. Elif Akpınar Külekçi – Türkiye

Prof. Dr. Mavlonova Ugiloy Khamdamovna – Uzbekistan

- Prof. Dr. Mehtap Kavurmacı – Türkiye
- Prof. Dr. Belkıs Özkara – Türkiye
- Prof. Dr. Al-Rashiff Hamjilani Mastul – Philipinnes
- Prof. Dr. Alhisan U. Jemsy – Philippines
- Assoc. Prof. Dr. Aysel Arslan - Türkiye
- Assoc. Prof. Dr. Sıddık Bakır – Türkiye
- Assoc. Prof. Dr. Meryem Öztürk - Türkiye
- Assoc. Prof. Dr. Yeliz Çakır Sahilli - Türkiye
- Assoc. Prof. Dr. Berna Koçak - Türkiye
- Assoc. Prof. Dr. Dhesi Ari Astuti – Indonesia
- Assoc. Prof. Dr. Abdulkadir Aydın - Türkiye
- Assoc. Prof. Dr. Feran Aşur – Türkiye
- Assoc. Prof. Dr. Yasemin Taş – Türkiye
- Assoc. Prof. Dr. Bülent Işık - Türkiye
- Assoc. Prof. Dr. Nurkan Yılmaz - Türkiye
- Assoc. Prof. Dr. Sevrâ Fırıncıoğulları - Türkiye
- Assoc. Prof. Dr. Abdulsemet Aydın – Türkiye
- Assoc. Prof. Dr. Mehmet Fırat Baran - Türkiye
- Assoc. Prof. Dr. Dilorom Hamroeva - Uzbekistan
- Assoc. Prof. Dr. Abbas Ghaffari – Iran
- Assoc. Prof. Ivaylo Staykov - Bulgaria
- Assoc. Prof. Dr. Dini Yuniarti – Indonesia
- Assoc. Prof. Dr. Ümit Ayata – Türkiye
- Assoc. Prof. Dr. Həməzə Əliyev - Azerbaijan
- Assoc. Prof. Dr. Okan Sarıgöz – Türkiye
- Assoc. Prof. Dr. Eda Bozkurt – Türkiye
- Assoc. Prof. Dr. Ahmet Topal – Türkiye
- Assoc. Prof. Dr. Abdulkadir Kırbaş – Türkiye
- Assoc. Prof. Dr. Mesut Bulut – Türkiye
- Assoc. Prof. Dr. Fahriye Emgili – Türkiye
- Assoc. Prof. Dr. Sandeep Gupta – India

- Assoc. Prof. Dr. Veysel Parlak – Türkiye
- Assoc. Prof. Dr. Mahmut İslamoğlu – Türkiye
- Assoc. Prof. Dr. Nazile Abdullazade – Azerbaijan
- Assoc. Prof. Dr. Irade Kerimova - Azerbaijan
- Assoc. Prof. Dr. Yeganə Qəhrəmanova – Azerbaijan
- Assoc. Prof. Dr. Ali Vandshoari – İran
- Assoc. Prof. Dr. Dinara Fardeeva – Rusya
- Assoc. Prof. Dr. Göksel Ulay – Türkiye
- Assoc. Prof. Dr. Erkan Efilti - Kirgizistan
- Assist. Prof. K. R. Padma – India
- Assist. Prof. Dr. Omid Afghani - Afghanistan
- Assist. Prof. Dr. Maha Hamdan Alanazi - Saudi Arabia
- Assist. Prof. Dr. Dzhakipbek Altaevich Altayev - Kazakhstan
- Assist. Prof. Dr. Amina Salihi Bayero – Nigeria
- Assist. Prof. Dr. Ahmad Sharif Fakheer - Jordania
- Assist. Prof. Dr. Dody Hartanto - Indonesia
- Assist. Prof. Dr. Ihwan Ghazali - Malaysia
- Assist. Prof. Dr. Mehdi Meskini Heyladou – Iran
- Assist. Prof. Dr. Bazarhan İmangalieva - Kazakhstan
- Assist. Prof. Dr. Keles Nurmaşulı Jaylıbay - Kazakhstan
- Assist. Prof. Dr. Mamatkuli Juraev – Ozbekistan
- Assist. Prof. Dr. Kalemkas Kalibaeva – Kazakhstan
- Assist. Prof. Dr. Bouaraour Kamel – Algeria
- Assist. Prof. Dr. Alia R. Masalimova - Kazakhstan
- Assist. Prof. Dr. Amanbay Moldibaev - Kazakhstan
- Assist. Prof. Dr. Ayslu B. Sarsekenova - Kazakhstan
- Assist. Prof. Dr. Bhumika Sharma - India
- Assist. Prof. Dr. Gulşat Şugaeva – Kazakhstan
- Assist. Prof. Dr. K.A. Tleubergenova - Kazakhstan
- Assist. Prof. Dr. Cholpon Toktosunova – Kirgizia
- Assist. Prof. Dr. Hoang Anh Tuan – Vietnam

Assist. Prof. Dr. Songül Atak - Türkiye

Assist. Prof. Dr. Botagul Turgunbaeva - Kazakhstan

Assist. Prof. Dr. Dinarakhan Tursunaliyeva - Kirgizia

Assist. Prof. Dr. Yang Zitong – China

Assist. Prof. Dr. Gulmira Abndirasulova – Kazakhstan

Assist. Prof. Dr. Imran Latif Saifi – South Africa

Assist. Prof. Dr. Murat Genç – Türkiye

Assist. Prof. Dr. Monisa Qadiri – India

Assist. Prof. Dr. Vaiva Balciuniene – Lithuania

Assist. Prof. Dr. Meltem Avan – Türkiye

Assist. Prof. Dr. Abışov Elşad Şərəfxan oğlu - Azerbaijan

Assist. Prof. Dr. Mahrukh Dovlatzade – Azerbaijan

Assist. Prof. Dr. Naci Büyükkaracığan – Türkiye

Assist. Prof. Dr. Raihan Yusoph – Philippines

Dr. Que-Nhu Duong - Vietnam

Dr. Fatih İ. Kuşunmaden – Türkiye

Dr. Mehmet Nuri Ödük – Türkiye

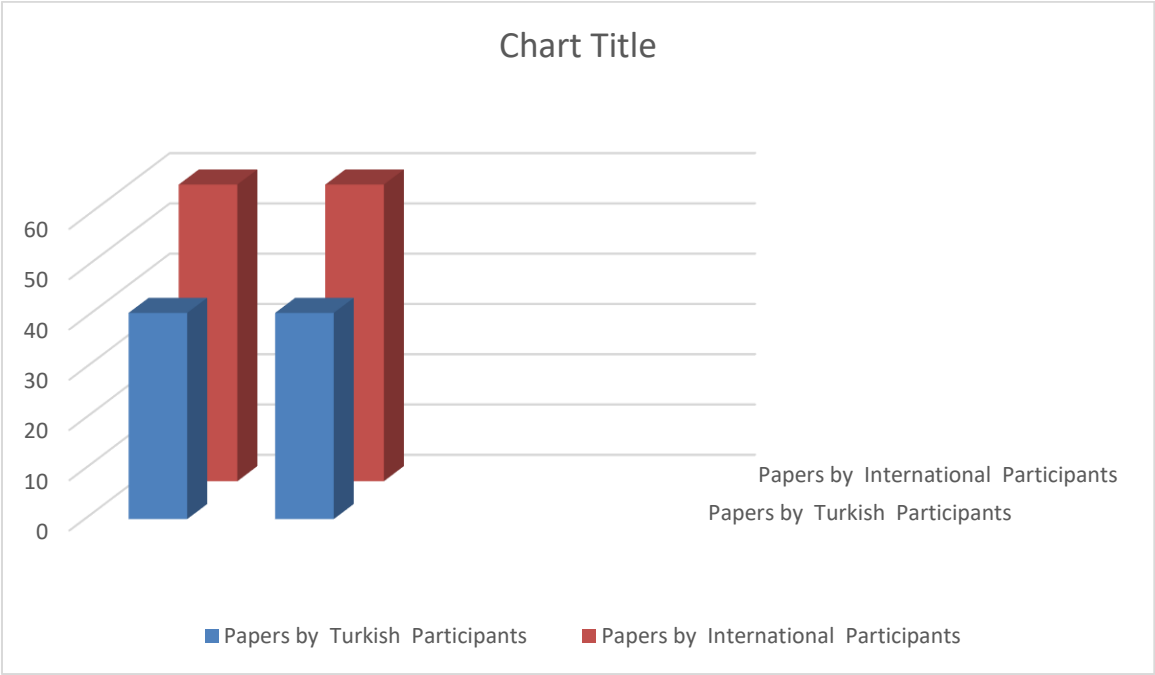
Dr. Ayşe Baran - Türkiye

Dr. Aynurə Əliyeva - Azerbaijan

Dr. Sonali Malhotra – India

Dr. Amaneh Manafidizaji – Iran

	<i>Number of paper</i>	<i>%</i>
<i>Papers by Turkish Participants</i>	41	41
<i>Papers by International Participants</i> <i>(18 Countries)</i>	59	59

TROIA 4TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
JULY 17 – 19, 2026
CANAKKALE

NO : AC- 4T - 2026. 352S– 3859

Konu : Akademik Teşvik Uygunluk Belgesi

10/08/2026

İLGİLİ MAKAMA

Academy Global Conferences tarafından düzenlenen **TROIA 4th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES** kongresi 17-19 Temmuz 2026 tarihlerinde Çanakkale’de 19 farklı ülkeden akademisyenin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Kongre kapsamında sunulan 100 bildirinin 41’i Türkiye’den, 59’u ise farklı 18 ülkeden katılan akademisyenler tarafından sunulmuştur. Kongre, 16 Ocak 2020 Akademik Teşvik Ödeneği Yönetmeliğine getirilen “Tebliğlerin sunulduğu yurt içinde veya yurt dışındaki etkinliğin uluslararası olarak nitelendirilebilmesi için Türkiye dışında en az beş farklı ülkeden sözlü tebliğ sunan konuşmacının katılım sağlaması ve tebliğlerin yarıdan fazlasının Türkiye dışından katılımcılar tarafından sunulması esastır.” değişikliğine uygun olarak düzenlenmiştir.

Bilgilerinize arz ederiz

Saygılarımızla

Assis. Prof. Dr. Gültekin Gürçay

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Tıp Fakültesi

Sayı :E-98102723-903.07-475454

Konu :Görevlendirme Talebi

REKTÖRLÜK MAKAMINA

İlgi : 27.03.2024 tarihli ve E--903.07-474236 sayılı yazı

Fakültemiz Tıbbi Biyokimya Anabilim Dalı'nda görevli öğretim üyesi Prof. Dr. Hülya ÇİÇEK'in Yükseköğretim Genel Kurulunun 15.06.2023 tarihli, 10 sayılı oturumunda alınan 2023.10.183 sayılı kararı gereğince Doçentlik Başvuru Şartlarında bulunan ve doçent olacak adaylardan istenen "Diğer uluslararası/ ulusal bilimsel toplantının düzenleme komitesinde resmi olarak görevlendirilmiş üniversite akademisyen temsilcisi bulunması zorunludur." maddesi gereğince, Academy Global Conference & Journals tarafından yapılan kongrelerin düzenleme kurullarında yolluksuz ve yevmiyesiz olarak görevlendirilme talebi ile ilgili dilekçesi ekte gönderilmiştir

Adı geçen öğretim üyesinin Academy Global Conference & Journals tarafından yapılan kongrelerin düzenleme kurullarında yolluksuz, yevmiyesiz olarak görevlendirilmesinde Dekanlığımızca bir sakınca bulunmamaktadır.

Onaylarınıza arz ederim

Prof.Dr. Şevki Hakan EREN
Dekan

OLUR

Prof.Dr. Arif ÖZAYDIN
Rektör

Ek:İlgi Dilekçe (1 Adet)

Dağıtım:

Gereği:

Tıbbi Biyokimya Anabilim Dalı Başkanlığı

Bilgi:

Sayın Prof.Dr. Hülya ÇİÇEK

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Belge Doğrulama Kodu : *BSFN3RR3CF* Pin Kodu : 27962

Belge Takip Adresi : <https://turkiye.gov.tr/gaziantep-universitesi-ebys>

Adres : Gaziantep Üniversitesi Kampus Alanı, Tıp Fakültesi Dekanlığı, Şehitkamil - 27310 -
GAZİANTEP

Telefon : 0 (342) 360 60 60 Faks:0 (342) 360 16 17

e-Posta : tipfaksek@gmail.com Web : www.gantep.edu.tr/~tipdekanlik/bilgipaketi

Kep Adresi : gauntipdek@hs01.kep.tr

Bilgi için : Hüseyin Temel
Unvanı : Bilgisayar İşletmeni V.

TROIA 4th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
TROIA 4th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
TROIA 4TH INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
July 17 – 19, 2026
CANAKKALE

Kongre Bağlantı Linki :

Join Zoom Meeting

<https://us06web.zoom.us/j/88571518350?pwd=fOYazCWBmbAiWrHygjKSjkbbSvotfd.1>

Meeting ID: 885 7151 8350

Passcode: 202224

ÖNEMLİ AÇIKLAMA (Lütfen okuyunuz)

- ZOOM bağlantısı için yukarıda verilen bağlantıyı veya yine yukarıda verilen giriş bilgilerini kullanabilirsiniz.
- **Oturum içerisinde en KIDEMLİ olan moderatör olarak seçilir. Moderatörün oturum düzenini gözetmesi, akademisyen adaylarını yönlendirmesi beklenmektedir.**
- Oturuma bağlanmadan önce Salon numaranızı adınızın önüne aşağıdaki gibi ekleyiniz. Bu sayede kongre açılışında beklemeden oturumlarınıza gönderilebileceksiniz. Ör. 5 Ahmet Ahmetoglu
- **Sunum süresi 10 dakikadır. Bu sürenin aşılmasını moderatörler temin edecektir.**
- Sunum sonrası 5 dakikayı geçmeyen soru-cevap, tartışma süresi verilmektedir.
- **Sunumlar TÜRKÇE veya İNGİLİZCE yapılabilir.**
- Kameralar, oturum süresince toplam % 70 oranında açık olmak zorundadır.
- **Sunum yapan katılımcının kamerası açık olmak zorundadır.**
- Sunum yapmak zorunludur. **Herhangi bir nedenle sunum yapmamış olan katılımcıya sertifika verilmesi ve çalışmasının yayınlanması söz konusu olamaz.**
- Katılımcı, kendi oturumda, oturum bitene kadar bulunmak zorundadır.
- Katılımcıların kendi oturumları dışındaki oturumlara katılma zorunluluğu yoktur.
- ZOOM platformunun kapasite sınırı nedeniyle, DİNLEYİCİ, sadece kapasite izin verdiği sürece kabul edilebilmektedir.
- **SADECE ÇALIŞMADA YAZAR OLARAK GEÇEN KİŞİLER SUNUM YAPABİLİR !**

IMPORTANT, PLEASE READ CAREFULLY

- To be able to make a meeting online, login via <https://zoom.us/join> site, enter ID instead of “Meeting ID or Personal Link Name” and solidify the session.
- The Zoom application is free and no need to create an account.
- The Zoom application can be used without registration.
- The application works on tablets, phones and PCs.
- Speakers must be connected to the session **10 minutes before** the presentation time.
- All congress participants can connect live and listen to all sessions.
- During the session, your camera should be turned on **at least %70** of session period
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.

TECHNICAL INFORMATION

- Make sure your computer has a microphone and is working.
- You should be able to use screen sharing feature in Zoom.
- Attendance certificates will be sent to you as pdf at the end of the congress.
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.
- Before you login to Zoom please indicate your name surname and hall number,

TROIA 4th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES July 17 – 19, 2026 CANAKKALE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
17 Temmuz / July 17, 2026 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	Dr. Amaneh Manafidizaji	1	DEVELOPMENT OF A NEW GENERATION SUMP FILTER DESIGN AND INVESTIGATION OF THE EFFECTS OF DIFFERENT MESH SIZES ON DISHWASHER WASHING PERFORMANCE	E&P Laboratuvarı Test Uzmanı, Onur TURHAN
		2	ATIK CAM TOZU VE CEVİZ KABUĞU TOZU KATKILI GERİ DÖNÜŞTÜRÜLMÜŞ POLİPROPİLEN KOMPOZİTLERİN SU ABSORPLAMASININ SERTLİK ÖZELLİKLERİNE ETKİSİNİN İNCELENMESİ	Doç. Dr. İlyas Kartal Aslıhan Aşar
		3	ATIK CAM VE FINDIK KABUĞU DOLGULU VİNİLESTER ESASLI KOMPOZİT MALZEMELERİN MEKANİK DAVRANIŞLARININ İNCELENMESİ	Edanur GÜRBÜZ Doç. Dr. İlyas KARTAL
		4	O-RİNG KANALI ÇAPININ O-RİNG ÇAPINA OLAN ORANININ SIZDIRMAZLIK PERFORMANSINA ETKİSİ	Mak. Müh, Berkay Mendi
		5	EXPERİMENTAL İNVESTİGATION OF THE EFFECT OF DIFFERENT MESH CONFIGURATIONS ON THE ADHESION STRENGTH BETWEEN GEOPOLYMER CONCRETE AND REINFORCEMENT.	Doç. Dr. Barış BAYRAK
		6	NEVŞEHİR POMZA AGREGASI İLE ÜRETİLEN LİFLİ HAFİF HARÇLARIN DAYANIM ÖZELLİKLERİNİN İNCELENMESİ	İnş. Müh. Aminehatun TEZCAN Doç. Dr. İsmail İsa ATABEY
		7	POMZA AGREGALI HAFİF HARÇLARIN DAYANIM ÖZELLİKLERİNE MİKRONİZE BAZALT VE DERE KUMU DOLGU MALZEMELERİNİN ETKİSİ	İnş. Müh. Esin Eytül ÇELİK Doç. Dr. İsmail İsa ATABEY Doç. Dr. Serhat ÇELİKTEN
		8	NAOH İLE ALKALİ YIKAMA ÖN MUAMELESİNİN MALKARA VE SİBİRYA KÖMÜRLERİNİN FLOTASYON DAVRANIŞINA ETKİSİ	İsmail Ekrem KÜTÜKCÜLER Prof. Dr. Mustafa ÇINAR

TROIA 4th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES July 17 – 19, 2026 CANAKKALE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
17 Temmuz / July 17, 2026 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	Prof. Dr. Sevgi MARAKLI	1	FORMULATION DEVELOPMENT AND SAFETY CHARACTERIZATION OF A NATURAL BOTANICAL HAIR CARE OIL	Öğr. Gör. Dr. Sibel DİKMEN KÜÇÜK
		2	FUSARIUM GRAMINEARUM'A KARŞI ÇEŞİTLİ ANTİFUNGALLERİN İN VİTRO ETKİNLİK DEĞERLENDİRMESİ	Araştırma Görevlisi, Özlem SEFER Profesör Doktor, Sevgi MARAKLI
		3	PLEUROTUS A VE PLEUROTUS B MEMBRAN SALDIRI KOMPLEKSİ/PERFORİN-BENZERİ PROTEİNLERİNİN MOLEKÜLER KLONLANMASI	MSc. Kübra ERGÜN Araş. Gör. Dr. Merve YILMAZER Prof. Dr. Sevgi MARAKLI
		4	EQUISETUM ARVENSE BİTKİSİNDE TANIMLANAN MİRNA'LARIN İNSAN GENOMUNDAKİ POTANSİYEL HEDEF GENLERİNİN BİYOİNFORMATİK ANALİZİ	MSc. Esra Nur GÜLTEKİN Prof. Dr. Sevgi MARAKLI
		5	MAVİ KANTARON'DAN ELDE EDİLEN FRAKSİYONLARIN FİTOKİMYASAL VE SİTOGENETİK ETKİLERİNİN BELİRLENMESİ	Msc. Dilara DÖRTER Prof. Dr. Sevgi MARAKLI
		6	GÖLLER YÖRESİNDE TOROS GÖKNARININ (ABİES CİLİCİCA) İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ ALTINDA GÜNÜMÜZ VE GELECEKTEKİ POTANSİYEL DAĞILIMI	Dr. Seda KAYA KÖSE

TROIA 4th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES July 17 – 19, 2026 CANAKKALE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
17 Temmuz / July 17, 2026 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	Prof. Dr. Senar AYDIN	1	YENİ ORTAYA ÇIKAN KİRLETİCİLER OLARAK UYUŞTURUCU MADDELER: ATIKSU ARITMA TESİSLERİNDE AKİBET VE ÇEVRESEL RİSK	Prof. Dr. Senar AYDIN Prof. Dr. Mehmet Emin AYDIN
		2	ATIKSU ARITMA TESİSLERİNDE MİKROPLASTİKLERİN AKİBETİ VE ÇEVRESEL RİSKLERİ	Prof. Dr. Senar AYDIN Prof. Dr. Mehmet Emin AYDIN
		3	EXPLAINABLE MACHINE LEARNING FOR CORONARY HEART DISEASE CLASSIFICATION: A NESTED CROSS-VALIDATION STUDY ON THE CLEVELAND DATASET WITH CONSENSUS FEATURE SELECTION AND SHAP INTERPRETATION	Doç. Dr. Şeyma YAŞAR
		4	HANDLING CLASS IMBALANCE IN MEDICAL MACHINE LEARNING: A NARRATIVE REVIEW OF RESAMPLING, ALGORITHMIC, AND EVALUATION STRATEGIES	Doç. Dr. Şeyma YAŞAR
		5	COMPARISON OF HOT AND COLD PRESSED BULK MgB ₂ WITH MAGNESIUM STEARATE ADDITION	Assoc. Prof. Özge ERDEM
		6	STATİK Q AÇISI DİNAMİK İNİŞ MEKANİZMİNİ YANSITIYOR MU?	Dr.Öğr.Üyesi, Burak TAŞ Dr.Öğr.Üyesi, Onur YILDIRIM Arş.Gör.,Şevval ÖZKAN

TROIA 4th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES July 17 – 19, 2026 CANAKKALE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 17 Temmuz / July 17, 2026 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	Dr. Öğr. Üyesi Ahmet NUR	1	YAPAY ZEKÂ TABANLI GÖRSEL ARAMA VE KİŞİSELLEŞTİRME: TEKNOLOJİ KABUL MODELİ ÇERÇEVESİNDE TRENDYOL DENEYİMİ VE DÜRTÜSEL SATIN ALMA	Öğr. Gör. Şeyda YILDIZ ÇAKIR
		2	A COMPARATIVE EVALUATION OF DEEP LEARNING MODELS FOR SHORT-TERM LOAD FORECASTING IN LOW-VOLTAGE SMART GRIDS	Faruk KÜRKER
		3	ANALYSIS OF THE HARMONIC PERFORMANCE OF PROCESS LOADS AND DISTRIBUTION TRANSFORMERS AT AN EGYPTIAN INDUSTRIAL FACILITY	Dr. Öğr. Üyesi Ahmet NUR
		4	THE EFFECTS OF COMPENSATION AND UPS OPERATING CONDITIONS AT A CHEMICAL PLANT ON POWER FACTOR AND CURRENT HARMONICS	Dr. Öğr. Üyesi Ahmet NUR
		5	RÜZGAR VE GÜNEŞ HİBRİT ENERJİ SİSTEMİ İÇİN İZLEME ARAYÜZÜ TASARIMI	Elektrik Elektronik Mühendisliği Öğrencisi, Tuncay Esenel Elektrik Elektronik Mühendisliği Öğrencisi, Eren Mutlu Dr. Öğr. Üyesi, Murat Erhan ÇİMEN
		6	SÜPERKAPASİTÖR UYGULAMALARI İÇİN KARBOKSİMETİL SELÜLOZ(CMC) TABANLI ESNEK ELEKTROTLARDA KURUTMA KOŞULLARININ ELEKTROKİMYASAL PERFORMANSA ETKİSİNİN İNCELENMESİ	Öğr. Gör. Dr. Selva SERTKAYA Doç. Dr. Ahmet DEMİR

TROIA 4th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES July 17 – 19, 2026 CANAKKALE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 17 Temmuz / July 17, 2026 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	Dr. Roya Ebrahimi,	1	INNOVATIVE TEACHING METHODS TO ENHANCE STUDENT ENGAGEMENT	Altynay Kussainova, Dr. Yerlan Sadykov
		2	THE IMPACT OF DIGITAL TOOLS ON LEARNING OUTCOMES IN HIGHER EDUCATION	Assoc. Prof. Dr. Aigerim Nurgalieva, Didar Zhumabaev
		3	CHALLENGES OF REMOTE EDUCATION AND STRATEGIES FOR IMPROVEMENT	Dr. Roya Ebrahimi, Assis. Prof. Dr. Seyed Karim Hosseini
		4	THE ROLE OF CULTURAL CONTEXT IN CURRICULUM DEVELOPMENT	Leila Mortazavi, Dr. Hamid Reza Balouchi
		5	ASSESSING THE EFFECTIVENESS OF INCLUSIVE EDUCATION POLICIES IN INDIA	Prof. Dr. Anjali Rajan, Dr. Vikram Singh
		6	TEACHER TRAINING PROGRAMS AND THEIR EFFECT ON CLASSROOM MANAGEMENT	Assoc. Prof. Dr. Priya Menon, Sunil Sharma
		7	THE USE OF PROJECT-BASED LEARNING TO BOOST CRITICAL THINKING SKILLS	Prof. Dr. Nino Gelashvili, Irakli Donadze
		8	IMPROVING STUDENT MOTIVATION THROUGH PERSONALIZED LEARNING PATHWAYS	Assis. Prof. Dr. Mariam Beridze, Giorgi Kvaratskhelia

TROIA 4th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES July 17 – 19, 2026 CANAKKALE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 17 Temmuz / July 17, 2026 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	Assoc. Prof. Dr. Fatemeh Zare	1	STRATEGIC MANAGEMENT PRACTICES AND THEIR IMPACT ON ORGANIZATIONAL PERFORMANCE	Prof. Dr. Saima Ahmed, Dr. Faraz Khan, Ayesha Malik
		2	THE ROLE OF LEADERSHIP STYLES IN ENHANCING EMPLOYEE MOTIVATION	Assoc. Prof. Dr. Imran Siddiqui, Ali Raza, Dr. Sana Javed
		3	DIGITAL TRANSFORMATION AND ITS EFFECT ON BUSINESS COMPETITIVENESS	Cristina Popescu, Prof. Dr. Andrei Ionescu
		4	SUSTAINABILITY INITIATIVES IN SMALL AND MEDIUM ENTERPRISES: A ROMANIAN PERSPECTIVE	Dr. Elena Georgescu, Assis. Prof. Dr. Mihai Dumitrescu
		5	THE INFLUENCE OF CUSTOMER RELATIONSHIP MANAGEMENT ON SALES GROWTH	Dr. Sara Mohammadi, Prof. Dr. Reza Kazemi
		6	ANALYZING MARKET ENTRY STRATEGIES FOR IRANIAN STARTUPS	Mohammad Rahimi, Assoc. Prof. Dr. Fatemeh Zare
		7	EFFECTS OF CORPORATE GOVERNANCE ON FIRM PERFORMANCE IN EGYPT	Prof. Dr. Ahmed El-Sayed, Dr. Mona Hassan
		8	IMPLEMENTING INNOVATION MANAGEMENT TO DRIVE BUSINESS SUCCESS	Assis. Prof. Dr. Youssef Abdelrahman, Sara Ibrahim

TROIA 4th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES July 17 – 19, 2026 CANAKKALE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 17 Temmuz / July 17, 2026 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	Dr. Grace Mwangi, Assoc. Prof. Dr. Joseph Ncube	1	GLOBAL BURDEN OF INFECTIOUS DISEASES AND HEALTHCARE RESPONSE IN AFRICA	Prof. Dr. Amina Okoye, Dr. Samuel Tunde, Fatima Diallo
		2	NUTRITION AND CHILDHOOD DISEASE PREVENTION IN SUB-SAHARAN AFRICA	Dr. Grace Mwangi, Assoc. Prof. Dr. Joseph Ncube
		3	HEALTHCARE ACCESSIBILITY AND CHALLENGES IN RURAL KYRGYZSTAN	Assis. Prof. Dr. Aibek Toktogulov, Jamila Omurzakova
		4	MENTAL HEALTH SERVICES DEVELOPMENT IN KYRGYZSTAN: A STRATEGIC OVERVIEW	Prof. Dr. Elmira Karabaeva, Dr. Bakyt Asanaliev, Dinara Ismailova
		5	EPIDEMIOLOGY OF MALARIA IN YEMEN AND PREVENTATIVE MEASURES	Assoc. Prof. Dr. Mahdi Al-Hakim, Dr. Sana Ahmed
		6	MATERNAL AND CHILD HEALTHCARE CHALLENGES IN CONFLICT-AFFECTED AREAS OF YEMEN	Dr. Ahmed Al-Saleh, Wafa Al-Eryani, Prof. Dr. Hanan Khalid
		7	EMERGING PATTERNS IN CHRONIC DISEASES AND PUBLIC HEALTH IN ERITREA	Prof. Dr. Selam Tesfay, Dr. Yohannes Ghebre
		8	VACCINATION UPTAKE AND PUBLIC HEALTH OUTCOMES IN ERITREA	Dr. Meron Habte, Assis. Prof. Dr. Sara Ghebreab, Mesfin Desta
		9	STRATEGIES FOR WATER SANITATION TO REDUCE DISEASES IN ERITREAN COMMUNITIES	Dr. Fikirte Kidane, Dr. Michael Abraham

TROIA 4th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES July 17 – 19, 2026 CANAKKALE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 17 Temmuz / July 17, 2026 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 8	Dr. Hyunwoo Park	1	ADVANCES IN BIOACTIVE COMPOUNDS EXTRACTION FROM FUNCTIONAL FOODS	Prof. Dr. Min-Jae Lee, Dr. Su-Yeon Kim
		2	APPLICATION OF NANOTECHNOLOGY IN FOOD PRESERVATION AND SAFETY	Dr. Hyunwoo Park
		3	DEVELOPMENT OF NATURAL FOOD ADDITIVES FROM PLANT EXTRACTS	Assoc. Prof. Dr. Zahra Mohammadi, Fatemeh Hosseini, Reza Karimi
		4	EVALUATION OF PROBIOTIC STRAINS FOR DAIRY PRODUCT ENRICHMENT	Dr. Sara Ahmadi, Milad Farzan
		5	SHELF-LIFE EXTENSION TECHNIQUES FOR PERISHABLE FOOD ITEMS	Prof. Dr. Muhammad Aslam, Dr. Ayesha Khan, Asim Raza
		6	OPTIMIZATION OF ENZYMATIC PROCESSING FOR FOOD TEXTURE IMPROVEMENT	Dr. Nadia Qureshi, Abdul Rehman
		7	IMPACT OF FOOD PACKAGING MATERIALS ON QUALITY AND SAFETY	Dr. Carlos Mendoza, Prof. Dr. Ana Torres, Luis Ramirez, Maria Lopez

TROIA 4th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES July 17 – 19, 2026 CANAKKALE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 17 Temmuz / July 17, 2026 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 9	Dr. José Hernández,	1	ADVANCES IN NANOMATERIALS FOR SUSTAINABLE ENERGY APPLICATIONS	Prof. Dr. Jong-Hoon Kim, Dr. Min-Soo Lee, Seung-Jae Park
		2	OPTIMIZATION OF SMART GRID SYSTEMS USING MACHINE LEARNING TECHNIQUES	Assoc. Prof. Dr. Eun-Ji Choi, Hee-Won Lim
		3	DESIGN AND ANALYSIS OF STRUCTURAL HEALTH MONITORING SYSTEMS	Dr. Reza Alizadeh, Ali Nazari, Samira Mohammadi
		4	RECENT DEVELOPMENTS IN RENEWABLE ENERGY HARVESTING METHODS	Assis. Prof. Dr. Farhad Mousavi, Dr. Leyla Tabrizi, Nima Shariati, Hamid Rezaei
		5	APPLICATION OF IoT IN INDUSTRIAL AUTOMATION AND CONTROL	Prof. Dr. Muhammad Aslam, Dr. Zara Khan
		6	DEEP LEARNING TECHNIQUES FOR DEFECT DETECTION IN MANUFACTURING	Asif Malik, Dr. Sana Qureshi, Amna Tariq, Prof. Dr. Kamran Siddiqi Imran Javed
		7	ADVANCED ROBOTICS FOR PRECISION AGRICULTURE	Dr. Carolina Ruiz, Prof. Dr. Enrique Mendoza, Luis Torres
		8	SMART TRANSPORTATION SYSTEMS AND TRAFFIC MANAGEMENT USING AI	Assis. Prof. Dr. Ivan Morales, María Gutierrez
		9		

TROIA 4th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES July 17 – 19, 2026 CANAKKALE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 17 Temmuz / July 17, 2026 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 10	Dr. Samuel Okoro,	1	SUSTAINABLE WATER RESOURCE MANAGEMENT IN AFRICAN URBAN AREAS	Dr. Samuel Okoro,
		2	ADVANCES IN WASTE-TO-ENERGY TECHNOLOGIES FOR AFRICAN COMMUNITIES	Kofi Mensah, Dr. Nana Yeboah, Abena Boateng
		3	ASSESSING SOIL REMEDIATION TECHNIQUES IN KYRGYZSTAN'S INDUSTRIAL ZONES	Assoc. Prof. Dr. Aida Sadykova, Ermek Nurtaziev, Bakytbek Osmonov
		4	AIR POLLUTION IMPACTS ON PUBLIC HEALTH IN KYRGYZSTAN URBAN CENTERS	Dr. Gulnara Toktogonova, Assis. Prof. Dr. Mirlan Bektemirov
		5	EVALUATION OF SOLID WASTE MANAGEMENT SYSTEMS IN YEMEN	Faisal Al-Hadhrani
		6	STRATEGIES FOR MITIGATING WATER POLLUTION IN YEMENI AGRICULTURE	Dr. Hana Mohammed, Saeed Al-Saadi, Assoc. Prof. Dr. Lubna Al-Din
		7	MONITORING ENVIRONMENTAL CHANGES USING REMOTE SENSING IN ERITREA	Prof. Dr. Teklemariam Haile, Dawit Gebreselassie, Dr. Selam Kidane

TROIA 4th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES July 17 – 19, 2026 CANAKKALE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 17 Temmuz / July 17, 2026 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 11	Assis. Prof. Dr. Maha Al-Rashdi	1	MATERNAL HEALTHCARE ACCESS AND SOCIOECONOMIC BARRIERS AMONG WOMEN IN RURAL KYRGYZSTAN	Prof. Dr. Meerim Aitmatova Dr. Bakytgul Uulu
		2	PERCEPTIONS AND PRACTICES OF ANTENATAL NUTRITION AMONG PREGNANT WOMEN IN BISHKEK	Dr. Nurgul Isaeva Zamira Sadykova Gulzat Sultanalieva
		3	PSYCHOSOCIAL STRESSORS AND COPING STRATEGIES AMONG PREGNANT WOMEN IN THE WEST BANK	Assoc. Prof. Dr. Lina Barghouti Dr. Hala Najjar
		4	BARRIERS TO ADEQUATE PRENATAL CARE IN GAZA: PERSPECTIVES OF WOMEN AND HEALTH PROVIDERS	Dr. Abeer Khalil Mohammed Saleh Ayah Abu Seir
		5	IMPACT OF WOMEN'S EDUCATION ON MATERNAL AND INFANT HEALTH OUTCOMES IN SINGAPORE	Dr. Cheryl Tan Liew Wei Ling Prof. Dr. Siti Rahimah Dr. Jasmine Goh
		6	CULTURAL INFLUENCES ON CONTRACEPTIVE USE DECISIONS AMONG SINGAPOREAN WOMEN	Assoc. Prof. Dr. Sharon Lee Samantha Tan
		7	PREGNANCY-RELATED HEALTH LITERACY AND OUTCOMES IN OMANI WOMEN	Assis. Prof. Dr. Maha Al-Rashdi
		8	SOCIAL SUPPORT NETWORKS AND MATERNAL WELL-BEING DURING PREGNANCY IN OMAN	Assis. Prof. Dr. Abdullah Al-Balushi Dr. Salima Al-Yahyaie Huda Al-Shukaili
		9		

TROIA 4th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES July 17 – 19, 2026 CANAKKALE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 17 Temmuz / July 17, 2026 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	Prof. Dr. Yılmaz KARA	1	THE ROLE OF AN ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN AN ACADEMIC GUIDELINES AND POLICIES: A COMPARATIVE STUDY ON UNIVERSITIES	Dr. Yeliz YAPICIOĞLU AYAZ
		2	USING A SOCIO-SCIENTIFIC DILEMMA INCLUDING JUSTICE VALUE TO DETERMINE THE ARGUMENTATION SKILLS OF SCIENCE TEACHER CANDIDATES	Prof. Dr. Yılmaz KARA
		3	THE IMPACT OF OUT-OF-SCHOOL LEARNING ACTIVITIES ON STUDENT OPINIONS REGARDING TEACHING ABOUT WASTE AND RECYCLING	Prof. Dr. Yılmaz KARA İhsan ÖZCAN
		4	THE RELATIONSHIP BETWEEN THE DEVELOPMENT OF FINE MOTOR SKILLS AND THE REPRESENTATION LEVEL OF HUMAN-FIGURE DRAWINGS AMONG CHILDREN AGED 60-72 MONTHS: A MIXED METHODS STUDY	Doç. Dr. Pınar AKSOY
		5	DEVELOPMENT AND VALIDATION OF THE SOCIAL SUSTAINABILITY PERCEPTION SCALE FOR THIRD- AND FOURTH-GRADE STUDENTS	Assist. Prof. Dr. Ogün ÇAKIR

TROIA 4th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES July 17 – 19, 2026 CANAKKALE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 17 Temmuz / July 17, 2026 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	Dr. Amaneh Manafidizaji	1	INFERIORITY COMPLEX IN AMY TAN’S THE JOY LUCK CLUB: AN ADLERIAN ANALYSIS OF CHINESE AMERICAN GENERATIONAL CONFLICT	Dr. Öğr. Üyesi Mahmut AKAR Sami BOZKONT
		2	REFLECTIONS OF “STIGMA” IN AYSEL ÖZAKIN’S MIGRANT STORIES	Dr. Öğr. Üyesi, Semra ÖĞRETMEN ASLAN Dr. Öğr. Üyesi, Ali Rıza KILIÇ
		3	HALF MAN: TOPLUMSAL CİNSİYET BASKISI ALTINDA “TAM ERKEKLİĞİN” İMKANSIZLIĞI VE KARDEŞLİĞİN KAÇINILMAZ DÜŞMANLIĞI	Asst. Prof. Dr. Şenay TANRIVERMİŞ
		4	SESSİZ TRAVMALARIN TEMSİLİ: “GÖLGESİNDE” ROMANINDA KARAKTER VE TİPLERİN ÇÖZÜMLENMESİ	Doktora Öğrencisi, Alime UYAR
		5	MUSTAFA AZMİ ÖMER BEY’İN “HANIM KİTABI” IŞIĞINDA GEÇ DÖNEM OSMANLI’DA EV İDARESİ VE GÜNDELİK YAŞAM	Yasemin TÜFEKÇİ Dr. Öğr. Üyesi Mehmet KAVAK

No: 5

TROIA 4th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES July 17 – 19, 2026 CANAKKALE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 17 Temmuz / July 17, 2026 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	Prof. Dr. Şermin TAĞ KALAFATOĞLU	1	İNSANLIĞIN “MEZARLIĞI”: BATI CEPHESİNDE SAVAŞIN GERÇEK YÜZÜ	Yağmur KARACAOĞLAN Prof. Dr. Mehmet YILMAZ
		2	“PICS OR IT DIDN’T HAPPEN” RETHINKING VISUAL EVIDENCE IN THE DEEPPAKE AGE	Asst. Prof. Mesut YILMAZ
		3	GÖSTERİ TOPLUMUNDA EMEĞİN VE KİMLİĞİN ONTOLOJİK TASFİYESİ: MOON (2009) FİLMİ ÜZERİNE BİR META FETİŞİZMİ OKUMASI	Dr. Öğr. Üyesi SELİM BEYAZYÜZ
		4	FROM CANVAS TO GAME ENGINE: VAN GOGH’S INFLUENCE ON THE DIGITAL GAMING WORLD	Doç. Gülşah ÖZDEMİR
		5	FOLK MUSIC COLLECTIONS IN TURKEY AND TEXTUAL LIMITATIONS	Dr. Öğr. Üyesi, Uğur DOĞAN
		6	CLASS, ALIENATION, AND THE TRANSFORMATION OF THE CAPITALIST FIGURE IN THE 2005 AND 2023 FILM ADAPTATIONS OF CHARLIE AND THE CHOCOLATE FACTORY	Prof. Dr. Şermin TAĞ KALAFATOĞLU
		7	FROM ANTI-CONSUMERISM TO COMMERCIAL CINEMA: THE TRANSFORMATION OF CONSUMPTION IDEOLOGY IN THE 1971 ADAPTATION OF CHARLIE AND THE CHOCOLATE FACTORY	Prof. Dr. Şermin TAĞ KALAFATOĞLU
		8	“BENDEN BU KADAR” FİLMİNİN TAKINTI-ZORLANTI BOZUKLUĞU ÇERÇEVESİNDE İNCELENMESİ	Klinik Psikolog, Yasemin DOĞAN

No: 4

TROIA 4th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES July 17 – 19, 2026 CANAKKALE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 17 Temmuz / July 17, 2026 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	Assistant Professor, Hüseyin YILMAZ	1	KAMU YÖNETİMİNDE HALKLA İLİŞKİLERDEN YÖNETİM İLETİŞİMİNE: DEĞİŞEN VATANDAŞ- KURUM İLİŞKİSİ ÜZERİNE BİR DERLEME	Dr. Sibel ALAK Prof. Dr. Ahmet TUNÇ
		2	KAMU YÖNETİMİNDE STRATEJİK İLETİŞİMİN ROLÜ: KAMU POLİTİKALARININ OLUŞTURULMASI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME	Dr. Sibel ALAK Prof. Dr. Ahmet TUNÇ
		3	THE ASYMMETRIC EFFECTS OF SECTORAL GROWTH ON UNEMPLOYMENT IN TÜRKİYE: AN EXTENDED OKUN'S LAW APPROACH	Assistant Professor, Hüseyin YILMAZ
		4	ŞEFKAT SİSTEMİ ÇÖKERSE	Öğr. Gör. Dr. Eda ÖZTÜRK BELET
		5	İBN TEYMİYYE'NİN TEFSİRÜ ÂYÂTİN ÜŞKİLET ADLI ESERİ BAĞLAMINDA MÜŞKİLÜ'L-KUR'ÂN ANLAYIŞI VE YORUM YÖNTEMİ	Yahya Vefaoğlu
		6	FÜCÛR KAVRAMI ÇERÇEVESİNDE KUR'ÂN'DA İNSAN TASAVVURU VE KUR'ÂNİ SORUMLULUK ANLAYIŞI	Dr. Öğretim Üyesi Esmâ ÇETİN

TROIA 4th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES July 17 – 19, 2026 CANAKKALE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 17 Temmuz / July 17, 2026 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	Res. Asst. Dr., Abdil ARIK	1	NÖROMUHASEBE, KAYNAK MUHASEBESİ VE YÖNETİM MUHASEBESİ ENTEGRASYONU: STRATEJİK KARAR ALMA SÜREÇLERİ ÜZERİNE SİNERJİK BİR MODEL ÖNERİSİ	Dr. Oğuz KUYUMCU
		2	KAMU SEKTÖRÜNDE KÜLTÜREL MİRAS VARLIKLARININ MALİYET VE YÖNETİM MUHASEBESİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ: RESTORASYON VE KORUMA FAALİYETLERİ ÜZERİNE BİR MODEL ÖNERİSİ	Dr. Oğuz KUYUMCU
		3	AN EVALUATION OF CLOUD KITCHEN SERVICES FROM THE PERSPECTIVE OF THE MARKETING MIX: A STUDY WITHIN THE CONTEXT OF THE 7P MODEL	Res. Asst. Dr., Abdil ARIK
		4	FAST PAYMENT ANOMALIES AND MACROECONOMIC FACTORS: AN ARDL ANALYSIS	Ramazan Ersin Kanar Docent, Kaya Tokmakçioğlu
		5	DİJİTAL ÇAĞIN ETKİSİ İLE DEĞİŞEN REFERANS GRUBU TANIMI: DİJİTAL REFERANS GRUPLARI VE TÜKETİCİ DAVRANIŞLARI	Dr. Esra AKSAY
		6	TEDARİK ZİNCİRİ VE LOJİSTİK FAALİYETLERİNDE BİLİŞİM TEKNOLOJİLERİ KULLANIMININ FAYDA ALGISI	Nuh KÜTÜKÇÜ Doç. Dr. Ahmet ÇETİNDİŞ
		7	HİZMET SEKTÖRÜNDE ÇEVİRİMİÇİ TÜKETİCİ ŞİKAYETLERİNİN NİTEL ANALİZİ: TÜKETİCİ DENEYİMİ BOYUTLARI VE TEKRAR ZİYARET NİYETİ	Doç. Dr. Fatma Gül Bilginer Özsaatçı Merve Burcu Sevinç

No: 2

TROIA 4th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES July 17 – 19, 2026 CANAKKALE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 17 Temmuz / July 17, 2026 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	Assis.Prof. Dr. Hanaa Abdelaziz,	1	ECONOMIC IMPACT OF TOURISM DEVELOPMENT IN CUBA	Prof. Dr. Maria Fernandez, Dr. Carlos Ruiz, Ana Lopez Jose Martinez,
		2	ANALYSIS OF SOCIAL POLICIES AND ECONOMIC GROWTH IN CUBAN ECONOMY	Assoc. Prof. Dr. Elena Garcia
		3	THE ROLE OF SMALL AND MEDIUM ENTERPRISES IN ALBANIAN ECONOMIC TRANSITION	Dr. Arben Kola, Assis. Prof. Dr. Elira Shehu, Gentian Dervishi
		4	FINANCIAL MARKET DEVELOPMENT AND INVESTMENT STRATEGIES IN ALBANIA	Prof. Dr. Ervin Meta, Dr. Blerina Hoxha
		5	INFLATION DYNAMICS AND MONETARY POLICY EFFECTIVENESS IN IRAN	Dr. Reza Kian, Prof. Dr. Leila Mohammadi
		6	LABOR MARKET CHALLENGES AND UNEMPLOYMENT TRENDS IN IRANIAN ECONOMY	Mohammad Salehi, Assoc. Prof. Dr. Sara Razavi Prof. Dr. Mona Youssef
		7	ANALYSIS OF FISCAL POLICIES AND PUBLIC DEBT MANAGEMENT IN EGYPT	Dr. Ahmed Naguib,
		8	AGRICULTURAL SECTOR'S CONTRIBUTION TO EGYPTIAN ECONOMIC DEVELOPMENT	Assoc. Prof. Dr. Karim Hassan, Mostafa El-Sayed, Sarah Kamal Omar Said
		9	THE IMPACT OF GLOBAL TRADE POLICIES ON EGYPT'S EXPORTS	Assis.Prof. Dr. Hanaa Abdelaziz,

TROIA 4th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES July 17 – 19, 2026 CANAKKALE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 17 Temmuz / July 17, 2026 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	Assoc. Prof. Dr. Somchai Phanvilay,	1	THE EVOLUTION OF TRADITIONAL LAO POETRY IN CONTEMPORARY LITERATURE	Assoc. Prof. Dr. Somchai Phanvilay,
		2	CULTURAL IDENTITY AND LANGUAGE PRESERVATION IN LAO FOLKTALES	Assoc. Prof. Dr. Bounmy Keomany, Phouthone Phommasane, Dr. Sombath Vilay Dr. Ketsana Vang
		3	THE INFLUENCE OF ANCIENT EGYPTIAN MYTHOLOGY ON MODERN LITERARY THEMES	Dr. Ahmed El-Sayed, Prof. Dr. Mona Hassan
		4	POSTCOLONIAL NARRATIVES IN EGYPTIAN LITERATURE: A CRITICAL ANALYSIS	Assis. Prof. Dr. Youssef Mohamed, Dina Abdelrahman Prof. Dr. Habibullah Rahimi, Dr
		5	REPRESENTATIONS OF WAR AND PEACE IN AFGHAN LITERATURE	. Fariba Saeedi
		6	THE ROLE OF ORAL TRADITIONS IN AFGHANISTAN'S LITERARY IDENTITY	Nazan Gul, Assoc. Prof. Dr. Ahmad Wali
		7	EXPLORING KYRGYZ EPIC POETRY AND ITS SOCIAL FUNCTIONS	Assoc. Prof. Dr. Bekmamat Umetaliev Dr. Aizada Toktogulova

TROIA 4th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES July 17 – 19, 2026 CANAKKALE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 17 Temmuz / July 17, 2026 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 8	Dr. Elena Smirnova	1	THE EVOLUTION OF INTERNATIONAL HUMAN RIGHTS LAW IN AFRICA	Prof. Dr. Amina Dube, Kwame Nkrumah, Zanele Khumalo
		2	LEGAL FRAMEWORKS FOR ENVIRONMENTAL PROTECTION IN SUB-SAHARAN AFRICA	Dr. Michael Owusu, Assoc. Prof. Dr. Thandi Mbeki, Samuel Adeyemi
		3	THE ROLE OF SHARIAH LAW IN OMAN'S LEGAL SYSTEM	Fatima Al-Harthy, Dr. Saif Al-Rawahi
		4	ANALYSIS OF COMMERCIAL LAW REFORMS IN OMAN FOR FOREIGN INVESTMENTS	Assoc. Prof. Dr. Khalid Al-Amri, Nawal Said, Faisal Al-Hinai, Dr. Mariam Al-Kindi
		5	CYBERSECURITY LEGISLATION AND DATA PROTECTION IN RUSSIA	Igor Petrov, Dr. Elena Smirnova
		6	CRIMINAL JUSTICE REFORMS AND HUMAN RIGHTS PROTECTION IN RUSSIA	Assoc. Prof. Dr. Alexei Volkov, Dr. Oksana Kuznetsova, Ivan Morozov
		7	CHALLENGES OF ENFORCING INTELLECTUAL PROPERTY RIGHTS IN NIGERIA	Prof. Dr. Chinedu Okeke, Ifeoma Nwosu

TROIA 4th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES July 17 – 19, 2026 CANAKKALE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 17 Temmuz / July 17, 2026 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 9	Dr. Fatima Al-Thani,	1	THE socioeconomic IMPACTS OF RURAL-URBAN MIGRATION IN ETHIOPIA	Prof. Dr. Amanuel Tesfaye, Dr. Helen Desta
		2	ANALYSIS OF REFUGEE SETTLEMENT PATTERNS AND INTEGRATION CHALLENGES	Bemnet Worku, Mesfin Abebe, Dr. Fikremariam Tilahun
		3	URBANIZATION AND MIGRANT LABOR MARKETS IN AZERBAIJAN	Assoc. Prof. Dr. Leyla Mammadova, Elvin Hasanov, Farid Guliyev
		4	CULTURAL ADAPTATION STRATEGIES OF INTERNALLY DISPLACED PERSONS	Dr. Kamran Aliyev, Nigar Huseynova
		5	MIGRATION TRENDS AND THEIR EFFECT ON URBAN DEVELOPMENT IN CHILE	Prof. Dr. Maria Fernandez, Carlos Rojas
		6	THE ROLE OF POLICY IN MANAGING INTERNATIONAL MIGRATION FLOWS	Dr. Sofia Ramirez, Assis. Prof. Dr. Juan Torres, Mateo Valenzuela
		7	THE IMPACT OF MIGRATION ON LABOR MARKETS IN QATAR	Dr. Fatima Al-Thani, Prof. Dr. Khalid Al-Mansoori

TROIA 4th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES July 17 – 19, 2026 CANAKKALE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 17 Temmuz / July 17, 2026 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 10	Assoc. Prof. Dr. Alina Bekeetova	1	THE EVOLUTION OF CONTEMPORARY AFRICAN ART AND ITS GLOBAL INFLUENCE	Assis. Prof. Dr. Chinedu Okafor
		2	DIGITAL TECHNOLOGIES AND THEIR IMPACT ON TRADITIONAL NIGERIAN ART FORMS	Dr. Ifeanyi Umeh, Oluchi Nwankwo, Emeka Onwudiwe
		3	EXPLORING THE RESURGENCE OF FOLK ART IN KAZAKHSTAN'S MODERN CULTURE	Assoc. Prof. Dr. Alina Bekeetova
		4	CULTURAL IDENTITY AND VISUAL ARTS IN KAVKAZ REGION	Dr. Timur Kuanyshbek, Assis. Prof. Dr. Zhanara Ismailova
		5	THE INFLUENCE OF SPANISH BAROQUE ART ON MODERN PAINTING TECHNIQUES	Prof. Dr. Marta Garcia, Luis Fernandez, Dr. Javier Ruiz
		6	THE ROLE OF PUBLIC ART IN URBAN SPACES IN SPAIN	Dr. Elena Sanchez, Assoc. Prof. Dr. Carlos Moreno, Ana Lopez, Miguel Ramos
		7	ARTISTIC EXPRESSIONS IN DUBAI: A FUSION OF TRADITION AND MODERNITY	Dr. Fatima Al Mansoori, Assis. Prof. Dr. Saeed Al Falasi

TROIA 4th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES July 17 – 19, 2026 CANAKKALE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 19 Temmuz / July 19, 2026 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	Assoc. Prof. Dr. Süleyman BALCI	1	EXAMINING THE RELATIONSHIP BETWEEN TEACHERS' PERCEPTIONS OF MORAL COMPETENCE AND THEIR LEVELS OF COMPLIANCE WITH PROFESSIONAL ETHICAL PRINCIPLES	Psychological Counselor Berrenur ŞAHİN Assoc. Prof. Dr. Süleyman BALCI
		2	INVESTIGATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN THE LEVELS OF TRUTHFULNESS AND HONESTY AND SELF-CONTROL SKILLS IN ADOLESCENTS	Kübra EKMEKÇİOĞLU Assoc. Prof. Dr. Süleyman BALCI
		3	AN INVESTIGATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN TEACHERS' PROFESSIONAL ETHICS LEVELS AND THEIR PERCEPTIONS OF ORGANIZATIONAL JUSTICE	Emre TÜZÜNAK Doç. Dr. Süleyman BALCI
		4	EXAMINING THE RELATIONSHIP BETWEEN SCIENTIFIC ETHICAL SENSITIVITY AND HONESTY TENDENCY AMONG STUDENTS OF VOCATIONAL EDUCATION CENTER	Zeynep SAK Assoc. Prof. Dr. Süleyman BALCI
		5	EXAMINATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN UNIVERSITY STUDENTS' ACADEMIC PROCRASTINATION BEHAVIORS AND THEIR ATTITUDES TOWARD PLAGIARISM	Kübra GÜNAY GÜRBÜZ Doç. Dr. Süleyman BALCI
		6	INVESTIGATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN PARENTS' PARENTING ATTITUDES AND THEIR LEVELS OF MORAL MATURITY	Büşra LEVENT Doç. Dr. Süleyman BALCI

Contents

AKADEMİK REHBER VE POLİTİKALARDA YAPAY ZEKANIN YERİ: ÜNİVERSİTELER ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI BİR DEĞERLENDİRME	1
USING A SOCIO-SCIENTIFIC DILEMMA INCLUDING JUSTICE VALUE TO DETERMINE THE ARGUMENTATION SKILLS OF SCIENCE TEACHER CANDIDATES.....	3
THE IMPACT OF OUT-OF-SCHOOL LEARNING ACTIVITIES ON STUDENT OPINIONS REGARDING TEACHING ABOUT WASTE AND RECYCLING	11
60-72 AYLIK ÇOCUKLARDA İNCE MOTOR BECERİLERİN GELİŞİMİ İLE İNSAN FİĞÜRÜ ÇİZİMLERİNİN TEMSİL DÜZEYİ ARASINDAKİ İLİŞKİ: KARMA YÖNTEM ARAŞTIRMASI	31
İLKOKUL 3. VE 4. SINIF ÖĞRENCİLERİNE YÖNELİK SOSYAL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK ALGISI ÖLÇEĞİ (SSAÖ): GELİŞTİRME, GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI	33
INFERIORITY COMPLEX IN AMY TAN'S <i>THE JOY LUCK CLUB</i> : AN ADLERIAN ANALYSIS OF CHINESE AMERICAN GENERATIONAL CONFLICT	35
AYSEL ÖZAKIN'IN GÖÇMEN ÖYKÜLERİNDE "DAMGA" YANSIMALARI	43
HALF MAN: TOPLUMSAL CİNSİYET BASKISI ALTINDA "TAM ERKEKLİĞİN" İMKÂNSIZLIĞI VE KARDEŞLİĞİN KAÇINILMAZ DÜŞMANLIĞI	45
SESSİZ TRAVMALARIN TEMSİLİ: "GÖLGESİNDE" ROMANINDA KARAKTER VE TİPLERİN ÇÖZÜMLENMESİ	52
MUSTAFA AZMİ ÖMER BEY'İN "HANIM KİTABI" IŞIĞINDA GEÇ DÖNEM OSMANLI'DA EV İDARESİ VE GÜNDELİK YAŞAM	67
İNSANLIĞIN "MEZARLIĞI": BATI CEPHESİNDE SAVAŞIN GERÇEK YÜZÜ	75
"PICS OR IT DIDN'T HAPPEN" RETHINKING VISUAL EVIDENCE IN THE DEEPPAKE AGE	89
"PICS OR IT DIDN'T HAPPEN" RETHINKING VISUAL EVIDENCE IN THE DEEPPAKE AGE	96
GÖSTERİ TOPLUMUNDA EMEĞİN VE KİMLİĞİN ONTOLOJİK TASFİYESİ: <i>MOON</i> (2009) FİLMİ ÜZERİNE BİR META FETİŞİZMİ OKUMASI.....	103
TUVALDEN OYUN MOTORUNA VAN GOGH'UN DİJİTAL OYUN DÜNYASINA ETKİLERİ	119
TÜRKİYE SAHASINDA HALK MÜZİĞİ DERLEMELERİ VE METİNSEL SINIRLILIKLAR.....	129
CHARLIE'NİN ÇİKOLATA FABRİKASI'NIN 2005 VE 2023 FİLM UYARLAMALARINDA SINIF, YABANCILAŞMA VE KAPİTALİST FİĞÜRÜN DÖNÜŞÜMÜ	142
TÜKETİM KARŞITLIĞINDAN TİCARİ SİNEMAYA: CHARLIE'NİN ÇİKOLATA FABRİKASI'NIN 1971 UYARLAMASINDA TÜKETİM İDEOLOJİSİNİN DÖNÜŞÜMÜ	166
"BENDEN BU KADAR" FİLMİNİN TAKINTI-ZORLANTI BOZUKLUĞU ÇERÇEVESİNDE İNCELENMESİ.....	185
KAMU YÖNETİMİNDE HALKLA İLİŞKİLERDEN YÖNETİM İLETİŞİMİNE: DEĞİŞEN VATANDAŞ- KURUM İLİŞKİSİ ÜZERİNE BİR DERLEME	194
KAMU YÖNETİMİNDE STRATEJİK İLETİŞİMİN ROLÜ: KAMU POLİTİKALARININ OLUŞTURULMASI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME	206
TÜRKİYE'DE SEKTÖREL BÜYÜMENİN İŞSİZLİK ÜZERİNDEKİ ASİMETRİK ETKİLERİ: GENİŞLETİLMİŞ OKUN YASASI YAKLAŞIMI	215

ŞEFKAT SİSTEMİ ÇÖKERSE	217
İBN TEYMIYYE’NİN TEFSİRÜ ÂYÂTIN ÜŞKİLET ADLI ESERİ BAĞLAMINDA MÜŞKİLÜ’L-KUR’ÂN ANLAYIŞI VE YORUM YÖNTEMİ	218
FÜCÛR KAVRAMI ÇERÇEVESİNDE KUR’ÂN’DA İNSAN TASAVVURU VE KUR’ÂNÎ SORUMLULUK ANLAYIŞI	219
KAMU SEKTÖRÜNDE KÜLTÜREL MİRAS VARLIKLARININ MALİYET VE YÖNETİM MUHASEBESİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ: RESTORASYON VE KORUMA FAALİYETLERİ ÜZERİNE BİR MODEL ÖNERİSİ	220
NÖROMUHASEBE, KAYNAK MUHASEBESİ VE YÖNETİM MUHASEBESİ ENTEGRASYONU: STRATEJİK KARAR ALMA SÜREÇLERİ ÜZERİNE SİNERJİK BİR MODEL ÖNERİSİ	236
BULUT MUTFAK HİZMETLERİNİN PAZARLAMA KARMASI AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ: 7P MODELİ BAĞLAMINDA BİR İNCELEME	247
AN EVALUATION OF CLOUD KITCHEN SERVICES FROM THE PERSPECTIVE OF THE MARKETING MIX: A STUDY WITHIN THE CONTEXT OF THE 7P MODEL	248
FAST PAYMENT ANOMALIES AND MACROECONOMIC FACTORS: AN ARDL ANALYSIS	256
DİJİTAL ÇAĞIN ETKİSİ İLE DEĞİŞEN REFERANS GRUBU TANIMI: DİJİTAL REFERANS GRUPLARI VE TÜKETİCİ DAVRANIŞLARI	271
TEDARİK ZİNCİRİ VE LOJİSTİK FAALİYETLERİNDE BİLİŞİM TEKNOLOJİLERİ KULLANIMININ FAYDA ALGISI	272
HİZMET SEKTÖRÜNDE ÇEVİRİMİÇİ TÜKETİCİ ŞİKÂyetLERİNİN NİTEL ANALİZİ: TÜKETİCİ DENEYİMİ BOYUTLARI VE TEKRAR ZİYARET NİYETİ	273
EBEVEYNLERİN EBEVEYN TUTUMU VE AHLAKİ OLGUNLUK DÜZEYİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ	275
INVESTIGATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN PARENTS’ PARENTING ATTITUDES AND THEIR LEVELS OF MORAL MATURITY	276
AKADEMİK ERTELEME DAVRANIŞI İLE İNTİHALE KARŞI TUTUM ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ .	283
MESLEKİ EĞİTİM MERKEZİ ÖĞRENCİLERİNDE BİLİMSEL ETİK DUYARLILIĞI İLE DÜRÜSTLÜK EĞİLİMİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ	293
ERGENLERDE DOĞRULUK DÜRÜSTLÜK DÜZEYİNİN ÖZ DENETİM BECERİLERİ İLE İLİŞKİSİNİN İNCELENMESİ	303
ÖĞRETMENLERDE MESLEK ETİĞİ DÜZEYİ VE ÖRGÜTSEL ADALET ALGILARI İLİŞKİSİNİN İNCELENMESİ	314
ÖĞRETMENLERİN AHLAKİ YETERLİK ALGILARI İLE MESLEKİ ETİK İLKELERE UYGUN DAVRANMA DÜZEYLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ	321
INNOVATIVE TEACHING METHODS TO ENHANCE STUDENT ENGAGEMENT	327
THE IMPACT OF DIGITAL TOOLS ON LEARNING OUTCOMES IN HIGHER EDUCATION	328
CHALLENGES OF REMOTE EDUCATION AND STRATEGIES FOR IMPROVEMENT	329
THE ROLE OF CULTURAL CONTEXT IN CURRICULUM DEVELOPMENT	330
ASSESSING THE EFFECTIVENESS OF INCLUSIVE EDUCATION POLICIES IN INDIA	331
TEACHER TRAINING PROGRAMS AND THEIR EFFECT ON CLASSROOM MANAGEMENT	332
THE USE OF PROJECT-BASED LEARNING TO BOOST CRITICAL THINKING SKILLS	333

TROIA 4th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
July 17 – 19, 2026 – CANAKKALE
ISBN NR. : 978-625-8795-29-5

IMPROVING STUDENT MOTIVATION THROUGH PERSONALIZED LEARNING PATHWAYS	334
STRATEGIC MANAGEMENT PRACTICES AND THEIR IMPACT ON ORGANIZATIONAL PERFORMANCE ...	335
THE ROLE OF LEADERSHIP STYLES IN ENHANCING EMPLOYEE MOTIVATION.....	336
DIGITAL TRANSFORMATION AND ITS EFFECT ON BUSINESS COMPETITIVENESS	337
SUSTAINABILITY INITIATIVES IN SMALL AND MEDIUM ENTERPRISES: A ROMANIAN PERSPECTIVE	338
THE INFLUENCE OF CUSTOMER RELATIONSHIP MANAGEMENT ON SALES GROWTH	339
ANALYZING MARKET ENTRY STRATEGIES FOR IRANIAN STARTUPS	340
EFFECTS OF CORPORATE GOVERNANCE ON FIRM PERFORMANCE IN EGYPT.....	341
IMPLEMENTING INNOVATION MANAGEMENT TO DRIVE BUSINESS SUCCESS.....	342
THE EVOLUTION OF TRADITIONAL LAO POETRY IN CONTEMPORARY LITERATURE	343
CULTURAL IDENTITY AND LANGUAGE PRESERVATION IN LAO FOLKTALES	344
THE INFLUENCE OF ANCIENT EGYPTIAN MYTHOLOGY ON MODERN LITERARY THEMES.....	345
POSTCOLONIAL NARRATIVES IN EGYPTIAN LITERATURE: A CRITICAL ANALYSIS	346
REPRESENTATIONS OF WAR AND PEACE IN AFGHAN LITERATURE.....	347
THE ROLE OF ORAL TRADITIONS IN AFGHANISTAN'S LITERARY IDENTITY	348
EXPLORING KYRGYZ EPIC POETRY AND ITS SOCIAL FUNCTIONS	349
THE EVOLUTION OF INTERNATIONAL HUMAN RIGHTS LAW IN AFRICA.....	350
LEGAL FRAMEWORKS FOR ENVIRONMENTAL PROTECTION IN SUB-SAHARAN AFRICA	351
THE ROLE OF SHARIAH LAW IN OMAN'S LEGAL SYSTEM	352
ANALYSIS OF COMMERCIAL LAW REFORMS IN OMAN FOR FOREIGN INVESTMENTS.....	353
CYBERSECURITY LEGISLATION AND DATA PROTECTION IN RUSSIA.....	354
RIMINAL JUSTICE REFORMS AND HUMAN RIGHTS PROTECTION IN RUSSIA.....	355
CHALLENGES OF ENFORCING INTELLECTUAL PROPERTY RIGHTS IN NIGERIA.....	356
THE SOCIOECONOMIC IMPACTS OF RURAL-URBAN MIGRATION IN ETHIOPIA	357
ANALYSIS OF REFUGEE SETTLEMENT PATTERNS AND INTEGRATION CHALLENGES	358
URBANIZATION AND MIGRANT LABOR MARKETS IN AZERBAIJAN	359
CULTURAL ADAPTATION STRATEGIES OF INTERNALLY DISPLACED PERSONS.....	360
MIGRATION TRENDS AND THEIR EFFECT ON URBAN DEVELOPMENT IN CHILE	361
THE ROLE OF POLICY IN MANAGING INTERNATIONAL MIGRATION FLOWS.....	362
EXPLORING THE RESURGENCE OF FOLK ART IN KAZAKHSTAN'S MODERN CULTURE	363
CULTURAL IDENTITY AND VISUAL ARTS IN KAUKAZ REGION	364
THE INFLUENCE OF SPANISH BAROQUE ART ON MODERN PAINTING TECHNIQUES.....	365
THE ROLE OF PUBLIC ART IN URBAN SPACES IN SPAIN	366
ARTISTIC EXPRESSIONS IN DUBAI: A FUSION OF TRADITION AND MODERNITY.....	367
IMPACT OF GLOBALIZATION ON THE ART MARKET IN THE UAE.....	368

TROIA 4th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
July 17 – 19, 2026 – CANAKKALE
ISBN NR. : 978-625-8795-29-5

THE ROLE OF ART FESTIVALS IN PROMOTING CULTURAL DIALOGUE IN DUBAI	369
---	-----

**AKADEMİK REHBER VE POLİTİKALARDA YAPAY ZEKANIN YERİ:
ÜNİVERSİTELER ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI BİR DEĞERLENDİRME**

Dr. Yeliz YAPICIOĞLU AYAZ

Ege Üniversitesi, DOSAİ Araştırmacı, yeliz.yapicioglu.ayaz@mail.ege.edu.tr

0000-0002-4488-9759

ÖZET

İnsanoğlu yaşam şartları nedeniyle durağan bir yapıya sahip olamamakta ve sürekli gelişen ve değişen şartlarla karşı karşıya gelmektedir. Değişen şartlarda teknolojik gelişmelere dair süreçlerin önemli bir payı bulunmaktadır. Alt yapısı kurulan teknolojik yapılar farklı alanlardaki gelişmelerin oluşmasına etki etmektedir. Son yıllarda karşılaşılan teknolojik gelişmeler içerisinde ise yapay zeka ön plana çıkmaktadır. Çünkü yapay zeka insan yaşamı ile bağlantılı olan her noktaya büyük bir etki etmeye ve dönüştürmeye başlamıştır. İnsan beyninden farklı olarak bir çok programdan meydana gelmektedir. Yapay zeka insan yaşamı için kullanılabilecek bilgileri içererek farklı geliştirilen programlar bünyesinde hizmet vermektedir. Bu durum insan yaşamı üzerindeki etkilerin sosyolojik, toplumsal ve ekonomik boyutlarda görünür bir noktada olmasına neden olmaktadır. Etki altına giren dönüşüm alanlarının insan yaşamı için olumlu olduğu gibi olumsuz etkileri de bulunmaktadır. Bu nedenle, yapay zekanın kullanımının yaygınlaşıyor olması bazı kritik sorunların meydana gelmesine neden oluşturmaktadır. Bu sorunların başında etik konusu gelmektedir. Yapay zekada etiğin ortaya konulmasında gerek ülkeler gerekse üniversiteler bünyesinde geliştirilen rehberler ve politikaların ön plana çıktığı gözlenmektedir. Akademik çerçevede yapay zekanın hangi ölçü ve amaçla kullanılmış olduğu şeffaflığın oluşturulması anlamında etik prosedürlerde gereklilik arz etmektedir. Özellikle, yükseköğretim kurumları özelinde eğitim süreçlerinde yapay zekanın kullanımı ile etik sorunlara karşı politika ve rehberler oluşturulmaktadır. Çalışmada, Türkiye’de yer alan 207 üniversite içerisinde yapay zekaya yönelik rehber ve politika geliştiren 11 üniversiteye yer verilmiştir. Üniversitelerin düzenlemelerine dair içeriklerin neleri kapsadığı ve hangi prosedürleri içererek harekete geçildiğine dair karşılaştırma yapılması amaçlanmıştır. İncelenen politika ve rehberlerin içerisinde yer alan bilgiler kategorileştirilerek içerik analiz tekniği ile değerlendirilmeye alınmıştır.

Anahtar kelimeler: Yapay Zeka, Etik, Politikalar, Üniversiteler

**THE ROLE OF AN ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN AN ACADEMIC
GUIDELINES AND POLICIES: A COMPARATIVE STUDY ON UNIVERSITIES**

ABSTRACT

Static structures are not suitable for human beings, as their living conditions necessitate ongoing development and change. There is a significant share of the processes related to technological developments in changing conditions. The technological structures established in the infrastructure affect the formation of developments in different areas. Within the technological developments encountered in recent years, artificial intelligence comes to the forefront. Because artificial intelligence has begun to exert a great influence and transformations on every point connected with human life. Unlike the human brain, it consists of many programs. With the information uploaded, artificial intelligence provides services within different programs by including information that can be used for human life. This situation causes the effects on human life to be at a visible point in sociological, social and economic dimensions. Transformation areas under the influence have negative effects as well as positive effects for human life. For this reason, the widespread use of artificial intelligence causes some critical problems. At the beginning of these problems comes the issue of ethics. It is observed that in the introduction of ethics in artificial intelligence, the guides and policies developed within the universities and the countries are at the forefront. In the academic framework, it is necessary in ethical procedures in the sense of establishing transparency for which measure and purpose artificial intelligence has been used. Especially with the use of artificial intelligence in education processes, policies and guidelines are created against ethical problems, especially for higher education institutions. The study incorporated 11 Turkish universities that created artificial intelligence guides. It is aimed to make a comparison on the guidelines and policies about what content covers the regulations of the universities and which measures are taken and which direction are taken. Investigated information which takes place in policies and guidelines have been categorized and evaluated according to content analysis.

Anahtar Kelimeler : Artificial intelligence, Ethic, Policies, Universities

**USING A SOCIO-SCIENTIFIC DILEMMA INCLUDING JUSTICE VALUE TO
DETERMINE THE ARGUMENTATION SKILLS OF SCIENCE TEACHER
CANDIDATES**

Prof. Dr. Yilmaz KARA

Bartın University, yilmazkaankara@gmail.com- ORCID ID 0000-0001-6897-3245

ABSTRACT

Socio-scientific issues encompassing events at the intersection of society and science are envisioned as a productive learning environment for achieving the objectives set for character and values education. The purpose of this study is to determine the argumentation skills of pre-service science teachers through socio-scientific dilemmas involving the core value of justice. The research was conducted using a case study design. The study group consisted of 30 pre-service science teachers taking the elective course "Applications of Science in Technology." A socio-scientific dilemma involving the core value of justice was used as the data collection tool. The dilemma was developed with the input and approval of faculty members with expertise in socio-scientific issues, argumentation, and character and values education. The data were analyzed using Toulmin's argumentation model. The findings indicated that the argumentation skills of pre-service science teachers are open to development. Furthermore, it was determined that the core value of justice was reflected in the pre-service teachers' statements. Accordingly, the pre-service teachers understood scientific events concerning society, identified the factors influencing the events, and tended to exhibit responsible behaviors when making decisions based on scientific knowledge. In line with the results of the study, it is suggested that socio-scientific issues should be used in character and values education because they have the potential to be a useful tool in teaching basic character and values, including the value of justice.

Keywords: Socio-scientific issues, Character and values education, Argumentation, Teacher education, Science education.

**FEN ÖĞRETMENİ ADAYLARININ ARGÜMANTASYON BECERİLERİNİ
BELİRLEMEK ÜZERE ADALET DEĞERİ İÇEREN SOSYO-BİLİMSEL İKİLEMİN
KULLANILMASI**

Prof. Dr. Yılmaz KARA

Bartın Üniversitesi, yilmazkaankara@gmail.com - ORCID ID 0000-0001-6897-3245

ÖZET

Toplumu ve bilimi ilgilendiren konuların kesiştiği yerde yer alan olayları kapsayan sosyo-bilimsel konular, karakter ve değerler eğitimi için belirlenen hedeflerin gerçekleştirilmesinde verimli olabilecek bir öğrenme ortamı olarak da öngörülmektedir. Bu çalışmanın amacı, adalet öz değeri içeren sosyo-bilimsel ikilemler üzerinden fen bilgisi öğretmen adaylarının argümantasyon becerilerini belirlemektir. Araştırma, durum çalışması deseni benimsenerek gerçekleştirilmiştir. Çalışma grubunu, seçmeli “bilimin teknolojiye uygulamaları” dersini alan 30 fen bilgisi öğretmen adayından oluşmuştur. Veri toplama aracı olarak adalet öz değeri içeren sosyo-bilimsel ikilem kullanılmıştır. İkilem geliştirilirken sosyo-bilimsel konular, argümantasyon, karakter ve değerler eğitimi konusunda çalışmaları olan öğretim üyelerinin görüş ve onayları alınmıştır. Veriler Toulmin’in argümantasyon modeli dikkate alınarak analiz edilmiştir. Bulgular, fen bilgisi öğretmen adaylarının argümantasyon becerilerinin geliştirilmeye açık olduğunu göstermiştir. Ayrıca adalet öz değerinin öğretmen adaylarının ifadelerine yansıdığı belirlenmiştir. Buna göre, öğretmen adayları toplumu ilgilendiren bilimsel olayları anlamış, olayı etkileyen faktörleri belirlemiş ve bilimsel bilgiye dayalı kararlar alırken sorumlu davranışlar sergilemeye eğilimli olmuşlardır. Çalışmanın sonuçları doğrultusunda, sosyo-bilimsel konuların adalet değeri de dâhil olmak üzere temel karakter ve değerleri öğretmede yararlı bir araç olma potansiyeline sahip olması nedeniyle sosyo-bilimsel konuların karakter ve değerler eğitiminde kullanılması gerektiği önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sosyo-bilimsel konular, Karakter ve değerler eğitimi, Argümantation, Öğretmen eğitimi, Fen eğitimi.

1. INTRODUCTION

We, human beings, live together on this planet called Earth. Every individual on Earth requires a certain amount of space to sustain their life. As long as one's life or actions do not disturb or harm another, they can live as they wish or believe within this space. In other words, every individual is free to live and do as they please, but when someone else's freedom is infringed upon, a conflict of rights arises. In this case, rights must be equally respected for all parties involved, the process must be thoroughly examined, and lasting solutions must be developed. The concept of justice defines the equal protection of mutual rights and the balanced resolution of problems (Lesnefsky et al., 2025). While it is assumed that issues arising from one person's rights over another or from mutual conflicts of rights are subject to justice, rights and responsibilities arising from other living and nonliving environments can also be subject to justice. Modern people are expected to be aware of their rights and responsibilities from an early age and to adopt a lifestyle that upholds justice towards others. Developing an individual's awareness for a just life has been addressed within the framework of character and values education, which has gained greater prominence in the educational agenda in recent years. Due to interdisciplinary interaction, it is recommended that justice, as a core value, be emphasized in appropriate topics in science education programs (Anisimova, Prigarina & Chubay, 2019).

Science teaching is viewed as the transfer of knowledge accumulated to understand the workings of nature to future generations. Because it is often considered to be based on an objective approach, it is often perceived as excluding individual and societal perspectives and ideas. However, science has an understanding that works for the benefit of society and strives to bring peace and prosperity to society. It also directs and accelerates science in line with societal needs. Although they may not fully agree at times, science and society are closely interconnected. Socioscientific issues lie at the intersections of issues concerning science and society (Büssing, Dupont & Menzel, 2020). These issues encompass numerous scientific and societal issues, including permitting nuclear power plant construction, the use of genetically modified crops, genetic cloning, human cloning, organ donation, the control of organisms, and processed foods. To determine a positive or negative position on a topic, individuals must construct their own arguments based on scientific evidence (Rundgren, Eriksson, & Rundgren, 2016). As members of society, individuals can assert claims on a topic, support their claims with reasons, express opposing views, and refute opposing views. However, research indicates that not every individual can generate high-level arguments, such as opposing views and refutations, and that they generally possess argumentation skills at the level of claims and reasons (Rietz, Jönsson, & Lundström, 2021).

A review of the literature reveals studies indicating that socioscientific issues have the potential to provide a suitable learning environment for character and values education (Karpudewan & Chan, 2022). Studies addressing both values education and socioscientific issues have been conducted with students, prospective teachers, and teachers (Omarchevska et al., 2022). However, it has been determined that there are limited studies examining arguments developed through a socioscientific dilemma involving the root value of justice (Wang et al., 2017). Therefore, this study aimed to examine the argumentation skills of prospective science teachers through a socioscientific dilemma involving the root value of justice.

2. METHOD

2.1. Research Design

The research, which aimed to reveal the argumentation levels of science teacher candidates using socioscientific dilemmas embodying the root value of justice, was conducted using a case study design. A case study is a research design that allows for both quantitative and qualitative research on the targeted characteristic of a phenomenon, event, or group known to have certain characteristics (Küçük & Sevim, 2019). The study aimed to uncover the justice values held by science teacher candidates, and the argumentation levels of the teacher candidates were determined through a case study design.

2.2. Participants

The study participants were prospective teachers pursuing higher education in the science teaching undergraduate program. The prospective teachers were recruited using a convenience sampling method, considering factors such as access, convenience, and cost (Çepni, 2019). The study was conducted with 30 prospective science teachers (66% female), all studying at state universities. Participants were selected as senior students. Because the participant group was taking environmental science, biology, and special topics courses in biology as required by their program, it was assumed that they were qualified to participate in the study. Prior to the study, participants were informed of ethical guidelines, and their voluntary participation was ensured.

2.3. Data Collection

A socioscientific dilemma incorporating the root value of justice was used to collect research data. The dilemma was developed by the researcher. Dilemmas used in teaching socioscientific topics are used to uncover student decisions on topics with both social and scientific aspects. Because socioscientific topics also involve societal values, a socioscientific dilemma incorporating the root value of responsibility, targeted in the study, was prepared. In preparing the dilemma, values such as the right to life, the right to life, and research ethics were considered, and the scientific context was established using topics such as stem cells, cancer, and organ failure. In this way, a dilemma was created within the context of respecting the right to life, creating an environment for participants to demonstrate argumentation skills that included the root value of justice. The prepared dilemma was shared with two faculty members with publications on argumentation, and their suggestions and opinions were sought. Additionally, before the actual implementation, the dilemma was administered to two science teaching students who were not part of the participant group and revised based on their comments. The dilemma was presented in writing to the participant group and answered within an average of 15 minutes. The version of the dilemma incorporating the root value of justice presented to the teacher candidates is as follows:

Melisa conducts research on stem cells. She has made some progress with her work to date. However, she believes that studies on human fetuses (weeks 9-40 of pregnancy) are necessary for advancements in solutions to diseases such as cancer and organ failure.

Imagine yourself as a member of a forensic panel, a judge who will authorize Melisa's investigation. Do you think studies on fetuses should be allowed or not?

2.4. Data Analysis

A content analysis was conducted on participants' responses to a dilemma involving the root value of justice. Participant responses were analyzed using the Toulmin (2003) argumentation model. In this model, the level of argumentation on a topic is determined by the expressions of claim, warrant, multiple warrants, opposing viewpoints, and rebuttal. Therefore, participant responses were examined to identify statements appropriate for each level in the model. Statements within the same category were grouped according to their similarities and differences, and codes were created. Participant responses were analyzed using the generated codes by two researchers with doctoral degrees in science education. Consistency between different codes was calculated as 0.890 using the KR-20 test. This value indicates that the difference between the codes was not significant. The codes generated from the responses to the dilemma for each argumentation level are presented in tables in the findings section.

3. FINDINGS

Participants' responses to the dilemma regarding research with fetuses were examined primarily from an assertion perspective. The resulting assertions are presented in Table 1.

Table 1 Claims regarding permission for research with fetuses

	N	%
Should not be allowed	17	56,67
Should be allowed	12	40
Undecided	1	3,33

An examination of Table 1 reveals that all participants (100%) made a claim regarding research on fetuses. More than half of the participants (56.67%) claimed that research on fetuses should not be permitted. Approximately one-third (40%) of the participants claimed that research on fetuses should be permitted. Finally, one participant (3.33%) responded with "undecided" or "I have no opinion," indicating no claim.

Participants' responses to the dilemma regarding research on fetuses were examined in terms of the justifications they offered, and the justifications presented are presented in Table 2.

Table 2 Reasons for permission to conduct research with fetuses

	N	%
There is a possibility of harming the living being.	13	43,33
Other solutions may be found.	7	23,33
The fetus also has the right to life.	7	23,33
A definitive solution may not be reached.	6	20
Unwanted problems may occur.	5	16,67
This is done by scientists according to ethical principles.	9	30
It is a study for the good of humanity.	7	23,33
Aborted fetuses are used.	3	10

An examination of Table 2 reveals that the reasons given by participants support the claims that research with fetuses should and should not be permitted. The most common reason given for

the claim that research with fetuses should not be permitted was "There is a possibility of harm to living beings" (43.33%). Secondly, participants cited "other solutions can be found" (23.33%) and "fetuses have the right to life" (23.33%). Thirdly, participants cited "A definitive solution may not be reached" (20%). Finally, they cited "Unwanted problems may occur" (16.67%). Furthermore, the most common reason given by participants for the claim that research with fetuses should be permitted was "Scientists are conducting research in accordance with ethical principles" (30%). Secondly, participants cited "It is for the good of humanity" (23.33%). Finally, participants cited "Aborted fetuses are used" (10%).

Participants' responses to the dilemma regarding research with fetuses were examined in terms of opposing views, and the opposing views are presented in Table 3.

Table 3 Counter positions on permission for research with fetuses

	N	%
Fetuses with no chance of survival are being used.	4	13,33
The research must be limited by ethical rules.	4	13,33
A good cause is pursued.	3	10

An examination of Table 3 reveals that the opposing views expressed by participants were both based on the rationale that research with fetuses should and should not be permitted. Opposing views were found to include the use of non-viable fetuses (13.33%) and the restriction of research to ethical principles (13.33%). Participants also expressed the opposing view that research is carried out for a good cause (10%).

Participants' responses to the dilemma regarding research with fetuses were examined in terms of the rebuttal statements put forward, and the rebuttal statements put forward are presented in Table 4.

Table 4 Rebuttals to permission for research with fetuses

	N	%
Consent for research cannot be obtained from a fetus.	1	3,33
Religious and social views should not hinder the progress of science.	1	3,33

An examination of Table 4 reveals that only two rebuttals were expressed by participants. The statement "Consent cannot be obtained from a fetus for research" (3.33%) was used to refute the claim that research with fetuses should be permitted. On the other hand, the statement "Religious and societal views should not hinder the progress of science" (3.33%) was used to refute the claim that research with fetuses should not be permitted.

Participants' responses to the dilemma regarding research with fetuses were analyzed in terms of argumentation level, and the argumentation levels reached by participants for each level are presented in Table 5.

Table 5 Levels of argumentation regarding research with fetuses

Argumentation levels	N	%
Claim	30	100
Single reason	30	100

Multiple reasons	19	63,33
Counter position	10	33,33
Rebuttal	2	6,67

According to Table 5, all participants (100%) were able to make a claim regarding research with fetuses. It was also observed that all participants (100%) supported their claims with at least one justification. Similarly, many participants (63.33%) supported their claims by citing multiple justifications. However, a few participants (33.33%) offered opposing views. Similarly, a limited number of participants (6.67%) used rebuttals.

4. DISCUSSION AND CONCLUSION

Almost all of the prospective teachers were able to respond to the dilemma regarding research with fetuses, even if it was at the level of an assertion. Based on this, it was understood that the dilemma posed was understandable to the prospective teachers. The dilemma fundamentally encompasses socioscientific issues, including the law of life, the right to life, and research ethics. This requires knowledge of biology and ecology to respond to the dilemma. Argumentation skills, defined as the ability to make decisions based on scientific knowledge, must also be employed to respond to the dilemma. The results of this study indicate that prospective teachers are able to generate good claims and justifications when faced with a socioscientific dilemma. However, it was determined that a limited number of prospective teachers were able to express opposing views and rebuttals to the dilemma. This situation, despite having sufficient basic argumentation skills, has also been reflected in level assessment studies conducted with the participation of prospective teachers (Bodanza & Freidin, 2023).

Explanations regarding the root value of justice were found in the responses to the dilemma regarding conducting research with fetuses prepared as part of the research. In their responses to the dilemma, the preservice teachers stated that the fetus has the right to life, that no one else, even the mother, can grant permission for a fetus's right to life, and that sacred beliefs support this judgment. This is important because it demonstrates that the preservice teachers possess the expected awareness of the value of justice. Similar studies have also demonstrated that preservice teachers are sensitive to these root values (van der Leij et al., 2024).

In summary, the results of a study aimed at determining the argumentation levels of participating preservice teachers using a socioscientific dilemma involving the root value of justice suggest that while basic argumentation skills are close to the desired level, advanced argumentation skills can be improved. It was determined that preservice teachers included statements indicating the root value of justice, albeit in limited numbers, when responding to socioscientific dilemmas. Furthermore, a significant portion of preservice teachers included aspects of life law and research ethics in their statements. The inclusion of the root value of justice in socioscientific dilemma responses is also significant in demonstrating the applicability of socioscientific issues in character and values education. Therefore, it is recommended that socioscientific issues, and particularly socioscientific dilemmas, be incorporated into character and values education processes with appropriate adjustments.

References

- Anisimova, T. V., Prigarina, N. K., & Chubay, S. A. (2019). The System of Rhetorical Argumentation in Discourse of Social Advertising. *Vestnik Volgogradskogo gosudarstvennogo universiteta. Seriya 2, Āzykoznanie*, 18(2), 159-173.
- Bodanza, G. A., & Freidin, E. (2023). Confronting value-based argumentation frameworks with people's assessment of argument strength. *Argument & Computation*, 14(3), 247–273.
- Büssing, A. G., Dupont, J., & Menzel, S. (2020). Topic Specificity and Antecedents for Preservice Biology Teachers' Anticipated Enjoyment for Teaching About Socioscientific Issues: Investigating Universal Values and Psychological Distance. *Frontiers in Psychology*, 11, 1536–1536.
- Çepni, S. (2019). *Introduction to research and project studies* (12th Ed.). Celepler Press, Trabzon.
- Lesnefsky, R. R., Elsner, J., Kirk, E. A., Yeldell, J., Ke, L., & Sadler, T. D. (2025). Exploring Resources and Reasoning Practices in Socioscientific System Modeling for Justice-Centered Science Education. *CBE Life Sciences Education*, 24(1), ar10. <https://doi.org/10.1187/cbe.24-01-0017>
- Karpudewan, M., & Chan, L. H. (2022). Educating primary students on infectious diseases and nurturing character and values using socioscientific instruction. *Journal of Public Health*, 30(4), 885–895.
- Küçük, M. & Sevim, S. (2022). *Scientific Research Methods in Education*. Nobel Press.
- Omarchevska, Y., Lachner, A., Richter, J., & Scheiter, K. (2022). It takes two to tango: How scientific reasoning and self-regulation processes impact argumentation quality. *The Journal of the Learning Sciences*, 31(2), 237–277.
- Rietz, L., Jönsson, A., & Lundström, M. (2021). Students' use of Justifications in Socioscientific Argumentation. *Nordina: Nordic Studies in Science Education*, 17(3), 247–264.
- Rundgren, C.-J., Eriksson, M., & Rundgren, S.-N. C. (2016). Investigating the Intertwinement of Knowledge, Value, and Experience of Upper Secondary Students' Argumentation Concerning Socioscientific Issues. *Science & Education*, 25(9–10), 1049–1071.
- Toulmin, S. (2003). *The uses of argument* (Updated edition). Cambridge University Press.
- van der Leij, T., Goedhart, M., Avraamidou, L., & Wals, A. (2024). High school biology students' use of values in their moral argumentation and decision-making. *Journal of Moral Education*, 53(3), 388–411.
- Wang, H.-H., Chen, H.-T., Lin, H., Huang, Y.-N., & Hong, Z.-R. (2017). Longitudinal study of a cooperation-driven, socio-scientific issue intervention on promoting students' critical thinking and self-regulation in learning science. *International Journal of Science Education*, 39(15), 2002–2026.

**THE IMPACT OF OUT-OF-SCHOOL LEARNING ACTIVITIES ON STUDENT
OPINIONS REGARDING TEACHING ABOUT WASTE AND RECYCLING¹**

Prof. Dr. Yılmaz KARA

Bartın University, yilmazkaankara@gmail.com - ORCID ID 0000-0001-6897-3245

İhsan ÖZCAN

Bartın University, ih sancan1981@gmail.com - ORCID ID 0009-0006-0228-5953

ABSTRACT

The aim of this study is to investigate the effect of out-of-school (OOS) learning activities on students' opinions regarding the teaching of waste and recycling. A case study design was adopted in the research. The study group consisted of 22 middle school students. The students participated in OOS learning activities prepared for teaching the subject of waste and recycling as part of a research project. Following the students' participation in the OOS learning activities, interview questions regarding OOS learning environments were used as a data collection tool, and the study data were obtained. The obtained data were subjected to descriptive analysis to reach the study findings. The research findings reveal that students mostly perceive OOS learning environments as school trips, that they participate in learning activities during the trips, and that they think the trips are beneficial in terms of science lessons. Therefore, it is recommended that OOS learning activities be included in learning situations where it is desired to provide students with effective learning experiences in science education.

Keywords: Science Education, Out-of-School Learning, Student Opinions, Field Trip, Impressions.

¹ This proceeding incorporates a section from the second author's master's thesis.

ATIKLAR VE GERİ DÖNÜŞÜM KONUSUNUN ÖĞRETİMİNE YÖNELİK OKUL DIŞI ÖĞRENME ETKİNLİKLERİNİN ÖĞRENCİ GÖRÜŞLERİ ÜZERİNE ETKİSİ ²

Prof. Dr. Yılmaz KARA

Bartın Üniversitesi, yilmazkaankara@gmail.com - ORCID ID 0000-0001-6897-3245

İhsan ÖZCAN

Bartın Üniversitesi, ihscan1981@gmail.com - ORCID ID 0009-0006-0228-5953

ÖZET

Bu çalışmanın amacı atıklar ve geri dönüşüm konusunun öğretimine yönelik okul dışı öğrenme etkinliklerinin öğrenci görüşlerine etkisini araştırmaktır. Araştırmada durum çalışması deseni benimsenmiştir. Araştırmanın çalışma grubunu 22 ortaokul öğrencisi oluşturmuştur. Öğrenciler bir araştırma kapsamında atıklar ve geri dönüşüm konusunun öğretimine yönelik olarak hazırlanan okul dışı öğrenme etkinliklerine katılmıştır. Öğrencilerin okul dışı öğrenme etkinliklerine katılımlarının ardından veri toplama aracı olarak okul dışı öğrenme ortamlarına ilişkin görüşme soruları kullanılmış ve çalışma verileri elde edilmiştir. Elde edilen veriler betimsel analize tabi tutularak çalışma bulgularına ulaşılmıştır. Araştırma bulguları, öğrencilerin okul dışı öğrenme ortamlarını daha çok bir okul gezisi olarak gördüklerini, gezi sırasında öğrenme etkinliklerine katıldıklarını, gezinin fen dersleri açısından faydalı olduğunu düşündüklerini ortaya koymaktadır. Bu nedenle öğrencilere fen eğitiminde etkin öğrenme deneyimleri kazandırılmasının istendiği öğrenme durumlarında okul dışı öğrenme etkinliklerine yer verilmesi önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Fen Eğitimi, Okul Dışı Öğrenme, Öğrenci Görüşü, Alan Gezisi, İzlenimler.

² Bu bildiri ikinci yazarın yüksek lisans tezinden bir bölüm içermektedir.

1. INTRODUCTION

Whether humankind is aware of it or not, many events are taking place in the universe that surrounds us. For example, the sun that illuminates the day sets at night, giving way to stars and moonlight. Trees that appear like dried branches in winter grow leaves and blossom in spring. Rivers are a source of life for many living things, from fish to worms, but excessive accumulation can turn them into floods, causing devastating effects. Since its existence, humankind has been curious about events around it, has sought the underlying causes of these events, and has moreover used the information it finds for its own benefit. The effort to explain and understand the events occurring in nature has led to the emergence and accumulation of much important knowledge over the years. The need for future generations to understand this growing knowledge of natural phenomena and to continue research led to the birth of science education (Burns et al., 2023). Science education aims to cultivate scientifically literate individuals. Science education is now included in the education systems of almost every country and is taught from preschool levels onward. Over the years, many researchers have developed instructional methods to achieve the goals of science education, enabling students to learn science more effectively (Uygun & Duman, 2022).

One of the learning practices developed to achieve the targeted outcomes in science education is OOS education. With the current understanding of education prioritizing sustainable education, the view that education cannot be confined solely to classrooms and schools has become more prominent (King & Howard, 2014). Accordingly, enabling students to learn science in OOS environments has become a fundamental principle (Henriksson, 2018). In OOS learning, the focus is on students experiencing the phenomena, objects, or events related to science education firsthand. In this case, a facility, a research center, or a product processing workshop becomes an educational environment. Science centers, aquariums, and botanical gardens, whose numbers have rapidly increased in recent years, are increasingly being discussed in science education (Tağrikulu et al., 2021). In addition to learning on-site in OOS environments, students gain access to opportunities such as finding free learning environments and learning by doing with expert guidance. Thus, they have the opportunity to develop lifelong learning skills based on experiences in the environments they are in (Kreuzer & Dreesmann, 2017).

Studies show that OOS learning, which has the potential to make significant contributions to fulfilling science education goals, is not given enough space in science education processes, and prospective teachers, teachers, and students do not have enough OOS learning experiences (Dickie, 2011). However, even without any experience, individuals may have assumptions about OOS learning environments. While research does not reveal results that deny the potential of OOS learning environments for science education, it points to some difficulties in implementing these activities (Doldur & Ertas Kilic, 2023). Concerns about teachers covering the curriculum, the time-consuming nature of OOS learning activities, the costs involved, or the perception of them as filler activities are among these assumptions (Arabacı & Dönel Akgül, 2020).

Considering the relevant literature in general, OOS learning has the potential to increase science education outcomes and science achievement, but the established assumptions and opinions about OOS learning, most of which are not based on lived experiences, have a limiting effect (Grinnell et al., 2018; Kulegel & Topsakal, 2020). Studies show that OOS learning has positive effects on student opinions at all levels from primary school to higher education (Metin et al., 2022). Similarly, some assumptions and opinions about OOS learning in science education will produce positive effects (Arici et al., 2021; Zeren Özer & Güngör, 2017). However, it is also known that most assumptions and opinions about OOS science teaching are not based on OOS learning experiences. Furthermore, studies that support assumptions and opinions about OOS learning based on experiences are limited in number (Kang, 2012). Therefore, this study investigated the impact of OOS learning activities on students' views of OOS learning environments regarding waste and recycling.

2. METHOD

2.1. Research Design

This study, which investigates the impact of OOS learning activities on students' views of OOS learning environments, employed a case study design. Case study research involves considering a situation, event, group, or person as a case and examining their feelings, thoughts, and emotions in greater depth. In this study, a case study was used to reveal students' views on participating in OOS learning activities on waste and recycling (McMillan & Schumacher, 2014).

2.2. Participation

This research, conducted to investigate the effects of extracurricular learning activities on students' opinions regarding waste and recycling, used a convenience sampling technique to select the study group. Convenient sampling offers researchers accessibility, cost-effectiveness, and ease of use when selecting the study group (Çepni, 2021). Accordingly, eighth-grade students attending a state school in Bartın province, where the researchers work, were included in the study group. The study group consisted of 22 students who participated in the extracurricular learning activities developed within the scope of the research. The students' ages ranged from 13 to 14, and 45% were male. Students volunteered for the study group. Before data collection began, students and parents were asked to complete a Participant Consent Form. Since the topic of waste and recycling is included in the eighth-grade science curriculum, it was assumed that the students possessed the necessary competence to learn the subject.

2.3. Data Collection Tools

Research data were collected using interview questions prepared by the researchers regarding OOS learning environments. The study aimed to determine students' opinions on OOS learning activities related to waste and recycling using semi-structured interview questions. To evaluate student opinions based on their experiences with OOS learning, semi-structured interviews were conducted with all students who participated in the activities. Initially, draft questions were created to address questions such as: in which environment is science teaching best possible, where are OOS science learning environments, what are the positive and negative

aspects of OOS science learning environments, and whether other science topics can be covered in OOS learning environments. These draft questions were tested in a pilot study with three eighth-grade students who were not part of the study group. The questions were finalized based on data and experiences from the pilot study, as well as the opinions of three faculty members specializing in science education (Appendix). Thus, the interview questions were ready for implementation. The interviews conducted after the OOS learning activities on waste and recycling lasted approximately 15 minutes.

2.4. Implementations

Before initiating extracurricular learning activities on waste and recycling, the necessary permissions were obtained from the Bartın University Social and Human Sciences Ethics Committee and the Provincial Directorate of National Education. As part of the study, students were first informed about the extracurricular activities related to the topic, and a brief overview of the activities was provided. Students were asked what they expected to encounter during the extracurricular learning activities. They were then asked to prepare questions about the environment they would encounter or the experts present. As part of the activities, students from the experimental group visited a wastewater treatment plant, a water treatment plant, and a solid waste disposal facility. The visits lasted approximately 3 hours in total for all three facilities, excluding travel time. Students, accompanied by their teachers, toured the facilities and received information from the experts working there. They were also allowed to ask the experts the questions they had prepared. After the students toured the facilities and took the necessary notes, a general evaluation was conducted. Thus, the learning activities on waste and recycling were completed. Two weeks after completing extracurricular learning activities on waste and recycling, interviews were conducted in the study group to explore their experiences in extracurricular learning environments. These interviews were completed individually at the students' schools, in a suitable setting, and during free time outside of class.

2.5. Data Analysis

Content analysis was conducted on qualitative data collected through interview questions on OOS learning environments. Student statements were numbered as S1, S2, S3..., S22 to maintain anonymity. Preliminary coding was performed by examining the student responses. The preliminary codes were reviewed and adjusted in accordance with the data obtained, following the inductive analytical processes defined by Fraenkel et al. (2022). Successive classification and validation studies continued with the help of science education experts experienced in measurement and evaluation until the data were sufficiently reduced and organized. The qualitative findings obtained are presented and supported by the participants' statements.

3. FINDINGS

Following the completion of the OOS learning activities, all students in the study group were asked to reflect on their OOS learning experiences through interview questions. In this context, students were first asked, "In which environment are science subjects best learned?" The codes derived from the students' answers, along with their occurrence rates, are presented in Table 1.

Table 6 Student opinions on the best science learning environment.

Codes	N	%
In the laboratory	19	86.36
In a practical environment	11	50.00
In a quiet/peaceful environment	7	31.82
In the classroom	6	27.27
In a fun environment	5	22.73
In nature/outside	3	13.64
On a field trip	3	13.64
Online	2	9.09

When the table is examined, almost all students (86.36%) defined the laboratory as the best environment for learning science. Similarly, half of the students (50%) mentioned that science teaching is best done in hands-on environments. Some students (31.82%) stated that the best environment for learning science should be quiet and calm. It was understood that some students (27.27%) mentioned that science is best learned in classrooms. Again, some students (22.73%) emphasized that the best environments for learning science should be fun. Some students stated that science is best learned in nature/outdoors (13.64%) or through field trips and observations (13.64%). Finally, some students (9.09%) stated that science can be learned online through computer-based internet sharing. Examples of students' answers regarding the best environment for learning science are presented below.

Student 5: I think science is best learned in a laboratory. Because the necessary tools are there, we learn better when we use them.

Student 12: I think the lesson is learned in the classroom. If we listen carefully to the teacher, we can learn without missing anything. However, some teachers sometimes make a lot of noise in the classroom. Then my attention is distracted, and I cannot fully understand what the teacher is saying.

Student 19: I think the best science learning is done on a field trip, like the one our teacher took us on last time. While traveling, we both see new places and learn while having fun.

Following the question about the best science learning environment, the students in the study group were asked, "What do you understand by the phrase 'OOS learning environments'?" The codes and percentages obtained from the analysis of the students' answers are presented in Table 2.

Table 7 Student opinions on what constitutes an OOS learning environment

Codes	N	%
--------------	----------	----------

Places visited during the trip	10	45.45
Outside or outside the school building	5	22.73
Computer environment	3	13.64
Beach	2	9.09
Water treatment plant	1	4.55
Waste recycling area	1	4.55

According to the table, nearly half of the students (45.45%) defined OOS learning environments as places visited on field trips. A few students (22.73%) considered the school building exterior or the schoolyard as OOS learning environments. Another few students (13.64%) emphasized computers and digital environments when describing OOS learning environments. Two students (9.09%) stated that they considered coastal and seaside environments as OOS learning environments. Similarly, one student (4.55%) considered a water treatment plant, and another student (4.55%) considered waste or recycling areas as OOS learning environments. Examples of students' answers regarding what constitutes an OOS learning environment are presented below:

Student 2: OOS learning is like going on field trips by school bus.

Student 13: For example, the environments outside this building. Once, during Turkish class, we sat on the grass near the school and read books.

Student 17: When you say OOS learning environment, you mean... I saw something called a virtual tour. The Ministry of Culture prepared it for some museums. You can access it online and tour the museum as if you were actually there. My brother and I visited Göbekli Tepe. Images of the site appeared, along with texts about it. It was like we had been there without actually going.

Following the question about OOS learning environments, the students in the study group were asked, "What are the environments where you learn science subjects outside of school?" The codes and percentages obtained from the analysis of the students' answers are presented in Table 3.

Table 8 Student opinions on OOS science learning environments

Codes	N	%
Trips	12	54.55
Private lessons/courses	9	40.91
Daily life	7	31.82
In nature/Outdoors	5	22.73
Online environments	4	18.18

Home environment	2	9.09
Books/Magazines	1	4.55

According to the table, more than half of the students (54.55%) reported that field trips were their OOS science learning environment. Some students (40.91%) reported that private tutoring or courses were their OOS science learning environment. Some students (31.82%) emphasized daily life when describing OOS science learning environments. Furthermore, some students (22.73%) indicated nature and the outside of school as their OOS science learning environment. Some students (18.18%) included online learning environments among their OOS science learning environments. Two students (9.09%) considered their home environment as an OOS science learning environment. Finally, one student (4.55%) stated that they considered books and magazines as their OOS science learning environment. Examples of students' answers regarding OOS science learning environments are presented below.

Student 6: We learned science on field trips outside of school. Our teacher took us to the water reservoir and the landfill. We spoke with the officials there. They explained what was happening there. So we learned what was going on.

Student 11: I am learning science outside of school in a course. We review the topics I learned in class. Sometimes the topics covered in class are not fully understood. It is good for them. I am learning from a different teacher. We also solve test questions in the course to prepare for the exam.

Student 22: I am learning science outside of school by watching videos. When I do not understand a topic, I open a video on my cell phone about it.

Following the question about the environment for learning science outside of school, the students in the study group were asked, "What are the characteristics of the environments where you learn science topics outside of school?" The codes and percentages obtained by examining the students' answers are presented in Table 4.

Table 9 Student opinions on the characteristics of environments where science subjects are learned outside of school.

Codes	N	%
Places to visit	13	59.09
Places related to science topics	12	54.55
Places for observation	6	27.27
Places for obtaining information	5	22.73
Places visited on school trips	3	13.64

According to the table, more than half of the students (659.09%) stated that the environments where they learn science outside of school are places to visit. Nearly half of the students (54.55%) mentioned that these environments are related to science topics. Some students (27.27%) noted that these environments are places where observations can be made. Furthermore, some students (22.73%) stated that these environments are places where information can be acquired. Finally, some students (13.64%) pointed out that these environments are places visited on school trips. Examples of students' answers regarding the characteristics of environments where science topics are taught outside of school are presented below. Student 8: Now, the places we went to outside of school were always somehow related to the topics we learned in class. For example, we were learning about waste and recycling in class. Then the school bus came, and my friends and I went to a waste disposal facility. We also went to a water treatment plant. That place is also related to water purification, for example.

Student 13: We also went to İnkumu beach. We always go there with my family in the summer. However, I had never been there in the winter. The beach is very different in winter. Pieces of wood washed ashore, plastic bags, containers, seaweed, dirt... It was different to observe it both in summer and winter.

Student 20: At the places we visited, the staff introduced us to the characteristics of those places and provided information. Therefore, I think the characteristic of OOS environments is that they are places where information can be obtained.

Following the question about the characteristics of OOS learning environments where science subjects are taught, the students in the study group were asked, "What did you do before going to an OOS learning environment?" The codes and percentages obtained from the students' answers are presented in Table 5.

Table 10 Student opinions regarding activities that do not involve going to an OOS learning environment.

Codes	N	%
Writing questions	17	77.27
Getting information about the trip	16	72.73
Researching the relevant topic	9	40.91
Understanding the rules	6	27.27
Taking the necessary things with us	3	13.64

According to the table, a significant proportion of students (77.27%) included writing questions among the activities they did before entering an OOS learning environment. Similarly, a large portion of the students (72.73%) included obtaining information about the trip among the activities they did before going to an OOS learning environment. Some students (40.91%) mentioned studying the relevant topic among the activities they engaged in before entering an OOS learning environment. Furthermore, some students (27.27%) mentioned understanding

the rules as part of the activities they did before entering an OOS learning environment. Some students (13.64%) emphasized taking necessary things with them among the activities they did before going to an OOS learning environment. Examples of students' answers about activities they did before entering an OOS learning environment are presented below. Student 1: Before the trip, our teacher gave us information in class. They told us the places we would visit. They talked about who we would meet there. They asked us to prepare questions to ask the people we would meet.

Student 9: Before the trip, our teacher and the researcher came to our class together. In class, they told us that we would be going on a trip. They talked about what we should focus on during the trip. They stated the rules we should follow.

Q16: We might need certain things during the trip. Therefore, it is necessary to prepare items such as water, pens, and notebooks before the trip.

Following the question about what was done before going to the OOS learning environment, the students in the study group were asked, "How did you and your friends behave in OOS learning environments?" The codes and percentages obtained from the analysis of the students' answers are presented in Table 6.

Table 11 Student opinions on student behavior in OOS learning environments

Codes	N	%
Participating in learning activities	18	81.82
Asking questions	15	68.18
Working in groups with friends	8	36.36
Observing	5	22.73
Taking notes	4	18.18
Following the rules	3	13.64

According to the table, almost all students (81.82%) emphasized that students participate in learning activities in OOS learning environments. More than half of the students (68.18%) underlined that students ask questions in OOS learning environments. It was found that some students (36.36%) mentioned that students work in groups with their friends in OOS learning environments. Similarly, some students (22.73%) stated that students observe in OOS learning environments. Some students (18.18%) reported taking notes in OOS learning environments. A few students (13.64%) stated that students behave according to rules in OOS learning environments. Examples of students' answers regarding student behavior in OOS learning environments are presented below.

Student 4: We first toured the places we went to. There was an activity at every place we visited. So we did not just tour and look around. We also participated in activities. For example, we did activities related to sedimentation and filters at the water treatment plant.

Student 13: For example, when we went to the water treatment plant, everyone asked the questions they had prepared in class. I asked a question like, "How do you know that the water is clean?"

Student 17: A few friends and I took notes. Some did not take any at all. For example, I took notes on the explanations given by the experts in the places we visited.

Following the question about student behavior in OOS learning environments, the students in the study group were asked, "How did the teacher behave in OOS learning environments?" The codes and percentages obtained from the analysis of the students' answers are presented in Table 7.

Table 12 Student opinions on teacher behavior in OOS learning settings

Codes	N	%
Organized activities	13	59.09
Prepared questions before the trip	10	45.45
Evaluated the trip	7	31.82
Organized the trip	5	22.73
Coordinated experts	4	18.18

According to the table, more than half of the students (59.09%) emphasized that teachers conduct activities in OOS learning environments. Nearly half of the students (45.45%) highlighted that teachers have students prepare questions in OOS learning environments. Some students (31.82%) mentioned that teachers work in groups with their peers in OOS learning environments. Some students (22.73%) underlined that teachers organize field trips in OOS learning environments. A few students (18.18%) stated that teachers coordinate with experts in OOS learning environments. Examples of students' responses regarding teacher behavior in OOS learning environments are presented below. Student 5: On the day of the field trip, we left the classroom with our teacher. We boarded the bus waiting in front of the school and first went to the water treatment plant. We toured there with experts. Then we visited the solid waste disposal facility. Here, we received information about solid waste disposal and recycling. Finally, we went to İnkumu beach. Our teacher guided us throughout the trip.

Student 11: We went to the water treatment plant. First, an expert gave us information. Then we toured the rooms, the sedimentation pools, and the entire treatment plant. Afterward, we came to the meeting room. Here, our teacher divided us into groups. They had us do an activity using filters.

Student 19: When we returned from the trip, our teacher asked us questions. For example, "What did you do there? Did you like the trip? What activities did we do? What did you learn?"

Following the question about teacher behavior in OOS learning environments, the students in the study group were asked, "What did you do after going to the OOS learning environment?" The codes and percentages obtained from the analysis of the students' answers are presented in Table 8.

Table 13 Student opinions regarding what happened after attending an OOS learning environment

Codes	N	%
We described what we did on the trip	16	72.73
We shared our impressions	13	59.09
The teacher asked questions	7	31.82
We read the notes we took	6	27.27
We discussed the answers given to our questions	2	9.09

According to the table, a significant portion of the students (77.27%) stated that, among the activities they carried out after visiting an OOS learning environment, they discussed what they did on the trip. Similarly, more than half of the students (59.09%) stated that they shared their impressions among the activities they carried out after visiting an OOS learning environment. Some students (31.82%) mentioned that the teacher asked them questions among the activities they carried out after visiting an OOS learning environment. Again, some students (27.27%) stated that they read the notes they received among the activities they carried out after visiting an OOS learning environment. Some students (9.09%) reported discussing the answers to their questions during activities conducted after visiting an OOS learning environment. Examples of the students' answers regarding their activities after visiting OOS learning environments are presented below. Student 8: We came back to school after the trip. Our teacher asked us to talk about what we did on the trip. I showed the seashells I collected on the beach. A few of my friends also collected seashells on the way back.

Student 14: When we came to class, we sat in our seats. Our teacher had asked us to take notes during the trip. She asked about them. I read some of the notes I had taken.

Student 22: During the trip, I asked, "Can we recycle all the trash?" I think not all trash can be recycled. We discussed that.

Following the question about what happened after the OOS learning environment, the students in the study group were asked, "What aspects of OOS learning environments do you enjoy?" The codes and percentages obtained from the analysis of the students' answers are presented in Table 9.

Table 14 Student opinions on the positive aspects of OOS science learning environments

Codes	N	%
Educational	15	68,18
Fun	11	50,00
Communication	9	40,91
Review of lesson topics	8	36,36
Memorable	6	27,27
On-site learning	5	22,73
Interesting/curiosity-inducing	3	13,64

According to the table, more than half of the students (68.18%) stated that they liked the educational aspects of OOS science learning environments. Half of the students (50%) found it positive that OOS science learning environments were fun. Some students (40.91%) mentioned the development of communication skills in OOS science learning environments. Furthermore, some students (36.36%) expressed a positive view of the repetition of lesson topics in OOS science learning environments. Some students (27.27%) pointed out that what is learned in OOS science learning environments is memorable. Five students (22.73%) reported that on-site learning occurs in OOS science learning environments. Finally, three students (13.64%) stated that OOS science learning environments are engaging and stimulating. Examples of students' responses regarding the aspects they liked in OOS science learning environments are presented below.

"I did not even know there was such a thing there until I went on the field trip." So, the water coming from the mountains and underground first arrives at that facility. There, it undergoes processing. The experts at the facility explained the processes to us. We took notes. We saw the machines and the pools. They explained each process on-site. I think I will not forget these things now; they will stay in my mind.

Student 9: So, we went with the classmates. We saw the water treatment plant and the waste treatment plant. We could have visited better places. Still, I think it was fun. I can say I enjoyed it with my friends.

Student 15: We went to places we had not been to before. The experts at the facility explained it very well. I did not know that the water went through such processes before reaching home. I can say that what they explained interested me.

Following the question about the enjoyable aspects of OOS science learning environments, the students in the study group were asked, "What are the disliked aspects of OOS learning environments?" The codes and percentages obtained from the analysis of the students' answers are presented in Table 10.

Table 15 Student opinions on the undesirable aspects of OOS science learning environments

Codes	N	%
No negative aspects	14	63,64
Falling behind in classes	7	31,82
Tiring	4	18,18
Time-consuming	2	9,09
Being dirty/smelly	2	9,09

According to the table, more than half of the students (63.64%) stated that there were no negative aspects to OOS science learning environments. Some students (31.82%) expressed concerns about falling behind in their studies when discussing OOS science learning environments. Furthermore, some students (18.18%) considered OOS science learning environments tiring. Two students (9.09%) pointed out that OOS science learning environments were time-consuming. Two more students (9.09%) mentioned that OOS science learning environments were dirty. Examples of students' responses regarding the unpleasant aspects of OOS science learning environments are presented below:

Student 1: I do not think there are any negative aspects. In fact, it is fun outside the classroom.

Student 8: Learning through an outing is nice, but it takes up a whole day. For example, that day was not just science; there were other subjects too. Those were missed. We were going to solve problems, but that was postponed as well.

Student 14: A solution could be found for the odor at the wastewater treatment plant.

Following the question regarding the undesirable aspects of OOS science learning environments, students in the study group were asked, "If you had to go to an OOS learning environment again, what would you do differently?" The codes and percentages obtained from the analysis of the students' answers are presented in Table 11.

Table 16 Students' opinions on what to do when going to an OOS learning environment.

Codes	N	%
Spending more time	10	45.45
Being in groups with different people at events	7	31.82
Recording explanations	4	18.18
Bringing extra items	3	13.64
Bringing food or drinks	2	9.09

In Table 11, nearly half of the students (45.45%) want to spend more time planning what to do when they return to an OOS learning environment. Some students (31.82%) stated that they would like to be in groups with different people during activities when they return to an OOS learning environment. A few students (18.18%) expressed a desire to record their explanations when they return to an OOS learning environment. Three students (13.64%) expressed a desire to bring extra belongings when they return to an OOS learning environment. Finally, 2 students (9.09%) stated that they would like to bring food or drinks when they return to an OOS learning environment. Examples of the students' answers regarding what they would do when they go to an OOS learning environment again are presented below:

Student 2: The trip seemed to end a little too quickly. I would have liked to stay longer and see more things.

Student 10: I was very thirsty on the trip. There was nowhere to get water. They gave us water when we got back on the bus. So I would have brought my water with me.

Student 21: Sunlight affects me a lot. I stayed in the sun too long during the trip. I did not even realize it while I was busy with the activities. I will bring a hat and sunscreen next time I come.

Following the question about what to do when going to an OOS learning environment again, the students in the study group were asked, "Would you like to learn other science topics in OOS learning environments? Why?" The codes and percentages obtained from the analysis of the students' answers are presented in Table 12.

Table 17 Student opinions on learning other subjects in OOS science learning environments.

Codes	N	%
Yes		
Educational	17	77,27
Fun	13	59,09
I like to travel	5	22,73
I skip classes	1	4,55
No		
It is not helpful for exams	3	13,64
Science is learned in school/classroom	2	9,09

In Table 12, a large majority of students want other subjects taught in OOS science learning environments. A significant portion of the students (77.27%) stated that they want to learn other subjects outside of school because OOS science learning environments are educational. More than half of the students (59.09%) stated that they want to learn other subjects outside of school because the OOS science learning environments are fun. One student (4.55%) mentioned wanting other science subjects taught outside of school because of skipping classes. On the

other hand, a few students did not want other subjects taught in OOS science learning environments. It was understood that three of these students (13.64%) did not want to learn other subjects outside of school because they did not provide any benefit in exams. Finally, it was found that 2 students (9.09%) did not want other subjects taught outside of school, arguing that science can be learned in school or in the classroom. Examples of students' responses regarding learning other subjects in science learning environments outside of school are presented below:

Student 2: I think science is a very fun subject. Traveling and learning together is great.

Student 13: If I have the opportunity, once a week or at least twice a month. It would be a change of pace, fun, and we could learn new things in the places we visit.

Student 20: No, I would not want to. Because if we go out to learn other subjects, we will not be able to keep up with the lessons. Our grades will drop on exams.

4. DISCUSSIONS and CONCLUSIONS

This study aimed to determine the impact of OOS science learning activities on students' perceptions of OOS learning environments and on waste and recycling. It was found that students perceive in-school settings such as laboratories and classrooms as the best environments for learning science, and that learning is more effective when these environments are fun, quiet, or calm. They also mentioned OOS environments such as nature, online learning, and field trips. When specifically asked about OOS learning environments, they included field trips, private tutoring, daily life, nature, online learning, and home. Based on this, it was determined that students view OOS science learning environments not as informal learning environments but rather as OOS experiences, and more often associate them with field trips and observation activities within the scope of the study. Students described OOS science activities as educational, fun, and thought-provoking, and emphasized that the material learned was memorable. However, it was also understood that students continued to harbor anxieties stemming from the exam-based system when participating in OOS activities. A review of the literature reveals that students participating in OOS learning activities reported that these environments were beneficial for learning science, made teaching more enjoyable, and helped them develop skills (Arici, Yilmaz & Yilmaz, 2021). Similarly, interviews with prospective teachers, teachers, and school administrators regarding OOS learning activities highlighted the benefits of these environments but also the difficulties encountered in their implementation within exam-based education systems (Clarke-Vivier & Lee, 2018; İzgi Onbaşılı, 2020). In this context, student opinions support considering OOS learning environments as a powerful tool in science teaching; however, the view also emerged that OOS activities should be implemented with factors such as time, subject-matter compatibility, suitability for the student, and student expectations in mind.

When considering students' opinions on the process dimension of OOS science activities, reflections are seen in their impressions before, during, and after the activity. The prior information about extracurricular activities, the preparation of questions, and attempts to connect with science topics were reflected in the students' opinions. Science activities

conducted during extracurricular activities, observation of field-trip locations, note-taking, and activities at the field-trip site all influenced students' opinions. Sharing students' impressions in the classroom after the extracurricular activity, reading students' notes, and discussing the answers to students' questions also paved the way for students to learn from each other's experiences. In this context, the literature indicates that extracurricular learning environments help students learn by reducing their anxiety and that this process facilitates learning (Yavuz & Kiyici, 2013; Young & Young, 2018). Furthermore, studies show that students' learning experiences have positively changed their perspectives on extracurricular learning (Doldur & Ertas Kilic, 2023). Additionally, research indicates that students' familiarity with OOS environments and the relationships they establish between events in these environments and professions influences their views on career choices (Korkmaz et al., 2017; Noonan et al., 2016). In summary, the student opinions examined within the scope of this study point to clues suggesting that processes related to OOS learning environments are reflected in students' views of research and inquiry-based learning as a research and inquiry-based learning experience.

In conclusion, it was found that students who engaged in OOS science learning activities on waste and recycling mostly perceived OOS learning environments as activities and trips in nature and described them as fun and educational. However, students also associated OOS learning with formal learning environments, such as private courses. Therefore, OOS learning environments that provide students with opportunities for on-site, informal, and experiential learning should be given greater prominence, taking into account subject matter and student expectations. Students will be able to understand OOS learning correctly and fully through activities conducted across different science subjects.

REFERENCES

- Arabacı, S., & Dönel Akgül, G. (2020). The views of science teachers on the use and application of out-of-school learning environments. *International Journal of Scholars in Education*, 3(2), 276–291.
- Arici, F., Yilmaz, R. M., & Yilmaz, M. (2021). Affordances of augmented reality technology for science education: Views of secondary school students and science teachers. *Human Behavior and Emerging Technologies*, 3(5), 1153–1171. <https://doi.org/10.1002/hbe2.310>
- Burns, E. C., Martin, A. J., Kennett, R., Pearson, J., & Munro-Smith, V. (2023). High school students' out-of-school science participation: A latent class analysis and unique associations with science aspirations and achievement. *Journal of Research in Science Teaching*, 60(3), 451–483. <https://doi.org/10.1002/tea.21806>
- Çepni, S. (2021). *Araştırma ve proje çalışmalarına giriş*. (9. baskı). Trabzon: Celepler.
- Clarke-Vivier, S., & Lee, J. C. (2018). Because life doesn't just happen in a classroom: elementary and middle school teacher perspectives on the benefits of, and obstacles to, out-of-school learning. *Issues in Teacher Education*, 27(3), 55–72.

- Dickie, J. (2011). Samoan students documenting their out-of-school literacies: An insider view of conflicting values. *The Australian Journal of Language and Literacy*, 34(3), 247–259. <https://doi.org/10.1007/BF03651861>
- Doldur, M., & Ertas Kilic, H. (2023). The effect of activities performed in the science center on students' perceptions of out-of-school learning environments. *Science Insights Education Frontiers*, 15(1), 2149–2173. <https://doi.org/10.15354/sief.23.or101>
- Fraenkel, J. R., Wallen, N. E. & Hyun, H. H. (2022). *How to design and evaluate research in education* (11th ed.). New York, NY: McGraw-Hill.
- Grinnell F, Dalley S, Shepherd K, Reisch J (2018) High school science fair: Student opinions regarding whether participation should be required or optional and why. *PLoS ONE* 13(8): e0202320. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0202320>
- Henriksson, A.-C. (2018). Primary school teachers' perceptions of out of school learning within science education. *LUMAT: International Journal on Math, Science and Technology Education*, 6(2), 9–26. <https://doi.org/10.31129/LUMAT.6.2.313>
- İzgi Onbaşı, Ü. (2020). Investigation of the effects of out-of-school learning environments on the attitudes and opinions of prospective classroom teachers about renewable energy sources. *Journal of Education in Science Environment and Health*, 6(1), 35-52. <https://doi.org/10.21891/jeseh.670049>
- Kang, S. (2012). The relationship between students' out-of-school science experience and their view on the nature of science. *Journal of the Korean Chemical Society*, 56(3), 378–385. <https://doi.org/10.5012/JKCS.2012.56.3.378>
- King, P., & Howard, J. (2014). Children's perceptions of choice in relation to their play at home, in the school playground and at the out-of-school club. *Children & Society*, 28(2), 116–127. <https://doi.org/10.1111/j.1099-0860.2012.00455.x>
- Korkmaz, H., Thomas, J. A., Tatar, N., & Altunay, S. (2017). Students' out-of-school experiences, job priorities, and perceptions toward themselves as a scientist: A cross-cultural study. *International Journal of Curriculum and Instruction*, 9(1), 63-80.
- Kreuzer, P., & Dreesmann, D. (2017). Exhibitions and beyond: The influence of an optional course on student teachers' perceptions and future usage of natural history museums. *Journal of Science Teacher Education*, 28(8), 651–673. <https://doi.org/10.1080/1046560X.2017.1400803>
- Kulegel, S., & Topsakal, U. U. (2020). Secondary school students' perceptions about space camp: Space camp Turkey. *Journal of Education and Learning*, 9(3), 154-162. <https://doi.org/10.5539/jel.v9n3p154>
- M.E.B. (2018). Fen bilimleri dersi öğretim programı (İlkokul ve ortaokul 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. sınıflar). Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı.
- McMillan, J. & Schumacher, S. (2014). *Research in Education: Evidence Based Inquiry* (7th Edition). Essex: Pearson.

- Metin, M., Oker, E., & Saylan Kirmizigül, A. (2022). The investigation of the research on out-of-school learning activities in Turkey: A systematic review. *Journal of Science Learning*, 5(3), 509–519. <https://doi.org/10.17509/jsl.v5i3.45460>
- Noonan, R. J., Boddy, L. M., Fairclough, S. J., & Knowles, Z. R. (2016). Write, draw, show, and tell: a child-centred dual methodology to explore perceptions of out-of-school physical activity. *BMC Public Health*, 16(326), 1–19. <https://doi.org/10.1186/s12889-016-3005-1>
- Şen, A.I., Ertas-Kılıç, H., Oktay, O., Ekinci, S. & Kadirhan, Z. (2021). Learning science outside the classroom: development and validation of the out-of-school learning environments perception scale. *Journal of Outdoor and Environmental Education* 24, 19-36. <https://doi.org/10.1007/s42322-020-00070-7>
- Tağrikulu, P., Cirit Gül, A., & Çobanoğlu, E. O. (2021). Examining of perception levels of secondary education students regarding outdoor learning. *E-Kafkas Journal of Educational Research*, 8(3), 499-513. <https://doi.org/10.30900/kafkasegt.953811>
- Uygun, M., & Duman, M. (2022). Classroom teachers' perceptions of out-of-school learning environments. *European Journal of Education Studies*, 9(10), 46-66. <https://doi.org/10.46827/ejes.v9i10.4490>
- Yavuz, M., & Kiyici, F. B. (2013). Teachers' opinions regarding the effects of the usage of out-of-school learning environments on students' academic achievement and anxiety towards science. *Procedia, Social and Behavioral Sciences*, 106, 2532–2540. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2013.12.291>
- Young, J., & Young, J. L. (2018). We can achieve if we receive: Examining the effects of out-of-school time activities on black student achievement in mathematics. *Equity & Excellence in Education*, 51(2), 182–198. <https://doi.org/10.1080/10665684.2018.1506952>
- Zeren Özer, D., & Güngör, S. N. (2017). Analysis of middle school students' views and impressions about a science center. *Journal of Turkish Science Education*, 14(4), 108-125.

APPENDIX

Interview Questions Regarding OOS Learning Environments

1. In which environment are science subjects best learned?
2. What do you understand by the term "OOS learning environments"?
3. What are the environments where you learned science subjects outside of school?
4. What are the characteristics of the environments where you learned science subjects outside of school?
5. What did you do before going to an OOS learning environment?
6. How did you and your friends behave in OOS learning environments?

7. How did your teacher behave in OOS learning environments?
8. What did you do after going to an OOS learning environment?
9. What aspects of OOS learning environments did you like?
10. What aspects of OOS learning environments did you dislike?
11. If you had to go to an OOS learning environment again, what would you do differently?
12. Would you like to learn other science subjects in OOS learning environments? Why?

**60-72 AYLIK ÇOCUKLARDA İNCE MOTOR BECERİLERİN GELİŞİMİ İLE
İNSAN FİĞÜRÜ ÇİZİMLERİNİN TEMSİL DÜZEYİ ARASINDAKİ İLİŞKİ:
KARMA YÖNTEM ARAŞTIRMASI**

Doç. Dr. Pınar AKSOY

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, aksoypnr@gmail.com - ORCID: 0000-0001-6107-3877

ÖZET

İlk çocukluk döneminde ince motor becerilerdeki gelişimsel gecikmelerin erken saptanması önem taşımaktadır. Çocuk resimleri, bu gecikmeleri gözlemlenebilir kılan pratik ve tamamlayıcı bir değerlendirme aracı olarak kullanılabilir. Bu araştırmanın amacı, 60-72 aylık çocuklarda ince motor becerilerinin gelişimi ile çizdikleri insan figürünün temsil düzeyi arasındaki ilişkiyi incelemektir. Araştırma açıklayıcı sıralı bir karma yöntem deseninde yürütülmüştür. Denver II Gelişimsel Tarama Testi'nin ince motor alt boyutu, Tokat ili Erbaa ilçesinde anaokuluna devam eden 112 çocuğa uygulanmış; puanlara dayalı alt-üst grup karşılaştırması tekniğiyle belirlenen, gelişimsel gecikmesi olan ve olmayan toplam 36 çocuk (20 kız ve 16 erkek) çalışma grubuna dâhil edilmiştir. Nicel veriler ki-kare ve Fisher'in kesin testiyle, nitel veriler ise çizdikleri insan figürünün temsil düzeyine (uzuv tamlığı, figürdeki parça sayısı ve ince ayrıntılar) göre içerik analiziyle değerlendirilmiştir. Bulgular, ince motor gelişimsel gecikmenin okul öncesi eğitim alma durumuyla güçlü ilişkili olduğunu göstermiştir (Fisher'in kesin testi, $p < .001$; Cramer's $V = .63$). Temsil düzeyi açısından, altı kısımlı insan figürü çizme ($p = .003$; Cramer's $V = .45$) ve el-ayak-parmak gibi ince ayrıntılara yer verme ($p = .011$; Cramer's $V = .38$) ölçütlerinde gruplar arasında anlamlı fark bulunurken, uzuv tamlığı ölçütünde anlamlı fark saptanmamıştır ($p = .74$). Nitel bulgular, gelişimsel gecikmesi olan çocukların resimlerinde insan figürüne daha az benzeyen, sayfada daha küçük yer kaplayan ve daha sınırlı temsil düzeyine sahip çizimlere yer verdiğini; gecikme görülmeyen çocukların ise daha orantılı, üç boyutlu kol-bacak ifadeleri içeren figürler oluşturduğunu ortaya koymuştur. Bulgular doğrultusunda, öğretmenlerin çocukların çizimlerindeki figür bütünlüğünü ve ince ayrıntıları gözlemleyerek gecikme şüphesi taşıyan çocukları destek için uzmana yönlendirmesi önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Okul öncesi dönem, ince motor becerileri, çocuk resimleri, gelişimsel gecikme, Denver II Gelişimsel Tarama Testi.

**THE RELATIONSHIP BETWEEN THE DEVELOPMENT OF FINE MOTOR
SKILLS AND THE REPRESENTATION LEVEL OF HUMAN-FIGURE DRAWINGS
AMONG CHILDREN AGED 60-72 MONTHS: A MIXED METHODS STUDY**

Doç. Dr. Pınar AKSOY

Tokat Gaziosmanpasa University, aksoypnr@gmail.com - ORCID: 0000-0001-6107-3877

ABSTRACT

Early detection of developmental delays in fine motor skills during early childhood is important. Children's drawings can be used as a practical and complementary assessment tool that makes these delays observable. The aim of this study is to examine the relationship between the development of fine motor skills and the representational level of the human figures drawn by children aged 60-72 months. The study was conducted using an explanatory sequential mixed-methods design. The fine motor subscale of the Denver II Developmental Screening Test was administered to 112 children attending preschool in the Erbaa district of Tokat province; a total of 36 children (20 girls and 16 boys), identified through a score-based high-low group comparison technique as having or not having developmental delays, were included in the study group. Quantitative data were analyzed using the chi-square test and Fisher's exact test, while qualitative data were analyzed using content analysis based on the representational level of the human figures drawn by these children (limb completeness, number of figure parts, and fine details). The findings indicated that fine motor developmental delay was strongly associated with whether the children received preschool education (Fisher's exact test, $p < .001$; Cramer's $V = .63$). In terms of representational level, drawing a six-part human figure ($p = .003$; Cramer's $V = .45$) and the inclusion of fine details such as hands, feet, and fingers ($p = .011$; Cramer's $V = .38$) differed significantly between groups, while no significant difference was found in the limb completeness criterion ($p = .74$). Qualitative findings revealed that children with developmental delays produced drawings of human figures that were less lifelike, occupied less space on the page, and exhibited a more limited level of representation; in contrast, children without developmental delays created figures with more proportionate, three-dimensional representations of arms and legs. Based on these findings, it is recommended that teachers observe the overall integrity and fine details of the figures in children's drawings and refer children suspected of having a developmental delay to a specialist for support.

Keywords: Preschool period, fine motor skills, children's drawings, developmental delay, Denver II Developmental Screening Test.

**İLKOKUL 3. VE 4. SINIF ÖĞRENCİLERİNE YÖNELİK SOSYAL
SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK ALGISI ÖLÇEĞİ (SSAÖ): GELİŞTİRME, GEÇERLİK VE
GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI**

Dr. Öğr. Üyesi Ogün ÇAKIR

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, ogun.cakir@izu.edu.tr - 0000-0003-4423-4821

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, ilkokul 3. ve 4. sınıf öğrencilerinin sınıf ve okul yaşantılarına dayalı sosyal sürdürülebilirlik algılarını belirlemeye yönelik geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı geliştirmektir. Metodolojik araştırma deseninde yürütülen çalışmada ölçek geliştirme süreci; kuramsal yapılandırma, madde yazımı, uzman görüşü, pilot uygulama, yapı geçerliği ve güvenirlik analizlerinden oluşmuştur. Sosyal Sürdürülebilirlik Algısı Ölçeği (SSAÖ), sosyal kaynaşma, kapsayıcılık, hakkaniyet ve adalet, katılım ve karar alma ile esenlik ve dayanıklılık olmak üzere beş kuramsal içerik alanından hareketle geliştirilmiştir. Araştırmada toplam 593 form elde edilmiş; pilot formlar, tekdüze yanıt örüntüleri ve aşırı eksik işaretleme içeren formlar çıkarıldıktan sonra 523 öğrenciden oluşan temiz veri seti analiz edilmiştir. Yapı geçerliği için veri seti okul, sınıf düzeyi ve cinsiyet dağılımı korunarak iki alt örnekleme ayrılmıştır. Açımlayıcı faktör analizi 261, doğrulayıcı faktör analizi 262 öğrenciyle yürütülmüştür. AFA sonucunda KMO değeri .857 bulunmuş, Bartlett testi anlamlı çıkmış ve paralel analiz tek faktörlü yapıyı desteklemiştir. Tek faktörlü çözüm toplam varyansın %29.9'unu açıklamış; AFA faktör yükleri .423 ile .696 arasında değişmiştir. DFA sonuçları tek faktörlü modelin iyi uyum verdiğini göstermiştir: $\chi^2(170) = 267.343$, $p < .001$, $\chi^2/sd = 1.57$, CFI = .962, TLI = .957, RMSEA = .047 ve SRMR = .061. DFA'da standartlaştırılmış faktör yükleri .324 ile .737 arasında değişmiştir. Güvenirlik analizinde McDonald's $\omega = .875$ ve Cronbach's $\alpha = .873$ olarak hesaplanmıştır. Bulgular, SSAÖ'nün 20 maddelik, tek faktörlü ve toplam puan üzerinden yorumlanabilecek geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler : sosyal sürdürülebilirlik algısı, ölçek geliştirme, ilkokul, yapı geçerliği, güvenirlik

**DEVELOPMENT AND VALIDATION OF THE SOCIAL SUSTAINABILITY
PERCEPTION SCALE FOR THIRD- AND FOURTH-GRADE STUDENTS**

Assist. Prof. Dr. Oğün ÇAKIR

Istanbul Sabahattin Zaim University, ogun.cakir@izu.edu.tr - 0000-0003-4423-4821

ABSTRACT

This study aimed to develop a valid and reliable instrument for assessing third- and fourth-grade primary school students' perceptions of social sustainability based on their classroom and school experiences. Designed as a methodological study, the scale development process included theoretical construction, item writing, expert review, pilot testing, construct validity analyses, and reliability testing. The Social Sustainability Perception Scale (SSPS) was developed on the basis of five theoretical content areas: social cohesion, inclusion, equity and justice, participation and decision-making, and well-being and resilience. A total of 593 forms were obtained. After excluding pilot forms, uniform response patterns, and forms with excessive missing responses, a clean data set of 523 students was analyzed. For construct validation, the data set was divided into two subsamples while preserving the distribution of school, grade level, and gender. Exploratory factor analysis was conducted with 261 students and confirmatory factor analysis with 262 students. The EFA results showed a KMO value of .857, a significant Bartlett's test, and a one-factor structure supported by parallel analysis. The one-factor solution explained 29.9% of the total variance, with EFA factor loadings ranging from .423 to .696. The CFA results indicated good model fit for the one-factor model: $\chi^2(170) = 267.343$, $p < .001$, $\chi^2/df = 1.57$, CFI = .962, TLI = .957, RMSEA = .047, and SRMR = .061. Standardized CFA factor loadings ranged from .324 to .737. Reliability analysis yielded McDonald's $\omega = .875$ and Cronbach's $\alpha = .873$. Overall, the findings indicate that the SSPS is a valid and reliable 20-item, one-factor instrument that should be interpreted through a total score.

Keywords: social sustainability perception, scale development, primary school, construct validity, reliability

INFERIORITY COMPLEX IN AMY TAN’S *THE JOY LUCK CLUB*: AN ADLERIAN ANALYSIS OF CHINESE AMERICAN GENERATIONAL CONFLICT

Dr. Öğr. Üyesi Mahmut AKAR

Muş Alparslan Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü,
m.akar@alparslan.edu.tr, Orcid: 0000-0002-2550-3793

Sami BOZKONT

Van Bostaniçi Anadolu Lisesi, s.bozkont113@gmail.com, Orcid: 0000-0002-5470-6055

ABSTRACT

Literature is not just one of the leading factors that mirror the lives of societies but their psychology as well. Because of some crucial and long-affective problems such as economic, political, social and war people may have to leave their homelands, which is reflected –and naturally- explained through literature. Immigration – sometimes displacement for more pathetic situations- leaves deep marks on human’s psychology, lasting from generation to generation. In this context, the USA has a significant part, relating to immigration of many nations such as African, Mexican, Japanese and Chinese. Of these nations, The Chinese have a bit more significant place in American society due to their high population in many china towns. During the 1850s - because of the economic chaos in China – the first wave of Chinese immigration begins. From then until the second part of the 20th century, the Chinese immigrate to America in huge numbers. The intense immigration of the Chinese to the United States paves way to the emergence of racism and xenophobia towards the Chinese people. For this reason, they have difficulty in adapting to the new culture and society, which also causes alienation and a gap between generations among them. In America, while the former generation of the Chinese tries to preserve and impose their original culture to their posterity, yet the new generation finds it really hard to bear. Hence, a kind of alienation appears - along with the clash of generation and feeling of inferiority– between Chinese-Americans’ lives, which is reflected in literary works. Amy Tan –a remarkable Chinese-American writer- reflects the social, economic, cultural, and family problems of the Chinese-Americans in her works. In this study, it is aimed to point out the clash of the generation of the Chinese-Americans in Amy Tan’s *The Joy Luck Club* in terms of inferiority complex through Adlerian approach.

Keywords: immigration, alienation, the clash of generation, inferiority, superiority.

ÖZ

Edebiyat, toplumların sadece yaşantılarını değil, psikolojilerini de yansıtan önde gelen unsurlardan biridir. Ekonomik, siyasal, toplumsal ve savaş gibi önemli ve uzun vadeli sorunlar nedeniyle insanlar yaşadıkları toprakları terk etmek zorunda kalabilmektedir. Bu durum

edebiyat aracılığıyla yansıtılmakta -ve doğal olarak- anlatılmaktadır. Göç – bazen daha acıklı durumlarda yerinden edilme – insanın psikolojisinde nesilden nesile süren derin izler bırakır. Bu bağlamda, ABD; Afrika, Meksika, Japonya ve Çin gibi birçok ulusun göçüyle ilgili olarak önemli bir role sahiptir. Bu ülkeler arasında, Çinliler birçok Çin mahallesindeki yüksek nüfusları nedeniyle Amerikan toplumunda biraz daha önemli bir yere sahiptir. 1850'lerde, Çin'deki ekonomik kaos nedeniyle, Çinlilerin ilk göç dalgası başlar. O zamandan 20. yüzyılın ikinci yarısına kadar, Çinliler Amerika'ya büyük oranda göç ederler. Çinlilerin Amerika Birleşik Devletleri'ne yoğun göçü, Çin halkına karşı ırkçılık ve yabancı düşmanlığının ortaya çıkmasına neden olur. Bundan dolayı Çinliler yeni kültüre ve topluma uyum sağlamakta zorluk çekerler, bu da aralarında yabancılaşma ve nesiller arası çatışmanın oluşmasına yol açar. Amerika'da, eski nesil Çinliler kendi kültürlerini korumaya ve gelecek nesillere aktarmaya çalışırken, yeni nesil bunu oldukça zor bulur. Bu nedenle, Çinli Amerikalıların yaşamları arasında -nesiller arası çatışma ve aşağılık duygusu ile birlikte- bir tür yabancılaşma ortaya çıkar ve bu durum edebi eserlere de yansır. Amy Tan – Çin asıllı Amerikalı önemli bir yazar – eserlerinde Çin asıllı Amerikalıların sosyal, ekonomik, kültürel ve ailevi sorunlarını dile getirir. Bu çalışmada, Amy Tan'ın *The Joy Luck Club* adlı eserinde Çinli Amerikalıların aşağılık kompleksi açısından yaşadığı çatışmayı Adlerci yaklaşımla ortaya koymak amaçlanmaktadır.

Anahtar kelimeler: göç, yabancılaşma, nesiller arası çatışma, aşağılık, üstünlük.

INTRODUCTION

North America – the USA – begins to experience major waves of immigrants far before gaining its independence. In search of better economic opportunities, many people immigrate to America while some people escape to America for freedom. From the 17th to the 19th century, hundreds of Africans come – are brought by force in many cases – to America. During the Colonial Period, many black slaves arrive in America from West Africa, including a group of approximately twenty African slaves who are forced to serve in Jamestown, Virginia, in 1619. By 1680, the number of black slaves in the American colonies has already doubled. From the beginning of the 17th century until the 19th century - although the exact number of black slaves will never be known - it can be estimated that many Africans are brought – with harsh and brutal transportations – to America and sold into slavery. Another major wave of immigration takes place between 1815 and 1865, whose majority consists of Northern and Western European immigrants. Of these immigrants, the Irish experience the most tragic immigration, facing a terrible massive famine in the mid-19th century. During the 1840s, almost half of the immigrant population belongs to the Irish alone. Many of the Irish are poor who settle in the cities along the East Coast. During the 19th century, many Germans immigrate to the USA, purchasing farms in some cities such as Cincinnati. Another major wave of immigrants – perhaps the most remarkable one – belongs to Asian immigrants, who come to California, the USA by the news of the California gold rush in the mid-

the 1800s. Of these Asian immigrants, the Chinese have a significant place in America in terms of population and labor.

CHINESE IMMIGRATION TO THE UNITED STATES

In the early 1850s, thousands of Chinese immigrants travel to east coast across the Pacific Ocean to the United States for the same reason: the promise of gold in the mountains of California. It is the Gold Rush, attracting many Chinese –a non-migratory people though- to immigrate from their homelands because "generally speaking, no Chinese will leave his home to seek fortune at a distance unless he is in some way driven to so"(Purcell, 1965:a, p.30). For this reason, by the 1600s, the Chinese have already had enough knowledge about the gold in California, carrying a drawn map of the coast. In the 1800s, as the conditions in China are bad and unstable, many young men feel compelled to leave their homelands and families behind for a bright future in their own homelands, for "no Chinese leaves his home not intending to return. His hope is always to come back rich, to die and be buried where his ancestors are buried"(Purcell, 1965:b, p.30). As a result, the number of Chinese immigrants in America doubles by 1852, which enables them to become a common sight in the mountains of California. However, just at the beginning of the immigration, the influx of Chinese immigrants is seen and felt hostile, paving way to a certain kind of otherising towards the Chinese as "Californian cities and farming communities, dominated by settlers of European descent, were suddenly faced with an influx of Chinese migrants, who radically differed from their fellow inhabitants in cultural terms"(Misiuna,156). Apart from high rate of immigrants –an outstanding cause of unemployment- a natural disaster makes the situation even worse, not only in terms of economy but also human psychology and dignity as well because "This situation provoked widespread anti-Chinese sentiment. Chinese men residing in the United States were believed to be “coolies” – forced labourers – while Chinese women were alleged to earn their living as prostitutes or engage in polyandry (Fuhrman, 400). Another major opportunity appears for Chinese workers with the building of the transcontinental railroad. Despite harsh conditions and low wages, they manage to lay the track at a remarkable rate – almost a mile per day. The Chinese are very talented and efficient at work, but when the railroad is completed, they are unwelcome and left unemployed, which triggers and ignites the racist and inferior feelings among Americans against the Chinese because “The immigration of Chinese labour was viewed as a threat to both American free labour and the sanctity of white womanhood. Anti-Chinese propagandists proclaimed that Chinese labour would drive down the working wage and force the wives of white working men into prostitution” (Teng, 96). "These and other differences between the Chinese immigrants and the white population fuelled a rise of xenophobia and racism" (Misiuna,157). A filthy, ugly, and thereby, inferior Chinese image is aimed to be portrayed all around the world, just as Misiuna states The Chinese – not only those residing in the USA – were denied their humanity and instead presented as “half civilized beings who spread filth, depravity and epidemic” (Portes, Rumbaut, 12). On the other hand, Chinese immigrants face strict legal harassment in addition to violence. State and local

governments make various laws against Chinese, which makes them exclude from American society. In the South – like African-Americans – the Chinese are prohibited from attending public schools along with Americans. There are also other laws – such as the Chinese Exclusion Act in 1882 - made to stop the immigration from China, which remains in force until it is lifted in the early 1940s. The Chinese Exclusion Act has some beneficial aspects such as allowing teachers, students, and merchants to immigrate to America, which leaves a great and versatile effect on Chinese-American literature.

Chinese-American literature – also called Sino-American literature – begins with both male and female writers of Chinese ancestry. Some of these writers are born and immigrate to America and some of them are born in America of Chinese origin, who later experience and are influenced by the two cultures – American and Chinese, a critical turning point for Chinese immigrants;

However, the integration of the Chinese immigrants was not trouble-free. The main problem was cultural clash, especially when it comes to parenting. The shift to a liberal society made of parenting the most difficult task they had encountered. The American born children were frequently under pressure to conserve their ancestors' heritage. Such pressure created an anxious familial atmosphere and troubled the parent-child relationships. This collective concern is expressed in many literary works by Chinese-American writers (Boukra,1).

One of these remarkable writers is Amy Tan, whose family moves to America before her birth. She is born on February 19, 1952, in Oakland, California, the USA. She is the second of three children born to Chinese immigrants John and Daisy Tan. Her father is an electrical engineer and Baptist minister who travels to the United States to escape the chaos of the Chinese Civil War. During the Second World War, her father serves as a translator at the American IT service in China, where he masters his English. After he escapes to America – because of the chaos in China – he goes on working as a priest. So he reads Bible stories and fairy tales to his daughter, Amy, which makes great contributions to her English and writing career. In the following years, Amy moves to Switzerland with her mother and younger brother, John, where she studies high school. During this period, she learns about her mother's former marriage to another man in China and her four half-siblings – a brother who dies at a very early age and three sisters – whom her mother leaves behind back in China, which influences Amy to write her first novel *The Joy Luck Club* in 1989. She also has a difficult relationship with her mother, which later becomes the main theme in her works – mother and daughter relationships. Her mother, Daisy wants Amy to be free, independent, and self-sufficient. So when she learns about Amy's boyfriend, she is outraged, threatening to kill her holding a knife to her throat. Daisy sometimes attempts to kill herself by claiming that she wants to join her mother, who also commits suicide. Nurtured, experienced, and inspired by all these incidents Amy pens

her first and masterpiece novel *The Joy Luck Club* in 1989, focusing on difficult mother and daughter relationships. It consists of sixteen interwoven stories about conflicts and experiences of four Chinese-American immigrant women – mother and daughter pairs, chronicling their bewilderment at American culture and society along with their struggles to raise their daughters with Chinese heritage. It also focuses on the physical and psychological conflict of the characters, reflecting their inner world. "The psychological conflict occurs when a character experiences inner unrest and discord, essentially struggling within their own self. However, the physical conflict that happens to one character can occur because of the other character or the environment around him/her" (Sari and Widiastuti, 210). But as the study is a coming of age novel –in terms of daughters- we should have a broad analyze of characters' inner world to catch Adlerian individual psychology. Because according to him "understanding a human is possible by seeing him/her as a whole and discovering the lifestyle he/she has developed for himself/herself. This lifestyle takes shape at a young age; although it undergoes certain changes later on, it essentially continues to retain its original characteristics"(Yörükan, 2015). Before opening up the novel, a brief knowledge about the characters and their conflicts – both inner and outer – in addition to their other tensions by Sorina Maria Ailiesei would be beneficial:

Consistent issues of identity and ethnicity, along with the intergenerational tensions depict the essence of *The Joy Luck Club* which dramatizes a complex, multifaceted series of relationships mirroring pairs of mothers and daughters: Suyuan Woo and Jing-mei "June" Woo; An-mei Hsu and Rose Hsu Jordan; Lindo Jong and Waverly Jong; and Ying-Ying St. Clair and Lena St. Clair. The mothers are all first-generation immigrants from mainland China, speaking poor English and remaining cultural aliens in their new world. The daughters are all born and educated in America, some even married to "foreigners," but they feel trapped between their Chinese heritage and their American education. In this double identity context, mothers and daughters balance hyphenation and their roles of daughter, wife, mother, sister, or career woman (Ailiesei, 3-4).

Through multiple pairs of women – mother-daughter – stories the writer - Amy Tan - tries to reflect strong bonds both between Chinese-American women and the women of *The Joy Luck Club*. She also depicts clearly the strict identity and gender roles in China where "women are meant to be submissive, passive, and dependant housewives whereas men are meant to be strong willed, oppressive and dominant"(Boukra, 13). In Chinese society woman has no her own will "because I was promised to the Huangs' son for marriage"(Tan,51), voice "a girl can never ask, only listen"(Tan,70), choice "I had no choice, now or later"(Tan,51), and self-confidence, which –according to Adlerian approach- makes one feel inferior.

The novel opens up with the main character Jing-Mei Woo – also called June, her American name, a kind of assimilation into American society, indicating the clash of culture – who to replace her mother, Suyuan Woo, at *The Joy Luck Club*. Suyuan Woo immigrates to America after having lost her family along with her twin daughters during the war – the Chinese

Civil War when invaded by the Japanese forces. This war leads to many troubles in China, causing many Chinese to wipe out or immigrate somewhere else, to America in particular. One of these ruined Chinese is Suyuan Woo who has many difficulties during her immigration until she arrives in America. She has to leave her daughters, and she does not know whether they survive or not, which causes her many conflicts in her throughout her life. In this context, the novel has traces from Amy Tan's life with her mother, which is reflected in the first mother-daughter characters. In fact, her conflicts have already started when she is in China, where she experiences a brutal war, which causes her to lead a miserable life, and a crisis that continues almost throughout her life. Her conflicts end up with some clashes between her and her daughter Jing-Mei Woo. Because, as Jing-Mei Woo is born and grows up in America – a far different society, culture and environment - she and her mother try hard to understand each other, and they never resolve or bear their differences until her mother dies suddenly "just like a rabbit"(Tan,19) as her friends claim, which leads to a great clash and gap between them. So her mother, Suyuan Woo founds *The Joy Luck Club* with her friends of Chinese descent, as an escape from the oppressed and foreign atmosphere – both in China and America, seeking joy and luck in their lives, whose background is narrated by her daughter, Jing-Mei Woo:

Joy Luck was an idea my mother remembered from the days of her first marriage in Kweilin before the Japanese came. That's why I think of Joy Luck as her Kweilin story. It was the story she would always tell me when she was bored, when there was nothing to do, when every bowl had been washed and the Formica table had been wiped down twice when my father sat reading the newspaper and smoking one Pall Mall cigarette after another, a warning not to disturb him. This is when my mother would take out a box of old ski sweaters sent to us by unseen relatives from Vancouver. She would snip the bottom of a sweater and pull out a kinky thread of yarn, anchoring it to a piece of cardboard. And as she began to roll with one sweeping rhythm, she would start her story. Over the years, she told me the same story, except for the ending, which grew darker, casting long shadows into her life, and eventually into mine (Tan, 20).

The Joy Luck Club focuses on four Chinese-American immigrant women along with their American born daughters, playing a Chinese game – *mahjong* – while enjoying various feasts. But the growing dark ends of the stories would leave a great gap between Jing-Mei and her mother, which causes long shadows and dark clouds to cast into their lives in addition to the physical and psychological conflicts in Jing-Mei's character. As Jing-Mei does not have enough self-confidence, she has to try hard to cope with her psychological conflicts, causing her to have more expectations from her mother throughout her childhood until her mature period. Despite all these conflicts between Jing-Mei and her mother, she tries hard to fulfill her mother's wishes and expectations. But her mother is disappointed when Jing-Mei failed to please her mother, which causes an enormous clash of mother-daughter. Jing-Mei faces all these conflicts during her childhood, adolescence, and adulthood periods just like her mother, which causes a kind of clash and alienation between them throughout their lives.

The second set of the stories details An-Mei's life who is raised by her grandparents and other relatives during her early years in Ningbo, China after her widowed mother disgraces her family by becoming "just a number three concubine"(Tan,46) to a middle-aged rich man when her first husband dies. The conflict(s) of the young An-Mei begins here because her aunts and uncles are disappointed with such a shameful act of An-Mei's mother, who eventually poisons herself. An-Mei's mother returns only to cut a piece of her flesh to cook in a soup with the hope of healing her own mother, who still dies, which indicates that the Chinese society has great faith in superstition. An-Mei's mother's disgrace leads to a great gap between generations in the family such as generation gap, communication gap, and a clash of family members. So An-Mei worries for her daughter, Rose, hoping that Rose would not encounter such disgraces and misfortunes.

The third set of the stories details Lindo Jong's life, a strong-willed woman. She is forced into a loveless marriage – to a neighbor's son, who she realizes later just a boy - when she is still just a child. She is also pressured to have children by her cruel mother-in-law, restricting most of Lindo's daily activities. She even orders Lindo on the bed until she could get pregnant and have a child, a clear sign of clash of generations in Chinese society. Through her ingenuity, Lindo frees from her first marriage and immigrates to America, where she marries a Chinese-American man and three children, two sons and a daughter named Waverly, an American name. Names are reflections of identities, and also your position in the society in terms of superiority and inferiority, indicating who you are or where you are from, which can also cause a clash between generations. Because Lindo regrets losing some of her Chinese identity, as she is assimilated into American society by living so long there. So she is worried that her daughter Waverly's upbringing like an American leaves a great barrier such as generation gap, communication gap, and a clash of generation between them. Waverly is an independent-minded, intelligent, and strong girl, but she is annoyed and confused by her mother's persistent criticism of her way of an American upbringing. During her childhood, she is always seen as a rival to June, whose mothers would always compare them according to their talents and developments, an open sign of clash of generations between Chinese families. However, they should support one another instead of fighting, as they are all immigrants in this foreign society. Besides, since the mothers come from a high context of culture – the Chinese culture – they ignore their Americanized daughters, which is the core of conflicts and gaps between them. That is why, the daughters are not able to understand them at all, and fail to be able to feel relaxed at home and in relationships with their mothers.

CONCLUSION

The USA is one of the leading countries that take immigrants from almost all around the world. Of these immigrants, the Chinese have a significant place in terms of the population so there has appeared up remarkable figures in various fields such as literature. Amy Tan, an important writer in America, of Chinese ancestry, describes the problems and clash of her ethnicity in her works. She portrays the relationships between the immigrant mothers and daughters, which turn into a clash of generation as they cannot get on well because of differences such as culture and

ancestry – both American and Chinese. The mothers are the first generation who try to preserve their culture, identity, and ethnicity and impose them on their daughters while the daughters are the second generation, born and raised in America, almost far away from Chinese culture. They – the mothers and daughters – have too different identities, which cause many conflicts, fights, offenses, and misunderstandings. The daughters can only understand their mothers when they pay attention to their mothers' experiences but this situation is not possible all the time. So the daughters do not feel relaxed at home and in relationships with their mothers at all.

WORKS CITED

1. Tan, Amy. *The Joy Luck Club*, G.P. Putnam's Sons, 1989.
2. Yörükan, Turhan. *Alfred Adler Bireysel Psikoloji, Sosyal Roller ve Kişilik*. İstanbul: Türkiye İş Bankası, 2015.
3. Boukra, Narimen. *The Inevitable Inheritance: Mothers and Daughters in Amy Tan's The Joy Luck Club*. MA thesis, June, 2017.
4. Ailiesei, Sorina Maria. *Intergenerational Conflict of Ethnic Identities in Amy Tan's "The Joy Luck Club"*, 2012.
5. Widiastuti, Ni Made Ayu and Sari Luh Putu Udiani, Characters Analysis in Amy Tan's *The Joy Luck Club*: Psychological Approach, 2017.
6. Purcell, Victor. *The Chinese in Southeast Asia*, London: Oxford University Press, 2nd edition, 1965.
7. Misiuna, Jan. *The Impact of the Chinese Diaspora in the U.S. on the American View of China*, International Studies. Interdisciplinary Political and Cultural Journal Vol. 22, No. 1/2018, 153–168.
8. Fuhrman, Troy C., Tilting at Windmills: A History of American Immigration Law and Policy, "Pusan National University Law Review", vol. 51, no. 4 (2010), pp. 387–445.
9. Teng, Jinhua Emma. Miscegnation and the Critique of Patriarchy in Turn-of-the-Century Fiction, [in:] *Asian American Studies: A Reader*. Eds. J. Wu, M. Song. New Brunswick, NJ: Rutgers University Press, 2000, pp. 95–110.
10. Portes, Alejandro and Rubén G. Rumbaut. *Immigrant America: A Portrait, Fourth Edition, Revised, Updated, and Expanded*. Oakland: University of California Press, 2014.

AYSEL ÖZAKIN'IN GÖÇMEN ÖYKÜLERİNDE “DAMGA” YANSIMALARI

Dr. Öğr. Üyesi, Semra ÖĞRETMEN ASLAN

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, semraogretmen@yyu.edu.tr - 0000-0002-9418-7405

Dr. Öğr. Üyesi, Ali Rıza KILIÇ

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, alirizakilic@yyu.edu.tr - 0000-0002-4241-5007

ÖZET

Aysel Özakin'ın 1982 yılında yayımlanan *Kanal Boyu* adlı öykü kitabı, yazarın bir göçmen olarak Almanya'daki deneyim ve gözlemlerine dayanmaktadır. Bu yönüyle Türk-Alman göçmen edebiyatı içerisinde değerlendirilen kitap, birbirinden bağımsız ama temelde göçmen bireylerin ötekileştirilme süreçlerini görünür kılan on bir öyküden oluşmaktadır. Çalışmada kitapta yer alan “Berlin'in Esmer Çocukları” ve “Bir Küçük Burjuvanın Acıları II” adlı öyküler üzerinde durulacaktır. “Berlin'in Esmer Çocukları”, işçi göçüyle Almanya'ya giden Türkiyeli işçilerin iki kültür arasında sıkışmış çocuklarını konu almaktadır. Fiziksel görünüşleri, dilleri, inanç biçimleri, gelenek ve görenekleri ile “öteki” olan bu çocukların gündelik pratiklerini ve damganın içselleştirilmiş etkilerini yansıtmaktadır. “Bir Küçük Burjuvanın Acıları II” ise Almanların geleneksel göçmen Türk algısından rahatsız olan ve bunu yıkmaya çalışan bir Türk kadınının bu uğurda gösterdiği çabayı görünür kılmaktadır. Çalışmada bu iki öykü, toplumbilimci Erving Goffman'ın *Damga Örselenmiş Kimliğin İdare Edilişi Üzerine Notlar* adlı kitabında öne sürdüğü damga türlerinden biri olan ve ırk, ulus, din gibi aidiyetlere dayanan etnik damgalanma bağlamında ele alınacaktır. Etnik damga kuşaktan kuşağa geçen, tüm aileyi veya grubu etkileyen bir damga türüdür. Birey, azınlıkta olan bir etnik gruba doğduğu için damgayı doğrudan devralmış olur. Normal kabul edilen yerli toplum, etnik azınlığı (göçmen grubunu) kusur veya itibarsızlık ile kodlar. Bu durum bireyin kişisel niteliklerini, eğitimini veya becerilerini görünmez kılar. Toplum, bireye baktığında önce onun etnik kimliğini yani damgasını görür. Damgalanan kişi veya grup, toplumun güvenli ve düzenli yapısını bozan ya da bozma potansiyeli olan bir tehdit unsuru olarak algılanır. Buradan hareketle çalışma, *Kanal Boyu* kitabından seçilen öykülerin etnik damgalanma süreçlerini nitel metin çözümlemesi yöntemiyle incelemeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Göç, Göçmen Edebiyatı, Aysel Özakin, Damga, Erving Goffman.

REFLECTIONS OF “STIGMA” IN AYSEL ÖZAKIN'S MIGRANT STORIES

ABSTRACT

Aysel Özakin's short story collection *Kanal Boyu*, published in 1982, is grounded in the author's experiences and observations in Germany as a migrant. In this respect, the book can

be situated within the corpus of Turkish-German migrant literature. It consists of eleven independent stories that, at their core, render visible the processes through which migrant individuals are othered. This study focuses on two stories included in the collection: “Berlin’in Esmer Çocukları” and “Bir Küçük Burjuvanın Acıları II”. “Berlin’in Esmer Çocukları” centers on the children of Turkish workers who migrated to Germany as part of labor migration and who are caught between two cultures. Through their physical appearance, language, religious practices, traditions, and customs, these children are marked as the “other”; the story reflects both their everyday practices and the internalized effects of stigma. “Bir Küçük Burjuvanın Acıları II” foregrounds the efforts of a Turkish woman who is disturbed by the Germans’ conventional perception of Turkish migrants and who attempts to challenge and transform this image. In this study, these two stories are examined within the framework of ethnic stigma, one of the forms of stigma identified by the sociologist Erving Goffman in *Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity*. Ethnic stigma is a type of stigma transmitted from one generation to another and affecting the entire family or group. Since the individual is born into a minority ethnic group, they inherit this stigma directly. The dominant native society, regarded as “normal,” codes the ethnic minority (the migrant group) through notions of defectiveness or discredit. As a result, the individual’s personal qualities, education, and abilities are rendered invisible. When society looks at the individual, it first sees their ethnic identity, that is, their stigma. The stigmatized person or group is perceived as a threat that disrupts, or has the potential to disrupt, the secure and orderly structure of society. Against this background, the present study aims to examine the processes of ethnic stigmatization in the selected stories from *Kanal Boyu* through the method of qualitative textual analysis.

Keywords: Migration, Migrant Literature, Aysel Özakın, Stigma, Erving Goffman.

HALF MAN: TOPLUMSAL CİNSİYET BASKISI ALTINDA "TAM ERKEKLİĞİN" İMKÂNSIZLIĞI VE KARDEŞLİĞİN KAÇINILMAZ DÜŞMANLIĞI

Dr. Öğr. Üyesi Şenay Tanrıvermiş
Nişantaşı Üniversitesi, İktisadi,
İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi

senayt@windowslive.com

İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü

ORCID: 0000-0003-1311-9767

ÖZET

Tarihsel, mitolojik ve edebi anlatılarda iki erkek kardeş arasındaki çatışma çoğu zaman bireysel bir nefretin sonucu olarak okunur. Oysa bu çalışma, söz konusu çatışmanın toplumsal cinsiyet rejiminin erkeklik üzerine yüklediği yapısal çelişkilerden kaynaklandığını ileri sürmektedir. Çağdaş görsel anlatılarda giderek görünür hâle gelen “iyi erkek” tartışmasından hareketle, makale ataerkil düzenin yalnızca “iyi erkek” idealini değil, aynı zamanda “tam erkek” idealini de yapısal olarak imkânsız kıldığını savunmaktadır. Bu doğrultuda Richard Gadd’ın *Half Man* dizisi ile Shahrbanoo Sadat’ın *No Good Men* filmi karşılaştırmalı olarak incelenmektedir.

Çalışma, hegemonik erkeklik, toplumsal cinsiyet performativitesi ve sembolik tahakküm kavramlarından yararlanarak erkekliğin başarı, güç, otorite, duygusal kontrol ve rekabet üzerinden kurulan kırılğan bir performans olduğunu göstermektedir. Erkekler, toplumsal olarak kendilerine öğretilen bu normlar nedeniyle hem birbirlerinin rakibi hâline gelmekte hem de duygusal yakınlık, eşitlik ve dayanışma kurmakta zorlanmaktadır. Bu bağlamda kardeşlik, sevgi ve sadakat alanı olmaktan çok, erkeklik performansının sınandığı bir mücadele alanına dönüşmektedir. *Half Man*, iki erkek kardeşin ilişkisi üzerinden erkekliğin bölünmüş yapısını görünür kılarken; *No Good Men*, kadın öznenin deneyimi üzerinden “iyi erkek” söyleminin sınırlarını açığa çıkarmaktadır. Makale, bu iki anlatının birlikte okunmasının, ataerkil toplumsal cinsiyet rejiminin erkekleri yalnızca kadınlar üzerinde tahakküm kurmaya değil, aynı zamanda kendi içlerinde yarım kalmaya zorladığını gösterdiğini ileri sürmektedir.

Anahtar Kelimeler: Half Man, tam erkeklik, hegemonik erkeklik, toplumsal cinsiyet baskısı, erkeklik çalışmaları.

1. GİRİŞ

Toplumsal cinsiyet çalışmaları uzun süre kadınların maruz kaldığı eşitsizliklere odaklanmış olsa da, erkeklik çalışmalarının gelişmesiyle birlikte erkekliğin de tarihsel, kültürel ve ideolojik süreçler içinde kurulan bir kimlik olduğu açık biçimde ortaya konmuştur. Erkeklik, biyolojik bir veri değil; aile, eğitim, din, medya ve kültürel pratikler aracılığıyla sürekli yeniden üretilen toplumsal bir performanstır. Judith Butler'ın toplumsal cinsiyetin performatif doğasına ilişkin yaklaşımı, bu noktada erkekliğin de doğal değil, tekrarlanan normlar yoluyla inşa edilen bir kimlik olduğunu göstermektedir.

Raewyn Connell'in hegemonik erkeklik kuramı, erkekliklerin tekil değil hiyerarşik olduğunu; belirli erkeklik biçimlerinin üstün, diğerlerinin ise ikincil konuma yerleştirildiğini ortaya koyar. Pierre Bourdieu ise eril tahakkümün gündelik yaşamın olağan görünümlü pratikleri içinde yeniden üretildiğini vurgular. Bu kuramsal çerçeve, erkekliğin yalnızca kadınlar üzerinde kurulan bir iktidar biçimi olmadığını; aynı zamanda erkekleri de belirli davranış repertuarlarına mahkûm eden bir disiplin rejimi işlediğini göstermektedir.

Erkeklik çalışmaları açısından önemli bir başka tespit, erkeklerin yalnızca kadınların değil, diğer erkeklerin de bakışı altında erkekliklerini sürekli kanıtlamak zorunda olmalarıdır. Michael Kimmel'in vurguladığı bu durum, erkekliği kırılgan ve sürekli sınanan bir statüye dönüştürür. Erkek özne, güçlü olmak, duygularını bastırmak, rekabet etmek, otorite kurmak ve başarısız görünmemek zorundadır. Bu beklentiler, erkekler arasındaki ilişkileri dayanışma yerine hiyerarşi ve yarış üzerinden kurar. Böylece kardeşlik, dostluk ve yakınlık gibi ilişkiler bile iktidar mücadelesinin uzantısı hâline gelir.

Bu makale, tam da bu noktada yeni bir kuramsal öneri sunmaktadır: ataerkil toplumsal cinsiyet rejimi yalnızca “iyi erkek” üretmekte başarısız değildir; aynı zamanda “tam erkek” üretme iddiası da yapısal olarak imkânsızdır. Çünkü erkeklerden aynı anda güçlü ve şefkatli, sert ve merhametli, rekabetçi ve paylaşımcı, otoriter ve demokratik olmaları beklenmektedir. Birbiriyle çelişen bu talepler erkek özneyi sürekli eksiklik hissi içinde bırakır. Bu nedenle erkeklik, tamamlanmış bir kimlik değil, sürekli ertelenen bir performans rejimidir.

Bu sav, *Half Man* ve *No Good Men* üzerinden görünür kılınmaktadır. *No Good Men*, kadın öznenin bakış açısından “iyi erkek” söylemini sorgularken; *Half Man*, erkek öznenin iç dünyası üzerinden “tam erkek” idealinin neden gerçekleştirilemediğini göstermektedir. Böylece iki

yapım, ataerkil düzenin hem kadınları hem de erkekleri eksiklik üzerinden kuran yapısını farklı açılardan açığa çıkaran tamamlayıcı metinler olarak okunmaktadır.

2. HEGEMONİK ERKEKLİK VE ERKEKLİK KODLARI

Toplumsal cinsiyet, kadınlık ve erkekliğin biyolojik değil, toplumsal olarak kurulduğunu savunan bir kavramsal çerçevedir. Butler'ın performatif yaklaşımı, cinsiyet kimliklerinin tekrar eden toplumsal pratikler yoluyla üretildiğini ortaya koyar. Erkeklik bu anlamda doğuştan sahip olunan bir öz değil, sürekli sahnelenen bir kimliktir.

Connell'in hegemonik erkeklik kavramı, erkekliğin tek bir biçimi olmadığını; fakat bazı erkeklik biçimlerinin kültürel olarak üstün kabul edildiğini gösterir. Fiziksel güç, ekonomik başarı, heteroseksüellik, otorite kurma ve duygusal denetim, hegemonik erkekliğin temel özellikleri olarak öne çıkar. Bu model, yalnızca kadınlar üzerinde değil, erkekler arasında da hiyerarşi üretir.

Bourdieu'nün eril tahakküm yaklaşımı, bu normların nasıl doğal ve kaçınılmaz gibi sunulduğunu açıklar. Erkek çocuklar erken yaşlardan itibaren ağlamamayı, korkmamayı, yardım istememeyi ve güçlü görünmeyi öğrenir. Böylece erkeklik, duyguların bastırılması ve bedenin disipline edilmesi üzerinden kurulur.

Kimmel'in vurguladığı gibi erkeklik, diğer erkeklerin onayına bağımlıdır. Bu nedenle erkekler, kadınlara karşı olduğu kadar birbirlerine karşı da performans sergiler. Kardeşlik ilişkileri bile bu onay mekanizmasının dışında kalmaz. Erkekler arasında sevgi, güven ve açıklık kurmak çoğu zaman zayıflıkla özdeşleştirildiği için, duygusal yakınlık giderek imkânsızlaşır.

bell hooks'un ortaya koyduğu gibi ataerkillik, erkeklere iktidar kadar duygusal yoksulluk da öğretir. Erkekler sevgi göstermeyi değil, sevgiyi kontrol etmeyi öğrenir. Bu nedenle erkeklik, yalnızca kadınlar üzerinde kurulan tahakküm değil, erkeklerin kendi iç dünyalarını da daraltan bir disiplin rejimidir.

3. "İYİ ERKEK" SÖYLEMİNDEN "TAM ERKEKLİĞİN İMKÂNSIZLIĞI"NA

Son yıllarda erkeklik tartışmalarında “iyi erkek” kavramı önemli bir yer edinmiştir. Bu kavram, şiddeti reddeden, bakım emeğini paylaşan, eşitlikçi ve duygusal olarak daha açık erkeklik biçimlerine işaret eder. Ancak bu söylem çoğu zaman erkekliğin etik boyutuna odaklanır; erkekliği üreten yapının iç çelişkilerini ikincil plana iter.

Bu çalışma, daha derin bir soruya odaklanmaktadır: ataerkil sistemin ideal olarak sunduğu erkeklik modeli neden hiçbir zaman tam olarak gerçekleşemez? Çünkü erkeklerden aynı anda çelişkili performanslar beklenir. Güçlü olmaları istenirken şefkatli olmaları, rekabet etmeleri beklenirken işbirlikçi olmaları, otorite kurmaları beklenirken demokratik davranmaları talep edilir. Bu karşıt beklentiler erkek özneyi sürekli yetersizlik duygusuna sürükler.

Buradan hareketle “tam erkeklik” kavramı, ulaşılabilir bir ideal değil; ataerkil sistemin sürekli yeniden ürettiği bir yanılsama olarak düşünülmelidir. Erkeklik tamamlanabilir bir kimlik değil, sürekli eksik bırakılan bir performanstır. Erkekler eksik doğdukları için değil, erkeklik ideali baştan itibaren çelişkili olduğu için hiçbir zaman “tam” olamazlar.

Bu noktada “yarım adam” metaforu önem kazanır. “Yarım adam”, bireysel bir psikolojik eksiklikten çok, erkekliğin yapısal olarak bölünmüş doğasını ifade eder. Erkek özne, sistemin kendisinden beklediği bütünlüklü erkeklik performansını hiçbir zaman tam olarak sürdüremez; çünkü sevgi ve şiddet, güç ve kırılganlık, kontrol ve bağımlılık aynı bedende uzlaştırılmak zorundadır.

4. HALF MAN VE NO GOOD MEN: KARŞILAŞTIRMALI OKUMA

No Good Men, kadın öznenin deneyimi üzerinden “iyi erkek” fikrini sorgulayan bir anlatıdır. Film, erkekleri bireysel ahlaki kategorilere indirgemez; bunun yerine kadınların yaşamını kuşatan ataerkil düzeni görünür kılar. Böylece “iyi erkek” sorusunun bireysel bir tercih meselesi değil, toplumsal cinsiyet rejimiyle ilişkili bir problem olduğu ortaya çıkar.

Half Man ise erkek öznenin iç dünyasına yönelir. Dizi, iki üvey kardeş olan Ruben ve Niall’ın çocukluktan yetişkinliğe uzanan ilişkisini merkez alır. Anlatının başlangıcında bir düğün ortamında patlak veren şiddet, yalnızca bireysel bir çatışma değil; erkeklik rejiminin uzun süre içinde ürettiği bir gerilimin dışavurumudur.

Ruben ve Niall birbirine bağlıdır; fakat bu bağ eşitlikçi bir kardeşlik üretmez. Ruben güç, kontrol ve koruma üzerinden konumlanırken, Niall kırılganlık, duygusallık ve onay ihtiyacıyla belirlenir. Ancak dizi, bu karşıtlığı ahlaki bir düzeye taşımaz. Her iki karakter de aynı erkeklik ideali tarafından yaralanmıştır. Ruben’in şiddeti onu tamamlamaz; Niall’ın duyarlılığı ise onu özgürleştirmez. İkisi de erkekliğin farklı parçalarını taşır, fakat bütün hâline gelemmez.

Bu açıdan kardeşlik, dayanışmadan çok erkeklik performansının sınıandığı bir alana dönüşür. Koruma ile tahakküm arasındaki sınır silinir; sevgi, şiddetin dili hâline gelir. Erkekler

birbirlerini tamamlamak yerine birbirlerinin erkekliğini sürekli sınar. Bu nedenle dizinin başlığı olan *Half Man*, bireysel bir eksiklikten çok erkekliğin ontolojik bölünmüşlüğü simgeler.

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışma, erkeklik çalışmalarında yaygın olan “iyi erkek” tartışmasını aşarak, ataerkil toplumsal cinsiyet rejiminin erkeklerden talep ettiği ideal erkeklik modelinin neden yapısal olarak gerçekleştirilemediğini göstermeyi amaçlamıştır. “Tam erkekliğin imkânsızlığı” kavramı, erkekliğin biyolojik bir bütünlük değil; çelişkili normlar tarafından sürekli yarıda bırakılan bir performans olduğunu ileri sürmektedir.

Connell, Butler, Bourdieu, Kimmel ve hooks’tan hareketle erkekliğin doğal değil, toplumsal olarak kurulan ve sürekli yeniden üretilen kırılğan bir statü olduğu görülmektedir. Erkekler yalnızca kadınlar üzerinde tahakküm kuran özneler değil; aynı zamanda kendi erkeklik performansları altında baskılanan, duygusal olarak yoksullaşan ve birbirleriyle rekabet etmeye zorlanan öznelerdir.

No Good Men, kadın öznenin bakışından “iyi erkek” söyleminin sınırlarını açığa çıkarırken; *Half Man* erkek öznenin deneyimi üzerinden “tam erkek” idealinin imkânsızlığını görünür kılar. Birlikte okunduklarında, ataerkil rejimin hem kadınları hem erkekleri eksiklik üzerinden kuran bir yapı olduğu anlaşılır.

Sonuç olarak bu makale, erkeklik çalışmalarında etik dönüşüm kadar yapısal çelişkilerin de hesaba katılması gerektiğini savunmaktadır. Erkekliği yalnızca “iyi” ya da “kötü” ayrımı üzerinden değil, tamamlanamazlık, bölünmüşlük ve performatif baskı üzerinden düşünmek, hem teorik hem de eleştirel açıdan daha kapsamlı bir çerçeve sunmaktadır.

KAYNAKÇA

Anderson, E. (2009). *Inclusive Masculinity: The Changing Nature of Masculinities*. Routledge.

Bourdieu, P. (2001). *Masculine Domination* (R. Nice, Trans.). Stanford University Press. (Orijinal çalışma 1998)

Butler, J. (1990). *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. Routledge.

Butler, J. (1993). *Bodies That Matter: On the Discursive Limits of “Sex”*. Routledge.

Connell, R. W. (2005). *Masculinities* (2nd ed.). University of California Press.

Connell, R. W., & Messerschmidt, J. W. (2005). Hegemonic masculinity: Rethinking the concept. *Gender & Society*, 19(6), 829–859.

Flood, M. (2019). *Engaging Men and Boys in Violence Prevention*. Palgrave Macmillan.

Gedik, E., Çakır, H., & Coşkun, A. (2020). Bir inşa süreci olarak erkeklik: Yozgat örneği. *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1).

hooks, b. (2004). *The Will to Change: Men, Masculinity, and Love*. Washington Square Press.

Kaufman, M. (1994). Men, feminism, and men’s contradictory experiences of power. In H. Brod & M. Kaufman (Eds.), *Theorizing Masculinities* (pp. 142–163). Sage.

Kimmel, M. S. (2008). *Guyland: The Perilous World Where Boys Become Men*. Harper.

Messerschmidt, J. W. (2019). *Hegemonic Masculinity: Formulation, Reformulation, and Amplification*. Rowman & Littlefield.

Sedgwick, E. K. (1985). *Between Men: English Literature and Male Homosocial Desire*. Columbia University Press.

Seidler, V. J. (2006). *Transforming Masculinities: Men, Cultures, Bodies, Power, Sex and Love*. Routledge.

FİLM VE DİZİ KAYNAKLARI

Gadd, R. (Creator). (2026). *Half Man* [TV series]. HBO/BBC.

Sadat, S. (Director). (2025). *No Good Men* [Film].

SESSİZ TRAVMALARIN TEMSİLİ: “GÖLGESİNDE” ROMANINDA KARAKTER VE TİPLERİN ÇÖZÜMLENMESİ

Doktora Öğrencisi, Alime UYAR

Necmettin Erbakan Üniversitesi

alimeuyar41@gmail.com – ORCID ID 0000-0001-6150-6839

ÖZET

Edebi eserlerde anlatının merkezinde yer alan kahraman, olay örgüsünün gelişimini sağlaması ve diğer tüm öğelerin kendisine bağlı olması bağlamında en önemli unsur niteliğindedir. Zamanla anlatıda yer alan kahramanın niteliği değişerek karakter ve tip ortaya çıkmıştır. Karakter anlatı içerisinde kendi özellikleriyle var olan kişileri, tip belirli bir topluluğun temsilcisidir. Travma, bireyin ruhsal bütünlüğünü aşan sarsıcı yaşantılar olarak tanımlanmaktadır. Edebî metinlerde travma, kahramanların kimlik oluşumunu, psikolojik durumlarını, kişilerarası ilişkilerini şekillendiren bir anlatı unsuru ele alınmaktadır.

Çalışmanın amacı travmaların, *Gölgesinde* romanında karakter ve tipler aracılığıyla nasıl temsil edildiğini ortaya koymaktır. Araştırmada, karakter ve tip ayrımının, anlatının yapısı üzerindeki işlevi incelenirken, travmatik deneyimlerin anlatı kahramanlarının kimlik oluşumu, psikolojik yapı ve davranışlarının yanında diğer kişilerle ilişkileri üzerindeki etkisi incelenmektedir.

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemi esas alınmış olup, veri toplama sürecinde doküman inceleme yoluyla roman metni ayrıntılı olarak analiz edilmiştir. Roman çözümleme yöntemi bağlamında karakter ve tip kavramlarına ilişkin edebiyat kuramlarıyla birlikte travma kuramının belli başlı teorilerinden yararlanılmıştır.

Çalışmanın sonucunda, romanda travmaların kahramanların psikolojik gelişimini, temel yaşam pratiklerini ve ilişkilerini etkilediği tespit edilmiştir. Eserin ana kahramanları psikolojik açıdan derinlikli kişiler olup anlatıyı biçimlendiren formda, yardımcı kişilerin ise travma olgusu kapsamında toplumsal değerleri ve bakış açılarını temsil eden tipler olduğu ortaya konulmuştur. Böylece hem karakter ve tip kavramlarının ayrımı yapılmış hem de travma unsurunun kahramanlar bağlamında yalnızca bireysel değil toplumsal sonuçları olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türk Edebiyatı, Kahraman, Karakter, Tip, Travma

REPRESENTATION OF SILENT TRAUMAS: ANALYSIS OF CHARACTERS AND TYPES IN THE NOVEL "IN THE SHADOW"

ABSTRACT

The hero, who is at the center of the narrative in literary works, is the most important element in the context of ensuring the development of the plot and that all other elements depend on him. Over time, the character of the protagonist in the narrative changed, giving rise to character and type. A character is a person who exists within the narrative with their own unique traits; a type is a representative of a specific community. Trauma is defined as a shocking experience that exceeds an individual's psychological integrity. In literary texts, trauma is considered a narrative element that shapes the identity formation, psychological states, and interpersonal relationships of the characters.

The aim of the study is to reveal how traumas are represented through characters and types in the novel in its shadow. In the research, the function of character and type separation on the structure of the narrative is examined, while the effect of traumatic experiences on the identity formation, psychological structure and behavior of the narrative heroes, as well as their relationships with other people, is examined.

This study is based on the qualitative research method, and during the data collection process, the novel text was analyzed in detail through document review. In the context of the novel analysis method, literary theories regarding character and type concepts, along with major theories of trauma theory, were utilized.

As a result of the study, it was determined that traumas in the novel affect the psychological development of the characters, their basic life practices, and their relationships. It has been revealed that the main protagonists of the work are psychologically profound people in the form that shapes the narrative, and the auxiliary people are types that represent social values and perspectives within the context of the phenomenon of trauma. Thus, both the concepts of character and type were distinguished, and it was concluded that the element of trauma has not only individual but also social consequences in the context of heroes.

Key Words: Turkish Literature, Hero, Character, Type, Trauma

GİRİŞ

Anlatı olgusu insanoğlunun varlığıyla paralel bir zeminde ilerlemiştir. İlk dönemlerde sözel kültür ürünlerine dayanan anlatı türü, zamanla yaşanan sosyal, kültürel ve ekonomik olaylardan etkilenecek romans formatına, sonrasında da roman biçimine evrilmiştir. Batı edebiyatında oluşum zemininin sınırları net bir şekilde belirlenen roman türü, Türk edebiyatında toplumsal ve siyasi bir dönüşümün eşiğinde, değişimi simgeleyen edebi bir tür olarak ortaya çıkmıştır.

Tanzimat döneminde âşık, meddah ve halk hikâyelerinden beslenen roman türü çeviri faaliyetleri ile önem kazanmıştır. Bu bağlamda aynı dönem içinde Batı dünyasından yapılan tercüme faaliyetleri türün gelişiminde etkili olmuştur.

Yazın dünyasına ilk olarak hikâye türünde vermiş olduğu eserlerle girmiş olan Irmak Zileli, çeşitli dergilerde yazılarını da yayımlamıştır. “Eşik” yazarın 2011 yılında yayımladığı ilk romanı olup 2012 Yunus Nadi Roman Ödülüne lâyık görülmüştür. Diğer eserleri; “Gözlerini Kaçırma” (2018), “Gölgesinde” (2017), “Son Bakış” (2019), “Bende Ölen Sensin” (2022), “Şimdi Buradaydı” (2025). Gençlik romanı olarak kabul edilen eserleri; “Bozuk Saat” (2019), “Arkadaşım İçin” (2022), “Her Şeyi Gördüm” (2024) isimlerini taşımaktadır (Oktay, 2023, s. 477).

1.KAHRAMAN KARAKTER VE TİP

Köken olarak Farsça’ya dayanan kahraman kelimesi; “yapma”, “etme” anlamında “kâr” kelimesi ile “buyruk”, “hüküm” anlamındaki “ferman” kelimesinin birleşmesinden meydana gelmiştir. Türkçe’de kahraman kullanıldığı bağlama göre farklılık göstermekle birlikte edebî olarak Türk Dil Kurumu’nun Türkçe Sözlüğü’nde; “*Roman, hikâye, tiyatro vb. edebiyat türlerinde yüksek nitelikleri veya örnek alınacak davranışları dolayısıyla okurların hayranlık duyduğu başkışı*” olarak tanımlanmaktadır (Türk Dil Kurumu, 2026).

Aristo *Poetika*’sında sanatın konusunu öykü/mythos olarak belirlemektedir (Aristoteles, 1987, s. 11). Öyküyü olay örgüsü olarak açıklarken, karakteri de eylemi gerçekleştiren kişi olarak tanımlamaktadır (Aristoteles, 1987, s. 23). Sanatsal yaratımlar konusunda bu ilk dikkatlerden sonra kahraman, zaman içerisinde sözel kültür unsurlarından, romans ve şövalye anlatılarından sıyrılarak romanın başat ögesi haline gelir.

Kurmaca bir niteliğe sahip olan romanın anlatı oluşturulurken sahip olması gereken birtakım temel özellikleri bulunmaktadır. Bunlar; vaka/olay örgüsü, kişiler/kahraman, dil ve tekniktir. Bu özellikler içerisinde kişiler/kahraman; en önemli unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü; diğer öğeler onun için oluşturulmakta, anlatı dünyası onunla bir anlam ve işlev kazanmaktadır. Bu kahraman temel de insan olarak düşünülse de insanî nitelik kazandırılmış herhangi unsur veya cansız bir varlık olarak düşünülebilmektedir (Tekin, 2017, s. 79).

Kahramanın edebî metinlerde kendi kimliğini elde etmesi belirli süreçler dâhilinde gerçekleşmiştir. Romanın oluşum kökeni, koşulları, gelişimi ve kaynaklık eden diğer türleri düşünüldüğünde, mitolojiden, destan ve masallara, halk hikâyelerine kadar geniş bir ürün yelpazesi ile karşılaşılmaktadır. Yukarıda verilen türler içerisinde kahraman, gerçek dışı birtakım varlıklar, Tanrı, Tanrı-insan formatında olabilmektedir.

“...mitolojik tanrılarından insan tanrılara -firavunlara-krallara- oradan da tanrıdan arınmış insan aklıyla donanmış bireylerine kadar çeşitli kahraman imgeleriyle karşılaşmaktayız. Her yüzyılda farklı uzam içinde kahraman imgesi anlam ve görünüm açısından değişebilmektedir” (Göktürk & Kuyu, 2022, s. 145).

Destan gibi epik anlatılarda kişilere atfedilen güç ve olayları yönetme, müdahil olmadaki tavırları dolayısıyla kahraman terimi daha yaygın kullanılmaktadır. Türkçe’de kahraman kelimesinin karşılığı olan ‘hero’ kavramı, zaman içinde farklı anlamları kapsayacak şekilde kullanılmış olağanüstülüğünü kaybetmiştir (Karataş, 2023, s. 781).

19.yüzyıla gelindiğinde sosyo-ekonomik koşullar ve modernizmin etkisiyle birlikte, edebiyat dünyası içerisinde de kahramanlar gerçekçi boyutta ele alınmaya başlamıştır. Kahraman artık gerçek hayatta tesadüf edebileceğimiz özelliklere sahiptir.

“Sözel anlatıların kolektif ideal kahramanları ilk roman örneklerinde yerlerini bireye ve tecrübelerine bırakır. Romanın asıl konu olarak bireye odaklanması kahramanın tarihsel yolculuğu açısından gerçekleşen değişimin ana kaynağıdır. Roman kahramanı kendinden önceki kahramanların aksine tüm boyutlarıyla ele alınan gerçek bir bireydir” (Turan Tilbe, 2019, s. 148).

Kurmaca nitelikteki anlatıda yer verilen kahraman unsuru gerçek hayatla birebir örtüşmez, fakat olabilir olanı yansıtmaya bağlamında gerçek hayattan da uzaklaşmaz. Bu noktada yazarın kahraman yaratmaktaki başarısı önemlidir. Nitekim kimi roman kahramanları hayâl unsuru olsalar bile yaşamın içerisinde kökleşmiş vaziyettedirler. Bu durumu Merrill; “...Kahraman “gerçek” insan değildir. Fakat, başka bir konumda, bir Julien Sorel, bir Anna Karanina, bir İvan Karamazov, yahut bir Eugene de Rastignac bir istatistik tablosundaki bilgiden daha “gerçek” olabilir” şeklinde açıklamaktadır (Merrill, 2012, s. 95).

Yunanca “basma”, “basım” kelimesinden gelen karakter kavramı, genel olarak bir nesne, kişi veya durumun kendine ait belirli özelliklerini simgelemektedir. Edebi açıdan karakter kelimesi; “Bir eserde duygu, tutku ve düşünce yönlerinden ele alınan kimse” olarak tanımlanmaktadır (Türk Dil Kurumu, 2026).

Kahraman ve karakter kavramları edebi metin içerisinde temelde kişiler için kullanılan ifadelerdir. Kahraman kelimesi karakterden anlamsal açıdan olmasa da derece olarak farklıdır. Karakter sanatsal bilginin nesnesi konumundadır (Boynukara, 2005, s. 175). Kahraman kelimesi daha çok olumlu özellikler çağrıştırdığından, asil ve başarılı kişileri tanımlamak için uygun görülmektedir (Aslan, 2007, s. 13).

Eagleton karakter kavramı için;

“Karakter, antik Yunan’da ayırt edilir bir nişan bırakmak için kullanılan kaşe anlamına gelen kelimeden türemiştir. Sonra bir bireyin imzası da diyebileceğimiz, bireye has bir özellik anlamı kazanmıştır. Karakter, günümüzdeki ‘karakter referansındaki’ gibi, bir insanın nasıl biri olduğunun işareti, resmi, tasviriydi. Ondan da sonra doğrudan insan anlamına gelmeye başlamıştır” (Eagleton, 2019, s. 58).

Aristo eserinde karakter kavramını açıklarken dört unsur üzerinde durmaktadır. Bu unsurlar içerisinde “istem yönü” karakterin yaptığı işleri, “uygunluk” karakterin davranışlarının yönünü, “benzeyiş” karakterin öyküdeki taklidi ve “tutarlılık” anlatıdaki serüveninin devamlılığıdır (Aristoteles, 1987, ss. 42-43). Ele alınan bu dört unsur esasında karakterin, anlatının içinde gerçek hayatı yansıtmamasının, yansıtmayı ne derece başarılı yapabildiğinin anlatı için önemine vurgu yapmaktadır.

Karakter, yaşam içerisindeki bütün olgulara karşı ferdi tavır alan kişidir. Eserlerinde karakter unsuruna önem veren yazarlar, kişilerini bu çerçevede oluştururken onları, sosyal çevreden uzak, tamamıyla kendi kişiliklerinin hususiyetlerine göre anlatıya yerleştirirler. Yuvarlak kişiler de denilen karakter unsuru eserlerde tip kavramıyla birlikte kullanılabilmektedir (Çetin, 2015, s. 161).

Yazar, karakterini oluştururken ait olduğu cinsin bedensel ve ruhsal kalıplarını dikkate alarak bu işlemi gerçekleştirmektedir. O, hiç var olmayan bir kişi yaratmaz, karakterize eder. Yazarın, karakteri, anlatının niteliğine uygun beşerî bir formda canlandırmasına karakterizasyon adı verilmektedir. Yazar bu karakter oluşturma eylemini iki biçimde gerçekleştirebilmektedir; Açıklama yöntemi ve dramatik yöntem. Açıklama yöntemi; oluşturulan karakterle ilgili bilgilerin yazar tarafından verilmesi iken, dramatik yöntem; karakterin duruş, düşünce ve duygularıyla kendisini tanıtmadır. (Tekin, 2017, ss. 88-89).

Yunanca ‘typos’ sözcüğünden gelen tip kavramı; Çoğaltma, kalıp, basım için temel örnek anlamlarına gelmektedir. Tip, ayırt edici özellikleri olan bir grubun temsilcisi olan kişidir. Anlatılarda, ait olduğu topluluğun hayat görüşünü, sorunlarını yansıtmaktadır (Çetin, 2015, s. 149).

Berna Moran tip kavramını; “*Tip kendi dışında bir şeyi temsil eden roman kişisidir. Yani, roman dünyasının dışında kalan, dış dünyada mevcut bir kavramı ya da bir insan türünü temsil eden bir roman kişisidir*” şeklinde tanımlamaktadır (Moran, 1982, ss. 149-150).

Ferdiyetten uzak olan tip kavramı, diğerlerinde de ortak olan özellikleri temsil eden, bir nevi sözcü konumundaki kişidir. Onların davranış kalıpları, hayatı algılama ve yaşama biçimleri, düşünme şekilleri aynıdır.

“Tip, ferdi olmaktan ziyade başkalarında da mevcut ortak özellikler taşıyan ve bu özellikleri en belirgin şekilde temsil eden şahıs veya şahıs grubudur. Bunun gibi çeşitli şahısların hâkim mizaç, şahsiyet ve karakter vasıflarına göre kendi aralarında teşkil ettikleri grup yahut bu tür bir insan kategorisine de tip denir. Bu sonuncularda tek, sabit ve hâkim bir davranış, bir temayül, bir ihtiras ortak şahsiyet ve karakter özelliği olarak kendini gösterir” (Emil, 1989, s. 27).

Anlatıda toplumsal olaylar içerisinde geliştirilebilen tipler, yazarın felsefi bir düşünceye ve fikri çatışmalara girmeden, doğru olduğuna inandığı konu üzerinden tasarladığı roman kişileri olması bakımından kolaylık sağlamaktadır (Akgül, 2022, s. 364). Kısaca Belge’nin dediği gibi; “...tip, yazarın hayat hakkında söylemek istediği şeyleri taşıyacak bir araç” konumundadır (Belge, 1982, s. 103).

Yazar eserinde tipleri yaratırken soyuttan somuta doğru çeşitlenen bir zeminde ve somut olanı yakalama gayesindedir (Moran, 1982, s. 150). Burada somut kavramı ile kastedilen, yaşam içinde var olabileceklerine inanılan gerçek kişiler ve bu kişilerde gözlemlenebilen tipik unsurlardır.

M. Tekin, hiçbir roman yazarının yalnızca sanat yapmak amacıyla tip oluşturmadığını ileri sürerek, tipin ortaya çıkmasında tarihin ve tarihsel süreçlerin önemine vurgu yapmaktadır. Bu bağlamda yazarın, tip kavramını, tarihsel ve toplumsal sorunları yorumlamak için oluşturduğuna da dikkat çekmektedir (Tekin, 2017, s. 117). Anlatı içerisinde tipler yalnızca bir defa tanıtılmakta ve olayların seyrine göre değişim göstermeden kendi özelliklerini korumaktadırlar (Aslan, 2007, s. 34).

Tip kavramı kendi içerisinde çeşitli sınıflandırılmalara tabi tutulmuştur. Nurullah Çetin bu konuda tip kalıplarını temelde iki bölüme, bu iki bölümü de kendi içerisinde üç farklı alana ayırmaktadır. Sınıflandırma şu şekildedir; (Çetin, 2015, ss. 151-160).

1. Yapılarına Göre Tipler
 - a) Yüceltilmiş Tip
 - b) İlk örnek
 - c) Nihilist Tip
2. Konularına Göre Tipler
 - a) Konularına Göre Tipler
 - b) Psikolojik Tipler
 - c) Zihinsel Tipler

Karakter ve tip terimleri genel itibariyle birbirlerinin anlam dünyasının karşısında yer almaktadır. Karakter, anlatıdaki kişinin biricik olarak var olmasını sağlarken, tip genel ihtimalleri bünyesinde barındırmaktadır. Yaratım açısından daha kolay olan tip unsurunun baskın olduğu eserler, sanatsal açıdan zayıf olarak değerlendirilmektedir.

“Karakter ve tip kavramlarının tanımlamalarından yola çıkarak yapılan incelemelerinde anlatı içerisinde kullanılırken birbirlerinden bazı farklarla ayrıldıkları gözlenmiştir. Örneğin; anlatılarda izlenen karakterler çok boyutlu, tipler ise tek boyutludur. Tip, tek bir belirgin özelliğiyle ortaya konulurken, karakter çok çeşitli yönleriyle işlenir. Ancak basmakalıp olarak yaratılan karakterler bir süre sonra tipik olmaktan, tiplşmekten kurtulamazlar” (Aslan, 2007, s. 36).

Tüm bunların yanı sıra karakter dramatik aksiyonu yönlendirmede etkili iken tip anlatıda değişim göstermeden sabit kalır. Eserde yer alan karakter sadece o anlatıya özel bir konumdayken, tip ise farklı eserlerde aynı özellikleriyle kullanılmaya devam eder. Bunun nedeni tipin belirli bir misyonun taşıyıcısı olmasından kaynaklanmaktadır. Karakter normal kişileri ele alırken, tip tek yönlü ve abartılmış kişileri temsil etmektedir.

2. TRAVMA KURAMI VE EDEBİYAT İLİŞKİSİ

Travma terimi Yunanca ‘yara’ anlamına gelen traûma sözcüğünden türemiştir. On dokuzuncu yüzyıla kadar fiziksel yaralanmalar bağlamında kullanılan kelime Fransız nörolog Jean-Martin Charcot’nun Paris’deki çalışmalarıyla yeni bir boyut kazanmıştır. (Aygan, 2024, s. 118).

Temelleri Birinci Dünya Savaşı sonrası psikiyatr çalışmaları ile atılmış olan travma kavramı modernizm anlayışı ile paralel bir zeminde ilerlemiştir.

“...yeni politik ortaklıklar, yükselen bir ulus-devlet anlayışı, geniş çaplı bir endüstrileşme, şehirleşme, kapitalist ve emperyalist ilişkiler gibi daha önce benzeri görülmemiş toplumsal değişim şoku ile şekillenen on dokuzuncu yüzyıl modernitesi, beraberinde getirdiği bu çelişkilerle travma söyleminin ortaya çıkışına zemin hazırlayan etkenleri de toplumsal hayata dâhil eder” (Aygan, 2024, s. 118).

Charcot’nun ardından konu ile ilgili çalışmalarda bulunan Sigmund Freud ilk defa, “*Project for a Scientific Psychology*” (1895) eserinde travmanın olay sonrası geçici bir bellek kaybı nedeniyle yaşanan anı hatırlamama deneyimi ve bir süre sonra zihne geri dönmesi olarak açıklamaktadır (Aygan, 2024, s. 124).

Caruth ise terimi “*gecikmiş/ertelenmiş, kontrol dışı tekrarlanan halüsinasyonlar ve diğer müdahaleler aracılığıyla tepki verilen ani ya da katastrofik olayın sarsıcı deneyimini tanımlar*” (Caruth, 1996, s. 11).

Freud sanatçılar üzerine yapmış olduğu *Sanat ve Sanatçılar Üzerine* () isimli çalışmasında sanatçıları da psikanalizin inceleme alanına dahil etmekte ve travma kuramını bu çerçevede ele almaktadır. Bu çalışması ile sanatçıların da travmalarına odaklanan Freud, travma edebiyatının temelini oluşturmuştur (Doğan, 2024, s. 1016).

Travmatik durum yaşanan diğer olağan deneyimler gibi hafızaya kaydedilmemekte, bireyin hayat akışı içerisinde karşılaştığı yeni durumlar neticesinde adeta geçmişi tetikler gibi ortaya çıkıp hatırlanmaktadır. Bu durum belirli aralıklarla tekrar haline geldiğinde ise bireyi kaçınılmaz şekilde psikolojik rahatsızlıkların içine çekmektedir. Travmanın bu tarz etkilerinin yanı sıra “*Olgusal olarak travmanın psikolojik boyutlarının yarattığı değersizlik hissinin, ruhsal anlamda bir tehdit yaratmaya ek olarak fiziksel izleri de görülmektedir*” (Doğan, 2024, s. 1017).

Edebiyatın diğer bilim dalları ile ilişkisi temelde insanı ele alan yaklaşımları dolayısıyla homojen bir yapıdadır. Sosyal, psikolojik birçok olgunun insanı ve insan ilişkilerini inceleme çalışmaları, edebiyat sahasında özellikle anlatı zeminine yerleştirilmiş kahramanlar üzerinden yapılmaktadır. Disiplinler arası yaklaşım bağlamında psikolojik ve fizyolojik etkileri olan travma süreçleri anlatıda kahramanın kişiliği, düşünce dünyası, yaşantısı ve ilişkileri üzerinden yansıtılmaktadır. Travma kavramı; “*Kuramsal alanın temeli asıl olarak disiplinler arası bir yaklaşımla psikoloji, sosyoloji, tarih, savaş, siyaset ve edebiyatı iç içe ele almaktadır*” (Heidarizadeh, 2015, s. 789).

Modern ve postmodernin hüküm sürdüğü dönemde psikolojik temelli bir kavramın edebî sahada yer edinebilmesi anlatının çeşitlendirilmesi ile mümkün olabilecek bir durumdur. Bu bağlamda anlatı tür ve tekniklerinin dışında yazarın da gerek kendi hayat deneyimleri gerek kurgu yoluyla oluşturduğu kahraman vasıtasıyla travmatik olguyu birey temelinden toplum eksenine kaydırması beklenmektedir.

“*Psikolojik travma olgusunun psikolojinin alanından çıkarak özne-nesne diyalektiği bağlamında edebiyata dâhil edilmesi, “yaratıcı ve sanatsal” olarak adlandırılabilir olan*

verimli süreci beslemektedir. Disiplinlerarası uygulamaların edebiyat ile psikolojiyi birleştirdiği bir noktada, kavramsal ve sözlüksel alanını tamamlamış olan edebî travma kuramı ortaya çıkmaktadır” (Doğan, 2024, s. 1018).

Anlatıda kurgusallığın travmatik söylemi hem kahramanların yaratım sürecini hem de anlatının kendisini etkilemektedir. Yazarların, acıyı kurgulayarak anlatının merkezine yerleştirmeleri, eserde melankolik bir estetik yaratmaktadır (Doğan, 2024, s. 1015).

Travma kavramının ele alındığı eserlerde, olay örgüsü kronolojik zamandan saptırılmış biçimde kullanılmaktadır. Bunun nedeni kahramanların travmadan kaynaklı zihinsel karmaşıklığını zamansal parçalanma ile ifade etme gerekliliğidir (Balaev, 2008, s. 159).

Travma kuramının anlatıya yansıyan görüngülerinde duyusal şok, nevroz gibi unsurlar kurgu ile psikolojik zemini birbirine yakınlaştırmaktadır. Bu etkileşimin neticesinde kahramanın duygu ve düşüncelerine net bir şekilde vâkıf olunmaktadır. Travma etkisiyle birlikte başlangıçta kahramanda mutluluk-mutsuzluk zıtlıkları oluşabileceği gibi sonrasında duygudurum bozuklukları ve çeşitli melankolik izleklerle karşılaşmaktadır (Doğan, 2024, ss. 1024-1025).

3.“GÖLGESİNDE” ROMANINDA KARAKTER, TİP VE TRAVMA

3.1.Romanın Özeti

Fikret ve Leylâ evli ve sorunları olan bir çifttir. Fikret psikolog, Leylâ kütüphane müdürü olarak çalışmaktadır. Çocuklukları ve yetişmeleri itibariyle ikisi de sorunlu insanlardır. Fikret, anne ve babası tarafından kabul edilmemiş evlatlık olarak büyütülmüş, Leylâ ise annesinin psikolojik sorunları nedeniyle babasıyla yaşadığı travmatik durumlara şahit olarak büyümüş, sonrasında intihar etmesi sebebiyle de annesini kaybetmiştir.

Gençlik döneminde Selim ile ilişki yaşamış olan Leylâ sonrasında Fikret ile evlenmiştir. Fikret kuralları olan, karşısında insanı belirli kalıplara sokmaya çalışan birisidir. Leylâ en başında birisine ait olma hissi dolayısıyla bu durumları göz ardı edebiliyorken, zamanla içindeki boşluk büyür. Leylâ’nın hamilelik için gerekli testleri yaptırmaması sonucu bebeklerini kaybeden çiftin bu durum sebebiyle de ilişkileri yara almıştır. Bunların yanında Leylâ sık sık hafıza sorunları da yaşamaktadır. Fakat her şeye rağmen yazma tutkusunda vazgeçmez. Fikret, Leylâ’nın ortaya bir öykü çıkacak nitelikte yazıyor olduğundan habersizdir.

Leylâ bir gün işe giderken Fikret’i terk etme kararı alır ve şehrin bilinmeyen sokaklarında uzun bir yürüyüşe başlar. O gün evden çıkarken Gezgin olarak adlandırdığı sonrasında adının Cihan olduğunun öğrendiği kişiye karşı duygu beslemeye başlar. Leylâ yürüyüşü boyunca çeşitli insan ve durumlarla karşılaşır, bunların hepsi onun adeta hayatı ile ilgili birer ders niteliğindedir.

Fikret karısının eve dönmemesi sebebiyle endişelenmiş bir müddet beklemiş bu esnada Leylâ’nın çalışma masasında bulunan yazılardan ne yaptığını amacının ne olduğunu öğrenmiştir. Buna rağmen polise başvurmuştur. Polis memuru olayı aydınlatabilmek için Fikret’in fazlasıyla üzerine gelmekte, Fikret ise yaşadığı buhran nedeniyle çeşitli halisünasyonlar görmektedir. Polis memurunun bütün sorularına cevap vermeye çalışan Fikret zaman zaman konuyu değiştirmekte ve bildiği bazı şeyleri özellikle de okuduğu yazıları saklamaktadır.

3.2.Karakter ve Tip

Gölgesinde romanında yer verilen kahramanlar; Fikret, Leylâ, Selim, Anne Cemile, Baba Kudret, Cihan (Gezgin), Lale, Serpil, Deniz, Sabiha Yenge, Hatice Teyze, Melike Teyze, Nuriye Teyze, Sevinç Hanım, Aslı, Elâ, Mehmet, Serkan, Yasemin, Alev, Zehra, Harun, Osman, Mahir, Zeliş, polis memuru, doktor hanım, hemşire, kapıcı, yönetici, garson vb. kişilerdir.

Anlatının kahramanı temelde Leylâdır. Fakat kurguyu tamamlayan diğer önemli kahraman ise Fikret'tir. Fikret ve Leylâ, kendi sorunları, düşünceleri, yaşantılarının yansıtılması bağlamında karakter özellikleri göstermektedirler. Çünkü karakter kurgu içerisinde kendi kişilikleri çerçevesinde ele alınan şahıslardır. Leylâ kişiliğinde ailevî ve yetiştirilme sorunlarının izlerini taşıırken, Fikret'te ailesinden aldığı yaranın izlerini farklı biçimlerde örtmeye çalışmaktadır.

Anne Cemile anlatıda tip şeklinde yer verilmektedir. Meslekî hayatında yaşadığı sorunları aşamayıp evliliğine yansıtan Cemile, psikolojik sorunlarını yenebilmek için devamlı ilaç kullanmaktadır. Araç ile ağaca çarparak kaza sonucu öldüğü söylenen Cemile'nin bunu kasıtlı yaptığı düşünülmektedir. Sorunlu anne ve eş modeli ile toplumdaki diğer benzerlerinin sözcüsü konumunda olan Cemile, Leylâ'nın üzerinde olumsuz bir etki bırakan yardımcı kahramanlardan birisidir.

Baba Kudret, üniversitede psikoloji bölümünde profesör olarak çalışmaktadır. Eşinin sağlık sorunları ile ilgilenmeye çalışan Kudret sorumluluğun çoğunu Leylâ'nın omuzlarına bırakmıştır. Cemile'nin ev içerisindeki negatif tutumlarına sessiz kalan Kudret, başarısız ebeveyn ve eş modeli üzerinden anlatıda tip formunda ele alınmaktadır. Leylâ için annesinin kaybına neden olması, yeterli sorumluluğu alamaması, ketum ve yalnızca kendi doğrularını uygulamaya çalışan kişiliğiyle yardımcı kahraman olarak yer almaktadır.

Selim, Leylâ'nın Fikret'ten önce ilişki yaşadığı kişidir. Anlatıda kısa kısa bahsedilen Selim, Leylâ'nın hayatında tam olarak var olamayan, kendi sorunlarını çözememiş örtük bir tip olarak ele alınmaktadır. Selim, Leylâ'nın Fikret'e yaklaşmasına neden olmuş, onda duygusal boşluklar oluşturmuş bir yardımcı kahraman olarak ele alınmaktadır.

Polis memuru Fikret'in sorgulandığı sahnelerde yer almakta ve Leylâ'yı bulabilmek için çaba sarfetmektedir. Fikret'in korkularını gün yüzüne çıkaran polis memuru anlatıda psikolojik tip formunda ele alınmaktadır.

Anlatıda yer alan yukarıda ismi verilmiş diğer isimler, yardımcı kahraman olarak ele alınmış tipler olup, asıl karakterlere sosyal ve psikolojik açıdan yardım görevi üstlendikleri görülmektedir.

3.3.“Gölgesinde” Romanında Travma

Gölgesinde romanında travmatik nitelik tespit edilen kahramanlar; Leylâ, Fikret, Selim, Elâ, Osman ve Aslı'dır. Leylâ ve Fikret dışındaki kahramanlar yardımcı olarak metinde yer aldıklarından travma yaşamalarına neden olan olaylara genişçe verilmemiş, yer yer anlatı içinde baş kahramana yardımcı olacak nitelikte kullanıldığı görülmektedir.

Leylâ; sorunlu bir anne figürü sebebiyle büyümüş olmasından dolayı travmatik yaralarını genellikle aile ve ilişkiler üzerinden almıştır. Anne ve babasının birbirlerine olan davranışlarını

küçük yaşta gözlemleyen Leylâ, ikili ilişkilerinde annesine benzememek gayreti gütmüştür. Çocukluğunda yaşadıklarından ötürü kendisine bir sığınak aramış, fakat bunun için Selim iyi bir seçenek olmamıştır. Çünkü o da kendisini bulmaya çalışan bir kişiliğe sahiptir. Selim'in hayatında yeri olmadığını anlayan Leylâ Fikret ile birlikte olur, evlenirler. Fikret, Leylâ'yı kendi kalıplarına uydurmaya çalışan bir kişiliğe sahiptir. Zamanla bun durumdan rahatsız olan Leylâ evden ayrılır ve bir daha dönmez. Leylâ yürüyüşü esnasında karşılaştığı her durum ve kişi ile travmalarını tekrar hatırlar.

Fikret ile ilgili duygu ve düşünceleri çerçevesinde bir lokantaya girip tek başına oturduğunda şöyle düşünür; *“Lokantalarda bile en küçük masa iki kişilik. Tek kişilik bir hayat kurmanızı istemiyorlar. Ama aslında bir karısı ya da kocası olanların pek çoğu kendi evlerinde tek kişilik sofraya kurabiliyor. Bunun böyle olduğunu anlamam için yıllar geçmesi gerekti. Bilsem belki de hiç evlenmezdim. Sanıyordum ki biriyle evlenirsin ve bundan böyle tüm dünyaya karşı tek başına mücadele etmen gerekmez”* (Zileli, 2017, s. 170).

Fikret'in kendisi ve hayatına dair görüşlerini dayatmasını; *“Aslında beni de kurguladı. Kendi Leylâ'sını yarattı ve ona inandı. Benim o olduğumu düşündü”* şeklinde ifade etmektedir (Zileli, 2017, s. 184).

Leylâ, Fikret'in dayattığı durumlar içerisinde fiziksel görünüşüne varana kadar müdahale ettiğini ve bundan rahatsızlığının somut göstergeleri olan topuklu ayakkabılar üzerinde şu çıkarımda bulunur;

“Ben ne oluyorum şimdi bu durumda? Prensini yüzüstü bırakmış Külkedisi. Topuklu ayakkabının peşinde değil, aksine ondan kurtulmak derdinde. Prens gerçek bir prens olmadığını acı bir şekilde anlamış. Masalın devamı yazılsa böyle bir son ortaya çıkabilirdi pekâlâ. Muratlarına erdiklerini sandığımız an, asıl hikâyenin başladığı yer işte” (Zileli, 2017, s. 258).

Selim ve Fikret'e dair zihninde devamlı kıyaslama yapan Leylâ, Fikret'e çekilmesinin nedenini şöyle açıklamaktadır; *“Fikret'ten önce Selim'in olduğu yeri evim saymak için uğraştım. Olmadı. Çünkü Selim'in bir evi yoktu. Bir ev sahibi olmakla ilgilenmiyordu bile”* (Zileli, 2017, s. 216). Leylâ'nın bu arayışının sebebinin altında yine yaşadığı ailevi travmaların etkisi yatmaktadır.

Annesi ile yaşadıklarının onun zihninde yer edişi, anımsaması ve kendi hayatına dair çıkarımda bulunmasına dair şu pasajlara rastlamaktayız; *“Annem kendi kendine zarar verdi. Kimse ona bir şey yapmadı. O arabayı o ağaca bilerek çarptı. Belki de bu gücünü gösteriyordu”* (Zileli, 2017, s. 182).

“Belki de yalnızlık ve ölüm bilgisine bunca erken sahip olmasaydım ben de farklı bir hayat kurabilirdim kendime. Öyle mi? Kurabilir miydim?”(Zileli, 2017, s. 183).

Leylâ yaşantısında uzaklaşmak zorunda kaldığı iki insanın benzerlikleri üzerine çıkarımda bulunur ve tercihinin nedenini tespit eder; *“Selim nadiren gülümserdi. Melankolisi ürkütürdü insanı. Ondan uzaklaşmama sebep olan bir şey de buydu belki. Şimdi fark ediyorum bunu; Selim ne kadar da benziyor anneme”* (Zileli, 2017, s. 273).

Babasına daha yakın Leylâ zaman zaman onun görüşlerini aşamadığını, sığınacak tek yakının babası olması dolayısıyla onun düşünce çizgisinde ilerlemeye gayret etmektedir. “*Yeterince güçlü olmadığım için babam onu hayal kırıklığına uğrattığımı söylerse buna dayanamazdım. O yüzden sesimi çıkartmadan, sabırla beklerdim onu. Aksi halde ben de sahipsiz kalırdım belki. Pek çok kez anneme, nerede benim evlendiğim o güçlü kadın, nerede, dediğini duymuştum. Kapat artık şu hesapları, diyordu. Annemse incinen gururun hesabı kapanmaz, gibi bir şeyler söylüyordu. Annem babamın hayatının tümüyle dışında kalmıştı. Onun gibi olursam babamı yitireceğimi anlamıştım. Dışarıda kalmak ile içeri hapsedilmek aynı şeydi, evet*” (Zileli, 2017, s. 189).

Leylâ, evlilikleri içerisinde babasının hatalı olduğunu bilse de daima babasının yanındadır. Babası farklı hayatlar içinde olsa da daima yanında kalabilmiştir. Oysa annesi yakinken bile hep uzak olmuş kızı ile ilgilenmemiştir. Bu durumdan Fikret ile olan evliliği üzerine çıkarımlarda bulunur.

“*Kudret Hoca hâlâ o konferans senin bu konferans benim geziyor. Hayatına giren kadınların haddi hesabı yok. Koskoca adamı karısı durduramamış, ben mi durduracağım? Zaten konu bu değil. Başka kadınlar olduğunu en başından beri biliyordum. Mutsuzdu babam. Anlayabiliyordum. Annemin onu mutlu etmeyi beceremediğini sağır sultan bile duymuştu. Mutsuz bir insanı tutmaya çalışmamak gerektiğini daha o zaman öğrendim*” (Zileli, 2017, s. 199).

“*İnsan evliyken de kimseye ait hissetmeyebilir. İki yabancı olabilirsiniz pekâlâ*” (Zileli, 2017, s. 202).

Leylâ’nın kendi travmalarını fark ettiği anı şu cümlelerden anlıyoruz; “*Yürürken dışarıda olan biten her şeye açıksın. Görüyorsun ve gördüklerin içerideki bir şeyi harekete geçiriyor. Bedenin hafızası zihnin hafızasından daha güçlü. O yüzden bir ses, bir koku, bir bakışma ya da el sıkışma insanı fırlatıyor geçmişteki bir âna*” (Zileli, 2017, s. 205).

“*Geçmiş bir bataklık babacığım, yapacak bir şey yok, gönül isterdi ki geriye bakmamız hiç gerekmesin. Bize durmak yaraşmaz biliyorum, geri gitmek hiç yaraşmaz, ama ne yapacaksın, biz düz yolda yürümeyi bile bilmeyenlerin kafası almıyor ki bunu bir türlü*” (Zileli, 2017, s. 233).

Anlatının diğer önemli kahramanı Fikret’in kişiliğinde bulunan travmatik unsurlar aile sebebiyle ortaya çıkmıştır. Annesi tarafından terkedilen Fikret başka bir aile tarafından büyütülmüş ve bu durum onun tün hayatı üzerinde etkili olmuştur.

Leylâ’nın üzerinde gereğinden fazla titiz olan Fikret, onu istediği forma ve kalıplara sokmaya çalışmaktadır. Bu çabasının artmasında Leylâ’nın git gide ondan uzaklaşması da etkili olmuştur. Fikret bir diğer korkusu da Leylâ’nın Selim’e geri dönecek olma ihtimalidir. Gerçekte böyle bir durum yoktur hiç de olmamıştır ama Fikret annesi tarafından terk edilmiş olması durumunu korkularıyla Leylâ’nın üzerinde çalıştırmaya devam ettirmektedir.

Fikret’in annesi ile ilgili travmatik unsurlar anlatıda şu pasajlarda karşımıza çıkmaktadır; “*...hiç tanımadığı, onu bırakıp giden annesini düşündü. Bir de tabii onu okutan, büyüten kişi vardı. İkisi de kadındı ama sadece biri anneliği hak ediyordu*” (Zileli, 2017, s. 55).

“Annesini belki de hiç sevmediğini düşündü. Annesi derken, onu doğuran kadından söz etmiyordu tabii. Neden nüfuslarına geçirmekten imtina etmişlerdi acaba? Annesi mi istememişti, babası mı? belki daha bebeklikten almış olsalardı yanlarına başka türlü olurdu her şey. Geçmişini hatırlamak istemiyordu” (Zileli, 2017, s. 135).

Polis memurunun sorgusu esnasında Fikret çocukluğunda yaşadığı bazı durumları hatırlar; *“Ani bir sarsıntıyla az önce varlığından rahatsızlık duyduğu dizlere kapandı ve ağlamaya başladı Fikret. Kumaş pantolon küf kokuyordu. Yetimhanede kaldığı yıllarda onun eşyaları da böyle kokardı. Herkesinkiler böyle kokardı”* (Zileli, 2017, s. 93).

Ailesi ve Leylâ ile yaşadıkları Fikret’i özellikle iç dünyasında yalnızlığa itmiştir. Bu durumunu şu cümleleriyle izah etmektedir; *“...özünde her insan yalnızdır. Bunun farkında olmayanlar debelenip dururlar, kendilerine bir eş ararlar ya da bir grubun parçası olmaya çalışırlar”* (Zileli, 2017, s. 144).

“Zaten hepimiz yalnızız bu hayatta, dedi, anamız sevse de yalnızız, sevmese de” (Zileli, 2017, s. 156).

“İnsan varoluşsal olarak yalnızdır” (Zileli, 2017, s. 158).

Fikret sorgu esnasında en başından beri polis memurundan ve tavırlarından rahatsızlık duymaktadır. Bunun nedenini fark ettiği anlar zihninde şöyle geçmektedir; *“...yüzünde oğlandan pis bir sırıtış kalmıştı. Sanki az önce misket kavgasına tutuşmuşlardı da o galip gelmişti. Tabii ya, çocuk esirgemedi Fatih! Bu herif ona Fatih piçini hatırlatıyordu. Anası onu terk etmedi, doğumda öldü diye böbürlenene hödük Fatih’i bu”* (Zileli, 2017, s. 156).

Sorgu esnasında halisünasyonlar görmeye başlayan Fikret gerçeklik algısını kaybederek bulunduğu mekân ve zamandan uzaklaştığı anlar yaşamaktadır. *“Görüntüyü ortadan kaldırmak için o an eline geçen ilk şeyi, -sabunluktan herhalde- aynaya fırlattı. Cam ve seramik parçaları ortalığa saçıldı. Bir yandan da bağırıyordu, “Allah hepinizin belasını versin! Bunun hesabını soracağım! Siz kim oluyorsunuz ulan!”* (Zileli, 2017, s. 102).

SONUÇ

Edebî anlatıların temel unsurlarında olan kahraman, karakter ve tip biçiminde ayrıştırılmaktadır. Karakter kişilerin biricik formlarını yansıtırken, tip toplum içinde karşılaşılabilecek genel insan biçimlerini yansıtmaktadır. Karakter genellikle anlatının başa kişileri şeklinde ele alınırken, tip unsuru yardımcı nitelikte yer almaktadır.

Travma kuramı Birinci Dünya Savaşı ile ortaya çıkmış, Charcot ve Sigmund Freud tarafından geliştirilmiştir. Freud'un travma çalışmalarını sanatçılar üzerine yönlendirmesi ile edebî travma kuramı ortaya çıkmıştır. Disiplinlerarası çalışma bağlamında edebiyat sahasında yer alan kuram, modern ve postmodern anlatıların etkisiyle etkinliğini arttırdığı gözlemlenmektedir.

Kişinin yaşadığı an içerisinde bilinç dışına atılıp unutulmuş olan travma anı zamanla tetiklenme durumu neticesinde hatırlanmaktadır. Bu durumda çeşitli psikolojik sorunlara sebebiyet vermektedir. Anlatı içerisinde travmanın doğasından kaynaklanan bu durum, zamanın kronolojik bir çizgide ilerlememesine ve kahramanların histerik durumlarının yansıtılmasına olanak tanımaktadır.

Irmak Zileli'nin *Gölgesinde* romanında evli bir çiftin evliliklerinde yaşadığı sorunlar aile ve çocukluk travmaları üzerinden anlatılmaktadır. Anlatıda baş kahraman Leylâ, karakter formunda kendi kişilik ve sorunları çerçevesinde ele alınmıştır. Leylânın karakterinin anlatı içerisinde biricik formda oluşmasının nedeni travmalarının kendisine özgü olmasıdır. Bu bakımdan eserde kişiliği ve yaşantısı en geniş çapta ele alınan kahraman Leylâ'dır.

Fikret anlatı içinde baş kahramanın yanında yer alan yine kendi yaşantısı ve sorunları ile karakter formunda biçimlenmiş bir kişiliktir. Fikret'te ailesi ile sorunlar yaşamış ve bu noktadan yaralıdır. Leylâ ile evlilikleri boyunca yaşantısının travmalarını aksettirdiği gözlemlenmektedir.

Eserde yer alan yardımcı kahramanlar tip formunda ele alınmış olup özellikle Leylâ'nın karakteri ve travmalarının oluşumu ve gelişiminde önemli rol oynamaktadırlar. Bunun yanı sıra eserde yer alan tipler, travma olgusu çerçevesinde toplumsal değerleri ve bakış açılarını temsil etmektedirler.

KAYNAKÇA

Akgül, A., Romanda İdeolojinin Aktarımı İçin Oluşturulan “Tip”in Özellikleri ve Bir İdeolojik Tip Örneği Olarak Sümer Kızı Romanının “Bilges”i, *Turkish Studies-Language and Literature*, 17,2, 2022.

Aristoteles., *Poetika*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1987.

Aslan, P., *90 Sonrası Türk Sinemasında Tip Karakter İkilemi*, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, İzmir, 2007.

Aygan, T., Konuşul(a)mayanı Anlatmak: Travma Teorisi ve Edebiyat, *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Ocak, 14, 27, 2024.

Balaev, M., Trends in Literary Trauma Theory, *University of Manitoba, Mosaic*, Haziran, 41, 2, 2008.

Belge, M., Romanda Tip Olgusu ve Tipin İşlevi Üzerine Yazarlarla Söyleşiler, *Yazko Edebiyat*, 3, 19, 1982.

Boynukara, H., Karakter ve Tip, *Hece Dergisi*, Türk Romanı Özel Sayısı 65,66,67, 2005.

Caruth, C., *Unclaimed Experience: Trauma, Narrative and History*. The Johns Hopkins University Press, United States of America, 1996.

Çetin, N., *Roman Çözümleme Yöntemi*, Akçağ Yayıncılık, Ankara, 2015.

Doğan, M. N., Edebî Travma Kuramından Türk Travma Edebiyatına., *Foklar/Edebiyat*, Kasım, 30, 120, 2024.

Eagleton, T., *Edebiyat Nasıl Okunur* (E. Ersavcı, Çev.), İletişim Yayınları, İstanbul, 2019.

Emil, B., *Reşat Nuri Güntekin*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1989.

Göktürk, G., & Kuyu, Ö., Kahraman İmgesinin Tarihsel Serüveni, *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, Mart, 10, 30, 2022.

Heidarizadeh, N., The Significant Role of Trauma in Literature and Psychoanalysis, *Haziran*, 192, 2015.

Karataş, M. S., Anlatılarda Kişi Tartışmaları, *RumeliDE Journal of Language and Literature Studies*, Haziran, 34, 2023.

Merrill, F. E., *Sosyolog Olarak Balzac: Bir Edebiyat Sosyolojisi İncelemesi* (K. Alver, Çev.), Ankara, Hece Yayınları, 2012.

Moran, B., Romanda “Tip” Olgusu ve “Tip”in İşlevi Üzerine, *Yazko Edebiyat*, Ekim, 24, 1982.

Okay, O., *Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2024.

Oktay, G., Irmak Zileli’nin Romanlarında Annelik, *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Eylül, 12, 2023.

Tekin, M., *Roman Sanatı*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2017.

Turan Tilbe, B., Antik Kahramandan Anti Kahramana: Kahraman Kavramının Kökeni ve Gelişimi, Çeşm-i Cihan: Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları E-Dergisi, Temmuz, 6,1, 2019.

Zileli, I., *Gölgesinde*, Everest Yayınları, İstanbul, 2017.

<https://sozluk.gov.tr/>

(Erişim Tarihi: 25/01/2026).

**MUSTAFA AZMİ ÖMER BEY’İN “HANIM KİTABI” IŞIĞINDA GEÇ DÖNEM
OSMANLI’DA EV İDARESİ VE GÜNDELİK YAŞAM**

Yasemin TÜFEKÇİ

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Tarih ABD,

yasemincakar11@hotmail.com –

<https://orcid.org/0009-0002-5204-9941>

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet KAVAK

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü,

mehmet.kavak@bilecik.edu.tr –

<https://orcid.org/0000-0001-5917-0504>

ÖZET

Bu çalışma, geçiş dönemi Osmanlı-Türk sosyo-kültürel yapısında ev idaresi, halk sağlığı, konut mimarisi, evcil hayvancılık ve toplumsal cinsiyet rollerini disiplinlerarası bir yaklaşım ile ele alan Azmi Ömer’in “Hanım Kitabı” adlı eserinin detaylı içerik ve yapı analizini amaçlamaktadır. Metinde mesken kavramı, yalnızca fiziksel bir barınma alanı olarak değil; toplum sağlığının, bireysel psikolojinin ve modern aile yapısının inşa edildiği temel bir mikro-mekân olarak konumlandırılır. Analiz edilen veriler ışığında; konutların sıhhi koşulları, tifo, sıtma ve akciğer veremi gibi hastalıklarla mücadelede hıfzıssıhha kurallarının hayati önemi, bataklıkların ıslahı ve su kaynaklarının temizliği gibi halk sağlığı politikalarını detaylı bir süzgeçten geçirilmektedir. Ayrıca enerji kaynaklarının kullanımı, karbon monoksit zehirlenmelerine karşı alınacak önlemler ile erken dönem aydınlatma teknolojilerini teknik boyutlarıyla detaylandırmaktadır.

Çalışmanın bir diğer ana odak noktası, kamusal ve özel alanın kadına yüklediği sosyo-ekonomik ve psikolojik misyonlardır. Eser; ideal ev kadını profilini ev bütçesinin yönetimi, hizmetli istihdamının standartlarını, yerli malı kullanımı ve çocuk pedagojisinin bizzat anne tarafından yürütülmesi üzerinde durmaktadır. Kadını “yuvayı kuran ve yıkan aktör” olarak tanımlamakta ve ona aile, toplum ve vatanın inşasına yönelik bir rol yüklemektedir.

Son olarak mutfak kültürü, beslenme hijyeni, sofrada modernleşme eğilimleri, bahçe ziraatı ve kümes hayvancılığı teknikleri gibi bütüncül bir yaklaşımla değerlendirilmektedir. Sonuç olarak bu bildiri, incelenen eserin dönemin modernleşme, halk sağlığı, ev ekonomisi, koruyucu hekimlik ve toplumsal cinsiyet politikalarının tarihsel izini sürmek adına son derece zengin, özgün ve nitelikli bir dünya sunduğunu somutlaştırmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kadın, Azmi Ömer, ev idaresi.

1. GİRİŞ

Osmanlı İmparatorluğu, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren sadece askeri ve yönetim alanında değil, toplumsal hayatın her alanında köklü bir değişim sürecine girmiştir. Bu değişim, sadece devlet düzeyinde yapılan reformlarla sınırlı kalmamış; günlük hayatın, aile yapısının, ev düzeninin ve bireysel davranışların da yeni baştan düzenlenmesini zorunlu kılmıştır. Dönemin aydınları, batılılaşma ve yenileşme fikirlerini topluma aktarırken sadece kamusal alanı düzenlemekle yetinmemiş, asıl olarak özel alana, yani ev yaşamına odaklanmışlardır. İşte bu dönemde, Osmanlı-Türk toplumunun kültürel yapısını ve dönemin düşünce dünyasını anlamamızı sağlayan en önemli kaynaklardan biri de ev idaresi, sağlık (hıfzıssıhha) ve çocuk eğitimi üzerine yazılan rehber kitaplar olmuştur. Azmi Ömer tarafından kaleme alınan “Hanım Kitabı”¹, bu kitaplar arasında çok yönlü yapısıyla öne çıkan en özgün örneklerden biridir. İlk bakışta kadınlar için yazılmış pratik bir ev yönetimi kılavuzu gibi duran bu eser, ayrıntılı bir şekilde incelendiğinde; halk sağlığından ev mimarisine, hayvancılıktan aile ekonomisine ve kadına yüklenen toplumsal rollere kadar çok geniş bir alana yayılan bir rehber niteliği taşımaktadır. Bu çalışma, Azmi Ömer’in adı geçen bu temel eserini detaylı bir içerik ve yapı analizine tabi tutarak incelemeyi amaçlamaktadır.

“Hanım Kitabı’nın” tarih yazımına ve toplum çalışmalarına sunduğu en büyük katkı, “ev” kavramına getirdiği yeni ve pratik yorumdur. Eserde ev, sadece dış dünyadan korunmak için kullanılan fiziksel bir barınak olarak görülmez; aksine toplum sağlığının, bireysel psikolojinin ve modern aile yapısının temelden kurulduğu en önemli merkez olarak kabul edilir. Dönemin tıp ve koruyucu hekimlik anlayışına paralel olarak, ev düzeni ile bireyin ve toplumun sağlığı arasında doğrudan bir bağ kurulur. Bu doğrultuda kitap, şehirlerdeki ve köylerdeki evlerin sağlık koşullarını ele alarak dönemin halk sağlığı politikalarına ışık tutar. O dönemde kitlesel ölümlere yol açan tifo, sıtma ve özellikle akciğer veremi (tüberküloz) gibi tehlikeli hastalıklarla mücadelede temizlik ve sağlık (hıfzıssıhha) kurallarının ne kadar hayati olduğu eserde önemle vurgulanır. Azmi Ömer, bataklıkların kurutulmasından su kaynaklarının temiz tutulmasına kadar geniş bir çerçevede, devletin sağlık politikaları ile evdeki temizlik uygulamalarını bir araya getirir. Evin güneş alması, odaların havalandırılması ve rutubetin önlenmesi gibi konular basit birer temizlik önerisi olmaktan çıkarak, devletin ihtiyaç duyduğu sağlıklı nesillerin yetiştirilmesi için hayati birer sağlık stratejisine dönüştürülür.

Mekânsal ve teknik düzenlemelerin yanı sıra, bu çalışmanın en önemli odak noktalarından birini de kadına yüklenen ekonomik ve psikolojik görevler oluşturur. Dönemin Osmanlı modernleşmesinde kadın, toplumun geleceğinin teminatı olarak görülmüştür. “Hanım Kitabı”, bu düşünce doğrultusunda bir “ideal ev kadını” profili çizer. Eserdeki ideal kadın imajı; geleneksel, pasif rollerin dışına çıkmış, mantıklı, eğitilmiş ve iyi bir yönetici olarak kurgulanır. Bu doğrultuda ideal kadın; ev bütçesini planlı bir şekilde yöneten, evdeki hizmetlilerin çalıştırılmasını hukuki, ahlaki ve insani kurallara bağlayan bir yöneticidir. Aynı zamanda dikiş-nakış bilmesi, evde üretim yapması ve yerli malı kullanması sayesinde aile ekonomisine doğrudan katkı sağlayan önemli bir ekonomik aktördür. Daha da önemlisi eser, çocuk eğitiminin dönemin zengin ailelerinde yaygın olduğu gibi yabancı dadılara bırakılmasını

¹ Mustafa Azmi Ömer Akalın, *Hanım Kitabı*, (İstanbul: Matbaa-i Amire, 1920-1921), 4.

kesinlikle doğru bulmaz; bu görevin bizzat eğitimli anneler tarafından yürütülmesi gerektiğini savunur. Kitap, kadını “yuvayı kuran ve yuvayı yıkan” en temel kişi ilan ederek, ona hem aile içinde hem de vatan ve millet sevgisinin aşılmasında çok büyük bir toplumsal görev yükler. Kadının evdeki başarısı, doğrudan devletin ve milletin geleceğiyle eşdeğer görülür.

Azmi Ömer’in “Hanım Kitabı” adlı eserinin, basit bir ev işleri derlemesi olmanın çok ötesinde olduğunu bu çalışma ortaya koymaktadır. Eser; dönemin yenileşme adımlarını, halk sağlığı reformlarını, ev ekonomisini, koruyucu hekimliği ve kadının toplumdaki yerini anlamak adına son derece zengin, özgün ve nitelikli bir tarihsel kaynak sunmaktadır. Bu kitap aracılığıyla, Osmanlı düşünce dünyasının ev, kadın ve sağlık üzerinden nasıl şekillendiğini incelemek, günümüz Türkiye’sinin toplumsal ve kültürel temellerini anlamak açısından büyük bir akademik önem taşımaktadır.

2. “HANIM KİTABI” IŞIĞINDA GEÇ DÖNEM OSMANLI’DA EV İDARESİ VE GÜNDELİK YAŞAM

Azmi Ömer’in “Hanım Kitabı” adlı eserini döneminin diğer nasihatnamelerinden ve kılavuz kitaplarından ayıran en temel özellik, ev yaşamını rastgele ahlaki öğütlerle değil, tamamen bilimsel, mantıklı ve birbirine bağlı zincirleme bir şekilde ele almasıdır. Eser, ev idaresini sıradan bir günlük koşturmaca olarak görmez; aksine fen bilimlerinden tıba, mimariden ekonomiye kadar pek çok alanı içine alan disiplinlerarası bir pratik olarak kurgular. Kitabın sunduğu bu zengin içerik dünyası; evin bir sağlık merkezi olarak inşası, teknik ve mimari çözümler, kadının toplumsal değişen rolleri ve günlük hayatın maddi kültürü olmak üzere birbiriyle iç içe geçmiştir.

Meskeni sadece fiziksel bir duvar ve çatı yığını olarak görmeyi reddeder, aile yapısının modern kurallara göre inşa edildiği en temel mikro-mekân olarak tanımlar. Şehirlerdeki sıkışık, güneş görmeyen ahşap evlerin yarattığı sağlık riskleri ile köylerdeki bakımsız, altyapısız ve hijyenden uzak meskenlerin yapısal sorunları açıkça ortaya konur.

Bu doğrultuda “Hanım Kitabı”, dönemin en büyük kitlesel ölümlerine yol açan tifo, sıtma ve özellikle akciğer veremi (tüberküloz) gibi bulaşıcı hastalıklarla mücadelede adeta bir koruyucu hekimlik kılavuzu gibi çalışır. Azmi Ömer, bu hastalıkların yayılma nedenlerini incelerken hıfzıssıhha kurallarının hayati önemini bir süzgeçten geçirerek okuyucuya sunar. Örneğin sıtmanın önlenmesi için sadece kişisel temizliğin yetmeyeceğini, bataklık alanların kurutulması ve ıslah edilmesi gerektiğini belirtir. Ev içi düzenlemelerde ise verem hastalığına karşı koruyucu önlemler anlatılır. Veremin en büyük dostunun karanlık, rutubetli ve havasız odalar olduğunu bilen yazar; evin bol güneş alması, odaların pencerelerinin her gün düzenli olarak açılarak temiz havanın içeri girmesi ve duvarların rutubetten korunması gerektiğini ısrarla vurgular. Bu yönüyle kitap, sıradan bir temizlik el kitabı olmanın çok ötesinde, imparatorluğun ihtiyaç duyduğu sağlıklı, güçlü ve dinamik nüfus yapısını korumayı amaçlayan bir yapıdadır.

“Hanım Kitabı’nın” sunduğu bir diğer önemli boyut, evdeki günlük yaşamın teknik ve mühendislik temelli bir mantıkla düzenlenmesidir. Azmi Ömer, ev idaresini sadece manevi bir görev olarak görmez. Dönemin en önemli ısınma ve pişirme enerji kaynakları olan odun ve *kok* kömürünün rasyonel kullanımı eserde geniş bir yer tutar. Yazar, bu enerji kaynaklarının bütçeyi

sarsmayacak şekilde verimli ve tasarruflu kullanılmasının yollarını anlatırken, doğrudan insan hayatını koruyan bir güvenlik meselesine bağlar. 19. yüzyılın sonlarında evsel alana yeni yeni girmeye başlayan erken dönem aydınlatma teknolojilerini de eserde teknik boyutlarıyla ele alındığı görülür.

Eserin en kurucu odak noktalarından birini, kamusal alan ile özel alan ayrımında kadına yüklenen yeni sosyo-ekonomik ve psikolojik görevler oluşturur. Geç dönem Osmanlı modernleşmesinde kadın, sadece evde oturan pasif bir figür olmaktan çıkarılarak, modernleşen toplumun temeli ve geleceğinin kurucusu olarak konumlandırılmıştır. “Hanım Kitabı”, bu felsefi dönüşümü çok somut bir “ideal ev kadını” profili çizerek görünür kılar. Eserde kurgulanan bu ideal kadın imajı; geleneksel, kadercı ve sadece tüketen eski kadın rollerini tamamen reddeden, son derece rasyonel, eğitilmiş ve idareci bir karakterdir. Bu bağlamda ideal kadının ilk ve en önemli görevi, ev bütçesinin rasyonel yönetimidir. Kadın, evin gelir ve gider dengesini matematiksel bir plan dahilinde tutan, israftan kaçınan bir ekonomist gibi davranmalıdır. Hizmetlilerin çalıştırılmasını, tamamen hukuki, ahlaki ve insani standartlara bağlar. Eser, çocuk yetiştirilmesi konusunda çok sert bir duruş sergiler. Dönemin Osmanlı elitleri arasında bir moda haline gelen, çocukların eğitimi ve bakımını yabancı kimselere bırakma geleneğini kesinlikle doğru bulmaz ve şiddetle eleştirir. Bizzat modern bilimsel ve pedagojik yöntemlerle donanmış öz anne tarafından yürütülmesi gerektiğini savunur.

“Hanım Kitabı”, Osmanlı günlük hayatı ve mutfak kültürü araştırmaları için de adeta özgün bir kaynak niteliğindedir. Eserde yer alan mutfak kültürü, beslenme hijyeni, yiyeceklerin saklanması ve geleneksel unlu mamul üretimi gibi konular incelendiğinde, günlük hayatın ne kadar köklü bir değişim içinde olduğu açıkça görülür. Azmi Ömer, mutfağı sadece yemek pişirilen karanlık bir yer olarak değil, evin en önemli sağlık ve hijyen merkezi olarak tanımlar.

Eserde, geleneksel unlu mamul üretimi, ekmek yapımı ve kışlık yiyeceklerin hazırlanması gibi pek çok ürünün reçetesinin verildiği detaylı konular, geleneksel Osmanlı mutfak kültürünün zenginliğini koruduğunu gösterirken; diğer yandan sofrada adabındaki modernleşme eğilimleri de dikkat çekici boyutlardadır.

Eserin son bölümlerine doğru gidildiğinde, Azmi Ömer’in kafasındaki “Osmanlı Evi” modelinin sadece dört duvarla sınırlı kalmadığı görülür. Bahçe ziraatı, ev ortamında küçük çaplı tarım yapılması, sebze ve meyvelerin doğru yöntemlerle yetiştirilmesi gibi konular detaylıca işlenir. Bunun yanı sıra, tıbbi bitkilerin ev ortamında hangi rahatsızlıklara karşı, nasıl tedavi ve koruyucu hekimlik amaçlı kullanılacağı konusu bütüncül bir yaklaşımla değerlendirilir. Kadın, evde hafif bir rahatsızlık baş gösterdiğinde hangi bitkiyi nasıl kaynatacağını, hangi hıfzıssıhha kuralını uygulayacağını bilen bir ilk yardım uzmanı olarak kurgulanır.

Kitabın Müellifi Azmi Ömer (1858-1940)

Mustafa Azmi Bey, Ömer Şevki Bey’in oğludur. 1858 yılında, bugün Yunanistan sınırları içerisinde yer alan Narda kentinde dünyaya gelmiştir.² Azmi Ömer Bey’in Besim, Ağâh

² Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dahiliye Nezareti, Sicill-i Ahval Defterleri (DH. SAİDd.), 72/167, 29/12/1275.

ve Kâmil isminde 3 erkek kardeşi daha vardır.³ Eğitim hayatına Priştine Rüştîyesinde (ortaokul) başlamış, ardından Galatasaray İdadisinde (Mekteb-i Sultanî / lise) eğitimine devam etmiştir. Yükseköğrenimini ise Mülkiye Mektebinde “pek iyi” derecesiyle tamamlayarak yüksek sınıf diploması almaya hak kazanmıştır. Kariyerine Maarif Nezareti Rüştîye Mektepleri İdaresi Kâtipliği ile adım atmıştır. Bu süreçte Galatasaray Lisesi’nde Osmanlı Türkçesi, Dârülmualimîn’de (erkek öğretmen okulu) ise coğrafya dersleri vererek öğretmenlik yapmıştır. 1885 yılında Orman ve Maadin Umum Müdürlüğü Tercüme-i Fünun Kalemi Mütercimliği görevine getirilince öğretmenliği bırakıp tam zamanlı memurluğa geçmiştir. Çalıştığı bu bölüm iki yıl sonra kapatılınca bir süre işsiz kalmış ve ardından Maarif Nezareti Encümeni Teftiş ve Muayene Azalığına atanmıştır.⁴

Mustafa Azmi Bey, 1889’de İstanbul’da “Maarif” adında bir gazete çıkartmak istemiş ve bu isteği olumlu karşılanmıştır. Pazar ve cuma günleri hariç siyasi ve bilimsel konularda yazılar yazmıştır.⁵

Kariyerinin parlak döneminde, bir ilkokul öğretmeni tarafından Yıldız Sarayı’na verilen asılsız bir jurnal nedeniyle hayatı sarsılmıştır. II. Abdülhamid’e suikast düzenleyeceğine dair yapılan bu uydurma suçlama yüzünden evi basılmış, gözaltına alınarak üç ay boyunca Taşkışla’da tutuklu kalmıştır. Yapılan incelemeler sonucunda suçsuz olduğu anlaşıncaya serbest bırakılmıştır. Bu olaydan sonra, 1897 yılında Konya Maarif Müdürlüğü’ne atanmış ve burada ek olarak Konya Lisesi’nde Fransızca öğretmenliği yapmıştır.⁶ Konya’da gösterdiği üstün başarılar nedeniyle kendisine “Nişan-ı Âli-i Osmânî” (Yüce Osmanlı Nişanı) verilmiştir.⁷ Konya’da görev yaparken Müze-i Hümayun’un (İmparatorluk Müzesi) Konya şubesinin kurulmasına öncülük etmiş, Sanayi Mektebi’ni açmış ve Anadolu’nun ilk kilim ve halı sergisinin düzenlenmesinde aktif görev almıştır.⁸ Buradaki çabaları da karşılıksız kalmamış ve “Mecidi Nişan-ı Zîşân” ile ödüllendirilmiştir.⁹

1904 tarihinde Bursa Maarif Müdürlüğü’ne atanmıştır. Bursa’daki tarihi eserleri değerlendirerek Müze-i Hümayun’un Bursa şubesini açtı. 1907 yılında Bursa’da Maarif Müdürlüğü yaparken aynı zamanda da Afyonkarahisar’da mutasarrıf vekilliği de yapmıştır.¹⁰

³ Yeşim Işıl Ülman, “Osmanlı’dan Cumhuriyete Geçiş Döneminde Bir Aydının Portresi: Besim Ömer Akalın (1861-1940)”, *Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları*, sy. 10-11 (2004-2005), 437.

⁴ BOA. DH. SAİDd., 72/167, 29/12/1275

⁵ Mehmet Kavak, “Besim Ömer Paşa ve Ailesinin Hususi Evrakı”, *Sağlık Tarihi ve Müzecilik Sempozyumu 3 Bildirileri*, (İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Yay., 2017), 432.

⁶ Ali Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, (Ankara: Mars Matbaası, 1968-1969), 3: 159.

⁷ BOA. DH. SAİDd., 72/167, 29/12/1275.

⁸ Mehmet Faruk İlkan, “Mustafa Azmi Ömer Akalın’ın Hayatı ve Eserleri (1858-1940)”, (Yüksek Lisans Tezi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, 2025), 4.

⁹ BOA. DH. SAİDd., 72/167, 29/12/1275.

¹⁰ Yasemin Ağaoğlu ve Meliha Tatlı, “Osmanlı Taşrasında Maarif İdaresinin Mülkiyeli Yöneticileri, Mülkiyeli Maarif Müdürleri”, 3. *Uluslararası Mardin Artuklu Bilimsel Araştırmalar Kongresi*, (Mardin: Farabi Yay., Mardin 2020), 98.

1908 yılında II. Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte kısa bir süre Galatasaray İdadisi Müdürlüğü yaptı¹¹, aynı yıl Preveze Sancağı mebusluğuna seçilmesi üzerine Ekim 1908'de müdürlükten istifa etti; ancak Meclis-i Mebusandaki mesaisine başlayamadan bu kez Hüdavendigâr (Bursa) Valisi olarak görevlendirildi.¹² 1910 yılında Kastamonu Valiliğine atansa da ciddi sağlık sorunları nedeniyle bu göreve gidememiş ve yeniden Bursa Valiliğinde görevlendirilmiştir. Yaklaşık bir ay sonra İtilaf ve Hürriyet Fırkası iktidara gelince valilik görevi sona ermiştir.¹³ Kısa bir süre Dârüleytam (Yetimler Yurdu) Müdürlüğü yaptıktan sonra, 1914 yılında kendi isteğiyle emekli olarak resmi görevlerinden tamamen ayrılmıştır.¹⁴

Hayatı boyunca hiç evlenmeyen Mustafa Azmi Ömer, kendisini tamamen işine ve bilimsel çalışmalarına adanmıştır. Vefatı 15 Ocak 1940'ta gerçekleşti. Cenaze merasimi için Moda Ağabey Sokak'taki 10 numaralı hanesinden nakledilen naaşı, vapur vasıtasıyla karşıya geçirilerek Beyazıt Camii'ne taşındı. Öğle namazının ardından kılınan namazla birlikte Merkez Efendi Mezarlığı'nda yer alan aile mezarlığında son yolculuğuna uğurlandı.¹⁵ Müellifin öne çıkan eserleri arasında "Elifba", "Coğrafya" ve "Hanım Kitabı" yer almakta; ayrıca yayımlanmamış "Hayat" ve "Pratique" adlı çalışmaları da bulunmaktadır. Azmi Ömer Bey, telif çalışmalarının yanı sıra Doğu ve Batı dillerine hakimiyetiyle öne çıkmakta olup Arapça, Farsça ve Fransızca bilmektedir.¹⁶

Mustafa Azmi Ömer'in mezarı – Merkez Efendi aile kabristanı¹⁷

¹¹ Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, 3:160.

¹² Sabahattin Ödemiş, "Besim Ömer Paşa (1862-1940)", (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2013), s.6

¹³ Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, 3: 160.

¹⁴ Ağaoğlu ve Tatlı, "Mülkiyeli Maarif Müdürleri", 100.

¹⁵ Taner Bilgin, *Hilâl-i Ahmer Eve ve Hemşire Eğitimlerinin Öncüsü Besim Ömer Paşa*, (İstanbul: Kızılay Kültür Sanat Yay., 2023), 14.

¹⁶ Lale Dörtışık, "Besim Ömer Paşa'nın (Akalin'ın) Osmanlı'dan Cumhuriyete Türk Sağlık Teşkilatına Katkıları", (Yüksek Lisans Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi, 2024), 51.

¹⁷ Kavak, "Besim Ömer Paşa ve Ailesinin Hususi Evrakı", 435.

3. SONUÇLAR

Geç Osmanlı'dan erken Cumhuriyet'e uzanan modernleşme kesitinde kaleme alınan bu ev rehberi; dönemin entelektüel iklimini, tıp paradigmasını ve sosyo-kültürel dönüşümünü mikro-tarihsel bir perspektifle gün yüzüne çıkarıyor. Eser üzerine yapılan bu inceleme, Batı menşeli “modern hıfzıssıhha” ve “rasyonel ev yönetimi” gibi kavramların Osmanlı-Türk toplumunda sadece kamusal alanı şekillendirmekle kalmayıp, doğrudan mahrem alana, hanenin kalbine nasıl nüfuz ettiğini gözler önüne sermektedir.

Yazarın mesken kavramını ele alırken sunduğu terminoloji dönemin dilsel ve mimari geçiş sürecini yansıtmaktadır. Kentleşmenin getirdiği plansız yapılaşmayı ve güneş almayan konutları akciğer veremi (tüberküloz) gibi ölümcül epidemilerle ilişkilendirmesi, yazarı yalnızca bir ev idaresi yazarı değil, erken dönem bir halk sağlığı (hıfzıssıhha) savunucusu konumuna taşımaktadır.

Eserin en dikkate değer yönü, hane nizamı, aile bütçesi, çocuk sağlığı ve pedagojisi ile ev içi istihdamın düzenlenmesinde kadına yüklediği rasyonel misyondur. Geleneksel ev hanımı kalıbı, yerini gelir-gider tablosu tutan, mikroplarla bilimsel yöntemlerle mücadele eden, çocuk yetiştirmede batıl inançları reddedip modern tıp kurallarını uygulayan bir “hane yöneticisine” bırakmıştır. İncelenen bu eser, geleneksel Türk aile yapısının değerlerini koruyarak üzerine modern bilimin, tıbbın ve iktisadın doğrularını inşa etmeyi hedefleyen bir “toplumsal mühendislik” rehberidir. Eser, Geç Osmanlı ve erken Cumhuriyet dönemi kadın tarihi, tıp tarihi ve mimarlık tarihi çalışmalarına çok boyutlu katkı sunabilecek zengin bir kaynak olarak literatürdeki yerini korumaktadır.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Azmi Ömer'in kaleme aldığı “Hanım Kitabı”, ilk bakışta kadınlara yönelik basit bir ev idaresi ve temizlik rehberi gibi görünse de aslında döneminin çok ötesinde bir düşünce yapısını barındırmaktadır. Eser; mimari, halk sağlığı, ekonomi ve toplumsal rolleri birbirine bağlayan çok yönlü bir kılavuzdur. Kitabın en büyük başarısı, geleneksel aile değerlerini tamamen dışlamadan, bunların üzerine modern bilimin, tıbbın ve ekonominin kurallarını çok başarılı bir şekilde yerleştirebilmiş olmasıdır.

Yazar, ev mekânını sıradan bir barınak olarak görmeyip toplum sağlığının kalbi olarak kabul etmiş ve ev içindeki düzen ile bireyin sıhhati arasında doğrudan bir bağ kurmuştur. Eserin kadına bakışı da oldukça modernidir. Kadını sadece evde oturan pasif bir figür olarak değil; ev bütçesini yöneten, çocuklarını batıl inançlarla değil bilimsel pedagojiyle yetiştiren ve yerli malı kullanarak ülke ekonomisine katkı sağlayan akıllı bir hane yöneticisi olarak konumlandırmıştır.

Nihayetinde bu eser, toplumu evden başlayarak modernleştirmeyi amaçlayan bir rehberdir. Hem günlük hayatın değişimini hem de halk sağlığı bilincinin tabana nasıl yayıldığını anlamak adına günümüzde bile çok değerli, samimi ve nitelikli bir kaynak olma özelliğini korumaktadır.

KAYNAKÇA

- Ağaoğlu, Yasemin ve Meliha Tatlı. “Osmanlı Taşrasında Maarif İdaresinin Mülkiyeli Yöneticileri, Mülkiyeli Maarif Müdürleri.” 3. *Uluslararası Mardin Artuklu Bilimsel Araştırmalar Kongresi*. Mardin: Farabi Yayınevi, 2020.
- Akalın, Mustafa Azmi Ömer. *Hanım Kitabı*. İstanbul, 1920-1921.
- Bilgin, Taner. *Hilâl-i Ahmer Eve ve Hemşire Eğitimlerinin Öncüsü Besim Ömer Paşa*. İstanbul: Kızılay Kültür Sanat Yayınları, 2023.
- BOA (Başbakanlık Osmanlı Arşivi). Dahiliye Nezareti, Sicill-i Ahval Defterleri DH. SAİDd., 72/167, 29/12/1275.
- Çankaya, Ali. *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*. Ankara, 1968-1969.
- Dörtışık, Lale. “Besim Ömer Paşa’nın (Akalın’ın) Osmanlı’dan Cumhuriyete Türk Sağlık Teşkilatına Katkıları.” Yüksek Lisans Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2024.
- İlkhan, Mehmet Faruk. “Mustafa Azmi Ömer Akalın’ın Hayatı ve Eserleri (1858-1940).” Yüksek Lisans Tezi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 2025.
- Kavak, Mehmet. “Besim Ömer Paşa ve Ailesinin Hususi Evrakı.” *Sağlık Tarihi ve Müzecilik Sempozyumu 3 Bildirileri*. İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Yayınları, 2017.
- Ödemiş, Sabahattin. “Besim Ömer Paşa (1862-1940).” Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2013.
- Ülman, Yeşim Işıl. “Osmanlı’dan Cumhuriyete Geçiş Döneminde Bir Aydının Portresi: Besim Ömer Akalın (1861-1940).” *Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları*, sy. 10-11 (2004-2005): 437.

İNSANLIĞIN “MEZARLIĞI”: BATI CEPHESİNDE SAVAŞIN GERÇEK YÜZÜ

Yağmur KARACAOĞLAN (Yüksek Lisans Öğrencisi)

Ordu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sinema ve Televizyon Anabilim Dalı,
yagmurkaracaoglan04@gmail.com – ORCID: 0009-0001-7361-9926

Prof. Dr. Mehmet YILMAZ

Ordu Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, Sinema ve Televizyon Bölümü,
mehmet.yilmaz.dr@gmail.com- ORCID: 0000-0003-3310-4749

ÖZET

Edward Berger tarafından yönetilen ve Erich Maria Remarque’ın aynı adlı romanından uyarlanan Birinci Dünya Savaşı’nın endüstriyel ve yıkıcı gerçekliğini ele alan, savaşın normalleştirilmesine ve yüceltilmesine karşı güçlü bir duruş sergileyen Batı Cephesinde Yeni Bir Şey Yok (2022) isimli filmin ele alındığı çalışmada; savaşın yalnızca tarihsel bir olgu olarak değil, bireyin psikolojisini, kimliğini ve toplumsal konumunu dönüştüren çok katmanlı bir iktidar mekanizması olarak kavranması söz konusu olup film ideolojiden psikanalitiğe iki film eleştirisi yaklaşımı ekseninde çözümlenmek istenmektedir.

Tematik film eleştirisi yönteminin benimsendiği çözümlemelerde; anlatı yapısı, karakter inşası, görsel kompozisyon, ses tasarımı ve sembolik öğeler gibi unsurlar üzerinden gerçekleştirilen çözümlemenin ideoloji yaklaşımı ekseninde Louis Althusser’in ideolojik devlet aygıtları ile Karl Marx’ın sınıfsal sömürü ve yabancılaşma; psikanalitik boyutunda ise Sigmund Freud’un ego, travma ve otorite kavramlarından yararlanılmıştır.

Savaşa dair temel söylemini savaş temalı benzerlerinden farklı olarak kahramanlık anlatısından uzak konumlandırıran filmde; eğitim, propaganda ve askerî disiplin aracılığıyla bireyin (kimliksizleşmesi, ruhsal çözülme, donakalma ve duygusal düzleşme) ideolojik olarak yeniden üretildiği gibi travmatik sonuçlar incelemeye değer bulunmakta, film üzerinden sadece savaşın neden olduğu fiziksel yıkımın değil, aynı zamanda bireyin psikolojik ve toplumsal yapısında savaşın açtığı derin tahribatın temsiline projeksiyon tutulmak istenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Batı Cephesinde Yeni Bir Şey Yok, Savaş Sineması, ideoloji, psikanaliz

GİRİŞ

Savaş bir yanda gücü, bir yanda ise yıkıcılığı temsil eden karmaşık bir mücadele biçimidir. Barışın bozulmasıyla ortaya çıkan ve diplomatik krizlerden silahlı çatışmalara uzanan geniş bir yelpazede tezahür eden bu olgu, yalnızca çatışma sürecinde neden olduğu fiziksel ve psikolojik yıkımlarla değil, aynı zamanda çatışma sonrasında bireyler ve toplumlar üzerinde bıraktığı kalıcı sosyal, ekonomik ve kültürel etkilerle derin travmatik izler ve kalıcı acılar bırakmaktadır.

Sinema, ortaya çıktığı ilk dönemlerden itibaren toplumsal gerçekliği temsil etme ve yorumlama işlevi üstlenmiştir. Savaş, bireysel ve toplumsal düzeyde yol açtığı yıkım, travma ve insani kayıplar nedeniyle sinemada en sık ele alınan dramatik temalardan biri olarak görülmektedir [1, pp. 82-84].

Savaş sineması, ilk dönemlerinde Western türünün bir alt dalı olarak değerlendirilmiş; ancak zaman içerisinde bağımsızlaşarak kendi estetik ve tematik kodlarını geliştirmiş ve sinema tarihinin en önemli alt türlerinden biri haline gelmiştir. Savaş filmlerini ele alan bazı yapımlar, savaşın birey ve toplum üzerinde yarattığı yıkımı, travmayı ve insani kayıpları eleştirel bir bakış açısıyla görünür kılmayı amaçlarken; bazıları ise belirli siyasal söylemleri meşrulaştıran, milliyetçi duyguları pekiştiren ve kamuoyu oluşturmayı hedefleyen propaganda aracı olarak işlev görmektedir [1, pp. 82-84].

Yaklaşık yirmi bir milyon insanın yaşamını yitirdiği Birinci Dünya Savaşı, önceki yüzyıllarda meydana gelen savaşlar arasında en yüksek can kaybına neden olan çatışmalardan biri olarak bilinmektedir. Savaşta hayatını kaybedenlerin yaklaşık yarısının askerlerden oluştuğu tahmin edilmektedir. Birinci Dünya Savaşı, yalnızca askerî açıdan değil, insani boyutta da tarihin en yıkıcı savaşlarından biri olarak değerlendirilmektedir [2, p. 26]. Erich Maria Remarque'ın 1929 yılında kaleme aldığı, yarı otobiyografik nitelikte olan aynı adlı romandan uyarlanan [3, pp. 9-10] ve yönetmenliğini Edward Berger'in üstlendiği Batı Cephesinde Yeni Bir Şey Yok, I. Dünya Savaşı'nın yıkıcı etkilerini derinlemesine ele alan dikkat çekici bir yapımdır. Film, genç askerlerin savaşa katılmadan önce besledikleri heyecan ve kahramanlık ideallerinin, savaşın acımasız gerçekleriyle yüzleşmeleri neticesinde nasıl derin bir düş kırıklığına evrildiğini dramatik bir biçimde yansıtmaktadır. Bu düş kırıklığı, savaşın yarattığı fiziksel tahribatın çok ötesinde bir boyuta sahip olup karakterlerin maruz kaldığı psikolojik çöküş ve insani değerlerinin sistematik kaybıyla daha da belirginleşmektedir. Eser, özellikle Alman asker Paul Bäumer'in subjektif perspektifini merkeze alarak, savaşın ne denli yozlaştırıcı ve yok edici bir süreç olduğunu betimlemektedir. Remarque'ın bu anlatım seçimi, savaşın yalnızca bedenleri değil, aynı zamanda ruhları da nasıl parçaladığını ve insani duyguların nasıl susturulduğunu gözler önüne sermektedir.

Tematik film eleştirisi yönteminin [4, p. 2412] benimsendiği bu çalışmada eser, ideolojik ve psikanalitik olmak üzere iki temel perspektif üzerinden çözümlenmektedir. Analiz sürecinde; anlatı yapısı, karakter inşası, görsel kompozisyon ve sembolik öğeler gibi unsurlar, bu iki kuramsal çerçeve ekseninde irdelenmektedir.

İdeolojik çözümlemede; Karl Marx'ın sınıfsal sömürü ve yabancılaşma kavramları ile Louis Althusser'in ideolojik devlet aygıtları kuramından yararlanılmaktadır. Bu kapsamda, savaşın

ardındaki toplumsal ve ekonomik yapılar ile eğitim, propaganda ve askeri disiplin aracılığıyla bireyin ideolojik olarak nasıl yeniden üretildiği ve kimliksizleştirildiği tartışılmaktadır. Psikanalitik boyutta ise; Sigmund Freud'un ego, travma ve otorite kavramları ışığında, karakterlerin bilinçaltındaki korkuları ve bastırılmış duyguları incelenmektedir. Özellikle Paul Bäumer adlı karakterin öznel perspektifi üzerinden; ölüm kaygısı, hayatta kalma mücadelesi, ruhsal çözülme ve duygusal düzleşme gibi travmatik sonuçlar ele alınmaktadır.

“Batı Cephesinde Yeni Bir Şey Yok” (2022) Mu?

Edward Berger tarafından yönetilen Batı Cephesinde Yeni Bir Şey Yok (Im Westen nichts Neues, 2022), Birinci Dünya Savaşı'nın (1917-1918) son yıllarında geçmektedir. Film, iki paralel eksende ilerleyen bir anlatı kurgusuna sahiptir: Cephede savaşan Alman genç askerlerin deneyimleri ve Berlin'de yürütülen ateşkes (mütareke) görüşmeleri üzerinden ilerlemektedir [3, pp. 9-20].

Filmin birinci ekseninde, milliyetçi söylemlerin etkisiyle savaşa katılan 17 yaşındaki Paul Bäumer ve arkadaşlarının siperlerde karşılaştıkları acımasız gerçeklikler betimlenmektedir. Gençlerin kahramanlık ve vatanseverlik hayalleri, fiziksel ve psikolojik yıkımın hükmü sürdüğü cephede hızla yıkılır. Paul ve arkadaşları, yaşlı ve deneyimli bir asker olan Kat'ın himayesinde, yalnızca hayatta kalmaya odaklanan bir varoluş mücadelesi içine girerler. Filmin ikinci ekseninde ise, I. Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru Alman delegelerinin Müttefik güçlerle savaşı sonlandıracak mütareke anlaşmasını imzalama çabaları yer almaktadır. Ancak bu diplomatik süreç devam ederken, Alman ordusunun üst kademesindeki General Friedrichs, son bir “büyük saldırı” emri vererek binlerce askerin gereksiz yere ölümüne yol açar [5].

Hikâye, 11 Kasım 1918 saat 11:00'de mütarekenin yürürlüğe girmesiyle doruğa ulaşır. Cephede “Batı cephesinde yeni bir şey yok” anonsu geçilerek barış ilan edildikten saniyeler sonra, Paul Bäumer bir top mermisiyle hayatını kaybeder. Film, Paul'ün öldürülmesinin ardından, onun cesedinden soyulan üniformanın temizlenip onarılması ve bir sonraki yeni gönüllü askere verilmesiyle sona ererek, savaşın bitmek bilmeyen döngüsünü ve gençlerin sistematik olarak tüketilmesini gözler önüne sermektedir.

İNSANLIĞIN “MEZARLIĞI”: BATI CEPHESİNDE SAVAŞIN GERÇEK YÜZÜ

Althusser'e göre devlet, egemen sınıfın iktidarını sürdürebilmesi ve toplumsal düzenin devamlılığını sağlayabilmesi için yalnızca baskı mekanizmalarına değil, aynı zamanda ideolojik aygıtlara da ihtiyaç duymaktadır. Bu aygıtlar, toplumun yönlendirilmesi ve sistemin devamlılığının sağlanması amacıyla kullanılır. Devletin ideolojik aygıtları, bireylerin egemen ideolojiyi benimsemelerini sağlayarak mevcut üretim ilişkilerinin ve toplumsal düzenin yeniden üretilmesinde temel bir işleve sahiptir. Althusser, ideolojinin bireylerin bilinçlerinden kendiliğinden ortaya çıkmadığını; okul, aile, din kurumları, medya, sendikalar ve benzeri toplumsal kurumlar aracılığıyla üretildiğini savunmaktadır. Bu kurumlar, bireylere belirli

düşünme ve davranış biçimlerini benimseterek egemen ideolojinin toplumsal yaşamda süreklilik kazanmasına katkıda bulunmaktadır [6, pp. 32-38].

Filmin başlangıcında gençlerin büyük bir coşku ve idealizmle cepheye gitmeye gönüllü olmaları, devlet ideolojisinin bireyler üzerindeki etkisini çarpıcı bir biçimde ortaya koymaktadır. Filmde savaşa teşvik nosyonu ile meşru boyutu göz ardı edilerek tesil edilen ideoloji doğrultusunda öğretmenler tarafından vatan uğruna ölümün bir ‘şeref’ olarak sunulması, Althusser’in ideolojik devlet aygıtları (İDA) kavramını çağrıştırmaktadır. Althusser’e göre eğitim sistemi de devletin ideolojik aygıtlarından biri olarak bireylerin egemen ideolojiyi içselleştirmesini sağlayan temel kurumlardan biridir. Bu bağlamda sunulan öğretmen figürü, gençleri sorgulamayan, itaatkâr ve savaşın meşruiyetine inanan öznelere dönüştüren ideolojik söylemin aktarıcısı konumundadır [6, pp. 32-38]. Nitekim film ilerledikçe gençlerin savaşa ilişkin romantik ve kahramanlık temelli beklentileri, cephede karşılaştıkları ölüm, yıkım ve insanlık dışı koşullar karşısında yerini derin bir hayal kırıklığına bırakmaktadır. Böylece film, ideolojik söylem ile savaşın gerçekliği arasındaki keskin çelişkiyi görünür kılarak filmde temsil edilen resmî ideolojik söylemin inşa ettiği kahramanlık anlatısını sorgulamaya açmaktadır. Paul ve arkadaşlarının asker olarak cepheye gönderilme süreci, filmin merkezî sahnelerinden birini oluşturmaktadır. Gençlerin bir sınıf ortamında öğretmenlerinin vatan savunmasının kritik önemine dair söylemlerinden yoğun bir şekilde etkilendiği gözlemlenmektedir.

- Burada varlığın eşiğinde duruyorsunuz. Bu anı unutmayın! Bu çok kutlu bir an. Gelecekte, bundan yıllar sonra dahi bugün olmaya cesaret ettiğiniz kişi olarak hatırlanacaksınız Almanya’nın Demirden Evlatları. Dostlarım, bu zamanda yaşadığımız için şanslıyız. Bugün yaptığınız şeyler güçlü ve asil bir kökü besleyecek su görevi görecek. Çoğunuzu yeniden burada, yeniden evinizde göreceğimden eminim. Üniformalarınıza layık olduğunuzu ispatlayacaksınız ve Flandre’de düşman hattını yaracaksınız. Sonrasında birkaç hafta içinde nihayet Paris’e gireceksiniz! Geleceğimiz, Almanya’nın geleceği, en muhteşem jenerasyonun kaderine bağlı, o jenerasyon sizlersiniz! Bu sebeple, doğru savaşa! Kayzer için, Tanrı için, vatan için!

Şekil 1 Öğretmenin Konuşması

Şekil 2 Öğrencilerin Coşkulu Anları

Gençler, sınıf ortamında öğretmenlerinin vatanseverlik, fedakârlık ve ulusal görev üzerine yaptığı etkileyici konuşmalardan derinden etkilenerken savaşa katılma kararı alırlar. Bu sahne, eğitim kurumunun yalnızca bilgi aktaran bir yapı olmadığını, aynı zamanda egemen ideolojiyi yeniden üreten ve bireylerin düşünce dünyasını şekillendiren bir ideolojik aygıt olarak işlev

gördüğünü göstermektedir. Öğretmenin kullandığı milliyetçilik ve kahramanlık söylemi, gençlerin savaşın yıkıcı gerçekliğini sorgulamalarını engelleyerek onları gönüllü askerler hâline getirmektedir. İnsani duygular ve özgür irade burada temsil edilen ve dayatılan ideolojin sesi ile tamamen bastırılmıştır. Öte yandan bir bakıma muhakemeleri “formatlanmış” askerlerin cephede yaşayacakları insanlık dışı deneyimler, burada sunulan ideolojik söylemin vaat ettiği kahramanlık anlatısını geçersiz kılmakta ve savaşın acımasız yüzünü gözler önüne sermektedir. Bu yönüyle film, Althusser’in ideolojik aygıtlar kuramını destekleyen güçlü bir sinematografik örnek sunmaktadır.

Üniformanın Sildiği Kimlikler: Egemen İdeoloji, Yabancılaşma ve Bireyin Araçsallaştırılması

Marksist kurama göre kapitalist üretim sistemi, emek sürecini yalnızca ekonomik bir faaliyet olmaktan çıkararak bireyin kendi emeğine, ürettiği ürüne, diğer insanlara ve nihayetinde kendi öz varlığına yabancılaşmasına neden olmaktadır. Yabancılaşmayı, işçinin ortaya koyduğu emeğin ve ürettiği ürünün kendisine yabancı bir güç hâline gelmesi olarak tanımlamaktadır. Bu süreçte emek, bireyin kendini gerçekleştirdiği yaratıcı bir etkinlik olmaktan çıkar; zorunlu, denetim altındaki ve birey üzerinde tahakküm kuran bir olguya dönüşür [7, pp. 73-77]. Bu anlamda Marx yabancılaşma kavramını temelde kapitalist üretim ilişkileri içindeki işçi (proletarya) üzerinden geliştirmiş olsada film örneğindeki askerlik yapısı üzerinden bu kuramın işleyişi ile bir analogi kurmak olanaklıdır. Kapitalist üretim ilişkilerinde birey, üretim sürecinin öznesi olmaktan uzaklaşırken sistemin devamlılığını sağlayan işlevsel bir unsura indirgenmektedir. Savaş koşullarında da benzer biçimde asker, kendi iradesiyle hareket eden bir özne olmaktan çıkarılarak sistemin devamlılığı için kullanılan bir araca dönüşmektedir [8, pp. 30-34].

Marx'ın *Kapital* adlı eserinde geliştirdiği meta fetişizmi kavramı ise kapitalist toplumda metaların, onları üreten insan emeğinden bağımsız ve kendilerine özgü bir değere sahipmiş gibi algılanmasını ifade etmektedir [9, pp. 45-50]. Böylece insanlar arasındaki toplumsal ilişkiler görünmez hâle gelirken, metalar arasındaki ilişkiler ön plana çıkmaktadır. Fetişizm, insan emeğinin ve bireysel kimliğin görünmezleşmesine neden olur [10, pp. 8-9]. Bu bağlamda meta, yalnızca ekonomik bir nesne değil; bireyin emeğini, kimliğini ve toplumsal varlığını silikleştiren ideolojik bir araç olarak işlev görmektedir. Savaş ortamında ise askerler tekil bireyler olmaktan çıkarılarak sistemin devamlılığını sağlayan değiştirilebilir unsurlara dönüştürülmektedir. Eylemlerini veya savaşın nihai amacını ve sonucunu belirleme gücüne sahip değildir. Çıkarılan kararlar, stratejiler ve emirler tamamen "yukarıya" aittir. Asker, sonuç üzerinde bir mülkiyet veya karar hakkı taşımaz; eyleminin yaratacağı yıkım veya güç, kendi özgür iradesiyle şekillenmez.

Filme genç askerlerin komutanlardan gelen emirleri sorgulamaksızın yerine getirmeleri, bireysel iradenin sistemin ihtiyaçları karşısında geri plana itildiğini göstermektedir. Cephede ölümün kaçınılmaz olduğu açıkça görülmesine rağmen askerlerin saldırılara devam etmesi, bireyin kendi yaşamı üzerindeki tasarrufunu yitirerek savaş mekanizmasının işleyişine eklendiğini ortaya koymaktadır. Bu durum bir benzerlik ilişkisi üzerinden okunduğunda Marx'ın yabancılaşma kuramında ifade ettiği biçimiyle bireyin kendi varlığına

yabancılaşmasının savaş koşullarındaki yansımasıdır. Asker artık kendi amaçları doğrultusunda hareket eden bir özne değil, sistemin sürekliliğini sağlayan işlevsel bir unsur hâline gelmektedir. Zira Filmde de sunulduğu üzere özgür iradesi, eleştirel düşünceleri veya kişisel seçimleri bastırılmıştır. Kendi bedenini ve hareketlerini bir insan olarak değil, savaşta ihtiyaç duyulan bir “araç” veya “çarkın dişlisi” olarak kullanmaya zorlanır. Bu anlamda eylem onun değil, ona verilen emrindir.

Bu yabancılaşma üzerinden kurulan kavramsal benzerliğin en çarpıcı örneklerinden biri, Paul ve diğer genç askerlerin cepheye gitmeden önce üniformalarını teslim aldıkları sahnede görülmektedir. Paul, kendisine verilen üniformanın üzerinde başka bir askerin adı yazılı olduğunu fark ederek itiraz eder:

Paul: "Affedersiniz. Bu başkasının."

Komutan: "Evet. Muhtemelen ona küçük geldi. Sık olan bir şey."

Komutanın üniforma üzerindeki Heinrich Gerber ismini sökerek yere atması, filmin açılış sahnesine doğrudan gönderme yapmaktadır. Filmin başlangıcında cepheye hayatını kaybeden askerlerin üniformalarının toplanıp temizlendiği, onarıldığı ve yeni askerlere yeniden dağıtıldığı gösterilmektedir. Bu döngü, savaşın bireylerden bağımsız olarak işleyen bir sistem hâline geldiğini ve askerin yalnızca bu sistem içerisinde kolaylıkla değiştirilebilen bir unsur olarak görüldüğünü ortaya koymaktadır.

Şekil 3 Paul Karakteri Üniforma Alış

Şekil 4 Komutan İsimi Kopartıyor

Marksist açıdan değerlendirildiğinde asker bedeni, kapitalist üretim sürecindeki işçi gibi sistemin devamlılığını sağlayan işlevsel bir kaynağa dönüşmektedir. Bir asker öldüğünde yerine yenisi geçirilmekte; değişmeyen ise savaşın işleyişini sürdüren mekanizma olmaktadır. Böylece bireyin kimliği ve yaşamı önemsizleşirken sistemin devamlılığı ön plana çıkmaktadır. Bu durum, Marx'ın yabancılaşma kuramında ifade ettiği bireyin kendi emeğine, kimliğine ve varlığına yabancılaşmasının savaş alanındaki somut karşılığıdır [8, pp. 30-35]. Paul'den aslında beklenen sadece bireysel kimliğini değil “insani özü”nü (merhamet, korku, bireysel vicdan, sorgulama yetisi vb) bir kenara bırakmasıdır. Sivil kimliğini silerek onu emirleri tereddütsüz uygulayan bir yapıya dönüştürmek ve insan olarak kendi doğal dürtülerine (örneğin hayatı koruma ve yaşatma arzusu) yabancılaşarak kendisini bir şiddet mekanizmasının bileşenine dönüştürmek zorunda bırakmanın bir temsili bu sahne ile izleyiciye sunulmaktadır.

Sahne aynı zamanda meta fetişizmi bağlamında da değerlendirilebilmektedir. Üniforma, onu taşıyan askerden daha kalıcı ve değerli bir nesne olarak sunulurken, asker kolaylıkla yerine

yenisi konulabilecek tüketilebilir bir unsur hâline getirilmektedir. Böylece insanlar arasındaki toplumsal ilişkiler görünmezleşirken, üniforma üzerinden kurulan nesnel ilişki ön plana çıkmaktadır. Film, bu sahne aracılığıyla analogik olarak savaşı kahramanlık anlatısından uzaklaştırarak bireyin kimliğini, emeğini ve yaşamını sistemin devamlılığı adına araçsallaştıran kapitalist düzeni eleştirel bir bakış açısıyla görünür kılmaktadır [10, pp. 2-5].

Savaşın Ruhsal Enkazı: İd–Ego–Süperego Dengesi Üzerindeki Bozucu Etkisi

Freud'un yapısal kişilik kuramına göre insan ruhsallığı; ilkel dürtüleri temsil eden id, gerçeklik ilkesine göre hareket eden ego ve ahlaki normları içselleştiren süperego olmak üzere üç temel yapıdan oluşmaktadır. Sağlıklı bir ruhsal işleyiş, bu üç yapı arasındaki dengenin korunmasına bağlıdır. Ancak savaş gibi olağanüstü ve travmatik koşullar, bireyin ruhsal bütünlüğünü zedeleyerek bu dengeyi ciddi biçimde bozar. Özellikle ölüm tehdidinin sürekli hissedildiği savaş ortamında ego, bir yandan idin yaşama ve kendini koruma dürtülerini yönetmeye çalışırken diğer yandan süperegonun vicdani ve ahlaki talepleriyle karşı karşıya kalır [11, pp. 123-135].

Batı Cephesinde Yeni Bir Şey Yok'ta Paul Bäumer'in yaşadığı dönüşüm, Freud'un yapısal kişilik kuramını somutlaştıran önemli örneklerden biridir. Filmin başında milliyetçilik, görev bilinci ve ahlaki değerlerle hareket eden Paul, savaşın ilerleyen safhalarında bu değerlerin gerçeklikle uyuşmadığını deneyimler. En belirgin kırılma noktası ise siperde bir Fransız askeriyle karşı karşıya kaldığı sahnedir. Ölüm kalım mücadelesi içerisinde hareket eden Paul, hayatta kalma içgüdüsünün etkisiyle askeri öldürür. Bu anda idin ilkel yaşama dürtüsü, ahlaki değerlendirmelerin önüne geçerek davranışını belirler.

Ancak çatışmanın sona ermesiyle birlikte süperego yeniden devreye girer ve Paul'u yoğun bir suçluluk duygusuyla yüzleştirir. Can çekişen askeri kurtarmaya çalışması, ona su vermesi ve yaşatmak için gösterdiği çaba, gerçekleştirdiği eylemin vicdani ağırlığını taşımakta zorlandığını ortaya koymaktadır. Askerin ceplerinden çıkan aile fotoğrafları ise öldürdüğü kişinin yalnızca bir düşman değil, eşi ve çocuğu olan sıradan bir insan olduğunu fark etmesini sağlar. Böylece savaşın inşa ettiği "düşman" kimliği çözülürken, Paul'un bastırmaya çalıştığı insani değerler yeniden görünür hâle gelir. Bu farkındalık, onun ruhsal çöküşünü daha da derinleştirir.

Şekil 5 Paul Karakteri Fransız Askerle Savaş

Freud'a göre ego, id ile süperego arasında uzlaşma sağlamaya çalışan düzenleyici yapıdır. Ancak yoğun travma altında ego, bu dengeyi sürdürmekte zorlanır ve birey suçluluk, kaygı, çaresizlik ve psikolojik çözülme yaşayabilir [12, pp. 81-84]. Filmde Paul'un uzun süre siperde kalması, sessizce ağlaması ve öldürdüğü askerin başından ayrılamaması, egonun çatışmayı

yönetemediğini gösteren sinematografik anlatımlardır. Yönetmenin bu sahnelerde diyalog yerine uzun planlar ve sessizliği tercih etmesi, karakterin iç dünyasında yaşadığı ruhsal yıkımı izleyiciye doğrudan hissettirmektedir.

Bu bağlamda film, savaşın yalnızca fiziksel yıkım yaratan bir olgu olmadığını; aynı zamanda bireyin ruhsal yapısını parçalayarak id, ego ve süperego arasındaki dengeyi bozduğunu ortaya koymaktadır. Paul'un yaşadığı dönüşüm, savaşın insanı yalnızca bedensel olarak değil, vicdani ve psikolojik açıdan da geri dönüşü güç biçimde tahrip ettiğini gösteren güçlü bir anlatı örneği niteliğindedir.

Şatafatın Gölgesinde Ölüm: Sınıfsal Ayrımın Savaş Üzerindeki Yansıması

Batı Cephesinde Yeni Bir Şey Yok, savaşın yalnızca cephede gerçekleşen askerî bir mücadele olmadığını; aynı zamanda siyasal kararların ve sınıfsal konumların belirlediği bir süreç olduğunu ortaya koymaktadır. Film, cephedeki çatışmaların ardında yatan politik hesapları ve iktidar ilişkilerini görünür kılarak, savaşın devamlılığını sağlayan mekanizmaları eleştirel bir perspektifle işler. Askerler cephede yaşam mücadelesi verirken, arka planda yürütülen diplomatik görüşmeler, savaşın gerçek insani maliyetinden uzak bir karar alma alanı oluştuğunu temsil eder.

Filmdeki barış görüşmeleri, savaşın sona erdirilmesine yönelik samimi bir çabadan çok, siyasi dengeleri korumaya yönelik bir müzakere süreci olarak yansıtılır.

Alman Diplomat: “Kıştayız. Tren ve gıda takviyesi olmadan Bolşevizm bizi yutar. Askerlerimiz savaş alanında onurlu bir şekilde öleceğine açlıktan ölür.”

Bu ifade, savaşın devamına ilişkin kararların insanî kaygılardan ziyade devlet çıkarları üzerinden şekillendiğini göstermektedir. Bu söylemde askerlerin yaşamı, politik hedeflerin gerçekleştirilmesi açısından ikincil bir konuma indirgenirken savaşın sürdürülmesi stratejik bir zorunluluk olarak sunulur.

Filmin anlatısında dikkat çeken temel karşıtıklardan biri, diplomatik alan ile cephe arasındaki belirgin mesafedir. Müzakere masalarında savaşın geleceği üzerine kararlar alınırken, bu kararların sonuçları doğrudan cephedeki askerlerin bedenleri üzerinden deneyimlenir. Bu durum, savaşın karar alma süreçlerinde yer alanlarla savaşın yükünü taşıyanlar arasında keskin bir ayrım olduğunu gösterir. Barış görüşmelerinin sürdüğü anlarda dahi askerlerin ölümle karşı karşıya bırakılması, savaşın siyasal düzlemde nasıl soyutlaştırıldığını gözler önüne serer.

Şekil 6 Diplomatların Masası

Şekil 7 Askerlerin Olduğu Savaş Alanı

Bu ayrım, Karl Marx'ın sınıf ilişkileri yaklaşımı üzerinden değerlendirildiğinde, savaşın toplumsal maliyetinin eşit biçimde paylaşılmadığı görülmektedir. Filmde askerler çamur, soğuk, açlık ve sürekli ölüm tehdidi altında hayatta kalmaya çalışırken; üst düzey askerî yöneticiler daha güvenli ve konforlu mekânlarda savaşın geleceğine ilişkin kararlar almaktadır. Bu görsel karşıtlık, savaşın yalnızca cephede değil, toplumsal sınıflar arasında da farklı biçimlerde deneyimlendiğini ortaya koyar.

Filmde askerler çamur, soğuk, açlık ve sürekli ölüm tehdidi altında hayatta kalmaya çalışırken; üst düzey askerî yöneticiler, daha güvenli ve konforlu ortamlarda savaşın geleceğine dair stratejiler belirler. Bu görsel karşıtlık, savaşın yalnızca cephede değil, toplumsal sınıflar arasında da farklı biçimlerde deneyimlendiğini sergiler.

Komutanların savaşı stratejik hedefler ve askerî başarı üzerinden değerlendirmesi, savaşın insanî boyutunun geri plana itilmesine neden olur. Cephedeki askerler için savaş doğrudan bir yaşam- ölüm meselesiyken, karar verici konumdaki yöneticiler için daha çok politik ve askerî bir hesaplama alanıdır. Film, bu zıtlıklar ağını paralel kurgu ile karşı karşıya getirerek savaşın yalnızca silahlı çatışma olmadığını; aynı zamanda toplumsal eşitsizlikleri görünür kılan bir yapı olduğunu vurgular.

Askerlerin fiziksel yıkım içerisinde bulunduğu sahneler ile komutanların görece rahat koşullarda strateji tartıştığı bölümler arasındaki geçişler, bu sınıfsal ayrımı görsel olarak güçlendirir. Savaşın yükünü taşıyan kesim ile savaş hakkında karar veren kesim arasındaki mesafe, filmin temel eleştirel unsurlarından birini oluşturur.

Travmanın Çılgı: Psikanalitik Bir Bakışla Savaşın Ruhsal Tahrifatı

Şekil 8 Paul Karakteri Değişim 1

Şekil 9 Paul Karakteri Değişim 2

Paul karakterinin savaş süreci boyunca geçirdiği dönüşüm, travmanın bireyin benlik algısı üzerindeki yıkıcı etkisini göstermesi açısından önemlidir. Savaşın ilerleyen dönemlerinde Fransız askerleriyle karşı karşıya kaldığı sahnede Paul'un yüzündeki ifadesizlik, yaşadığı psikolojik çöküşün görsel bir yansımasıdır. Bedensel olarak hayatta kalmaya çalışan karakter, ruhsal açıdan giderek tükenmekte ve savaşın yarattığı anlamsızlık duygusuyla karşı karşıya

kalmaktadır. Filmin son bölümünde Paul'un toprak ve kan içerisinde tek başına ilerlediği sahne ise, savaşın bireyi kendi kimliğinden ve insani duyarlılıklarından uzaklaştıran etkisini ortaya koyar. Başlangıçta idealist ve umutlu bir genç olarak gösterilen Paul, savaş deneyimi sonucunda duygusal tepkileri körelen ve yalnızca hayatta kalmaya odaklanan bir figüre dönüşür.

Freud'un travma kuramına göre, bireyin karşı karşıya kaldığı aşırı yoğun ve işlenmesi güç deneyimler zihinsel bütünlük içinde anlamlandırılmadığında bastırılır ve farklı belirtiler aracılığıyla yeniden ortaya çıkar [11, pp. 125-128]. Bu bağlamda Paul'un giderek sessizleşmesi, çevresiyle kurduğu bağların zayıflaması ve yüz ifadesindeki donukluk, savaş deneyiminin ruhsal alanda yarattığı kırılmanın göstergeleri olarak değerlendirilebilir. Film, travmanın yalnızca açık biçimde ifade edilen acılarla değil; sessizlik, yabancılaşma ve duygusal kopuş aracılığıyla da kendini gösterebileceğini ortaya koyar.

Paul'un arkadaşlarının ölümünün ardından gölet kenarında tek başına oturduğu sahne, savaşın birey üzerindeki psikolojik sonuçlarını yoğun biçimde yansıtan önemli bir örnektir. Diyalog kullanımından kaçınılan bu sahnede sessizlik ve durağan doğa görüntüleri, karakterin içsel durumunu görünür kılan sinematografik unsurlar olarak işlev görür. Psikanalitik açıdan değerlendirildiğinde Paul'un hareketsizliği, yoğun travma karşısında ortaya çıkan savunma mekanizmalarından biri olan donakalma tepkisiyle ilişkilendirilebilir. Yaşadığı kayıplar karşısında duygusal olarak kapanan karakter, savaş deneyiminin yarattığı anlam kaybı ve psikolojik tükenmişlik içerisinde varlığını sürdürmeye çalışır.

Kameranın Paul'u geniş ve boş bir mekân içerisinde küçük bir figür olarak konumlandırması, karakterin hem fiziksel yalnızlığını hem de ruhsal izolasyonunu güçlendirir. Göletin sakin ve durağan görüntüsü, Paul'un iç dünyasındaki boşluk ve hissizlik durumuyla paralellik oluşturur. Bu görsel anlatım, savaşın yalnızca bedenleri yok eden bir süreç olmadığını; aynı zamanda bireyin psikolojik bütünlüğünü, aidiyet duygusunu ve insani bağlarını da aşındıran bir travma alanı yarattığını ortaya koyar. Böylece film, savaş deneyimini yalnızca tarihsel bir çatışma olarak değil, bireyin ruhsal dünyasında derin izler bırakan yıkıcı bir süreç olarak ele alır.

Boğucu Sessizlik: Müzik ve Ses Tasarımının Ruhsal Çöküşle Kurduğu Estetik Bağ

Ses ve müzik, sinemasal anlatıda yalnızca atmosfer oluşturmaya sağlayan teknik unsurlar değil; karakterlerin psikolojik durumlarını görünür kılan ve anlatının duygusal yönelimini belirleyen temel ifade araçlarıdır. *Batı Cephesinde Yeni Bir Şey Yok* (2022)'ta besteci Volker Bertelmann, geleneksel savaş filmlerinde görülen dramatik ve kahramanlık duygusunu güçlendiren müzik anlayışından uzaklaşarak, savaşın yıkıcı ve anlamsız doğasını ses tasarımı üzerinden inşa eder. Düşük frekanslı mekanik sesler, metalik titreşimler, ani ritmik kesintiler ve rahatsız edici ses dokuları, savaş deneyiminin birey üzerindeki psikolojik baskısını destekleyen unsurlar olarak kullanılır [13].

Filmin açılış sekansında doğanın sakinliği ile savaş atmosferi arasındaki karşıtlık, ses kullanımı aracılığıyla belirginleştirilir. Orman içerisindeki doğal sesler, arka planda giderek yoğunlaşan

baskılayıcı müzikle birleşerek yaklaşan çatışmanın habercisi hâline gelir. Böylece ses, yalnızca mekânı tanımlayan bir unsur olmaktan çıkar ve savaşın doğaya, insana ve gündelik yaşama yönelik yıkıcı müdahalesini simgesel olarak ifade eder [13].

Paul'un siperlerden çıkarak Fransız askerleriyle karşı karşıya kaldığı sahnede ise müziğin tamamen geri çekilmesi dikkat çekicidir. Bu bölümde izleyici, karakterin deneyimini müzik aracılığıyla yönlendirilmek yerine doğrudan savaş alanının ham sesleri üzerinden algılar. Ağır nefes alışları, çamurun içindeki hareketler, silahların mekanik sesleri ve çevredeki kaotik gürültü, sahnenin fiziksel gerçekliğini ön plana çıkarır. Sessizliğin bu biçimde kullanılması, savaşın romantize edilmiş anlatılarını kırarak çatışmayı kahramanlık ekseninden çıkarır ve bireyin hayatta kalma mücadelesine odaklanır.

Ses tasarımının psikolojik anlam kazandığı bir diğer önemli bölüm, Paul'un arkadaşlarının ölümünün ardından gölet kenarında yalnız başına oturduğu sahnedir. Bu sahnede kullanılan minimal ses düzeni, karakterin iç dünyasındaki boşluk ve duygusal kopuş hâlini destekler. Doğanın durağanlığına eşlik eden düşük yoğunluklu endüstriyel sesler, savaş sonrasında ortaya çıkan yabancılaşma ve hissizlik durumunu güçlendirir [13]. Bu bağlamda ses kullanımı, travmatik deneyimin yalnızca hatırlanan bir olay olmadığını; bireyin algı dünyasını ve duygusal tepkilerini dönüştüren kalıcı bir etki yarattığını ortaya koyar.

Filmin final sahnesinde ise müzik kullanımından bilinçli olarak kaçınılması, anlatısal açıdan güçlü bir tercih olarak öne çıkar. Paul'un son anları; yalnızca nefes sesi, beden hareketleri, karın ve çevresel savaş sesleriyle aktarılır. Bu tercih, savaşın dramatize edilmesini engelleyerek ölümü sıradan, sessiz ve anlamsız bir gerçeklik olarak sunar. Bertelmann'ın müziği geri çekerek oluşturduğu bu ses kullanımı, savaşın birey üzerindeki tahribatını görsel gösteriden ziyade duygusal bir deneyim aracılığıyla aktarır. Böylece film, sessizliği yalnızca bir eksiklik değil; travmanın, kaybın ve insan deneyimindeki kırılmanın estetik bir ifadesi işlevi yükler [13].

Sonuç

Bu çalışmada, Edward Berger'in yönettiği ve Erich Maria Remarque'ın aynı adlı romanından uyarlanan Batı Cephesinde Yeni Bir Şey Yok (2022) adlı filmini, Birinci Dünya Savaşı'nın yıkıcı gerçekliğini ideolojik ve psikanalitik perspektiflerden ele alarak çözümlenmiştir. Tematik film eleştirisi yöntemi doğrultusunda gerçekleştirilen çözümleme, filmin savaş olgusunu kahramanlık anlatılarından uzaklaştırarak ölüm, yabancılaşma, travma ve ideolojik manipülasyon üzerinden yeniden anlamlandırıldığını göstermektedir.

İdeolojik çözümleme kapsamında, Louis Althusser'in ideolojik devlet aygıtları ve Karl Marx'ın sınıfsal sömürü ile yabancılaşma kavramları çerçevesinde, temsil edilen resmî ideolojinin aygıtları ile gençleri savaşa nasıl sürüklediği ve onları birer araca dönüştürdüğü olgusal analogilerle okunmaya çalışılmıştır. Filmde, eğitim ve propaganda gibi ideolojik aygıtlar aracılığıyla bireylerin kimliksizleştirilmesi ve savaşın yüceltilmesinin eleştirel bir dille sorgulandığı değerlendirilmektedir. Paul Bäumer ve arkadaşlarının başlangıçtaki coşkusunun, cephede karşılaştıkları acımasız gerçeklikler karşısında nasıl derin bir hayal kırıklığına

dönüştüğü, ideolojik söylemlerin savaşın gerçek yüzüyle çeliştiğini çarpıcı bir biçimde göstermektedir. Askerlerin üniformalar aracılığıyla kimliklerinin silinmesi ve sistemin devamlılığı için birer araç hâline gelmeleri, Marx'ın yabancılaşma ve meta fetişizmi kuramlarıyla örtüşen önemli bulgular olarak filmde yer almaktadır.

Psikanalitik boyutta ise S. Freud'un ego, travma ve otorite kavramları ışığında, savaşın bireyin ruhsal dünyasında yarattığı tahribat incelenmiştir. Filmde sessizlik, uzun planlar, yüz ifadeleri ve ses tasarımı gibi sinematografik unsurlar, travmanın sözcüklerle ifade edilemeyen yönlerini estetik bir anlatım diliyle görünür kılarak psikolojik çöküşü derinleştiren anlatı araçlarına dönüşmektedir. Paul Bäumer'in öznel deneyimi üzerinden, ölüm kaygısı, hayatta kalma mücadelesi, ruhsal çözülme, donakalma ve duygusal düzleşme gibi travmatik sonuçlar detaylandırılmıştır. Film, savaşın sadece fiziksel yıkımla sınırlı kalmayıp aynı zamanda bireyin psikolojik ve toplumsal yapısında derin ve kalıcı yaralar açtığını gözler önüne sermektedir. Paul'ün savaşın son saniyelerinde anlamsız bir şekilde ölmesi ve üniformasının yeni bir askere verilmesi, savaşın bitmek bilmeyen döngüsünü ve insan yaşamının değersizleştirilmesini sembolize etmektedir.

Batı Cephesinde Yeni Bir Şey Yok, savaşın yalnızca cephede yaşanan askerî bir mücadele olmadığını; ideolojik aygıtlar aracılığıyla yeniden üretilen, sınıfsal eşitsizlikleri derinleştiren ve bireyin ruhsal bütünlüğünü geri dönülmez biçimde tahrip eden tarihsel ve toplumsal bir süreç olduğunu güçlü bir sinematografik dille ortaya koymaktadır. Film, savaşın görünmeyen yüzünü oluşturan travmayı, yabancılaşmayı ve kimliksizleşmeyi görünür kılarak savaş karşıtı sinemanın günümüzdeki en etkili örneklerinden biri hâline gelmektedir. Bu yönüyle çalışma, sinemanın yalnızca tarihsel olayları temsil eden bir anlatı aracı olmadığını; aynı zamanda ideoloji, iktidar ve insan psikolojisi arasındaki ilişkileri eleştirel biçimde sorgulayan önemli bir düşünsel alan sunduğunu ortaya koymaktadır. Böylece film, savaşın kazananı olmayan bir yıkım biçimi olduğunu hatırlatırken, bireyin yaşamını ideolojik söylemler uğruna araçsallaştıran tüm savaş mekanizmalarına yönelik güçlü bir eleştiri geliştirmektedir.

Filmin Künyesi

Yönetmen: Edward Berger, **Senaryo:** Edward Berger, Lesley Paterson, Ian Stokell
Yapımcılar: Malte Grunert, Daniel Dreifuss, Edward Berger **Uyarlama:** Erich Maria Remarque'ın aynı adlı romanı **Oyuncular:** Felix Kammerer, Albrecht Schuch, Aaron Hilmer, Moritz Klaus, Edin Hasanovic **Görüntü Yönetmeni:** James Friend **Müzik:** Volker Bertelmann

Şekiller Tablosu

Şekil 1 Öğretmenin Konuşması	78
Şekil 2 Öğrencilerin Coşkulu Anları	78
Şekil 3 Paul Karakteri Üniforma Alış	Şekil 4 Komutan İsimi Kopartıyor 80
Şekil 5 Paul Karakteri Fransız Askerle Savaş	81
Şekil 6 Diplomatların Masası	Şekil 7 Askerlerin Olduğu Savaş Alanı .. 82
Şekil 8 Paul Karakteri Değişim 1	Şekil 9 Paul Karakteri Değişim 2

Kaynakça

- [1] F. Masdar, *The Representation of War in All Quiet on Western Front Films Batı Cephesinde Yeni Bir Şey Yok (All Quiet on, Dergipark, 2024, pp. 82-84.*
- [2] Gökhan Şefik Erkut & Birsan Erkut, “*Garp Cephesinde Yeni Bir Şey Yok*” Ve “*Bir Piyade Subayının Anıları*” Adlı Eserlerde Kültürün Kişiliğe Etkisi Bağlamında Başkarakterlerin Analizi., Erzurum: Atatürk Üniversitesi Korpusgermanistik Dergisi, 2022, pp. 24-42.
- [3] E. M. Remarque, *Batı Cephesinde Yeni Bir Şey Yok*, cilt 4, Varlık Yayınları, 1929.
- [4] M. F. Yılmaz & Candan, *Psikanalitik Bir Kavrayış ile Kelebek Etkisi Serisi Dissosiyasyon Dehlizlerinde Dolaşan Ana Vaka Karakterlerin Çekici Öyküsü*, Dergipark, 2018, pp. 2407-2431.
- [5] S. Yılmaz, «Batı Cephesinde (Hâlâ) Yeni Bir Şey Yok,» 1 Aralık 2022. [Çevrimiçi]. Available: <https://helezondergisi.com/bati-cepbesinde-hala-yeni-bir-sey-yok-semih-yilmaz/>.
- [6] L. Althusser, *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, 4 dü., İstanbul: İletişim Yayınları, 2000, pp. 7-96.
- [7] K. Marx, 1844 El Yazmaları, 8 dü., İstanbul: Birikim Yayınları, 2013, pp. 7-182.
- [8] M. A. Uluç, *Karl Marx ve Yabancılaşma: Sosyolojik Bir Analiz*, Mardin: Dergipark, 2020, pp. 26-38.
- [9] K. Marx, *Kapital: 1, 3 dü.*, İstanbul: Eriş Yayınları, 2003.
- [10] S. Coşkun, *Toplumsal ve Siyasal Alanın Yeniden Üretimi Olarak Fetişizm*, Ankara: Dergipark, 2020, pp. 1-15.

- [11] N. Merkit, *Sigmund Freud'da Uygarlığın Temel Dinamikleri ve Birey Üzerindeki Etkisi*, Kayseri: Dergipark, 2016, pp. 123-140.
- [12] G. T. Nurdan, “*Yalnızlar İçin Çok Özel Bir Hizmet*” Romanında Bilincin Üç Katmanı: *İd- Ego-Süperego*, Dergipark, 2024, pp. 80-90.
- [13] E. Berger, Yöneten, *Batı Cephesinde Yeni Bir Şey Yok Kamera Arkası*. [Film]. Netflix, 2022.

“PICS OR IT DIDN’T HAPPEN” RETHINKING VISUAL EVIDENCE IN THE DEEPPFAKE AGE

Asst. Prof. Mesut YILMAZ

Karabük University, mesutyilmaz@karabuk.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0053-5147

ABSTRACT

The transition from an era in which visuals were widely accepted as evidence to one characterized by skepticism largely due to deepfake technologies, has significantly transformed perceptions of visual authenticity. On digital communication platforms, especially forums, photographs and videos have historically been considered the most authoritative forms of evidence; the phrase “Pics or It Didn’t Happen” exemplifies the strong association between visual content and reality in popular culture. However, advancements in artificial intelligence have enabled the creation of synthetic images and videos, thereby undermining the reliability of visual evidence and complicating the dissemination of information. In the current environment, a visual alone is insufficient as evidence. In the age of deepfakes visual materials require verification to be regarded as credible evidence. This development necessitates a reevaluation of the criteria for evidence. While traditional perspectives considered visuals reliable attestations of events, contemporary standards demand that an image’s production process, such as context, source, and verification methods, be assessed collectively. Consequently, in the deepfake age, evidence relies not only on visual content but also on the supporting verification chain. This study seeks to establish a theoretical framework for understanding the epistemological transformation of visual evidence within deepfake debates.

Keywords: Deepfake, Artificial Intelligence, Evidence

1. DEEPPFAKE

The term deepfake denotes synthetic media that appears authentic and is generated or altered using deep learning-based methods. This concept includes videos, images, audio, and, as recent studies suggest, textual content (Dagar & Vishwakarma, 2022; Hediari, 2024). The term deepfake originates from the combination of “deep learning” and “fake” emphasizing the role of deep neural networks in the creation of such content (Kishri et al., 2025).

Research on deepfakes highlights their rapid development, driven by advances in generative adversarial networks (GANs), variational autoencoders (VAEs), and other emerging technologies. These technological improvements have made it increasingly difficult to differentiate between genuine and fabricated content (Pei et al., 2024; Sharma et al., 2024). As a result, deepfakes contribute to heightened uncertainty and distrust regarding the authenticity of digital media.

Deepfake can be defined as visual and auditory content manipulated through advanced software to present a person, object, or environment differently from its actual state. The term first gained prominence in 2017, when a Reddit user of the same name began posting digitally altered pornographic videos on the website's forums. These videos featured adult entertainers' faces replaced with the faces of other people, typically celebrities (CDEI, 2019). Early studies and reviews report that deepfake gained widespread attention, particularly after 2017, and the term itself became popular during this period (Mubarak et al., 2023).

A deepfake is AI-generated content that appears real to the human eye. It encompasses content generated by artificial neural networks, a branch of machine learning (Mirsky & Lee, 2021: 1). Deepfake production is mostly classified through face-focused manipulations: identity alteration, facial reconstruction, face swapping, and full-face synthesis are among the most frequently cited categories (Akhtar, 2023; Kishri et al., 2025).

The rise of deepfakes is not merely a technical development; studies report consequences such as influencing election processes, spreading misinformation, damaging reputations, blackmail, fraud, and eroding corporate trust (Rana et al., 2022; Verdoliva, 2020). Appearance-based, geometric, forensic analysis, and deep learning-based methods have been developed for deepfake detection (Al-Khazraji et al., 2023). However, the literature emphasizes a constant cat-and-mouse game between production and detection, as detection becomes more difficult when production methods improve (Liu et al., 2025).

2. VISUAL EVIDENCE

Visual and other explanatory evidence, including photographs, drawings, maps, and models, have historically been utilized in courts (Mnookin, 1998). However, advancements in technology have raised concerns regarding the reliability of visual evidence. The development of software such as Photoshop, which enables the manipulation of photographs, has further intensified skepticism about the admissibility of visual materials as credible evidence.

According to the Turkish Language Association, evidence is defined as “a document used to prove the truth or reality of something; proof, argument” (TDK, 2026). The phrase “pics or it didn't happen” reflects a demand for proof in support of a claim and is commonly used in online forums to indicate that a statement will not be accepted without photographic evidence (Urban Dictionary, 2026). This expression is considered slang and conveys the meaning “i will not believe it without seeing a photograph” (Tureng, n.d.).

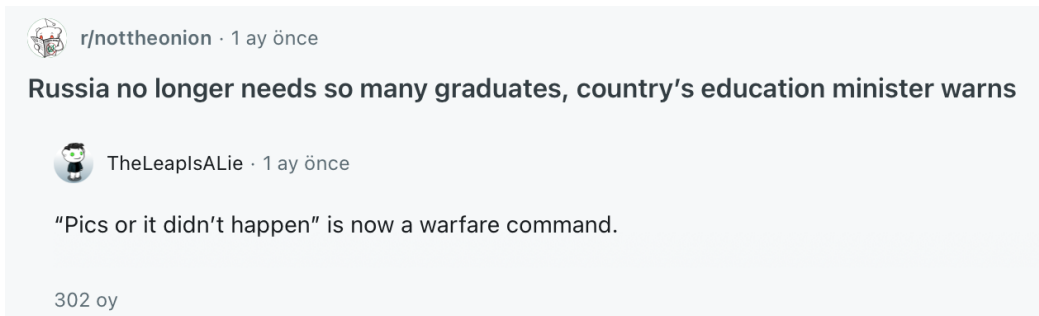

Image 1. A sample of “pics or it didn’t happen” (Source: TheLeapIsALie, n.d.-a)

For instance, a comment in response to a headline about Russia's education minister’s warning that the country no longer requires many graduates explicitly requested supporting evidence.

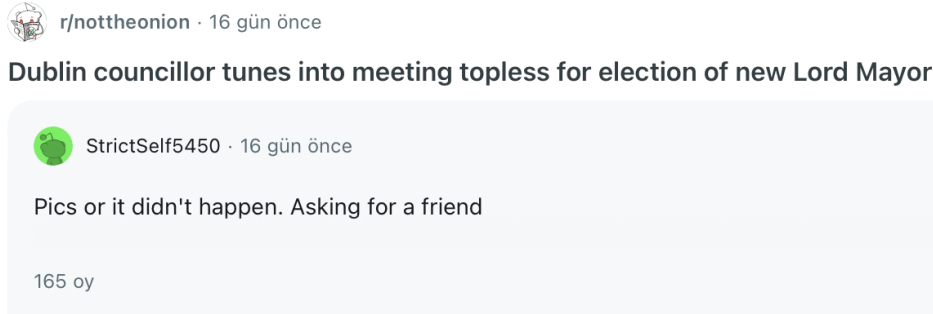

Image 2. A sample of “pics or it didn’t happen” (Source: StrictSelf5450, n.d.-b)

A user requested visual evidence regarding an alleged incident involving a Dublin council member’s participation in a topless reception held to elect the new Mayor. This request for proof appears to be motivated by a desire to verify the accuracy of the claim.

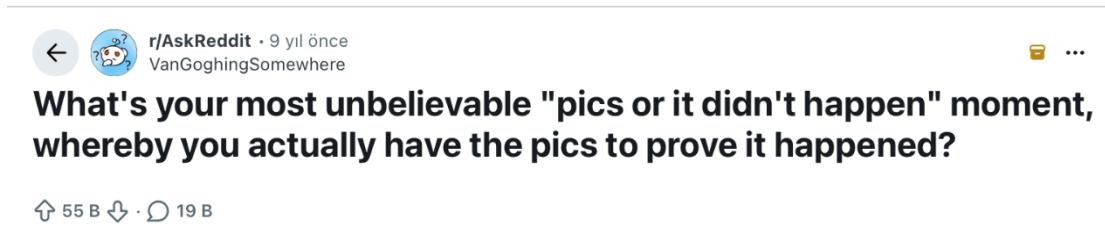

Image 3. Pics or it didn’t happen moment (Source: VanGoghingSomewhere, n.d.-c).

A Reddit user asks whether others have memories that are challenging to verify, using the phrase “pics or it didn’t happen.”

The concept of “seeing is believing” (Berger, 1989) reinforces the reliance on visual evidence. Consequently, photographs have traditionally been regarded as reliable documentation of events. Sontag (1977) articulated this perspective, stating: “Photographs furnish evidence. Something we hear about, but doubt, seems proven when we’re shown a photograph of it.”

Similarly, Barthes (1981) employed the phrase “that has been” to assert that photographs serve as testimony to the existence of past events. This concept underscores the connection that photography establishes with reality.

Photographs were once considered reliable sources of truth or evidence; however, this perception has changed in the post-deepfake era. The evidentiary value of a photograph is now determined by the verification process rather than by the image itself. As debates about photographic authenticity have intensified, photographs are no longer regarded as definitive forms of visual evidence.

3. RETHINKING VISUAL EVIDENCE

The “pics or it didn’t happen” mentality has become increasingly problematic as a form of evidence with the rise of deepfake technologies. This development requires a reassessment of the criteria for visual evidence. Image 4 presents a Reddit user who questions the reliability of visuals as evidence within the context of artificial intelligence.

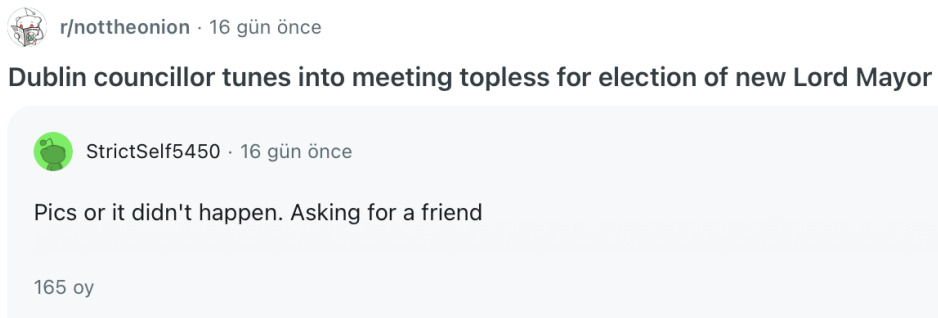

Image 4. Asking New Way to Prove Something (Iammeimei, n.d.-d).

Before the emergence of deepfakes, photographs were generally considered reliable forms of evidence. In the current era, however, photographs are often perceived as unsubstantiated claims. Public trust in photographic evidence has declined, leading to increased dependence on verification processes. This shift demonstrates heightened skepticism toward visual evidence and has fundamentally changed the epistemology of visual documentation, making verification central to its practice.

For instance, on platform X, both the crowd-based verification tool Community Notes and the AI assistant Grok are integral to verifying questionable posts. Users regularly consult Grok to assess content authenticity. This indicates that verification processes now function through a combination of human judgment and artificial intelligence. AI not only challenges the evidentiary status of visuals but also actively contributes to their verification.

4. CONCLUSION AND EVALUATION

Although artificial intelligence technologies are developed to facilitate daily life, they also entail substantial challenges. The adoption of comprehensive verification processes to differentiate between authentic and false information has reduced the influence of traditional

beliefs and statements, thereby fundamentally transforming the epistemology of visual evidence. While AI technologies are designed to solve existing problems, they can also introduce new complexities. This ongoing cycle of distrust may be addressed through two-way verification processes that combine human judgment with AI expertise.

This study argues that the principal transformation in the deepfake era is not the disappearance of visual evidence, but rather a redefinition of the standards used to assess its reliability. The advent of deepfake technologies has led to visual content being treated not as inherently trustworthy evidence, but as a claim that necessitates verification.

5. GENERAL EVALUATION AND CONCLUSIONS

Photographs and videos have traditionally been regarded as compelling evidence of historical events. The concept of “seeing is believing” encapsulates this perspective. However, generative artificial intelligence tools utilizing deepfake technology can now create images and videos depicting events that never occurred or individuals who never existed, yet these fabrications often appear authentic.

Within digital environments, visual media, particularly video content, possess significant evidential value. Such media serve as proof, often converting rumors into accepted realities. This phenomenon is especially evident in public diplomacy, where states disseminate images and videos via social media platforms to communicate declarations of war or peace. However, as previously noted, the advent of deepfake technology has introduced skepticism regarding the authenticity of these evidential materials.

The integration of artificial intelligence into digital platforms has prompted critical examination of authenticity and truth. The widespread dissemination of fabricated content has altered perceptions of genuine material. Deepfake content encourages users to approach digital media with increased skepticism. Such content garners attention precisely due to its artificial nature and is frequently sensational, as it depicts events that never occurred. Sensational material tends to attract significant attention and disseminates rapidly across digital platforms.

Although deepfake technology has not entirely rendered the phrase “pics or it didn't happen” obsolete, it has fostered a prevailing “verify before you believe” mindset. Visual evidence is now frequently met with skepticism, fundamentally altering its acceptance as proof. Consequently, the concept of visual evidence has shifted toward an emphasis on verification processes.

REFERENCES

- Akhtar, Z. (2023). Deepfakes Generation and Detection: A Short Survey. *Journal of Imaging*, 9. <https://doi.org/10.3390/jimaging9010018>

- Al-Khazraji, S., Saleh, H. H., Khalid, A., & Mishkhal, I. (2023). Impact of Deepfake Technology on Social Media: Detection, Misinformation and Societal Implications. *The Eurasia Proceedings of Science Technology Engineering and Mathematics*.
- Barthes, R. (1981). *Camera lucida: Reflections on photography*. Macmillan.
- Berger, A. A. (1989). *Seeing Is Believing: An Introduction to Visual Communication*. Mayfield Publishing Company, 1240 Villa Street, Mountain View, CA 94041..
- CDEI (2019). *Snapshot Paper – Deepfakes and Audiovisual Disinformation*. Retrived July 2 2026 from <https://www.gov.uk/government/publications/cdei-publishes-its-first-series-of-three-snapshot-papers-ethical-issues-in-ai/snapshot-paper-deepfakes-and-audiovisual-disinformation>
- Dagar, D., & Vishwakarma, D. (2022). A literature review and perspectives in deepfakes: generation, detection, and applications. *International Journal of Multimedia Information Retrieval*, 11, 219 - 289. <https://doi.org/10.1007/s13735-022-00241-w>
- Heidari, A., Jafari Navimipour, N., Dag, H., & Unal, M. (2024). Deepfake detection using deep learning methods: A systematic and comprehensive review. *WIREs Data Mining and Knowledge Discovery*, 14(2), e1520. <https://doi.org/10.1002/widm.1520>
- Iammeimei (n.d.-d). “‘Pics or it didn’t happen.’ Now that a picture proves nothing(AI) what will we ask for to prove something happened? Reddit. Retrieved July 4 2026, from https://www.reddit.com/r/AskReddit/comments/1497qbw/pics_or_it_didnt_happen_now_that_a_picture_proves/
- Kishri, W. A., Yousif, J. H., Al-Bahri, M., Zakarya, M., Khan, N., Maskari, S. A., & Gurhanli, A. (2025). A comparative study of deepfake facial manipulation technique using generative adversarial networks. *Discover Artificial Intelligence*, 5. <https://doi.org/10.1007/s44163-025-00337-2>
- Liu, B., Liu, B., Zhu, T., & Ding, M. (2025). A Review of Deepfake and Its Detection: From Generative Adversarial Networks to Diffusion Models. *International Journal of Intelligent Systems*, 2025. <https://doi.org/10.1155/int/9987535>
- Mirsky, Y., & Lee, W. (2021). The creation and detection of deepfakes: A survey. *ACM computing surveys (CSUR)*, 54(1), 1-41. <https://dl.acm.org/doi/10.1145/3425780>
- Mnookin, J. L. (1998). The image of truth: Photographic evidence and the power of analogy. *Yale JL & Human.*, 10, 1.
- Mubarak, R., Alsbouy, T. A. A., Alshaikh, O., Inuwa-Dutse, I., Khan, S., & Parkinson, S. (2023). A Survey on the Detection and Impacts of Deepfakes in Visual, Audio, and Textual Formats. *IEEE Access*, 11, 144497-144529. <https://doi.org/10.1109/access.2023.3344653>
- Pei, G., Zhang, J., Hu, M., Zhang, Z., Wang, C., Wu, Y., Zhai, G., Yang, J., & Tao, D. (2024). Deepfake Generation and Detection: A Benchmark and Survey. *ACM Computing Surveys*, 58, 1 - 41. <https://doi.org/10.1145/3801962>

- Rana, M., Nobi, M. N., Murali, B., & Sung, A. (2022). Deepfake Detection: A Systematic Literature Review. *IEEE Access*, 10, 25494-25513. <https://doi.org/10.1109/access.2022.3154404>
- Sharma, V., Garg, R., & Caudron, Q. (2024). A systematic literature review on deepfake detection techniques. *Multimedia Tools and Applications*, 84, 22187 - 22229. <https://doi.org/10.1007/s11042-024-19906-1>
- StrictSelf5450 (n.d.-b). "Dublin councillor tunes into meeting topless for election of new Lord Mayor". Reddit. Retrieved July 4 2026, from https://www.reddit.com/r/nottheonion/comments/1umhybi/dublin_councillor_tunes_in_to_meeting_topless_for/
- Sontag, S. (1977). In Plato's cave. *On photography*, 3, 3-24.
- TDK (2026). *Kanıt*. Retrived July 2 2026 from <https://sozluk.gov.tr>
- TheLeapIsALie (n.d.-a). *Russia no longer needs so many graduates, country's education minister warns*. Reddit. Retrieved July 4 2026 from https://www.reddit.com/r/nottheonion/comments/1uass51/russia_no_longer_needs_so_many_graduates_countrys/
- Tureng (n.d.) *Pics or it didn't happen*. Retrieved July 1 2026 from <https://tureng.com/tr/turkce-ingilizce/pics%20or%20it%20didn%27t%20happen>
- UrbanDictionay (2026). *Pics or It Didn't Happen*. Retrieved July 1 2026 from <https://www.urbandictionary.com/define.php?term=pics+or+it+didn%27t+happen>
- VanGoghingSomewhere (n.d.-c). *Whats your most unbelievable whereby you actually have the pics to prove it happen moment*. .Reddit. Retrieved July 4 2026, from https://www.reddit.com/r/AskReddit/comments/6le8li/whats_your_most_unbelievable_pics_or_it_didnt/
- Verdoliva, L. (2020). Media Forensics and DeepFakes: An Overview. *IEEE Journal of Selected Topics in Signal Processing*, 14, 910932. <https://doi.org/10.1109/jstsp.2020.3002101>

“PICS OR IT DIDN’T HAPPEN” RETHINKING VISUAL EVIDENCE IN THE DEEPPFAKE AGE

Asst. Prof. Mesut YILMAZ

Karabük University, mesutyilmaz@karabuk.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0053-5147

ABSTRACT

The transition from an era in which visuals were widely accepted as evidence to one characterized by skepticism largely due to deepfake technologies, has significantly transformed perceptions of visual authenticity. On digital communication platforms, especially forums, photographs and videos have historically been considered the most authoritative forms of evidence; the phrase “Pics or It Didn’t Happen” exemplifies the strong association between visual content and reality in popular culture. However, advancements in artificial intelligence have enabled the creation of synthetic images and videos, thereby undermining the reliability of visual evidence and complicating the dissemination of information. In the current environment, a visual alone is insufficient as evidence. In the age of deepfakes visual materials require verification to be regarded as credible evidence. This development necessitates a reevaluation of the criteria for evidence. While traditional perspectives considered visuals reliable attestations of events, contemporary standards demand that an image’s production process, such as context, source, and verification methods, be assessed collectively. Consequently, in the deepfake age, evidence relies not only on visual content but also on the supporting verification chain. This study seeks to establish a theoretical framework for understanding the epistemological transformation of visual evidence within deepfake debates.

Keywords: Deepfake, Artificial Intelligence, Evidence

1. DEEPPFAKE

The term deepfake denotes synthetic media that appears authentic and is generated or altered using deep learning-based methods. This concept includes videos, images, audio, and, as recent studies suggest, textual content (Dagar & Vishwakarma, 2022; Hediari, 2024). The term deepfake originates from the combination of “deep learning” and “fake” emphasizing the role of deep neural networks in the creation of such content (Kishri et al., 2025).

Research on deepfakes highlights their rapid development, driven by advances in generative adversarial networks (GANs), variational autoencoders (VAEs), and other emerging technologies. These technological improvements have made it increasingly difficult to differentiate between genuine and fabricated content (Pei et al., 2024; Sharma et al., 2024). As a result, deepfakes contribute to heightened uncertainty and distrust regarding the authenticity of digital media.

Deepfake can be defined as visual and auditory content manipulated through advanced software to present a person, object, or environment differently from its actual state. The term first gained prominence in 2017, when a Reddit user of the same name began posting digitally altered pornographic videos on the website's forums. These videos featured adult entertainers' faces replaced with the faces of other people, typically celebrities (CDEI, 2019). Early studies and reviews report that deepfake gained widespread attention, particularly after 2017, and the term itself became popular during this period (Mubarak et al., 2023).

A deepfake is AI-generated content that appears real to the human eye. It encompasses content generated by artificial neural networks, a branch of machine learning (Mirsky & Lee, 2021: 1). Deepfake production is mostly classified through face-focused manipulations: identity alteration, facial reconstruction, face swapping, and full-face synthesis are among the most frequently cited categories (Akhtar, 2023; Kishri et al., 2025).

The rise of deepfakes is not merely a technical development; studies report consequences such as influencing election processes, spreading misinformation, damaging reputations, blackmail, fraud, and eroding corporate trust (Rana et al., 2022; Verdoliva, 2020). Appearance-based, geometric, forensic analysis, and deep learning-based methods have been developed for deepfake detection (Al-Khazraji et al., 2023). However, the literature emphasizes a constant cat-and-mouse game between production and detection, as detection becomes more difficult when production methods improve (Liu et al., 2025).

2. VISUAL EVIDENCE

Visual and other explanatory evidence, including photographs, drawings, maps, and models, have historically been utilized in courts (Mnookin, 1998). However, advancements in technology have raised concerns regarding the reliability of visual evidence. The development of software such as Photoshop, which enables the manipulation of photographs, has further intensified skepticism about the admissibility of visual materials as credible evidence.

According to the Turkish Language Association, evidence is defined as “a document used to prove the truth or reality of something; proof, argument” (TDK, 2026). The phrase “pics or it didn't happen” reflects a demand for proof in support of a claim and is commonly used in online forums to indicate that a statement will not be accepted without photographic evidence (Urban Dictionary, 2026). This expression is considered slang and conveys the meaning “i will not believe it without seeing a photograph” (Tureng, n.d.).

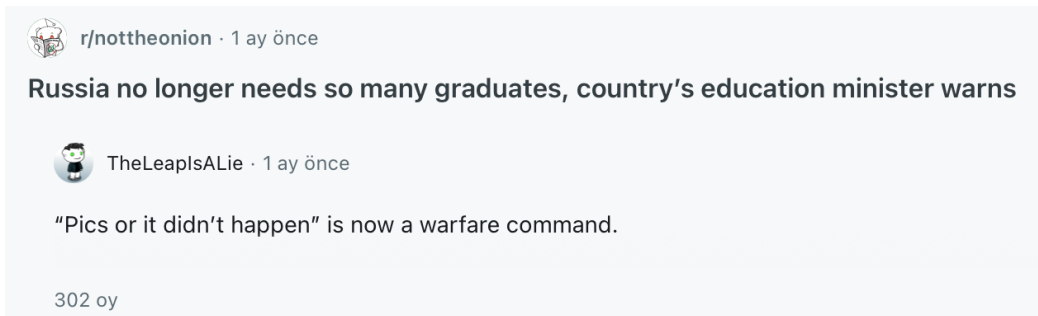

Image 1. A sample of “pics or it didn’t happen” (Source: TheLeapIsALie, n.d.-a)

For instance, a comment in response to a headline about Russia's education minister’s warning that the country no longer requires many graduates explicitly requested supporting evidence.

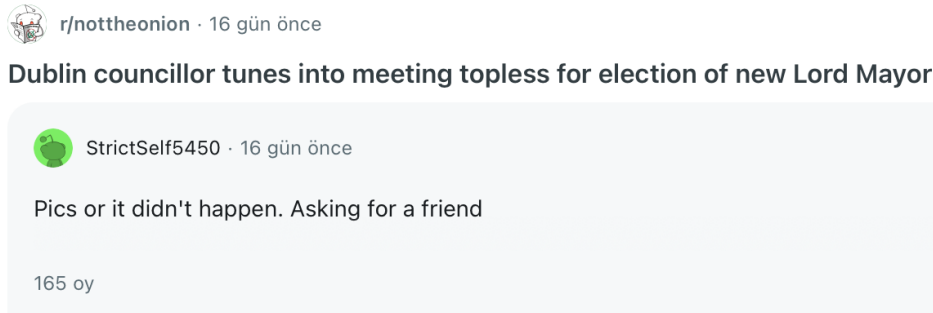

Image 2. A sample of “pics or it didn’t happen” (Source: StrictSelf5450, n.d.-b)

A user requested visual evidence regarding an alleged incident involving a Dublin council member’s participation in a topless reception held to elect the new Mayor. This request for proof appears to be motivated by a desire to verify the accuracy of the claim.

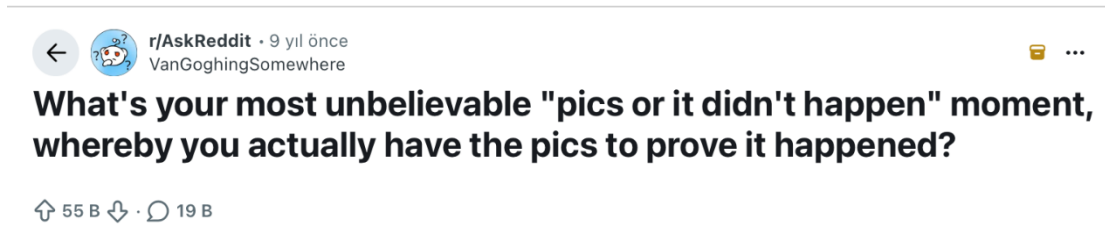

Image 3. Pics or it didn’t happen moment (Source: VanGoghingSomewhere, n.d.-c).

A Reddit user asks whether others have memories that are challenging to verify, using the phrase “pics or it didn’t happen.”

The concept of “seeing is believing” (Berger, 1989) reinforces the reliance on visual evidence. Consequently, photographs have traditionally been regarded as reliable documentation of events. Sontag (1977) articulated this perspective, stating: “Photographs furnish evidence. Something we hear about, but doubt, seems proven when we’re shown a photograph of it.”

Similarly, Barthes (1981) employed the phrase “that has been” to assert that photographs serve as testimony to the existence of past events. This concept underscores the connection that photography establishes with reality.

Photographs were once considered reliable sources of truth or evidence; however, this perception has changed in the post-deepfake era. The evidentiary value of a photograph is now determined by the verification process rather than by the image itself. As debates about photographic authenticity have intensified, photographs are no longer regarded as definitive forms of visual evidence.

3. RETHINKING VISUAL EVIDENCE

The “pics or it didn’t happen” mentality has become increasingly problematic as a form of evidence with the rise of deepfake technologies. This development requires a reassessment of the criteria for visual evidence. Image 4 presents a Reddit user who questions the reliability of visuals as evidence within the context of artificial intelligence.

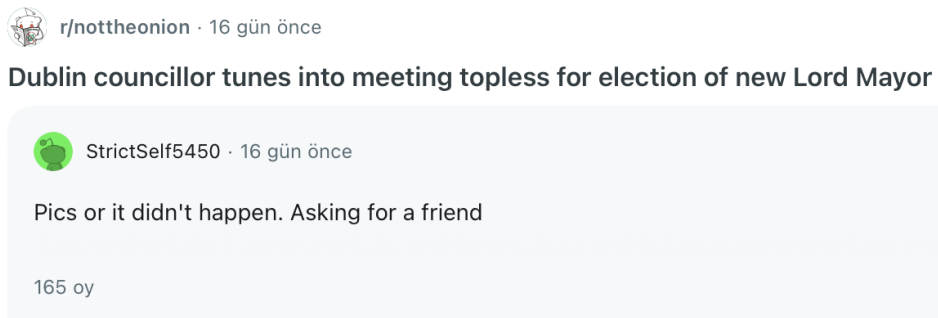

Image 4. Asking New Way to Prove Something (Iammeimei, n.d.-d).

Before the emergence of deepfakes, photographs were generally considered reliable forms of evidence. In the current era, however, photographs are often perceived as unsubstantiated claims. Public trust in photographic evidence has declined, leading to increased dependence on verification processes. This shift demonstrates heightened skepticism toward visual evidence and has fundamentally changed the epistemology of visual documentation, making verification central to its practice.

For instance, on platform X, both the crowd-based verification tool Community Notes and the AI assistant Grok are integral to verifying questionable posts. Users regularly consult Grok to assess content authenticity. This indicates that verification processes now function through a combination of human judgment and artificial intelligence. AI not only challenges the evidentiary status of visuals but also actively contributes to their verification.

4. CONCLUSION AND EVALUATION

Although artificial intelligence technologies are developed to facilitate daily life, they also entail substantial challenges. The adoption of comprehensive verification processes to differentiate between authentic and false information has reduced the influence of traditional

beliefs and statements, thereby fundamentally transforming the epistemology of visual evidence. While AI technologies are designed to solve existing problems, they can also introduce new complexities. This ongoing cycle of distrust may be addressed through two-way verification processes that combine human judgment with AI expertise.

This study argues that the principal transformation in the deepfake era is not the disappearance of visual evidence, but rather a redefinition of the standards used to assess its reliability. The advent of deepfake technologies has led to visual content being treated not as inherently trustworthy evidence, but as a claim that necessitates verification.

5. GENERAL EVALUATION AND CONCLUSIONS

Photographs and videos have traditionally been regarded as compelling evidence of historical events. The concept of “seeing is believing” encapsulates this perspective. However, generative artificial intelligence tools utilizing deepfake technology can now create images and videos depicting events that never occurred or individuals who never existed, yet these fabrications often appear authentic.

Within digital environments, visual media, particularly video content, possess significant evidential value. Such media serve as proof, often converting rumors into accepted realities. This phenomenon is especially evident in public diplomacy, where states disseminate images and videos via social media platforms to communicate declarations of war or peace. However, as previously noted, the advent of deepfake technology has introduced skepticism regarding the authenticity of these evidential materials.

The integration of artificial intelligence into digital platforms has prompted critical examination of authenticity and truth. The widespread dissemination of fabricated content has altered perceptions of genuine material. Deepfake content encourages users to approach digital media with increased skepticism. Such content garners attention precisely due to its artificial nature and is frequently sensational, as it depicts events that never occurred. Sensational material tends to attract significant attention and disseminates rapidly across digital platforms.

Although deepfake technology has not entirely rendered the phrase “pics or it didn't happen” obsolete, it has fostered a prevailing “verify before you believe” mindset. Visual evidence is now frequently met with skepticism, fundamentally altering its acceptance as proof. Consequently, the concept of visual evidence has shifted toward an emphasis on verification processes.

REFERENCES

- Akhtar, Z. (2023). Deepfakes Generation and Detection: A Short Survey. *Journal of Imaging*, 9. <https://doi.org/10.3390/jimaging9010018>

- Al-Khazraji, S., Saleh, H. H., Khalid, A., & Mishkhal, I. (2023). Impact of Deepfake Technology on Social Media: Detection, Misinformation and Societal Implications. *The Eurasia Proceedings of Science Technology Engineering and Mathematics*.
- Barthes, R. (1981). *Camera lucida: Reflections on photography*. Macmillan.
- Berger, A. A. (1989). *Seeing Is Believing: An Introduction to Visual Communication*. Mayfield Publishing Company, 1240 Villa Street, Mountain View, CA 94041..
- CDEI (2019). *Snapshot Paper – Deepfakes and Audiovisual Disinformation*. Retrived July 2 2026 from <https://www.gov.uk/government/publications/cdei-publishes-its-first-series-of-three-snapshot-papers-ethical-issues-in-ai/snapshot-paper-deepfakes-and-audiovisual-disinformation>
- Dagar, D., & Vishwakarma, D. (2022). A literature review and perspectives in deepfakes: generation, detection, and applications. *International Journal of Multimedia Information Retrieval*, 11, 219 - 289. <https://doi.org/10.1007/s13735-022-00241-w>
- Heidari, A., Jafari Navimipour, N., Dag, H., & Unal, M. (2024). Deepfake detection using deep learning methods: A systematic and comprehensive review. *WIREs Data Mining and Knowledge Discovery*, 14(2), e1520. <https://doi.org/10.1002/widm.1520>
- Iammeimei (n.d.-d). “‘Pics or it didn’t happen.’ Now that a picture proves nothing(AI) what will we ask for to prove something happened? Reddit. Retrieved July 4 2026, from https://www.reddit.com/r/AskReddit/comments/1497qbw/pics_or_it_didnt_happen_now_that_a_picture_proves/
- Kishri, W. A., Yousif, J. H., Al-Bahri, M., Zakarya, M., Khan, N., Maskari, S. A., & Gurhanli, A. (2025). A comparative study of deepfake facial manipulation technique using generative adversarial networks. *Discover Artificial Intelligence*, 5. <https://doi.org/10.1007/s44163-025-00337-2>
- Liu, B., Liu, B., Zhu, T., & Ding, M. (2025). A Review of Deepfake and Its Detection: From Generative Adversarial Networks to Diffusion Models. *International Journal of Intelligent Systems*, 2025. <https://doi.org/10.1155/int/9987535>
- Mirsky, Y., & Lee, W. (2021). The creation and detection of deepfakes: A survey. *ACM computing surveys (CSUR)*, 54(1), 1-41. <https://dl.acm.org/doi/10.1145/3425780>
- Mnookin, J. L. (1998). The image of truth: Photographic evidence and the power of analogy. *Yale JL & Human.*, 10, 1.
- Mubarak, R., Alsbouy, T. A. A., Alshaikh, O., Inuwa-Dutse, I., Khan, S., & Parkinson, S. (2023). A Survey on the Detection and Impacts of Deepfakes in Visual, Audio, and Textual Formats. *IEEE Access*, 11, 144497-144529. <https://doi.org/10.1109/access.2023.3344653>
- Pei, G., Zhang, J., Hu, M., Zhang, Z., Wang, C., Wu, Y., Zhai, G., Yang, J., & Tao, D. (2024). Deepfake Generation and Detection: A Benchmark and Survey. *ACM Computing Surveys*, 58, 1 - 41. <https://doi.org/10.1145/3801962>

- Rana, M., Nobi, M. N., Murali, B., & Sung, A. (2022). Deepfake Detection: A Systematic Literature Review. *IEEE Access*, 10, 25494-25513. <https://doi.org/10.1109/access.2022.3154404>
- Sharma, V., Garg, R., & Caudron, Q. (2024). A systematic literature review on deepfake detection techniques. *Multimedia Tools and Applications*, 84, 22187 - 22229. <https://doi.org/10.1007/s11042-024-19906-1>
- StrictSelf5450 (n.d.-b). "Dublin councillor tunes into meeting topless for election of new Lord Mayor". Reddit. Retrieved July 4 2026, from https://www.reddit.com/r/nottheonion/comments/1umhybi/dublin_councillor_tunes_in_to_meeting_topless_for/
- Sontag, S. (1977). In Plato's cave. *On photography*, 3, 3-24.
- TDK (2026). *Kanıt*. Retrived July 2 2026 from <https://sozluk.gov.tr>
- TheLeapIsALie (n.d.-a). *Russia no longer needs so many graduates, country's education minister warns*. Reddit. Retrieved July 4 2026 from https://www.reddit.com/r/nottheonion/comments/1uass51/russia_no_longer_needs_so_many_graduates_countrys/
- Tureng (n.d.) *Pics or it didn't happen*. Retrieved July 1 2026 from <https://tureng.com/tr/turkce-ingilizce/pics%20or%20it%20didn%27t%20happen>
- UrbanDictionay (2026). *Pics or It Didn't Happen*. Retrieved July 1 2026 from <https://www.urbandictionary.com/define.php?term=pics+or+it+didn%27t+happen>
- VanGoghingSomewhere (n.d.-c). *Whats your most unbelievable whereby you actually have the pics to prove it happen moment*. .Reddit. Retrieved July 4 2026, from https://www.reddit.com/r/AskReddit/comments/6le8li/whats_your_most_unbelievable_pics_or_it_didnt/
- Verdoliva, L. (2020). Media Forensics and DeepFakes: An Overview. *IEEE Journal of Selected Topics in Signal Processing*, 14, 910932. <https://doi.org/10.1109/jstsp.2020.3002101>

**GÖSTERİ TOPLUMUNDA EMEĞİN VE KİMLİĞİN ONTOLOJİK TASFİYESİ:
MOON (2009) FİLMİ ÜZERİNE BİR META FETİŞİZMİ OKUMASI**

Dr. Öğr. Üyesi SELİM BEYAZYÜZ

Düzce Üniversitesi, selimbeyazyuz@hotmail.com – ORCID: 0000-0002-8384-8992

Özet

Bu çalışma kapitalist üretim biçimlerinin birey üzerindeki baskısını Guy Debord'un gösteri toplumu, Michel Foucault'nun biyopolitika ve panoptikon, Karl Marx'ın meta fetişizmi ve yabancılaşma, Jean Baudrillard'ın simülasyon ve hipergerçeklik kuramları çerçevesinde ele almaktadır. Bu kuramlar bireyin emeği, bedeni ve kimliğinin modern üretim biçimleri içerisinde nasıl metalaştığını gösteren teorik çerçeveyi oluşturmaktadır. Debord *var olmak, sahip olmak* ve *gibi görünmek* kavramları ile bireyin gerçek yaşamdan koparak imajlarla dolu dünyada toplumsal ilişkilerini gösteriler yoluyla kurduğunu iddia ederken, Foucault modern iktidarların gözetim ve denetleme yoluyla bedenleri denetim mekanizmaları arasında sıkıştırıldığını, Marx, emeğin ve işçinin birer metaya dönüşerek kendine ve ürüne yabancı hale geldiğini, Baudrillard ise gerçekliğin yerini simülakr ve hipergerçekliğin aldığı bir dünyanın ortaya çıktığını öne sürmektedir. Bu kuramsal çerçeve içerisinde çalışma kapitalist ve neoliberal ilişkiler içerisinde bireyin emeğinin, hafızasının ve kimliğinin yeniden üretiminin nasıl gerçekleştiği sorunsallaştırılmaktadır. Yukarıdakilerden hareketle gösteri toplumunda emek ve birey kimliğinin metaya nasıl dönüştüğünü, iktidarın bu süreci hangi söylemsel stratejilerle meşru hale getirdiğini, toplumsal gerçekliğin inşa sürecinde ideolojinin temsili olan sinema anlatıları bağlamında ele almayı amaçlayan bu çalışma örneklem olarak seçilen ve yönetmenliğini Duncan Jones'ın yaptığı *Moon (2009)* adlı film nitel metin analiz yöntemleri olan sosyolojik ve eleştirel söylem çözümlemesi bağlamında çözümlenmiştir. Çalışma *Moon* adlı filmin distopik bir bilim kurgu anlatısı olmasının ötesinde günümüz kapitalist ve neoliberal politikalar çerçevesinde emek işçilerinin kimliksizleşmesine, emeğinin, hafızasının, duygularının ve yaşamının da küresel sermaye araçları tarafından kontrol altına alındığı yabancılaşmış, bedeni metaya dönüştürülmüş bir nesne durumuna evrildiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Gösteri Toplumu, Meta Fetişizmi, Biyopolitika, Simülasyon, Hipergerçeklik, Yabancılaşma.

The Ontological Elimination of Labor and Identity in the Society of Spectacle: A Meta-Fetishism Reading of the Film Moon (2009)

Abstract

This study examines the pressure of capitalist modes of production on the individual within the framework of Guy Debord's theories of the spectacle society, Michel Foucault's biopolitics and the panopticon, Karl Marx's commodity fetishism and alienation, and Jean Baudrillard's theories of simulation and hyperreality. These theories form the theoretical framework demonstrating how the individual's labor, body, and identity are commodified within modern modes of production. Debord argues that the individual, detached from real life through the concepts of being, having, and appearing, establishes social relations through spectacles in a world full of images; Foucault suggests that modern powers squeeze bodies between mechanisms of control through surveillance and control; Marx posits that labor and the worker become commodities, alienated from themselves and the product; and Baudrillard argues that a world emerges where simulacra and hyperreality replace reality. Within this theoretical framework, the study problematizes how the individual's labor, memory, and identity are reproduced within capitalist and neoliberal relations.

Based on the above, this study aims to examine how labor and individual identity are transformed into commodities in the spectacle society, how power legitimizes this process through discursive strategies, and how cinematic narratives represent ideology in the construction of social reality. The film Moon (2009), directed by Duncan Jones, is analyzed using qualitative textual analysis methods, specifically sociological and critical discourse analysis. The study concludes that beyond being a dystopian science fiction narrative, Moon depicts the alienation of workers within the framework of contemporary capitalist and neoliberal policies, where their labor, memory, emotions, and lives are controlled by global capitalist instruments, transforming them into alienated objects whose bodies are commodified.

Key Words: The Society of the Spectacle, Commodity Fetishism, Biopolitics, Simulation, Hyperreality, Alienation

Giriş

Kapitalist üretim biçimlerinin yükselmesi ve modernleşme bireyin dünyayla, emeğiyle ve varoluşuyla kurduğu ilişkinin dönüşüm geçirmesine neden olmuştur. Modern dönem öncesinde deneyimle gerçekleşen ve tecrübeyle elde edilen yaşam pratikleri kapitalizmin gelişmesiyle yerini yabancılaşma ve metalaşmaya bırakmıştır. Karl Marx'ın kavramsallaştırdığı meta fetişizmi bireyler arası toplumsal ilişkileri nesneler arasındaki maddi ilişkiler konumuna indirgenken, birey emeğine, ürününe ve üreticisine hükmeden yabancı bir güç ortaya çıkmıştır. Marx'ın öne sürdüğü mülksüzleşme durumu ve yabancılaşma pratiği neoliberal dönemde fabrika sınırlarını aşarak yaşamın içerisine kadar nüfuz ederek bir tahakküm mekanizması oluşturmuştur (2003).

Marx'ın öne sürdüğü yabancılaşma, meta fetişizmi ve ekonomi-politik kavramlarını ele alan Guy Debord kapital üretim biçiminin bireyin varoluşunu uğrattığı aşamaları var olmak, sahip

olmak ve gibi görünmek evreleri olarak sıralamıştır. Debord'a göre (1996, s. 13-18) modern toplumda yaşayan birey, canlı yaşamın yerini cansız nesnelerin aldığı bir gösteri toplumunda yaşamakta, basit imajlar yığını içerisinde kişiler arasında imajlar dolayımından geçen ilişkiler içerisinde olduğudur. Modern birey üretim sürecine yabancılaşmanın yanında iş dışı yaşamında da sistemin oluşturduğu imajlarla dolu dünyaya bakan kendi yaşamının pasif bir izleyicisi konumundadır. Debord'un ayrılmışlık olarak ifade ettiği bu durum bireyin kendi iradesini dışsal bir güce devrederek içsel bütünlüğünü kaybetmesine yol açmıştır (1996, s. 18). Debord'un öne sürdüğü pasif izleyicilik ve yaşamın kendisine yabancılaşma bedensel ve zihinsel denetim mekanizmalarının ortaya çıkmasına neden olmuş, modern iktidarların işleyiş biçimini inceleyen Michel Foucault'nun panoptikon kavramsallaştırmasına atfı zorunlu kılmıştır. Foucault Jeremy Bentham'ın mimari çizimi olan panoptikon modelini modern gözetim toplumuna benzetir. Panoptikonun bireyde sürekli izlendiğine dair etkisi iktidarın denetimini sürekli, otomatik ve görünmez hale getirmektedir (1992, s. 252-253). Modern iktidarlar egemen olanın öldürme ya da yaşamına devam etme hakkına dayanan anlayışından uzaklaşarak yaşamı koruma, ölçme ve sınıflandırma hakkına geçerek bedenleri daha uysal hale getiren biyo-iktidar ve anatomo-politika stratejisine yönelmiştir (2007, s. 102-103). Kapitalist sistemin işleyiş biçimine uygun olarak birey bedeni ve biyolojik varlığı sermaye birikimine uygun bir kaynak vazifesi görmelidir (2007, s. 104).

Kapitalizmin geldiği son aşamada gerçek yerini Jean Baudrillard'ın (2003) görüşleri çerçevesinde simülasyon ve hipergerçekliğin aldığı bir evrene bırakmıştır. Baudrillard'a göre gerçek, yerini aslına ihtiyaç duymayacak biçimde, gerçekten referans almadan modeller türeterek simülakrlara bırakmıştır (2003, s. 13-15). Bu yeni hipergerçek çağında sistem yaşamı ve yaşamın tüm bireylerini laboratuvar nesnesi haline getirmiş böylece gerçeklik yok olmuş onlar yerine kusursuz kopyalar geçmiştir (Baudrillard, 2003, s. 22-24).

Kuramsal çerçevenin tümü değerlendirildiğinde kapitalist üretim ilişkileri ve neoliberal politikalar bireyin emek, hafıza, duygu ve kimliğinin nasıl yeniden oluşturulduğu ve sömürüldüğüne dair fikirleri ortaya çıkarmaktadır. Sermaye ve küresel üretim biçimleri bireyi işçi olarak tanımlamasının yanında biyolojik varlığını, duygularını ve anılarını da meta haline getirerek sömürüye devam etmektedir. Bu sömürü düzeninde toplumsal gerçeklik, kırılma, buhran ve egemen ideolojilerin temsili konumunda olan sinema anlatıları yaşanan gerçekliği somut hale getirme noktasında önemli araçlar olarak değerlendirilebilir. Bu doğrultuda çalışmanın amacı gösteri toplumunda emek ve birey kimliğinin metaya nasıl dönüştüğünü, iktidarın bu süreci hangi söylemsel stratejilerle meşru hale getirdiğini, toplumsal gerçekliğin inşa sürecinde ideolojinin temsili olan sinema anlatıları bağlamında ele almaktır. Bu amaçla yönetmenliğini Duncan Jones'un yaptığı Moon (2009) adlı film nitel metin çözümlemeleri yöntemine uygun biçimde sosyolojik ve eleştirel söylem çözümlemesi yöntemine uygun olarak irdelenmiştir.

Çalışmada sosyolojik ve eleştirel söylem çözümlemesi yönteminin bir arada kullanılmasının bazı amaçları bulunmaktadır. Sosyolojik film analizi anlatıların estetik olmasının ötesinde üretildikleri dönemin kültürel, toplumsal, ekonomik ve politik yapılarıyla ilintili kültürel ürünler olması nedeniyle seçilmiş, bu inceleme yöntemi doğrultusunda anlatı, kapitalist üretim ilişkileri, emek sömürüsü, gözetim mekanizmaları, yabancılaşma ve nesneleşme süreçleri

bağlamında sosyolojik veriler sunan birer metin olarak ele alınmıştır. Diğer yandan bu analiz yönteminin temelinde yer alan sınıf, iktidar, emek ve denetim ilişkileri anlatının çözümleme sürecinde değerlendirme eksenleri olarak ele alınmıştır (Özden, 2004, s. 153-154).

Teun Van Dijk'in eleştirel söylem analizi ideolojiyi toplumsal yapı ve bilinç arasında ortak bir düşünce sistemi olarak ele almaktadır. Dijk'e göre ideoloji toplumsal gruplar tarafından dile getirilen sosyal temsillerin temelidir. Bu açıdan bakıldığında ideolojiler toplumsal pratikler ve davranış biçimlerini belirleyen düşünsel çerçevelerdir. Diğer yandan ideolojiler grupların maddi ve sembolik çıkarlarıyla ilintili güç, egemenlik ve baskı süreçlerinde belirleyici rol oynarlar. İdeolojiler toplumsal eşitsizlik ve iktidar ilişkilerini gündelik yaşam pratikleri içerisinde yeniden oluşturur (Dijk, 1998, s. 8-9). Ayrıca söylemler belirli sorun ve çözüm yapıları içerisinde kurularak toplumsal sorunlar olarak tanımlanır ve sonrasında bu soruna çözüm söylemleri üretilerek iktidar ilişkileri meşru hale getirilir (Dijk, 1998, s. 65-66). Bu açıdan bakıldığında çalışmada sosyolojik analiz yönteminin yanında kullanılan eleştirel söylem çözümlemesi yöntemi filmde kullanılan kurumsal söylemin hangi ideolojiler bağlamında üretildiğini ve bu söylemlerin kapitalist üretim ilişkilerini nasıl meşru hale getirdiğini gösterebilmek amacıyla tercih edilmiştir.

Çalışma ilk olarak Guy Debord'un gösteri toplumu kuramını modern dönemde kapitalist üretim ilişkileri içerisindeki bireyin geçirdiği dönüşüm ele alınmıştır. Var olmaktan sahip olmaya ve sonrasında gibi görünme aşamasına geçen bireyin yaşam deneyimlerinin durumu tartışılmış, ardından Karl Marks'ın meta fetişizmi ve yabancılaşma kavramlarına değinilerek emeğin kapitalist üretim ilişkileri içerisinde metalaşması ve işçinin durumu ele alınmıştır. Diğer bölümde Michel Foucault'nun panoptikon, dijital gözetim, biyopolitika ve anatomo-politika kavramları değerlendirilerek iktidarın bedenleri nasıl disipline ettiği ve yaşamın sürekli denetim altında kalmasının birey üzerindeki etkisi irdelenmiştir. Marks'ın görüşlerine uygun olarak Jean Baudrillard'un simülakr ve hipergerçeklik üzerine görüşleri ele alınarak gerçeğin yerini alan simülakrların bireyin yaşamını nasıl değiştirdiği üzerine tartışılmıştır. Çalışma bu kuramlardan hareketle modern ve kapitalist sistemin bireyi ekonomik, bedensel, duygusal düzlemlerde nasıl çevrelediğini ortaya koyan kuramsal çerçeve üzerinden ilerlemiştir. Son bölümde ise Moon adlı film sosyolojik ve eleştirel söylem analizi yöntemine uygun olarak incelenmiş günümüz kapitalist ve neoliberal politikalar çerçevesinde emek işçilerinin kimliksizleşmesine, emeğinin, hafızasının, duygularının ve yaşamının da küresel sermaye araçları tarafından kontrol altına alındığı yabancılaşmış, bedeni metaya dönüştürülmüş bir nesne durumuna evrildiği sonucuna ulaşılmıştır.

1. Guy Debord ve Gösteri Kavramı: Yaşamın Temsile İndirgenmesi

Guy Debord *Gösteri Toplumu* adlı eserinde (1996) modern toplumda bireyin durumunu ele almaktadır. Modern toplumda bireyin yaşamla kurduğu ilişki modern öncesi dönemlerden farklı olarak iktisadın da toplumsal yaşamda başat rol oynamasıyla insanın dünyadaki varoluşsal evrimini yeniden şekillendirdiğini ileri süren Debord, yeniden şekillenmenin aşamalarına dikkat çekmektedir. İlk aşama olan *var olmak* yaşamın dolaysız bir biçimde tecrübe edilerek bireyin kendi eyledikleriyle bir bütün olduğunu durumu temsil ederken, modern dönemde kapitalist üretim biçiminin yükselmesiyle durumun kökten değiştiğini ifade etmektedir. Mülkiyet ilişkilerinin önemli olduğu kapitalist dönemde bireylerin varoluşları *sahip olunan*

metaya göre tanımlanmaktadır. Günümüzde ise Debord’a göre her şey ancak bir imaj olarak sunulduğunda değer kazanmakta ve mülkiyete sahip olmaktan ziyade *gibi görünmek* öne çıkmaktadır. Bu tarihsel aşamaların ulaştığı temel sonuç gösteri toplumdur.

Debord’a göre “*gösteri bir imajlar toplamı değil, kişiler arasında var olan ve imajların dolayımından geçen bir toplumsal ilişkidir.*” Gösteri, gerçek yaşamın yerini temsillerin almasıyla oluşan sahte bir dünya kurar. Bu dünyada bireyler gerçek ilişkilerden uzaklaşırken, kitle iletişim araçlarının sunduğu içerikleri tüketerek yaşamlarını bu temsiller üzerinden onaylatmaya çalışmaktadır. Gösteri, mevcut üretim tarzının hem nedeni hem de sonucudur. Enformasyon, propaganda, reklam ve eğlence aracılığıyla egemen yaşam modelini yeniden üretir; biçimi ve içeriği mevcut sistemin doğrulanmasına hizmet eder (Debord, 1996, s. 13-15).

Debord’a göre birey var olmaktan, sahip olmaya, oradan da gibi görünmeye itilmiştir. Böylece önemli olan bir nesneye ya da duyguya sahip olmak değil, onun dış dünyaya nasıl yansıdığıdır. Doğrudan yaşam yerini sahte temsillere bırakırken birey de sistemin denetlediği bir temsil biçimine dönüşmektedir. Bireyin öz güçlerini dışsal bir güce devretmesi ayrılmışlık olarak tanımlanır. Modern dünyada gösteri, bireyi kendi yaşamının pasif izleyicisine dönüştürerek onu öz varlığından uzaklaştırır. Böylece bireyin insani yetenekleri yabancı imaj ve metalar biçiminde kendisine geri döner (1996, s. 17- 18).

Ayrılmışlık, toplumsal iş bölümü ve emeğe yabancılaşmayla da ilişkilidir. Üretim gücü sanayinin gölgesinde kalan birey eleştirel yeteneğini yitirirken, özgürleşme imkânları seyirlik imajlara dönüşmektedir. Debord, bu durumu bireyin bilinçsiz bir uykuda olması şeklinde ifade eder (1996, s. 20). Kapitalist üretim ilişkileri içinde işçi hem ürettiği ürüne hem de üretim sürecine yabancılaşır; bireyler arasındaki doğrudan ilişkilerin yerini sistemin kurduğu yapay iletişim biçimleri alır. Birey çalışma zamanı dışında da sistemin sunduğu içerikleri tüketmeye devam ederek gerçek özgürlüğe ulaşamaz (Debord, 1996, s. 28). Bu süreçte gerçek dünya basit imajlara dönüşür ve bu imajlar bireyin davranışlarını yönlendiren bir güce dönüşür. Gösteri, doğrudan deneyimin yerine temsili koyarak görme duyusunu öne çıkarır; böylece birey kendi yaşamının öznesi olmaktan uzaklaşıp sahte ve tek taraflı bir temsil dünyasında yaşamaya başlar (Debord, 1996, s. 17-18).

2. Marx’tan Debord’a: Meta Fetişizmi ve Nesneleşme

Debord, Karl Marx’ın meta fetişizmi ilkesini bir ileri boyuta taşıyarak gösterinin bireyin yaşamındaki canlı değerinin dondurularak onları nesneleşmiş temsillere dönüştürdüğünü ileri sürer. Yaşanmış gerçekliklerin yerine geçen bu imajlar bir yandan somur diğer yandan soyut güçler olarak toplumu baskı altına alırlar. Bireylerin ürettikleri şeylerden ve birbirlerinden kopmaları ile sonuçlanan bu yabancılaşma kendi özerkliğini ilan eden metanın hakimiyetindeki sahte bir gerçeklik düzeni oluşturmaktadır (Debord, 1996, s. 24-25).

Marx’a göre meta fetişizmi bireyler arasındaki toplumsal emek ilişkilerinin, kapitalist süreçte nesneler arasındaki ilişki gibi görünmesidir. Üreticiler birbirleriyle dolaylı yoldan ilişki kurabildikleri için kendi emeklerinin niteliği ürünlerin doğal ve nesnel bir özelliğiymiş gibi gelmektedir. Marx bu durumu teolojik düşüncelere dayandırarak açıklar; insan beyninin ürünlerin canlı varlıklar gibi algılaması meta dünyasında da insan emeği ürünlerin üreticisinin bağlamından koparak ona hükmeden gizemli figürlere dönüşmektedir. Bu açıdan bakıldığında

bireyler arasındaki bağlar yerini şeyler arasındaki toplumsal iletişim biçimlerine ve kişiler arasındaki maddi ilişkilere dönüşmüş, gerçek toplumsal yapı soyut ve düşsel nesnelerin dünyasının arkasına gizlenmiştir (2003, s. 77).

Marx işçinin kendi emeğini bir meta olarak satabilmesinin toplumsal ve ekonomik bazı koşulları olduğunu vurgulamaktadır. İşçi hukuk bağlamında özgür olmasına rağmen ekonomik olarak bazı zorunluluklar içerisindedir; işçi kendi emek gücü üzerinde tasarruf hakkına özgür bir birey olarak pazara çıkabilir ancak üretim araçlarına sahip olmadığı için yaşamını sürdürebilmek için bu gücü satmak zorundadır. Buna göre emek gücü belirli süreler içerisinde devredilir. Çünkü emeğin süresiz olarak satılması bireyin kendini nesne durumuna getirecek ve köle yapacaktır. Buradan hareketle kapitalist sistem mülksüz hale gelmiş işçinin yaşamını idare ettirebilmesi için tüketmek zorunda olması ve üretim araçlarına sahip olmaması arasındaki dikotomi üzerinden kurulmuştur (2003, s. 157-158).

Diğer yandan kapitalist sistem meta üretmenin yanında toplumsal sınıfları ve yabancılaşmayı da sürekli yeniden üretmektedir. İşçi üretim sürecine canlı emeği, yaratıcı gücü ile katılarak bir ürün ortaya çıkarır. Ancak ortaya çıkan ürünün mülkiyet hakları işçiden kopararak kapitalist sermayeye eklenir. İşçi ürettiği sermaye birikir ve artar ancak bu biriken sermaye işçiyi hayatta kalması için sürekli çalışmaya zorlayan, otoriter ve yabancı bir güç haline gelir. Böylece üretim süreci bir yandan kapitalist serveti artırırken diğer yanda işçiyi sürekli olarak ücretli emekçi pozisyonunda sabit kılarak onu kendi oluşturduğu zenginliğin otoritesine bağımlı hale getirir (Marx, 2003, s. 491-492).

Marx'ın bu görüşlerinden hareketle Debord, gösterinin iktisadi işlemlerden bağımsız bir olgu olmadığını iddia etmektedir. İktisadi sistem bireyin yaşamını tahakküm altına aldığı sürece gösteri de bireyleri kendine tabi kılarak toplumu pasivize ederek birer seyirciye dönüştürmektedir. Gösteri, üretim sürecindeki nesneleşmenin yalnızca bir metayla sınırlı olmayıp hayatın tüm imajlarını içine alacak şekilde kökünden yok etmesidir. İşçi çalışırken ürettiği metanın kölesi haline gelmişken, Debord'un kavramlaştırmasıyla toplum hem çalışırken hem de dinlenirken bu nesnelerin imajlarına tabi olan izleyicilere dönüşmüş durumdadır (Debord, 1996, s. 17).

3. Gözetim ve Biyopolitika: Foucault Bağlamında Bedenin Denetimi

Karl Marx'ın (2003) kapitalist üretim biçimlerinin işçinin üzerinde kurduğu otoriteden hareketle, Debord'un (1996) bu otoriteyi bireyin yaşamının geneline uyguladığı kuramı, bedensel bir denetim mekanizmasına gereksinim duymaktadır. Bu bedensel denetim mekanizması da Michel Foucault'nun panoptikon kavramına atfı zorunlu kılmaktadır.

Jeremy Bentham tarafından 1785 yılında tasarlanan panoptikonun kullanım amacı suçluların cezalandırılması, hastaların tedavi süreçlerinin yürütülmesi, delilerin denetim altına alınması gibi temel yelpazeyi kapsamaktadır. Panoptikon tasarımının genel özelliği sınırlı bir mekânda mutlak gözetim sağlayarak denetim odaklı her türden kurumsal ihtiyaca cevap verebilmesidir (2016, s. 12).

Dairesel olarak tasarlanan panoptikon tutukluların ya da ıslah edileceklerin odalarını binanın çeperine konumlayacak şekilde hücrelerden oluşmaktadır. Hücreler birbirinden yalıtılmış durumda olduğundan tutukluların birbirleriyle iletişim kurmaları mümkün değildir.

Gözetleyicinin odası merkezde bulunur ve her hücreyi rahatlıkla görebilecek şekilde tasarlanmıştır. Yapının bu şekilde tasarlanmış olması gözetim altında bulunanların kendilerini denetlemek zorunda olan kişiler tarafından ne kadar sıkı bir gözetim altında kalırlarsa kurumun amacı o kadar iyi şekilde yerine getirilmiş olacaktır. Tutuklu halde bulunanların her zaman gözetlendiğine inanmış olması gerekmektedir. Her an gözetlendiğine inanan tutuklu hareket ve davranışlarını bu gözetlenme ilkesine göre düzenleyecektir (Bentham, 2016, s. 13-14).

Bentham'ın modelini temel alan ve hapishane mantığını toplumun tüm yaşam alanlarına yayan Foucault sistemin temelini üretim ilişkileri ve çalışma yaşamının düzenlenmesine dayandırmaktadır. İşçiler üzerindeki denetim, gelişen teknolojiyle birlikte işyerlerinin dışına taşarak toplumun her kesimine yönelik kuşatıcı bir gözetim toplumuna dönüşmektedir. Teknolojiyi ve gözetim araçlarını elinde bulunduran iktidar, denetimi yaşamın önemli öğelerinden biri haline getirmiş, bireyleri bu gözetim mekanizmaları karşısında farklı direniş yöntemleri geliştirmeye zorlamıştır (Çoban, 2016, s. 111).

Michel Foucault modern toplumun iktidar yapılarının tarihsel dönüşümünü *Hapishanenin Doğuşu* adlı eserinde (1992, s. 245-248) temellendirmiştir. Modern gözetim biçimlerinin klasik panoptikon modeline olan benzerliğini veba salgınında uygulanan karantina önlemleri ile örneklendirerek temellendiren Foucault, salgında sürekli gözetim altında bulunan, her hareketi denetlenen, davranışları sürekli gözetim altında bulunan bireylerin hiyerarşik bir komuta zinciri vasıtasıyla denetlendiğini ifade etmektedir. Veba salgınının önlenmesi için gerçekleştirilen bu gözetim ve baskı ile tüm mekân ve bedenler kontrol altına alınmıştır.

Foucault'a göre (1992, s. 252-253) panoptikonun etkisi, tutuklu bireyin sürekli izlendiği düşüncesini tetiklemek ve iktidarın denetimini bu anlamda otomatik ve sürekli hale getirmektir. Burada durum fiili gözetimden daha çok mahkûmun gözetlenip gözetlenmesini bilmemesi ve sürekli gözetlenebileceği ihtimalini içselleştirerek kendi üzerine bir iktidar aygıtı haline gelmesidir. Bireyin öz denetimi sayesinde iktidarın kullanacağı kaba kuvvet yerini biyopolitik bir stratejiyle hayatı sürekli gözetim altında tutarak yönetmesi demektir. İktidar yaşamın kendisine sızarak onu sürekli bir denetim mekanizması haline getirmiştir.

İktidarın yaşamı her an denetleyen durumunu karşılaştırmalı bir biçimde ele alan Foucault, modern öncesi dönemlerde hükümdarın öldürme ya da yaşama izin verme yetkisi üzerine kurulu baskıcı egemenlik anlayışı, modern dönemde yerini yaşamın sürekli denetlendiği yaşamak ya da ölüme terk etme üzerine kurulan biyo-iktidara bıraktığını iddia eder. Modern dönemde iktidar yalnızca can alan bir otorite durumundan bedeni okul, fabrika, hapishane gibi yerlerde bir makine gibi uysal hale getiren (anatomo-politika) diğer yandan doğumdan ölüme kadar nüfusun tamamının biyolojik süreçlerini düzenleyen (biyo-politika) duruma gelmiştir. Böylece bireyleri ölçen, sınıflandıran ve normal olanı belirleyen bazı normal ortaya çıkmış, bireyler artık hakları olan özneler olmaktan ziyade, biyolojik varlıkları iktidar tarafından hesaplanıp yönetilen canlılar haline gelmişlerdir (Foucault, 2007, s. 102-103).

Foucault biyo-iktidarın kapitalizmin gelişmesindeki önemli faktörlerden biri olduğunu savunur. Kapital sistem bedenlerin üretim süreçlerine dahil edilmesi ve nüfusun ekonomik ihtiyaçlar bağlamında düzenlenmesi açısından güç kazanmaktadır. Bundan dolayı aile, okul, ordu ve polis gibi olgular kurumlar vasıtasıyla işleyen anatomo-politik ve biyo-politik teknikler üretimi

artırmanın yanında toplumsal hiyerarşi ve egemenlik ilişkilerini de üretmektedir. Bireyin bedeni sermaye birikimine uygun biçimde yönetilen kaynak halini almıştır. Böylece yaşamın kendisi ekonomik ve siyasal iktidarın yatırım yaptığı temel alan haline gelmiştir (Foucault, 2007, s. 103-104).

4. Gerçekliğin Sonu: Baudrillard, Simülasyon ve Hipergerçeklik

Baudrillard'a göre modern simülasyon çağında gerçek ile temsil arasındaki ilişki yok olmuştur. Artık gerçek referansı olmayan modellerden türeyen yeni bir hipergerçekçilik, gerçeğin yerini almıştır. Gerçeklik yapay bir biçimde minyatür hale gelmiş hücrelerden, matrislerden ve bellek modelleri tarafından üretilmektedir. Bu duruma aslının yerine göstergelerin yerleştirildiği bir ikiz oluşturulmuş ve gerçeklik yerini hiçbir zaman aslına ihtiyaç duymadan kusursuz ve programlanabilir simülakrlarla bırakmıştır (2003, s. 13-15).

Baudrillard'a göre simülasyon, gibi görünmek ya da -mış gibi yapma eyleminden ziyade simüle etmek, sahip olunmayan bir şeye sahipmiş gibi davranmayı gerektirmektedir. Simülasyon, gerçek ile sahte arasındaki sınırın bütünüyle silinmiş olmasıdır. Baudrillard bu durumu hastalık semptomları üzerinden örnekendirir. Hasta taklidi yapan biri sadece hasta olduğunu söylemesine karşılık, hastalığı simüle eden kişide o hastalığın tüm belirtileri açık bir şekilde görülmekte böylece gerçek ile simüle edilmiş arasındaki ayrımı fark etmek imkânsız hale gelmekte kopya, gerçeğinden ayırt edilemez bir duruma gelmektedir (2003, s. 16-17).

Baudrillard (2003, s. 20-21) simülasyonu gerçekliğin yok edilmesi olarak tanımlar ve imgenin gerçeklikle bağına nasıl kopardığını dört aşamada açıklar: ilk aşamada imge gerçeği dürüst bir şekilde yansıtırken, ikinci aşamada gerçeği maskeler, üçüncü aşamada orada bir gerçeklik bulunmadığı gerçeğini gizleyen bir büyüleyiciye dönüşür ve son aşamada ise gerçeklikle herhangi bir bağı kalmayan kendi halinde var olan simülakr evresine geçilmiş olur. Bu aşamada gösterilecek hiçbir şeyin kalmadığını gizleyen göstergeler çağına geçilmiştir; hakikat ve ideolojiler, yerini simülasyonlara bırakır. Gerçeklik her manada yok olduğu için sistem bu yokluğu giderebilmek adına nostaljiye sığınarak gerçeğin kopyalarını hızlı bir şekilde üretmeye başlar. Böylece her şey gerçekliğini yitirdiği anda daha fazla nesnellik ve hakikat iddiasıyla piyasaya sürülerek ölmeden diriltme işlemine alınır.

Baudrillard modern dönem simülasyon evrenini Filipinler'deki Tasaday kabilesi üzerinden ele alır. Antropologlar tarafından keşfedilip ardından koruma adı altında yeniden ormana kapatılan kabile, bilimin kendi nesnesini simülakra dönüştürme sürecidir. Antropologlar ilkel kabilenin modern dünyayla ilişkiye girdiğinde yok olacaklarını fark ettikten sonra onları yapay bir güvenlik çemberine alarak dondurmuştur. Böylece kendi varlığını sürdürmek için sahte bir alan yaratılmış olur. Bu açıdan bakıldığında yerliler gerçek vahşiler değil, etnolojinin hayatta kalmaları için üretilmiş simülasyon modeli haline gelmişlerdir; artık onlar vahşiliklerini onları inceleyen bilime borçlu hale gelmişlerdir. Baudrillard bu durumu modern topluma genelleyerek açık hava müzesine dönüştürülen işçi mahalleleri gibi modern dünyada artık her bireyin birer Tasadaylı olduğunu iddia eder. Simülasyon evreninde artık saf ve doğal herhangi bir şey yoktur. Her türlü yaşam şekli bilim ve medya gibi alanların filtresinden geçerek göstergeye dönüşmüş ve simülakr haline gelmiştir (Baudrillard, 2003, s. 22-24).

Diğer yandan Baudrillard simülasyonun önemli özelliklerinden birinden söz eder; nesneler yok olmayarak aslından daha canlı ve kusursuz görünmeleri için yapay bir ölümsüzlüğe evrilmektedirler. Cenaze törenlerinde ölünün makyajla olduğundan daha doğal ve huzurlu gösterilmesi gibi sistem önce gerçeği öldürmekte ardından onu eksikliklerinden arındırarak ideal bir ikizini (simülakrını) yaratmaktadır. Bu evrede her şey kendi kopyasına dönüşerek orijinalini unutturmaktadır (Baudrillard, 2003, s. 28).

5. Metodoloji ve Yöntem

Bu çalışma, modern iktidar mekanizmalarının ve gösteri toplumunun birey üzerindeki baskı ve tahakküm biçimlerini sinema anlatıları bağlamında ortaya çıkarmak amacıyla yönetmenliğini Duncan Jones yaptığı *Moon* (2009) adlı anlatıyı incelemektedir. Çalışma sinemanın toplumsal gerçekliğin bir yansıması ve üretim alanı olduğu ön kabulünden hareketle Moon adlı filmi nitel metin çözümlemelerinden sosyolojik film analizi ve Teun Van Dijk'ın eleştirel söylem çözümlemesi yöntemlerini bağlamında çözümlenmiştir. Araştırma kapsamında ele alınan Guy Debord'un gösteri, Michel Foucault'nun biyopolitika ve gözetim, Karl Marx'ın emeğin yabancılaşması ve meta fetişizmi, Jean Baudrillard'ın simülasyon ve simülakr kuramları çözümleme anahtarları olarak kullanılmıştır. Bu bağlamda film karakterlerinin rutinleri, şirketin ideolojisi ve çalışma prensibi, emeğin metalaşması, uysal ve klon bedenlerin üretimi, gerçeğin bir simülakra dönüşmesi ekseninde sosyolojik okumaya tabi tutulmuş elde edilen sonuçlar bulgular kısmında tartışılmıştır.

6. Moon (2009) Filminin Eleştirel Söylem Çözümlemesi ve Sosyolojik Analiz Çerçevesinde İncelenmesi

6.1. Moon (2009) Filminin Sosyolojik Analiz Çerçevesinde İncelenmesi

6.1.1. Sam Bell'in Rutin Yaşamı ve Disiplin Mekanizması

Anlatıda Helium-3 madenini çıkarmak için görevlendirilen Sam'in tek başına Ay'daki rutin yaşamı sahnelenmektedir. Sam, her sabah koşu bandında spor yapar, bitkileriyle ilgilenir, asistanı Gerty ile sohbet eder, maket işleriyle uğraşır. Yalnız başına yaşamasına rağmen günlük rutinlerini hiçbir zaman terk etmez. İş dışındaki yaşamında rutine bağlı, düzenli bir yaşam sürer. Bu durum Foucault'nun iktidarın yalnızca iş yaşamında değil, iş dışındaki zamanının da bölünerek disipline edildiğine dair düşünceleri bu sahnede somutlanmıştır. Anlatıdaki iktidar (Lunar Endüstri), işçiyi (Sam) işiyle ilgilenmesinin yanında iş dışındaki zamanını da bölerek Sam'i rutin ve tekrarları olan bir makineye dönüştürmüştür. Bu durum disiplin toplumun en küçük yapı taşının da göstergesidir. Bu sahnelerde disiplin mekanizması mekân bağlamında ele alınmaktadır. Sam'in yaşadığı üs dışarıdan teknolojik imkanlarla donatılmış bir yer gibi görünmesine rağmen sosyolojik açıdan bakıldığında bir tecrit mekanıdır. Bu açıdan bakıldığında iktidar zor kullanmak yerine rutinler vasıtasıyla öznenin kendi kendisini denetlediği bir öz denetim mekanizması geliştirmiştir. Yapay zekâ asistanı olan Gerty ile olan konuşmaları işlevsel, raporlara bağlı ve iş bağlamındadır. Sam bu döngü içerisinde bir anlamda kendi yaşamının öznesi konumundan ziyade Lunar Endüstri şirketinin kontrol edilebilir bir parçası haline gelmiştir.

6.1.2. Kaza ve Klon Sam Bell'in Ortaya Çıkması: Metanın Üretimi ve Yabancılaşma

Sam Bell'in üssün dışında yaşanan bir aksaklık sonucunda tamir için gittiği yerde geçirdiği kaza sonrasında üssün revirinde uyanmış ve yeni klon olan Sam'le karşılaşmıştır. Klon Sam'ler

metanın egemenliği ve yabancılaşma kavramlarının somutlaştığı birer kırılma noktaları olarak görülebilir. Klon olan her iki Sam'de kendi fiziksel varlığına ve kimliğine yabancılaşmıştır. Marks'ın kavramsallaştırmasında işçi kendi emeğine ve ortaya çıkan ürüne yabancı hale gelmişken, anlatıda bu süreç daha ileri taşınarak işçinin kendisi bir meta haline gelmiştir. İktidar mekanizması (Lunar Endüstri) maliyetleri düşürmek ve elde ettiği kârı en yüksek seviyeye çıkarabilmek için bireyin eğitilmesi ve bakımı olan bir öznenen ziyade raf ömrü olan ve bu ömür dolduğunda yerine ikamesi yapılan bir yedek parça ya da tıpkı kullan at meta seviyesine indirgemıştır. Debord'un gösteri kavramında ileri sürdüğü yaşamın alanlarının imaj ve metaya dönüşmesi anlatıda Sam'in bedeninin seri üretime geçen bir çıktı olduğunu göstermektedir. İkinci klonun ortaya çıkması diğer yandan kapitalizmin sömürü ihtiyacının sınırları ne şekilde ihlal ettiğinin gerçekliğini ortaya koymaktadır.

6.1.3. İzolasyon ve Panoptikon

Sam Bell dünya ile canlı bağlantı kuramamasının nedeni teknik arıza olarak Gerty tarafından belirtilmiştir. Dünyayla kurulan kısıtlı bağlantı eş zamanlı olmayan kısa video mesajlar yoluyla gerçekleşmektedir. Bu durum Foucault'nun panoptikon modelinin dijital ve mekânsal bağlamda yeniden inşa sürecini temsil etmektedir. Jeremy Bentham'ın geleneksel panoptikon modelinde mahkûmlar merkezdeki bir kule tarafından izlenmekte ancak sürekli gözetim altında olmamasına rağmen mahkûmun sürekli gözetim altında olduğu izlenimine kapılarak oto denetim mekanizması geliştirmesini sağlamaktır. Moon evreninde de bu gözetim mekanizmaları Sam'in bilgi akışını engelleyerek mutlak bir kontrol sağlamaktadır. Lunar Endüstri Sam'i fiziksel olarak Ay'daki bir üsse kapatmanın yanında onu iletişimsel olarak yalıtarak dış dünyadan tamamen izole hale getirmiştir. Bu durum toplumsal bir varlık olarak bireyin sosyal bağlarının koparılacak sadece üretim yapan bir nesne konumuna indirgenmesine neden olmuştur. Canlı ve eşzamanlı iletişimin olmaması Sam'in sistemin ondan gizlediği birtakım bilgilere erişiminin önüne geçmektedir. Sam'in gerçekliği yalnızca şirketin kendisine sunduğu filtrelenmiş monitörler üzerinden algılanabilir. İktidarın bu süresiz iletişimsizliği Sam'i dış dünyadaki gerçekliğin bir parçası olmaktan çıkararak şirketin veri tabanındaki bir işlemsel birime indirgemıştır.

6.1.4. Simülasyonun ve Hipergerçeklik Algısı

Sam Bell'in eşinden gelen videolu mesajları ve kayıtların güncel kayıtlarmış gibi izlemesi ve odasını eşi ve çocuğunun fotoğraflarıyla süslemesi Jean Baudrillard'ın simülasyon ve simülakr kavramlarını aklı getirmektedir. Sam aslında toplumsal geçmişi olmayan ve teknik yollarla kopyalanan simülakrlardan oluşan bir yapay evrende yaşamaktadır. Sam'in aile özlemi ve anıları aslında gerçekliği olmayan ancak gerçekliğin yerine geçen kopyalardır. Bu açıdan bakıldığında Sam kodlanmış imgelerle yaşamını sürdüren sosyolojik bir simülakrdır. Hipergerçeklik açısından Sam'in duygusal bağ kurduğu anılar gerçek bir geçmişle alakalı olmayan geçmişin kusursuz ve manipüle edilmiş temsillerinden ibarettir. Böylece Sam gerçeğin yokluğu fark etmeden gerçeklik yerine geçen simülakrlarla daha gerçek bir biçimde yaşamaya devam etmektedir. Bu açıdan bakıldığında iktidarın (Lunar Endüstri) üretim süreçlerinin yanında hafıza, kimlik ve aidiyet gibi kavramları da inşa ederek bireyi simülakrlar üzerinden kurduğu yeni kusursuz yapay bir gerçeklik içerisine yerleştirmiş durumdadır. Lunar Endüstri şirketi ise oluşturulan hipergerçeklik sayesinde sömürüyü insani bir duruma (evine ve ailesine

kavuşmayı bekleyen Sam) büründürerek işçinin sisteme olan bağlılığını belirli insani duygular üzerinden garanti altına almıştır. Sam'ın yaşadığı anılar bir deneyimden ziyade devamlı olarak yeniden üretilen görüntüler dizisidir. Bu görüntüler yoluyla sahte bir eş, aile ve geçmiş üzerinden kimlik ve aidiyet kazanmış, gerçekliğin yerini alan bu durum simülakr evreninin somutlanmış bir örneğini oluşturmuştur.

6.1.5. Biyopolitika ve Yaşamın Metalaşması

Sam Bell, başka klonların olma ihtimaline karşı üssü aramaya başlar ve üssün alt katlarında gizli bir odada yüzlerce Sam Bell klonunu dondurulmuş ve yaşama döndürülmeye hazır halde bulur. Bu sahne Michel Foucault'nun biyopolitika kuramının görselleştirilmiş bir örneği olarak okunabilir. Yüzlerce klonun dondurulmuş halde bulunduğu oda iktidarın (Lunar Endüstri) nüfusu yönetmenin yanında laboratuvar ortamlarında da bedenleri birer meta gibi ürettiği ve hammadde olarak kullandığı görülmektedir. Bu biçimiyle yaşam ve ölüm arasındaki sınırların ortadan kalktığı ve biyolojik üretim süreçlerinin sermaye birikimi ve iktidarın kontrolüne girmiştir. Klonların dondurulduğu odadaki bedenler kapitalizmin iş gücü yaratmadaki ölümsüzlüğünü betimlerken kullanım ömrünü dolduran ya da son kullanma tarihine gelen klonların yerine yenisinin getirilmesi insan hayatının stoklanabilir bir meta durumuna geldiğini göstermektedir. Sam Bell'in dondurulmuş ve kullanılmaya hazır olan klonları bulunduğu sahne Foucault'nun bireyin bir özne olmaktan ziyade genetik sermaye ve teknolojik bir meta olarak kurgulandığı, bireyin yaşamının endüstriyel üretime dönüştüğü biyopolitika kuramını örneklemektedir.

6.2. Moon (2009) Filminin Eleştirel Söylem Analizi Çerçevesinde İncelenmesi

6.2.1. Anlatının Açılış Sekansı ve Lunar Endüstri Şirketinin Temiz Enerji Söylemleri

Anlatının açılış sekansında Lunar Endüstri şirketinin temiz enerji ve iyiliksever bir kurum olarak söylemleri bulunmaktadır. Lunar Endüstri şirketi dünyayı nasıl daha iyi bir yer haline getirdiğinden söz etmektedir.

Lunar Endüstri: *Çöllerde çiçek açtırıyoruz. Biz şu an dünyanın en büyük füzyon enerjisini üretiyoruz. Güneşten yayılan ve Ay'ın yüzeyindeki kayalıklarda toplanan enerjiyi makinelerle topluyoruz. Bugün yandığında zararlı atık bırakmayan Helyum 3 sayesinde dünyanın ihtiyacı olan enerjinin neredeyse %70'ini sağlıyoruz.*

Lunar Endüstri'nin enerji krizini çözdüğünü iddia eden yeşil imaj söylemleri ve mutlu aile tablolarıyla gösterdiği tanıtım filmi aslında bir rıza üretimi söylemini oluşturmaktadır. Lunar Endüstri kendisini kar odaklı kapitalist bir kurum olmaktan ziyade insanlığın kurtarıcısı konumunda çevre dostu bir şirket olarak tanımlamaktadır. Ancak bu kurtarıcı söylemin arka planında Ay'da bulunan uzay üssünde kurulmuş bir kölelik sistemi bulunmaktadır. Şirket daha fazla kar elde edebilmek amacıyla yüzlerce klon oluşturarak gelirlerini artırma yoluna gitmiştir. Şirket bu söylemleriyle kendi varlığını bireylerin kurtulmasının önündeki temel gelişim olarak gösterirken Ay'da yalnız başına çalışan Sam Bell'in yaşadıklarını ise ideallerine bağlı öznenin yaptığı fedakârlık olarak görselleştirir. Filmin açılış sekansındaki söylem, kolonyalist gücün kendi çıkarlarını tüm insanlığın çıkarıymış gibi lanse ederek kurmuş olduğu hegemonik söylem içerisine gizlemiştir. İzleyiciye sunulan temiz dünya ve enerji ihtiyacının karşılanması söylemi

Ay'ın karanlık tarafında laboratuvarlarda üretilen klonlarla gerçeğin maskelenmesinden ibarettir.

6.2.2. Yapay Zekâ Robotu GERTY ve Söylemleri

Ay'ın karanlık yüzeyinde tek başına Helyum 3 çıkarma işlemlerini yürüten Sam Bell'e GERTY adında yapay zekâ robotu yardım etmektedir. GERTY üssün yönetiminden sorumlu bir robot olarak Sam ile konuşur ve iletişim kurar. GERTY'nin iletişim biçimi şeffaf yardımsever ve alçak gönüllüdür. Bir yapay zekâ robotu gibi çalışmaktan ziyade insani özelliklerin atfedildiği, duygu barından bir şekilde konuşur. GERTY, Sam'e sana yardım etmek için buradayım, sadece senin güvenliğini sağlamaya çalışıyorum gibi empati içeren, koruyucu bir tavır takınır. Aslında GERTY bu dili kullanarak iktidarın ve denetim mekanizmalarını örten bir gardiyandır. GERTY, Sam sinirlendiğinde ya da öfkeli olduğunda sisteme karşı belirli tutumlar geliştirmesinin önüne geçmektedir. GERTY'e burada iktidarın bir temsilcisi olarak bakıldığında iktidarın halkı tahakkümü altına almak için emir vermek yerine şefkat ve yumuşak söylemlerle rıza üretiminin nasıl gerçekleştiği görselleştirilmiştir. Kullanılan dilin şefkat ve yumuşak söyleme dayanması Sam'i bağımlılık içerisinde tutar ve onu öznellikten edilgenliğe dönüştürür. GERTY'nin yapay zekâ olmasında rağmen ses tonundaki sahte duygusallık, tahakkümcü öznenin söylemleriyle bireyin rızasını almak için oluşturduğu sahne bir manipülasyon yöntemidir.

6.2.3. GERTY'nin Teknik Arıza Söylemleri

Sam uzay üssünde tek başına yaşamakta, dünya ile canlı bağlantı kuramamaktadır. Bu durumun sebebi GERTY'e göre iletişim uydularında yaşanan teknik arıza olarak dile getirilmektedir. Sam sadece mesajlara gecikmeli olarak video vasıtasıyla ulaşabilmektedir. İletişim uydularındaki teknik arızaya yapılan vurgu iktidarın kasten gerçekleştirdiği sansürü teknik ve kendi elinde olmayan işlemlerden ötürü olarak ifade etmesidir. Bu açıdan bakıldığında arıza ve aksaklık gibi kavramlar bireyin kendi iradesinin dışında gerçekleşen teknoloji kaynaklı durumlara atıfta bulunarak sistemsiz sansür mutlaklaştırılarak doğal hale getirilebilmektedir. Şirket Sam'in dünya ile eşzamanlı bağlantı kurmasını istediğinden sinyal bozucular vasıtasıyla Sam'in dış dünya ile bağlantısını koparmıştır. Bu durum dijital tecrit edilme olarak dijital bir panoptikon oluşturur. GERTY panoptikonun gardiyanı Sam ise faili durumundadır. Sam'e iletilen teknik arıza söylemi dünya ile kurulamayan iletişimin suçlusunun Lunar Endüstri değil teknik sorunlar ve teknolojik yetersizlikler olarak ifade edilmesi Sam'in öfkelerini yönelteceği hedefin ortadan kalkmasını sağlamaktadır. Dilsel olarak oluşturulan bu sahte gerçeklik kurumsal yapıların ideolojik ve tahakkümcü eylemlerini nasıl maskeleyerek meşru hale getirdiğinin görselleştirilmiş örneğidir.

6.2.4. Eve Dönüş Ütopyası ve Sahte Gelecek Hayali

Sam Bell uzay üssünde bulunacağı süre konusunda Lunar Endüstri şirketiyle üç yıllık sözleşme imzalamıştır. Anlatı bu üç yıllık sürenin bitmesine yakın bir tarihi ele almaktadır. Üç yıllık sözleşmesinin bitimine çok az bir süre kalan Sam, eve dönüş için gün saymaktadır. Evine ailesine ve kızına kavuşmanın umuduyla son günlerini geçiren Sam, GERTY ile konuşmalarında sürekli eşinden ve kızından söz eder. Ancak eve dönüş umudu sistemin kölelik ve klonları imha etmek için kullandığı bir söylemin inşa sürecidir. Sam açısından bakıldığında

ortada sözleşme ya da seçme hakkı bulunmamaktadır. Sam Lunar Endüstri tarafından üretilmiş bir nesne durumundadır. İktidar (Lunar Endüstri) sözleşmeyi araçsal hale getirerek tahakküm ve sömürgeciliği gönüllü bir iş ilişkisi olarak söylemsel ve dilsel düzeyde oluşturmaktadır.

Eve dönüş ve aile gibi olgular Sam'in duygusal dünyasını oluşturan ve güdülenmesini sağlayan temel argümanlardır. Üç yıl sonra kullanım ömrü sona erecek olan klon, süresinin tamamını güdülenmeyle birlikte verimli geçirebilmesi için sahte bilinç ve anılar zihnine yüklenmiştir. Klonların evlerine döneceklerine olan tam inançları aslında onların sürelerinin sonunda dünyaya gönderileceklerine inandıkları fırındır. Dünyaya geri döneceğine inanan klon fırına girecek ve yok olacaktır. İktidar bu imha sürecini maskeleyen *eve dönme* durumu gerçeği gizleyen dilsel bir söylemden ibarettir. Lunar Endüstri böylece bireylerin insani ve kırılğan duygularını sömürerek işçilerin sadakatle rıza göstererek sömürüyü bir tür bireysel arzu nesnesi haline getirmektedir.

6.2.5. Klon Sam'lerin Çatışması: İktidarın Söylemlerinin Kırılması

Sam uzay üssü dışında bir kaza geçirir ve gözlerini uzay üssünde açar. Araçtan nasıl çıkarıldığı ve üsse döndüğü konusunda bilgisi yoktur. Çok geçmeden üste kendisinin aynısı olan bir Sam'in olduğunu fark eder. İki Sam birbirlerini gördükleri ilk andan itibaren saldırgan davranışlarda bulunarak kendilerinin orijinal Sam olduğunu, diğerinin klon olduğunu söylerler. Lunar Endüstri iki işçiyi karşı karşıya getirerek kimlik ve mülkiyet söylemleriyle birbirlerini tehdit etmelerine neden olmaktadır. Lunar Endüstri şirketi işçilerin orijinal-klon tartışmaları arasında kendi varlığını onların diyalogları üzerinden meşru hale getirmektedir. Ancak her iki klon Sam'in üs içerisinde bulunan yüzlerce klonu ve dünya ile iletişimi kesmek için bilinçli olarak yerleştirilen sinyal kesicileri bulması üzerine Lunar Endüstri'nin söylemlerini ve kurumsal dilinin dışına çıkarak tüm Sam'lerin klon olduğunu fark ederler. İki Sam arasındaki çatışma durumu sona erer ve birer kopya olarak üsse hapsedilmiş oldukları gerçeği, yerini sistemin sömürünü ortaya çıkarmak için dayanışma biçimine dönüşür. Her iki Sam de ortak olarak oluşturduğu söylem ve Lunar Endüstri'nin söylemleri ve vaatlerinin aksine hareket ettiği yöndeki kurumsal yalanlarını ortaya çıkaran söylemsel bir direniş pratiğidir.

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Gösteri toplumunda emek ve birey kimliğinin metaya nasıl dönüştüğünü, iktidarın bu süreci hangi söylemsel stratejilerle meşru hale getirdiğini, toplumsal gerçekliğin inşa sürecinde ideolojinin temsili olan sinema anlatıları bağlamında ele almayı amaçlayan bu çalışma, 2009 yılında çekilen ve yönetmenliğini Duncan Jones'in yaptığı Moon filmi sosyolojik ve eleştirel söylem çözümlemesi yöntemine göre incelemiştir. Moon filmi bağlamında yapılan sosyolojik ve eleştirel söylem analizleri, anlatının geleceğe yönelik distopik bir anlatı olduğundan ziyade kapitalizmin ve neoliberal politikaların günümüzde geldiği durumu sinematik unsurlar yoluyla ortaya koyduğunu göstermektedir. Debord'un gösteri toplumu kavramsallaştırması, Foucault'nun biyopolitikası, Baudrillard'ın simülasyon ve simülakr kavramları ile Marx'ın yabancılaşması kuramına uzanan disiplinlerarası bu çalışma Sam Bell'in tek başına uzay üssündeki durumunun günümüz iş dünyasının küresel ölçekteki durumuyla paralellik gösterdiği görülmektedir. Anlatı kapitalist sistemin proletaryayı çalıştırmak için artık zor kullanma ya da

rıza üretimine gereksinim duymadığı göstermektedir. Sömürü düzeni proletaryanın genetik kodlarına, kurduğu hayallere ve insani duygularına içkin durumdadır.

Sam Bell, Debord'un eserinde tanımladığı var olmak, sahip olmak ve gibi görünmek aşamalarının yansımalarını somut hale getirmektedir. Anlatının ilk sahnelerinde kendi yaşamını deneyimleyen ve bireysel bir varoluşa sahip olduğunu düşünen Bell, anlatının devamında bedeni, emeği ve yaşamının şirket tarafından kontrol edildiği bir üretim nesnesi haline geldiğini anlamaktadır. Sahip olduğunu zannettiği kimlik ve geçmişin kendisine ait olmadığını fark eden Bell bireyin varoluşunun da meta haline geldiği düzenin betimlemesini yapmaktadır. Debord açısından bakıldığında anlatı gerçek yaşamın yerini temsillere bıraktığı kimliğin yerine simüle hale gelmiş bir benliğin geçtiği toplumsal durumun eleştirisini yapmaktadır.

Bu çerçeveden bakıldığında Sam Bell, kendisinin patronu olduğunu düşünen aslında kendi sömürü düzenini kendisinin ürettiği modern çalışan bireyin temsili olarak karşımıza çıkmaktadır. Uzak üssünün yapay zeka aracı olan GERTY'nin kurduğu sevecen, mantıklı ve insani iletişim biçimi, günümüzde modern iş yaşamında karşılaşılan esnek mesai saatleri, performans ödülleri gibi uygulamalarla paralellik göstermektedir. Lunar Endüstri'nin bu iyilik sever ve iklim akılcı dili, çalışan bireylerin eleştirel sorgulama yeteneklerini pasivize etmek için kullandığı söylemsel manipülasyon biçimidir. Sam Bell'in üç yıllık kullanım süresinin dolarak sistem tarafından yok edilmesi günümüz toplumunda beyaz yakalı çalışanların aşırı çalışma pratikleri yüzünden tükenmesi ve sistemin dışına itilerek yerine daha enerjik, yeni ve hevesli bir kopyayla devam etmesi arasında pratikle herhangi bir fark bulunmamaktadır.

Bu açıdan bakıldığında anlatı temsillerinin günümüz modern toplumlarına denk düşen biçimi aşağıdaki gibidir.

Çizelge 1. Moon Filminin Sosyolojik Okuma Sonucunda Günümüzdeki Karşılığı

Karakterler ve Unsurları	Anlatıdaki İşlevi ve Anlamı	Günümüzdeki Karşılığı	Açıklama
Sam Bell (Klonlar)	Lunar Endüstri tarafından üretilen ve kullanım ömrü 3 yıl olan işçi	Modern beyaz yakalı / herhangi bir güvencesi olmayan çalışan	Yeri sürekli doldurulabilir çalışan. Çalışma azmi bittiğinde yerine ikamesi sağlanabilecek kişi.
GERTY (Yapay Zeka Robotu)	Sam'in yardımcısı olan ona sevecen şekilde yaklaşan ancak varlığının üretimin devam etmesi olan robot	İnsan kaynakları (İK) politikaları	Biz bir aileyiz söylemleri. Kurumsal sözde iyilikseverlik.
Sam Bell Klon Deposu	Kullanılan Sam'lerin ömürleri bittiğinde yerlerine geçecek olan uyandırılmayı bekleyen işçiler.	Yedekte tutulan iş gücü ve yeni mezunlar	Sistemin dışında sıra bekleyen işsiz ve hevesli kesim.

Teknik Aksaklıklar	Dünya ile eşzamanlı gerçekleştirilecek olan iletişimin bilinçli olarak kesilmesi	Algoritmalar ve manipülasyonlar	Sistem gereksinimleri ve hukuki prosedürler yoluyla doğallaştırılan işlemler.
Sözleşme (Eve Dönüş)	Sam'in 3 yıl boyunca çalışmasını motive eden ve gerçek olmayan anlaşma.	Kariyer aşamaları	Terfiler, primler ve emeklilik hayalleri
İki Klon Sam'in Karşılaşması	Karşılaşan klonların önce çatışması sonrasında kolektif hareketi	Sınıf Bilinci/ Direniş Unsurları	Çalışanların rakipler olarak değil, birlikte gerçekleştirdikleri uygulamalar.
Üs (Sam'in Çalışma Ofisi)	Sam'in dış dünyadan yalıtıldığı evi ve işyeri.	Uzaktan Çalışma/ Evden Çalışma	İş ile iş dışı zamanın ortadan kalktığı, 7/24 iş çalışma saatleri.

Moon bireylerin uysallaştırılarak, bedenine, ürettiği ürüne yabancılaştıran kapitalist sistemin yol haritası olarak değerlendirilebilir. Anlatı distopik unsurlar barındırsa da her iki Sam'in söylemlerini değiştirerek şirketin söylemlerinin aksine gerçekleştirdiği işlemler sosyolojik olarak bir çıkış yolu da göstermektedir. Sistemin oluşturduğu simülakrlar, dijital gözetim mekanizmaları ve genetik çoğaltılma rağmen sömürü düzeni içerisinde gerçekleştirilen bu dayanışma insani direncin çeşitli şart ve koşullarda devam edebileceğini göstermektedir. Anlatının sonunda klonlardan birinin kapsüle binerek dünyaya gelmesi sistemin kendi içerisinde kurduğu kapitalist, kolonyal ve silümağrlarla dolu dilsel ve mekânsal düzene verilmiş direniş pratiğidir.

Kaynakça

- Baudrillard, J. (2003). *Simülakrlar ve Simülasyon*. İstanbul: Doğu- Batı Yayınları.
- Bentham, J. (2016). Mektup II Hapishane Gözetim- Evi İçin Bir Plan. B. Çoban, & Z. Özarslan içinde, *Panoptikon: Gözün İktidarı* (s. 14-15). İstanbul: Su Yayınları.
- Bentham, J. (2016). Mektup I Gözetleme İlkesi Düşüncesi. B. Çoban, & Z. Özarslan içinde, *Panoptikon: Gözün İktidarı* (s. 12-13). İstanbul: Su Yayınları.
- Çoban, B. (2016). Gözün İktidarı Üzerine. B. Çoban, & Z. Özarslan içinde, *Panoptikon: Gözün İktidarı* (s. 111-138). İstanbul: Su Yayınları.
- Debord, G. (1996). *Gösteri Toplumu*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Dijk, T. V. (1998). *Ideology A Multidisciplinary Approach*. London- Thousand Oaks- New Delhi: SAGE Pulication.
- Foucault, M. (1992). *Hapishanenin Doğuşu*. Ankara: İmge Yayınları.
- Foucault, M. (2007). *Cinselliğin Tarihi*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Marx, K. (2003). *Kapital I Kapitalist Üretimin Eleştirel Bir Tahlili*. İstanbul: Eriş Yayınları.

Özden, Z. (2004). *Film Eleştirisi Film Eleştirisiyle Temel Yaklaşımlar ve Tür Eleştirisi*.
İstanbul: İmge Kitabevi.

TUVALDEN OYUN MOTORUNA VAN GOGH'UN DİJİTAL OYUN DÜNYASINA ETKİLERİ

Doç. Gülşah ÖZDEMİR

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi,

gtontu@cumhuriyet.edu.tr,

Orcid ID:0000-0002-3768-9230

ÖZET

Popüler kültüre birçok açıdan konu olan, günümüzün en ünlü ressamlarından biri olarak kabul gören Vincent Van Gogh modern sanatın gelişiminde çok önemli bir yere sahiptir. Travmalarla dolu kısacık hayatına bir kriz anında son veren sanatçı hüznün ressamı olarak da anılmaktadır. Fırça darbeleri ile tasvir ettiği hareketli kompozisyonlarında doğayla olan bağı ve duygusal yaşamını resimlerine aktarışı onun sanatının en belirgin özellikleridir. Dünyayı kendine has algısı ve psikolojik problemleri eşliğinde yeniden yorumlayan sanatçının eşsiz üslubu, travmaları, hastalığı ve yalnızlığı sinemaya, edebiyata, reklam dünyasına, animasyonlara ve dijital sanatlara kadar geniş bir alana ilham vermiştir. Özellikle dijital oyun tasarımı alanına yaptığı etki şaşırtıcıdır. Van Gogh'un yarattığı iki boyutlu sessiz dünya dijital oyunlar ile içinde hareket edilebilen, sesler duyulabilen sanal ve sanatsal bir evrene dönüşmüştür. Sanatçının hayat hikayesi, mektupları, psikozları ve sanatsal sancıları birçok oyuna doğrudan konu olmuştur. İncelenen oyunlarda Van Gogh'un sanatsal ve biyografik etkisi, çatışma mekaniği, karakter tasarımı, bulmaca yapısı, bölüm düzeni, mekân ve görsel stil gibi farklı noktalarda kendini göstermektedir. Araştırmada bahsi geçen oyunlarda sanatçının portreleri oyun karakterine dönüşürken eserlerinde betimlediği yıldızlı gökyüzü, buğday tarlaları, yatak odası, ayçiçekleri ve gece kahvesi oynanabilir mekanlar olarak yeniden kurgulanmıştır. Sanatçının hayat hikayesinde karşılaştığı zorluklar oyunda aşılması gereken engeller ya da düşmanlar biçiminde sunulabilmekte ve macera, yapboz, keşif, gizli nesne gibi bulmacalara adapte edilebilmektedir. Bu çeşitlilikle çevrelenen türlerarasılık farklı oyuncu profillerinin ilgisini çekmektedir. Çalışmanın amacı, Van Gogh'un sanatsal ve kişisel hayatının dijital oyun tasarımına nasıl dönüştürüldüğünü incelemektir. Sonuç olarak araştırma, sanatçının yaşamı ve yaratıcı mücadelesinin nasıl oyunların anlatısal ve mekanik yapısına dönüştürüldüğünü ortaya koymuştur.

Anahtar Kelimeler: Resim Sanatı, Vincent Van Gogh, dijital oyun tasarımı, sanat tarihi.

FROM CANVAS TO GAME ENGINE: VAN GOGH'S INFLUENCE ON THE DIGITAL GAMING WORLD

ABSTRACT

Vincent van Gogh, considered one of the most famous painters of our time and a subject of much popular culture, holds a crucial place in the development of modern art. The artist, who ended his short, traumatic life in a moment of crisis, is also known as the painter of sorrow. His dynamic compositions, depicted with brushstrokes, reflect his connection to nature and his emotional life, which are the most distinctive features of his art. His unique style, his traumas, illness, and loneliness, reinterpreting the world through his own perception and psychological problems, have inspired a wide range of fields, from cinema and literature to advertising, animation, and digital art. His influence on digital game design is particularly striking. Van Gogh's two-dimensional, silent world has been transformed into a virtual and artistic universe where one can move around and hear sounds through digital games. The artist's life story, letters, psychoses, and artistic struggles have been directly incorporated into many games. In the games examined, Van Gogh's artistic and biographical influence manifests itself in various aspects such as conflict mechanics, character design, puzzle structure, level layout, setting, and visual style. In the games mentioned in the study, the artist's portraits are transformed into game characters, while the starry skies, wheat fields, bedrooms, sunflowers, and night cafés depicted in his works are re-imagined as playable settings. The challenges the artist faced in his life story are presented as obstacles or enemies to be overcome in the game and can be adapted into puzzles such as adventure, jigsaw puzzles, exploration, and hidden objects. This interdisciplinary nature attracts different player profiles. The aim of the study is to examine how Van Gogh's artistic and personal life is transformed into digital game design. In conclusion, the research reveals how the artist's life and creative struggle are transformed into the narrative and mechanical structure of the games.

Keywords: Painting, Vincent Van Gogh, digital game design, art history.

1. GİRİŞ

Günümüz sanat dünyasının en popüler sanatçılarından biri olan Vincent van Gogh, ruhsal çalkantılarla dolu yaşam öyküsü ve zamanının ötesinde ürettiği sanat eserleriyle farklı sanatsal ve kültürel projelerde tekrar tekrar yeniden yorumlanan kıymetli bir sanatçıdır. Psikolojik durumu, duygusal yaklaşımı, post-empresyonist tarzı, güçlü renkleri ve doğa ile olan ilişkisi, onun eserlerini hem sanat tarihinin hem de günümüz görsel kültürünün önemli bir parçası haline getirmiştir. Van Gogh, bugün sadece müzelerde bir şaheser olarak karşımıza çıkmakla kalmamakta, sinema dünyası, reklam piyasası, animasyon sektörü ve dijital oyun alanlarında da farklı üretim teknikleriyle yeniden üretilmeye devam etmektedir. Tüm bu alanlar arasında özellikle son yıllara damgasını vuran ve bir çığ gibi büyüyen dijital oyun piyasası popüler kültürü adeta ele geçirmektedir. Her türden hikâyenin, filmin, karakterin hayat bulduğu, yeniden yorumlandığı dijital oyun dünyasında Van Gogh'a da oldukça büyük bir yer verildiği görülmektedir. Sanatçının ilham verdiği ya da konu edildiği oyunların sayısı, çeşitliliği ve

etkileşim düzeyi ilgi çekici bir noktaya ulaşmıştır. Sanatçının eserleri ya da hayatı bu oyunlarda sadece arka plan olarak kullanılmakla kalmamakta aynı zamanda oyun mekaniklerini, bulmaca yapısını, karakter tasarımlarını, bölümler arası düzeni de etkilemektedir. Yıldızlı Bir Gece, Ayçiçekleri, Gece Teras Kahvesi, Arles'ta Yatak Odası, Buğday Tarlasında Kargalar gibi birçok şaheser sadece bakılan bir eser olmaktan çıkmış, içinde dolaşılan, sesi olan, birtakım görevler gerçekleştirilen mekanlara dönüşmüştür.

Bu makale kapsamında yapılan araştırmalar sonucunda Van Gogh'un konu edildiği birçok oyun ve sanal gerçeklik deneyimi projesinin bulunduğu, oyunlardan bazılarının tamamen Van Gogh'un hayatının ve eserlerinin konu edildiği, bazı dijital oyunlarda bazılarında sanatçının tek bir çalışmasına odaklanırken bazı oyunlarda birçok farklı sanatçının sanat eseri arasında Van Gogh'unkine de yer verildiği saptanmıştır. Buna dayanarak makalede sanal gerçeklik deneyimleri ve sanatçıya sadece bir bölümde yer veren dijital oyunlar kapsam dışında bırakılmış, sanatçının tüm hayatını tek bir resim ya da birkaç resmi üzerinden oyuna dönüştüren dijital oyunlardan özellikle Mission Sunlight /Mission Soleil, The Blue Bedroom ve Starry Knight isimli oyunlar ayrıntılı incelenerek diğer oyunlardan yüzeysel bahsedilmiştir.

2. AMAÇ

Bu çalışmanın amacı sanat tarihinin ünlü ismi Van Gogh'un yaşamı ve eserlerinin dijital oyun piyasasını nasıl etkilediğini, sanatçının ilham olduğu dijital oyunların görsel tasarım, karakter tasarımı, oyun mekanikleri ve anlatı yapısı bakımından incelenerek dijital oyunlara nasıl aktarıldığını ortaya koymaktır.

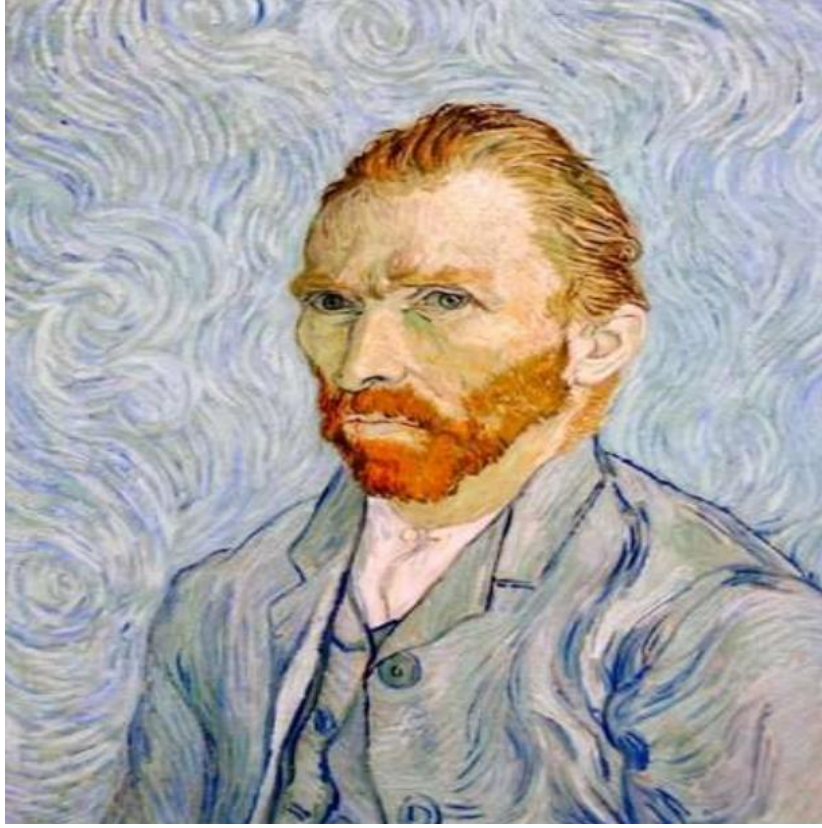
3. YÖNTEM

Bu araştırma nitel araştırma yöntemlerinden betimsel analiz ve belge inceleme gibi yaklaşımlar ile desteklenmiştir. Araştırmanın örneklemi Vincent Van Gogh'un yaşamı ve eserlerini merkeze alan dijital oyunlar arasından ölçüt örnekleme yöntemiyle seçilmiştir. Oyunlar arasından Van Gogh'a sadece bir bölüm ayıran oyunlar, sanatçının sanatsal üslubuna benzer görseller üreten oyunlar, etkileşimli VR projeleri, sanal müzeler kapsam dışında bırakılmıştır. Seçilen oyunlar anlatı yapısı, karakter tasarımı, mekân tasarımı, oyun mekanikleri, bulmaca sistemi ve eğitime katkı üzerinden incelenmiştir. Elde edilen verilere göre sanatçının hayatının ve eserlerinin farklı oyunlarda nasıl yeniden üretildiği değerlendirilmiştir.

4. VİNCENT VAN GOGH'UN HAYATI VE SANAT ANLAYIŞI

19. yüzyılın ortalarında Hollanda'da dünyaya gelmiş olan Vincent Van Gogh (Görsel 1), Post ekspresyonist sanatın önemli isimlerinden biridir. Protestan bir din adamının oğlu olan sanatçı, farklı meslekler ile meşgul olmuştur. Bir müddet bir sanat ticaret şirketinin ortağı olan amcasının yanında çalışmış, daha sonra üniversite eğitiminin kendisini aşan bir hedef olduğunu düşünerek, özellikle yoksullar ve ezilmişler arasında vaizlik ve misyonerlik yapmakla yetinmiştir (Atkinson, 2022, 971-975). Sanatçı uzun yıllarını din eğitimi ve misyonerlikle geçirdikten sonra 1880 yazında, 27 yaşındayken her şeyi ardında bırakıp sanatçı olmaya karar vermiştir (Ellis, 2020, 51-52). Van Gogh'un sanat anlayışı doğayı gözlemleyerek taklit etmekten ziyade onu duygularıyla yorumlamak üzerine gelişmiştir. Bir dışavurumcu olarak

gerçekliği ruhsal deneyimleriyle tuvale yansıtmıştır sanatçı. Belirgin fırça darbeleri, zıt renklerin bir arada kullanımı, hareketli kompozisyonlar sanatçının kendine has olan üslubunun önemli özellikleri arasındadır. 10 yıl süren sanat hayatı boyunca birçok eser üretmiş olan sanatçının eserleri arasında en önemlileri *Yıldızlı Gece*, *Ayçiçekleri*, *Arles'daki Yatak Odası*, *Geceleyin Kafe Terası*, *İrisler*, *Kulağı Bandajlı Otoportre*, *Kargalarla Buğday Tarlası*, *Gece Kahvesi* isimli yağlıboya resimleridir. Ürettiği eserlerle ortaya koyduğu sanatsal bakış açısı sanatçının hayata ve doğaya dair gözlemlerini duygularıyla harmanlamasına olanak tanımıştır. Sanatçı bu süreçte bir yandan yoğun bir şekilde çalışıp eser üretirken diğer yandan geçim mücadelesi vermiş ve ruhsal problemleri de giderek artmıştır. Kardeşi Theo, sanatçının içinde bulunduğu tüm sıkıntıların farkındadır ve onun kederini biraz da olsa hafifletmek için sanatçıya maddi destek sağlamıştır. Van Gogh, Theo'ya yazdığı mektuplardan birinde şu sıralar iyi olduğunu fakat içinde belli-belirsiz bir hüznün sürüp gitmekte olduğunu yazmıştır (Van Gogh, 1985, 224). Hüzünle yoğurulmuş resimlerinde gece, kargalar, tarla işçileri, gün batımı, fakir halk, üzgün portreler yoğun biçimde ele alınmıştır. Ögel, Van Gogh'un kulağı sargılı olduğu zamana ait portresinde depresyon, teslimiyet ve kendini yutup yok etmek isteğinin izleri olduğunu belirtmiştir. Yazara göre bu portre yaşamın zorlukları ile yoğurulmuş bir keder taşımaktadır hatta gözyaşlarına boğulsa şaşırılmayacak bir yüz ifadesine sahiptir (Ögel, 1998, 4). Sanatçının kendi kulağını kesmesi hadisesinden sonra hastalığının daha da ilerlediği düşünülmüş ve akıl hastanesinde yıllarını geçirmiştir. Her ne kadar uzun uzun tedavi edilse de sanatçı yoğun ruhsal problemlerini bir türlü aşamamıştır. “Terk edilme, bitiş, belki de simgesel bir bedensel intihar girişimi olan kendinden bir parça kesme ve bunu takip eden sağlığın yitimi, gidiş, hastaneye hapsolme... Tümü de ruhsal içerikte ölümü simgeler” (Yıldırım, 2015, 238). Hastaneden çıktıktan sonra Arles'daki evine geri dönmüş fakat sanatçının psikolojisi daha da kötüleşmiştir. Sanatçıyı daha da aşağı çeken kederine son vermek için resim yapmak için gittiği tarlaların arasında kendini karnından vurmuştur. Bunun üzerine evine gitmiş ve 2 gün süren tedavi girişimlerinin ardından 37 yaşında hayata gözlerini kapatmıştır. “Ölürken söylediği son sözler olan *la tristesse durera toujours* yani *hüzün sonsuza dek sürecek*” (Tunçalp, 2019) sanatçının yaşama umudunun kalmadığının göstergesi olmuştur. Van Gogh'un hüznle dolu yaşam öyküsü resimlerine yansımış ve sanat izleyicisini derinden etkilemiştir. Sanatçının psikolojik durumu ile resimlerindeki üslup ve öğeler arasında derin bir bağ oluşmuştur ve bu görsel bağ onu temsil eden bir simge olarak algılanmaktadır. Büyük kitlelerce tanınabilir hale gelen sanatçının eserleri dijital dünyaya aktarıldığında ise güçlü görsel işaretlere dönüşmüştür.

Görsel 1. Vincent Van Gogh, Otoportre, 1867 (Heerlein, 2009, 3).

5. SANATIN DİJİTAL DÜNYADAKİ DÖNÜŞÜMÜ

Günümüzde sanat tarihinin ünlü sanat eserleri dijital dünyada çoğu zaman farklı disiplinler çerçevesinde yeniden ele alınabilmektedir. Bu disiplinler arasında özellikle dijital oyunlar oldukça popüler bir alan haline gelmiştir. Çağdaş anlatı ve etkileşim alanı olarak görülen dijital oyun dünyasında sanat eserleri içinde gezilebilen, değiştirilebilen ve yeniden düzenlenebilen bir mekâna dönüşmektedir. Sanat eserini müzede sabit bir yüzey olarak izleyen izleyici dijital dünyada eserin içinde koşan, arayan, bulan, savaşıyor ve benzeri eylemlerde bulunan aktif bir deneyimleyiciye dönüşmektedir. Dijital oyun dünyasında Van Gogh'un eserlerinde yer alan kendine has imgeleri çeşitli çatışmalara ve bulmacalara zemin oluşturmaktadır. Dijital oyun dünyasında Van Gogh'un sadece eserleri değil, hayat hikayesi, duygusal durumu ve psikolojik sorunları da birer oyun kurgusuna dönüşebilmekte ve böylece sanatçının yaşamı ve sanatı görsel, anlatsal ve mekanik olarak yeniden düzenlenebilmektedir.

6. VAN GOGH'UN HAYATINDAN VE SANATINDAN ESİNLENİLEN OYUNLAR

Oyun sektöründeki oyunları kategorilere ayırmak oldukça zordur. Dijital oyunlarda oyun piyasasının hızlı evrimi, türleri arasındaki sınırların net olmaması ve bu yüzden türleri birbirinden ayırt etmenin zorlaşması karşısında sınıflandırmada tutarlılık sağlamak zor görünmektedir (Starosta vd., 2024, s. 1). Böhm'e göre ise teoriyi ve analizi, önceden tanımlanmış kategorileri genişletmeye, iyileştirmeye veya uyarlamaya olanak tanıyan dinamik bir süreçte bütünleştirmek önemlidir (Böhm, 2004, akt. Malliet, 2007). Yani kullanılan kategoriler sabit olmamakla birlikte teori ve analiz süreçleri genişletilebilmekte veya ihtiyaca

göre yeniden uyarlanabilmektedir. Çeşitli oyun siteleri incelendiğinde Van Gogh'u ele alan farklı kategorilerde oldukça fazla oyun üretildiği görülmektedir. Bu doğrultuda bahsi geçen oyunların kategorileri araştırmanın amacına göre belirlenmiş ve 3 ayrı kategori ile sınırlandırılmıştır. Bunlar arasında özellikle eğitsel macera / birinci şahıs keşif kategorisinde *Mission Sunlight* / *Mission Soleil*, Etkileşimli görsel roman / biyografik anlatı kategorisinde *The Blue Bedroom* ve boss rush / aksiyon kategorisinde *Starry Knight* oyunu en çok dikkat çekici olan dijital oyunlardır. Bu oyunların ortak özelliği Van Gogh'un sanatsal tarzının taklit edilmesinin ötesinde, hayatının, eserlerinin, ilişkilerinin ve eser üretim süreçlerinin dijital oyuna dahil edilmesidir. Bu tarz unsurlar her bir oyunda farklı şekillerde oyuna dahil edilmiştir.

İlk olarak bahsedilmesi gereken dijital oyun Van Gogh'tan ilham alınarak Fransız multimedya stüdyosu *index+* ve *Media Factory* tarafından 1998 yılında geliştirilen ve yayınlanan bir ortak yapım olan *Mission Soleil* / *Mission Sunlight*'tır (Görsel 2). Büyük kısmı resimlerin içinde geçen oyunda sanatçının eserleri birer aksesuar olmaktan fazlasını yapmaktadır. Oyunun giriş videosunda görüldüğü kadarıyla; solup giden güneşin tüm renkleri de yanında götürdüğü mekân Van Gogh'un dünyası değildir, burası distopik, tuhaf bir gerçeklik ortamıdır (Wawzonek, 2025). Birinci şahıs bakış açısına sahip bir oyun olan *Mission Sunlight*, Vincent Van Gogh'un tablolarının gerçek zamanlı 3 boyutlu olarak yeniden oluşturulduğu eğitici bir macera oyunudur. Olaylar, gelecekteki bir şehirdeki bir müzede geçmektedir. Burada gökyüzündeki güneş ve Van Gogh tablolarındaki renkler aniden kaybolmuştur. Oyuncunun görevi, bu tabloların içine girerek her şeyi eski haline getirmektir. Bu, kayıp parçaları bulup yerine koymak, gizli nesneleri bulmak, birbirine karışmış karakterleri düzenlemek gibi küçük bulmacaları çözerek yapılmalıdır. Her bulmacayı çözen oyuncu, Van Gogh'un kendisi tarafından verilen bir ayçiçeği ile ödüllendirilmektedir; Van Gogh ise oyun boyunca eserleri hakkında sık sık eğitici yorumlar yapmaktadır (MobyGames, t.y.). Oyunun anlatı yapısı kurmaca bir kurtarma hikayesine sahiptir. Oyuncudan tablonun içine girerek kaybolan öğeleri geri getirmesi beklenmektedir. Tekrar canlanan eserler anlatının temel amacını oluşturmaktadır. Oyunun karakter tasarımında öne çıkan bir karakter bulunmamakta onun yerine oyuncuya oyun hakkında bilgi veren eğitsel bir oyun rehberi göze çarpmaktadır. Eserlerde yer alan figürler ise oyundaki anlatının bir parçası olarak kurgulanmıştır. Mekân tasarımında Van Gogh'un eserleri üç boyutlu ve içinde gezilebilen bir mekanlara dönüşmüşlerdir. Mekânın genişlemesine sebep olan bu kurgu sebebiyle eserlerde yer almayan ayrıntılar oyun geliştirici tarafından eklenmek durumunda kalmıştır. Oyun mekanikleri nesne bulma, eksikleri tamamlama, keşfetme ve görevlerin tamamlanması üzerine kurulmuştur. Oyunda ilerlemeyi sağlayan mekanik yapı oyunun sonunda eserlerin eski haline dönüşmesidir. Oyunun bulmaca sistemi ise eksik ve kayıpların bulunması, doğru yönün belirlenmesi ve görevlerin tamamlanması üzerine kurulmuştur. Bazı görevlerin bitiminde oyuncuya sanatçı ve eseri hakkında bilgi vermesi bulmaca ve eğitim süreçlerinin bir arada verildiğini göstermektedir. *Mission Soleil* / *Mission Sunlight* oyununun sanat eğitimine katkı sunması; oyuncunun Van Gogh'un eserleri hakkındaki gerçekleri öğrenmesi, resimler arasında karşılaştırma yapabilmesi ve kompozisyon, renk gibi konularda bilgi sahibi olabilmesi üzerine yoğunlaşmaktadır.

Görsel 2. Mission Soleil'de “Geceleyin Kafe Terası” (1888), (Wawzonek, 2025).

Bir diğer oyun etkileşimli görsel roman ve poin-and-click kategorisinde yer alan *The Blue Bedroom*’dur (Görsel 3). Oyun, bağımsız oyun geliştiricisi Alfred Reinold Baudisch tarafından 8 Ekim 2021 tarihinde bir oyun geliştirme yarışması olan Ludum Dare 49 için 3 gün gibi kısa bir sürede üretilmiş ve ardından Itch.io platformunda yayınlanmıştır. Single-player bir oyun olan *The Blue Bedroom*’da oyuncular Van Gogh’un Fransa’nın Arles kentinde kaldığı süre boyunca attığı adımları ve yarattığı eserlerini takip etmekte, Kardeşi Theo’ya yazdığı gerçek mektuplardan alıntılanan sözlerini okumakta, Gauguin ile birlikte Sarı Ev’de bir sanatçı topluluğu kurma arzusunu keşfetmekte, Van Gogh’un mutlu günlerinden ve eserlerinden, ruhsal çöküntüsüne ve istikrarsızlığına kadar uzanan yolculuğunu deneyimlemektedir (Baudisch, 2021). Anlatı yapısı Van Gogh’un Arles dönemini merkeze alan oyun sanatçının yaşam hikayesi ve kardeşine yazdığı gerçek mektupları konu edindiği için incelenen oyunlar arasında belgesel anlatıya en yakın anlatım biçimini kullanan örnektir. Oyunun karakter tasarımının merkezinde Van Gogh yer almaktadır. Sanatçının otoportreleri kullanılarak oluşturulan karakterinin yanısıra Gauguin ve Theo da yardımcı karakterler olarak kullanılmıştır. Van Gogh’un ünlü yatak odası, sarı evi, Arles ve çevresini betimlediği resimleri oyunun mekân tasarımlarında kullanılmış ve bu mekanlar da mücadele alanı değil, sanatçının yaşamının belirli dönemleri arasında geçiş sağlamak amacıyla kurulan bağlantı noktaları olarak tasarlanmıştır. Oyun mekanikleri sahneler arasında ilerleme, mekanları inceleme, mektupları okuma ve gizli içerikleri bulma üzerine kuruludur. Oyuncu ekrana gelen metinleri okumak zorunda ve ancak bu şekilde ilerleyebilmektedir. Oyunun bulmaca sistemi mektuplar, resimler ve olaylar üzerinden problem çözme sürecini tamamlamak üzerine kuruludur. Daha çok anlatısal bir keşif sunan oyun süresince mantık bulmacaları ve geleneksel kaçış mücadelelerine sınırlı şekilde yer verilmiştir. Tıpkı *Starry Knight* oyununda olduğu gibi *The Blue Bedroom*’un da sanat eğitime katkı

sunması; sanatçının hayatının bir bölümünü de olsa gerçeklere dayanarak kurgulaması, duygusal/ruhsal sıkıntılarını gerçek kaynaklar aracılığıyla yansıtması ve mektuplarını olduğu gibi oyuna aktarması gibi anlatılar üzerinden gerçekleşmektedir.

Görsel 3. The Blue Bedroom oyunundan bir kare (Baudisch, 2021).

Son olarak boss rush / aksiyon kategorisinde yer alan ve 2021 yılında Peace Blvd Games tarafından geliştirilen *Starry Knight* oyunundan bahsetmek yerinde olacaktır. Bu oyun Vincent Van Gogh'un tablolarından esinlenilerek üretilmiş bağımsız bir oyundur (Görsel 4). Tek oyunculu, düz bir hat üzerinde ilerlenen, hikâye odaklı bir 2D boss rush/ aksiyon oyunudur. Rekabetçi ya da multiplayer bir alt yapısı bulunmayan oyunda aktif bir oyuncu kitlesi bulunmamaktadır (Peace Blvd Games, 2021). Oyun yaklaşık 1.5-4,5 saat arasında tamamlanabilmekte, hikâyeyi tamamlayan oyuncu oyunu bırakmaktadır (HowLongToBeat, t.y.). Oyunun anlatısında sanatçının yaşadığı hayat mücadeleleri dolaylı çatışmalar halinde sunulmaktadır. Oyun süresince oyuncu Van Gogh resimleri içinde ilerlemekte ve sanatçının yaşadığı zorluklarla mücadele etmektedir. Başka bir deyişle sanatçının hayatı boyunca yaşadığı olumsuzluklar anlatı düzeyinde aşılması gereken engeller şeklinde düzenlenmiştir. Oyun için üretilen karakter tasarımları sanatçının eserlerinde var olan figürler ve nesnelerden faydalanılarak tasarlanmıştır. Sanatçının eserlerinde sabit bir şekilde duran görsel imgeler oyunda saldırabilen ve oyuncunun ilerlemesine engel olan karakterler olarak dönüştürülmüştür. Böylelikle sanatçının eserleri düz bir arka plan olarak kullanılmamış, oyunun dinamiğine dahil edilmiştir. Oyunun mekân tasarımları da tıpkı karakter tasarımları gibi sanatçının eserlerinde yer alan mekanlar kullanılarak oluşturulmuştur. Buğday tarlaları, yıldızlı gökyüzü ve benzeri manzaralar mücadele alanları olarak kullanılmıştır. Sanatçının eserlerinde yer alan mekanlar değiştirilmeksizin yeniden düzenlenerek oyuncunun hareket ve çatışmalarına uygun şekilde hazırlanmıştır. Böylelikle resim yüzeyi içinde hareket edilebilen bir oyun alanına

dönüştürülmüştür. Oyun mekaniğini boss savaşları oluşturmaktadır. Oyuncu saldırıya geçme, kaçma, savunma gibi eylemler gerçekleştirerek bir sonraki bölüme geçebilmektedir. Her tamamlanan bölüm sonrasında yeni yetenekler elde edilmekte ve Van Gogh'un hayatı boyunca yaşadığı mücadeleler oyun gelişimi ilişkilendirilmektedir. Oyunun bulmaca sisteminde düşman saldırı örüntülerini çözmek ve strateji geliştirmek suretiyle bir problem çözme süreci geliştirilmiştir. Oyunda şifre veya nesne bulmacaları bulunmamakla birlikte oyuncu oyunun saldırı ve savunma sistemini anlayarak mücadele süreçlerini yönetmelidir. Starry Knight'ın sanat eğitimine katkısı da dikkat çekicidir. Oyuncunun Van Gogh'un renklerini, kompozisyon kurgularını, üslubunu tanımasına olanak sağlamaktadır. Aynı zamanda oyuncu Van Gogh'un biyografisini de öğrenme fırsatı bulmaktadır.

Görsel 4. Starry Knight oyunundan bir kare (Peace Blvd Games, 2021).

7. SONUÇ

Sonuç olarak Vincent Van Gogh'un biyografisi ve eserlerinden ilham alınarak üretilen oyunlarda sanatçının eserleri sadece birer arka plan olarak kullanılmakla kalmamış, bu eserlerin oyunun mekaniklerini ve anlatı yapısını işlevsel olarak da etkilediği görülmüştür. Bu oyunlarda sanatçının eserleri içinde dolaşılabilen üç boyutlu mekanlara, figürleri oyun karakterlerine, sanatçının hayatındaki zorluklar ise oyun mekaniklerine ve bulmaca yapısına dönüşmüştür. Resim sanatı karşısında iki boyutlu bir deneyim yaşayan sanat izleyicisi resimlerin 3 boyutlu bir etkileşim alanına dönüşmesiyle müdahale süreçlerine dahil olmaya başlayan bir oyuncu olarak karşımıza çıkmaktadır. Van Gogh'un hayatı ve eserlerinin oyunun kategorisine göre farklı oyun mekanikleri kullanılarak yapılandırıldığı karşılaştırmalı oyun değerlendirmesinde ortaya konmuştur. İlk incelenen Mission Sunlight isimli oyun sanatçının eserlerini eğitici ve aksiyon türü ile bağlantılandırılırken, ikinci incelenen The Blue Bedroom isimli oyun sanatçının yaşamı ve kardeşi ile ilişkilerini ortaya koyan mektupları üzerinden biyografik anlatı türü ile bağlantılandırılmıştır ve son incelenen oyun olan Sattry Knight isimli oyunda ise sanatçının hayatındaki zorluklar çatışma mekanikleri ile bağlantılandırılmıştır. Kesin sınırlarla ayrılmayan

oyun kategorileri ise bu bağlantıların tek bir tür ile sınırlandırılmayacağını ortaya koymaktadır. Elbette sanatçının zorlu hayatını bir eğlence mekanizmasına dönüştürmek de etik değildir. Hatta Van Gogh ve eserleri hakkında gerçek bir kaynak olarak görmek de ayrıyeten risk taşıyan bir unsurdur ama incelenen oyunların Van Gogh'un eserlerine ve hayatına karşı bir farkındalık oluşturması da resim sanatı ile yollarını birleştiren dijital oyunların sanat eğitimi açısından gizil bir güç taşıdığı sonucuna ulaştırmaktadır.

KAYNAKÇA

Atkinson, W. J. (2022). Bourdieu and sociological biography: The case of Vincent van Gogh's choice of profession. *Sociology*, 56(5), 967–982.

Baudisch, A. R. (2021). The Blue Bedroom [Video game]. itch.io. <https://splitpainter.itch.io/the-blue-bedroom>

Ellis, J. W. (2020). Vincent van Gogh: Missionary to the coalminers. *International Journal of Humanities and Social Science Invention*, 9(9), 43–53.

Heerlein, A. (2009). Vincent van Gogh, creatividad humana y psicopatología (I). *Medwave*, 9(11), 4260.

HowLongToBeat. (t.y.). Starry Knight. 26 Temmuz 2026 tarihinde <https://howlongtobeat.com/game/101809> adresinden erişildi.

Malliet, S. (2007). Adapting the principles of ludology to the method of video game content analysis. *Game Studies*, 7(1).

MobyGames. (t.y.). Mission Sunlight. <https://www.mobygames.com/game/100362/mission-sunlight/>

Ögel, K. (1998). Hüznün ve Tutkunun Öyküsü: Vincent Van Gogh'un Psikopatolojisi, Biyolojik Psikiyatri Kongresi, İstanbul.

Peace Blvd Games. (2021). Starry Knight [Dijital oyun]. Peace Blvd Games.

Starosta, J., Kiszka, P., Szyszka, P. D., Starzec, S., & Strojny, P. (2024). The tangled ways to classify games: A systematic review of how games are classified in psychological research. *PLOS ONE*, 19(6), e0299819.

Tunçalp, B. (2019). Hüznün Sonsuza Dek Sürecektir: Vincent Van Gogh. <https://www.mevzu-sanat.com/huzun-sonsuza-dek-surecek-vincent-van-gogh/>, Erişim Tarihi: 08.11.2021.

Van Gogh, V. (2013). Theo'ya Mektuplar, Çev. Pınar Kür, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.

Wawzonek, J. (2025, February 19). Danse dans les Nymphéas: Immersive exhibitions, multimedia art, and making Impressionism fun. The Stacks. <https://thestacks.ca>

Yıldırım, C. (2015). Resim Sanatında Renk Simgeciliği ve Vincent Van Gogh, Sanatta Yeterlik Tez Çalışması, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.

**TÜRKİYE SAHASINDA HALK MÜZİĞİ DERLEMELERİ VE METİNSEL
SINIRLILIKLAR**
FOLK MUSIC COLLECTIONS IN TURKEY AND TEXTUAL LIMITATIONS

Dr. Öğr Üyesi, Uğur DOĞAN

Bayburt Üniversitesi Sanat ve Tasarım Fakültesi Müzik Bölümü,
ugurdogan@bayburt.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7591-0012

ÖZET

Nitel desende tasarlanan bu çalışmada, Türkiye’de Cumhuriyet döneminden itibaren yürütülen halk müziği derleme faaliyetleri, sağladığı tarihsel katkılar ve beraberinde getirdiği metinsel standartlaşma paradoksu üzerinden ele alınmıştır. Verilerin çözümlemesinde doküman analizi ve eleştirel literatür incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Erken Cumhuriyet döneminde Darülelhan ve Ankara Devlet Konservatuarı öncülüğünde gerçekleştirilen derleme gezilerinin, Anadolu’nun sözlü kültür mirasını koruyarak kurumsal bir ulusal müzik hafızası inşa ettiği kabul edilmektedir. Buna karşılık eleştirel yaklaşımlarda, bu faaliyetlerin yerel müzik pratiklerini merkezi bir norma tabi kıldığı, bölgesel çeşitliliği tek tipleştirdiği yönünde eleştiriler öne çıkmaktadır. Araştırma; sesin notaya aktarılacak şekilde metinleştirilmesi neticesinde gelişen TRT repertuar sisteminin, katı anonimlik bürokrasisinin ve koro disiplininin yarattığı yapısal sınırlılıkları merkeze almaktadır. Bu bağlamda, sözlü kültürün dinamik yapısı Batı notasyonunun sınırlarına hapsedildiğinde; özgün icra tavırlarının ve coğrafi varyantların standartlaştırıldığı ortaya konmaktadır. Çalışmanın özgün değeri; sürecin yalnızca biçimsel bir müdahaleyle sınırlı kalmayıp türkülerin sosyo-politik özünü hedef alan tematik bir makaslanma ürettiğini ve nota üzerinde korunan yerel ağız özelliklerinin kurumsal koro icralarında fonetik olarak düzleştirildiğini deşifre etmesidir. Ayrıca mahalli sanatçıların resmi mecralarda meşruiyet kazanabilmek adına kendi doğal stillerini kurumsal normlara adapte ederek otosansür uyguladıkları saptanmıştır. Sonuç olarak araştırma; halk müziğinin esnek yapısıyla gelecek kuşaklara aktarılabilmesi için metin odaklı kurumsal yayın ve öğretim modellerine alternatif, betimsel ve esnek metodolojilerin geliştirilmesini önermektedir.

Anahtar Kelimeler: Halk Müziği Derlemeleri, Müzikal Metin, Standartlaşma, Kurumsal Sansür, Kültürel Hafıza.

ABSTRACT

This study examines the folk music collection activities carried out in Turkey since the Republican period through the lens of their historical contributions and the resulting paradox of "textual standardization." Employing qualitative document analysis and critical literature review, the research acknowledges that the field trips led by Darülelhan and the Ankara State Conservatory safeguarded Anatolia's oral cultural heritage and constructed an institutional national musical memory. However, critical approaches argue that these activities subjected local music practices to a centralized norm and homogenized regional diversity. The research focuses on the structural limitations created by the TRT repertoire system, rigid anonymity bureaucracy, and choir discipline, which emerged as a consequence of transcribing sound into musical notation. It demonstrates that when the dynamic structure of oral culture is confined within the boundaries of Western notation, authentic performance styles and geographic variations are standardized. The unique contribution of this study lies in deciphering that this process was not limited to formal interventions; rather, it generated a thematic excision targeting the socio-political essence of folk songs and led to a phonetic flattening of local dialects in institutional choir performances. Furthermore, it reveals that local performers adopted self-censorship, adapting their natural styles to these institutional norms to gain national legitimacy. Consequently, the study argues for the development of alternative, descriptive, and flexible methodologies for institutional broadcasting and pedagogical models so that folk music can be transmitted to future generations with its flexible essence intact.

Keywords: Folk Music Collections, Musical Text, Standardization, Institutional Censorship, Cultural Memory.

1. GİRİŞ

Sözlü geleneğe ait ürünlerin yazıya aktarılma sürecinde yaşanan değişim, müzikoloji ve etnomüzikoloji alanında sıklıkla tartışılan temel konulardan biridir. Kulaktan kulağa aktarılan ve her icrada yeniden şekillenen geleneksel müzikler; modernleşme, kurumsallaşma ve ulus-devlet inşası süreçlerinde kaçınılmaz olarak yazılı birer metin haline getirilmiştir. Özdemir (2019), bu durumun basit bir nota yazım faaliyetinin çok ötesinde, müziğin canlılığını kâğıt üzerine sabitleyen kurumsal bir müdahale olduğunu ileri sürmektedir.

Uluslararası etnomüzikoloji ve halkbilimi literatürü de sesin bu şekilde evraklaştırılmasını doğrusal bir koruma faaliyeti olarak görmeyip, kendi içinde derin kuramsal gerilimler ve anti-tezler barındıran bir süreç olarak ele almaktadır. Alan yazındaki kurucu korumacı yaklaşımlar, sözlü kültür ürünlerini kaybolmaktan kurtarmanın tek yolunun onların notaya aktarılması olduğunu savunurken; bu eylemin müziği canlı bağlamından koparıp durağan bir müze nesnesine dönüştürdüğü eleştirisi de kaçınılmaz bir karşı argüman olarak öne çıkmaktadır (Honko, 2000; Seeger, 1958). Bu bağlamda Seeger (1958) ve çağdaş yazında Schuiling (2019) gibi isimler, Batı notasyonunun evrensel bir doğruymuş gibi yerel müziklere dayatılmasının icracıyı sınırlayan etnosentrik bir iktidar mekanizması ürettiğine dikkat çekmektedir. Buna karşın Bartók (1951), ortak bir notasyon dili olmadan yerel müziklerin küresel düzeyde görünürlük kazanmasının ve bilimsel olarak mukayese edilmesinin imkânsız olduğunu savunarak notayı meşrulaştırmaktadır. Honko (2000) ise metinleştirme sürecinin icranın anlık varyant üretebilme özelliğini fosilleştirdiğini öne sürmektedir. Öte yandan yazılı metnin aslında performansı bütünüyle yok etmediği, aksine sözlü geleneğin sonraki kuşaklarca yeniden yorumlanıp canlandırılabilmesi için yeni bir yaratıcı zemin sağladığına dair yaklaşım da literatürde güçlü bir dengeleyici unsur olarak kabul görmektedir.

Türkiye sahasında ise bu kuramsal dönüşüm ve beraberindeki çok sesli tartışmalar, Erken Cumhuriyet döneminden itibaren devlet eliyle yürütülen sistematik halk müziği derleme çalışmalarıyla somut bir boyut kazanmıştır. Anadolu coğrafyasından toplanan binlerce halk ezgisinin nota kâğıtlarına ve kurumsal repertuvarlara aktarılması, Türk müzik tarihi açısından yadsınamaz bir koruma alanı ve kültürel hafıza inşa etmiştir. Fakat sözlü kültürün Batı notasyon sisteminin sınırları içerisine çekilmesi ve resmi yapılar bünyesinde standardize edilmesi, aynı zamanda müzikal icra pratikleri üzerinde sınırlayıcı bir etki de yaratmıştır. Geleneksel müziklerin kurumsal normlara dönüştürülmesinin disipline akademik bir meşruiyet sağladığını belirten Erol, bu kuralların aynı zamanda müziğin kendi doğal ortamındaki çok biçimliliğini ve yerel karakteristik özelliklerini de sınırladığına dikkat çekmektedir (Erol, 2009).

Bu çalışma, Türkiye sahasındaki halk müziği derleme faaliyetlerini kurumsal başarılar ile metinsel standartlaşmanın getirdiği tekdüzelik ikilemi üzerinden ele almayı amaçlamaktadır. Çalışma kapsamında, Darülelhan ve Ankara Devlet Konservatuarı dönemindeki derleme faaliyetleri, sağlamış olduğu kazanımlarıyla ortaya konulacak; ardından bu metinleşme

pratiğinin TRT repertuvar sistemi üzerinden geleneksel Türk halk müziğinde yarattığı sınırlayıcı etkiler tartışılacaktır.

2. YÖNTEM

Türkiye sahasında yürütülen halk müziği derleme faaliyetlerini ve bunun sonucunda gelişen kurumsal standartlaşma süreçlerini eleştirel bir yaklaşımla incelemeyi amaçlayan bu araştırma, nitel araştırma desenine uygun olarak tasarlanmıştır. Araştırmada veri toplama ve analiz modeli olarak; mevcut alan yazının dizgisel bir şekilde çözümlenmesine, kuramsal iddiaların karşılıklı olarak değerlendirilmesine dayanan eleştirel literatür incelemesi ve doküman analizi yöntemi benimsenmiştir. Yıldırım ve Şimşek (2016), doküman incelemesinin yalnızca ham arşiv belgelerini değil, araştırılan konu hakkında nitelikli bilgi barındıran akademik yayın, kitap ve makaleleri de kapsayan sistemli bir analiz modeli olduğunu ifade etmektedir.

Bu doğrultuda araştırma, doğrudan ham veri toplamak yerine, halk müziğinin metinleşme evreleri üzerine çalışan araştırmacıların kuramsal çıkarımlarını, tespitlerini ve ulaştıkları sonuçları temel doküman verisi olarak kabul etmiştir. Çözümleme sürecinde; alan yazındaki ana akım korumacı yaklaşımların işaret ettiği tarihsel ve pedagojik faydalar ile eleştirel yaklaşımların odaklandığı metinsel standartlaşma kısıtlılıkları, karşılıklı ve tematik bir okumaya tabi tutulmuştur. Böylece sözlü kültürün dinamik yapısı ile resmi repertuarların sabitleyici doğası arasındaki kuramsal gerilim, literatürdeki bu çok sesli çıkarımların sentezlenmesiyle metodolojik bir temele oturtulmuştur.

2.1. Çalışmanın Önemi

Bu çalışma, Türkiye sahasındaki halk müziği araştırmalarında sıklıkla göz ardı edilen yazılı metin ile canlı performans arasındaki gerilimi merkeze alması bakımından etnomüzikolojik alan yazına özgün bir katkı sunmaktadır. Literatürde yer alan mevcut çalışmalar, Erken Cumhuriyet dönemi derleme faaliyetlerini genellikle ya mutlak bir kültürel koruma başarısı olarak kutsamakta ya da ulus-devlet ideolojisinin tek tipleştirici bir aracı olarak bütünüyle reddetmektedir. Balkılıç (2009), alan yazındaki bu iki kutuplu yaklaşımın, kurumsal hafıza inşasının getirdiği metodolojik zorunlulukları nesnel bir biçimde analiz etmeyi zorlaştırdığına dikkat çekmektedir. Bu bağlamda söz konusu araştırma, derlemelerin yadsınamaz koruyucu başarısını teslim etmekle birlikte, sesin kâğıt üzerine aktarılmasının getirdiği metinsel sınırlılıkları yapısalcı bir eleştiriye tabi tutarak literatürdeki mevcut kutuplaşmayı aşmayı hedeflemektedir. Çalışmanın bir diğer temel önemi ise, Batı notasyon sisteminin ve TRT

repertuar yapısının icra üzerindeki baskısını yalnızca teknik bir sorun olmanın ötesinde, koro homojenliği adına taşra şivelerinin İstanbul Türkçesine hapsedilmesi ve yerel tavırların törpülenmesi gibi dilsel ve estetik bir dönüşüm ekseninde ele almasıdır. Özdemir (2019), resmi kurulların notayı pasif bir kayıt aracı olmaktan çıkarıp icracı üzerinde kurumsal bir denetim mekanizmasına dönüştürdüğünü ortaya koymuştur. Bu araştırma, söz konusu denetim mekanizmasının icra esnekliği üzerindeki sınırlayıcı etkisini irdeleyerek, geleneksel halk müziğinin özgün yapısıyla gelecek kuşaklara aktarılabilmesi adına kurumsal metin odaklı öğretim ve yayın modellerine alternatif, metodolojik bir farkındalık yaratmayı amaçlamaktadır.

3. BULGULAR ve YORUM

Türkiye sahasında halk müziğinin metinleşme süreci, sözlü kültürü arşivleme ve ulusal bir kimlik etrafında birleştirme motivasyonu ile başlamıştır. Bu sürecin ilk sistemli ve resmi adımının, 1926-1929 yılları arasında Darülelhan (İstanbul Konservatuarı) tarafından gerçekleştirilen dört büyük Anadolu gezisi ile atıldığı söylenebilir. Şenel (1991: 108), dönemin kısıtlı teknik imkanları dahilinde Yusuf Ziya Bey öncülüğünde Paris'ten getirilen fonograf ve balmumu silindirlerle yürütülen bu ilk gezilerin, taşranın ses dünyasını merkezin akademik radarına sokan ilk kurumsal hamle olduğunu ifade etmektedir. Darülelhan gezileriyle başlayan bu birikim, 1937-1952 yılları arasında Ankara Devlet Konservatuarı öncülüğünde yürütülen geniş ölçekli saha çalışmalarıyla kurumsal bir devlet politikasına dönüşmüştür. Balkılıç (2009: 145), Muzaffer Sarısözen, Halil Bedii Yönetken ve Ulvi Cemal Erkin gibi isimlerin yer aldığı bu sistematik gezilerin, Anadolu coğrafyasındaki on binin üzerinde eseri ses kayıt plakları ve derleme fişleri aracılığıyla somut birer devlet belgesine dönüştürdüğünü vurgulamaktadır.

Sistematik saha taramalarının Türk müzikolojisi ve etnomüzikolojisi açısından sağladığı en temel kazanım, tamamen sözlü geleneğe bağlı olarak yaşayan Anadolu halk müziği mirasının birinci elden gözlemlenerek kayıt altına alınmasıdır. Bizzat derleme heyetlerinde yer alan Yönetken (2006: 14), gezi notlarında Anadolu'nun farklı köy ve ilçelerinde icra edilen geleneksel müzik yaşamını aktarırken, bu yerel üretimlerin yerinde ve zamanında tespit edilmesinin kurumsal arşiv için ne denli hayati bir ham madde oluşturduğunu günlük pratikler üzerinden belgelemektedir. Ses kayıt teknolojilerinin sahada aktif olarak kullanılmasıyla yürütülen bu derleme seferberliği, binlerce yıllık sözlü aktarımı fiziksel nesnelere ve notalara dönüştürerek zamanın aşındırıcı etkisine karşı bir koruma kalkını işlevi görmüştür. Bu kurumsal hamle, taşranın birbirinden kopuk yerel seslerini merkezin kurumsal süzgecinden geçirerek ortak bir paydada birleştirmiştir. O'Connell (2022: 45), genel anlamda erken

Cumhuriyet dönemi müzik politikalarını incelediği çalışmasında, devlet eliyle yürütülen bu kurumsal modernleşme ve rasyonalizasyon çabalarının, yeni kurulan ulus-devletin ideolojik ihtiyaçlarına uygun resmi ve meşru bir müzikal kimlik inşasına hizmet ettiğini belirtmektedir.

Söz konusu bu sistematik saha taramalarının sağladığı faydayı somutlaştırmak adına, derleme faaliyetlerinin ulaştığı niceliksel hacme ve istatistiksel verilere bakmak gerekmektedir. Sivas Valiliği (t.y.) resmi kayıtları, Ankara Devlet Konservatuvarı Arşivi'nin kurucusu Muzaffer Sarısözen'in şahsi ve kurumsal gayretleriyle Anadolu sahasından tek tek el yazısıyla dokuz bine yakın halk ezgisini derleme fişlerine aktardığını ve ses plaklarıyla kayıt altına aldığını belgelemektedir. Sahadan toplanan bu devasa ham madde, sonraki süreçte kurumsal süzgeçlerden geçirilerek resmi bir repertuara dönüştürülmüştür. Türkiye'deki geleneksel müzik derleme faaliyetleri, kültürel mirasın kayıt altına alınması ve gelecek nesillere aktarımı açısından hayati bir misyona sahiptir. Buna karşın, bahsi geçen çalışmaların yapıldığı dönemlerin kendine has koşulları, bütçe kısıtlılıkları, teknik altyapı yetersizlikleri ve saha metotlarındaki yaklaşım farklılıkları nedeniyle, tasnif ve analiz süreçlerinde arzulanan standardizasyon ve başarı seviyesine ulaşılabilmesi her zaman mümkün olmamıştır (Nacakçı ve Canbay, 2019: 127).

Sistematik derleme faaliyetleri sonucunda elde edilen yazılı materyaller, yalnızca kurumsal bir arşiv oluşturmakla kalmamış, Türkiye'deki kurumsal müzik eğitiminin ve pedagojisinin de ana materyali haline gelmiştir. Erol (2009: 75), sahadan notaya aktarılan bu geleneksel eserlerin yükseköğretim ve konservatuvar müfredatlarına dahil edilmesinin, halk müziğine akademik bir meşruiyet kazandırdığını ve eğitimde ulusal bir standardın kurulmasına öncülük ettiğini belirtmektedir. Ancak sözlü geleneğin bu rasyonel eğitim disiplini içerisine çekilmesi, birtakım metodolojik tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Behar'a göre; Geleneksel Türk müziği yüzyıllar boyunca temelde sözlü, hafızaya dayalı ve aktarımı kulaktan kulağa (meşkle) yapılan bir sanattır. Bu müziğin eğitim ve icra pratiklerinin modernleşme sürecinde katı ve standart bir nota yazısına indirgenmesi, onun esnek, dinamik ve değişken doğasını dondurma riski taşımaktadır (Behar, 2012: 53-55).

Geleneksel halk müziği öğretiminin akademik kalıplar içerisine çekilmesiyle yaşanan bu metodolojik gerilimin, radyo yayıncılığı ve TRT repertuar sisteminin birer kurumsal denetim mekanizmasına dönüşmesiyle daha da derinleştiği söylenebilir. Eğitim sıralarında başlayan bu rasyonelleştirme süreci, kitle iletişim araçları vasıtasıyla dilde ve söyleyiş biçimlerinde de kendisini göstermiştir. Geleneksel halk ezgilerinin kurumsal süzgeçlerden geçip resmileşmesi

sürecinde yerel ağız özelliklerinin uğradığı değişimler, müzikolojide sıklıkla tartışılan bir konudur. Sahadan derlenen türkülerin kurumsal repertuvar kurullarına kabulü esnasında, radyo yayıncılığı standartları ve ulusal kimlik inşası gibi gerekçelerle merkezî dil normlarına uydurulduğuna dikkat çeken Duygulu'ya göre bu kurumsal müdahaleler, taşranın özgün fonetik yapısını ve sözlü kültürün getirdiği tınısal zenginliği resmi metinler üzerinde sınırlandırmış ve homojen bir yapı doğurmuştur (Duygulu, 2014: 13-15). Dilsel alandaki bu kurumsal müdahale, koro icraları üzerinden müzikal düzleme de taşınmıştır. Nitekim Yükselsin (2015: 82), Ankara Radyosu bünyesinde kurulan Yurttan Sesler Korosu'nun, sahadan gelen binlerce farklı yerel sesi kitlesel bir yayına dönüştürürken homojen bir toplu icra disiplini uyguladığının altını çizmektedir. Tokel ise Yurttan Sesler Korosu'nun benimsediği toplu icra anlayışının, türkülerdeki nüansları yok ettiğini ifade etmektedir (Tokel, 2000: 133-135). Sarısözen'in Anadolu kültürüne ait yerel üslup, şive ve çalgı çeşitliliğini yansıtırma konusundaki tüm çabalarına rağmen halkın sözlü ve dinamik sosyokültürel değerlerinin dışlanması engellenememiş, sonuç olarak bu süreç, paradoksal bir biçimde homojen bir 'halk müziğinin' yeniden icat edilmesiyle sonuçlanmıştır (Yükselsin, 2015: 88).

Metinsel sınırlılıkların müzikal aktarım üzerindeki asıl yapısal baskısı ise "notanın mutlak otoritesi" üzerinden şekillenmiştir. Özdemir (2019: 2122), Türkiye'de resmi halk müziği faaliyetlerinin radikal bir biçimde "nota-merkezli" olarak kurgulandığını; bu süreçte notanın performansı kaydeden pasif bir araç olmaktan çıkıp, icrayı yukarıdan aşağıya dikte eden meşru bir iktidar aracına dönüştüğünü savunmaktadır. Sözlü kültürün usta-çırak ilişkisinde kendini gösteren esnekliği, yerini "notanın mutlak doğruluğuna" bırakmıştır. Bu durum, yazılı kültürün kendi iç sınırlarında da bir kalıplaşma eylemi türetmiştir. Nitekim Güray (2012: 55), geleneksel Türk müziği yapılarının Batı notasyon sistemiyle kâğıda aktarılması sürecinde, makamsal/bölgesel perde esnekliklerinin ve dinamik icra süreçlerinin kaçınılmaz olarak standartlaştırıldığını ifade etmektedir. Yazılı metnin bu sabitleyici karakteri, halk müziğinin kendi doğal ortamındaki canlı icra pratiklerini sınırlamış; usta-çırak ilişkisiyle nesilden nesile akması gereken esnek varyant üretme dinamizmini kurumsal düzeyde tek biçimli bir şablona indirgemıştır.

Kurumsal denetim mekanizmalarının ve repertuar kurullarının yarattığı metinsel baskı, yalnızca ezgilerin teknik olarak notaya dökülmesiyle sınırlı kalmamış; geleneği bizzat yaşayan ve aktaran kaynak kişilerin üzerinde de doğrudan bir kısıtlama alanı üretmiştir. Bu dönemde Anadolu'nun özgün sesini taşıyan mahalli sanatçılar ve âşıklık geleneğinin yaşayan temsilcileri,

kurumsal radyolarda yayına çıkabilmek için merkezin belirlediği teknik, estetik ve dilsel kalıplara uymaya zorlanmıştır. Bunun en somut örneklerinden birini Abdallık ve bozlak geleneğinin önde gelen temsilcilerinden usta sanatçı Neşet Ertaş, kendi yaşam öyküsünü ekrana taşıyan Garip isimli belgeselde ifade etmektedir. Muzaffer Sarısözen'in Yurttan Sesler programına mahalli sanatçı olarak konuk olan Ertaş, programda seslendireceği "Geleli Gülmedim Ben Bu Cihana" isimli bozlağı Sarısözen'e dinletirken eserin "Giriftar olmuşum bunca isale" dizesini seslendirdiği sırada Sarısözen'in kendisine: "Çocuğum ishal mi oldun? Halkımız bu isaleyi anlamaz, ishal olarak anlar. Halkımızın anlayacağı dilden çalıp-söylemek gerekiyor. Eserin başka dörtlüğü varsa onu söyle" dediğini, bunun üzerine yayında bozlağı ikinci dörtlükten itibaren çalıp-söylediğini belirtmektedir (Can Dünder, 2005). Söz konusu bu canlı tanıklık, uluslararası literatürdeki kurumsal hegemonya tartışmalarıyla birebir örtüşmektedir. Nitekim Stokes (1992: 35-38), ulus-devlet inşası süreçlerinde devlet radyosunun (TRT) homojen, steril ve denetlenebilir bir ulusal müzik estetiği yaratmak amacıyla bir filtre mekanizması işlettiğini savunmaktadır. Stokes'a göre derlenen eserlerin makamsal mikro tonları Batı notasyon sistemine göre "ehlileştirilmiş", yerel icracılar ise resmî yayınlarda yer bulabilmek adına kendi özgün üslup ve tavırlarını bu kurumsal çerçevede törpülemek zorunda kalmışlardır.

Usta bağlama virtüözü Arif Sağ, Yurttan Seslerin süreç içerisindeki dönüşümünü şu çarpıcı sözlerle dile getirmektedir:

Yurttan Sesler anlayışı başladığı yerde belki doğrudu. Müziğe bir ölçü getirmek, halk müziğine bir standardı getirmek anlayışı ilk başlangıçta doğrudu. Ama git gide müziği kötü icra etme anlayışına soktular. Artık müzik, kendi içerisindeki dinamizmini yitirmeye başladı Yurttan Sesler içerisinde. Yurttan Seslerin yapmış olduğu halk müziği dinlenmez hale geldi. Hatta Yurttan Sesler sözcüğü, giderek halk arasında, siyasette, sosyal yapılanma içerisinde de alay konusu durumuna da dönüştü. Mesela bir partinin kongresinde eğer işler iyi anlaşılıyorsa, kötü gidiyorsa hemen laf atarlar hatta gazeteciler bile yazarlar Yurttan Sesleri izlediniz gibi bir alay konusu durumuna dönüştü. Ama nedense Yurttan Seslerin iyileştirmesi gibi bir gelişme de olmadı (Kalkan ve Özer, 1998).

Sürecin düşünsel boyutuna dikkat çeken usta sanatçı Musa Eroğlu ise repertuvar kurullarının uyguladığı tematik sansür mekanizmasını şu sözlerle deşifre etmektedir:

TRT'nin geçmişten bugüne bir sanatı arşivi var, birikimi var. Anadolu'dan gelen âşıklar, derlemeler, Sarısözen'in derlemeleri, Nida Tüfekçi'nin derlemeleri, başka kişilerin derlemeleri. Bunlar toparlanmışlar, çoğunun notaları var yarına kalabilmesi için. Ancak bir hata yapmışlar orada. Anadolu'daki insanların tepkisini gösteren bütün türkülerini makaslamışlar. Yani bizim düşüncelerimiz makaslanmış. Onları duyamadığı için insanlar bulduğu şeyleri yemeye başlamışlar (Kalkan ve Özer, 1998).

Eroğlu'nun işaret ettiği bu müdahale, metinleştirme sürecinin sadece biçimi değil, geleneğin sosyo-politik özünü de hedef aldığını açıkça göstermektedir. Aynı denetim mekanizmasının doğurduğu en radikal metodolojik çelişki ise resmî kurumların uyguladığı katı "anonimlik" kriteri üzerinden şekillenmiştir. Özdemir (2019: 2122), Türkiye'de resmi halk müziği repertuvarının tamamen anonimlik şartı üzerine inşa edildiğini, bu kurumsal bürokrasi nedeniyle, üretime devam eden yaşayan âşıkların sözü ve bestesi açık olan eserlerinin bile kurullardan geçebilmesi adına zorla "anonimmiş gibi" tescil edildiğini, mahlası ve sahibi bilinen yaşayan üretimlerin ise bu kurullarla dışlandığını belgelemektedir. Buna karşın günümüzdeki teknolojik imkânlar gereği yeni eser üreticilerinin unutulamayacağını savunan Göktaş (2022), Muzaffer Sarısözen ve Nida Tüfekçi gibi Türk Halk Müziği eserlerinde anonim olma zorunluluğunu savunan uzman derlemecilerin çelişkili bir biçimde, Âşık Veysel, Âşık Davut Sulari, Âşık Mahsuni Şerif ya da Ali Ekber Çiçek gibi geleneksel Türk halk müziğinin önemli isimlerinden derleyip repertuara kazandırdıkları birçok eseri örneklerle ortaya koymaktadır.

Resmî kurulların repertuvar tescilinde uyguladığı bu sınırlandırıcı ve tahrif edici yapı, yalnızca eserlerin kimlik boyutuyla sınırlı kalmamış; sahadan toplanan halk ezgilerinin özgün dilsel yapısına da doğrudan yansımıştır. Nitekim bu süreçte taşra şivelerinin ve yerel ağız özelliklerinin merkezin standartlarına göre revize edildiği bilinmektedir. Özbek (2009: 7-12), geleneksel bağlamından koparılan türkü metinlerinin kurumsal süzgeçlerde uğradığı bu fonetik ve kelimeler düzeyindeki müdahaleleri eleştirmektedir. Özbek'e göre, kurulların yerel veya arkaik kelimeleri İstanbul Türkçesi normlarına uydurarak değiştirmesi ya da sansürlemesi, türkülerin sözlü kültürdeki özgün tınısal dünyasını ve tarihsel-kültürel kimliğini kâğıt üzerinde ve kurumsal icralarda tahrifata uğratmaktadır. Yazılı kültürün icadı olan bu katı kurallar, sözlü geleneğin üreten öznelere kendi müziklerinin dışına iterken; halk müziğini sadece geçmişte donmuş, sahibi ölmüş ve metinleşmiş birer müze nesnesi olarak kurgulama eğilimini pekiştirmiştir.

Sözlü kültürün hem kimlik hem de dilsel düzlemde resmî metinlere hapsedildiği bu kurumsal tıkanıklığa karşın Ekici (1992) ise 1980’li yıllardan itibaren iletişim araçlarının yaygınlaşmasıyla birlikte insanların, duygularını türkü yakarak dile getirmek yerine iletişim araçlarında kendilerine sunulan müzikleri dinlemeye yöneldiklerini ve bu durumun, sözlü kültüre dayalı halk müziği ürünlerinin anonimleşme sürecini derinden etkilediğini belirtmektedir. Buna karşın günümüz dijital dünyasında, kitle iletişim araçları ve kayıt teknolojileri sebebiyle eseri üreten ilk kaynağın adının unutulması imkânsız hale gelse de geleneksel sözlü kültürün 'kulaktan kulağa aktarım' ve 'kolektif süzgeç' işlevinin bütünüyle ortadan kalkmadığı söylenebilir. Kayıt teknolojileri sebebiyle üretenin ya da söyleyenin adının unutulması imkânsız hale gelen bu tür eserlerin; farklı sanatçılar tarafından yeniden düzenlenmesi, cover yapılması veya alternatif tarzda çalınıp-söylenmesi, onların halk müziği geleneğindeki dinamik yerini koruduğunu gösteren bu durum; dijital varyantlaşma şeklinde kavramsallaştırılabilir. Nitekim sahibinin bilinmesi bir eseri halk müziği sürecinin dışına itmemekte; aksine modern çağdaki cover ve üslup çeşitlilikleri, türkülerin geçmişteki varyantlaşma ve toplumsal kabul sürecini günümüzde de sürdürdüğünü açıkça göstermektedir. Bu süreç ise literatürde sahibi belirli kolektif üretim olarak tanımlanabilir. Bu bağlamda; yeni üretilen eserlerin Türk halk müziği kategorisinde değerlendirilmesinde, klasik anonimlik kriterinin katı sınırlarından ziyade; eserin müzikal dokusu, icra biçimi, söz içeriği, söylemsel ifade biçimi gibi özelliklerine göre geleneksel Türk halk ezgileriyle karşılaştırmalı biçimde ele alınması önerilebilir.

4. SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu çalışma, Türkiye sahasında Erken Cumhuriyet döneminden itibaren yürütülen halk müziği derleme faaliyetlerini ve bu süreçlerin kurumsal-metinsel sonuçlarını etnomüzikolojik bir eleştiri süzgecinden geçirmiştir. Araştırma neticesinde elde edilen bulgular, sözlü kültür ürünlerinin yazılı metne dönüştürülmesinin yapısal bir paradoks barındırdığını ortaya koymaktadır. Darülelhan ve Ankara Devlet Konservatuarı öncülüğünde gerçekleştirilen sistemli saha taramaları, Anadolu’nun sözlü müzik mirasını fiziksel ve kurumsal birer hafıza nesnesine dönüştürerek zamanın aşındırıcı etkisine karşı tarihsel bir koruma kalkanı işlevi görmüştür. Bu yönüyle derleme hamlesi, Türk etnomüzikolojisi ve kurumsal müzik eğitimi için yadsınamaz ve kurucu bir başarı alanı inşa etmiştir.

Ancak madalyonun diğer yüzünde, sahadan elde edilen bu devasa ham maddenin TRT repertuvar sistemi, kurumsal yayıncılık ilkeleri ve ulus-devletin homojen kimlik inşası

süreçleriyle süzgeçten geçirilmesi, müzikal ve dilsel bir 'standartlaşma' ikilemi doğurmuştur. Batı notasyonunun mutlak bir otorite ve iktidar aracı olarak kurgulanması, halk müziğinin kendi doğal bağlamındaki her icrada yeniden üretilen dinamik yapısını kâğıt üzerine hapsetmiştir. Bu metinsel sınırlılıklar neticesinde; makamsal/bölgesel perde esneklikleri, yerel icra tavırları ve hançere özellikleri koro homojenliği içerisinde törpülenmiştir. Çalışmanın ulaştığı bir diğer önemli sonuç ise bu kurumsal müdahalenin yalnızca biçimsel ve teknik boyutla sınırlı kalmayıp, geleneğin sosyo-politik özünü, halkın muhalif ve eleştirel düşüncesini de tematik bir sansüre maruz bırakmasıdır. Benzer şekilde, resmî kurulların uyguladığı katı anonimlik kriterleri, âşıklar veya mahalli sanatçılar gibi geleneğin üretici canlı öznelerini sistemin dışına itmiştir. Her ne kadar günümüz TRT repertuvar kurullarında bu katı 'yapay anonimlik' dayatması büyük oranda esnetilmiş ve yaşayan halk ozanlarının üretimleri kendi isimleriyle tescil edilmeye başlanmış olsa da kurumun tarihsel geçmişinden devralınan bu bürokratik refleks, geleneğin yaşayan aktörleri üzerinde uzun yıllar boyunca baskılayıcı bir etki yaratmıştır. Nota üzerinde korunan yerel ağız özelliklerinin kurumsal koro icralarında merkezin dil estetiğine göre düzleştirilmesi, türkülerin özgün tınısal ve tarihsel kimliğini kurumsal düzeyde silikleştirmiştir. Bu süreç, mahalli sanatçıların ve gelenek taşıyıcılarının resmi mecralarda meşruiyet kazanabilmek adına kendi doğal stillerini kurumsal normlara adapte etmeleri ve otosansür uygulamalarıyla paradoksal bir iktidar ilişkisi doğurmuştur. Sonuç olarak, Türkiye'deki resmî halk müziği politikaları, geleneksel müziği koruma misyonunu başarıyla yerine getirirken; onu geçmişte donmuş, sahibi ölmüş ve sınırları kurallarla çizilmiş statik bir müze nesnesine dönüştürerek icra esnekliğini ve çok biçimliliğini kurumsal düzeyde sınırlandırmıştır.

Bu bağlamda, çalışmada elde edilen sonuçlar doğrultusunda şu öneriler sunulabilir:

Halk müziğinin özgün yapısının, canlılığının ve varyant üretebilme dinamizminin korunarak gelecek kuşaklara aktarılabilmesi adına, eğitim ve icra pratiklerinde tek bir doğru metin dayatması üreten "emredici" nota anlayışı yerine; icracının süsleme, hançere ve yerel üslup esnekliklerini yansıtan betimsel notasyon modelleri benimsenebilir.

Resmi kurullarca tek bir sabitlenmiş metin yapısı yerine; eserlerin sahadaki farklı coğrafi varyantlarını, mahalli icra biçimlerini ve yerel tavır çeşitliliklerini eşit derecede meşru kabul eden dinamik bir arşiv modeli hayata geçirilebilir.

Repertuvar kurullarının geçmişten günümüze uyguladığı ideolojik veya estetik tabanlı filtreleme süreçlerine son verilerek; türkülerin toplumsal hafızayı, eleştirel, muhalif ve sosyo-

politik özü yansıtan orijinal edebi içerikleri kurumsal sansüre uğratılmadan aslına uygun şekilde yayınlanabilir.

Nota kâğıdı üzerinde kelime düzeyinde korunan yerel ağız özelliklerinin, kurumsal koro icralarında merkezî dil estetiğine (İstanbul Türkçesine) uyarlanarak düzleştirilmesinin önüne geçilebilir; taşra şivelerinin barındırdığı özgün tını, gırtlak ve hançere karakteristikleri kurumsal icra pratiklerinde aslına uygun olarak yaşatılabilir.

Dijital çağda halk müziği üretimlerinin sürdürülebilirliği adına; klasik anonimlik (sahipsizlik) kriterinin katı sınırları yerine, bu çalışmada önerilen "dijital varyantlaşma" ve "sahibi belirli kolektif üretim" süreçlerini temel alan, yeni teknolojilere uyumlu ve dinamik bir etnomüzikolojik değerlendirme modeli geliştirilebilir.

KAYNAKÇA

Balkılıç, Ö., *Cumhuriyet, halk ve müzik: Türkiye'de müzik reformu (1922-1952)*, Tan Kitabevi, Ankara, 2009.

Bartók, B., *Serbo-Croatian folk songs*, Columbia University Press, New York, 1951.

Behar, C., *Aşk olmayınca meşk olmaz: Geleneksel Osmanlı-Türk müziğinde eğitim, aktarım ve icra*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2012.

Duygulu, M., *Türk halk müziği sözlüğü*, Pan Yayıncılık, İstanbul, 2014.

Dündar, C. (Yönetmen), Garip-Neşet Ertaş belgeseli 2. bölüm [Video], YouTube, 2005, <https://www.youtube.com/watch?v=SBdb5TlpBmw>

Ekici, S., Türk halk müziği üzerine yapılan çalışmalar ve tartışmalar, 15, 29-33, 1992.

Erol, A., *Müzik üzerine düşünmek*, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 2009.

Güray, C., *Bin yılın mirası makamı var eden döngü: edvar geleneği*, Pan Yayıncılık, İstanbul, 2012.

Göktaş, U., Anonim olmayan Türk halk müziği eserlerine yönelik çeşitli tespitler, Atlas Sosyal Bilimler Dergisi, 1, 10, 1-18, 2022.

Honko, L. (Ed.), *Textualization of oral epics*, Walter de Gruyter, Berlin, 2000.

Kalkan, F. (Yönetmen) ve Özer, Y. (Yapımcı), Bağlamanın kent söylemi [Video], YouTube, 1998, <https://www.youtube.com/watch?v=m7jNdCp1Imk>

Nacakcı, Z. ve Canbay, A., Türk halk müziği derleme çalışmalarında karşılaşılan güçlükler ve çözüm önerileri, 1. Uluslararası Sanad Kongresi Bildiri Kitabı, 125-131, Gece Kitaplığı, 2019.

O'Connell, J. M., *Alaturka: Türk müziğinde bir üslup (1923-1938)* (Ö. İpek, Çev.), Albaraka Yayınları, İstanbul, 2022.

- Özbek, M., *Türkülerin dili*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2009.
- Özdemir, U., Notanın otoritesi, otoritenin notası: Türkiye'de nota-merkezli resmî halk müziğinin yapısökümü, *Rast Müzikoloji Dergisi*, 7, 2, 2122-2148, 2019.
- Schuiling, F., Notation cultures: Towards an ethnomusicology of notation, *Journal of the Royal Musical Association*, 144, 2, 429-458, 2019.
- Seeger, C., Prescriptive and descriptive music-writing, *The Musical Quarterly*, 44, 2, 184-195, 1958.
- Sivas Valiliği, Muzaffer Sarısözen biyografisi ve folklor arşivi çalışmaları, T.C. Sivas Valiliği Resmi Portalı, <https://www.sivas.gov.tr/muzaffer-sarisozen> (Erişim tarihi: 22.05.2026)
- Stokes, M., *The Arabesk debate: Music and musicians in modern Turkey*, Clarendon Press, Oxford, 1992.
- Şenel, S., Cumhuriyet dönemi Türk halk müziği araştırmaları ve Darülelhan derlemeleri, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1991.
- Tokel, B. B., *Neşet Ertaş Kitabı*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2000.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H., *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2016.
- Yönetken, H. B., *Derleme notları-I*. kitap: "Anadolu'da geleneksel müzik yaşamı üzerine notlar" 1937-1952 (A. Erdem, Ed.), Sun Yayınevi, Ankara, 2006.
- Yükselsin, İ. Y., Bir "kültürel aracı" olarak Muzaffer Sarısözen ve erken cumhuriyet döneminde "Türk halk müziği"nin yeniden inşasındaki rolü, *Yedi: Sanat, Tasarım ve Bilim Dergisi*, 14, 77-90, 2015.

**CHARLIE'NİN ÇİKOLATA FABRİKASI'NIN 2005 VE 2023 FİLM
UYARLAMALARINDA SINIF, YABANCILAŞMA VE KAPİTALİST FİĞÜRÜN
DÖNÜŞÜMÜ**

Prof. Dr. Şermin TAĞ KALAFATOĞLU

Ordu Üniversitesi,

Güzel Sanatlar Fakültesi

tagsermin@gmail.com

ORCID ID 0000-0002-5254-8874

ÖZET

Edebi eserlerden gerçekleştirilen film uyarlamaları, sadece yazılı metinlerin görsel birer kopyası değil; aynı zamanda üretildikleri dönemin sosyo-ekonomik dinamiklerinin, üretim ilişkilerinin ve ideolojik yönelimlerinin kültürel taşıyıcısıdır. Roald Dahl'ın Charlie'nin Çikolata Fabrikası adlı eseri, farklı zaman dilimlerinde beyazperdeye aktararak kapitalizmin ve tüketim kültürünün değişen yüzünü görünür hale getirmiştir. Bu çalışmada, Tim Burton yönetmenliğindeki 2005 yapımı Charlie'nin Çikolata Fabrikası ile Paul King yönetmenliğindeki 2023 yapımı Wonka filmlerinin karşılaştırmalı metinsel analizi yapılmakta; sınıf, yabancılaşma ve kapitalist figür (Willy Wonka) temsiline geçirdiği ideolojik dönüşüm incelenmektedir. Çalışmanın teorik çerçevesini, Marksist film eleştirisi ve eleştirel söylem analizi oluşturmaktadır.

Eserin 2005 uyarlaması, Wonka'yı geç kapitalizmin ruhuna uygun bir biçimde; toplumdan izole, tekelci ve derinden yabancılaşmış bir sanayici olarak tasvir etmektedir. Bu tasvir, onu toplumsal normlardan izole eden travmatik bir geçmişi vurgulamakta, fabrikasındaki emek ve üretim süreçleri mekanik, duygusuz ve katı bir şekilde hiyerarşik olarak sunulmaktadır. Buna karşılık, 2023 yapımı Wonka filmi, karakteri günümüz neoliberal “start-up” kültürünün yenilikçi, iyimser ve sisteme meydan okuyan yoksul bir girişimci arketipine dönüştürmektedir. Bu anlatısal değişim, temel sınıf çatışmasını emek ve sermaye arasındaki sistemsel bir sorun olarak değil, yozlaşmış bir “Çikolata Karteli”ne karşı verilen bir mücadele olarak çerçeveleyerek serbest piyasa girişimciliğini idealize etmekte ve böylece daha derin yapısal eşitsizlikleri maskeleymektedir.

Willy Wonka figürünün yabancılaşmış tekelciden görünüşte “halkçı” ve “iyi niyetli” bir girişimciye uzanan bu dönüşümünün, güncel kapitalist sistemin sınıf çelişkilerini yumuşatma ve kendini “masum bir hayal” olarak yeniden paketleme stratejisinin sinematik bir izdüşümü olduğu savunulmaktadır. Bu strateji, neoliberal girişimcilik ideallerini popüler kültür içinde meşrulaştırmayı amaçlamaktadır. Araştırmada, nitel araştırma metodolojisi olan karşılaştırmalı metinsel analiz kullanılmakta olup, ana odak noktası Roald Dahl'ın Charlie'nin Çikolata Fabrikası'ndan uyarlanan iki farklı sinema filmidir. Araştırma çerçevesinde yargısal amaçlı

örneklem (purposive judgmental sampling) ile seçilmiş olan filmlerde Marksist film eleştirisi ve eleştirel söylemin analitik bakış açısı sergilenmektedir. Mülkiyet ve emek odağında üretim ilişkileri, Wonka karakterinin yabancılaşmış patrondan girişimci kahramana dönüşümü ekseninde sınıfsal kimlik değişimi ortaya çıkarılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Willy Wonka, Film Uyarlaması, Sınıf Temsili, Yabancılaşma, Karşılaştırmalı Metinsel Analiz, Marksist Film Eleştirisi, Eleştirel Söylem Analizi.

CLASS, ALIENATION, AND THE TRANSFORMATION OF THE CAPITALIST FIGURE IN THE 2005 AND 2023 FILM ADAPTATIONS OF CHARLIE AND THE CHOCOLATE FACTORY

ABSTRACT

Film adaptations derived from literary works are not merely visual copies of written texts; they are also cultural carriers of the socio-economic dynamics, production relations, and ideological orientations of the periods in which they are produced. Roald Dahl's *Charlie and the Chocolate Factory* has made the changing face of capitalism and consumer culture visible by being transferred to the screen across different time periods. In this study, a comparative textual analysis is conducted of the 2005 film *Charlie and the Chocolate Factory* directed by Tim Burton and the 2023 film *Wonka* directed by Paul King, examining the ideological transformation undergone in the representation of class, alienation, and the capitalist figure (Willy Wonka). The theoretical framework of the study is constituted by Marxist film criticism and critical discourse analysis.

The 2005 adaptation of the work portrays Wonka in a manner consistent with the spirit of late capitalism as an industrialist who is isolated from society, monopolistic, and profoundly alienated. This portrayal emphasizes a traumatic past that isolates him from social norms, while the labor and production processes in his factory are presented in a mechanical, emotionless, and rigidly hierarchical manner. By contrast, the 2023 film *Wonka* transforms the character into an innovative, optimistic, and system-challenging poor entrepreneur archetype drawn from today's neoliberal "start-up" culture. This narrative shift frames the fundamental class conflict not as a systemic problem between labor and capital, but as a struggle against a corrupt "Chocolate Cartel," thereby idealizing free-market entrepreneurship and masking deeper structural inequalities.

It is argued that this transformation of the Willy Wonka figure from an alienated monopolist to an ostensibly "populist" and "good-natured" entrepreneur constitutes a cinematic projection of the contemporary capitalist system's strategy of softening class contradictions and repackaging itself as an "innocent dream." This strategy aims to legitimize neoliberal entrepreneurial ideals within popular culture. In the study, comparative textual analysis, a qualitative research methodology, is employed, and the primary focus is on two different cinematic adaptations of Roald Dahl's *Charlie and the Chocolate Factory*. Within the research framework, the films selected through purposive judgmental sampling are analyzed through the analytical lens of

Marxist film criticism and critical discourse analysis. Along the axis of Wonka's transformation from an alienated boss to an entrepreneurial hero, class identity change is revealed in terms of property relations and labor-focused relations of production.

Keywords: Willy Wonka, Film Adaptation, Class Representation, Alienation, Comparative Textual Analysis, Marxist Film Criticism, Critical Discourse Analysis.

1. GİRİŞ

Uyarlama çalışmalarında çağdaş yaklaşımların getirdiği bakış açısı, kaynak metne olan sadakat konusunun ötesine geçmektedir. Karmaşık metinlerarası durumları ortaya çıkartmak amacıyla uyarlamaların üretildiği dönemdeki sosyo-ekonomik dinamikleri de incelemelere dahil etmektedir. Stam (2005) ve Hutcheon (2006) gibi araştırmacılar, uyarlama sürecini yeni izleyiciler ve kültürel bağlamların da söz konusu olduğu yaratıcı bir süreç olarak değerlendirmektedir. Roald Dahl 1964 tarihli Charlie'nin Çikolata Fabrikası'nda, ana karakter Charlie Bucket isimli çocuğun yoksul yaşamıyla, çikolata tüketimi konusunda sınırsız bir bütçeye sahip olan ve Wonka barın içerisinden çıkan altın bileti bulan diğer çocuk karakterlerin arasındaki sınıf eşitsizliklerine eleştirel bir gözle yaklaşmaktadır. Ancak 2005 ve 2023 yıllarında gerçekleştirilen sinema uyarlamalarında sınıfsal farklılıklar kendi dönemlerinin ideolojik bakış açısıyla yeniden yorumlanmaktadır. Tim Burton tarafından yönetilen 2005 yapımında, Wonka yarattığı endüstriyel imparatorluğunun duvarları arkasında izole yaşamı olan tekelci bir sermayedar olarak tasvir edilmektedir. Paul King'in Wonka filminde ise tekelci çikolata karteline karşı, çalışan sınıftan yana olan özgür ruhlu genç bir girişimcinin etrafında gelişen bir anlatı sunulmaktadır.

Marksist film eleştirisi ve eleştirel söylem analizi, filmleri birer eğlence aracı olmanın dışında kapitalist üretim ilişkilerinin ve ideolojik hegemonyanın yeniden üretildiği kültürel ürünler olarak değerlendirmektedir. Bu kuramsal çerçeve Dahl'ın eserinden uyarlanan filmlerde mülkiyet, emek ve sermaye ekseninde sınıf çatışmalarının nasıl temsil edildiğini analiz etmek bakımından işlevsel bir perspektif sağlamaktadır. Marksist yaklaşımda burjuvazi ve proletarya arasındaki çatışma mülksüzleştirme ve yabancılaştırma açısından değerlendirilmektedir. Marx ve Engels (1965), egemen sınıfın fikirlerinin her dönemde egemen olduğunu belirtirken; sinematik anlatılar gibi kültür ürünlerinde sınıfsal çatışmaların ve ekonomik hiyerarşilerin nasıl yansıtıldığına ilişkin eleştirel bir değerlendirme için gerekli bir kuramsal yaklaşım sağlamaktadırlar.

Gramsci (1971) ise hegemonya aracılığıyla egemen ideolojinin geniş kitleler açısından kabul görmesinin rıza ile gerçekleşmesini açıklamaktadır. Sinematik anlatılar gibi kültürel ürünler bu çerçevede ideolojik süreçlere gönüllü katılımın yaygınlaşmasında hegemonik olarak önemli bir rol oynamaktadırlar. Althusser (1971) de bu noktada medya gibi devletin ideolojik aygıtlarının bireyleri belirli ideolojik kimlikler çerçevesinde konumlandığına vurgu yapmaktadır. Bu yaklaşım, filmlerin seyircileri belirli ekonomik ve sosyal rollere nasıl çağırdığını anlamak açısından kritik bir önem taşımaktadır. Fuchs (2020), Marksizmin odağındaki, üretim araçlarına

sahip olan burjuvazi ile emeklerini satmak zorunda olan proletarya arasındaki çatışmaya dikkatleri çekmektedir. Bu çatışma, filmler gibi kültürel anlatılarda yeniden üretilmektedir. Marksist film eleştirisinde, sinematik anlatılar kültürel üstyapının bir parçası olarak görülmekte olup; sınıf ilişkileri, güç dinamikleri ve ekonomik temelin önemli unsurlarını içeriğinde yansıtan yapılar olarak değerlendirilmektedirler (Kellner, 2013; Kleinhans ve Lesage, 1977). Filmlerin, karakterler, olay örgüsü ve ikonografik unsurlar aracılığıyla egemen ideolojik yapıları nasıl temsil ettiği, doğallaştırdığı ya da onlara meydan okuduğunu incelemektedir (Eagleton, 1989). Bu yaklaşım ile film üretim pratikleri ve alımlamasını biçimlendiren ideolojik süreçleri ortaya çıkarmak için anlatıya gömülü olan sosyal-ekonomik mesajların açığa çıkartılmasında işlevseldir.

Bu yaklaşımın tamamlayıcısı olarak, söylem analizi, metinsel ve görsel anlatılarda dil, güç ve ideoloji arasındaki ilişkiyi incelemekte sistematik bir yöntem sağlamaktadır. Söylem analizinde dil, yalnızca bilgi aktaran şeffaf bir araç olarak düşünülmemektedir. Sosyal gerçekliği inşa eden, anlamları şekillendiren ve güç ilişkilerini yansıtan bir yaklaşımdır. Foucault (1972), söylem analizinin; dilin bireylerin kimliklerini, inançlarını ve eylemlerini nasıl etkilediğini anlamaya odaklandığını vurgulamaktadır. Söylem analizinin önemli bir dalı olan eleştirel söylem analizi dilin toplumsal eşitsizlikleri ve ideolojik manipülasyonu nasıl sürdürdüğünü eleştirel bir bakış açısıyla incelemektedir. Bu süreçte yalnızca ne söylendiği değil, aynı zamanda neyin gizlendiği ve dışlandığı gibi konulara da odaklanılmaktadır. Filmlerde anlatı yapıları, karakterler, diyaloglar ve görsel kodlar analiz edilerek, baskın sosyo-ekonomik söylemlerin nasıl sürdürüldüğü, eleştirildiği ya da alt üst edildiği gösterilmektedir.

Çalışmada Marksist film teorisi ve söylem analizinden hareketle Willy Wonka'nın kapitalist bir girişimci olarak geçirdiği dönüşüme, sınıf ve yabancılaşmanın temsiline odaklanılmaktadır. Kullanılan teorik çerçeve ekonomik yapıların ve sınıfsal ilişkilerin filmsel anlatıda nasıl temsil edildiğini açığa çıkartmak açısından işlevseldir. Wonka 2005 uyarlamasında yabancılaşmış bir sermayedarken, Oompa Loomplar sömürülen işgücünün temsildirler. Genç Wonka 2023 uyarlamasında yenilikçi ve sermaye patronlarına karşı devrimci fikirlere sahip olarak gösterilmektedir. Eşitsiz sınıfsal yapı, anlatının akışı içerisinde eleştirilmektense neoliberal kapitalizmin ilkelerini incelikli bir biçimde onaylamaktadır.

2. KURAMSAL ÇERÇEVE

2. 1. Marx'ın Üretim İlişkileri, Mülkiyet ve Sınıfsal Kimlik Yaklaşımı

Marksist teorik yaklaşım, toplumların tarihsel süreç içerisinde üretim ilişkileri odağında geçirdiği dönüşümü açıklamakta derin bir analitik perspektif sağlamaktadır. Marx (1978), İktisadın Eleştirisine Katkı başlıklı çalışmasında, tarihsel materyalizmin temel varsayımlarına odaklanmaktadır. Üretim ilişkilerinin toplumun ekonomik alt yapısını oluştururken, bireylerin bilincinden bağımsız olarak kurdukları nesnel bir ilişkiler bütünü olduğunu belirtmektedir. Üretim ilişkilerinin temel belirleyicileri içerisinde mülkiyet biçimleri, iş bölümü ve üretim sürecine katılımın biçimi (gönüllük-zorunluluk) yer almaktadır. Toplumların tarihsel süreçte sergiledikleri her üretim tarzının farklı bir toplumsal yapı ortaya koyduğuna vurgu yapmaktadır. Köleci, feodal ya da kapitalizm gibi farklı farklı toplumsal yapıların ortaya çıkması üretim

ilişkileri ve üretim tarzının farklılıklarından kaynaklanmaktadır. Toplumsal yapının temel belirleyicisi olan üretim ilişkileri; insanların hayatta kalmak için yapmaları gereken ekonomik üretim faaliyetlerini, toplumsal sınıfları, iktidar ilişkilerini, mülkiyet biçimlerini ve kültürel yapıyı şekillendirmektedir. Marx'ın sergilediği bu yaklaşım, tarihsel maddecilik anlayışının özünde yer almaktadır.

Marx üretim ilişkilerinin dinamik bir ifadesi olarak mülkiyet kavramına da önem vermektedir. Komünist Manifesto'da (1978), burjuva özel mülkiyetinin; sınıfsal çatışmalar ile sermaye birikiminin azınlığın elinde tutulduğu ve üretim araçlarının sahibi olunarak çoğunluğun sömürüldüğü sistemin bir parçası olduğu belirtilmektedir. Komünizmde ise burjuva mülkiyetinin ortadan kaldırılması söz konusudur. Mülkiyetin sınıf karakterinin ortadan kaldırılarak, ortak mülkiyete dönüştürülmesi hedeflenmektedir. Bireylerin başkalarının emeğini tahakküm altına almaksızın, toplumun ürünlerine sahip olmaları amaçlanmaktadır.

Engels, Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni (1884) adlı çalışmasında mülkiyet kavramının tarihsel uzantıları üzerinde durmaktadır. İlkel komünist toplumlardan başlayarak, özel mülkiyetin ortaya çıkış sürecini takip etmektedir. Tarım ve hayvancılığın gelişiminde artı değer yaratılması ve bunun azınlığın elinde toplanarak zenginliğin belirli bir kesimde yoğunlaşmasına odaklanmaktadır. Bu süreçte sınıfsal bölünmelerin ortaya çıkışı, özel mülkiyetin korunması ve sınıfsal egemenliğin uygulanmasında araç olarak devletin kurulması gerçekleşmektedir. Marksist kuramcılardan Roemer (1982) de, mülkiyet hakları ile sınıf arasındaki bağa ilişkin üretim araçlarının sahipliğinin belirleyiciliğine vurgu yapmaktadır.

Marksist kuramsal yaklaşımda sınıf kimliğini belirleyen unsur, gelir, meslek ya da sosyal statü değildir. Temel belirleyici üretim araçlarıyla bir grubun ilişkisidir. Üretim araçlarına sahip olan burjuvazi ile yalnızca işgücüne sahip olan proletarya kapitalist toplumsal düzendeki sınıfsal temel bölünmeyi oluşturmaktadır (Marx, 1978, s. 295). Bu sınıfsal ayırım arasında yapısal bir çatışma vardır. Üretim araçlarına sahip olan kesim artı değeri arttırmak için sahip olmayanlar ise çalışma ücretlerini arttırarak sömürüyü azaltmak için mücadele etmektedirler. Poulantzas (1973) sınıfların arasındaki bu mücadeleye vurgu yaparak, sınıf kimliğinin oluşumunda politik ve ideolojik çatışmaların sahip olduğu aktif role dikkatleri çekmektedir.

Gramsci (1971), sınıf kimliği tartışmalarına yeni bir boyut olarak hegemonya kavramını getirmektedir. İktidardaki sınıf egemenliğinin sürdürülmesinde, yalnızca zorlayıcı devlet aygıtlarını kullanarak değil de aynı zamanda rızanın kazanılmasını sağlayan ahlaki liderliği de devreye sokmaktadır. Egemen ideoloji okullar, kiliseler ve medya gibi kurumlar aracılığıyla yayılmakta, böylelikle alt sınıfların kimlik ve bilinci şekillendirilmektedir. Mevcut toplumsal düzene kendi rızalarıyla katılımın sürekli olması sağlanmaktadır (s. 105).

Althusser'e (1971) göre, Devletin İdeolojik Aygıtları (DİA) aracılığıyla egemen ideolojinin yaygınlaştırılması ve toplumsal düzenin devamlılığı sağlanabilmektedir. Eğitim sistemi gibi DİA'lar iktidardaki ideolojiye karşı uyumlu bir boyun eğişin gerçekleşmesini ve başkaldırının önüne geçilmesini yerine getirmektedir.

Marksist kuramın açıkladığı üretim ilişkileri, mülkiyet ve sınıf kimliğine ilişkin tartışmalar toplumsal yapının anlaşılması açısından materyalist bir perspektif sağlamaktadır. Üretim ilişkileri sosyal yapılanmayı belirlerken; mülkiyet sınıfsal çatışmanın temelinde yatan unsur olarak görülmekte ve sınıf kimliği, ideolojik egemenlik açısından sürekli bir mücadeleyle yeniden şekillendirilmektedir.

2. 2. Yabancılaşma Kavramı

Marksist düşünce sistemi içerisinde yabancılaşma kavramının önemli bir yeri bulunmaktadır. Kapitalist üretim ilişkileri içerisinde işçinin ürettiği ürüne, üretim sürecine, kendi doğasına ve diğer insanlara olmak üzere farklı biçimlerde yabancılaşma sürecine maruz kalmasından bahsedilmektedir. Marx kavramı ilk defa ve en kapsamlı bir biçimde 1844 tarihli Ekonomik ve Felsefi El Yazmaları'nda ele alırken daha sonra Kapital'de (1971) meta fetişizmi üzerine temellendirmiştir.

Kapitalist üretim yapısında işçinin yaşadığı yabancılaşmayı birbiriyle bağlantılı dört boyutuyla değerlendirmektedir. Ürüne yabancılaşma, işçinin yaşadığı ilk yabancılaşma biçimi olup, ürettiği üründen kopuşunu yansıtmaktadır. İşçinin emeğinin bir nesneye dönüşmesi ve işçiden bağımsız olarak var olmasını içermektedir. Ürüne karşı yaşadığı yabancılaşma içerisinde üretim sürecine karşı yabancılaşma da vardır. Üretme eylemini sergilerken işçi, ona ait olmayan ve onu ezen bir sürecin içerisinde kendisini mutsuz bir biçimde bulmaktadır. İnsan üretim sürecinde kendi insani doğasına özgü olan yaratıcı güçlerinden ve duyularından koparılmaktadır. Bu süreçte insanın bireyselliği ortadan kalkmakta ve onu Fromm'un (1961) vurguladığı şeylere dönüştüren üretim tarzı baskın hale gelmektedir. Bütün bu yabancılaşma süreçleri insanı diğer insanlardan da yabancılaştırmaktadır. Sosyal ilişkiler ağı, insanların sıcak hislerle kurdukları bireysel ilişkiler olmaktan çıkarak, nesnelerin, paranın ve sermayenin baskın olduğu mekanik bir yapıya dönüşmektedir.

Marksist kuramda yabancılaşma süreçleri üretim ilişkilerinin sonucunda kaçınılmaz olarak ortaya çıkan bir süreç olarak değerlendirilmektedir. İşçi üretim sürecinde, emeğine, üretim eylemine, kendi bireysel varlığına ve diğer insanlarla kurduğu insani ilişkilere karşı kontrolünü kaybetmektedir. Marx yabancılaşmanın ortadan kaldırılmasının kapitalist düzendeki özel mülkiyetin sonlandırılmasıyla mümkün olduğunu belirtmektedir (Fromm, 1961, Mészáros, 2006).

2. 3. Marksist Film Eleştirisi

Marksist film eleştirisinde filmsel anlatılar, yalnızca estetik birer anlatı olarak değil, aynı zamanda toplumsal üretim ilişkilerinin ve iktidar dinamiklerinin yeniden üretildiği kültürel alanlar olarak değerlendirilmektedirler. Bu yaklaşım, yirminci yüzyılın başlarından itibaren disiplinlerarası bir alan olarak gelişim göstermektedir. Walter Benjamin, Sergei Eisenstein, Siegfried Kracauer, Louis Althusser, Jean-Louis Baudry, Jean Louis Comolli ve Jean Narboni gibi alandaki araştırmacıların sağladığı kuramsal perspektif, filmlerin ideolojik açıdan değerlendirilmesinin önünü açmaktadır.

Benjamin'in (1993), sanat eserinin biricikliğini ele aldığı Tekniğin Olanaklarıyla Yeniden Üretilirlik Çağında Sanat Eseri denemesinde, sinemanın teknolojik bir yeniden üretim biçimi olarak bu biricikliğı (aurayı) yıkmaya potansiyeline sahip olduğu belirtilmektedir. Bu durum sanatın seçkinler gibi dar bir kesime değil de daha geniş kitlelere erişimi için işlevseldir. Marksist sanat tarihçi olan Hauser (1984) de sinemayı kitleler için sanat üretmeye yönelik olan ilk ve en büyük girişim olarak görmektedir.

Rus yönetmen ve film kuramcısı olan Eisenstein (1949), sinema dilini Marksist diyalektik materyalizm çerçevesinde yeniden tanımlamakta ve sanatı sürekli bir çatışma olarak görmektedir. Ona göre montajda, bağımsız ve birbirine zıt olan planların bir araya getirilmesi söz konusudur. Bu çatışma seyircinin pasif bir rolden çıkarak anlam oluşturma sürecine aktif bir biçimde katılımını gerektirmektedir. Seyircide ideolojik bir bilinç yaratılması hedeflenmektedir.

Kracauer (1960), sinemanın dünyayı temsil ederken farklı biçimlerde gösterebildiğini ve gözle görünmeyen gerçeklik katmanlarının açığa çıkartılması bakımından yüksek bir potansiyele sahip olduğunu vurgulamaktadır. Sinemanın gerçekliği ideolojik olarak nasıl işlediğine odaklanmaktadır.

Fransız Marksist felsefeci Althusser'in (1971) sinema teorilerine katkısı Devletin İdeolojik Aygıtları çerçevesinde kitle iletişim araçlarını ele almasıyla gerçekleşmektedir. Kapitalist düzen yalnızca ekonomik ilişkiler ağı içerisindeki üretim süreçlerinin sürekliliğiyle garantiye alınmamakta; ideolojik olarak sürdürülebilirliğin okullar, kiliseler ve sinema gibi kurumlarla desteklenmesi gerekmektedir. Sinema, bu bakış açısından bireyi, belirli bir öznellik konumuna yerleştirerek, egemen sınıfın ideolojisini doğal bir gerçeklik olarak karakterize etmektedir.

Baudry de (1975), sinema aygıtı kavramı çerçevesinde, sinemanın kendisine has bir ideolojisi olduğunu vurgulamaktadır. Sinemanın sahip olduğu teknolojik özelliklerle egemen ideoloji tekrar üretilmektedir. Aygıt teorisine paralel olarak geliştirilmiş olan bir diğer yaklaşım Comolli ve Narboni (1969)'ninkidir. Onlar filmin, kapitalist ekonomik sistem içerisinde üretilen bir ürün oluşuna dikkatleri çekmektedir. Onlara göre sinema gerçekliği tarafsız bir biçimde seyircisine sunmamaktadır. Egemen ideoloji tarafından biçimlenen bir gerçeklik yansıtılmaktadır. Marksist film eleştirisindeki araştırmacılar, filmlerin ideolojik mekanizmalarını deşifre etmeye ve ideolojinin doğal olduğu yanılgısını ortadan kaldırmaya çalışmaktadırlar. Sinemanın toplumsal gerçekliği olduğu gibi yansıtmadığı, nasıl yeniden yapılandığı ve kapitalist sistemin ideolojisinin nasıl tekrar üretildiğinin mekanizmalarını derinlemesine analiz etmeyi amaçlamaktadırlar.

2. 4. Eleştirel Söylem Analizi ve Sinema

Söylem analizinde dilin toplumsal bağlamda kullanımına ve nasıl anlam ürettiğine odaklanılmaktadır. Analizde dilin genel yapısal ve bağlamsal kullanımına odaklanılırken, eleştirel söylem analizi bu incelemede odağına güç ilişkilerini, ideolojiyi ve toplumsal yapının

eşitsizliklerini almaktadır. Eleştirel söylem analizinde Fairclough (1989, 1992, 2003), van Dijk (1993) ve Wodak (1993) gibi araştırmacıların dil kullanımı ve ideoloji arasındaki ilişkiyi ortaya çıkartmaya çalıştıkları görülmektedir. Bu bakış açısında, kullanılan dilin tarafsız olmadığı; iktidar ilişkilerini, egemen ideolojik söylemleri ve toplumsal eşitsizlikleri yeniden üreten bir yapı olduğu üzerinde durulmaktadır.

Van Dijk (1993), eleştirel söylem analizinin temel amacının egemen gruplar tarafından uygulanmakta olan baskının ve bununla bağlantılı olarak ortaya çıkan eşitsizliklerin söylemsel boyutunun açığa çıkartılması olduğunu belirtmektedir. Bu çerçevede sinema filmleri de ideolojik yapıların etkisinde toplumsal adaletsizlikleri dilsel ve görsel olarak yeniden üreten söylemler olarak analiz edilmektedir. Fairclough'un (1992) geliştirdiği üç boyutlu model, eleştirel söylem analizinde geliştirilen sistematik yaklaşımlardan bir tanesidir. Metne, söylemsel ve toplumsal pratiğe odaklanan model, Marksist film eleştirisi açısından pratik bir değerlendirme yaklaşımı sağlamaktadır.

Geleneksel söylem analizinde yazılı metinlere odaklanılmaktayken, sinema filmi gibi görsel, işitsel ve ikonografik öğeler gibi farklı iletişim unsurlarını bir araya getiren analiz birimleri için görsel kodların da çözümlendiği daha bütünlüklü yaklaşımlar geliştirilmektedir. Kress ve van Leeuwen (1996), görsel gramer teorisinde güç ilişkilerini analiz ederken kamera açıları ve kompozisyonu da değerlendirmeye dahil etmektedir. Eleştirel söylem analizindeki kuramcılarının geliştirdiği yaklaşımlar, filmlerin değerlendirilmesinde yüzeydeki anlamların ötesine geçilerek iktidar ve ideoloji odağında derinlemesine bir analiz için metodolojik bir çerçeve sağlamaktadır.

3. MARKSİST FİLM ELEŞTİRİSİ VE SÖYLEM ANALİZİ EKSENİNDE KARŞILAŞTIRMALI METİNSEL ANALİZ

Çalışmada analizi gerçekleştirilen iki filmde sınıf, yabancılaşma ve Willy Wonka karakterinde yaşanan değişimler incelenirken, Marksist film eleştirisiyle söylem analizinin sağladığı kuramsal çerçeveden hareket edilmektedir. Çalışmanın odağında yer alan filmlerin seçiminde yargısal amaçlı örneklem kullanılmıştır. Bu örnekleme çeşidinde teorik çerçeveye en üst düzeyde uygunluk taşıyan vakalar, metinler ya da nesneler bilinçli olarak seçilmektedir. Olasılığa dayalı olmayan bir örnekleme çeşidi olan bu yöntemde, derinlemesine kavramsal ve olgusal analizin gerçekleştirilmesi hedeflenmektedir (Patton, 2002, s. 230). Araştırmacı bilgi açısından zengin vakaları seçerek araştırma sorularına yanıt aramaktadır.

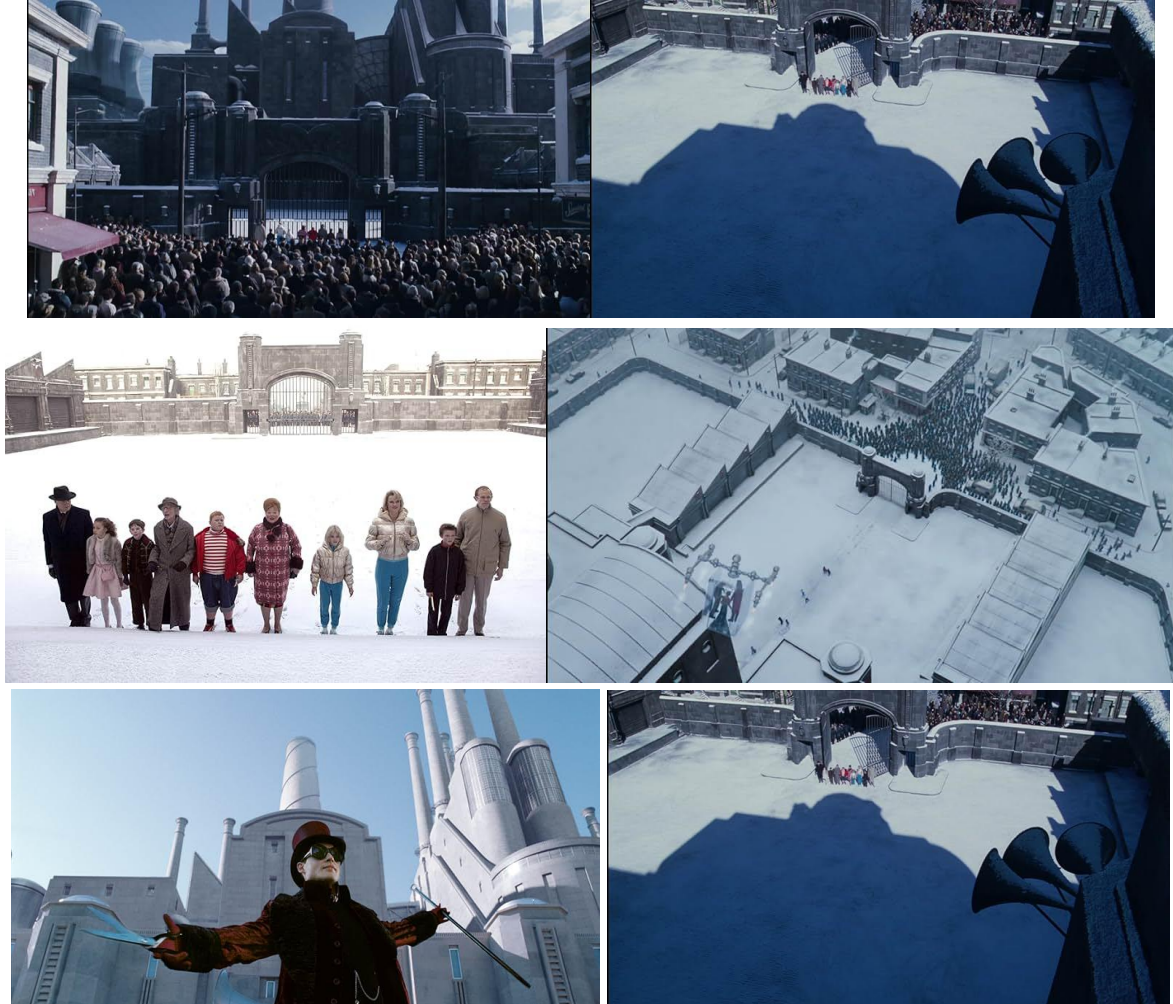
Araştırmanın odağında yer alan filmler Dahl'ın Çikolata Fabrikası eserinden 2005 ve 2023 yıllarında uyarlanmış olanlardır. Bu yapımlar, kapitalist üretim ilişkilerindeki ve ideolojik paradigmadaki kırılmaları en net şekilde temsil etmektedir. Filmlerin analizinde Marksist film eleştirisi ve eleştirel söylem analizinin sağladığı kuramsal çerçeve kullanılmaktadır. Tim Burton yönetmenliğindeki 2005 yapımı Charlie'nin Çikolata Fabrikası (Charlie and the Chocolate Factory) ile Paul King'in 2023 yapımı Wonka filmleri, karşılaştırmalı metinsel analiz aracılığıyla incelenmektedir. Filmlerden sınıf, yabancılaşma ve Wonka odağında seçilen sahneler çizilen kuramsal çerçeve uyarınca analiz edilmektedir.

3.1. Sınıf ve Üretim İlişkileri

Sınıf kavramı, bireylerin üretim araçlarıyla kurdukları ilişki çerçevesinde belirlenen bir süreci kapsamaktadır. Mülk sahibi olanlar ile mülksüzleştirilmiş emekçiler arasındaki çelişki çerçevesinde şekillenen sınıfsal kimliğin odağında filmlerin sahneleri değerlendirilmektedir.

3. 1. 1. Burton Uyarlamasında Fabrika Kapısındaki Karşılama

Fabrikanın devasa yapısıyla kapıları önünde duran kalabalık arasında keskin bir tezat oluşturulmaktadır. Üretimin gerçekleştirildiği fabrikaya sahip olan Willy Wonka ve sahip olmayanların arasındaki ayrım bu ilk sahnelerden itibaren sergilenmektedir. Ayrıca kalabalığın içinde altın bileti bularak fabrikada tur için fırsat yakalayan çocukların sınıfsal olarak farklı sosyo ekonomik aile yapılarından geldikleri, giyimleri, davranışları ve konuşmalarıyla belirginleştirilmektedir. Charlie Bucket ve büyükbabasının maddi olarak dar gelir grubundan olduğu; yaşadıkları ev, çikolata için ayıracak paralarının olmaması, sessiz ve çekingen davranışlarıyla iyice vurgulanmaktadır.

Görsel 1. Fabrika Kapısında Karşılama Görselleri,

https://www.imdb.com/title/tt0367594/mediaindex/?ref_=mv?ref_=mv_sm, Erişim Tarihi:

25.07.2026.

Bu sahnede, Marksist sınıf kavramının temel ayrımı görsel olarak somutlaştırılmaktadır. Üretim araçlarının mülkiyetine sahip olan Wonka ile olmayanlar arasındaki ayrım ve Charlie'nin görsel kodlarla altı çizilen yoksulluğu, proleteryanın üretim araçlarından mahrumiyetini temsil etmektedir. Diğer çocukların tüketim nesneleriyle dolu olan hayatları, sermaye sahiplerinin maddi bolluğuna ilişkin bir temsildir.

Fabrikanın devasa kapısı üretim araçlarına sahip olmayanlara, önemsiz olduklarını hatırlatır niteliktedir. Fabrikanın dışında kalanlar bu kapıdan geçerek, ayrıcalıklı bir hayatı olan Wonka'nın eksantrik dünyasına adım atmaktadırlar. Wonka'nın onları bizzat kapıda karşılaması ve içeri alması işgücünü seçme ve değerlendirme gücünün bir göstergesidir. Kapının kendisi eleştirel söylem analizi açısından kamusal alan ile özel mülkiyet arasındaki ayrımı gösteren bir eşiktir. Wonka'nın ayrıcalıklı yaşamı ile geri kalan sıradan kitlenin keskin sınırlarla ayrılmasını sağlamaktadır. Üretim süreçleri bu eşğin gerisinde gözlerden uzakta gerçekleştirilmekte ve artı değer oluşturulması sağlanmaktadır. Zengin ayrıcalıklı olanın dünyası ile kasabanın sıradan hayatı bu kapı aracılığıyla ayrılmaktadır.

Görsel 2. Charlie'nin Evinden Fabrikanın Görünümü,

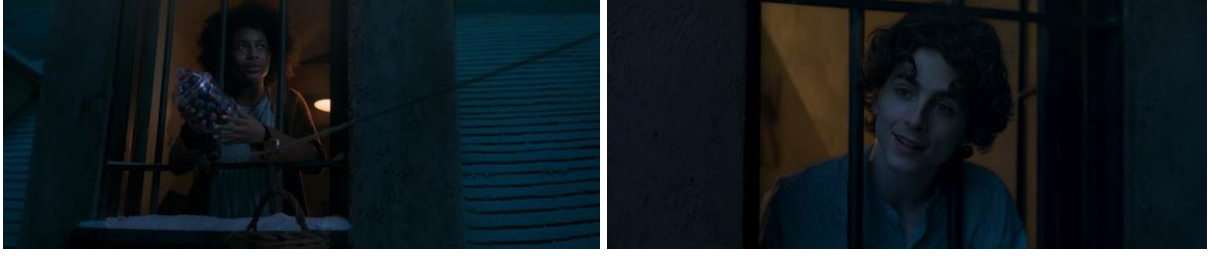
https://www.imdb.com/title/tt0367594/mediaindex/?ref_=mv?ref_=mv_sm, Erişim Tarihi: 25.07.2026.

Bu sahnede, sınıf hiyerarşisi korunmakta, ancak Charlie'nin diğer çocuklardan ahlaki olarak üstün oluşu bireysel başarının anahtarı olarak sunulmaktadır. Bu durum sınıfsal hiyerarşik ayrımın yumuşaltılmasının işaretidir. Sınıf çatışması ya da kapitalist düzendeki sınıf hiyerarşisinin eleştirisi yerini bireysel yükseliş umuduna bırakmaktadır. Wonka'nın eleme sürecinin sonucunda varisi olarak Charlie'yi seçmesi, sınıf atlama imtiyazına üretim araçlarına sahip olmayan alt sınıftan gelen birinin de sahip olabileceğine ilişkin bir mesajdır. Sınıfsal çatışma yapısal bir eleştiriye dönüştürülmeden kapitalist bireysel başarı mitinin bir anlatı aracı haline gelmektedir.

3. 1. 2. King Uyarlamasında Çamaşırhane ve Borçlandırılmış Emekçiler

Wonka ve Noodle gibi alt sınıf karakterler, kaldıkları otelin bodrumunda borç tuzağına düşürülmeleri nedeniyle zorla çalıştırılmaktadırlar. Emeklerinin karşılığında kalacak yer ve yiyecek temin etmektedirler. Aslında otel ve zorunlu çalışma mekânı olan çamaşırhane bir hapishaneyi andırmaktadır. Çamaşırhane ortamı sömürünün en yoğun yaşandığı mekandır. Çalışma ortamının kirli camlı, alçak tavanlı, havasız ve kasvetli ortamı endüstriyel sömürünün acımasız yönünü hatırlatmaktadır. Çamaşır dolu ağır çuvalların sırtta taşınması, çocuk olmasına rağmen çalışmak zorunda bırakılan Noodle'un bakımsız görüntüsü; çalışan sınıfın eşitsiz toplumsal düzendeki sınıfsal konumunun göstergeleridir. Çalışanların yoğun emek sarfetmeleri ve ağır çalışma koşullarına rağmen borçlarında bir azalma olmaması, sömürünün döngüsel doğasını sunmaktadır. Wonka, gündüzleri ağır çalışma temposu karşısında geceleri odasında, hayali olan çikolata üreticisi olmak üzere çabalamakta ve üretim gerçekleştirmektedir. Ürettiklerinin Oompa Loompa cücesi tarafından adalarından izinsiz aldığı kakao çekirdeklerine karşılık çalınması ise emeğinden başka satacak bir şeyi olmayan sınıfın artı değer oluşturmalarının imkansızlığını hatırlatan bir kodlamadır. Ayrıca bu yeşil saçlı cüce mekânı sürekli izleyen bir gözetleme mekanizması olarak işlev görmek ve Wonka'yı hayallerine erişmekten alı koymaktadır. Ancak filmin sonunda Wonka ve Noodle'ı ölümden kurtararak çok sevdiği çikolataları üreten kişiye karşı duygusal bir yakınlık göstermiştir.

Görsel 3. Çamaşırhane ve Otelden Görüntüler,

https://www.imdb.com/title/tt6166392/mediaindex/?ref_=mv?ref_=mv_sm, Erişim Tarihi: 25.07.2026.

Filmin çamaşırhane sahnesinde borçlandırılma yoluyla sömürülen sınıfın içinde bulunduğu emek sömürü mekanizmaları deşifre edilmektedir. Wonka ve diğer çalışanlar emeklerinin karşılığında Mrs. Scrubitt'in (otelin sahibi) sermaye biriktirmesini sağlamaktadırlar. Otelin sahibine olan borçları, onları içinden çıkamadıkları bir kapana sıkıştırmıştır. Burada geleneksel bir işçi patron ilişkisinden fazlası bulunmaktadır. Mrs. Scrubitt, bu insanları borç ilişkisine kilitleyerek kontrol etmekte ve emeklerini sürekli bir biçimde sömürmektedir. Çalışanlar borç aracılığıyla sürekli olarak denetim altında tutulmaktadırlar.

2023 uyarlamasında yer alan bu sahne, 2005 yapımından temel olarak farklılaşan bir sınıf söylemi üretmektedir. 2005 filminde sınıf çatışması, fabrika kapısının eşliğinde karşı karşıya gelen yoksul ve zengin arasında kurulan bir karşıtlık olarak sunulmuştur. 2023 filminde ise sınıf çatışması, yoksul bireylerin doğrudan sömürü mekanizmasının içine yerleştirilmesiyle somutlaşmaktadır. Bu durum, filmin sınıf anlatısını yapısal bir eleştiriye yaklaştırır: sömürü, kapının diğer tarafında kalan bir “öteki” olarak değil, sistemin doğrudan ürettiği bir durumsal gerçeklik olarak sunulmaktadır. Sahne, yoksulluğu bireysel bir “seçim” veya “ahlaki durum” olarak değil, borç tuzağı aracılığıyla yapısal olarak üretilmiş bir konum olarak ele almaktadır. Bu açıdan bakıldığında, 2023 filmi, sömürünün sistematik ve döngüsel doğasını merkeze almakta; bu da filmin neoliberal paradigmaya dair eleştirel potansiyelini 2005 yapımına kıyasla önemli ölçüde arttırmaktadır (Kapur & Wagner, 2011, s. 5).

3. 2. Yabancılaşma

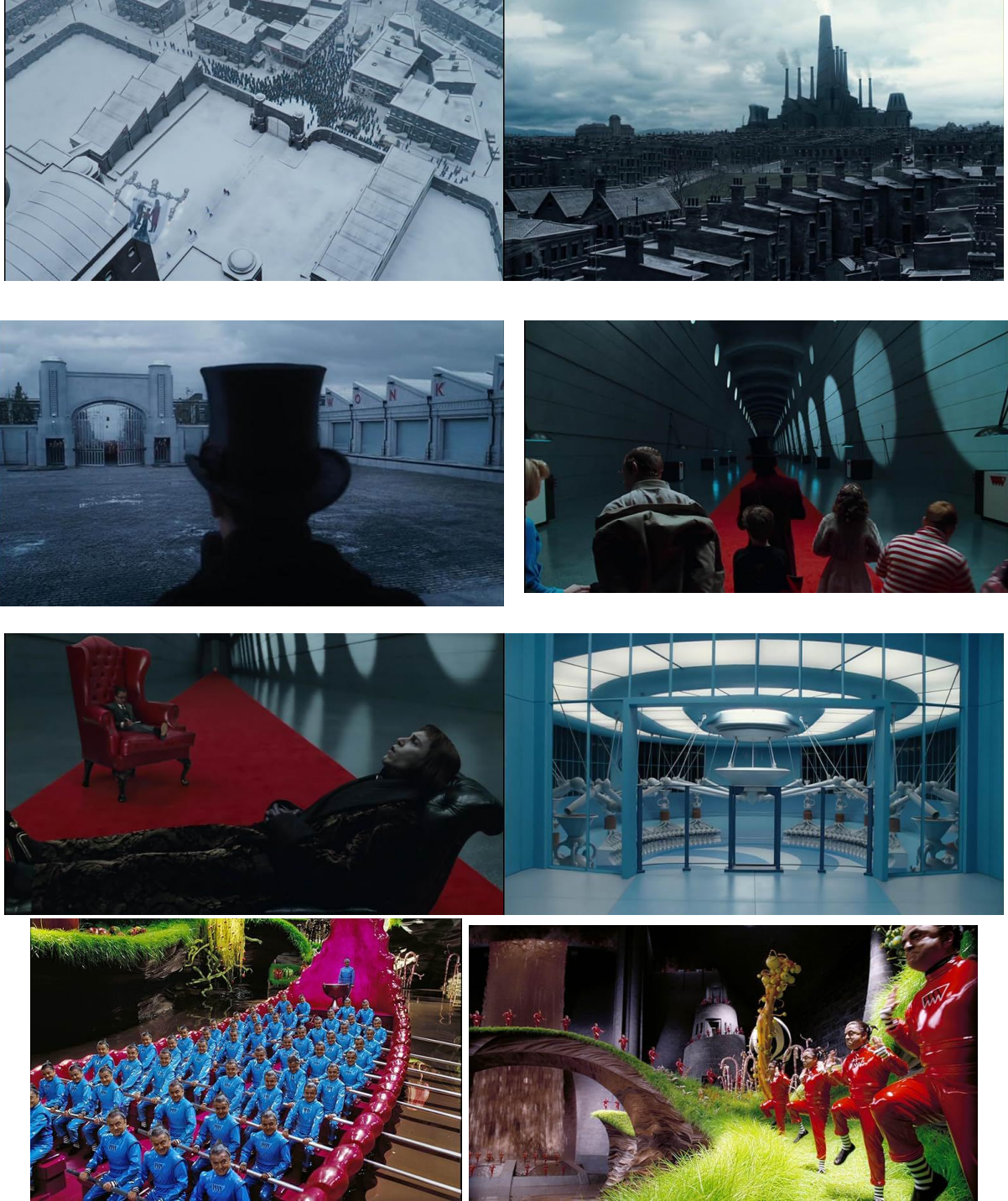
Marx’ın yabancılaşma teorisi, üretim süreci içerisinde işçinin yaşadığı farklı boyutları kapsamaktadır. En temelinde kendi emeğine ve üretim eylemine yabancılaşması yatarken, kendisine ve diğer insanlara karşı da bu süreçte yabancılaşmaktadır. Bu başlık altında patron figürlerinin ve çalışanların üretim süreçleri ve mekanla kurdukları ilişkiye odaklanılmaktadır.

3. 2. 1. Burton’un Uyarlamasında Malikane ve Tecrit

Willy Wonka’nın dış dünyadan tamamen soyutlanmış, yüksek duvarları ve dev bacaları olan fabrikasında geçmişin travmalarıyla yüzleşerek yaşamaktadır. Yaşam alanı, aynı zamanda üretim yeri olan fabrikası, insan sıcaklığından mahrumdur. Mekân, Oompa Loompalar’ın üretim çarklarının parçasını andıran mekanik hareketleriyle çevrelenmiştir.

Wonka’nın fabrikasında çalışan Oompa Loompalar, görünüm olarak tek tiptirler. Birbirlerinin aynı görünümleriyle bireysellikleri fabrikadaki ortak kıyafetleri giyen emekçiler gibi ortadan kaldırılmıştır. Çocukların fabrikanın işleyişinde uyulması gereken kuralların dışına çıkmaları durumunda cezalandırılmalarında, koro halinde absürt, mizahi ve didaktik şarkılar söylerler. Bu şarkıları ile dansları, şiddeti ve fabrikadaki çalışma düzenindeki sömürüyü maskeleymektedir. Emekleri karşılığında Wonka onlara ödeme olarak kakao çekirdeği vermektedir. Üretim sürecinin sonunda ortaya konulan çikolata ve şekerlemeler üzerinde herhangi bir kontrolleri yoktur. Oompa Loompalar, hem emeğin yabancılaşmasının temsilidir hem de bu yabancılaşmayı izleyiciye eğlenceli bir gösteri olarak sunarak eleştirel mesafeyi ortadan kaldıran ideolojik bir araçtır.

Wonka’nın yaşadığı çocukluk travmaları geri dönüş sahneleriyle gösterilmekte, diş doktoru babasının dişlerine zarar verme endişesiyle çok katı bir biçimde şekerlemelere karşı oluşu karakterinde derin izler bırakmaktadır. Geçmişteki bu yaşantılar Wonka’nın izole hayatının psikolojik temellerini oluşturmaktadır. Fabrikası onun geçmişiyle bağlarını kopardığı, delilikle deha arasındaki çizgide gidip gelen eksantrik kişiliğinin bir yansımasıdır.

Görsel 4. Wonka'nın Fabrikasının Dışardan ve İçerden Görüntüleri,
https://www.imdb.com/title/tt0367594/mediaindex/?ref_=mv?ref_=mv_sm, Erişim Tarihi:
25.07.2026.

Wonka karakteri, geç kapitalizmin yarattığı, toplumla bağlarını yitirmiş, bireyselliğini ön planda tutan, kendi yarattığı sermaye sistemi içerisinde hapsolmuş bir sanayici arketipini temsil etmektedir. Fabrikasında yarattığı dış dünyaya kapalı olan güvenli ve soyutlanmış hayatında

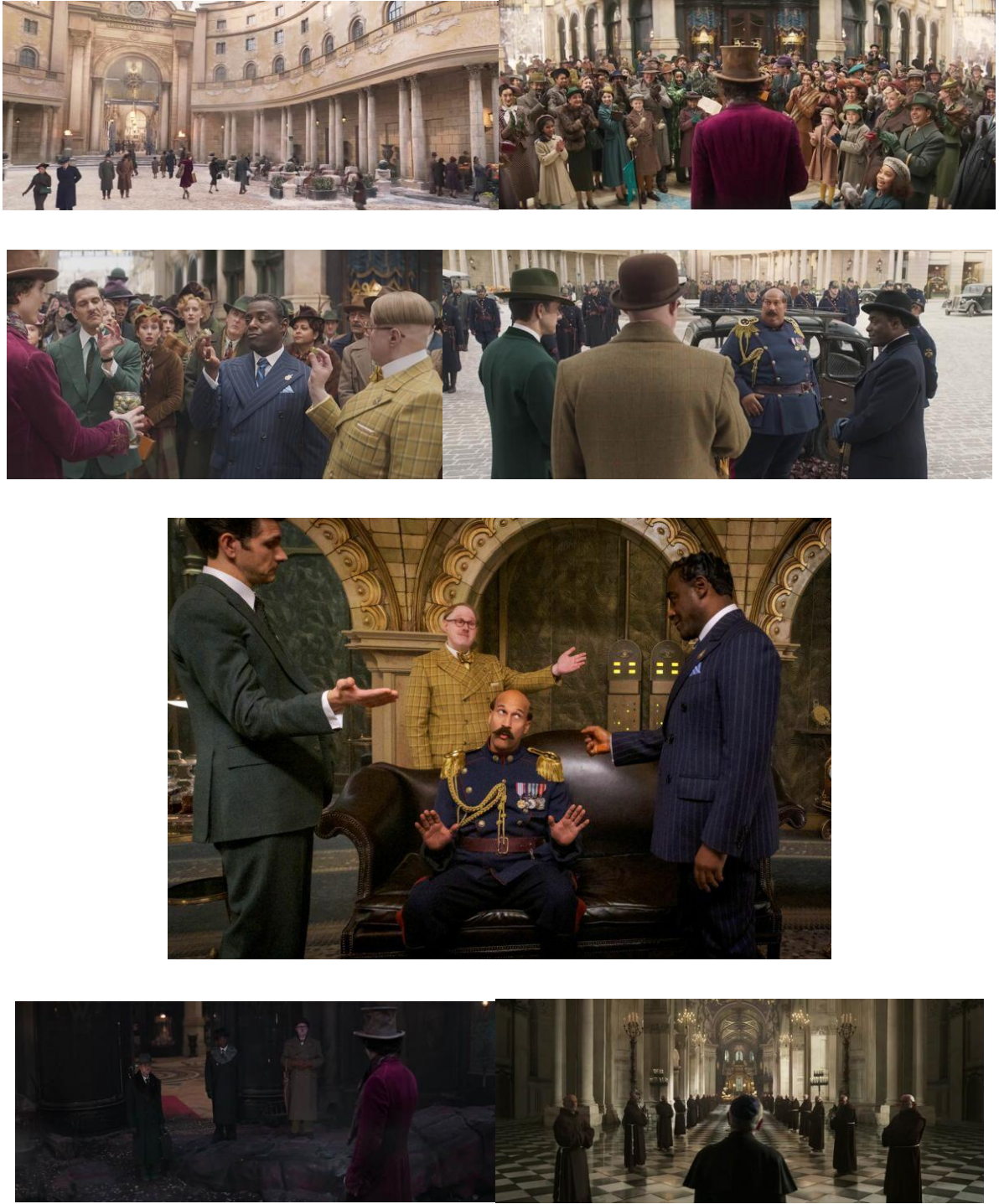
her türlü ihtiyacını (psikiyatrik tedavi dahil) kendine özgü yöntemlerle çözüme kavuşturmaktadır.

Wonka'nın izole hayatı, onu yarattığı ürünlerden keyif alan bir kişinin portresini çizmekten, toplumdan kopmasına neden olan yabancılaşmayı yansıtmaktadır. Wonka kapitalist üretim sisteminde en üstte yer alan bir konumda olmakla birlikte sistem tarafından emeğine, üretim sürecine, kendi doğasına ve topluma karşı yabancılaşmış olan bir kişidir. İnsanlarla arasında sıcak etkileşim kuramamakta, duygusal bağını yitirmiş vaziyettedir. Fabrikasında yarattığı izole dünya onu toplumsal gerçeklikten ve emekçilerden fiziksel olarak kopartmaktadır. Geçmişinin travmaları, hayatında çeşitli boyutlarıyla yaşadığı yabancılaşmayı derinleştirmektedir.

3. 2. 2. King Uyarlamasında Bürokratik Yabancılaşma

Genç Wonka'nın tek başına, çikolata alanındaki en büyük üreticilerden biri olmaya ilişkin hayallerinin peşinden giderek, hiç kimseyi tanımadığı şehrin meydanında sıfırdan başlaması ve seyyar bir tezgâhta ürünlerini satmaya çalıştığı sahneler toplumsal yabancılaşmayı çarpıcı bir biçimde sunmaktadır. Polisin onu durdurması, kilisenin çikolata kartelini koruması ve diğer çikolata üreticilerinin düşmanca tavrı, kurumsal yapının onun karşısında yer aldığını göstermektedir. Wonka pozitif bir ruh hali içerisinde olsa da her türlü girişiminin önünde bir engel konulması yüzündeki gülümsemesini artan yalnızlık ve çaresizliğinin maskesine dönüştürmektedir. Geniş meydandaki yalnızlığı onu tanımadığı şehirde tamamen izole olarak konumlandırmaktadır. Üstelik de şehir, onun çocuksu neşesini, yaratıcı ürünlerini ve parlak fikirlerini engellemeye çalışan grupları da içinde barındırmaktadır.

Bu sahnede, Marx'ın yabancılaşma kuramının kamusal ve bürokratik bir düzleme taşınması görselleştirilmektedir. İnsani sıcaklığa dayalı toplumsal bağlar yerini çıkar ilişkilerine bırakmıştır. Özellikle çikolata karteli, sermayelerini arttırmak için etrafındaki kurumsal yapıyı çürütmektedir. Kurumsal yapılarda gözlemlenen bozulmalar bireyler açısından üstlenmeleri gereken görevleri ihmal etmelerine yol açmaktadır. Çikolata bir emtia olarak kartelin uygulamaları sonucunda toplumsal dayanışma ağlarını bozguna uğratmakta; polis ve kilisenin kurumsal yapısını aşındırmaktadır. Hem polis hem de kilise yapısı devletin ideolojik aygıtları olarak hareket ederek, Wonka'yı gözetim ve baskı altında tutmakta, toplumsal düzenin devamı için onu hayallerinden vazgeçirerek itaatkâr bir bireye dönüştürmeye çalışmaktadır.

Görsel 5. Genç Wonka'nın Şehir Meydanından Görüntüleri, Kartel, Polis ve Kilise Mensuplarının Görselleri,

https://www.imdb.com/title/tt6166392/mediaindex/?ref_=mv?ref_=mv_sm, Erişim Tarihi: 25.07.2026.

Genç Wonka'nın 2023 uyarlamasında karşı karşıya kaldığı yalnızlığı, yozlaşmış kurumsal yapının getirdiği bir dayatmadır. Yabancılaşma toplumsal bir düzeyde gerçekleşmekte ve para gibi değişim değeri olan çikolata etrafında biçimlenmektedir. Kurumsal yapıyı çikolata karteli bozmakta ve ticari çıkarları doğrultusunda bireylerin hayatları hiçe sayılmaktadır. Üretim

araçlarının sahibi olan bu insanlar kapitalizmin acımasız yönünü sergilemektedirler. İnsani duygularını yitirmiş bir biçimde davranmaları kendilerine ve diğer insanlara karşı yabancılaşmalarının birer göstergesidir. 2005 filmindeki Wonka'nın içindeki yabancılaşma durumuna bakıldığında, bunun kaynağının daha kişisel ve geçmişinde babasıyla yaşadığı travmatik olaylarla bağlantılı olduğu görülmektedir. Üretim araçlarının sahibi olan Wonka, kapitalizmin acımasız yüzünden çok, kendisine ve emeğine yabancılaşmış ve toplumla bağ kuramayan acı çeken bir figürdür.

3. 3. Willy Wonka'nın Geçirdiği Dönüşüm

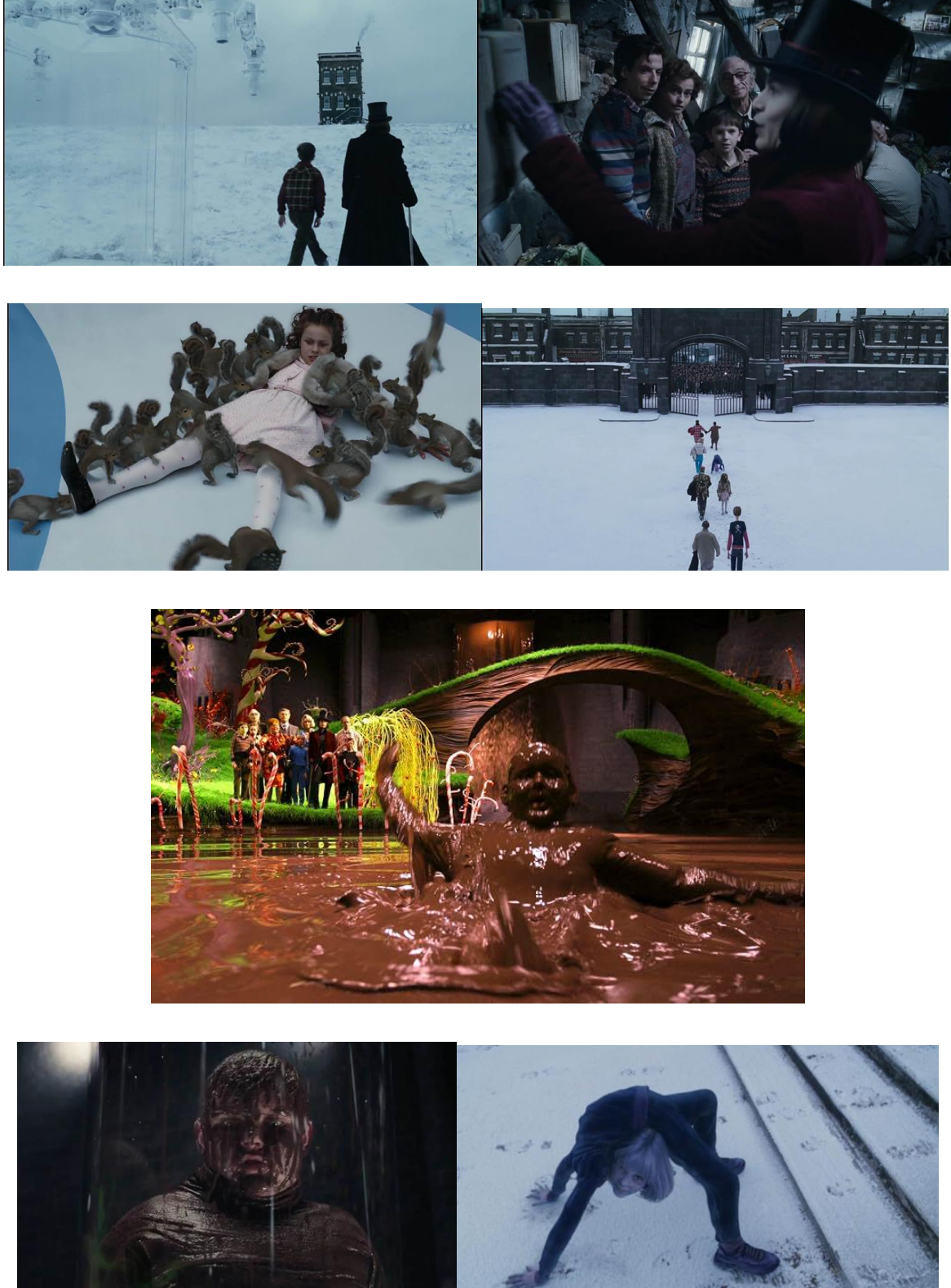
Willy Wonka karakterinin dönüşümü açısından uyarlama filmler incelendiğinde tekeli sanayiciden start up girişimciye doğru nasıl bir değişim geçirdiği detaylı bir biçimde sergilenmektedir.

3. 3. 1. Burton'ın Soğuk ve Şaşırtıcı Wonka'sı

Wonka'nın fabrikasını ziyaret etmeye hak kazanan grubu kapıda karşılamak üzere bastonuyla yaşlı biri gibi yürümesi ve tam düşecekken takla atıp herkesi şaşkınlığa uğratması onun karakterinin sürprizlerle dolu yönünü ilk andan itibaren sergilemektedir. Karakterinin şaşırtıcı ve tahmin edilmesi güç doğasını somutlaştırmaktadır. Fabrika turunda farklı nedenlerden elenen çocuk karakterlerin düştükleri zor durumlar karşısında soğuk, tepkisiz ve empati yoksunu tavırlar sergilemesi onun duygusal açıdan kendisini izole etmesiyle de bağlantılıdır. Karakterin bu umursamaz tavırları onu ulaşılmaz bir konuma taşımaktadır.

Wonka, geç kapitalizmin otoriter ve piyasayı tekelinde tutan geleneksel burjuva patron figürünün sinematik bir temsilidir. Wonka otoritesini, fiziksel zorlamayla değil, altın bileti bulma yarışmasına kendi istekleriyle katılan kişilerin rızasını kazanarak kurmaktadır. Fabrikasındaki tur sahnelerinde çocuklar, Wonka'nın kurallarını bilmeden bir yarışın içine girmişlerdir. Fabrikanın işleyişine uymadıklarında sistem tarafından hatalı bir ürünmüş gibi devre dışı bırakılmaktadırlar. Wonka'nın ise her elemenden neredeyse kötücül bir biçimde zevk alması ve çoğu durumda da umursamaz tavırlar sergilemesi gücünü mülkiyet sahipliğinden alan tüccar sanayici kimliğini temsil eder. O, çocukları fabrikasına kabul ederek sistemine çağırır, bireyler olarak bu çağrıya uyup hareket etmeleri onları özgürleştirmemekte, sistemin kurallarına bağlamaktadır.

Görsel 6. Wonka ve Fabrikasındaki Tura Katılan Çocuklar,
https://www.imdb.com/title/tt0367594/mediaindex/?ref_=mv?ref_=mv_sm, Erişim Tarihi:
25.07.2026.

Wonka fabrikanın tek kurucusu, yaratıcı beyni ve karar vericisidir. Kararlarını kendi kendine almakta ve hesap verebilirliği bulunmamaktadır. Bu statüsü, geç kapitalizmin tekelci üretim biçiminin sinema dilindeki yansımasıdır. Wonka'nın elenen çocukların başına gelen fiziksel görünümelerini de etkileyen kazalara karşı umursamaz tavırları, kapitalist mülkiyetin insan bedenine ve emeğine karşı gösterilen tarihsel duyarsızlığının bir göstergesidir. Wonka'nın sonunda ahlaki duruşuyla diğerlerinden ayrılan Charlie'yi seçmesi, varisini belirlemesine işaret etmektedir. Ailesini terk etmesi karşılığında bu ödülü alabileceğini açıklaması da onun insani ilişkiler karşısında ne kadar derin bir yabancılaşma yaşadığının göstergesidir. Geçmişinde yaşadığı travmalarıyla yüzleşerek babası ile sorunlarını çözmesi, ona empati duyma yeteneğini kısmen de olsa geri kazandırmaktadır. Bunların sonucunda Charlie'yi kabul etmesi, çocuğun yoksul sınıftan mülkiyet sahibi olanların sınıfına yükselmesini sağlamaktadır. Ancak bu değişim, sistemin yapısındaki dönüşüm sonucunda gerçekleşmemektedir. Mülkiyet yalnızca bireyler arasında el değiştirmiştir.

3. 3. 1. King'in Girişimci Wonka'sı

Wonka'nın kendi çikolata markasını yaratmak için şehrin meydanında tezgâh açarak kitleleri ve çikolata kartelinin sahiplerini etkileme çabaları, karakteri 2005 yapımındaki Wonka'dan farklı bir konuma taşır. Cebinde çok az para ve hayalleriyle yola çıkan genç bir girişimci olarak gösterilen Wonka, çikolatalarını tanıtırken canlı, rengarenk, müzikal gösterileri sunmaktadır. Etrafındaki dünyanın, soğuk, tek düze, yüzeysel, çıkarıcı ilişki ağına ve bozuk kurumsal düzenine karşı onun dünyası hayat doludur. Yarattığı çikolataların eşsiz bir lezzeti vardır. Wonka bir yandan hayalperest bir mucit bir yandan da kartelin yozlaştırdığı kurumların çürümüşlüklerini ortaya çıkartmak için yasa dışında kalan bir başkaldırıdır.

Wonka'nın özgür ve sistem karşıtı tavırları, bireysel risk alma kültürünü yücelten ve genç girişimci ideolojisini popüler kültürde meşrulaştıran bir temsildir. Wonka sisteme karşı direnişçi olarak sunulsa da aslında bu direniş sistemin içerisinde kendisine bir yer edinme çabasının uzantısıdır. Wonka kendi çabalarıyla ve yetenekleriyle kendini sıfırdan yaratan biri olarak gösterilmektedir. Bu söylem, yoksulluğu toplumsal yapının bir sorunu olarak değil bireysel çaba eksikliği olarak değerlendirmektedir. Wonka başarırsa diğerleri de yapabilir ve bireysel başarı sınıf atlamanın yoludur mesajları anlatıda kodlanmaktadır.

Görsel 7. Genç Wonka ve Renkli Dünyası,

https://www.imdb.com/title/tt6166392/mediaindex/?ref_=mv?ref_=mv_sm, Erişim Tarihi: 25.07.2026.

Burton'un uyarlamasındaki, Wonka Oompa Loompaların emeği üzerine sömürücü bir sistem kuran, tekelci ve otoriter bir patrandır. King'in uyarlamasındaki Wonka ise sömürülen sınıfın bir parçası olan ancak sisteme dahil olmak için çabalayan bir girişimcidir. Wonka'nın iyimser ve hayalperest kimliği izleyicide ona karşı empati yaratmaktadır. Onun nihai başarısı her ne kadar sömürülen sınıfın zaferi gibi dursa da aslında bu, sistemin tekelci figürüne dönüşmenin bir adımıdır.

4. SONUÇ

Edebi eserlerin farklı mecralara uyarlanması yalnızca metnin anlatım dilinde dönüşüme neden olmamaktadır. Aynı zamanda anlatının yeniden üretildiği dönemin ideolojik bakış açılarının da devreye girdiği bir süreç söz konusudur. Gerçekleştirilen bu çalışmada Roald Dahl'ın Charlie'nin Çikolata Fabrikası adlı çocuk romanından, 2005 (Tim Burton) ve 2023 (Paul King) tarihlerinde sinemaya uyarlanan yapımlarına odaklanılmaktadır. Marksist film eleştirisi ve eleştirel söylem analizinin sağladığı kuramsal bakış açısıyla sınıf, yabancılaşma ve kapitalist figürün dönüşümü karşılaştırmalı metinsel analiz yöntemiyle incelenmektedir.

Elde edilen bulgulara göre iki uyarlama arasında sınıf çatışması, yabancılaşma, üretim ilişkileri ve Wonka karakterinin temsilinde temel farklılıklar bulunmaktadır. 2005 yapımı Tim Burton filmi, Wonka'yı geç kapitalizmin bir temsili olarak ele almaktadır. Wonka, üretim araçlarını elinde tutan bir sanayicidir. Fabrikasında çalışan Oompa Loompalar, üretim sürecinde tek tipleşmiş giysileri, görünüşleri ve senkronize hareketleriyle emeklerinin sömürüldüğü düzene kendi rızalarıyla eğlenerek katılmaktadırlar. Bu durum, yabancılaşma ve sınıf çatışmasına ilişkin eleştirel bir yaklaşımın geliştirilmesinin önüne geçmektedir. Emeklerine yabancılaşmış olan Oompa Loompaların patronlarıyla kurduğu iletişim de onların yabancılaşma süreçlerini derinleştirmektedir. Emeklerinin karşılığında kakao çekirdekleriyle ödeme almaktadırlar. Wonka ve toplumun geri kalanı arasındaki sınıf çatışmasının temsili, fabrikanın yüksek duvarları, kuleleri ve kapısıyla aradaki sınırın belirginleştirilmesi neticesinde gösterilmektedir. Çocuk karakterler arasındaki sınıf çatışması; Charlie ve ailesinin fakirliğinin vurgulanması ile zenginleşmiş burjuvazi sınıfının üyeleri olan diğer çocuklar arasındaki eşitsizlik üzerinden kurulmaktadır. Ancak Wonka'nın varisi olarak, Charlie'yi seçmesi sınıfsal eşitsizliklerin

eleştirilmesinin önüne geçmekte ve ahlaki üstünlük ile şans faktörünün sınıfsal geçişi sağladığına ilişkin neoliberal başarı mitini yeniden üretmektedir.

Paul King’in 2023 yılı uyarlamasında ise Wonka, genç bir girişimci olarak konumlanmaktadır. Yozlaşmış kurumsal yapıya karşı durmakta ve kapitalist sistemin dışında alt sınıftan biri olarak temsil edilmektedir. Sınıf çatışması, emek ile sermaye arasındaki mülkiyet sahipliğinden doğan bir sorun olarak değil de kartel üyelerine karşı verilen bireysel bir mücadele etrafında kodlanmıştır. Wonka, azimle çalışarak, eleştirdiği sistemde bir yer sahibi olmaya çalışmaktadır. Yoksulluk ve alt sınıftan kurtulmanın yegâne yolu azimle çalışmak olarak gösterilmektedir. 2005 uyarlamasındaki kapalı fabrika mekânı ve işsel yabancılaşma yerini kamusal alanda yaşanan bürokratik baskılara (polis, kilise) maruz kalan dışsal bir yabancılaşmaya bırakmıştır. Wonka’nın iyimser, hayalperest ve neşeli kimliği, neoliberal “start up” kültürünün genç girişimci başarısını meşrulaştırmak olarak değerlendirilebilir. Filmde sınıf çatışmasına eleştirel bir yaklaşım sergilenmemektedir. Wonka renkli dünyası ve danslarıyla, acımasız çikolata kartelinin engellerini aşmaktadır. Film, sermaye birikiminin ve sömürünün yapısallığını maskeleyerek, yoksulluğu ve sınıf atlamanın zorluğunu, bireysel hayal gücü ve dürüst rekabetin gücüyle aşılabılır bir durum olarak sunmaktadır.

Wonka karakterinin 2005 uyarlamasındaki soğuk, tekelci sanayiciden 2023 uyarlamasındaki sıradan halktan bir girişimciye dönüşmesi; kapitalist sistemin kriz ve eşitsizlik dönemlerinde kendini yeniden üretme stratejisiyle ilişkilendirilebilir. Geç kapitalizmin açık sömürsü ve yabancılaşması, 2023 filmiyle yerini; sistemin tekelci yüzünü gizleyen, yoksulluğu romantize eden ve serbest piyasa girişimciliğini mutlak bir iyilik olarak kodlayan hegemonik bir söyleme bırakmıştır.

KAYNAKÇA

Althusser, L. (1971). Ideology and ideological state apparatuses. In Lenin and philosophy and other essays (pp. 121-176). Monthly Review Press.

Baudry, J.-L. (1975). The apparatus: Metapsychological approaches to the impression of reality in cinema. Camera Obscura, 1(1), 104-128.

Benjamin, W. (1993). The work of art in the age of mechanical reproduction. In I. Kesteloot (Ed.), Illuminations: Essays and reflections (pp. 217-251). Schocken Books. (Orijinal eserin basım tarihi 1935)

Burton, T. (Director). (2005). Charlie and the Chocolate Factory [Film]. Warner Bros. Pictures.

Burton Uyarlamasının Görselleri,
https://www.imdb.com/title/tt0367594/mediaindex/?ref_=mv?ref_=mv_sm, Erişim Tarihi: 25.07.2026.

- Comolli, J.-L., & Narboni, J. (1969). Cinema/Ideology/Criticism. Screen, 12(1), 6-18.
- Dahl, R. (1964). Charlie and the chocolate factory. Alfred A. Knopf.
- Eagleton, T. (1989). Literary theory: An introduction (2nd ed.). University of Minnesota Press.
- Eisenstein, S. M. (1949). Film form: Essays in film theory. Harcourt, Brace and Company.
- Engels, F. (1884). The origin of the family, private property and the state. Progress Publishers.
- Fairclough, N. (1989). Language and power. Longman.
- Fairclough, N. (1992). Discourse and social change. Polity Press.
- Fairclough, N. (2003). Analysing discourse: Textual analysis for social research. Routledge.
- Foucault, M. (1972). The archaeology of knowledge. Pantheon Books.
- Fromm, E. (1961). Marx's concept of man. F. Ungar.
- Fuchs, C. (2020). Marxism, capitalism, and communication. Routledge.
- Gramsci, A. (1971). Selections from the prison notebooks. (Q. Hoare & G. N. Smith, Eds. & Trans.). International Publishers.
- Hauser, A. (1984). The sociology of art. Harvard University Press.
- Hutcheon, L. (2006). A theory of adaptation. Routledge.
<https://doi.org/10.4324/9780203957721>
- Kapur, A., & Wagner, R. (2011). A Marxist view of film. Jump Cut: A Review of Contemporary Media, 53, 1-12.
- Kellner, D. (2013). Media spectacle and insurrection, 2011: From the Arab uprising to Occupy everywhere. Continuum.
- King, P. (Director). (2023). Wonka [Film]. Warner Bros. Pictures.
- King Uyarlamasının Görselleri,
https://www.imdb.com/title/tt6166392/mediaindex/?ref_=mv?ref_=mv_sm, Erişim Tarihi:
25.07.2026.

Kleinhans, C. H., & Lesage, J.-P. (1977). Toward a materialist theory of cinema. *Jump Cut: A Review of Contemporary Media*, 14, 2-4.

Kracauer, S. (1960). *Theory of film: The redemption of physical reality*. Oxford University Press.

Kress, G., & van Leeuwen, T. (1996). *Reading images: The grammar of visual design*. Routledge.

Marks, K., & Engels, F. (1965). *The German ideology* (W. O. Henderson & T. H. Lonsdale, Eds.). International Publishers.

Marks, K. (1971). *Capital: A critique of political economy* (Vol. 1). International Publishers. (Orijinal eserin basım tarihi 1867)

Marx, K., & Engels, F. (1978). *Manifesto of the Communist Party*. In R. C. Tucker (Ed.), *The Marx-Engels reader* (2nd ed., pp. 469–500). W. W. Norton & Company.

Marx, K. (2007). *Economic and philosophic manuscripts of 1844* (M. Milligan, Trans.). Prometheus Books. (Orijinal eserin basım tarihi 1844)

Mészáros, I. (2006). *Marx's theory of alienation* (5th ed.). Merlin Press.

Patton, M. Q. (2002). *Qualitative research & evaluation methods* (3rd ed.). Sage Publications.

Poulantzas, N. (1973). *Political power and social classes*. NLB.

Roemer, J. E. (1982). *A general theory of exploitation and class*. Harvard University Press.

Stam, R., & Raengo, A. (Eds.). (2005). *Literature and film: A guide to the theory and practice of film adaptation*. Blackwell.

van Dijk, T. A. (1993). *Elite discourse and racism*. Sage Publications.

Wodak, R. (1993). *Language, power and ideology*. John Benjamins.

TÜKETİM KARŞITLIĞINDAN TİCARİ SİNEMAYA: CHARLIE’NİN ÇİKOLATA FABRİKASI’NIN 1971 UYARLAMASINDA TÜKETİM İDEOLOJİSİNİN DÖNÜŞÜMÜ

Prof. Dr. Şermin TAĞ KALAFATOĞLU

Ordu Üniversitesi,
Güzel Sanatlar Fakültesi
tagsermin@gmail.com

ORCID ID 0000-0002-5254-8874

ÖZET

Edebiyat alanındaki yazılı metinlerin sinemaya uyarlanması, görsel kodlarla yeniden üretilen filmlerin orijinal metne sadakatleri üzerine tartışmaların yoğunlaştığı görülmektedir. Bununla birlikte uyarlama sürecinin ardında yatan ekonomik unsurlar ve sektörel ilişki ağlarının da göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Gerçekleştirilen bu çalışmada, Roald Dahl’ın 1964 tarihli çocuk romanı olan Charlie’nin Çikolata Fabrikası (Charlie and the Chocolate Factory) ile eserden sinemaya uyarlanan Mel Stuart’ın yönetmenliğini yaptığı 1971 yapımı Willy Wonka ve Çikolata Fabrikası’na (Willy Wonka & the Chocolate Factory) odaklanılmaktadır. Bu çalışmada seçilen yapım, ters ürün yerleştirme stratejisinin en erken ve en başarılı örneklerinden biri olması nedeniyle kritik durum örnekleme yöntemiyle seçilmiştir.

Orijinal eserin sinema yapımına uyarlanması sürecinde dikkat çekici bir dönüşüm gerçekleştirilmiştir. Dahl’ın eserinde açgözlülük, oburluk ve maddi şımarıklık gibi tüketim odaklı davranışlar eleştirilmekte ve güçlü bir tüketim karşıtlığı sergilenmektedir. Sinema uyarlamasına yakından bakıldığında, filmin Quaker Oats gıda şirketince piyasaya sürülmesi planlanan Wonka marka çikolatanın tanıtımı amacıyla finanse edildiği görülmektedir. Bu durum, yapımın yalnızca sanatsal amaçlarla üretilmediğini aynı zamanda ters ürün yerleştirme stratejisinin bir parçası olarak kurgulandığını göstermektedir.

Edebi eserden sinema filmine uyarlanma sürecinde, orijinal metindeki eleştirel duruşun nasıl ticarileştirildiği ve tüketim ideolojisine dönüştürüldüğü çalışmada incelenmektedir. Karşılaştırmalı uyarlama analizi aracılığıyla anlatı; karakter motivasyonları, olay örgüsü değişiklikleri ve tüketim unsuru ekseninde araştırılmaktadır. Kuramsal olarak medyanın ekonomi politiği, ters ürün yerleştirme ve uyarlama çalışmalarında bağlamsal okumaya yaslanan araştırmada; edebi anlatının odak noktası olan yoksul “Charlie” karakterinden markanın yüzü ve girişimci erkekliğin yansıması olan “Willy Wonka”ya kaydırılması endüstriyel üretim koşullarının metne doğrudan müdahalesi olarak değerlendirilmektedir. Orijinal metindeki ahlaki derslerin filmde pazarlama söylemine dönüşümüne odaklanılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tüketim Kültürü, Karşılaştırmalı Uyarlama Analizi, Roald Dahl, Willy Wonka, İdeolojik Dönüşüm, Sinema Uyarlaması, Ters Ürün Yerleştirme, Çocuk Girişimci Arketipi.

FROM ANTI-CONSUMERISM TO COMMERCIAL CINEMA: THE TRANSFORMATION OF CONSUMPTION IDEOLOGY IN THE 1971 ADAPTATION OF CHARLIE AND THE CHOCOLATE FACTORY

ABSTRACT

In the adaptation of literary texts to cinema, it is observed that debates tend to focus on the fidelity of visually reconstructed films to their original sources. Nevertheless, the economic factors underlying the adaptation process and the industrial networks involved must also be taken into consideration. This study focuses on Roald Dahl's 1964 children's novel *Charlie and the Chocolate Factory* and its cinematic adaptation, Mel Stuart's 1971 film *Willy Wonka & the Chocolate Factory*. The production selected in this study has been chosen through the critical case sampling method, as it represents one of the earliest and most successful examples of the reverse product placement strategy.

A significant transformation occurred during the process of adapting the original work into a cinematic production. Dahl's original work critiques consumption oriented behaviors such as greed, gluttony, and material indulgence and exhibits a robust anti consumerist stance. A closer examination of the film adaptation reveals that the production was financed by the Quaker Oats Company specifically to promote the Wonka chocolate brand, which was slated for market release. This indicates that the production was not merely an artistic endeavor but was also strategically constructed as an instrument of reverse product placement.

This study investigates how the critical stance of the original literary text was commercialized and transformed into a consumerist ideology during its transition to the screen. Utilizing comparative adaptation analysis, the research evaluates narrative shifts, character motivations, and plot modifications through the lens of consumption. Theoretically grounded in the political economy of media, reverse product placement, and contextual readings in adaptation studies, the research posits that the narrative shift from the impoverished protagonist Charlie to Willy Wonka, the brand's figurehead and a reflection of entrepreneurial masculinity, constitutes a direct intervention of industrial production conditions into the text. Consequently, the study evaluates the transformation of the original text's moral lessons into a marketing discourse within the film.

Keywords: Consumption Culture, Comparative Adaptation Analysis, Roald Dahl, Willy Wonka, Cinema Adaptation, Reverse Product Placement, Boy-Entrepreneur Archetype.

1. GİRİŞ

Edebiyat eserlerinden sinemaya gerçekleştirilen uyarlamalara odaklanan çalışmalarda metne sadakat kavramı ve bu kavram çerçevesinde geliştirilen yapısal yaklaşımlar ön planda olsa da bu çalışmaların sahip olduğu sınırlılıklar göz önünde bulundurulduğunda medyanın ekonomi politiği gibi farklı bağlamların değerlendirme sürecine dahil edilmesi gerekliliği ortadadır. Film uyarlamasının değerlendirilmesinde ekonomik bağlantıların da incelenmeye eklenmesi endüstriyel üretim koşullarının, sektörel ilişki ağlarının ve finansman modellerinin sergilenebilmesi bakımından önem taşımaktadır.

Roald Dahl'ın 1964 yılında yayımlanan Charlie'nin Çikolata Fabrikası romanı, uyarlama süreçlerindeki teorik dönüşümün sergilenmesi bakımından elverişli bir örnek niteliğindedir. Eserde, İkinci Dünya Savaşı öncesinin sıkı çalışma ve ertelenmiş doyum anlayışından savaş sonrasında yükselen anlık tatmine odaklanan tüketim kültürüne geçişin yarattığı gerilime odaklanılmıştır. Yazar, açgözlülük, oburluk ve televizyon bağımlılığı gibi tüketime odaklanan davranışları çocuk karakterler üzerinden sembolize etmekte ve eleştirmektedir. Romanda ana karakter olan Charlie Bucket, yoksul ancak dürüst davranışlarıyla aşırı tüketim kültürünün karşısında konumlandırılmıştır. Dahl'ın anlatısında çikolatanın sembolik kullanımı aracılığıyla kapitalist tüketimin çocuklar üzerindeki tahrip edici etkisi sorgulanmaktadır.

Edebiyat eserinde sergilenen eleştirel tutuma karşılık yönetmen Mel Stuart'ın 1971 yapımı olan Willy Wonka ve Çikolata Fabrikası'nda tüketim karşıtlığı dönüşüm geçirmektedir. Ahlaki derslerin yerini ters ürün yerleştirme stratejisiyle cazip haline getirilen şekerleme ve çikolataların renkli dünyası almaktadır. Film, büyük bir gıda şirketi olan Quaker Oats'ın Wonka markalı çikolatalarını piyasaya sürmeden önce şirket tarafından finanse edilmiştir. Bu finans modeliyle film, kurgusal bir markanın ticari bir ürün olarak talep görmesini sağlayan ters ürün yerleştirme stratejisinin parçası olan öncü bir örneğe dönüşmüştür (Andrade, 2012, s. 4). Anlatının odak noktası, romandaki yoksul Charlie'den rasyonel bir girişimci olarak yansıtılan Willy Wonka'ya kaydırılmıştır. Filmde tüketim eleştirisi yerini renkli üretim süreçlerine tanık olunan şekerlemelerin tüketicisi pozisyonunda, kapitalist sistemin bir parçası olmaya ilişkin yönlendirmelere bırakmaktadır.

Gerçekleştirilen bu çalışmanın amacı, karşılaştırmalı uyarlama analizini kullanarak; karakter motivasyonları, olay örgüsü değişiklikleri ve tüketim teması ekseninde edebiyattan sinemaya geçişteki ideolojik dönüşümü incelemektir. Araştırma kapsamında, 1964 tarihli kaynak metin ile 1971 yapımı hedef metin; ekonomi politik, ters ürün yerleştirme stratejileri ve bağlamsal okuma çerçevesinde karşılaştırılmaktadır. Farklı kuramsal yaklaşımların bir arada kullanılması, uyarlama süreçlerinin kapsamlı bir biçimde değerlendirilmesinde işlevsel bir perspektif sağlamaktadır.

2. KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Uyarlama Çalışmalarında Ekonomi Politik Yaklaşım

Edebi eserlerden gerçekleştirilen film uyarlamalarında, geleneksel bir biçimde yalnızca metne olan bağlılık odağında gerçekleştirilen çalışmalar, analizlerin daha dar bir perspektife

yerleşmesine neden olmaktadır. Daha güncel çalışmalarda odak noktasının endüstriyel işleyiş süreçlerine kaydırılmasıyla uyarlamanın hayata geçirilmesindeki karar mekanizmalarına hakim olan endüstriyel üretim koşullarının daha iyi aydınlatılacağına vurgu yapılmaktadır (Edwards, 2006). Yazılı bir metnin görsel dile aktarılması sürecinde, yaratıcı ekibin sanatsal yönlendirmelerinin yanı sıra film endüstrisinin finansal ağlarının etkisinin de göz ardı edilmemesi gerektiği ortadadır. Bu çerçevede olay örgüsü dönüşüme uğratılabilmekte, karakterlerin hikayede sahip olduğu ağırlık değişebilmekte, yeni karakterler eklenip var olanlar çıkartılabilmektedir.

Edebi eserlerin beyaz perdeye uyarlanmaları sürecinde, geniş kitleler tarafından tüketilebilir bir ürün olarak yeniden oluşturulurken endüstriyel film üretim pratiklerinin devreye girdiği gözlenmektedir. Edwards'ın (2006) vurguladığı üzere tüketilebilir bir mal olarak görülen filmler uyarlanma süreçlerinde pazarın taleplerini karşılamak üzere yeniden organize edilmektedirler. Bu yeniden üretim pratikleri üzerinde ise dönemin toplumsal ve ekonomik mekanizmaları doğrudan doğruya etkiye sahiptir. Stephenson'un da belirttiği gibi, uyarlama süreçlerinde izleyici beklentilerini ve memnuniyetini tatmin etmenin başat belirleyiciler olması dikkat çekicidir (2016, s. 4). Ayrıca yönetmenin yaratıcı yönetmen olarak konumlandırılmasıyla özgünlük algısı yaratıldığı, bu sayede de edebi metinden farklılaşan yönlerin meşrulaştırıldığı vurgulanmaktadır (Stephenson, 2016, s.95). Ticari kaygıların sanatsal olanların önüne geçmesi, orijinal metinde var olan çeşitli mesajların ortadan kaldırılması, çocuk kitlede yaratılmak istenen eleştirel duruş ya da bilinç oluşturma süreçlerinin sektöre uğratılması gibi sonuçları beraberinde getirebilmektedir. Stam, bu konuda uyarlamaların ticari baskılar ve tarihsel koşulların etkisi altında metinlerarası referans ve ideolojik mutasyon döngüsü içinde varlık gösterdiklerini vurgulamaktadır (2000, s. 66).

Uyarlama süreçleri üzerinde gerçekleştirilen ekonomi politik analiz, filmin üretim bütçesi ile medyanın finansal yapısının içerik üretimi üzerindeki etkilerine odaklanmayı zorunlu hale getirmektedir. Frankfurt Okulu üyeleri Adorno ve Horkheimer tarafından ilk defa kullanılan “Kültür Endüstrisi” kavramı, popüler kültür ürünlerinin standartlaştırılmış, kâr odaklı ve tüketiciyi pasif bir alıcı konumuna indirgenmesi süreçlerine dikkatleri çekmektedir (Adorno ve Horkheimer, 2002, s. 94; Adorno, 2003, s. 78)). Bu teorik çerçeveye göre, kültür endüstrisinin ana sektörü olan sinemadaki üretim süreci, endüstriyel üretim tarzını anımsatacak bir biçimde standartlaştırmaya ve kitlesel üretime sahiptir (Adorno, 2003, s. 78).

Bu çerçevede değerlendirildiğinde medya kuruluşlarının reklamverenlerle kurduğu ilişki, metnin ideolojik dokusunu dönüştüren birincil faktördür. Film endüstrisi, çocukları hedefleyen medya içeriklerinde; çocukların eleştirel akıl yürütme becerilerinin henüz tam olarak gelişmemiş olmasından yararlanarak, onları “geleceğin tüketicileri” olarak konumlandırmaktadır (Packer, Croker, Goddings ve Boyland, 2022, s. 1). Film sadece edebi bir metnin görselleşmesi değil; sermaye birikim süreçlerinin, markalaşma hedeflerinin ve tüketim ideolojisinin sinematik formda yeniden üretimine dönüşmektedir.

2.2. Ters Ürün Yerleştirme

Görsel medya ürünleri, izleyicilerin tüketim yönelimlerini, arzu mekanizmalarını ve sosyal algılarını inşa etmede oldukça güçlü bir rol oynamaktadırlar. Sıklıkla medya, Balasubramanian'ın (1994) tanımladığı geleneksel ürün yerleştirme stratejilerinin ötesine geçerek, kurgusal dünyaların gerçeklikle iç içe geçtiği hibrit mesajlar aracılığıyla pazarlama stratejileri kullanmaktadır. Medya içeriklerindeki bu yönlendirici güç, kurumsal bir amaç doğrultusunda en üst düzeyde kullanılarak izleyicilerin alışveriş alışkanlıklarını doğrudan etkileyebilmektedir.

Geleneksel pazarlama stratejilerinden farklı olarak, kurgusal bir dünyada var olan bir markanın ürününün, gerçek dünyada fiziki bir ürün olarak satışa sunulması olarak ifade edilebilecek “ters ürün yerleştirme” (reverse product placement), hem pazarlama literatüründe giderek daha fazla yer bulmakta hem de medya alanında daha fazla örnek ortaya konulmaktadır. Muzellec, Kanitz ve Lynn (2013), ters ürün yerleştirmeyi, kurgusal ortamlarda yaratılan markaların gerçek dünyada fiziksel bir ürün ya da hizmete dönüştürülmesi olarak tanımlamaktadır. Bu strateji, literatürde “marka önceliği” (brand precession) olarak da ifade edilmekte olup (Lynn ve Muzellec, 2010), tamamen kurgusal bir markanın gerçek bir ürün olarak piyasaya sürülmesini kapsamaktadır. Bu yöntem, markaların sıfırdan bir bilinirlik oluşturmak yerine, izleyicinin mevcut hayranlığı ve duygusal bağlılığı üzerine inşa edilmesini sağlamaktadır (Álvarez-Rodríguez ve Selva-Ruiz, 2022).

Bu süreçte, marka yerleştirme eyleminin yanı sıra izleyicinin hikâyeye olan “anlatısal aktarımı” (narrative transportation) kullanılarak markaya karşı duygusal bir bağ oluşturulması hedeflenmektedir (Green ve Brock, 2000). İzleyicinin kurgusal evrene duygusal olarak dahil edilmesi, piyasaya sürülen ürünlerin satın alınmasıyla tamamlanması amaçlanan bir süreçtir (Barton, 2024). Reading (2015) tarafından vurgulandığı üzere, tüketiciler bu kurgusal markaları satın aldıklarında, yalnızca fiziksel bir ürün değil, aynı zamanda karakterlerin ve evrenin bir parçası olma fantezisini de gerçekleştirmiş olmaktadır. Satın alma eylemi, sadece bir davranış olmanın ötesinde olup, hayran olunan evrenin deneyimlenmesine dönüşmektedir.

Patwardhan ve Patwardhan (2016), kurgusal markaların gerçek dünyaya taşınmasının tüketicilerde olumlu tutumlar ve satın alma niyeti yarattığını gerçekleştirdikleri çalışmalarında vurgulamaktadırlar. Filmlerde veya televizyon dizilerinde yer alan kurgusal markaların gerçek ürünlere dönüşmesinin tüketici üzerinde olumlu tutumlar yarattığı gözlenmiştir. Bu pazarlama stratejisinin reklamlara karşı gösterilen şüpheciliği ortadan kaldırdığı belirtilmektedir. Bu sayede izleyiciler marka ve hikaye ile bağ kurmakta olup, güçlü bir satın alma niyeti oluşturulmaktadır. Ters ürün yerleştirme aracılığıyla uyarlaması yapılan orijinal eserdeki ahlaki mesajlar bastırılarak, hedef kitleleri (özellikle çocukları) etkileyen pazarlama stratejilerinin bir parçası olarak işlev görmesi sağlanabilmektedir (Barton, 2024).

2.3. Bağlamsal Okuma

Bağlamsal okuma yaklaşımı, edebiyattan sinemaya aktarılan metinleri yalnızca anlatısal yapılar olarak bağlamlarından soyutlanmış bir biçimde değerlendirmektense, daha bütüncül bir

yaklaşımı benimsemektedir. Eserler üretildikleri dönemin sosyo-ekonomik ve ideolojik kodlarını taşıyan kültürel ürünler olarak görülmektedir. Hutcheon, uyarlamaları bir mecradan diğerine gerçekleştirilen basit bir aktarım olarak değil, orijinal metnin yeniden yorumlanarak ve bağlamsallaştırılarak (recontextualization) farklı bir anlam ağına oturtulması olarak ifade etmektedir (2006, s. 8-9).

Bağlamsal okuma, edebi metinlerin sinemaya uyarlanırken uğradığı mutasyonu sorgulamaktadır. Stam (2005), uyarlamaların metinlerarası bir diyalog olduğunu ve bu sürecin orijinal metne sadakat testi olmadığını belirtmektedir. Her uyarlama, kaynak metinle sürekli bir diyalog halindedir. Görsel, işitsel ve yazılı kodların bu diyalogda bir araya geldiğini vurgulamaktadır. Ayrıca Stam, edebiyattan sinemaya yapılan uyarlamaları incelerken, edebi metinde sabit bir ideolojinin söz konusu olmadığını bahsetmektedir. Uyarlamanın gerçekleştirildiği dönemin egemen söylemleri, üretim ilişkisi ağı ve stüdyoların ekonomik yapıları uyarlama sürecine etkide bulunmaktadır. Uyarlamalar, metni yazılı kodlardan görsel/işitsel kodlara dönüştürürken dönemin ekonomik, sınıfsal ve politik gerçeklikleri etkide bulunmaktadır. Filmlerin çekildikleri dönemin tarihsel ve kültürel filtreleri; ekonomik ve film endüstrisinin mekanizmaları ile orijinal metnin mesajını ya da eleştirel duruşunu dönüşüme uğratan bir yapı sökümü (dekonstrüksiyon) olarak devreye girmektedir (Stam, 2005, s. 8-12). Edebi eserlerde yer alan eleştirel duruş uyarlama sürecinde yumuşatılabilmekte, popüler akımlarla uyumlu hale getirilebilmekte ya da içerikteki ideolojik duruş daha radikal politik eleştiriye doğru dönüştürülebilmektedir.

McFarlane (1996) de uyarlama çalışmalarında, orijinal metne sadakatten ziyade romanın metinsel anlatı kodlarının görsel anlatıya dönüştürülmesi aşamasındaki metamorfoz kavramına odaklanılması gerektiğini vurgulamaktadır. Metamorfozda, kaynak metinden uyarlamaya doğru dönüşüm gerçekleştirilirken neyin doğrudan aktarılabileceği ve neyin sinema diline tercüme edilmesi gerektiği belirlenmektedir. Böylelikle edebi metindeki anlatısal öz sinemasal göstergelerle yeniden üretilmektedir.

Sanders (2006), uyarlamadaki yeni kültürel ve politik bağlamlar çerçevesinde edebi metnin yeniden şekillendirilmesine odaklanmaktadır. Uyarlama sürecinde etkili olan unsur, orijinal anlatıya olan bağlılık değildir. Eserin sinemaya taşınmasında belirleyici olanın uyarlandığı dönemin kültürel, politik, ekonomik ve ideolojik beklentilerinin olduğunu belirtmektedir. Uyarlamanın gerçekleştirildiği dönemdeki toplumun yeni ihtiyaçları, yönetmenin özgün bakış açısı ve dilsel dünyadan görsel/işitsel dünyaya geçişteki türsel dönüşümün başat etkileri uyarlama sürecine doğrudan etkide bulunmaktadır.

3. KARŞILAŞTIRMALI UYARLAMA ANALİZİ VE BULGULAR

Gerçekleştirilen bu çalışmada, Roald Dahl'ın Charlie'nin Çikolata Fabrikası (1964) romanı ile Mel Stuart'ın yönettiği Willy Wonka ve Çikolata Fabrikası (1971) filmi arasındaki karakterlerin motivasyonları, olay örgüsü ve tüketim olgusu eksenindeki dönüşümü çözümlemek amacıyla karşılaştırmalı uyarlama analizi (comparative adaptation analysis) kullanılmıştır. Çalışmanın örneklem seçiminde, nitel araştırmalarda derinlemesine bilgi elde etmeyi sağlayan kritik durum

örneklemesine (critical case sampling) başvurulmuştur (Patton, 1990, s. 171). Romandan film uyarlamasına, tüketim olgusunun kitlelere nasıl yansıtıldığını incelemek adına “kritik” bir eşik oluşturması, edebiyat ve sinema arasındaki dönüşümün en somut ve tartışmalı biçimsel yapısına sahip olması nedeniyle seçilmiştir.

Karşılaştırmalı uyarlama analizi, bir kaynak metnin (örneğin roman veya oyun) farklı bir ortama (örneğin film veya tiyatro) uyarlanması sürecinde, kaynak ile uyarlanmış eserin yapısal ve tematik ilişkilerini sistematik olarak inceleyen bir metodolojidir. Geleneksel uyarlama analizlerindeki metne benzerlik odaklı yaklaşımların sınırlılıklarını aşmayı hedefleyen bu metodolojik yaklaşım, sinematik metni sinema endüstrisinin üretim ilişkileri, türsel dönüşüm, üretildiği dönemki kültürel dönüşümler bağlamında değerlendirmek için gerekli okumaların önünü açmaktadır.

Uyarlama analizinin uygulanması genellikle üç temel aşamada gerçekleştirilmektedir. İlk aşamada, kaynak eserdeki temel olay örgüsü ve temel eylemler belirlenmektedir. İkinci aşamada kaynak metnin biçimsel özelliklerinin hedef medyaya nasıl dönüştürüldüğü analiz edilmektedir. Üçüncü aşamada ise eserin sosyo-kültürel bağlamı ve metinlerarası ilişkileri değerlendirilmektedir (McFarlane, 1996, s. 22; Stam, 2000, s. 54; Hutcheon, 2006, s. 4).

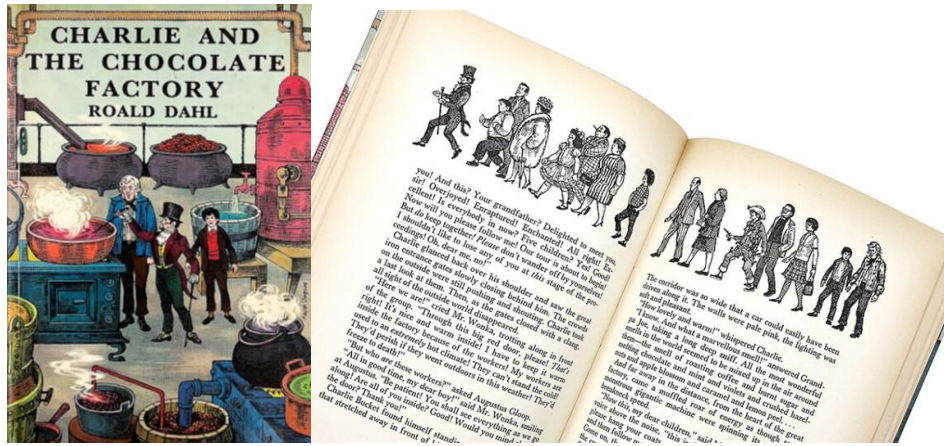
Çalışma çerçevesinde analiz sürecinde, ekonomi politik yaklaşım, ters ürün yerleştirme ve bağlamsal okuma teorik çerçevelerinden hareketle karakter motivasyonları, olay örgüsü ve tüketim unsurları birbirini tamamlayan üç temel aşamada incelenmektedir. İlk aşamada, kaynak ve hedef metin arasındaki karakter motivasyonları ile olay örgüsündeki değişimler tespit edilmekte; ikinci aşamada, filmin üretim sürecindeki ekonomi politik bağlantılar ve bu ticari bağlantıların uyarlama metnin üzerindeki dönüştürücü etkisine odaklanılmakta; üçüncü aşamada ters ürün yerleştirme stratejisiyle tüketim unsuruna ilişkin yaklaşımın kaynak metinden uyarlama metne doğru dönüşüm gerçekleştirilirken nasıl bir rol oynadığı çözümlenmektedir.

3.1. Karakter Motivasyonları ve Olay Örgüsünün Analizi

3.1.1. Bağlamsal Okuma Çerçevesinde Charlie'den Wonka'ya Dönüşüm

İngiliz yazar Roald Dahl'ın 1964 yılında yayımlanan *Charlie and the Chocolate Factory* adlı eseri, çocuk edebiyatının çokça tartışılan, uyarlamaları gerçekleştirilen ve geniş bir kitleye erişen klasiklerden biri olarak dikkatleri çekmektedir. Hikayenin ana kahramanı olan Charlie, yoksulluk içinde anne babasının yanı sıra iki büyükanne ve büyükbabasıyla şehrin eteklerinde yaşamaktadır. İçinde yaşadıkları tüm ekonomik zorluklara karşın; erdemli, sabırlı ve ailesine sevgiyle bağlı bir çocuktur. Eser, ilk defa Amerika Birleşik Devletleri'nde yayımlanmış olup; büyük bir başarı kazanarak çok satanlar listesine girmiştir. İngiltere'de ise içeriğindeki dehşet verici unsurlar ve şiddetli cezalandırma yöntemleri nedeniyle 1967 yılına kadar basımı gerçekleşmemiştir. Mel Stuart'ın müzikal uyarlaması *Willy Wonka & the Chocolate Factory*'e bakıldığında ise 1971 yılında gösterime girdiği ve büyük bir ilgiyle karşılanmadığı görülmektedir. Ancak daha sonra televizyona uyarlandığında bir klasiğe dönüşmüştür.

Romanın yazıldığı dönem olan 1960'lı yılların, 2. Dünya Savaşı sonrasında tüketim kültüründe ve materyalizmde yükselişin yaşandığı bir süreç olduğu gözlenmektedir. Dahl'ın eseri bu eğilimlerin karşısında daha eleştirel bir yaklaşım sergilemektedir. Savaş öncesinin mütevazı yaşam biçimi, sabırla çalışma ve ödülü erteleme anlayışı yerini anlık hazzı kutlayan tüketimi odağa alan bir eğilime doğru evrilmektedir. Eserde Charlie ve ailesi savaş öncesinin kültürel değerlerine bağlı olarak yaşamakta; Augustus Gloop, Veruca Salt, Violet Beauregarde ve Mike Teavee isimli diğer dört çocuk ise doyumsuz, sabırsız ve hızlı tüketime odaklı olarak hareket etmektedirler. Rudd (2020) Dahl'ın eserinde karakterlerini bu şekilde temsil etmekle modern kapitalizme karşı eleştirel bir yaklaşım sergilediğini belirtmektedir.

Görsel 1. Kitabın Alfred A. Knopf Tarafından Basılan 1964 Kopyasının Görseli,
https://www.sothebys.com/en/buy/_roald-dahl-charlie-and-the-chocolate-factory-first-edition-book-0c40, Erişim Tarihi: 24. 07. 2026.

1960'lı yılların tüketim kültüründeki yükselişi, çocuklara yönelik geliştirilen pazarlama stratejilerini de etkilemiştir. Şirketler çocukları geleceğin tüketicileri olarak görmekte ve materyalist hedeflerini gerçekleştirmek adına kitle iletişim araçlarından yararlanmaktadırlar. Tüketime özendirmek, satın alma davranışlarını yönlendirmek ve anlık hazları yerine getirmek yönünde mesajlara medya metinlerinin içeriklerinde yer vermektedirler.

Charlie'nin edebi eserdeki temel motivasyonlarının neler olduğuna bakıldığında, ailesine büyük bir sevgiyle bağlı olmasının en büyük yönlendirici güç olduğu görülmektedir. Yoksul ve erdemli bir çocuk profili çizen Charlie, sabırlı ve mütevazı davranışlarıyla sonunda ödüle layık olduğunu ispatlamaktadır. Fedakar bir biçimde her zaman önce ailesini düşünerek hareket eden ana karakter; savaş öncesi dönemde yaygın olan değerlerine bağlı, bireysel hırslardan ve tüketim odağında anlık tatminlerden uzak duran anlayışı sembolize etmektedir. Rudd (2020) da Charlie'nin ailesini göz önünde bulundurarak hareket etmesinin savaş öncesi dönemin fedakar değerlerini temsil ettiğini vurgulamaktadır (s. 131).

Charlie'nin davranışlarını yönlendiren motivasyonların içerisinde ailesini yoksulluktan kurtarmayı da saymak mümkündür. Charlie'nin Wonka çikolatasındaki altın bileti bulma arzusunun altında, çikolataya ve gizemli çikolata fabrikasına karşı duyduğu merakın yanı sıra

ailenin ekonomik durumunda bir iyileşme sağlamak umudu olduğunu belirtmek yerinde olacaktır. Charlie yoksulluktan kurtulmaya ilişkin her ne kadar güçlü bir yönelime sahip olsa da, karakterine içkin ahlaki duruşundan da ödün vermemekte ve fabrikada gezerken doyumsuz bir tutuma kapılmamaktadır. Fabrikanın farklı üretim aşamalarında karşısına çıkan cazip tüketim odaklı atmosfere kendisini kaptırmamaktadır. Bu da ana karakterin diğer önemli motivasyonuna dikkatleri çekmektedir: ahlaki erdemli duruşunu, tüketim çılgınlığına karşı direnerek korumak.

Wonka'nın fabrika turunda diğer çocuk karakterler olan Gloop oburluk, Beauregarde rekabet hırsı ve bağımlılık, Salt materyalizm ve Teavee medya bağımlılığı gibi nedenlerden çeşitli cezalarla elenmektedirler. Charlie ise bu süreci sabırlı, erdemli ve sakin tutumuyla başarıyla atlatmaktadır. Vaad edilen fabrikanın sahipliği ödülü Charlie'nin olmaktadır.

Willy Wonka, Charlie'nin Çikolata Fabrikasında şekerleme üreticisi olmanın yanı sıra ileri görüşlü bir yatırımcıdır. Ayrıca ahlaki dersler veren bir öğretmen olma niteliğine sahiptir. Karakterin temel motivasyonları arasında fabrikasını bırakacağı bir mirasçı arayışı, aşırı tüketim anlayışına karşı duruş, ahlaki eğitim ve cezalandırma, sınırsız yaratıcılık tutkusu ve dış dünyaya karşı duyduğu güvensizlik yer almaktadır. Karakterlerden bir diğeri de Arthur Slugworth olup, kitapta Wonka'nın çikolata tariflerini çalmak için casuslar gönderen rakiplerden biri olarak adı geçen arka plan figürüdür.

Fabrikanın çalışanları olan Oompa Loompalar, Dahl'ın kitabında Afrika'dan ithal edilmiş olan siyahi cüce bir halk olarak betimlenmektedir. Patronları olan Wonka onları, kakao çekirdekleri karşılığında çalıştırmaktadır. Romanda sömürgeci bir ilişki içerisinde fabrikada çalışan Oompa Loompalar, temel motivasyonları olan hayatta kalmak ve kakao bağımlılıklarını gidermek çerçevesinde hareket etmektedirler.

Mel Stuart'ın 1971 tarihli filmi, görünürde çikolata fabrikasını gezen bir gruba odaklanan bir yapım olsa da, özünde 1970'lerdeki savaş sonrası dönemin toplumsal yapısındaki kültürel dönüşümleri yansıtmaktadır. Tüketim ve anlık tatminin yüceltiği bir dönemde, ürünlerdeki bolluğun yaşandığı bir toplumsal yaşam söz konusudur. Anlatıdaki çocuklar sınırsız tüketimin farklı yönlerini sembolize etmektedirler. Gloop, savaş sonrası ekonomisinin sınırsız tüketimini oburlukla temsil etmektedir. Yiyecek ve fabrikadaki şekerlemeler cezbedici olarak işlev görmektedir, sinayıcı, motive edici ve ödüllendirici olarak çocuk karakterlerin önünde çeşitli işlevler üstlenmektedirler. Romanda Charlie'nin çikolata aldığı sahne ile filmdeki karşılaştırıldığında yoksulluğun ele alınışı ile tüketim unsurunun nasıl dönüşüme uğradığını açıkça görmek mümkündür. Kitapta yılda bir defa doğum günlerinde çikolata satın alan Charlie için, bu büyük bir lüks olarak betimlenmektedir. Çikolata satın alabilmek ya da alamamak yoksulluğun boyutunu ölçen bir unsurdur. Filmde Charlie'nin satın alma eylemi esnasında dükkanın satıcısının gösterdiği sempati, çocuk karakterin yoksul kimliğinden ziyade sevecen ve iyi kalpli oluşuna yapılan bir vurgu içermektedir. Bu sahnede yoksulluk yerine Wonka çikolatasına yapılan vurgu, ürünün her türlü durumda ve koşulda hayata güzellik kattığını hatırlatır niteliktedir.

Çocuk karakterlerden olan Salt'ın motivasyonuna bakıldığında bunun anlık kişisel tatminler ve bireysellik çerçevesinde şekillendiği görülmektedir. Ben merkezci tavırları ve isteklerini yerine getirmekte babasının sahip olduğu maddi kaynakları ve nüfuzu kullanmaktan çekinmemesi sınıfsal farklılıkların altını çizmektedir. Beauregarde'in başarı hırsı, 1970'lerin bireysel başarının yüceltilmesine ve toplumsal yapıda statü kazanılmasına verilen değeri sembolize etmektedir. Teavee'nin aşırı televizyon bağımlılığı, ekranın gençler üzerindeki zihinsel uyuşturucu etkisine dikkatleri çekmektedir.

Görsel 2. Filmin Afişleri, <https://narocinema.com/movies/willy-wonka/>, Erişim Tarihi: 24.07.2026.

Wonka karakteri romandaki halinden sapmakta olup, birincil motivasyonu kapitalist kar hırsının yozlaştırdığı dünyada, tüketim hırsının yoldan çıkaramadığı bir halef bulabilmektir. Filmdeki Wonka, sarkastik ve sınıadığı çocuklara karşı acımasızdır. Fabrikasında yaptığı turda tüketim hırsının yoldan çıkardığı çocukları çeşitli biçimlerde cezalandırmaktadır. Charlie Bucket ise diğer çocuk karakterlerden sabırlı duruşu, fedakar oluşu ve tüketim öğelerine karşı direnç göstermesiyle ayrılmaktadır.

Kitaptan film anlatısına geçişte karakterlerin motivasyonel dönüşümlerine bakıldığında ana karakter Charlie ile başlamak mümkündür. Kitapta Charlie daha pasif bir gözlemci olup, ahlaki ilkelere bağlı olarak yaşamına devam etmektedir. Diğer çocukların yarış dışı kalması sonucunda kazanan olmaktadır. Filmde ise daha aktif bir biçimde tüketimci öğretilere karşı seçimlerde bulunmaktadır. Romanda anlatının merkezinde olan Charlie karakteri, filmde Wonka'nın karşısında ikincil plana itilmektedir.

Görsel 3. Charlie ve Ailesi,

https://www.imdb.com/title/tt0067992/mediaindex/?ref=mv_close, Erişim Tarihi:
24.07.2026.

Kitaptaki çocukların temel motivasyonları bireysel ve fiziksel tatmin odağındadır. Filmde bu motivasyonlar toplumun tüketim açısından yaşadığı dönüşüme ilişkin durumları temsil etmeye evrilmektedir. Kitle iletişim araçlarının bireyleri pasifleştirmesi, ekonomik eşitsizlikler ve tüketim çılgınlıkları bunun içerisinde yer almaktadır. Kitapta bireysel ahlaki seçimlere ve disipline odaklanılmakta, filmde karakterlerin sahip olduğu motivasyonlar daha toplumsal bir düzleme doğru çekilmektedir.

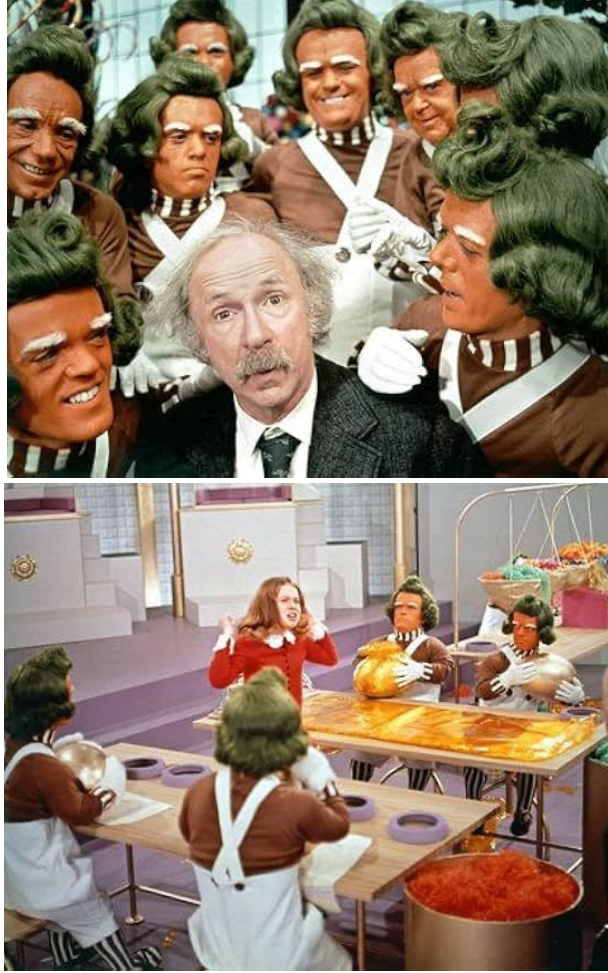

Görsel 4. Çikolata Fabrikasından Görseller,

https://www.imdb.com/title/tt0067992/mediaindex/?ref=mv?ref=mv_sm, Erişim Tarihi:
24.07.2026.

Wonka karakteri filmde merkezi bir pozisyonundadır. Romanda Wonka karakteri neşeli ve yerinde duramayan biri olarak tasvir edilmektedir. Ana motivasyonu fabrikasını devredeceği ahlaki açıdan dürüst ve bozulmamış birini bulmaktır. Filmde çizilen portrenin daha derin ve alaycı bir yönü bulunmaktadır. Yalnızca varisini aramamakta; bu süreçte elenenlerin eksik yönlerini ve tüketim kültürüne olan bağımlılıklarını şiddetli bir biçimde yüzlerine vurmaktadır. Kitapta Wonka daha rehber ve gözlemci pozisyondayken filmde çocukları çikolata bolluğu içerisinde çeşitli kurnazlıklarla test etmektedir. Filmdeki karakter daha manipülatif ve seçici olarak hareket etmektedir. Wonka, girişimci erkekliğin bir temsilcisi, sermaye sahibi ve çocuk tüketicileri ticari casusluğa karşı sadakat testlerine maruz bırakmaktadır. Romandaki otoriter havası filmde marka deneyimi sunmak ve tüketime yönlendirebilmek açısından dönüştürülmektedir.

Slugworth karakteri, filmde radikal bir değişim geçirmektedir. Wonka'nın çalışanı olan Bay Wilkinson'a dönüşmüş olup, Wonka'nın emirlerini yerine getirmekte ve çocukların açgözlülüğünü ve sadakatini test etmektedir. Karakter kitaptaki pasif bir yan rolden daha merkezi bir role doğru kaymıştır.

Görsel 5. Oompa Loompalar,

https://www.imdb.com/title/tt0067992/mediaindex/?ref=mv?ref=mv_sm, Erişim Tarihi:

24.07.2026.

Filmde Oompa Loompaların ele alınışı kitaptan farklılık taşımaktadır. Emek sömürü temsilinin sivil haklar hareketinin etkisiyle dönüşüme uğratıldığı görülmektedir. Motivasyonları fabrikayı turlayan çocuklara ahlaki dersler veren müzikal yorumlar yapmaya evrilmektedir. Kapitalist sömürücü emek ilişkisinin eleştirisi filmde ortadan kalkmaktadır. Filmdeki çikolata ürünlerinin pazarlaması stratejisine uygun olarak fanstastik canlılar olarak gösterilen Oompa Loompalar; turuncu tenleri, yeşil saçlarıyla fabrikanın masalsı dünyasıyla uyum içindedir.

3.1.2. Olay Örgüsündeki Ahlaki Mesajlardan Müzikal Şekerleme Dünyasına

Orijinal romanda, toplumsal eşitsizlikler, çocukların tüketim toplumunun aşırılıklarından olumsuz etkilenmesi ve kapitalist üretim süreçleri gibi farklı konulara yönelik eleştirel bir duruş sergilenmektedir. Charlie'nin yoksul yaşamı kitapta romantize edilmeden gerçekçi bir biçimde portre edilmektedir. Aile üyeleri açlıkla baş etmek zorundadırlar. Charlie'nin yaşam koşulları

diğer çocuklarıinkiyle karşılaştırıldığında sınıfsal farklılıklar açıkça gözlenmektedir. Tüketim toplumunun farklı türdeki bağımlılıkları sonucunda ortaya çıkan açgözlülük, oburluk ve medya bağımlılığı gibi davranışlar sergileyen çocuk karakterler, cezalandırma süreçlerini deneyimlemek zorunda kalmaktadırlar. Dahl'ın romanının sahip olduğu grotesk atmosferde çocuk karakterler, tüketim toplumunun etkisinde sergiledikleri davranışları nedeniyle fiziksel deformasyona uğramakta ve şiddete maruz kalmaktadırlar. Wonka'nın bu cezalar karşısındaki tutumu alaycılık içermektedir.

Filmde cezalandırma sahneleri, geniş kitlelere erişim sağlanması planlandığından yumuşatılarak, Oompa Loompaların da eşlik ettiği eğlenceli müzikal gösterilere dönüştürülmektedir. Romanda var olan karanlık atmosfer müzikal filmin renkli ve neşeli dünyasında ritmik şarkıların eşliğinde ortadan kalkmaktadır. Çocuk karakterler aşırı tüketim içeren davranışlar sergilediklerinde maruz kaldıkları şiddet estetik bir gösteriye doğru evrilmektedir. Bu dönüşüm çikolatanın arzulanabilir ürün olarak temsil edilmesi açısından pazarlama stratejisinin önemli bir parçasıdır.

Görsel 6. Augustus Gloop'un Çikolata Nehrine Düşmesi ve Violet Beauregarde'nin Dev Bir Yaban Mersinine Dönüşmesi,

https://www.imdb.com/title/tt0067992/mediaindex/?ref=mv_close, Erişim Tarihi:

24.07.2026.

Anlatı yapısına film çerçevesinde bakıldığında, görsel ve işitsel anlatım dilinin gerektirdiği biçimde çeşitli değişikliklerin yapıldığı gözlenmektedir. Müzikal türünün sahip olduğu türsel ikonografik unsurlar gereği kullanılan ritmik görsel ve sesli dinamikler hikayenin odak noktasına Wonka'yı yerleştirmektedir. Tuhaf davranışları olan, iyimser ve sürprizlerle dolu olan Wonka, şaşırtıcı yeniliklerle dolu olan fabrikasında masalsı bir dünyanın kapılarını ziyaretçi çocuklara aralamaktadır.

Filmin olay örgüsünde önemli dönüşümlerin gerçekleştirilmesinin arkasında, gıda şirketi Quaker Oats'dan finansmanda destek alınması yer almaktadır. Şirket çikolata sektörüne girmeyi planlamakta olup, bu amacı çerçevesinde filme destek olmayı kabul etmiştir. Filmin adının Charlie'den Willy Wonka'ya değiştirilmesini ve kendi üreteceği çikolata ürünlerinin reklamının yapılmasını talep etmiştir. Şirketin istekleri doğrultusunda Wonka bar çikolatalarıyla diğer çikolata ürünleri filmin olay örgüsünde öne çıkartılmıştır. Quaker Oats ile kurulan bu ekonomik ilişki filmin içeriğine doğrudan etkide bulunmuştur. Ayrıca şirket filmin müzikal olmasını isterken bu konuda Dahl'ın itirazları dikkate alınmamıştır.

Filmin olay örgüsündeki en belirgin değişim final bölümünde gerçekleştirilmiştir. Kitap, Charlie ve Wonka'nın cam asansörde yukarı çıkmasıyla, oldukça belirsiz ve coşkusuz bir şekilde bitmektedir. Charlie'nin yoksulluğu, tam olarak çözülebilmüş değildir. Fabrikayı kazanmış olmasının ailesine parlak bir gelecek getirip getirmeyeceği romanın karanlık tonunda mutlu bir son olarak okura sunulmamaktadır. Filmde ise senarist Seltzer'ın yazdığı final içeriğin ideolojik yönünü değiştirmektedir. Filmin sonundaki “happily ever after” repliği ile çocuk izleyiciler üzerinde pozitif bir etki bırakmak ve içerikte yer verilen çikolata ürünlerine ilişkin olumlu bir yönelim oluşturmak hedeflenmektedir. Charlie'nin fabrikaya sahip oluşu ve asansörle göğe yükselmesi, yoksul bir çocuktan sermayedar oluşa doğru ilerlemesini sembolize etmektedir. Filmde yoksulluğu yaratan sistemin eleştirisi yerine çalışkan ve dürüstlüğü ödüllendirilmesine ilişkin bireysel başarı miti sunulmaktadır. Dahl'ın kitapta yarattığı karanlık ve eleştirel duruş yerini ticari pazarlama stratejileriyle organize edilen içeriğe bırakmaktadır.

3.2. Tüketim Unsuru ve Ters Ürün Yerleştirme

Dahl romanında çikolatayı tüketim toplumunun yarattığı bağımlılıkları eleştirmekte bir araç olarak kullanmaktadır. Aşırı tüketimde bireyi yozlaştıran bir simge olan çikolata ve üretildiği fabrika, tüketim karşıtı eleştirinin odak noktasını oluşturmaktadır. Çocukların fabrikaya girmeleri onları test etmenin bir parçasıdır. Çocuk karakterler itaatkar ve ölçülü davranmaları durumunda ödüllerle davranmadıklarında ise cezalarla karşılaşmaktadırlar. Çocuklar tüketim toplumundaki farklı türdeki bağımlı davranışlara sahiptir. Oburluk, maddi nesnelere düşkünlük (sakız), materyalizm ve medya bağımlılığına ilişkin zaafiyeti olan çocuk karakterler fabrikadaki tur boyunca zayıflıklarıyla yüzleşmektedirler.

Dahl kitapta tüketim toplumunun insanlar üzerinde yarattığı davranış sorunlarını karakterler üzerinden eleştirmektedir. Charlie ise aşırı tüketimin yol açtığı yıkımın zararlarına maruz kalmayan yegane çocuk karakter olarak önüne çıkan sınavları başarıyla geçmektedir. Charlie'nin ahlaki pusulası onu doğru davranmaya yöneltmektedir. Wonka'nın fabrikasını devretme sürecinde onu ailesinden uzaklaştırmaya çalışması, fabrikanın bir iş yeri olduğunun ve kapitalizmin acımasız kurallarının birer hatırlatıcısı olmaktadır. Bu çalışma ortamının önemli bir parçası olan Oompa Loompalar, endüstriyel üretim çarklarının döndürülmesini fiziksel güçle gerçekleştiren işçilerdir. Fabrikadaki emeklerinin sömürüldüğü sistem içerisinde kakao çekirdeklerini işlemektedirler. Fabrikada çocukların çiğnedikleri kuralların karşısında vicdani bekçiler olarak görev yapmakta ve karşılaşmak üzere oldukları cezalara ilişkin şiirsel şarkılar dile getirmektedirler. Filmde ise fabrikanın sihirli ortamında dans edip şarkılar söyledikleri bir ortam söz konusudur. Kakao çekirdekleri karşısında emeklerini değiş tokuş yaptıkları sömürü sistemi yerini daha toz pembe bir dünyaya bırakmaktadır. Cezai yargıç rolleri de yumuşatılarak müzikal performansın eğlendirici yönüne ağırlık verilmektedir.

Görsel 7. Wonka Çikolataları ve Altın Bilet,

https://www.imdb.com/title/tt0067992/mediaindex/?ref=mv_close, Erişim Tarihi:

24.07.2026.

Kitapta tüketimin önemli teşvik edicilerinden bir diğeri de altın bilet yarışmasıdır. Çocuklar ve aileleri Wonka fabrikasında tura katılacak şanslı beş çocuktan biri olabilmek için çikolata paketinde saklı olan altın bileti bulmak üzere ürünleri satın alma yarışına girmişlerdir. Bu süreç, Wonka ürünlerinin tüketilmesi için yürütülmekte olan başarılı bir pazarlama stratejisi olarak gösterilmektedir. Dahl, tüm dünyayı saran çılgınca tüketim furiasını altın bilet yarışması olarak kurgulamaktadır.

Filmde, tüketim olgusunun ele alınmasını şekillendiren temel faktör filmin finansman yapısıdır. Quaker Oats şirketi, filmi kendi ürünlerini tanıtmak amacıyla finanse etmektedir. Şirket filmin ulaşacağı kitleye, kendi ürünlerini tanıtmaya fırsatı yakalamak açısından pazarlama stratejilerinin bir parçası olarak yaklaşmaktadır. Şirket, filmin gösterime girmesinin ardından, Everlasting Gobstopper, Nerd ve Wonka Bar gibi ürünlerini piyasaya sunmuştur (Barton, 2024, s. 6). Filmin bu finansal yapısı, kitaptaki sert tüketim eleştirisini sürdürmeyi imkansız kılmaktadır. Çocukların tüketim aşırılıklarından şekerli tatlıların büyüdü dünyasına odaklanmak, seyircilerde ürünlere karşı olumlu bir tutum geliştirilmesi bakımından daha işlevseldir. Filmde tüketim çılgınlığının yarattığı dürtüsel anlık tatmin arayışı yerini güvenilirlik ve dürüstlük gibi unsurların çocuk karakterlerde test edilmesine bırakmıştır. Slugworth, Charlie'yi Everlasting Gobstopper'ı kendisine satması konusunda kandırmaya çalışmaktadır. Ancak Charlie bu marka sadakati olarak ifade edilebilecek sınavı başarıyla geçerek, Wonka'ya çikolatayı geri iade etmektedir. Wonka'nın Slugworth'un aslında ticari sırlarını çalmaya çalışan bir casus değil de çalışanı olduğunu açıklamasıyla her şeyin kontrol altında olduğu ve marka sadakati gösteren ve dürüst olan çocuğun ödüllendirildiği görülmektedir.

Álvarez-Rodríguez ve Selva-Ruiz (2022) Wonka markasını detaylı bir biçimde incelediği araştırmasında, ilk ters ürün yerleştirme örneklerinden biri olduğunu belirtmektedir (s. 3). Romanın eleştirel tonu filmde yerini şekerlemelerin cazibeli dünyasının albenisine bırakmıştır. Patwardhan ve Patwardhan (2016) ters ürün yerleştirmenin yaratılan kurgusal markalar açısından başarı getirebilecek nitelikte bir strateji olduğunun altını çizmektedir. Álvarez-Rodríguez ve Selva-Ruiz (2022) de Wonka markasının film aracılığıyla pazara sürülmeden önce bir konuma sahip olduğunu ifade etmektedir. Bu da markaya rakipleri karşısında rekabet açısından avantaj sağlamaktadır (s. 5).

4. SONUÇ

Çalışmada, Roald Dahl'ın Charlie'nin Çikolata Fabrikası romanı ile Mel Stuart'ın 1971 yapımı film uyarlaması arasındaki karakter motivasyonları, olay örgüsü ve tüketim unsuru; ekonomi politik, bağlamsal okuma ve ters ürün yerleştirme kuramsal perspektifinden, karşılaştırmalı uyarlama analizi aracılığıyla değerlendirilmektedir.

Dahl romanında ertelenmiş doyum ile tüketim karşıtı ahlaki disiplini Charlie karakteri üzerinden olumlarken; filmde tüketim unsuru, çikolata ve şekerlemelerin başat öge olduğu renkli bir dünyanın ayrılmaz bir parçasına dönüşmektedir. Tüketim toplumuna yeni tanıtılacak olan ürünlerin reklamı amacıyla film kitaptaki eleştirel duruştan vazgeçmek zorunda kalmıştır. Romanda çikolata ile bağlantılı olan unsurlar, tüketim toplumunun her türlü aşırılığına yönelik eleştiri malzemesi olarak kullanılmaktayken; filmde cazip hale getirilmektedir. Dahl'ın eleştirel duruşu, filmde ticari pazarlama stratejileri sonucunda dönüşüme uğratılmaktadır. Ters ürün yerleştirme filmde başarılı bir biçimde kullanılarak; farkındalık, ilgi ve katılımın uyarılmasında işlevsel bir role bürünmektedir.

Araştırmada üzerinde durulan ilgi çekici konulardan biri de kitaptaki anlatının merkezinde yer alan Charlie karakterinin filmde yerini Wonka'ya bırakması olmuştur. Wonka kapitalist girişimci kimliğiyle, fabrikasını ziyarete gelen çocukları sadakat ve güvenilirlik açısından çeşitli yöntemlerle test etmektedir. Romanda tüketim kültürünün esiri olan çocuklar, karakterlerinde yer alan zaafiyetleri sergilemeleri durumunda çeşitli cezalara tabii tutulmaktayken; filmde ticari kaygıların ön planda tutulması nedeniyle Wonka'nın tutumu yumuşatılmaktadır. Quaker Oats şirketinin ürünlerinin filmde ters ürün yerleştirme stratejisiyle yer alması ve Wonka'nın marka yüzü işlevi görmesi bu durumla doğrudan bağlantılıdır.

Çalışma, kültür endüstrisinin kendi hedefleri doğrultusunda eserlerde dönüşüm gerçekleştirmesini örneklendirmektedir. Kaynak metinde eleştirilen konular, filmde pazarlama stratejilerinin bir parçasına dönüşmüştür. Film ticari ürünlerin çocuklara pazarlanmasının bir aracına dönüşmektedir. Romanda verilen ahlaki mesajlar, filmde ticari kaygıların bir uzantısı olarak yeniden kodlanmaktadır. Çalışmada, ekonomi politik yaklaşım gibi farklı kuramsal çerçeveler kullanılarak, kaynak metinle uyarlama arasındaki dönüşümün boyutlarını sergilemek açısından daha geniş bir perspektif kullanılmaktadır.

KAYNAKÇA

Adorno, T. W., & Horkheimer, M. (2002). *Dialectic of enlightenment: Philosophical fragments* (E. Jephcott, Trans.). Stanford University Press.

Adorno, T. W. (2003). *The culture industry: Selected essays on mass culture* (J. M. Bernstein, Ed.). Routledge Classics.

Álvarez-Rodríguez, V., & Selva-Ruiz, D. (2022). *Chocolates Wonka: Análisis de la marca de ficción*. *Comunicación y Sociedad*, 35, 1-17. <https://doi.org/10.32870/cys.v35i0.7874>

Andrade, R. A. P. P. (2012). Wonka chocolate case study: Managing a brand created through reverse product placement (Master's thesis, ISCTE - Instituto Universitário de Lisboa). ISCTE Repository. <https://repositorio.iscte-iul.pt/handle/10071/4130>

Augustus Gloop'un Çikolata Nehrine Düşmesi ve Violet Beauregarde'nin Dev Bir Yaban Mersinine Dönüşmesi, https://www.imdb.com/title/tt0067992/mediaindex/?ref_=mv_close, Erişim Tarihi: 24.07.2026.

Balasubramanian, S. K. (1994). Beyond advertising and publicity: Hybrid messages and public policy issues. Journal of Advertising, 23(4), 29-46. <https://doi.org/10.1080/00913367.1994.10673457>

Barton, K. (2024). Novel to film: How Charlie and the Chocolate Factory's teachings of consumerism shift from novel to film. The Macksey Journal, 5(1), Article 10. <https://mackseyjournal.scholasticahq.com/article/125633-novel-to-film-how-charlie-and-the-chocolate-factory-s-teachings-of-consumerism-shift-from-novel-to-film.pdf>

Charlie ve Ailesi, https://www.imdb.com/title/tt0067992/mediaindex/?ref_=mv_close, Erişim Tarihi: 24.07.2026.

Çikolata Fabrikasından Görseller, https://www.imdb.com/title/tt0067992/mediaindex/?ref_=mv?ref_=mv_sm, Erişim Tarihi: 24.07.2026.

Dahl, R. (1964). Charlie and the chocolate factory. Alfred A. Knopf.

Edwards, K. D. (2006). Brand-name literature: Film adaptation and Selznick International Pictures' Rebecca (1940). Cinema Journal, 45(3), 32-48. <https://doi.org/10.1353/cj.2006.0018>

Filmin Afişleri, <https://narocinema.com/movies/willy-wonka/>, Erişim Tarihi: 24.07.2026.

Green, M. C., & Brock, T. C. (2000). The role of transportation in the persuasiveness of public narratives. Journal of Personality and Social Psychology, 79(5), 701-721. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.79.5.701>

Hutcheon, L. (2006). A theory of adaptation. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203957721>

Kitabın Alfred A. Knopf Tarafından Basılan 1964 Kopyasının Görseli, https://www.sothebys.com/en/buy/_roald-dahl-charlie-and-the-chocolate-factory-first-edition-book-0c40, Erişim Tarihi: 24. 07. 2026.

Lynn, T., & Muzellec, L. (2010). Corporate rebranding and the implications for brand architecture. *Journal of Brand Management*, 17(9), 647-664.

McFarlane, B. (1996). *Novel to film: An introduction to the theory of adaptation*. Clarendon Press.

Muzellec, L., Kanitz, C., & Lynn, T. (2013). Fancy a coffee with Friends in 'Central Perk'? Reverse product placement, fictional brands and purchase intention. *International Journal of Advertising*, 32(3), 399-417. <https://doi.org/10.2501/IJA-32-3-399-417>

Oompa Loompalar,
https://www.imdb.com/title/tt0067992/mediaindex/?ref_=mv?ref_=mv_sm, Erişim Tarihi:
24.07.2026.

Packer, J., Croker, H., Goddings, A.-L., & Boyland, E. J. (2022). Advertising and young people's critical reasoning abilities: Systematic review and meta-analysis. *Pediatrics*, 150(6), e2022057064. <https://doi.org/10.1542/peds.2022-057064>

Patton, M. Q. (1990). *Qualitative evaluation and research methods* (2nd ed.). Sage Publications.

Patwardhan, H., & Patwardhan, P. (2016). When fiction becomes fact: Effect of reverse product placement on consumer attitudes. *Journal of Promotion Management*, 22(3), 324-341. <https://doi.org/10.1080/10496491.2016.1154917>

Reading, A. (2015). Consumer experiences of fictional brands becoming real. *Journal of Promotional Communications*, 3(2), 154-173.

Rudd, D. (2020). Willy Wonka, Dahl's chickens and heavenly visions. *Children's Literature in Education*, 51, 125-142. <https://doi.org/10.1007/s10583-018-9366-6>

Sanders, J. (2006). *Adaptation and appropriation*. Routledge.
<https://doi.org/10.4324/9780203103111>

Stam, R. (2000). *Film theory: An introduction*. Blackwell.

Stam, R., & Raengo, A. (Eds.). (2005). *Literature and film: A guide to the theory and practice of film adaptation*. Blackwell.

Stephenson, W. (2016). *The cinematic 18th century: Adaptation, intertextuality, authorship*. Routledge.

Stuart, M. (Director). (1971). *Willy Wonka & the chocolate factory* [Film]. Warner Bros.; Paramount Pictures.

Wonka Çikolataları ve Altın Bilet,
https://www.imdb.com/title/tt0067992/mediaindex/?ref_=mv_close, Erişim Tarihi:
24.07.2026.

“BENDEN BU KADAR” FİLMİNİN TAKINTI-ZORLANTI BOZUKLUĞU ÇERÇEVESİNDE İNCELENMESİ

Klinik Psikolog, Yasemin DOĞAN¹

Erzincan Kadın Kapalı Ceza İnfaz Kurumu,

yaseminbaserdogan@gmail.com

0000-0002-2377-9091

ÖZET

As Good As It Gets, Türkçe ismiyle Benden Bu Kadar, filmi Takıntı-Zorlantı Bozukluğuna (TZB) sahip bir kişinin günlük yaşamının zorluğundan kesitler sunarken etrafında gelişen olaylar nedeniyle kendinde meydana gelen değişimleri de aktarmaktadır. Bu değişimleri eğlenceli ve mizahi unsurlarla aktaran film aynı zamanda romantik bir filmidir. Bu yönüyle bozukluğa sahip kişilerde aşkın ve sevginin iyileştirici gücünü de vurgulamaktadır. Ayrıca, film boyunca ana karakterde birçok TZB semptomuna rastlanmıştır. Bu kapsamda yazılan makalede öncelikle filmin künye bilgileri ve özetine yer verilmiştir. Makalenin devam eden bölümü ise TZB'nin kısaca tanıtımını ve filmin TZB temelinde değerlendirilmesini içermektedir. Bu değerlendirmede karakterdeki TZB semptomları ilgili literatür taramasıyla elde edilen bilgiler bağlamında tartışılarak rapor edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: film analizi, takıntı-zorlantı bozukluğu, yetişkin psikopatolojisi

¹ Bu çalışma yazarın Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü bünyesinde hazırlanan yüksek lisans dönemindeki çalışmalara dayanmaktadır.

1. FİLMİN KÜNYESİ

As Good As It Gets filmi 1997 yılı ABD yapımı bir filmidir. James L. Brooks filmin yönetmenidir. Filmin başrol oyuncularını ise Jack Nicholson (Melvin Udall), Helen Hunt (Carol Connelly) ve Greg Kinnear (Simon Bishop)'dır. Film, genel olarak dramatik-romantik ve komedi türlerindedir ve 2 saat 18 dakika sürmektedir. Ayrıca, Türkçe'ye "Benden Bu Kadar" ismiyle çevrilmiştir ("Benden Bu Kadar", 2021).

2. FİLMİN ÖZETİ

Melvin Udall, takıntı-zorlantı bozukluğuna (TZB) sahip ünlü bir aşk romanı yazarıdır. Aynı zamanda homofobik, ırkçı ve bencil kişilik özellikleri göstermekte ve bu özelliklerini kimseden gizlememektedir. Bundan dolayı, ilişkilerinde de patavatsızlıklar yaptığı söylenebilir. Ayrıca, TZB nedeniyle her gün aynı yerde kahvaltı yapma ve aynı masayı kullanma gibi davranışlar göstermektedir. Melvin, eşcinsel ve ressam komşusu Simon ile başlangıçta hiç anlaşamamaktadır. Ayrıca, Simon'ın siyahi iş arkadaşı Frank'e ayrımcı ve ırkçı tutumlar göstermekte ve Simon'ın köpeği Verdell'e de kötü davranmaktadır. Bunlara ek olarak, her gün gittiği restoranda hep aynı garsonun, yani Carol'un ona servis yapmasını istemektedir. Carol, oğlu hasta olduğu için sürekli onunla ilgilenen, doktorların oğluna yönelik yanlış müdahalelerinden dolayı şikâyet eden ve annesiyle yaşayan bekar bir kadındır.

Bir gün Simon'un evine iş için gelen modeller evini soyarlar ve Simon'ı da döverler. Hastaneye kaldırılan Simon'ın köpeğine Frank'in tehdidiyle Melvin bir süreliğine bakar. Bu süreçte köpekle arasında duygusal bir bağ gelişir. Sonrasında Melvin Carol'un oğlunun hastalığı nedeniyle işe gelemediğini öğrenmesiyle çok öfkelenir. Yeniden işe dönmesini sağlamak için kitap yayıncısının eşi olan çok iyi bir doktoru Carol'un oğlunun hastalığı ile yakından ilgilenmesi için gönderir. Carol bu durumu önce reddetse de sonrasında oğlu için bu yardım teklifini kabul etmeye karar verir. Bu arada Simon, evinin soyulması ve hastane masrafları sonucu ciddi şekilde parasızlık yaşar. Para alabileceği kişiler Baltimore'da yaşayan ve çoğunlukla iletişiminin kopuk olduğu ailesidir. Melvin, Frank'in ısrarıyla Simon'ı ailesine götürmeye karar verir. Ancak, eşcinsel olan Simon'la baş başa kalmaktan korkması nedeniyle Carol'u da onlarla gelmesi için çağırır. Carol'un teklifi kabul etmesiyle üçü birlikte Baltimore'a seyahat ederler. Bu seyahat sürecinde üçünün arasında yakınlaşmalar olur, hatta Melvin Carol'u yemeğe çıkarır. Ancak, yemekte Melvin'in Carol'a ağır ve patavatsızca bir söz söylemesi üzerine Carol sinirlenir ve Melvin ile arkadaşlığını bitirir. Seyahatten döndüğünde ise Simon evinin başkasına verildiğini ve Melvin'in onun eşyalarını kendi evine aldığını öğrenir. Bu durum Simon ve Melvin'i daha da yakınlaştırır. Sonrasında Simon, Melvin'in Carol'u sevdiğini fark eder ve onu Carol'un yanına gitmesi için destekler. Melvin Carol'un yanına gittiğinde ise ona gerçek duygularını söyleyerek kendini açar. Böylece barışırlar ve bir birlikteliğe karar verirler. Son sahnede Carol ile birlikte yürürken Melvin'in sürekli yaptığı yerdeki çizgilere basmama kompulsiyonunu ilk kez yapmadığını ve artık çizgilere basabildiğini fark etmesiyle film biter.

Sonuç olarak, filmde TZB'ye sahip bir insanın yaşayış ve düşünce tarzında yaptığı bazı değişimlerin ve aynı zamanda duygularını daha iyi ifade edebilmesiyle ortaya çıkan aşkın TZB

semptomlarını azaltmadaki iyileştirici gücü, hem ilgi çekici hem eğlendirici bir üslupla izleyenlere aktarılmıştır.

2.1. Takıntı-Zorlantı Bozukluğunun (TZB) Genel Tanıtımı

Daha önce kaygı bozuklukları içinde sınıflandırılan obsesif-kompulsif bozukluk, DSM-5'te "Takıntı-Zorlantı Bozukluğu ve İlişkili Bozukluklar" başlığı altında tanımlanmıştır. (Amerikan Psikoloji Derneği [APA], 2013). Bu başlıktaki ilişkili bozukluklar; beden algısı bozukluğu, biriktiricilik bozukluğu, saç yolma ve deri yolma bozukluklarıdır. Takıntı-Zorlantı Bozukluğunun DSM-5 tanı kriterleri ise aşağıdaki gibidir:

Öncelikle kişide takıntıların (obsesyonların), zorlantıların (kompulsiyon) veya ikisinin de birlikte görülmesi gerekir. Takıntılar iki şekilde tanımlanır. Birincisi; kişi tarafından bazen zorla ve istemsizce geliyor gibi yaşanan, çoğu kişide belirgin bir sıkıntı veya kaygıya yol açan ve sürekli olan düşünceler, itkiler ya da imgelerdir. İkincisi; kişi bu düşünce, itki ve imgeleri bastırmaya ve önemsememeye çalışır veya bunları farklı bir düşünce ya da davranış (zorlantı) ile nötr hale getirme girişimleri gösterir. Benzer şekilde, zorlantılar da iki şekilde tanımlanır. Birincisi; kişinin takıntılarına tepki olarak gösterdiği veya katı şekilde uyulması gereken kurallara göre yapmak için zorunda hissettiği yinelemeli davranışlar (örn. el yıkama) veya zihinsel eylemlerdir (örn. sayı sayma). İkincisi; davranışlar veya zihinsel eylemler, deneyimlenen sıkıntı ya da kaygıdan korunma, bunları azaltma veya korkulan olayı engelleme amacıyla yapılır; ancak bu yapılanlar korunulacağı düşünülen durumla gerçekçi şekilde ilişkili değildir ya da aşırı bir düzeydedir. Ayrıca, kriterlere göre bu takıntı veya zorlantıların kişinin zamanını alması gerekir (örn. günde bir saatten fazla olması) ya da klinik şekilde belirgin bir sıkıntıya ya da önemli işlevsellik alanlarında düşmeye neden olmalıdır. Ek olarak, bu belirtiler başka bir maddenin veya sağlık durumunun etkilerine bağlanmamalı ve bozukluk başka bir ruhsal bozukluğun belirtileri ile daha iyi açıklanmamalıdır (APA, 2013).

Tüm bunlara ek olarak, kişilerde takıntı ve zorlantıların içeriğinde bireysel farklılıklar olduğu söylenebilir. Bu içeriklerde en sık karşılaşılanlar dört alana ayrılabilir: (1) temizlik ve temizlenme ile ilgili konular, (2) kendinin ya da başkalarının zarar göreceği olması ve bununla ilgili aşırı kuşkanmalar, (3) cinsellik, saldırganlık ya da dinsel konular ve (4) simetri konuları şeklindeki alanlardır. Ayrıca, kişiler içgörülerine dair de farklılıklar gösterir. İçgörüsü iyi olan kişiler takıntılarının ve inançlarının gerçek olmadığını ya da gerçekleşmeyeceğinin farkındayken; içgörüsü kötü olan kişiler, bunların büyük olasılıkla ya da kesin şekilde gerçek olduğuna inanır. Ek olarak, kişilerde takıntı ve zorlantılarını tetikleyen mekanlardan ve kişilerden kaçınma davranışları da görülür (Koroğlu, 2016).

TZB'de görülen takıntılar bazen endişeler ile karışabilmektedir. Calleo vd. (2010) de araştırmalarında takıntıların ve endişelerin benzer ve farklı olduğu yönler üzerinde durmuşlardır. Bu kapsamda, takıntı ve endişelerin girici düşünceler olmakla beraber kişide olumsuz bir duygulanıma yol açtıkları ve kişi tarafından kontrol edilemez gibi algılandıkları belirtilmiştir. Ayrıca, her ikisinin de yarattığı kaygıyı azaltmak veya bundan kaçınmak için kişinin birtakım davranışlar geliştirmesine neden olduğu söylenmiştir. Öte yandan, endişelerin daha gerçekçi ve benliğe uyumlu konular içerdiği, takıntıların ise benliğe yabancı olduğu ve kişi tarafından mantıksız algılandığı belirtilmiştir.

TZB vakalarının yaklaşık olarak yarısında depresyon, yaklaşık dörtte üçünde ise herhangi bir kaygı bozukluğu eşlik eder (örn. panik bozukluk veya kaygı bozukluğu). Ayrıca, bir yıllık süreçte görülme sıklığı %1,1 ile %1,8 arasında değişirken; yaşam boyu görülme sıklığı %2 ile %3 arasında değişir. Kişilerde ortalama başlama yaşı ise 20'dir ve çoğunlukla bir yakının ölümü gibi tetikleyici bir olay sonrası başlar. Eğer tedavi edilmezse bozukluğun kendiliğinden iyileşme olasılığı düşüktür ve tedavi ile hastaların %20-30'unda belirgin bir iyileşme görülür. Ek olarak, hastalığın çocukluk yıllarında başlamış olması, kişinin zorlantılarının çok sıradışı olması ve bunlara direnmemesi, eşlik eden bir depresyon ya da kişilik bozukluğunun olması ve sanrıların varlığı kötü gidişatın göstergeleridir (Koroğlu, 2016).

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

TZB hastası olan Mervin'in filmde en sık görülen belirtilerinin temizlik takıntıları ve bununla ilişkili olarak yoğun şekilde kirlenme korkusunun olduğu söylenebilir. Bu durum filmin ilk sahnesinde bile anlaşılmıştır. Apartmanda gezinen köpeğin apartmanı kirletmesinden korktuğu için onu dışarı çıkarmaya çalışır. Sonrasında köpek oraya tuvaletini yapınca gizlice onu apartmanın çöp boşluğuna atar. Bunun dışında, Melvin'in dışardayken sürekli deri eldiven taktığı ve kullandıktan sonra eldiveni çöpe attığı görülmüştür. Ayrıca, eve geldiğinde ellerini sabun dolu olan dolabından aldığı yeni bir sabunla ve kaynar suyla yıkadıktan sonra sabunu çöpe atar; sonrasında yeni bir sabunla tekrar ellerini yıkayıp o sabunu da çöpe atar. Melvin, sürekli gittiği restoranda ise her zaman tek kullanımlık kendi çatal, kaşık ve bıçağını kullanmaktadır. Filmin ilerleyen sahnelerinde Carol ile gittiği bir mekânda ceket giyme ve kıyafet takma zorunluluğunu öğrenir. Mekân görevlisi kendisine önceden giyilmiş bir ceket teklif eder. Ancak, Melvin "Bana veba bulaştırmanıza izin vermeyeceğim" diyerek bu teklifi reddeder ve kendisine yeni bir ceket ve kıyafet almaya gider. Buna ek olarak, Melvin'in taksi kapılarına dokunamadığı ve Simon'ın köpeği Verdell'e de eldiven takarak dokunabildiği görülmüştür. Ayrıca, filmin bir sahnesinde Carol'a duş alacağını ve birazdan hazır olacağını söylemiştir. Ancak, çok uzun süre banyodan çıkmamış ve çıktığında banyodan yoğun bir buhar geldiği için çok sıcak bir suyla banyo yaptığı anlaşılmıştır. Ayrıca, Melvin insanların kendisine dokunmasını sevmez, bundan dolayı kalabalık bir yolda insanların arasından hızlıca geçmeye ve kendisine çarpmamaları için sürekli sağa, sola dönerek yürümeye çalışır. Benzer şekilde, Simon'ın arkadaşı Frank, Melvin ile kavga etmeye kapısına geldiğinde Melvin kendisine dokundurmamıştır. Filmin son sahnelerinde ise Melvin'in Simon'ın omzuna dokunmakta ve Carol'ı öpmekte tereddütler yaşadığı görülmüştür.

Tüm bu belirtiler Melvin'in temizlikle ilgili takıntılarının ve başkalarından ya da dışardaki nesnelerden mikrop veya kirlilik kapma korkularının olduğunu göstermektedir. Melvin, bu takıntılarının doğan rahatsızlığı zorlantılar oluşturarak azaltmaya çalışmaktadır. Melvin'de olduğu gibi, mikrop veya kirlilik ile ilgili obsesif düşüncelerin kişilerde sık sık ve ritüelistik şekilde el yıkamayı tetiklediği ve ciddi deri problemlerine yol açtığı bilinmektedir (Oltmanns ve Emery, 2015). Fimde Melvin'in ellerinde de bazı kızarıklıklar olduğu fark edilmiştir. Melvin'in dışardan görünümüne bakıldığında ise genel olarak düzenli, temiz ve ütülü giyimi olan ve kontrolcü biri izlenimi vermektedir. Buna ek olarak, Melvin'in temizlikle ilgili takıntı ve zorlantıları düşünce sürecindeki bozulmaya da işaret etmektedir. Örneğin, mekandaki görevlinin teklif ettiği kıyafetlerin ona veba bulaştıracağını düşünmesi, bu kişilere özgü bir

semptom olan olası zararları veya tehlikeyi abartmayla ilgili bilişsel çarpıtmayı göstermektedir (Köroğlu, 2012). Benzer şekilde Wheaton vd. (2010) tarafından yapılan bir araştırmada da tehdit olasılığının aşırı büyütülmesi ve abartılmış sorumluluk algısının daha çok mikrop, pislik ve hastalık takıntıları ve temizlik zorlantılarıyla ilişkili olduğu bulunmuştur. Ayrıca, TZB'ye sahip bireylerde takıntı ve zorlantılarını tetikleyen şeylerden kaçınma da yaygın görülen bir davranıştır (Goodman vd., 2014). Melvin'in kirlilik takıntılarında dolayı insanlarla fiziksel temastan kaçınması buna örnek gösterilebilir.

TZB'de en yaygın görülen zorlantı tiplerinden bir diğeri kontrol etme zorlantılarıdır (Oltmanns ve Emery, 2015). Filmde Melvin'de de bazı kontrol etme zorlantıları görülmüştür. Örneğin, Melvin daha önce bilmediği bir restorana giderken herkese sürekli "Sizde kabuklu yengeç var mı?" diye sorarak kontrol etme ihtiyacı gösterir. Ayrıca, evinin kapısını her açıp kapadığında beş kere kilidi çevirir ve evin lambalarını da beş kere kapatıp açar. Bunları yaparken yüksek sesle beşe kadar sayar. Bundan dolayı, Melvin sayılarla ilgili de takıntı ve zorlantılar göstermektedir. Ayrıca, bu durum zorlantıların belli kurallara göre yapıldığını da doğrulamaktadır. Ek olarak, Melvin'in seyahat için bavulunu hazırlarken aşırı düzenli olduğu, her eşyasını kategorilerine göre yatağının üstüne serdiği görülmüştür. Benzer şekilde, kavanozlardaki şekerleri renklerine göre ayırması ve şişe sularını simetrik bir şekilde dizmesi dikkat çekmiştir. Bu yüzden Melvin'in simetri ve düzenle ilgili takıntı ve zorlantılarının da olduğu anlaşılmıştır (Öztürk ve Uluşahin, 2020). Melvin'in her zaman gittiği restoranda hep aynı yere oturması ve hep Carol'un ona servis yapmasını istemesi de düzen takıntıları ile ilişkili olabilir.

Ayrıca, Melvin Carol'un oğlunun hastalığı nedeniyle işe gelemediğini öğrenmesi üzerine aşırı bir tepki göstermiştir ve Carol'un evine kadar gitmiştir. Hatta yeniden işe dönmesi için oğluna doktor da bulmuştur. Bu durumun TZB'de sıklıkla görülen belirsizliğe toleransın olmaması ile ilgili olduğu düşünülmüştür (Obsesif Kompulsif Bilişler Çalışma Grubu [OKBÇG], 1997). Bu kişilerde belirsizliğe toleransın olmamasının, net olma ihtiyacı ve tahmin edilemeyen değişikliklere ve yeniliklere ayak uydurma kapasitesinin düşük olduğu inancı kapsamında tanımlanabileceği belirtilmiştir (OKBÇG, 1997). Ayrıca, Holaway vd. (2006) tarafından yapılan araştırmada da özellikle şüphe ve kontrol etme zorlantıları belirsizliğe toleransın olmaması ile güçlü şekilde ilişkili bulunmuştur. Belirsizliğe düşük toleransın TZB'de karar verme zorluklarına neden olabileceği de ifade edilmiştir (OKBÇG, 1997). Bu kapsamda özellikle filmin son sahnelerinde Melvin'in Carol'a duygularını açmada kararsızlık yaşadığı görülmektedir. Bununla ilişkili olarak, TZB'ye sahip kişilerin yeni durumlarla karşılaştıklarında bunları kontrol etme gereksinimi hissettikleri ve kendilerini tehlikelere karşı açık olarak algılamaya meyilli oldukları belirtilmektedir. Ayrıca, bu tehlikelerle başa çıkma becerilerini düşük gördükleri ifade edilmektedir (Sookman vd., 2001, akt. Önder, 2019). Filmde de genel olarak yeni olayların Melvin'i gerdiği anlaşılmaktadır. Özellikle, filmin bir sahnesinde Melvin Simon'a sinirli bir şekilde Carol'ın onu eski hayatından çıkarttığını ve ondan önceki hayatının daha iyi olduğunu söylemiştir. Ayrıca, o an Carol'a olan duygularını açıklamakla ilgili ne yapacağını bilemez haldedir. Bu durum Melvin'in eski düzenini özlediği ve yeni gelişen bir olayın onu rahatsız ettiği yönünde yorumlanmıştır. Bunlara ek olarak, Melvin'in sık görülen takıntı ve zorlantı tiplerinden farklı olarak yolda yürürken çizgilere basmama zorlantısı

gösterdiği görülmektedir. Bu zorlantının da düşünce içeriğindeki bir bozulmayla ilişkili olabileceği düşünülmüştür.

Filmin ilk sahnelerinden yola çıkarak Melvin'in günlük rutinine bakıldığında ise genel olarak evde roman yazarak vaktini geçirdiği ve diğer insanlardan izole bir yaşam sürdürdüğü görülmektedir. Melvin roman yazarken rahatsız edilmekten hiç hoşlanmaz, bundan dolayı Simon'ın kapısını çalması üzerine aşırı bir tepki verir ve ona ağır sözler söyler. Özellikle bu sahne ve Melvin'in Carol'in işe gelememesini öğrenmesi üzerine restoran çalışanına bağırarak sahne ile Melvin'in genel olarak agresif biri olduğu da anlaşılmıştır. Bu durumla ilgili olarak yapılan literatür taraması sonucu, Özkan (2019) tarafından yapılan bir araştırmada TZB hastalarının belirti şiddetleri arttıkça agresyon seviyelerinin de arttığının bulunduğu görülmüştür. Buna ek olarak, bu kişilerde agresyon seviyesinin belirsizliğe tahammülsüzlük ile pozitif yönde ilişkili olduğu görülmüştür. Melvin'in de özellikle Carol'in işe gelememe ve bununla ilgili olarak artık ona başkasının servis yapma ihtimali ile yaşadığı kaygı ve belirsizliğin bu agresyonla ilgili olduğu düşünülmüştür. Melvin'in insanlarla ilişkilerinde genel olarak patavatsızlıklar yaptığı da görülmüştür. Ayrıca, bazı insanların cinsel yönelimine, ırkına ve fiziksel görünümüne bakarak eleştirel ve kaba sözler söylediği ve ayrımcılık yaptığı görülmüştür. Örneğin, restoranda çalışan şişman bir kadına “fil kadın” demiş ve Simon'ın siyahi arkadaşı Frank'i “koyu pekmez renkli, geniş burunlu adam” olarak tanımlamıştır. Benzer şekilde, Simon'a da homoseksüel olduğu için kırıcı sözler söylemiştir. Melvin sadece Carol'a karşı kibardır ancak ona da istemsizce söylediği bazı sözler yüzünden zaman zaman ilişkilerinin bozulmasına neden olmuştur. Ayrıca, Melvin'in insanlarla empati kurmada ve hem kendinin hem başkalarının duygularını tanımlama ve anlamada zorluk yaşadığı anlaşılmıştır. Tüm bunlar Melvin'in kişilerarası ilişkilerinde problemler yaşamasına neden olmaktadır.

TZB'ye sahip insanların aile, arkadaş veya partnerleriyle ilişkilerinde belli derecelerde bozulmalar yaşandığı bilinmektedir (Angst vd., 2004). Sørensen vd. (2004) tarafından yapılan bir çalışmada TZB'nin kişilerin sosyal işlevselliklerini etkilediği ve sosyal ilişkilerdeki bozulmanın genel olarak hayattan memnuniyetsizlik ile ilişkilendirildiği görülmüştür. Grabe vd. (2000) tarafından yapılan çalışmada ise kontrol gruplarına göre, TZB'ye sahip kişilerin hiç evlenmemiş olma ya da boşanmış olma durumlarının daha sık olduğu ortaya çıkmıştır. Filmde Melvin'in de hiç evlenmemiş olduğu anlaşılmaktadır. Öte yandan, Melvin'in kişilerarası ilişkilerinin kısıtlı olmasıyla ilgili bir memnuniyetsizliği görülmemiştir. Ancak, filmin son sahnesinde Carol ile bir ilişki başlatmaktan oldukça mutlu görünmektedir. Remmerswaal vd. (2016) tarafından yapılan çalışmada da TZB'ye sahip bireylerin orta seviyede (moderate) romantik ilişki memnuniyetinin olduğu bulunmuştur.

TZB hastalarının duygu düzenleme güçlükleri de araştırmalarda çeşitli şekillerde çalışılmaktadır. Yap vd. (2017) tarafından yapılan bir araştırmada genel toplumdan alınan örneklemde duygu düzenleme ölçeğinin tüm alt boyutlarının TZB şiddeti ile pozitif yönde ilişkili olduğu bulunmuştur. Ayrıca, araştırmada klinik boyutta TZB'ye sahip bireylerle bozukluk göstermeyen kontrol grubu da karşılaştırılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, TZB grubunun stresli durumlarda amaç odaklı davranma, dürtülerini kontrol etme, duygularını kabullenme ve etkili duygu düzenleme stratejilerini kullanma alt boyutlarında kontrol grubundan daha fazla zorluk yaşadıkları ortaya çıkmıştır (Yap vd. 2017). Filmde Melvin'in de

özellikle Carol'a karşı duygularını kabullenmede zorluk yaşadığı görülmüştür. Ayrıca, Simon'ın köpeği Verdell ondan ayrıldığında da çok üzümüştür. Ancak, sonrasında uygun duygu düzenleme stratejisi kullanamayıarak önceden gittiği psikiyatristinin odasına izinsiz ve kaba bir şekilde girerek hemen kendisinden yardım talep etmiştir. Benzer şekilde, Melvin'in gerildiğinde ve sinirlendiğinde kendini tutamayıarak insanlara kırıcı sözler söylemesi de dürtülerini kontrol etmedeki zorluklarına örnek verilebilir. Ayrıca, Melvin'in aşk romanını yazarken aşkı tanımlamada zorluk yaşadığı görülmüştür. Bu durumun da duyguları tanıma ve anlamlandırmada yaşadığı sorunlarla ilişkili olduğu düşünümüştür.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Tüm bunlar ışığında Melvin'in genel olarak işlevselliği değerlendirildiğinde, TZB'ye sahip olmanın onu özellikle günlük rutininde ve sosyal ve romantik ilişkilerindeki işlevselliğinde olumsuz yönde etkilediği görülmektedir. Bununla birlikte, Huppert vd. (2008) tarafından yapılan araştırmada TZB'ye sahip kişilerin sağlıklı kontrollere göre daha düşük hayat kalitesine sahip oldukları ortaya çıkmıştır. Ayrıca, araştırmada bu kişilerin iş, aile ve sosyal yaşamda düşük işlevsellik gösterdikleri bulunmuştur. Filmde Melvin başarılı ve popüler bir roman yazarı olarak tasvir edilmiştir, bundan dolayı TZB'nin iş yaşamında onu çok fazla etkilediği görülmemiştir. Sadece roman yazarken dikkatini toparlamada zorluk yaşadığı görülmüştür. Ek olarak, filmde Melvin'in aile yaşamına dair de bilgiler verilmemiştir, sadece yalnız yaşayan bir kişi olduğu görülmüştür. Melvin'in genel olarak hayat kalitesi ise orta düzey olarak değerlendirilebilir. Sosyoekonomik düzeyi yüksektir ve tek başına hayatını sürdürebilmektedir. Filmin başlarında kişilerarası ilişkilerde problemler yaşasa da Simon ve Carol ile gittiği seyahat sonrası onlarla ilişkisini düzeltmiştir. Ayrıca, bu seyahat sırasında Melvin'in yanlışlıkla söylediği sözü Carol affettikten sonra, Melvin onu sevdiğini söylemek için evden çıkarken ilk kez kapının kilidini beş kere çevirme zorlantısını yapmamıştır. Carol ile buluştuktan sonra yolda yürürken de ilk kez çizgilere basmama zorlantısını yapmamıştır. Ayrıca, Carol'ın hayatında olabilmek için yeniden ilaçlarını kullanmaya başlamıştır. Tüm bunlar filmde sevginin TZB belirtilerini iyileştirebileceği yönünde yorumlanmıştır. Ancak, gerçek yaşamda TZB'nin tedavisiz ya da sadece ilaç ile bu kadar kısa sürede iyileşmesi zordur (Köroğlu, 2016; Öztürk ve Uluşahin, 2020). Bu açıdan filmin biraz gerçeklikten uzak olduğu söylenebilir.

Sonuç itibarıyla, TZB'ye özgü belirtileri eğlenceli bir biçimde aktardığı ve iyileşmede duyguların önemini vurguladığı için değerli bir film olarak düşünümüştür. Psikoloji bölümü öğrencilerine TZB'yi anlatmada eğitim amacıyla izlettirilebilecek bir film olduğu değerlendirilmiştir.

KAYNAKÇA

- Amerikan Psikiyatri Birliği. (2014). *Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal El Kitabı*. Beşinci Baskı (DSM-5). (Çev. E. Köroğlu). Hekimler Yayın Birliği. (Orijinal çalışmanın yayın tarihi 2013)
- Angst, J., Gamma, A., Endrass, J., Goodwin, R., Ajdacic, V., Eich, D. ve Rössler, W. (2004). Obsessive-compulsive severity spectrum in the community: prevalence, comorbidity, and course. *European archives of psychiatry and clinical neuroscience*, 254(3), 156-164. <https://doi.org/10.1007/s00406-004-0459-4>
- https://tr.wikipedia.org/wiki/Benden_Bu_Kadar (Erişim tarihi: 03.01.2021)
- Calleo, J. S., Hart, J., Björgvinsson, T. ve Stanley, M. A. (2010). Obsessions and worry beliefs in an inpatient OCD population. *Journal of Anxiety Disorders*, 24(8), 903-908. <https://doi.org/10.1016/j.janxdis.2010.06.015>
- Grabe, H. J., Meyer, C., Hapke, U., Rumpf, H. J., Freyberger, H. J., Dilling, H. ve John, U. (2000). Prevalence, quality of life and psychosocial function in obsessive-compulsive disorder and subclinical obsessive-compulsive disorder in northern Germany. *European Archives of Psychiatry and Clinical Neuroscience*, 250(5), 262-268. <https://doi.org/10.1007/s004060070017>
- Goodman, W. K., Grice, D. E., Lapidus, K. A. ve Coffey, B. J. (2014). Obsessive-compulsive disorder. *Psychiatric Clinics*, 37(3), 257-267. <http://dx.doi.org/10.1016/j.psc.2014.06.004>
- Holaway, R. M., Heimberg, R. G. ve Coles, M. E. (2006). A comparison of intolerance of uncertainty in analogue obsessive-compulsive disorder and generalized anxiety disorder. *Journal of anxiety disorders*, 20(2), 158-174. <https://doi.org/10.1016/j.janxdis.2005.01.002>
- Huppert, J. D., Simpson, H. B., Nissenson, K. J., Liebowitz, M. R. ve Foa, E. B. (2009). Quality of life and functional impairment in obsessive-compulsive disorder: a comparison of patients with and without comorbidity, patients in remission, and healthy controls. *Depression and anxiety*, 26(1), 39-45. <https://doi.org/10.1002/da.20506>
- Köroğlu, E., *Klinik Psikiyatri*, Hekimler Yayın Birliği, 2012.
- Köroğlu, E., *Klinik psikopatoloji*, Hekimler Yayın Birliği, 2016.

- Obsessive Compulsive Cognitions Working Group. (1997). Cognitive assessment of obsessive-compulsive disorder. *Behaviour Research and Therapy*, 35(7), 667-681. [https://doi.org/10.1016/S0005-7967\(97\)00017-X](https://doi.org/10.1016/S0005-7967(97)00017-X)
- Oltmanns, T. F. ve Emery, R. E. (2015). *Abnormal psychology* (8. bs.). Pearson.
- Önder, B., *Obsesif kompulsif bozuklukta nörobilişsel esneklik, mükemmelliyetçilik ve obsesif inanışlar*, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2019.
- Özkan, Ö. S. (2019). *Obsesif kompulsif bozukluk (okb) tanısı almış hastalarda belirsizliğe tahammülsüzlük ve agresyon arasındaki ilişkinin incelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Üsküdar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2019.
- Öztürk, M. O. ve Uluşahin, N. A., *Ruh sağlığı ve bozuklukları* (16. bs.). Nobel Tıp Kitabevleri, 2020.
- Remmerswaal, K. C. P., Batelaan, N. M., Smit, J. H., van Oppen, P. ve Van Balkom, A. J. L. M. (2016). Quality of life and relationship satisfaction of patients with Obsessive Compulsive Disorder. *Journal of Obsessive-Compulsive and Related Disorders*, 11, 56-62. <https://doi.org/10.1016/j.jocrd.2016.08.005>
- Sørensen, C. B., Kirkeby, L. ve Thomsen, P. H. (2004). Quality of life with OCD. A self-reported survey among members of the Danish OCD Association. *Nordic Journal of psychiatry*, 58(3), 231-236. <https://doi.org/10.1080/08039480410006287>
- Wheaton, M.G., Abramowitz, J., Berman, N., Riemann, B. ve Hale, L. (2010). The relationship between obsessive beliefs and symptom dimensions in obsessive-compulsive disorder. *Behaviour Research and Therapy*, 48(10), 949-954. <https://doi.org/10.1016/j.brat.2010.05.027>
- Yap, K., Mogan, C., Moriarty, A., Dowling, N., Blair-West, S., Gelgec, C. ve Moulding, R. (2018). Emotion regulation difficulties in obsessive-compulsive disorder. *Journal of clinical psychology*, 74(4), 695-709. <https://doi.org/10.1002/jclp.22553>

KAMU YÖNETİMİNDE HALKLA İLİŞKİLERDEN YÖNETİM İLETİŞİMİNE: DEĞİŞEN VATANDAŞ- KURUM İLİŞKİSİ ÜZERİNE BİR DERLEME

Dr. Sibel ALAK

Bağımsız Araştırmacı, sibel.hizli@hotmail.com -

ORCID: 0009-0008-2383-9067

Prof. Dr. Ahmet TUNÇ

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, ahmet.tunc@comu.edu.tr -

ORCID: 0000-0003-0106-2599

ÖZET

Devletin yapı ve uygulamaları son yıllarda sürekli bir dönüşüm ve değişim süreci yaşamaktadır. Bu değişim; bilgi, iletişim ve teknoloji alanında yaşanan gelişmelerin etkisinin yanı sıra küreselleşmenin de etkisiyle şekillenmiştir. Kamu yönetiminde geçmişte hâkim olan kapalı yapı zamanla daha şeffaf bir anlayışa dönüşmüş, vatandaşların kamu hizmetlerine ulaşma biçimleri değişmiştir. 1980’li yıllardan itibaren kamu yönetiminde uygulanan neoliberal politikalar, vatandaşların kamu hizmetlerinden yararlanan birer müşteri olarak görülmesine; 1990’lı yıllarda bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler ise vatandaşların dijital vatandaş olarak tanınmasına zemin hazırlamıştır. Bu çerçevede, 1980’lerde pasif bir konumda kalan vatandaşların 2000’li yıllardan sonra kamu yönetimi süreçlerine daha aktif şekilde katıldığı görülmektedir.

E-devlet uygulamalarının yaygınlaşmasıyla birlikte vatandaşlar 7 gün 24 saat kamu kurum ve kuruluşlarına erişim imkânını elde etmiş ve bu bağlamda kamusal iş ve işlemlerini kurumlara fiziksel olarak başvurmaksızın gerçekleştirebilme olanağını elde etmişlerdir. Yönetimdeki aksaklıkların giderilmesi amacıyla vatandaşlar CİMER (Cumhurbaşkanlığı İletişim Merkezi), Açık Kapı ve Bilgi Edinme Hakkı Kanunu gibi uygulamalar aracılığıyla yönetime katılma hakkını erişmişlerdir. Bu gelişmeler, kamu yönetiminde vatandaşların pasif bir konumdan aktif bir konuma geçişini göstermektedir.

Yapılan çalışmada kamu yönetiminde halkla ilişkiler uygulamalarına, yönetim ve iletişim ilişkisine ve dijital dönüşüm ile vatandaş ve kurum ilişkilerindeki değişime değinilmektedir. Çalışmanın temel amacı, kamu yönetimindeki halkla ilişkiler sürecinin nasıl değiştiği, yönetimde dijitalleşmenin neden önem kazandığı ve pasif vatandaşların nasıl aktifleştiklerinin çözümlenmesidir. Çalışmada nitel araştırma yöntemi benimsenmiş, konu çerçevesinde literatür taranmış ve konuyla ilgili yapılan çalışmalar değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kamu yönetimi, halkla ilişkiler, iletişim, yönetim iletişimi

1. GİRİŞ

Modern devlet yapılarında halkla ilişkiler, kamu kurumları ile toplum arasında güvene dayalı bir köprü kurma işlevini üstlenmektedir. Kamu yönetiminde halkla ilişkiler uygulamaları ise özellikle geleneksel yönetim anlayışından modern yönetim anlayışına geçiş süreciyle birlikte sistematik bir yapıya kavuşmuştur. Bu doğrultuda, kamu kurumlarının tanıtılması ve kamuoyunda olumlu bir algı oluşturulması amacıyla gelişen teknolojiye uyum sağlayan yeni iletişim yöntemleri geliştirilmiştir.

Kamu yönetiminde halkla ilişkiler uygulamalarının yaygınlaşmasıyla birlikte halkla kurulan tek yönlü iletişim anlayışı yerini çift yönlü iletişime bırakmıştır. Bu bağlamda vatandaşlar, kamu kurum ve kuruluşlarındaki eksikliklere ilişkin görüşlerini yönetime iletebilmekte; şikâyet ve öneriler ise titizlikle değerlendirilerek hizmet süreçlerine yansıtılmaktadır. Kamu yönetiminde yaşanan dönüşüm ve yenilikler, halkla ilişkiler uygulamalarının önemini ve etkisini daha da artırmıştır. Özellikle halkın da yönetime katılmasını temel alan yaklaşım, geleneksel kamu yönetimi anlayışının etkilerinin zayıfladığını ve katılımcı yönetim anlayışının güç kazandığını göstermektedir.

Küreselleşme ile birlikte kamu kurum ve kuruluşlarının yapısında önemli değişim ve gelişim süreçleri yaşanmıştır. Bilişim teknolojilerinin gelişmesi ve kamu kurumlarının teknolojik gelişmelere uyumlu olması, kamu politikalarının vatandaşlara daha hızlı ve farklı iletişim kanalları aracılığıyla sunulmasına imkân sağlamıştır. Bu doğrultuda vatandaşlar, kamusal bilgilere erişimde ve halkla ilişkiler faaliyetleri aracılığıyla sunulan kamu hizmetlerinden yararlanmada önemli kolaylıklar elde etmiş, böylece kamu hizmetlerine daha etkin ve verimli bir şekilde erişebilmiştir.

Halkla ilişkilerin, kamu kurumlarında vatandaşların beklenti, talep ve önerilerinin tespit edilmesi ve bu bağlamda kamu hizmetlerinin şekillendirilmesi açısından büyük bir önemi vardır. Devlet yapısında meydana gelen değişimler halkın taleplerinin daha fazla önemslenmesini gerekli kılmış; bu durum da vatandaşlarla iyi ilişkilerin kurulabilmesi için kamu kurumlarında halkla ilişkiler faaliyetlerine verilen önemin artmasına katkı sağlamıştır. Değişen devlet-vatandaş ilişkileri, vatandaşın daha fazla ön plana çıkmasına ve talep ile önerilerinin değerlendirilmesine zemin hazırlamıştır (Uygun, 2019: 20).

Bu çalışmada öncelikle kamu yönetiminde halkla ilişkilerin gelişimi ele alınmış, ardından yönetim iletişimi incelenmiş ve son olarak dijital dönüşüm sürecinin vatandaş ile kamu kurumları arasındaki ilişkiye etkisi değerlendirilmiştir.

2. Kamu Yönetiminde Halkla İlişkilerin Gelişimi

Prusya’da ortaya çıkmış olan kamu yönetimi kavramı; kamu kurumlarını ve kamu kurumlarının işleyişini ifade etmek için kullanılmaktadır (Çeliksoy, 2020: 712). Kamu yönetiminin vatandaşlarla iletişim kurmasını ve karşılıklı anlayış geliştirmesini sağlayan temel unsurlarından biri olan halkla ilişkiler ise, modern anlamda Amerika Birleşik Devletleri’nde (ABD) gelişen bir uygulama ve iletişim disiplini olarak kabul edilmektedir (Şen, 2012: 64).

Halkla ilişkilerin tarihsel gelişimi incelendiğinde, yöneten ve yönetilen ilişkilerinin varlığından beri halkla ilişkiler uygulamaları resmi olmayan biçimde varlığını sürdürmüştür. Ancak modern

anlamda halkla ilişkiler; halkı söz, davranış ve olaylarıyla etkileyen faaliyetlerin tamamını kapsayan ve Amerika Birleşik Devletleri’nde gelişerek kurumsallaşan bilim dalı olarak kabul edilen bir alandır (Şen, 2012: 64). Halkla ilişkiler faaliyetlerinin başarılı bir biçimde sürdürülebilmesi; etkili, iyi ve doğru iletişimin kurulmasına bağlıdır. Bu disiplin, 19. yüzyıl sonlarından itibaren sanayileşme, iş bölümü, uzmanlaşma ve modern devlet yapısının gelişmesiyle kendine uygulama alanı bulmuştur (Mert, 2016: 137; Uysal, 1998: 19).

Bu gelişmeler doğrultusunda halkla ilişkilerin kamu yönetimi alanında kurumsal olarak gelişmesi özellikle 20. yüzyılda hız kazanmıştır. İlk dönemlerde özel alanla ilgili bir faaliyet olarak değerlendirilen halkla ilişkiler, 1929 Krizi sonrasında ABD’de kamu yönetiminde halkla ilişkiler uygulamalarının temellerinin atılmasıyla kamu alanında da önem kazanmaya başlamıştır (Yayınoğlu Eraslan, 2013: 45). 1930’lardan itibaren halkla ilişkiler, kriz yönetimi ve kamuoyu ile iletişim ihtiyacının artmasıyla birlikte kamu yönetimi alanı içinde değerlendirilmeye başlanmıştır (Yalçındağ, 1988: 132). Dolayısıyla halkla ilişkilerin bağımsız bir disiplin olarak değerlendirilmesi zaman almıştır. Halkla ilişkiler; devlet yönetiminin, özel kurumların ve sivil toplum kuruluşlarının hedef kitleleriyle güven üzerine inşa edilen, müşterek anlayış oluşturmak ve iş birliğini güçlendirmek amacıyla yürüttükleri planlı, stratejik ve çift yönlü iletişim faaliyetlerinin bütünüdür (Süllü, 2025: 313).

Kamu yönetiminin etkin ve verimli bir şekilde işleyebilmesi, halkla ilişkiler faaliyetlerinin doğru, etkili ve devamlı olarak yerine getirilmesine bağlıdır. Etkili halkla ilişkiler, kamu kurumları ve vatandaşlar arasında güvene dayalı bir iletişim kurulmasıyla sağlanmaktadır (Tortop, 2003: 151). Bu çerçevede halkla ilişkiler, sadece kamu kurumlarının faaliyetleri hakkında vatandaşları bilgilendiren bir araç değil; aynı zamanda vatandaşların istek, öneri ve taleplerinin yönetime iletilmesini sağlayan çift yönlü bir iletişim mekanizmasıdır (Çeliksoy, 2020: 715). Bu bağlamda özel ya da kamusal tüm örgütlerin sorunlarının çözülmesinde yararlanılan halkla ilişkiler uygulamaları (Özer, 2009: 2), devletin vatandaşlarıyla olumlu ilişkiler geliştirmesine katkı sağlamaktadır (Tunçel, 2009: 109).

Kamu politikaları uygulanırken kamu yararı temel alınmaktadır. Bu nedenle kamu yönetiminde uygulanan halkla ilişkiler politikalarında da kamu yararı esastır ve kamu politikaları ile hedef kitlenin taleplerinin örtüşmesi gereklidir (Sönmez & Aydeniz, 2021: 697). Dolayısıyla halkla ilişkiler, kamu kurumlarında vatandaş odaklı hizmetlerin geliştirilmesine katkı sağlamaktadır.

Kamu yararının etkin bir şekilde sağlanabilmesi ve vatandaş odaklı hizmet anlayışının güçlendirilmesi amacıyla kamu kurumları aracılığıyla vatandaşlara sunulan hizmetlerin neden ve nasıl gerçekleştirildiğinin açıklanması, vatandaş beklentilerinin belirlenmesi ve yönetim ile toplum arasında etkili bir iletişim kurulması önemlidir (Mert, 2016: 141). Bu doğrultuda kamu yönetimindeki kamuoyu kavramı, özel kurumlardaki kamuoyu anlayışına göre daha geniş bir kapsamı ifade etmektedir.

Türkiye’de kamu yönetiminde ilk halkla ilişkiler uygulamalarının kurumsallaşması 1960’lı yıllarda başlamıştır (Tunçel, 2009: 110). Kamuda ilk halkla ilişkiler örneklerini, İçişleri Bakanlığı bünyesindeki Özel Kalem Müdürlüğü’ne bağlı Basın Bürosu ile Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı bünyesinde kurulan Basın Müşavirlikleri oluşturmaktadır. Bu süreçte halkla ilişkiler faaliyetlerinin yürütülmesinde görevli ilk kamu kurumu, 1961 yılında kurulan Devlet

Planlama Teşkilatı'nın (DPT) Yayın ve Temsil Şubesi'dir (Şen & Çerçi, 1974: 12). Ardından, 1964 tarihli Merkezi Hükümet Teşkilatı Araştırma Projesi (MEHTAP) Raporu ile kamu kurumlarında halkla ilişkiler uygulamalarının kurumsal çerçevesi oluşturulmuş; raporda her kurumun kendi bünyesinde halkla ilişkiler birimleri oluşturması gerekliliği ve halkın sorun, öneri ve isteklerinin bu birimler aracılığıyla çözümlenmesi zorunluluğu vurgulanmıştır (MEHTAP, 1966: 302-303). Bu gelişmeyi destekleyen önemli adımlardan biri de 1965 yılında Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne bağlı Basın ve Yayın Yüksekokulu'nun açılması olmuş ve kurum halkla ilişkiler alanında uzmanların yetiştirilmesine katkı sağlamıştır (Asna, 1969: 101-102).

Sektörel uygulamaları geliştirmek adına 1967 yılında Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü (TODAİE) bünyesi altında İdari Danışma Merkezi faaliyetlerine başlamıştır. Daha sonra 1971 yılında kurulan İdari Reform Danışma Kurulu, vatandaş ve devlet arasındaki ilişkilerin güçlendirilmesi, vatandaşların sorunlarının telefonda çözümlenebilmesi amacıyla Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü'ne bağlı olarak oluşturulmuştur (Kazancı, 1972: 15-16). Kurumun varlığına, 1972 yılında personel eksikliği ve maddi eksikliklerden dolayı son verilmiştir (Yağmurlu, 2013; Kazancı, 1972: 14-15).

Kamu yönetiminde halkla ilişkilerin gelişimindeki ikinci önemli kırılma noktası; 1980'lerde uygulamaya konulan neoliberal kamu politikalarıyla gerçekleşmiştir. Pek çok ülkede neoliberal uygulamaların yürürlüğe girmesiyle kamu kurumlarında küçülmeler yaşanmış, bu durum kamu yönetiminde önemli yapısal değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Neoliberal politikalarla kamu yönetimindeki katı, merkezi ve bürokratik yapının yerini katılımcılık, şeffaflık, etkinlik, etkililik ve verimlilik kavramları almaya başlamış; bu dönüşüm kamu yönetimindeki halkla ilişkiler uygulamalarının kapsamını ve işlevini de değiştirmiştir (Arslan Altan, 2017: 120). Modern kamu yönetimi anlayışı, geleneksel devlet yapısından farklı olarak hizmetlerin vatandaş odaklı sunulmasını, hesap verebilirliği ve yönetimde işletmecilik anlayışının benimsenmesini ön plana çıkarmıştır (Çeliksoy, 2020: 714). Bu dönüşüm sürecinde 1984 yılında çıkarılan 3046 sayılı Kanun ile Milli Savunma Bakanlığı dışındaki tüm bakanlıklarda "Basın ve Halkla İlişkiler Müşavirliği" kurulmuştur (Şen, 2012: 70). Kurumsal yapının eksikliklerini saptamak amacıyla 1991 yılında Kamu Yönetimi Araştırma Projesi (KAYA) çerçevesinde halkla ilişkiler çalışmaları yürütülmüştür. Çalışmada kamu kurumlarındaki halkla ilişkiler birimlerinde oluşan sorunlar belirlenmiş, sorunların çözümü için gerekli çözüm önerileri sunulmuştur. Aynı dönemde küreselleşme ve bilgi teknolojilerindeki gelişmeler de merkezi yönetimin yeni bilgi sistemleri geliştirmesini zorunlu hâle getirmiştir. Bu bağlamda kamu yönetiminde halkla ilişkiler; kamu kurum ve kuruluşları ile toplumun karşılıklı iş birliği ve iletişimini temel alan stratejik bir yönetim aracı haline gelmiştir (Yalçındağ, 1988: 133; Kilci & Çakmak, 2011: 236-238).

Kamu yönetiminde halkla ilişkilerin kurumsal bir ihtiyaç olarak ortaya çıkmasında ve gelişmesinde; devletin yapısının genişlemesi, üstlendiği görevlerin çeşitlenmesi ve kamusal hizmetlerin artması doğrudan etkili olmuştur. Bu doğrultuda, devlet anlayışında yaşanan köklü değişimler, devletin toplumsal meşruiyetini koruyabilmesi adına halkla ilişkiler mekanizmasını güçlü tutma gereksinimini doğurmuştur. Dolayısıyla bu uygulamalar; vatandaşların kamu kurumlarının faaliyetleri ve sunduğu hizmetler konusunda şeffaf bir şekilde bilgilendirilmesini,

yönetim süreçlerine halkın katılımının sağlanmasını ve yönetimin aksayan yönlerinin giderilmesi amacıyla vatandaşlardan sağlıklı geri bildirimler alınmasını hedeflemektedir (Yalçındağ, 1988: 133; Kilci & Çakmak, 2011: 236-238).

2000'li yıllarla birlikte bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişmesinin etkisiyle kamu yönetiminde gerçekleştirilen reformlar, halkla ilişkiler uygulamalarının dijital dönüşüm sürecine uyum sağlamasını hızlandırmıştır. Yerel yönetim reformları, e-devlet uygulamasının hayata geçirilmesi ve bilgi edinme hakkına ilişkin yasal düzenlemeler, vatandaşların kamu hizmetlerine erişimini kolaylaştırmış ve halkla ilişkiler faaliyetlerinin daha şeffaf, etkin ve verimli yürütülmesine katkı sağlamıştır (Oğuzhan, 2020: 25). Bu kapsamda 2003 yılında yürürlüğe giren 4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu kamu kurumlarındaki halkla ilişkiler uygulamalarının aktifleşmesini sağlamış, halkla ilişkiler üzerindeki olumsuz imajı ortadan kaldırmış ve kurumların denetlenebilirliğini artırmıştır (Tarhan, 2019: 70). Avrupa Birliği uyum süreci çerçevesinde 2006 yılında kurulan Başbakanlık İletişim Merkezi (BİMER), vatandaşların talep, öneri ve şikâyetlerini elektronik ortamda iletebildikleri önemli bir halkla ilişkiler uygulaması olmuştur (Mert, 2015: 38). BİMER, bilgi ve iletişim teknolojileri destekli bir halkla ilişkiler uygulaması olarak kamu kurumları ile vatandaşlar arasında iletişimi kolaylaştırmıştır (Turan vd., 2015: 221). 2018 yılında ise BİMER kaldırılmış; yerine Cumhurbaşkanlığı İletişim Merkezi (CİMER) kurulmuştur. CİMER, halkın kamu kurumları ile ilgili talep, öneri ve şikâyetlerinin hızlı bir şekilde çözüme kavuşturulduğu ve değerlendirildiği, devletin sunduğu önemli bir halkla ilişkiler uygulaması olarak faaliyetlerini sürdürmektedir (Tarhan, 2019: 79).

Teknolojik gelişmeler sonucunda kitle iletişim araçlarının artması, halkla ilişkiler uygulamalarının dijitalleşmesini hızlandırmıştır. Radyo, televizyon ve basın gibi geleneksel araçların yanına bilgisayar ve dijital ağların eklenmesi, kamu kurumlarının halkla daha hızlı ve etkili iletişim kurmasını kolaylaştırmıştır (Özer, 2009: 94). Bu durum halkla ilişkilerdeki iletişimin boyutlarını değiştirmiştir. Devletin meşruiyetini sağlayabilmesi için kitle iletişim araçlarının, halkla ilişkilerin ve iletişimin önemi artmıştır (Uygun, 2019: 24). Bu doğrultuda e-devlet uygulaması vasıtasıyla vatandaşlar kamu hizmetlerine zaman ve mekân sınırlaması olmaksızın elektronik ortamda erişebilmekte (Baştan & Gökbnar, 2004: 73; Tarhan, 2019: 83); iletişim teknolojilerini etkin olarak kullanarak kamu hizmetlerine daha aktif katılım sağlamaktadırlar (Çeliksoy, 2020: 718). Böylece vatandaşlar devletin sunduğu hizmetleri daha katılımcı bir şekilde deneyimleme şansı bulurken, devlet sunmuş olduğu hizmetleri vatandaş odaklı hale getirmiştir (Boyalı, 2023: 178).

Bilgi teknolojilerinde yaşanan hızlı gelişmeler ve küreselleşme, kamu kurumlarındaki halkla ilişkiler uygulamalarında yeni bir dönemin yaşanmasında etkili olmuştur. Merkezi yönetim; kamusal hizmetlerin devamlılığı ve denetimi çerçevesinde, yeni bilgi teknolojileri ile kamusal hizmetlerin iş birliği içinde yürütülebileceği modern yeni sistemler geliştirmiştir. Bu teknolojik dönüşüm, halkla ilişkiler uygulamalarının yalnızca bilgi aktaran bir yapı olmaktan çıkarak vatandaşlarla karşılıklı iletişim ve etkileşimi esas alan stratejik bir yönetim anlayışına dönüşmesini sağlamıştır. Dolayısıyla örgütler; daha açık, toplumun isteklerine daha duyarlı ve toplumsal ilişkileri daha güçlü hale gelmiştir (Özer, 2009: 4). Bu süreçte halkla ilişkiler faaliyetlerinin dürüstlük, inandırıcılık, sabırlılık, yaygın sorumluluk, açıklık ve çift yönlü

iletişim ilkeleri çerçevesinde sürdürölmesi, kamu yönetiminin etkinliği açısından oldukça önem taşımaktadır (Özer, 2009: 17). Kamu yönetimindeki yeni uygulamalar, geleneksel kamu yönetimi anlayışından farklı olarak halkla ilişkiler ve kamu yönetimi iş birliği ile vatandaşlara kamusal iş ve hizmetler hakkında bilgi sahibi olma hakkı tanırken vatandaşların istek, öneri ve şikâyetlerini iletebilme hakkı da tanımaktadır (Çeliksoy, 2020: 715).

Yaşanan gelişmeler ve dijital dönüşümle birlikte halkla ilişkilerin işlevi de önemli ölçüde genişlemiştir. Geçmişte daha çok basın ve tanıtım faaliyetleriyle bütünleşen halkla ilişkiler, günümüzde kurumsal itibarın yönetilmesi, sosyal sorumluluk anlayışının geliştirilmesi, paydaşlarla sürdürülebilir ilişkiler kurulması ve yönetsel karar alma süreçlerinin desteklenmesi gibi çok yönlü işlevler üstlenmektedir (Yıldırım & Karafes, 2011, s. 25). Aynı zamanda halkla ilişkiler, kamu kurumlarında yaşanan problemlerin çözüme kavuşturulması için gerekli düzenlemelerin yapılmasında görevli olan birimdir. Kısaca halkla ilişkiler; vatandaş ve devlet arasındaki iletişim ve yönetsel sorunlara çözümler sunulmasına, halkın bilinçlendirilmesine (Aydemir, 2022: 23), kamu kurumlarının hedef kitlesine ulaşmasına, kamu kurumlarının hedef kitlesine verilmek istenen mesajın iletilmesine, vatandaş üzerinde güçlü ve güvenilir bir izlenim yaratılmasına katkı sağlamaktadır (Kilci & Çakmak, 2011: 220). Halkla ilişkilerin toplum içinde başarılı olarak yürütölmesi, uygulandığı ölkedeki vatandaş ve yönetimin aynı mesajı benzer şekilde algılaması yani karşılıklı anlayış ile sağlanır (Tortop, 2003: 151). Sonuç olarak halkla ilişkiler, kamu yönetiminde vatandaş ile devlet arasında karşılıklı güvene dayalı iletişimin kurulmasını, beklenti ve taleplerin etkin biçimde yönetilmesini sağlayan temel yönetim araçlarından biri olarak değeriendirilmektedir (Selvi vd., 2019: 14).

3. Yönetim İletişimi

İletişim; kişileri birbirine bağlayan, bulundukları ortamda tutarlı hareket etmelerine imkân sunan etkileşim sürecidir. Kişilerin fikirlerini paylaşması, ortak hedeflerde birleşmesi ve toplumsal etkileşimlerini sürdürmesi iletişim sayesinde gerçekleşmektedir (Yatkın & Yatkın, 2006: 1). İletişimin amacı, insanlar arasındaki ortak anlam ve karşılıklı anlayış birliği oluşturmaktır (Tortop, 2003: 152).

İnsanlar, deneyimlerini sözcükler aracılığıyla ifade etmekte ve bunu yaparken karşılarındaki kişilerle iletişime girmektedirler. İletişim süreci toplum olmanın en önemli gereklerindenidir. İnsanların kurdukları gibi kurumların da iletişim kurmaları oldukça gereklidir. Bu bağlamda halkla ilişkiler, bireyler arasında iletişim kurulmasında önemli bir köprü oluşturmaktadır. Çünkü halkla ilişkiler, vatandaşlar ve yönetim arasında çift yönlü iletişim kurulmasına imkân tanımaktadır. Kurumsal anlamda iyi iletişim tarafsızlık, açıklık ve dürüstlük ilkeleri çerçevesinde gerçekleştirilmektedir.

Yönetsel düzeydeki bu etkileşimi sağlayan yönetim iletişimi; kamu kurumlarının ya da özel sektör kuruluşlarının etkili ve verimli bir şekilde yönetilebilmesi için ihtiyaç duyulan ve elzem olan ana iletişim süreçlerini içermektedir (Karasoy, 2021: 85). Bu yönüyle yönetim iletişimi kurumsal amaçların gerçekleştirilmesinde hayati bir öneme sahiptir. Yönetim iletişimi ile personel ve kurum idarecileri arasında planlama, örgütleme, yürütme, koordinasyon ve denetim konularında çift yönlü bilgi alışverişi sağlanmaktadır. Bu doğrultuda iletişim, yönetimin temel işlevlerinin oluşturan unsurlardan biridir (Şahin, 2007: 81) ve yönetim iletişimi, yönetimin

temel işlevlerini örgütlerde gerçekleşmesini sağlamaktadır (Çetintaş, 2016: 173). Kurumlarda çift yönlü olarak gerçekleştirilen bu süreçte bir örgütte yönetim iletişimi; kurumsal kararların personelle paylaşılmasında, personelin güdülenmesinde, kurumsal bilgilerin aktarılmasında ve kurum içi problemlerin açığa kavuşturulmasında etkilidir (Yatkın & Yatkın, 2006: 2). Kısaca, kurumlarda yönetim süreçlerinin devam ettirilebilmesi için yönetim iletişim oldukça önemlidir (Karasoy, 2021: 90).

Kamu yönetiminde uygulanan halkla ilişkiler politikaları aracılığıyla gazete, bülten, televizyon, mektup ve radyo gibi iletişim araçları kullanılırken, günümüzde bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişmesi sonucunda kamu kurum ve kuruluşlarının kullandıkları iletişim araçlarında önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Bu bağlamda vatandaş ve devlet arasında yeni bir yönetsel iletişim anlayışı oluşmuştur. Devlet, vatandaşlarını artık hedef kitle olarak değerlendirmekte; kamuoyu araştırmaları, anketler ve yüz yüze iletişim yöntemleriyle vatandaşların belirli konulardaki tepki ve anlayışlarını belirleyerek kamu politikalarını oluşturmaktadır (Mert, 2015: 22). Cep telefonlarının, mobil uygulamaların, sosyal medya platformlarının yaygınlaşması, dijital iletişimin hayatın her alanına yerleşmesine ve toplumun ayrılmaz bir parçası haline gelmesine imkân vermiştir. Bu durum, çift yönlü iletişimin sınır ve zaman tanımadan sunulması için gerekli ortamı oluşturmaktadır (Taşkıran Boztepe, 2019: 123).

Yaşanan bu teknolojik gelişmeler kitle iletişim araçlarının çeşitlenmesinde ve yönetim iletişiminin daha farklı kanallardan ve daha hızlı yürütülmesine imkân sunmuştur. 1990'lı yıllara kadar olan süreçte radyo, televizyon, gazete ve dergi gibi iletişim kanallarıyla vatandaşların istek, talep ve önerileri belirlenirken; günümüzde internetin yaygınlaşması ile birlikte sosyal medya, e-devlet uygulamaları, kamu kurum ve kuruluşlarının internet siteleri ve CİMER gibi birçok iletişim kanalı üzerinden vatandaşlar devlet ile iletişim kurma eğilimindedir. Bu çerçevede yönetimin iletişim sistemlerinde önemli değişikliklerin yaşandığı ve iletişim kanallarının çeşitlenerek genişlediği görülmektedir.

Dijital iletişim süreçlerinin kamu kurumlarında yaygınlaşması, vatandaşların devlet yönetimine katılımını ve yönetimde şeffaflığı artırmıştır. Kamu kurumlarındaki halkla ilişkiler politikalarına dijital iletişim süreçlerinin de eklenmesiyle, halkla ilişkilerin yönetimde daha sorumlu ve stratejik bir açıdan değerlendirilmesine imkân vermektedir (Taşkıran Boztepe, 2019: 119).

4. Dijital Dönüşüm ile Vatandaş ve Kurum İlişkisindeki Değişim

Kamu yönetiminde modern halkla ilişkiler uygulamaları 1960'lı yıllardan sonra gelişme göstermiştir. Özellikle bu dönemden itibaren faaliyette bulunan ve yeni kurulan kamu kurum ve kuruluşlarında halkla ilişkiler birimlerinin kurulmaya başlandığı görülmektedir. Ancak kurumsallaşma evresindeki birimlerde görev alacak personel eksikliği ile her kurulan kamu kurumunda halkla ilişkiler birimlerinin hızla oluşturulması, kurumlarda alan bilgisine sahip olmayan ve yetersiz kişilerin görev almalarına neden olmuştur (Asna, 1969: 114). Bu durum ilk zamanlarda yönetim ve halk arasındaki iletişimin kurgulanmasında sıkıntılar yaratmıştır. 1970'li yıllardan sonra toplumsal, ekonomik, teknolojik ve demografik yapıda yaşanan değişiklikler, dünya genelinde ve Türkiye'de kamu yönetimi anlayışında da değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Bu çerçevede kamu yararı ve kamu hizmetinin kapsamında

değişiklikler yaşanmış, geleneksel kamu yönetimi modern anlamda değişikliğe uğramış, kamu ile özel sektör birbirine yakınlaşmış ve kamu yönetiminde de işletmeye özgü model ve uygulamaların kullanılmaya başlanmıştır. Böylece, tüm bu yapısal düzenlemeler vatandaş-devlet ilişkilerinde de önemli değişimlere yol açmıştır (Özgür, 2004: 1).

Kamu yönetiminde vatandaş boyutunun değişime uğraması, 1980’lerden sonra vatandaşların birer müşteri olarak görülmeye başladığı yeni sağ ve neoliberal süreçle ortaya çıkmıştır. Halkla ilişkiler, bu yeni süreçte kurumların ve vatandaşların birbirleriyle ve dış çevreyle iletişim kurmalarına katkı sağlayan stratejik bir yönetim aracı işlevi görmüştür (Kilci & Çakmak, 2011: 220). Süreç içinde “Müşteri Vatandaş- Dijital Vatandaş- Katılımcı Vatandaş” şeklinde ilerleyen bir dönüşüm yaşanmış; vatandaş, pasif bir hizmet alıcısından aktif bir yönetim paydaşına dönüşmüştür. Bu durum bilişim ve teknoloji alanında yaşanan değişimler sonucunda kamu yönetiminin kamusal mal ve hizmetlerinin sunumunda bu teknolojik değişimlerden faydalanmasını sağlamış; böylece devlet-vatandaş ilişkilerinin dijitalleşmesinde de etkili olmuştur (Çeliksoy, 2020: 709).

Vatandaşın dijitalleşme sürecinin kurumsal boyutu incelendiğinde; Türkiye’de e-devlet uygulamasının kullanılmaya başlanması sonucunda “e-vatandaş” veya “dijital vatandaş” terimleri ortaya çıkmış; internet aracılığıyla gerçekleştirilen kamusal iş ve işlemlerde yaşanan artış, bu terimlerin daha fazla kullanılmasını desteklemiştir (Baştan & Gökbunar, 2019: 74). Ülke genelinde ağ teknolojisinde ve medya araçlarında meydana gelen artışlar vatandaşların bilgi ve belgeye ulaşım sınırlarını ortadan kaldırmış ve kamusal süreçleri hızlandırmıştır. Bu durum ise vatandaşların dijitalleşme eğilimini daha da artırmıştır. Böylece dijital tabana yayılan yönetim iletişim kanalları, vatandaşların kamu politikalarının oluşturulma ve karar alma süreçlerine daha etkin şekilde dâhil olmasını desteklemiştir (Taşkiran Boztepe, 2019: 124). Bu bağlamda devlet ve vatandaş ilişkileri dijital tabana yayılmış, vatandaşların yönetimde daha aktif rol oynamalarını mümkün kılmıştır (Baştan & Gökbunar, 2004: 72). Kamu kurumlarında dijital iletişimin gelişmesi kamu yönetimine halkın katılımının artmasına ve kamu kurumlarındaki şeffaflığın güçlenmesine katkı sağlamaktadır (Taşkiran Boztepe, 2019: 141).

Son olarak, 1980’lerden sonra kamu yönetiminde yaşanan bu yapısal dönüşüm, vatandaşların da devlet içindeki rolünün önemli ölçüde değişmesine katkı sağlamıştır. Bu bağlamda vatandaşlar sadece hizmet alan pasif bireyler yerine yönetime katılan, haklarını talep eden ve sorumluluk üstlenen aktif bir pozisyonda yer almaya başlamışlardır (Aslaner & Karaca, 2017: 149).

5. SONUÇ

İnternetin dünya genelinde yaygınlık kazanması, halkla ilişkilerin tanıma ve tanıtma görevlerinin daha geniş kapsamda yerine getirilmesine katkı sağlamıştır. Kamu yönetiminde halkla ilişkiler uygulamalarının yaygınlaştırılmasının önemli aşamalarından biri, 4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu’nun uygulamaya konulmasıyla olmuştur. Vatandaşların kamu kurum ve kuruluşları hakkında bilgi edinmesinin yolu açılmış, kurumların internet siteleri oluşturulmuştur. Bu gelişmeler doğrultusunda kamu kurumları, halkla ilişkiler faaliyetlerini dijital iletişim araçları aracılığıyla daha etkin yürütmeye başlamıştır (Yağmurlu, 2011: 8).

Dijital iletişim araçlarının etkin bir şekilde kullanılabilmesi, kamu kurumlarında güçlü bir halkla ilişkiler ve iletişim altyapısının oluşturulmasını gerekli kılmaktadır. Halkla ilişkiler, kamu yönetiminin bir parçasıdır. Yöneticilerin halkla ilişkiler uygulamasında vatandaşların istek ve önerilerini dikkate alması, kamu kurumlarının vatandaşların istek ve önerilerinden haberdar olduğunu göstermektedir. Kamu kurumlarında iletişim eksiklikleri, istenilen düzeyde halkla ilişkiler faaliyetlerinin yapılamamasında neden olmaktadır.

Türkiye’de halkla ilişkiler uygulamalarının tarihsel gelişimi incelendiğinde, bu çalışmaların her dönemde istenilen başarı düzeyine ulaşamadığı görülmektedir. Bu durumun en önemli örneği, İdari Reform Danışma Kurulu’nun çalışmalarının sona ermesiyle olmuştur. Bunun yanında, Bilgi Edinme Hakkı Kanunu halkla ilişkiler açısından önemli düzenlemeler getirmiş olmasına rağmen, kamu yönetimindeki gizlilik anlayışını tamamen ortadan kaldıramamış ve hedeflenen düzeyde şeffaf bir kamu yönetimi yapısı oluşturamamıştır. BİMER ile başlayıp 2018 yılında CİMER’le devam eden uygulamalar, vatandaşların sorun, istek ve önerilerinin değerlendirilmesinde önceki çalışmalardan daha başarılı olmuş ve halkın beklentilerinin karşılanmasına önemli katkılar sağlamıştır. Bu çerçevede CİMER konusunda halkın daha fazla bilinçlendirilmesi, kurumun ve sunduğu hizmetlerin etkinliğini ve verimliliğini artıracaktır. Türkiye’de kamu kurumlarında yürütülen halkla ilişkiler faaliyetlerinde karşılaşılan sorunların giderilebilmesi için, kamusal yeniliklerin yukarıdan aşağıya doğru değil, aşağıdan yukarıya işleyen katılımcı bir anlayış ve ayrıntılı analizler doğrultusunda gerçekleştirilmesi gerekmektedir (Kaya, 2021: 415-417). Sonuç olarak vatandaşların kamu kurum ve kuruluşlarıyla etkili iletişim kurmaları, devletin ise gelişen iletişim teknolojilerine uyum sağlayarak vatandaşların kamu hizmetleri hakkında bilgiye erişimini kolaylaştıracak dijital altyapının sağlamlaştırması gereklidir.

Halkla ilişkiler bakımından değerlendirildiğinde, vatandaşlara bilgi edinme ve kendi problemlerini ifade etme fırsatı sunan bu uygulamaların geleneksel kamu yönetiminin yapı, süreç ve uygulamalarından kaynaklanan sorunlara çözüm getireceği düşünülmektedir. Türk kamu yönetiminde halkla ilişkiler açısından yaşanan sorunlara çare olacağı düşünülen e-devlet uygulamalarının halen istenilen boyutta olduğunu söylemek zordur. Toplumun bazı kesimleri tarafından benimsenen, gerekli altyapıya sahip olanlar tarafından kullanılan e-devlet uygulamalarının toplumun tümü tarafından sürekli olarak kullanıldığını öne sürmek doğru olmayacaktır (Çeliksoy, 2020: 716). Öte yandan, Türkiye’deki halkla ilişkiler çalışmaları medya ve medya ilişkileri olarak görülmüş, iletişim stratejileri ise tanıtma ve vatandaşların bilgilendirilmesine dayanan ve tek yönlü bir iletişim anlayışı çerçevesinde yürütülmüştür (Sönmez & Aydeniz, 2021: 717). Türkiye’de kamu kurumlarında vatandaşların yönetim süreçlerindeki etkinliğinin artması ise büyük oranda yönetim anlayışının etkisiyle olmuştur. 1990’lı yıllarda yönetim düşüncesinin ortaya çıkması ve 2000’lerde Bilgi Edinme Kanunu’nun kabul edilmesi ile birlikte yaşanan teknolojik ilerlemeler, kamu yönetimindeki vatandaş algısındaki köklü değişimleri beraberinde getirmiştir. Bu doğrultuda günümüzde vatandaşların yönetime katılımı, demokratik kamu yönetiminin temel unsurlarından biri olarak kabul edilmektedir. Bu gelişmeler, modern yönetim iletişiminin yalnızca kurum içi işleyişi destekleyen bir süreç olmaktan çıkıp, kamu kurumları ile aktif vatandaşlar arasında şeffaf,

katılımcı, çift yönlü ve sürdürülebilir iletişimi esas alan stratejik bir yönetim anlayışına dönüşmesine katkı sağlamıştır.

Kamu yönetiminde neoliberal politikaların uygulanması, vatandaş-devlet ilişkilerinde değişimleri beraberinde getirmiştir. Devletlerin kamu politikalarında vatandaşları odak noktası haline getirdiği bir yönetim anlayışı benimsenmiş; yönetim süreçlerinde katılım, şeffaflık, etkinlik, etkililik, hesap verebilirlik ve maksimum verimlilik ilkeleri, halkla ilişkiler politikalarının yeniden şekillenmesine katkı sağlamıştır. Özellikle kamu yönetimi uygulamalarında yönetim anlayışının etkili olması, sivil toplum kuruluşlarının ve özel sektör kuruluşlarının da yönetim sürecine katılımı açısından önemlidir. Sonuç olarak günümüzde yönetim iletişiminin yalnızca kurum içi bir süreç olmaktan çıkarak, kamu kurumları, vatandaşlar ve diğer aktörler arasında etkileşime dayalı çok aktörlü bir yönetim anlayışının temel unsurlarından biri hâline geldiğini göstermektedir.

KAYNAKÇA

Arslan Altan, Ş., Kamu Yönetimi Halkla İlişkiler Anlayışı: Neo-Liberal Politikalar Açısından Bir Değerlendirme, Selçuk İletişim, 10 (1), 120-133, 2017.
<https://doi.org/10.18094/josc.291001>

Arslaner, H. ve Karaca, Y., Türkiye’de Kamu Yönetiminde Yönetişim Algısı: Aydın İli Vergi Dairelerinde Bir Uygulama, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 4 (4), 128-151, 2017.

Asna, A., Türkiye’de Kamu Kuruluşlarının Halkla İlişkileri, Amme İdaresi Dergisi, 2 (3), 101-115, 1969.

Aydemir, A., Kamu Kurumlarında Halkla İlişkiler: Kavramsal Bir Yaklaşım, Kamu Kurumlarında Halkla İlişkiler (İçinde), Hasan Altıncık (ed), Eğitim Yayınevi, Konya, 2022.

Baştan, S. ve Gökbnar, R., Kamu Hizmetlerinin Sunumunda E-Devletle İlgili Yeni Gelişmeler: Tümlşik E-Devlet Sistemlerine Doğru, D.E.Ü.İ.İ.B.F Dergisi, 19 (1), 71-89, 2004.

Boyalı, H., Türkiye’de Vatandaş Odaklı İdare: E-Devlet Ötesi Dijitalleşen Kamu, Bucak İşletme Fakültesi Dergisi, 6 (2), 172-190, 2023.

Çeliksoy, E., Türkiye’de Kamu Yönetiminde Halkla İlişkiler ve E-Devlet, 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Dergisi, 9 (27), 709-728, 2020.

Çetintaş, B., Yönetim Yaklaşımlarında Örgütsel İletişim Olgusunun Değerlendirilmesi, Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi, 4 (1), 173-199, 2016.

Karasoy, H. A., Yönetim Fonksiyonları Ekseninde Örgütsel İletişimin Önemi, Kamu Yönetimi ve Politikaları Dergisi, 2 (1), 81-92, 2021.

Kaya, K. A., Planlı Dönem ve Halkla İlişkiler: Türk Kamu Yönetiminde Gerçekleştirilen Çalışmaların Eleştirel Bir Değerlendirilmesi, Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, 21 (2), 399-420, 2021.

Kazancı, M., Halkla İlişkiler ve İdari Danışma Merkezleri, Amme İdaresi Dergisi, (11), 11-25, 1972.

Kilci, S. ve Çakmak, A. F., Kamu Yönetiminde Halkla İlişkilerin Yeri ve Önemi, Kamu İş Dergisi, 11 (4), 219-270, 2011.

Merkezi Hükümet Teşkilatı Araştırma Projesi Raporu (MEHTAP), Merkezi Hükümet Teşkilatı Kurulu ve Görevleri, TODAİE, Ankara, 1966.

Mert, Y. L., Türkiye’de Kamu Sektörünün Halkla İlişkiler Bölümlerinde Çalışma İlişkileri, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2015.

Mert, Y. L., Kamu Kurumlarının Halkla İlişkiler Bölümlerinde Örgütlenme Sorunları ve Çözüm Önerileri, Erciyes İletişim Dergisi, 4 (4), 136-154, 2016.

Oğuzhan, M., Kamuda Örgütsel İletişim Sorunsalı: E-Devlet’e Kısa Bir Bakış, Toplum, Ekonomi ve Yönetim Dergisi, 1 (1), 14-33, 2020.

Özer, A. M., Halkla İlişkiler Dersleri, Adalet Yayınevi, Ankara, 2009.

Özgür, H., Kamu Örgütlerinde Stratejik Yönetim, Çağdaş Kamu Yönetimi (İçinde), Muhittin Acar ve Hüseyin Özgür (ed), Nobel Yayınları, 2004.

Selvi, Ö., Ulucan, M. ve Coşgun Eser, A., Halkla İlişkiler ve Bir E-Devlet Uygulaması Olarak CİMER, Akademik Bakış Dergisi, (75), 13-37, 2019.

Sönmez, G. ve Aydeniz, H., Türkiye’de Kamu Yönetiminin İletişim ve Halkla İlişkiler Anlayışına İlişkin Bir Araştırma, Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi (e-gifder), 9 (2), 693-724, 2021.

Süllü, Z., Türkiye’de Erken Cumhuriyet Döneminde Halkla İlişkilerin Kısa Tarihi, Kastamonu İletişim Araştırmaları Dergisi (KİAD), (15), 312-336, 2025. DOI: 10.56676/kiad.1658089

Şahin, A., Türk Kamu Yönetiminde Yönetimsel İletişim ve Bu Konuda Düzenlenen Bir Anket Çalışmasının Sonuçları, Maliye Dergisi, (152), 81-102, 2007.

Şen, F., Kamu Yönetiminde Halkla İlişkileri Yeniden Düşünmek, Akdeniz İletişim Dergisi, 63-79, 2012.

Şen, S. ve Meral, Ç., Halkla İlişkiler, DPT Yayını, Ankara, 1974.

Tarhan, C., Küreselleşme, Yönetişim ve Türk Kamu Yönetiminde Halkla İlişkilerin Dönüşümü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2019.

Taşkıran Boztepe, H., Kamu Yönetiminde Vatandaş Katılımı ve Şeffaflığın Sağlanmasında Dijital İletişim Uygulamalarının Rolü, Amme İdaresi Dergisi, 1, 117-144, 2019.

Tortop, N., Kamu Yönetiminde Halkla İlişkilerin Önemi, Amme İdaresi Dergisi, 36 (1), 151-167, 2003.

Tunçel, H., Halkla İlişkilerin Anlamlandırma Sorunsalı Üzerine Bir Değerlendirme, Marmara İletişim Dergisi, (14), 109-123, 2009.

Turan, E., Aydılek, E. ve Şen, A. T., “Bimer” Uygulaması ve Türk Kamu Yönetimi Sistemine Etkileri, Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 8 (2), 215-225, 2015. <https://izlik.org/JA24YB67YP>

Uygun, S. V., Türk Kamu Yönetiminde Halkla İlişkiler Kavramının Konumu: Anlayış, Uygulama ve Karşılaştırma, Maarif Mektepleri Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 1 (3), 20-36, 2019. <https://izlik.org/JA73LB44NT>

Uysal, B., Siyaset Yönetim Halkla İlişkiler, TODAİE Yayını, Ankara, 1998.

Yağmurlu, A., Kamu Yönetiminde Halkla İlişkiler ve Sosyal Medya, Selçuk İletişim, 7 (1), 5-15, 2013. <https://doi.org/10.18094/si.57021>

Yalçındağ, S., Kamu Yönetiminde Halkla İlişkiler, Halkla İlişkiler Sempozyumu-87 (İçinde), s. 131-156, Ankara Üniversitesi Basın-Yayın Yüksekokulu ve TODAİE Yayınları, 1988.

Yatkın, A. ve Yatkın, Ü. N., Halkla İlişkiler ve İletişim, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2006.

Yayınoğlu Eraslan, P., Yerel Yönetim Kuruluşlarında Halkla İlişkiler İşlevi ve Yeni Yaklaşımlar, Selçuk İletişim, 3 (4), 41-52, 2013.

Yıldırım, G. ve Karafes, E., Halkla İlişkilerin Dönüşümü: Public Relations'dan Public Engagement'a Geçiş, ABMYO Dergisi, (24), 17-27, 2011.

KAMU YÖNETİMİNDE STRATEJİK İLETİŞİMİN ROLÜ: KAMU POLİTİKALARININ OLUŞTURULMASI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Dr. Sibel ALAK

Bağımsız Araştırmacı, sibel.hizli@hotmail.com -

ORCID: 0009-0008-2383-9067

Prof. Dr. Ahmet TUNÇ

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, ahmet.tunc@comu.edu.tr -

ORCID: 0000-0003-0106-2599

ÖZET

Stratejik iletişim, kamu kurumlarında ya da özel kuruluşlarda belirli amaçlar çerçevesinde tasarlanan planlı bir iletişim türüdür. Stratejik iletişim süreçlerinde, hedef kitle ile sağlıklı bağlar kurmak ve sürdürülebilir bir ilişki yönetimi gerçekleştirmek oldukça önemlidir. Özellikle dijitalleşme süreci, vatandaşların kurumlardan olan beklentilerini artırmış ve bu durum stratejik iletişimin kurumsal yapılarıdaki önemini daha da pekiştirmiştir. Kamu kurumlarında, özellikle 2000’li yıllardan sonra giderek etkisini artıran bu yaklaşım; kamu politikalarının etkin ve sağlıklı olarak yürütülmesi amacıyla kritik bir araç olarak benimsenmiştir. Bu bağlamda kamu politikalarının uygulanmasında, vatandaşların politikaların işlerliği hakkında şeffaf bir şekilde bilgilendirilmesinde ve halkın kamu politikalarında karar alma süreçlerine dâhil olmasında stratejik iletişim elzemdir. Bu çerçevede kamu politikalarının oluşturulmasında kamuoyunun desteğini almak ve toplumsal rızayı inşa etmek, politikaların devamlılığı açısından hayati bir önem taşımaktadır.

Bu çalışma, strateji, iletişim, stratejik iletişim, kamu politikası ve kamu politikalarının oluşturulması ile kamu politikalarının oluşturulmasında stratejik iletişimin rolünü değerlendirilmiştir. Çalışmada, stratejik iletişim kavramının kamu politikası oluşturma aşamasındaki etkileri ele alınmıştır. Çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi yapılmıştır. Elde edilen veriler betimsel ve içerik analizi yöntemleri ile değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Strateji, iletişim, stratejik iletişim, kamu yönetimi, kamu politikaları,

1. GİRİŞ

Kamu yönetiminde son dönemlerde önemli değişim ve dönüşümler yaşanmaktadır. Teknolojide yaşanan ilerlemeler, küreselleşme ve enformasyon akışındaki artış gibi faktörler, kamu yönetiminin yeniden şekillenmesinde belirleyicidir. Özellikle neoliberal politikalar; kamu kurumlarında da özel sektördeki yönetim anlayışlarının benimsenmesinde etkili olmuş; şeffaf, etkin, verimli ve bürokratik süreçlerin azaltıldığı yeni yönetim sistemlerinin uygulanmasının önünü açmıştır. Bu bağlamda teknolojiye yaşanan ilerlemeler bilgiye hızlı ve kolay ulaşılmasını sağlamış ve bu bilgilerin kamu kurumlarıyla etkileşim içerisinde kullanılmasına zemin hazırlamıştır. Benimsenen yeni sistemde stratejik iletişim; klasik iletişim yöntemlerinden farklı

olarak kamu kurumlarının tanıtımlarının yapılması, kurumlar hakkında bilgi verilmesi ve vatandaşların doğru ve güvenilir biçimde bilgilendirilmesi açısından önem taşımaktadır. Stratejik iletişim, özellikle klasik kamu yönetiminde uygulanan kamu politikalarının yerini alan yeni kamu yönetimi anlayışı çerçevesinde, kamu politikalarının belirlenmesinde vatandaşların beklenti, tutum ve davranışlarının analiz edilmesinde son derece etkilidir. Vatandaşların devletten beklentilerinin artması ve bu beklentilerin devlet-vatandaş ilişkisi içerisinde çift yönlü olarak yönetilebilmesi, stratejik iletişim kanalları vasıtasıyla sağlanmaktadır.

Bu yönüyle stratejik iletişim, modern kamu yönetiminin vazgeçilmez bir gerekliliği olarak ortaya çıkmıştır. Bilgi teknolojilerinde yaşanan ilerlemeler halkla ilişkiler uygulamalarının genişlemesine; yani sosyal medya, e-devlet ve kurumların internet siteleri gibi araçlar aracılığıyla ulaştırılmak istenen mesajların hedef kitleye daha kolay ve hızlı bir şekilde iletilmesine katkı sağlamaktadır. Bu sayede iletilmek istenen mesaj hedef kitleye zaman ve mekân sınırlaması olmadan rahat bir şekilde ulaştırılmakta ve aynı hızda hedef kitleden geri dönüşler alınabilmektedir. Dijital kanallar aracılığıyla ulaştırılan mesajlar, hedef kitlenin bu mesajları başkalarına yönlendirmesine ya da memnuniyet düzeylerini iletmesine imkân tanıyarak belirli bir konu üzerinde toplumsal ortak kanaat oluşturmaya ve stratejik iletişim süreçlerinin etkin biçimde yürütülmesine katkı sağlamaktadır. Sosyal medya, etkileşim temelli yapısı nedeniyle stratejik iletişimin yönetilmesine büyük bir fayda sağlamaktadır (Karsak vd., 2018: 10).

Stratejik iletişimde yaşanan dijital dönüşüm, kamu yönetiminde devlet-vatandaş ilişkilerinin yeniden şekillenmesine zemin hazırlamıştır. Bu bağlamda vatandaşlar, önceki dönemlerden farklı olarak yalnızca itaat eden bireyler olmaktan çıkmış; hak talep eden, görüş bildiren ve yönetime katılan aktif aktörler haline gelmiştir. Vatandaş ve devlet ilişkilerinde yaşanan bu yapısal dönüşüm, kamu politikaları sürecinde daha keskin olarak yaşanmaktadır. Artık kamu politikalarının üretilmesi ve uygulanması sürecinde hedef kitle olarak vatandaşların istek, onay ve önerileri oldukça önem kazanmıştır. Bu süreç, kamu kurumlarının stratejik iletişim politikaları çerçevesinde yürütülmektedir; başka bir ifadeyle stratejik iletişim; kamu politikalarının oluşturulması, geliştirilmesi ve vatandaşlara sunulması süreçlerinde hayati bir önem taşımaktadır.

Dolayısıyla stratejik iletişim, kamu politikalarının belirlenmesinde vatandaş odaklı yönetim anlayışının temel aracı haline gelmiştir. Günümüzde vatandaşların devlet karşısındaki pozisyonunun değişmesi yani vatandaşların devlet karşısında daha etkili olması, hizmet kalitesine yönelik beklentilerini artırmıştır. Bu çerçevede çalışmada; kamu yönetimindeki bu dönüşüm ekseninde şekillenen stratejik iletişimin, kamu politikalarının etkinliği üzerindeki rolü ve önemi incelenmiştir.

2. Strateji, İletişim, Stratejik İletişim

Strateji kavramı kamu yönetiminde yaşanan dönüşüm süreci sonrasında kamu yönetiminde de yaygın bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Strateji sözcüğü eski Yunanca'da "ordunun generali" anlamında kullanılmaktadır. Bu durum taktik geliştirmekten ziyade, savaşa katılan ülkenin elindeki maddi ve manevi tüm yetkilerinin savaşın hedefleri çerçevesinde nasıl kullanılacağına yönelik karar alınması anlamına gelmektedir (Türk & Koz, 2022: 21).

Günümüzde kullanılan anlamına bakıldığında ise strateji, belirlenmiş olan bir hedef doğrultusunda maksimum faydayı elde edebilmek için izlenen yol ve yöntemlerin tamamıdır (Bulut, 2023: 105). Strateji hem kamu kurumlarında hem de özel kurumlarda uygulanmaktadır. Bu bağlamda strateji, net ve baştan belirlenmiş olan amaçların hayata geçirilmesi amacıyla kurgulanan plan ve davranışlardır. Yani kurumların ileri görüşlülüğü olarak da belirtilebilir (Sobacı, 2008: 105). Bu ileri görüşlülüğün kurumsal hedefler doğrultusunda iletişim süreçlerine uyarlanması, stratejik iletişim kavramını oluşturmaktadır. İletişim, kaynak tarafından bir mesajın alıcıya iletilmesini kapsayan temel bir süreçten; stratejik iletişim, ulaştırılan mesajın öz, yalın, basit, anlaşılabilirliği ile başarısını ölçmektedir (Bulut, 2023: 111).

Stratejik iletişim modelinde, mesajın iletileceği hedef grubun doğru seçilmesi oldukça önemlidir (Bulut, 2023: 111). Tek taraflı bilgi paylaşımının aksine hedef kitlenin analizi, hedef kitlenin ikna edilmesi, çift taraflı bilgi paylaşımı ve bilginin hedef kitleye doğru kanallar vasıtasıyla gönderilmesi stratejik iletişimde oldukça kritiktir. Bu doğrultuda planlı iletişim, tanıtım ve kampanyaların yürütülmesinde sıklıkla stratejik iletişime başvurulmaktadır. Önceden planlanmış uzun vadeli hedeflere ulaşmayı amaçlayan stratejik iletişim (Göksu, 2021: 63); başlangıçta sadece özel sektörde sıklıkla bir pazarlama aracı olarak kullanılırken, günümüzde kamu yönetiminde de çok fazla başvurulanan bir iletişim yaklaşımı haline gelmiştir (Gürçan, 2012: 99; Çınarlı, 2014: 24). Stratejik iletişim, özel ya da kamu kurumlarının alıcı ile iletişimde olmak ve alıcı ile ilişki kurmak için yürüttükleri iletişim sürecidir. Bu süreç planlı ve sistemli olarak gerçekleştirilmektedir (Yıldırım, 2023: 1851). Bu yaklaşım, geleneksel iletişim ve kamu yönetimi anlayışının değişen teknolojik, toplumsal ve kültürel koşullara uyum sağlayamaması sonucunda ortaya çıkmıştır (Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, 2023: 24). Bu yönüyle stratejik iletişim, kamu politikalarının ve özel sektör politikalarının günün şartlarına göre sürekli değerlendirilmesini ve iyileştirilmesini beraberinde getirmektedir (Yıldırım, 2023: 1857). Stratejik iletişim ile kurumdan vatandaşların haberdar edilmesinin yanı sıra kurum ile ilgili hedef kitlenin doğru seçilmesi ve onların kurum faaliyetleri hakkında bilgilendirilip haberdar edilmesi önemlidir (Ökten, 2018: 48).

Stratejik iletişim, hedef kitlenin algısını şekillendirme gücü nedeniyle, iletişim sürecindeki taraflar arasında bilgi ve etki bakımından bir farklılık oluşturmaktadır. Stratejik iletişim sürecinde birinci taraf, stratejiyi geliştiren ve uygulama kapasitesine sahip olan aktör konumundayken; ikinci taraf stratejinin yöneltildiği hedef kitledir. Araştırma ve analiz imkânlarına sahip uygulayıcılar, iletişim mesajlarını hedef kitlenin ihtiyaçları, zayıf yönleri ve mesaja en açık olduğu zamanları dikkate alarak iletmektedir. Bu nedenle stratejik iletişim sürecinde hedef kitle, stratejiyi uygulayan tarafa kıyasla dezavantajlı ve etkilenmeye daha açık bir konumda bulunmaktadır (Karsak vd., 2018: 9). Bununla birlikte, stratejik iletişim hedef kitle analizinde sürecin düzgün işlemesine yardımcı olmaktadır. Bu yönüyle stratejik iletişim; herhangi bir konuda hedef kitlenin algısını olumlu yönde etkileyebilmek için alternatifler sunar; kimi, neden, nasıl, ne zaman ve niçin etkileyeceğini bilen bir vizyon ortaya koymaktadır (Mutluer Gündüz & Bal, 2020: 388).

Stratejik iletişim, yönetimin ana araçlarından olmasının yanı sıra (Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, 2023: 23), kamu diplomasisi, harp ve algı yönetimiyle (Özkan, 2015: 14; Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, 2023: 24), ülkelerin dış politikalarının planlı bir şekilde

sürdürülmesiyle de yakından ilgilidir (Karagöz, 2016: 3). Stratejik iletişim, kamu kurumlarının ana yönetim işlevlerinden biri olarak görülmekte ve bu doğrultuda stratejik iletişimin kurumlarda doğru bir şekilde uygulanması kurumsal amaçlara ulaşılmasını kolaylaştırmaktadır (Türk & Koz, 2022: 35). Stratejik iletişimde belirleyici olan, kurumların ulaştırmak istedikleri iletilerin hedef kitleye olumlu biçimde ulaştırılmasıdır. Sürecin olumlu, aktif, ikna edici olması ve hem hedef kitle hem de kurum arasında çift yönlü ilerlemesi oldukça önemlidir (Türk & Koz, 2022: 22).

Bu çift yönlü ve ikna edici sürecin günümüzdeki en önemli taşıyıcısı dijitalleşmedir. Vatandaşların dijital vatandaş statüsüne geçmesiyle, günümüz şartlarında dijital iletişimde stratejik iletişimi oldukça belirleyici bir hale getirmiştir (Göksu, 2021: 63). Stratejik iletişimde web siteleri, e-postalar, sosyal medya ağları ve e-devlet uygulamaları hedef kitleye mesajın iletilmesi için kullanılan belli başlı dijital kanallar söz konusudur (Karsak vd., 2018: 12). Bu kanallar, hedef kitleye iletilecek olan mesajın klasik yöntemlerden daha hızlı ve daha düşük maliyetli iletilmesini mümkün kılmaktadır. Böylece kurumlara hem hız hem de maliyet avantajı sunmaktadır. Son yıllarda özellikle sosyal medya, stratejik iletişim faaliyetlerinin uygulanmasında kullanılan önemli dijital araçlardan biri haline gelmiştir (Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, 2023: 30).

Stratejik iletişimde belirlenen hedeflere ulaşmanın temel şartı, verilen mesajların karmaşadan uzak, açık ve anlaşılır olmasıdır. Bu netlik sayesinde kurumlar, özellikle kriz dönemlerinde ortaya çıkabilecek belirsizlikleri ve bilgi kirliliğini etkili biçimde yönetebilmekte, süreci güven kaybı yaşamadan sürdürebilmektedir. **Sonuç olarak stratejik iletişim, kurumların yalnızca günlük iletişim faaliyetlerini yöneten bir araç değil; aynı zamanda uzun vadeli kurumsal hedeflerin gerçekleştirilmesini destekleyen, kamuoyu ile güvene dayalı ilişkiler kurulmasını sağlayan ve kurumsal itibarın sürdürülebilirliğini güçlendiren bir yönetim yaklaşımıdır.**

3. Kamu Politikası ve Kamu Politikalarının Oluşturulması

Kamu politikası, devletin toplumsal sorunların çözümü konusunda geliştirdiği karar, plan, uygulama, izlenecek yol ve yöntemleri kapsayan bir kavramdır (Gül & Şeker, 2024: 487). Kamu politikası; devletin yerine getirmesi gereken yani zorunlu faaliyetleri ya da bunları gerçekleştirmemeyi seçmesi olarak da nitelendirilmektedir (Kırıışık & Sezer, 2015: 201). Dye, kamu politikalarını “devletin yapmayı ya da yapmamayı seçtiği faaliyetlerin tamamı” olarak tanımlamaktadır (Dye, 1987: 3). Bu tanıma göre, devletin herhangi bir konuda yapmak istediği ya da yapmak istemediği, yani kamu politikaları konusunda herhangi bir eylemde bulunması ya da bulunmaması durumu kamu politikası olarak nitelendirmektedir (Çevik, 1998: 104). Bu yönüyle kamu politikaları, aynı zamanda kamu kurumlarının karşılaştığı sorunların belirlenmesi ve bu sorunlara çözüm üretilmesini de kapsamaktadır (Usta, 2013: 81). Politikaların oluşturulması ve uygulanması süreci, kamu kurumları ile resmi aktörlerin iş birliği içinde yürüttüğü planlı bir yönetim faaliyetidir. Bu süreçte, belirlenen amaçlara ne derece yaklaşıldığı ya da uzaklaşıldığı değerlendirilmektedir (Akıncı, 2018: 2133).

Devletin vatandaşlarına vermiş olduğu eğitim, sağlık, güvenlik, adalet ve çevre gibi konulardaki tüm hizmetler kamu politikası olarak nitelendirilmektedir. Kamu politikaları çok

geniş bir alanda devlet tarafından vatandaşlara sunulmaktadır. **Bu politikaların oluşturulması ve uygulanmasında temel sorumluluk devlete ait olmakla birlikte**, bazı durumlarda uygulama süreçlerine devletin denetimi altında piyasa aktörleri **ve** diğer paydaşlar da dâhil olabilmektedir (Gül & Şeker, 2021: 491-492).

Kamu politikaları; var olan ve kabul edilmiş toplum problemi ya da ihtiyacının giderilmesi amacıyla en elverişli durumun belirlenerek problemin ortadan kaldırılmasını ya da ihtiyacın giderilmesini içermektedir (Gül, 2015: 8). Bu bağlamda yönetim uygulamalarının kamu yönetimine girmesi ile kamu politikalarının oluşturulması sürecine devlet ve siyasi partiler dışında medya, sivil toplum örgütleri ve kamuoyunun etkili olmasının yolu açılmıştır. Kamu yönetiminde e-devlet uygulamalarının benimsenmesi ise kamu politikalarının oluşturulmasında teknolojiden daha fazla yararlanılmasına ve vatandaşların da kamu politikaları hakkındaki görüşlerine daha rahat ulaşılmasına imkân sağlamıştır (Kırışık & Sezer, 2015: 202; Babaoğlu, 2017: 529).

Kamu politikalarındaki çok aktörlü bu yeni yapıda kamu politikalarının şeffaflık, etkinlik, verimlilik ve hesap verebilirlik açısından da denetlenmesine katkıda bulunmuştur. Devlet, kamu politikalarının oluşturulması ve uygulamaya konulmasında etkili ve yasal olan yani resmi aktörü oluşturmaktadır (Şahnagil, 2017: 79). Kamu politikalarının belirlenmesinde siyasetçiler (bakanlar, milletvekilleri, Cumhurbaşkanı) en önemli, yani esas aktörlerdir (Duru, 2022: 172). Siyasetçiler genel olarak kamu politikalarının yürürlüğe girmesi ve uygulanması sürecinde diğer aktörlere kıyasla daha baskındır (Acar & Akman, 2019: 209). Kamu politikalarında birden fazla aktörün yer almasındaki temel hedef ise kamu politikalarının kalitesini ve buna bağlı olarak kişilerin yaşam kalitesini artırmaktır (Usta, 2013: 96). Kamu politikalarının başarılı bir şekilde yürütülmesi tüm aktörlerin koordineli çalışmasına ve iş birliğine bağlıdır. Bu yönüyle kamu politikalarını yapan ve yürütenlerin tutarlı olması ve detaylı bir şekilde politikalar üzerinde çalışılması süreçten maksimum fayda elde edilmesini sağlayacaktır (Acar & Akman, 2019).

Sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçiş; ekonomik, toplumsal ve kültürel alanlarda olduğu gibi kamu politikalarının gelişim süreçlerinde de değişimleri gerekli kılmıştır. Kamu politikaları oluşturulurken karar alma süreçlerinde katılımcılık, halkla ilişkiler ve yönetim gibi konular da ön plana çıkarılmaktadır (Önen & Ozan, 2019: 589). Kamu politikaları oluşturulduktan sonra kontrolü için düzenleyici, mali, bilgi temelli ve gönüllü araçlar kullanılmaktadır. Bu yönetsel araçlar bağlayıcı özelliğe sahiptir ve kuralların yerine getirilmemesi durumunda yaptırımlarla karşılaşılabilir (Gül & Şeker, 2024: 495). Kamu politikalarının başarılı olması için vatandaşlara en yüksek faydayı sağlaması beklenmektedir (Çevik, 1998: 109). Bu nedenle kamu politikaları yürürlüğe konulmadan önce toplumun kültürel, çevresel ve toplumsal özelliklerinin iyi araştırılması, vatandaşlara uygun kamu politikalarının belirlenmesi en yüksek faydayı elde edebilmek için önemlidir (Çevik, 1998: 112). Bununla birlikte kamu politikalarında başarısının değerlendirilmesinde, uygulama sonuçlarının denetlenmesi, politikaların vatandaşlar tarafından kabul edilebilirliğinde önemli bir rol oynamaktadır (Gül & Şeker, 2024: 494). Sonuç olarak kamu politikalarının etkinliği; stratejik iletişim, vatandaş katılımı ve şeffaf yönetim anlayışıyla güçlenmektedir.

4. Kamu Politikalarının Oluşturulmasında Stratejik İletişimin Rolü

Kamu politikalarının çok aktörlü yapısı, bu politikaların sistematik olarak analiz edilmesini gerekli kılmaktadır. Bu kapsamda kamu politikası analizi; politikaların nasıl, neden, kim tarafından ve hangi koşullarda oluşturulup uygulandığını, ayrıca bu politikalardan kimlerin ne ölçüde etkilendiğini ve yararlandığını incelemeyi amaçlamaktadır (Gül, 2015: 8). Kamu politikalarının analizi, oluşturulma ve uygulama süreçlerinin sağlıklı bir biçimde yürütülebilmesinde stratejik iletişim önemli bir yönetim aracı olarak görülmektedir (Gürçan, 2012: 104). Stratejik iletişim, kamu kurumlarının görev, vizyon ve amaçları doğrultusunda hedef kitlenin kurumlara yönelik algı ve kanaatlerinin pozitif olarak biçimlenmesine katkı sağlamaktadır (Gürçan, 2012: 105).

Bu çerçevede kamu politikalarında stratejik iletişimin ana hedefi; hedef kitlenin tanınması, hedef kitlenin kamu kurumlarına duyulan güveninin artırılması, kamu kurumlarının hedef kitle üzerinde itibarının artırılması, kamu kurumları ve hedef kitle arasında uzun süreli ve sağlıklı bir ilişki kurulmasıdır. Bu bağlamda kamu kurumlarında stratejik iletişimin etkin olarak sürdürülmesi, kamu kurumlarının hedef kitle karşısında güçlü bir konumda olmasını sağlamaktadır (Aktaran: Çetintaş, 2020: 95). Aynı zamanda kamu politikaları oluşturulduktan sonra politika uygulamalarının sonuçlarının değerlendirilmesi, vatandaşların politikalar üzerindeki fikirlerinin alınması ve uygulamaların işlerliğinin belirlenmesi (Gül, 2015: 10) konusunda stratejik iletişimin rolü oldukça önemlidir. Vatandaşlar stratejik iletişim kanalları vasıtasıyla memnun kalmadıkları kamu politikaları hakkında geri bildirim yapabilmekte ve bu sayede uygulamaların çift yönlü olarak değerlendirilmesine fırsat sunulmaktadır. Böylelikle stratejik iletişim; kamu politikalarının daha etkin, verimli, adil ve vatandaş odaklı şekilde uygulanmasına ve uygulama sürecinde kamu politikalarının eksik bırakıldığı noktaların tamamlanmasına imkân tanımaktadır (Gül, 2015: 10).

Vatandaşların kamu politikalarına katılımı, karar veren yöneticiler için önemli bir kaynaktır. Çünkü stratejik iletişim, hem kamu politikalarının analizini kolaylaştırıp anlaşılır hale getirmekte hem de vatandaş istek, talep ve önerilerinin sistemli olarak toplanıp çözümlenerek, politika üreticilerinin gerçek ihtiyaçlara yönelik politikalar üretmelerine katkı sağlamaktadır. Bu doğrultuda kamu politikalarında stratejik iletişimin şu özellikleri söz konusudur (Türk & Koz, 2022: 26; Karagöz, 2016: 49):

- Kamu politikalarının oluşturulması sürecinde kurumları olumsuz yönde etkileyebilecek olan faktörlerin önceden tespit edilmesine katkı sağlaması,
- Kurumlarda belirlenen risk ve sorunların kurum üzerindeki olumsuz etkilerinin minimum boyuta indirilmesine yardımcı olması,
- Kamuoyu desteğinin artırılmasına ve kamu politikalarının farklı aktörler tarafından daha kolay benimsenmesine katkı sağlamasıdır.

Bu işlevlerin yanı sıra stratejik iletişim, kamu politikalarının oluşturulması sürecinde halkla ilişkiler, reklamcılık ve pazarlama iletişimi gibi özel sektörde uygulanan tanıtım süreçlerinin kamu kurumları tarafından da kullanılmasına ve bu süreçlerin ortak bir strateji çerçevesinde bütüncül bir anlayış ile kabul edilmesine imkân sunmaktadır. Bu bağlamda hedef kitlenin özellikleri ve hedef kitlenin benimsediği iletişim faaliyetleri belirlenerek kamu kurumlarının en

yüksek faydayı elde etmesi amaçlanmaktadır. Bu sistemli yaklaşım sayesinde hedef kitle ile paylaşılan mesajların doğru algılanması sağlanmakta ve kurumların vermek istediği mesajlarla vatandaşın beklentilerinin aynı safta buluşmasına önem verilmektedir (Türk & Koz, 2022: 35).

SONUÇ

Son dönemlerde pek çok ülke kamu yönetimi uygulamalarında bilgi ve iletişim teknolojilerinden yararlanmaktadır. Teknolojinin kamu kurumlarına uyarlanması ve geleneksel yönetim anlayışından “Yeni Kamu Yönetimi” anlayışına geçilmesiyle birlikte, kurumlarda bilgi teknolojileri çerçevesinde yenilikler uygulanmaya başlanmıştır. Bilgi teknolojilerinde yaşanan gelişmeler kamu politikalarının oluşturulması ve kamu kurumlarının vermiş oldukları hizmetlerin halka sunulma biçimlerini önemli ölçüde değiştirmiştir (Önen & Ozan, 2019: 586). Bu bağlamda birçok hizmet çevrim içi iletişim kanalları vasıtasıyla da vatandaşlara haftanın yedi günü, günün yirmi dört saati kesintisiz olarak sunulabilmektedir.

Teknoloji alanında yaşanan bu büyük dönüşüm, devletin kamu yönetiminde uyguladığı iletişim stratejilerini de doğrudan etkilemiştir. Kamu kurumlarında stratejik iletişim anlayışının benimsenmesi, vatandaş beklentilerinin daha kolay tespit edilmesine ve bu beklentilerde meydana gelen değişimlerin daha etkin analiz edilmesine imkân sağlamaktadır. Ayrıca stratejik iletişim, kamu kurumlarını olumsuz yönde etkileyecek olan faktörlerin etkisinin azaltılmasına ve bu çerçevede kapsayıcı, esnek, dinamik ve sürdürülebilir kamu politikalarının geliştirilmesini desteklenmektedir.

Stratejik iletişim, kamu politikalarının uygulamaya konulmasında sürecin daha hızlı, etkili ve verimli yürütülmesine katkı sağlamaktadır. Kamu politikaları oluşturulurken vatandaşla iletişim kanallarıyla yapılan tanıtım ve bilgilendirme faaliyetleri, bilgi ve algı eksikliklerini ortadan kaldırmakta, devletin vatandaş gözündeki varlığını ve güvenilirliğini güçlendirmektedir. Aynı şekilde kamu politikaları uygulanırken hedef kitlenin konu hakkında bilgilendirilmesi, devlet ve vatandaş arasında önemli bir iletişim köprüsünün kurulmasını pekiştirmektedir (Özkan, 2015: 26).

Dolayısıyla, kamu politikalarının vatandaşlara duyurulmasında stratejik iletişimin **etkin biçimde kullanılması**; kamu politikalarının oluşturulmasında vatandaşlarla daha fazla iş birliği yapılmasına, kamu politikalarının **daha etkili biçimde tanıtılmasına** ve kamu politikalarının daha etkin uygulanmasına olanak sağlayacaktır. Bu yönüyle stratejik iletişim; vatandaş beklentilerinin doğru analiz edilmesi, hızlı geri bildirim alınması ve kamu politikalarının geniş kitlelere ulaştırılması bakımından modern kamu yönetiminin vazgeçilmez unsurlarından biri hâline gelmiştir (Kırıışık & Sezer, 2015: 210).

Öte yandan günümüzde nüfusun ve kentleşmenin artması ile bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler, kamu hizmetlerine yönelik taleplerin artmasına ve vatandaşların yeni beklentiler geliştirmesine zemin hazırlamıştır. Bu doğrultuda devletler, toplumsal problemlere çözüm bulmak ve kamu hizmetlerini daha etkin sunabilmek amacıyla yeni kamu politikaları geliştirmektedir. Bu politikaların ana amacı, toplum içinde sorun yaratan durumun iyileştirilmesi ve toplumsal huzurun sağlanmasıdır.

Sonuç olarak kamu politikalarında stratejik iletişim, hedef kitleye iletilecek olan mesajın hızlı, düşük maliyetle ve geniş kitlelere ulaşacak şekilde sunulması açısından çok büyük bir avantaj sağlamaktadır. Ancak kamu politikaları uygulanırken dijital iletişim kanallarına hâkim olmayan veya bu teknolojilere erişimi sınırlı olan kesimlerin yeterince dikkate alınmaması önemli bir eksikliktir. Bu çerçevede kamu politikaları vatandaşlara sunulurken dijital iletişim kanallarını kullanamayan kesim göz ardı edilmemelidir. Bu kapsamda, teknolojik yeniliklerin yanı sıra geleneksel iletişim yöntemlerinin de eş zamanlı olarak yürütülmesi; kamu politikalarının toplumun her kesimine ulaşması, etkinliği ve verimliliği açısından oldukça önemlidir.

KAYNAKÇA

- Acar, O. K. ve Akman, E., Türkiye’de Kamu Personel Politikalarının Süreç Modeli Çerçevesinde Analizi, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11 (27), 203-217, 2019.
- Akıncı, B., Türkiye’de Kamu Politikası Oluşturma Sürecinde Yeni Aktör: Cumhurbaşkanlığı Politika Kurulları, *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 9 (16), 2128-2246, 2018. DOI: 10.26466/opus.491006.
- Babaoğlu, C., Kamu Politikası Analizine Yönelik Kavramsal ve Kuramsal Bir Çerçeve, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 15 (30), 511-532, 2017.
- Bulut, M., Kamu Diplomasisi ve Stratejik İletişim: Uygulama Alanları ve Araçları, Şahitoğlu, R. (Ed.), *Kamu Diplomasisi ve Uygulama Alanları* içinde, 105-124, Gaziantep Üniversitesi Yayınevi, Gaziantep, 2023.
- Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, *Stratejik İletişim ve Stratejik Yönetim*, Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 2023.
- Çetintaş, H. B., Stratejik İletişim Planlaması ile Kurumsal İletişim Stratejisinin Geliştirilmesi: Literatüre Dayalı Bir Yaklaşım, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 21 (2), 93-105, 2020.
- Çevik, H. H., Kamu Politikaları Analizi Çalışmaları Üzerine Türkiye Açısından Bir Değerlendirme, *Amme İdaresi Dergisi*, 31 (2), 103-112, 1998.
- Çınarlı, İ., Stratejik İletişim Yönetimi Bağlamında Paydaş Kuramı’nın Eleştirel Bir Değerlendirmesi, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 46, 23-36, 2014.
- Duru, A. A., Türkiye’de Kamu Politikası Sürecindeki Aktörler ve Gündem Belirleme, *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12 (3), 158-187, 2022.
- Dye, T. R., *Understanding Public Policy*, 6. Baskı, Prentice Hall International, London, 1987.
- Göksu, O., Koronavirüs Sürecinde Cumhurbaşkanlığının Stratejik İletişim Yönetiminin Değerlendirilmesi, Öksüz, B. ve Görpe, T. S. (Ed.), *COVID-19 Pandemisinde İletişim* içinde, 57-92, Akademisyen Kitabevi, Ankara, 2021.
- Gül, H. ve Şeker, G., Kamu Yönetimi Bakış Açısıyla Kamu Politikasının Ortaya Çıkışı ve Analizi, *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Çalışmalar Dergisi*, 5 (2), 485-505, 2024.
- Gül, H., Kamu Politikası Analizi, Yöntem ve Teknikleri, *Yasama Dergisi*, 29, 5-31, 2015.

Gündüz, M. F. ve Bal, N., Yeni Koronavirüs (COVID-19) Pandemisiyle Mücadelede Türkiye Devletinin İzlediği Stratejik İletişim, *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13 (35), 382-421, 2020.

Gürçan, M., Stratejik İletişim Modeli ve Güvenlik Alanına Uygulanabilirliği, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 15, 99-138, 2012.

Karagöz, S., *Stratejik İletişim Yöntemi Olarak Kamu Diplomasisi ve Medyanın Rolü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2016.

Karsak, B., Altuntaş Yılmaz, E. ve Demren Sancar, G. A., Stratejik İletişim Yönetiminde Dijital Kanalların Önemi: Halkla İlişkiler Uygulayıcılarının Dijital Kanal Kullanımlarına Yönelik Niteliksel Bir Araştırma, *Halkla İlişkiler ve Reklam Çalışmaları E-Dergisi*, 1 (1), 6-17, 2018.

Kırışik, F. ve Sezer, Ö., Bilgi ve İletişim Teknolojilerinin (BİT) Kamu Politikası Oluşturma Sürecindeki Rolü, *Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 11 (2), 199-215, 2015.

Ökten, S., Stratejik İletişim Yönetimi Kapsamında Toplu Konut İdaresi Başkanlığı, *ISUEP2018 Uluslararası Kentleşme ve Çevre Sorunları Sempozyumu: Değişim/Dönüşüm/Özgünlük*, 28-30 Haziran, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, 2018.

Önen, M. ve Ozan, M. S., Kamu Yönetiminde Bilgi ve İletişim Teknolojilerinin Evrimi, 1. *Uluslararası İletişim ve Yönetim Bilimleri Kongresi*, 26-28 Eylül, Erişim Tarihi: 28.06.2026, <https://d1wqtxts1xzle7.cloudfront.net/>

Özkan, A., 21. Yüzyılda Stratejik Vizyonu Kamu Diplomasisi ve Türkiye'nin Kamu Diplomasisi İmkânları, Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi, Erişim Tarihi: 28.06.2026, https://ipv4.tasam.org/Files/PDF/Raporlar/STR70_21_Yuzyilin_Stratejik_Vizyonu.pdf 66fb77c9-cd79-481e-a185-9a9c26ffe7b7.pdf

Sobacı, M. Z., Stratejik Yönetim ve Türk Kamu Yönetiminde Uygulanabilirliği Üzerinde Değerlendirme, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 6 (1), 103-119, 2008.

Şahnagil, S., Kamu Politikası Oluşturma Sürecinde Bilgi ve İletişim Teknolojileri: E-Devlet Uygulamaları, *Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü e-Dergisi*, 1 (1), 77-89, Erişim Tarihi: 30.06.2026, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/389779>

Türk, M. S. ve Koz, K. A., Kurumsal Stratejik İletişim, Türk, M. S., Işık, U. ve Koz, K. A. (Ed.), *Kurumsal İletişim ve Sosyal Medya* içinde, 21-36, Eğitim Yayınevi, İstanbul, 2022.

Usta, A., Kamu Politikaları Analizine Kuramsal Bir Bakış, *Yasama Dergisi*, 24 (2), 78-102, 2013.

Yıldırım, A., Stratejik İletişim Yönetimi Kapsamında Kamu Kurumlarının Stratejik Planlarında İletişim ve Halkla İlişkiler: Bakanlıklar Üzerine Bir İnceleme, *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi (e-gifder)*, 11 (2), 1851-1876, 2023.

TÜRKİYE’DE SEKTÖREL BÜYÜMENİN İŞSİZLİK ÜZERİNDEKİ ASİMETRİK ETKİLERİ: GENİŞLETİLMİŞ OKUN YASASI YAKLAŞIMI

Dr. Öğr. Üyesi, Hüseyin YILMAZ

Siirt Üniversitesi, huseyinyilmaz@siirt.edu.tr- <https://orcid.org/0000-0002-3734-4718>

ÖZET

Bu çalışma, Türkiye’de sektörel ekonomik büyümenin işsizlik üzerindeki asimetrik etkilerini 2005:Ç1-2026:Ç1 dönemine ait çeyreklik verilerle incelemektedir. Analizde bağımlı değişken mevsim etkisinden arındırılmış işsizlik oranı; açıklayıcı değişkenler ise toplam GSYH ile tarım, sanayi, inşaat ve ticaret-ulaştırma-konaklama-yiyecek hizmetleri üretim endeksleridir. İmalat sanayi göstergesi sağlamlık sınaması amacıyla modele dâhil edilmiştir. Üretim artışları ve azalışlarının kısa ve uzun dönem etkilerini ayrı ayrı belirlemek için doğrusal olmayan gecikmesi dağıtılmış otoregresif (NARDL) yaklaşımı uygulanmıştır. Sınır testi sonuçları, altı model arasında yalnızca inşaat sektöründe uzun dönemli bir eşbütünleşme ilişkisinin varlığını göstermektedir. Bununla birlikte, inşaat modelindeki uzun dönem katsayılarının işaretleri Okun Yasası’nın teorik beklentisiyle uyumlu değildir. Kısa dönem bulguları ise tarım modeli dışındaki tüm modellerde asimetriyi doğrulamaktadır. Daralmaların işsizliği artırıcı etkisi, genişlemelerin işsizliği azaltıcı etkisinin yaklaşık iki katı büyüklüğündedir. İnşaat sektöründe kısa dönem etki yalnızca üretim daralmalarından kaynaklanmakta; %1’lik üretim kaybı cari dönem ve izleyen iki çeyrek boyunca yaklaşık 0,24 yüzde puanlık işsizlik artışıyla ilişkilendirilmektedir. Tarım sektöründe ise kısa dönem etkiye ilişkin anlamlı bir bulgu elde edilememiştir. Sonuçlar, üretim-işsizlik ilişkisinin sektöre, şokun yönüne ve döneme göre değiştiğini ortaya koymaktadır. Bu nedenle istihdam politikalarının, özellikle daralma dönemlerinde iş kaybının daha belirgin olduğu inşaat ve sanayi gibi emek yoğun sektörlerle yönelik geçici ücret, prim ve istihdam destekleriyle sektörel temelde tasarlanması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Okun Yasası, Sektörel Büyüme, İşsizlik, Asimetri, NARDL

THE ASYMMETRIC EFFECTS OF SECTORAL GROWTH ON UNEMPLOYMENT IN TÜRKİYE: AN EXTENDED OKUN’S LAW APPROACH

Assistant Professor, Hüseyin YILMAZ

Siirt University, huseyinyilmaz@siirt.edu.tr- <https://orcid.org/0000-0002-3734-4718>

ABSTRACT

This study examines the asymmetric effects of sectoral economic growth on unemployment in Türkiye using quarterly data from the period 2005:Q1-2026:Q1. In the analysis, the dependent variable is the seasonally adjusted unemployment rate; the explanatory variables are total GDP and the production indices for agriculture, industry, construction, and trade, transportation, accommodation, and food services. The manufacturing sector index was included in the model for robustness testing. The nonlinear autoregressive distributed lag (NARDL) approach was applied to identify the short- and long-run effects of production increases and decreases separately. Bounds test results indicate the presence of a long-run cointegration relationship only in the construction sector among the six models. However, the signs of the long-run coefficients in the construction model are not consistent with the theoretical expectations of Okun’s Law. The short-run findings, meanwhile, confirm asymmetry in all models except the agriculture model. The unemployment-increasing effect of contractions is approximately twice as large as the unemployment-reducing effect of expansions. In the construction sector, the short-run effect stems solely from production contractions; a 1% loss in production is associated with an increase in unemployment of approximately 0.24 percentage points during the current quarter and the following two quarters. In the agricultural sector, however, no significant findings regarding the short-run effect were obtained. The results show that the relationship between production and unemployment varies depending on the sector, the direction of the shock, and the time horizon. For this reason, employment policies should be designed on a sectoral basis, with temporary wage, social security contribution relief, and employment support measures targeting labor-intensive sectors -such as construction and industry- where job losses are more pronounced, particularly during periods of economic contraction.

Keywords: Okun’s Law, Sectoral Growth, Unemployment, Asymmetry, NARDL

ŞEFKAT SİSTEMİ ÇÖKERSE

Öğr. Gör. Dr. Eda ÖZTÜRK BELET

İstanbul Kültür Üniversitesi, e.ozturk@iku.edu.tr - ORCID: 0000-0002-7718-7200

ÖZET

Şefkat, başkasının acısına tanık olunduğunda ortaya çıkan ve yardım etme güdüsünü harekete geçiren temel bir duygudur. Ancak bu güçlü duygu belirli koşullarda işlevini yitirmekte; özellikle mağdur sayısı arttıkça belirgin biçimde zayıflamaktadır. Literatürde şefkat çöküşü olarak kavramsallaştırılan bu olgu, şefkatin azalmasının yalnızca bilişsel bir kapasite sorunu değil, aynı zamanda motivasyonel bir süreç olduğunu ortaya koymaktadır. Büyük ölçekli acılar karşısında şefkatin bastırılmasının temelinde, yardım etmenin duygusal ve maddi maliyetine ilişkin beklentiler yatmaktadır. Bu çalışma, Batı literatüründe "compassion collapse" adıyla bilinen ancak Türkçe alanyazında henüz karşılığı bulunmayan bu kavramı "şefkat çöküşü" adıyla Türkçeye kazandırmayı amaçlamaktadır. Çalışmada şefkat çöküşünün psikolojik, bilişsel ve motivasyonel temelleri incelenmiş; kapasite temelli ve motivasyonel duygu düzenleme yaklaşımları karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Kültürel bağlam, medya temsili ve grup kimliğinin bu olguyu nasıl şekillendirdiği tartışılmış; şefkat eğitimi ve terapötik müdahalelerin süreci tersine çevirme potansiyeli de değerlendirilmiştir. Derlenen alanyazın, şefkat çöküşünün evrensel ve kaçınılmaz bir psikolojik sınır olmadığını; bağlam, bireysel değerler ve motivasyonel süreçlere göre değişebilen dinamik bir olgu olduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler : şefkat, şefkat çöküşü, şefkatin solması

İBN TEYMIYYE’NİN TEFSÎRU ÂYÂTIN ÜŞKİLET ADLI ESERİ BAĞLAMINDA MÜŞKİLÜ’L-KUR’ÂN ANLAYIŞI VE YORUM YÖNTEMİ

Yahya Vefaoğlu

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, yahyaelhacii1903@gmail.com

ÖZET

Müşkilü’l-Kur’ân, ilk bakışta anlamı kapalı görünen veya aralarında çelişki bulunduğu zannedilen ayetlerin açıklanmasını konu edinen Kur’ân ilimlerinden biridir. Bu çalışma, İbn Teymiyye’nin Tefsîru Âyâtin Üşkilet adlı eserini merkeze alarak müellifin müşkilü’l-Kur’ân anlayışını, müşkil ayetleri yorumlarken benimsediği yöntemleri ve söz konusu eserin müşkilü’l-Kur’ân literatüründeki yerini incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırmanın temel problemi, İbn Teymiyye’nin müşkil ayetleri hangi yöntemlerle açıkladığı ve bu yöntemin klasik tefsir geleneği içerisindeki özgün konumunun ne olduğudur. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden tümevarım ve analitik çözümleme birlikte kullanılmıştır. Bu çerçevede Tefsîru Âyâtin Üşkilet’te ele alınan müşkil ayetler tespit edilerek sınıflandırılmış; müellifin başvurduğu deliller, kullandığı kaynaklar ve yorum yöntemleri sistematik biçimde analiz edilmiştir. İncelemede klasik tefsir, hadis, kıraat ve usûl’ü’t-tefsîr literatürünün yanı sıra müşkilü’l-Kur’ân alanındaki temel eserlerden de yararlanılmıştır. Araştırma sonucunda İbn Teymiyye’nin müşkilin ortaya çıkış sebeplerini kıraat farklılıkları, müşterek lafızlar, umum-husus ve mutlak-mukayyed ilişkileri, muhkem-müteşabih ayrımı ile bağlamın ihmal edilmesi gibi unsurlarla açıkladığı tespit edilmiştir. Müellifin müşkil ayetlerin çözümünde Kur’ân’ın Kur’ân ile tefsiri, sünnetten yararlanma, dilbilimsel çözümleme, kıraat farklılıklarını değerlendirme, görüşler arasında tercih yapma ve mukayeseli yorum gibi yöntemleri birlikte kullandığı görülmüştür. Buna göre İbn Teymiyye, Kur’ân’da hakiki anlamda herhangi bir çelişkinin bulunmadığını; müşkil olarak algılanan durumların büyük ölçüde yanlış yorum, eksik bilgi veya metodolojik yetersizliklerden kaynaklandığını savunmaktadır. Çalışma, Tefsîru Âyâtin Üşkilet’in yalnızca müşkil ayetleri açıklayan bir eser olmadığını, aynı zamanda İbn Teymiyye’nin tefsir metodolojisini yansıtan sistematik ve delil temelli önemli bir kaynak olduğunu ortaya koyarak ilgili literatüre katkı sunmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: İbn Teymiyye, Müşkilü’l-Kur’ân, Tefsir Metodolojisi

FÜCÛR KAVRAMI ÇERÇEVESİNDE KUR'ÂN'DA İNSAN TASAVVURU VE KUR'ÂNÎ SORUMLULUK ANLAYIŞI

Dr. Öğretim Üyesi Esmâ ÇETİN

Düzce Üniversitesi, esmacetin@duzce.edu.tr - 0000-0002-7109-6383

Özgür irade ve bilinçli tercih, bireyin öz farkındalık kazanma, kendilik bilincini geliştirme ve ahlaki davranış edinimini sağlamada en temel unsurlardır. İnsanın, iyi veya kötü olanı yapabilmesinin yani tercih özgürlüğünün, fitrî yapısı ile ilişkisi, Kur'ân'da “nefs” kavramı ile anlatılır. Kur'ân'a göre nefis, onun iyi veya kötüyü tercih etmesine olanak sağlayan çift kutuplu bir tabiatla yaratılmıştır. Ahlaki ikilem izlenimi veren bu fitrî yapı, Kur'ân'da özellikle vurgulanmış; onun doğru veya yanlış yönlendirilmesi, insanın, ebedi kurtuluşu veya helak oluşu için temel unsur olarak belirtilmiştir.

Nefsin mayasında bulunan fücûr ve takva, Kur'ân'ın bu çift kutupluluğu anlatmak üzere kullandığı kavramlardır. Bu bağlamda fücûr kavramı, bireyin kötülük potansiyeli ile ilişkilendirilebilecek iç güdülerini tanımlamakta ve onun öz farkındalık geliştirmesini sağlayan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Kur'ân, insanın, mayasında -ilahî bir ölçüye göre- iyilik ve kötülüğe dair bir potansiyel taşıdığını ifade eder. Bu noktada devreye giren özgür irade, aslında kişinin kendi iç dinamiklerinden hareketle kendinin en iyi versiyonunu ortaya çıkarabilme mücadelesi açısından bir anlam taşımakta; bir diğer deyişle ona varoluşsal bir anlam yüklemektedir.

Bu çalışmada, “fücûr” kavramı merkeze alınarak, insanın yapısal potansiyeli, eğilimleri ve tercihlerinin Kur'ân'daki yansıması analiz edilmekte; buradan hareketle insanın özgür irade, tercih ve mesuliyet bağlamındaki konumu tartışılmaktadır. Tebliğin ilk bölümünde, fücûr kavramının Kur'ân'daki kullanımları semantik ve bağlamsal olarak incelenmiş; özellikle F.C.R. kökünden türeyen kavramların ahlâkî ve metafizik düzeyde nasıl anlamlar taşıdığı ortaya konmuştur. Ardından, fücûrun, insanın mayasına ilham edilmesi ile başlayan varoluşsal sürecin, insanın sorumlulukla yükümlü bir özne olması ile nasıl ilişkilendirdiği analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler : Nefs, fücûr, takva, irade, özgürlük.

KAMU SEKTÖRÜNDE KÜLTÜREL MİRAS VARLIKLARININ MALİYET VE YÖNETİM MUHASEBESİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ: RESTORASYON VE KORUMA FAALİYETLERİ ÜZERİNE BİR MODEL ÖNERİSİ

Dr. Oğuz KUYUMCU

Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi,

oguzkuyumcu@isparta.edu.tr- 0000-0003-4153-7210

ÖZET

Kamu sektörüne ait müzeler, tarihi yapılar ve arkeolojik alanlar gibi kültürel miras varlıkları, hem maddi duran varlık hem de kamusal hizmet unsuru olarak iki yönlü bir niteliğe sahiptir. Bu varlıkların korunması, restorasyonu ve sürdürülebilir yönetimi, önemli mali kaynakların kullanılmasını gerektirmektedir. Ancak mevcut kamu muhasebe sistemi, bu varlıkların maliyetlerini (bakım-onarım, restorasyon, personel, enerji vb.) doğru bir şekilde izlemekte ve yönetim kararlarını destekleyecek maliyet bilgilerini sunmakta yetersiz kalabilmektedir. Bu çalışma, kültürel miras varlıkları, maliyet muhasebesi ve performans yönetimi olmak üzere üç temel kavramı bir araya getirerek, bu varlıkların yaşam döngüsü boyunca ortaya çıkan maliyetlerin sınıflandırılması, izlenmesi ve raporlanmasına yönelik bir model önermektedir. Önerilen modelde, faaliyet tabanlı maliyetleme (Activity-Based Costing) yaklaşımından yararlanılarak koruma faaliyetlerinin maliyetleri analiz edilmekte ve bu maliyetlerin bütçeleme ile performans göstergelerine entegrasyonu tartışılmaktadır. Çalışma, kamu kurumlarının kültürel varlık yönetiminde daha şeffaf, hesap verebilir ve etkin kararlar almasına katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kültürel Miras Varlıkları, Maliyet Muhasebesi, Performans Yönetimi, Kamu Sektörü, Restorasyon Maliyetleri

1. GİRİŞ

Küreselleşme ve 1980'lerden itibaren etkili olan Yeni Kamu İşletmeciliği (YKY) anlayışındaki değişimler, kamu mali yönetim sistemlerinde şeffaflık, hesap verebilirlik ve performans odaklılık gibi kavramların merkeze alınmasını zorunlu kılmıştır (Boston, 2016; Hood, 1991; Osborne ve Gaebler, 1992). Türkiye'de de bu paradigma değişimine paralel olarak 2003 yılında kabul edilen 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu (KMYKK) ile birlikte kamu maliyesinde yapısal reformlar gerçekleştirilmiştir (Kuyumcu, 2022). Bu kanunun temel amacı, kamu kaynaklarının kalkınma planları ve hedefler doğrultusunda etkili, ekonomik ve verimli bir şekilde elde edilmesini ve kullanılmasını sağlamak, aynı zamanda hesap verebilirliği ve mali şeffaflığı kurumsallaştırmaktır (Kuyumcu ve Bayrı, 2024). Bu reformların teknik ve yapısal temelini, uluslararası standartlar (IPSAS) ile uyumlu, şeffaf ve güvenilir bir raporlama dili oluşturan Devlet Muhasebesi Standartları (DMS) meydana getirmektedir (Kuyumcu, 2024a; Yanık ve Öztürk, 2018).

Kamu sektörünün temel amacı, özel sektördeki kâr maksimizasyonundan ziyade toplumsal beklentilere ve kamu yararına odaklanarak kamuya hizmet sunmaktır (IFAC, 2022). Bu kapsamda, kamu idarelerinin sahip olduğu tarihi binalar, anıtlar, koleksiyonlar, arkeolojik ve peyzaj alanları gibi kültürel miras varlıkları; sıradan ticari varlıkların aksine sadece işlevsel ya da finansal faydaları için değil, aynı zamanda gelecek nesillere aktarılmalrı ve korunmaları gereken eşsiz emanetler olarak öne çıkmaktadır (Bambagiotti-Albert vd., 2016; Christiaens vd., 2012). Söz konusu varlıklar, faydalı ömürlerinin tahmin edilmesinin zorluğu, yerlerine yenisinin konulamaması ve satışlarına yönelik yasal kısıtlamaların bulunması sebebiyle maddi duran varlıklar içinde kendine özgü bir muhasebeleştirme ve raporlama anlayışı gerektirmektedir (Aversano ve Ferrone, 2012; IPSASB, 2000).

2. KÜLTÜREL MİRAS VARLIKLARININ KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ VE MUHASEBELEŞTİRİLMESİ

Kamu mali yönetiminde şeffaflık, hesap verebilirlik ve kamu kaynaklarının etkin kullanımının bir gereği olarak kültürel miras varlıklarının finansal raporlarda doğru biçimde temsil edilmesi, devlet muhasebesinin en karmaşık ve önemli konularından biridir. Bu bölüm, tarihi ve kültürel miras varlıklarının uluslararası ve ulusal muhasebe standartlarındaki kavramsal çerçevesini, ölçüm zorluklarını ve bu varlıklara ilişkin restorasyon, bağış ve değer düşüklüğü harcamalarının yevmiye kayıtları kullanılmadan raporlama boyutlarıyla nasıl ele alınması gerektiğini detaylandırmaktadır.

2.1. Kavramsal Çerçeve ve Temel Nitelikler

Devlet Muhasebesi Standartları (DMS 17) ve Uluslararası Kamu Sektörü Muhasebe Standartları (IPSAS 17) kapsamında; kültürel, çevresel, eğitsel veya tarihsel açıdan taşıdıkları önem sebebiyle bazı varlıklar "tarihi ve kültürel miras varlıkları" olarak tanımlanmaktadır (Carnegie ve Wolnizer, 1995). Bu kapsama giren varlıklar (örneğin tarihi binalar, anıtlar, arkeolojik alanlar ve müzeler), özel sektördeki ticari varlıkların aksine genellikle nakit yaratma amacı gütmazler. Literatürde de vurgulandığı üzere (Bambagiotti-Albert vd., 2016), bu varlıklar salt işlevsel özellikleri için değil, aynı zamanda mevcut ve gelecek nesillere aktarılmak üzere korunması gereken eşsiz toplumsal emanetler olarak kabul edilirler.

Tarihi binalar ve koleksiyonlar gibi kültürel miras varlıklarını sıradan maddi duran varlıklardan ayıran temel nitelikler şunlardır:

Değer Ölçümünün Zorluğu: Kültürel, eğitsel ve tarihsel değerleri salt piyasa fiyatlarına dayalı bir finansal defter değeri ile tam olarak ifade edilemez veya ölçülemez (Carnegie ve Wolnizer, 1995; Hooper vd., 2005).

Değer Artışı ve İkame Edilemezlik: Genellikle eşsiz niteliktedirler ve fiziksel olarak zamanla yıpransalar dahi, tarihi ve sanatsal değerleri sürekli artış gösterebilmektedir (Aversano ve Christiaens, 2014; Barton, 2005).

Faydalı Ömür Belirsizliği: Yüzlerce veya binlerce yıl varlıklarını sürdürebildikleri için tahmini faydalı ömürlerinin belirlenmesi imkânsıza yakındır.

2.2. İhtiyari Muhasebeleştirme ve Bütüncül Yaklaşım

DMS 17 ve IPSAS 17, kültürel miras varlıklarının maddi duran varlık tanımına uymasına rağmen, ölçüm ve değerlendirme zorlukları sebebiyle kamu idareleri tarafından bilançoda (finansal durum tablosunda) aktifleştirilmesini zorunlu tutmamıştır. İdareler, diledikleri takdirde bu varlıkları nazım hesaplarda (bilanço dışı) izleme serbestisine sahiptir.

Ancak bir kamu idaresi bu varlıkları muhasebeleştirmeyi (aktifleştirmeyi) tercih ederse, standartların değerlendirme hükümlerini uygulamakta serbest olup, **açıklama (dipnot) gerekliliklerini eksiksiz yerine getirmek zorundadır** (Makaronidis, 2017). Bu kapsamda kurumlar; varlık için kullanılan ölçüm esasını, uygulanan amortisman yöntemini, brüt defter değerini ve dönem başı ile dönem sonu mutabakatını raporlarında şeffafça sunmalıdır. Akademik literatürde (Christiaens vd., 2012) önerilen "bütüncül yaklaşım" gereği, eğer tarihi bir konak doğrudan bir kamu hizmetinin (örneğin sosyal tesis veya idari bina) sunumunda kullanılıyorsa, bu durum varlığın gelecekte ekonomik fayda veya hizmet potansiyeli taşıdığını gösterdiğinden bilançoda raporlanması gerekmektedir.

2.3. İlk Muhasebeleştirme, Restorasyon Maliyetleri ve Örnek Uygulamalar

Muhasebeleştirilme şartlarını sağlayan kültürel miras varlıkları, kamu idaresi tarafından bizzat inşa ediliyor veya satın alınıyorsa **maliyet bedeli** ile ölçülür. Buna karşın, kamuya bağış, hibe veya tahsis yoluyla (takas dışı işlem) intikal eden varlıklar, elde edildikleri tarihteki **gerçeğe uygun değeri (fair value)** üzerinden ölçülerek kayıtlara alınır. Restorasyon harcamalarında temel kural; günlük bakım giderlerinin doğrudan dönem gideri yazılması, varlığın ekonomik ömrünü ve hizmet kapasitesini artıran büyük çaplı yenileme maliyetlerinin ise varlığın maliyetine (defter değerine) ilave edilerek aktifleştirilmesidir.

Yevmiye kayıtları kullanılmaksızın ifade etmek gerekirse, kamu mali yönetimindeki uygulamalar şu şekilde örneklendirilebilir:

Örnek Vaka 1 (Tarihi Binanın Restorasyonu ve Aktifleştirilmesi): Bir belediye, mülkiyetinde bulunan ancak envanter kayıtlarında finansal değeri yer almayan tarihi bir yapıyı sosyal tesis olarak kullanmak üzere restore etme kararı almıştır. Bu durumda yapının kamu hizmeti sunma potansiyeli olduğu için, tespit edilen gerçeğe uygun değeri üzerinden bilançodaki ilgili bina hesaplarına borç, net değer hesaplarına ise alacak kaydedilerek aktifleştirilir. Aynı süreçte restorasyon faaliyetleri için yapılan ödemeler de doğrudan varlığın maliyetine eklenerek, harcamaların şeffaf biçimde izlenmesi sağlanır.

Örnek Vaka 2 (Bağış Yoluyla Edinilen Kültürel Miras ve Ertelenmiş Gelirler): Bir hayırseverin müze olarak kullanılması şartıyla kamuya yüksek değerli tarihi bir konak bağışlaması durumunda (DMS 23 kapsamında), bu varlık tespit edilen gerçeğe uygun değeri üzerinden aktiflere dâhil edilir. Ancak ilgili devasa tutarın tek bir yılda doğrudan gelir olarak kaydedilmesi, mali tablolarda yanıltıcı bir bolluk (mali illüzyon) yaratacaktır. Bu noktada idare, DMS 3'ün sunduğu esneklikle (özel sektördeki TMS 20 Devlet Teşvikleri standardına kıyasen), bağış tutarını bilançonun pasifinde "Ertelenmiş Gelirler" hesaplarına aktarmalıdır. Varlığın öngörülen faydalı ömrü (örneğin 10 yıl) boyunca, her dönemin sonunda bu ertelenmiş gelirden ilgili yıla isabet eden pay kadarı kâr/zarar tablosuna gelir olarak yansıtılır. Bu yöntem, maliyet ve gelir eşleştirmesini sağlayarak hesap verebilirliği artırır.

2.4. Değerleme, Amortisman ve Değer Düşüklüğü (Impairment)

Kültürel miras varlıklarında geleneksel amortisman (yıpranma payı) kavramının uygulanabilirliği yoğun bir şekilde tartışılmaktadır. Tarihi ve sanat değeri olan eserler zamanla değer kaybetmedikleri gibi faydalı ömürleri de sonsuz sayılabildiğinden genellikle amortismanı tabi tutulmazlar. Ancak, idari veya sosyal amaçlı fiilen hizmette kullanılan ve fiziksel olarak aşınmaya maruz kalan tarihi yapıların, taşıdıkları maliyet üzerinden ve öngörülen faydalı ömürleri süresince sistematik olarak amortismanı tabi tutulması gereklidir.

Kültürel miras varlıkları çoğunlukla nakit yaratma amacı gütmeyenlerinden, bu varlıklara ilişkin değer kayıpları "DMS 21 Nakit Üretmeyen Varlıklarda Değer Düşüklüğü" standardı çerçevesinde yürütülmektedir. Eğer tarihi bir yapı yangın, doğal afet veya ihmal sonucunda

fiziksel hasar alırsa, varlığın kullanım değeri (Geri Kazanılabılır Hizmet Tutarı) yeniden hesaplanır.

Örnek Vaka 3 (Değer Düşüklüğü): Defter değeri (maliyetinden birikmiş amortismanların düşülmesiyle bulunan tutar) yüksek olan bir su isale hattı veya tarihi yapının doğal afet sonucu ciddi hasar gördüğünü varsayalım. Yapılan hesaplamalar sonucunda varlığın "geri kazanılabılır hizmet tutarının", mevcut defter değerinin oldukça altına indiği saptanır. Bu durumda aradaki fark, yevmiye sisteminde gider hesapları altında "Değer Düşüklüğü Gideri" olarak raporlanır ve eş zamanlı olarak varlığın bilançodaki net değeri aşağı yönlü revize edilir. Bu şekilde, varlıkların uğradığı fonksiyonel ve fiziksel kayıplar kamuoyu ve karar alıcılara şeffaf bir biçimde raporlanmış olur.

Yukarıda açıklanan kavramsal çerçeve ve uygulanan muhasebeleştirme yöntemleri, kamu kaynaklarıyla gerçekleştirilen restorasyon ve bakım faaliyetlerinin maliyetlerini şeffaf biçimde raporlamaya zemin hazırlayarak, kamu mali yönetimindeki hesap verebilirlik ilkesini güvence altına almaktadır.

3. KÜLTÜREL MİRAS VARLIKLARININ MUHASEBELEŞTİRİLMESİ: DMS 17 ÇERÇEVESİ VE ÖRNEK UYGULAMALAR

Kültürel miras varlıklarının muhasebeleştirilmesi, bu varlıkların ölçüm zorlukları, sınırsız veya çok uzun faydalı ömürleri ve alım-satım piyasalarının bulunmaması gibi kendilerine has özellikleri nedeniyle devlet muhasebesinin en karmaşık alanlarından birini oluşturmaktadır. Kamu sektöründe maddi duran varlıkların muhasebeleştirilmesi ve raporlanması süreçleri Devlet Muhasebesi Standartları (DMS) 17 ve uluslararası karşılığı olan IPSAS 17 çerçevesinde yürütülmektedir (Aversano ve Ferrone, 2012).

3.1. Dms 17 Kapsamında İhtiyari Muhasebeleştirme Ve Bütüncül Yaklaşım

DMS 17 ve IPSAS 17, tarihi binalar, anıtlar ve arkeolojik alanlar gibi kültürel miras varlıklarının maddi duran varlık tanımına uymasına rağmen, kamu idareleri tarafından bilançoda (finansal durum tablosunda) muhasebeleştirilmesini zorunlu tutmamıştır (IPSASB, 2000; Barton, 2005). Ancak bir kamu idaresi bu varlıkları muhasebeleştirmeyi tercih ederse, standardın değerlendirme hükümlerini uygulayabilir ve açıklama (dipnot) gerekliliklerini eksiksiz yerine getirmek zorundadır (Makaronidis, 2017).

Literatürde bu ihtiyarılığın aşılması ve hesap verebilirliğin artırılması için "bütüncül (holistic) yaklaşım" önerilmektedir. Bu yaklaşıma göre; eğer bir tarihi bina veya kültürel miras varlığı aktif olarak bir kamu hizmetinin sunumunda kullanılıyorsa (örneğin müze, idari bina veya sosyal tesis olarak işletiliyorsa) bilançoda aktifleştirilmeli; ancak salt toplumsal ve kolektif bir

değer taşıyor ve hizmet üretiminde doğrudan yer almıyorsa nazım hesaplarda (bilanço dışı) izlenerek dipnotlarda raporlanmalıdır (Christiaens vd., 2012).

3.2. İlk Muhasebeleştirme, Restorasyon Maliyetleri ve Örnek Uygulamalar
DMS 17'ye göre varlık olarak muhasebeleştirilme koşullarını sağlayan kültürel miras varlıkları, ilk muhasebeleştirmede maliyet bedeli ile ölçülür. Varlığın kamu idaresine bağış, hibe veya tahsis (takas dışı işlem) yoluyla geçmesi durumunda ise varlık, elde edildiği tarihteki gerçeğe uygun değeri (fair value) ile ölçülerek kayıtlara alınır (Hooper vd., 2005).

Restorasyon ve koruma faaliyetleri açısından maliyetlerin sınıflandırılması büyük önem taşır. Günlük bakım ve rutin onarım maliyetleri oluştukları anda doğrudan dönem gideri olarak (gelir tablosu ile ilişkilendirilerek) muhasebeleştirilir. Ancak aslına uygun restorasyon, kapasite artırımı veya varlığın ekonomik ömrünü uzatan büyük çaplı yenileme harcamaları (sonraki maliyetler), ilgili tarihi varlığın defter değerine (maliyetine) dâhil edilerek aktifleştirilir (Biondi ve Lapsley, 2014; Aversano ve Ferrone, 2012).

Örnek Uygulama 1: Envanterde Yer Alan Tarihi Binanın Restorasyonu ve Aktifleştirilmesi

Bir kamu idaresi, envanterinde kayıtlı bulunmayan ancak mülkiyetinde olan tarihi bir konağı restore ederek "Kültür Merkezi ve Sosyal Tesis" olarak kullanmaya karar vermiştir. Yapılan değerlendirme sonucunda tarihi konağın gerçeğe uygun değeri 3.000.000 TL olarak tespit edilmiş, ayrıca restorasyon ve rölöve çalışmaları için banka aracılığıyla 100.000 TL harcama yapılmıştır. Bu varlığın hizmet potansiyeli taşıması nedeniyle bilanço'ya alınmasına yönelik kayıt şu şekilde olacaktır (Barton, 2005'ten uyarlanmıştır):

Borçlu Hesaplar	Alacaklı Hesaplar	Borç (TL)	Alacak (TL)
252 BİNALAR HESABI		3.100.000	
<i>252.05 Tarihi Konaklar</i>			
	500 NET DEĞER HESABI		3.000.000
	103 VERİLEN ÇEKLER VE GÖNDERME EMİRLERİ H.		100.000

(Açıklama: Kültürel miras varlığının gerçeğe uygun değerden aktifleştirilmesi ve restorasyon maliyetinin maliyete eklenmesi)

Örnek Uygulama 2: Şartlı Bağış Yoluyla Edinilen Kültürel Miras Varlığı ve Fon Eşleştirilmesi

Bir hayırsever, restore edilerek müze olarak kullanılması şartıyla gerçeğe uygun değeri 5.000.000 TL olan tarihi bir yapıyı kamuya bağışlamıştır. Binanın faydalı ömrünün (veya restorasyon dayanım süresinin) 10 yıl olduğu öngörülmektedir.

DMS 23 (Vergiler ve Karşılıksız Diğer Gelirler) uyarınca bağışlanan varlık gerçeğe uygun değeriyle aktifleştirilir. Ancak bu devasa tutarın tek bir yılda "Gelir" yazılması mali tabloları saptıracaktır. DMS 3 standardının verdiği yetkiyle, özel sektördeki "TMS 20 Devlet Teşvikleri" standardına kıyasen bu bağış, varlığın faydalı ömrü boyunca itfa edilecek bir "Ertelenmiş Gelir" olarak (maliyet-gelir eşleştirmesi) raporlanmalıdır (Christiaens vd., 2012).

Varlığın ve Ertelenmiş Gelirin Kayda Alınması:

Borçlu Hesaplar	Alacaklı Hesaplar	Borç (TL)	Alacak (TL)
252 BİNALAR HESABI		5.000.000	
<i>252.06 Müzeler</i>			
	380 GELECEK AYLARA AİT GELİRLER HESABI		500.000
	480 GELECEK YILLARA AİT GELİRLER HESABI		4.500.000

(Açıklama: Bağışlanan müzenin aktifleştirilmesi ve gelirin faydalı ömre (10 yıl) bölünerek ertelenmesi - $5.000.000 / 10 = 500.000$ TL yıllık)

Yıl Sonunda Ertelenmiş Gelirin Kâr/Zarar Tablosuna Aktarılması:

Borçlu Hesaplar	Alacaklı Hesaplar	Borç (TL)	Alacak (TL)
380 GELECEK AYLARA AİT GELİRLER HESABI		500.000	
	600 GELİRLER HESABI		500.000
	<i>600.02 Bağış ve Yardımlar</i>		

(Açıklama: Ertelenmiş gelirin cari yıl gelirlerine yansıtılması)

Bu model, kültürel mirasın restorasyonu için sağlanan fonların ve bağışların yıllara sari olarak şeffaf biçimde izlenmesine olanak tanıyarak kamu yöneticilerinin hesap verebilirliğini en üst düzeye çıkarmaktadır.

3.3. Muhasebeleştirme Sonrası Ölçüm: Amortisman ve Değer Düşüklüğü

Kültürel miras varlıkları için geleneksel amortisman uygulamaları tartışmalıdır. Birçok tarihi eser zamanla değer kaybetmek yerine değer kazandığından ve faydalı ömürleri sonsuz kabul

edilebildiğinden amortismanına tabi tutulmazlar. Ancak, idari bina veya sosyal tesis olarak fiilen aşınma ve yıpranmaya maruz kalan tarihi yapıların, normal binalar gibi faydalı ömürleri üzerinden amortismanına tabi tutulması gereklidir (Biondi ve Lapsley, 2014).

Kültürel miras varlıklarının nakit yaratma amacı gütmeyeceği dikkate alındığında, bu varlıkların muhasebeleştirilmesi sonrası ölçümünde "DMS 21 Nakit Üretmeyen Varlıklarda Değer Düşüklüğü" standardı kritik bir rol oynar. Doğal afet, yangın veya ihmal gibi nedenlerle tarihi yapının fiziksel durumunda ciddi bir bozulma meydana gelirse; varlığın defter değeri, "Geri Kazanılabılır Hizmet Tutarına (Kullanım Değeri)" indirilmeli ve aradaki fark "Değer Düşüklüğü Gideri" olarak kaydedilmelidir (Aversano ve Christiaens, 2014).

Örnek Uygulama 3: Kültürel Miras Varlığında Değer Düşüklüğü

Defter değeri (maliyeti eksi birikmiş amortismanı) 2.000.000 TL olan tescilli bir kamu misafirhanesi yangın sonucu hasar görmüş ve DMS 21'e göre kullanım değerinin (geri kazanılabilir hizmet tutarının) 1.200.000 TL'ye düştüğü tespit edilmiştir.

Borçlu Hesaplar	Alacaklı Hesaplar	Borç (TL)	Alacak (TL)
630 GİDERLER HESABI <i>630.01 Değer Düşüklüğü Gideri</i>		800.000	
	252 BİNALAR HESABI <i>(veya ilgili Karşılık/Düzeltilme H.)</i>		800.000

(Açıklama: Yangın hasarı nedeniyle tarihi yapıda oluşan değer düşüklüğünün [2.000.000 - 1.200.000] kaydı)

Sonuç olarak, DMS 17 ve diğer ilgili kamu standartları kültürel miras varlıklarının muhasebeleştirilmesine esnek ancak güçlü bir altyapı sunmaktadır. Kamuda yöneticilerin bu varlıklara yaptıkları restorasyon harcamalarını varlık değeriyle ilişkilendirmeleri ve değer kayıplarını şeffafça raporlamaları, Yeni Kamu Yönetimi (YKY) çerçevesindeki mali saydamlık hedeflerinin gerçekleşmesi için zorunludur.

4. KAMU SEKTÖRÜNDE KÜLTÜREL MİRAS VARLIKLARI İÇİN MALİYET VE YÖNETİM MUHASEBESİ MODELİ ÖNERİSİ

Kültürel miras varlıklarının muhasebeleştirilmesine ilişkin Devlet Muhasebesi Standartları (DMS 17) ve Uluslararası Kamu Sektörü Muhasebe Standartları (IPSAS 17), bu varlıkların finansal tablolarda nasıl raporlanacağına ilişkin temel ilkeleri ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, söz konusu standartlar kültürel miras varlıklarının korunması, restorasyonu ve

sürdürülebilir yönetimi sürecinde ortaya çıkan maliyetlerin yönetim muhasebesi perspektifinden nasıl izleneceği ve karar alma süreçlerinde nasıl kullanılacağı konusunda sınırlı açıklamalar sunmaktadır. Bu durum, kamu yöneticilerinin yalnızca finansal raporlama amacıyla değil, aynı zamanda bütçeleme, performans değerlendirmesi ve kaynak tahsisi açısından da ihtiyaç duyduğu maliyet bilgilerinin sistematik biçimde üretilmesini zorlaştırmaktadır.

Yönetim muhasebesinin temel amacı, işletme veya kamu idaresi yöneticilerine planlama, kontrol ve karar alma süreçlerinde kullanılabilecek güvenilir ve anlamlı bilgiler sunmaktır. Kültürel miras varlıklarının korunmasına yönelik faaliyetlerde restorasyon, bakım-onarım, güvenlik, enerji tüketimi, personel giderleri ve dijital koruma uygulamaları gibi çok sayıda maliyet unsurunun bulunması, geleneksel maliyet yaklaşımlarının ötesinde daha ayrıntılı maliyet analizlerine ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir. Bu nedenle faaliyet tabanlı maliyetleme yaklaşımı, maliyetlerin faaliyetlere ve maliyet nesnelere daha doğru dağıtılmasını sağlayarak kamu yöneticilerinin karar kalitesini artırabilecek önemli bir araç olarak değerlendirilmektedir.

Önerilen model, kültürel miras varlıklarının yaşam döngüsü boyunca ortaya çıkan maliyetlerin faaliyet tabanlı maliyetleme yaklaşımıyla belirlenmesini, bu maliyetlerin DMS 17 ve IPSAS 17 hükümleri doğrultusunda muhasebeleştirilmesini ve elde edilen maliyet bilgilerinin yönetim raporları ile performans göstergelerine dönüştürülmesini esas almaktadır. Böylece finansal raporlama süreci ile yönetim muhasebesi uygulamaları arasında bütünleşik bir yapı oluşturulması hedeflenmektedir.

Model kapsamında üretilen yönetim raporlarının; restorasyon maliyetlerinin izlenmesi, bütçe sapmalarının analiz edilmesi, varlık bazında kaynak kullanımının değerlendirilmesi, koruma faaliyetlerinin etkinliğinin ölçülmesi ve kamu kaynaklarının daha verimli tahsis edilmesi süreçlerine katkı sağlayacağı öngörülmektedir. Aynı zamanda performans göstergeleri aracılığıyla hesap verebilirlik ve mali saydamlık ilkelerinin güçlendirilmesi, Yeni Kamu İşletmeciliği anlayışının temel ilkeleriyle de uyumlu bir yönetim yaklaşımı ortaya koymaktadır.

Bu kapsamda geliştirilen ve kamu sektöründe kültürel miras varlıklarının maliyet yönetimi ile muhasebeleştirme süreçlerini bütünleşik olarak ele alan kavramsal model aşağıda Şekil 1'de sunulmuştur.

KÜLTÜREL MİRAS VARLIKLARI

(Tarihi yapılar, müzeler, arkeolojik alanlar, koleksiyonlar)

KAYNAK TÜKETEN KORUMA FAALİYETLERİ

- Restorasyon
- Koruma
- Bakım-Onarım
- Güvenlik
- Temizlik
- Enerji
- Personel
- Dijital Arşivleme

FAALİYET TABANLI MALİYETLEME (ABC)

Faaliyet Havuzları

Kaynak Tüketimi

Maliyet Sürücüleri

Faaliyet Maliyetleri

DMS 17 / IPSAS 17 MUHASEBELEŞTİRME SÜRECİ

- İlk Muhasebeleştirme
- Sonraki Maliyetler
- Restorasyonun Aktifleştirilmesi
- Değer Düşüklüğü
- Dipnot Açıklamaları

YÖNETİM MUHASEBESİ RAPORLARI

- Restorasyon Maliyeti
- Varlık Bazlı Maliyet
- Faaliyet Bazlı Maliyet
- Bütçe Sapmaları
- Kaynak Kullanım Analizi

PERFORMANS GÖSTERGELERİ (KPI)

- m² başına restorasyon maliyeti
- Ziyaretçi başına koruma maliyeti
- Eser başına bakım maliyeti
- Restorasyon tamamlama süresi

- Koruma etkinlik oranı

KARAR DESTEK VE HESAP VEREBİLİRLİK

- Şeffaflık
- Bütçeleme
- Kaynak Tahsisi
- Performans Esaslı Yönetim
- Sürdürülebilir Kültürel Miras Yönetimi

Önerilen model, kültürel miras varlıklarının yalnızca finansal raporlama kapsamında değerlendirilmesini aşarak maliyet muhasebesi, yönetim muhasebesi ve performans yönetimini bütünleşik bir çerçevede ele almaktadır. Modelde öncelikle restorasyon, bakım, koruma, güvenlik ve enerji gibi faaliyetler faaliyet tabanlı maliyetleme yaklaşımıyla analiz edilmekte; daha sonra DMS 17 ve IPSAS 17 hükümleri doğrultusunda muhasebeleştirilmektedir. Üretilen maliyet bilgileri yönetim raporlarına dönüştürülmekte ve performans göstergeleri aracılığıyla bütçeleme, kaynak tahsisi ve hesap verebilirlik süreçlerine aktarılmaktadır. Böylece kültürel miras varlıklarının yaşam döngüsü boyunca ortaya çıkan maliyetlerin yalnızca finansal tablolarda raporlanması değil, aynı zamanda yönetsel karar alma süreçlerinde etkin biçimde kullanılması amaçlanmaktadır.

5. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Yeni Kamu İşletmeciliği (YKY) anlayışının bir sonucu olarak kamu mali yönetim sistemlerinde yaşanan dönüşüm, devletin sahip olduğu varlıkların şeffaf, hesap verebilir ve etkin bir biçimde raporlanmasını zorunlu kılmıştır. Bu bağlamda kamu idarelerinin mülkiyetinde veya gözetiminde bulunan tarihi binalar, anıtlar, arkeolojik alanlar ve sanat eserleri gibi kültürel miras varlıkları, sıradan ticari varlıklardan ayrılarak özel bir değerlendirme gerektirmektedir. Bu varlıklar, yalnızca finansal birer değer nesnesi değil; kültürel, tarihi ve sosyal açılarından toplumun ortak hafızasını temsil eden ve gelecek nesillere aktarılması gereken eşsiz emanetlerdir.

Kültürel miras varlıklarının sahip olduğu faydalı ömür belirsizliği, yeri doldurulamazlık, piyasa değerinin tam olarak ölçülememesi ve yasal kısıtlamalar gibi özellikler, bu varlıkların geleneksel muhasebe kuralları çerçevesinde finansal tablolara yansıtılmasını oldukça güçleştirmektedir. Türkiye’de uygulanmaya başlanan Devlet Muhasebesi Standartları (DMS 17) ve bu standartların temelini oluşturan uluslararası düzenlemeler (IPSAS 17) (Özçelik, 2020), kültürel miras varlıklarının muhasebeleştirilmesi konusunda idarelere esneklik tanıyarak aktifleştirme işlemini ihtiyari (isteğe bağlı) bırakmıştır. Ancak bu serbesti, uygulamada yeknesaklığı bozma riski taşımakta ve kamu idarelerinin mali tabloları arasındaki karşılaştırılabilirliği zedelemektedir. Doğrudan kamu hizmetinde kullanılan, ekonomik veya sosyal bir fayda üreten (örneğin müze, kütüphane veya sosyal tesis olarak kullanılan tarihi binalar) varlıkların dahi ihtiyari olarak bilanço dışında bırakılabilmesi, kamu kaynaklarının şeffaf raporlanması ilkesiyle çelişmektedir.

Literatürdeki güncel tartışmalar da mevcut muhasebe standartlarının, rapor kullanıcılarının beklentilerini tam olarak karşılamadığı yönündedir. Karar alıcı konumundaki politikacılar ve kamu kurumu yöneticileri, salt bir finansal defter değerinden ziyade; bu varlıkların fiziksel durumları, onarım ihtiyaçları, restorasyon maliyetleri ve finansman kaynakları (hibe, bağış vb.) hakkında açıklayıcı (narrative) bilgilere daha fazla ihtiyaç duymaktadırlar. IPSAS 17'nin özel sektör odaklı muhasebe mantığıyla hazırlanmış olması, kültürel mirasın kamu yönetimine özgü dinamiklerini kavramada yetersiz kalmasına yol açmaktadır (Özyiğit ve Kaygusuz, 2023). Bu durum, standartların sadece varlıkların finansal değerine odaklanmak yerine, maliyet ve yönetim muhasebesi perspektifiyle genişletilmesi gerektiğini açıkça göstermektedir.

Bu çalışmada, kültürel miras varlıklarının restorasyon ve koruma faaliyetlerinin yönetim muhasebesi açısından daha etkin izlenebilmesi için bir "Maliyet ve Yönetim Raporlama Modeli" önerilmiştir. Önerilen modelin temel çıktıları ve değerlendirmeleri şu şekildedir:

- **Ayrıştırılmış Maliyet İzleme:** Kültürel miras varlıklarına yapılan harcamalar analitik bir yaklaşımla ele alınmalıdır. Varlığın günlük yaşantısını sürdürmesi için yapılan rutin bakım giderleri doğrudan dönem gideri olarak kaydedilmeli; ancak varlığın aslına uygun olarak restore edilmesi, kapasitesinin artırılması veya ömrünün uzatılması amacıyla yapılan büyük çaplı restorasyon harcamaları aktifleştirilerek varlığın maliyetine dâhil edilmelidir.
- **Finansman ve Gelir Eşleştirilmesi:** Tarihi eserlerin restorasyonu için hayırseverlerden alınan şartlı bağışlar veya devlet teşvikleri, tek bir dönemin geliri gibi gösterilip "mali illüzyon" yaratmamalıdır. Bu tür devasa fonlar, restorasyonun faydalı ömrü boyunca

itfa edilmek üzere "ertelenmiş gelirler" hesabında izlenmeli, böylece restorasyon maliyetleri ile bu iş için sağlanan gelirler dönemsel olarak şeffaf biçimde eşleştirilmelidir.

- **Amortisman ve Değer Düşüklüğü Hassasiyeti:** Sanat değeri taşıyan ve zamanla değer kazanan eserlerin amortismanına tabi tutulmaması doğru bir yaklaşımdır. Ancak, doğrudan kamu hizmetinde fiilen kullanılarak aşınmaya maruz kalan tarihi binalar aşınma payına tabi tutulmalıdır. Yangın, ihmal veya doğal afet gibi durumlarda oluşan fiziksel hasarlar ise mutlaka "değer düşüklüğü zararı" olarak finansal tablolara yansıtılmalıdır.

Sonuç olarak, kamu sektöründe kültürel miras varlıklarının yönetimi, sadece muhasebe kayıtlarından ibaret teknik bir işlem değil, stratejik ve toplumsal bir sorumluluktur. Türkiye'deki DMS uygulamalarının geliştirilmesi sürecinde, kültürel miras varlıklarına ilişkin muhasebe politikaları belirlenirken yalnızca muhasebe uzmanlarının değil; arkeologlar, mimarlar ve kültür tarihi uzmanlarının da yer aldığı disiplinler arası bir yaklaşım benimsenmelidir. Yöneticilerin hesap verebilirliği, ancak restorasyon maliyetlerinin, kullanılan fonların ve tarihi varlıkların fiziksel/finansal durumlarının genişletilmiş dipnotlar ve ek faaliyet raporlarıyla (narrative reporting) kamuoyuna sunulmasıyla tam anlamıyla sağlanabilir. Önerilen bu modelin yasal düzenlemelerle kurumsallaştırılması, geçmişten devralınan mirasın gelecek nesillere güvenle ve şeffaflıkla aktarılmasının en önemli güvencesi olacaktır.

KAYNAKÇA

- Aversano, N. ve Christiaens, J., Governmental Financial Reporting of Heritage Assets From a User Needs Perspective, *Financial Accountability & Management*, 30(2), 2014.
- Aversano, N. ve Ferrone, C., The Accounting Problems of Heritage Assets, *Advanced Research in Scientific*, 574-578, 2012.
- Bambagiotti-Albert, L., Manetti, G. ve Sibilio-Parri, B., The Quality of Annual Reporting by Italian Museums: An International Comparison, *International Journal of Public Administration*, 39(14), 2016.
- Barton, A. D., The Conceptual Arguments Concerning Accounting for Public Heritage Assets: A Note, *Accounting, Auditing & Accountability Journal*, 18(3), 2005.
- Biondi, L. ve Lapsley, I., Accounting, transparency and governance: The heritage assets problem, *Qualitative Research in Accounting & Management*, 11(2), 2014.
- Boston, J., Basic NPM Ideas and Their Development, *The Ashgate Research Companion to New Public Management*, Routledge/London, 2016.

- Carnegie, G. D. ve Wolnizer, P. W., The Financial Value of Cultural, Heritage and Scientific Collections: An Accounting Fiction, *Australian Accounting Review*, 5(1), 1995.
- Christiaens, J., Rommel, J., Barton, A. ve Everaert, P., Should All Capital Goods of Governments Be Recognized as Assets in Financial Accounting?, *Baltic Journal of Management*, 7(4), 2012.
- Hood, C., A Public Management for All Seasons?, *Public Administration*, 69(1), 1991.
- Hooper, K., Kearins, K. ve Green, R., Knowing the Price of Everything and the Value of Nothing: Accounting for Heritage Assets, *Accounting, Auditing & Accountability Journal*, 18(3), 2005.
- IFAC, Handbook of International Public Sector Accounting Pronouncements (C. 1), IFAC/New York, 2022.
- IPSASB, IPSAS 17: Property, Plant and Equipment, IFAC/New York, 2000.
- Kuyumcu, O., Türkiye’de Devlet Muhasebesi ve Standartlaşma Süreci, *Sosyal Bilimlerinde Güncel Tartışmalar 10* (Ed. Karacagil, Z. ve Bulut, M.), Bilgin Kültür Sanat Yayınları/Ankara, 2022.
- Kuyumcu, O., Devlet Muhasebe Standartlarının Hesap Verebilirlik ve Uygulanabilirlik Açısından İncelenmesi: Devlet Üniversitelerinde Bir Araştırma, *Doktora Tezi*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2024.
- Kuyumcu, O. ve Bayri, O., Türkiye’de Devlet Muhasebesi Alanında 2000- 2022 Yılları Arasında Yayınlanan Makalelerin Bibliyometrik Analizi, *Muhasebe ve Denetime Bakış*, 23(71), 2024.
- Makaronidis, A., European Public Sector Accounting Standards (EPSAS), *Accounting, Economics and Law*, 7(2), 2017.
- Osborne, D. ve Gaebler, T., *Reinventing Government: How the Entrepreneurial Spirit is Transforming the Public Sector*, Addison-Wesley/MA, 1992.
- Özçelik, M., Maddi Duran Varlıkların Muhasebeleştirilmesinde DMS 17 Standardının Uygulanması ve TMS 16 İle Temel Farklılıkları, *Muhasebe Alanında Uluslararası Araştırmalar-IV* (Ed: Şenol, H.), Eğitim Yayınevi, 2020.
- Özyiğit, H. ve Kaygusuz, S. Y., Uluslararası Kamu Sektörü Muhasebe Standartları: Maddi Duran Varlıklar (IPSAS 17) Standardının İncelenmesi, *Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi*, 70, 161-182, 2023.

Yanık, S. S. ve Öztürk, C., Devlet Muhasebesinde Muhasebe Sistemleri ve Tam Tahakkuk Sisteminin DMS-1–Mali Tabloların Sunulması Standardı Açısından Değerlendirilmesi, Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi, 20(Özel Sayı), 2018.

**NÖROMUHASEBE, KAYNAK MUHASEBESİ VE YÖNETİM MUHASEBESİ
ENTEGRASYONU: STRATEJİK KARAR ALMA SÜREÇLERİ ÜZERİNE SİNERJİK
BİR MODEL ÖNERİSİ**

Dr. Oğuz KUYUMCU

Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi,
oguzkuyumcu@isparta.edu.tr- 0000-0003-4153-7210

ÖZET

İşletmelerin sürdürülebilir rekabet avantajı elde edebilmeleri, sahip oldukları kıt kaynakları ne kadar rasyonel yönettiklerine bağlıdır. Bu kapsamda çalışmada; dijitalleşme sürecinin hız kazandığı günümüz dünyasında kaynak muhasebesi, yönetim muhasebesi ve nöromuhasebe disiplinlerini ardışık bir kavramsal çerçevede bütünleştirerek stratejik karar alma süreçlerine yenilikçi bir bakış açısı sunulması amaçlanmaktadır. Modelin ilk aşamasını oluşturan kaynak muhasebesi, işletmenin tükettiği fiziksel, beşeri ve çevresel kaynakların doğru ölçümlemesini (veri üretimi) sağlamaktadır. İkinci aşamada yönetim muhasebesi, bu ham verileri stratejik karar alıcılar için anlamlı tablolara ve performans göstergelerine (veri işleme ve sunum) dönüştürmektedir. Geleneksel literatür sadece bu iki aşamaya odaklanıp yöneticilerin kusursuz rasyonel kararlar aldığını varsayarken, çalışmanın merkezini oluşturan üçüncü aşama olan nöromuhasebe devreye girmektedir. Nöromuhasebe; sunulan kaynak raporlarının insan beyninde nasıl işlendiğini, mantıksal ve duygusal nöro-ağların bu verilere nasıl tepki verdiğini (algı ve karar) analiz etmektedir. Karar alıcıların bilişsel kısıtlarının, görsel dikkat seviyelerinin ve önyargılarının (bias), kaynak optimizasyonu kararlarında matematiksel doğruluk kadar etkili olduğu savunulmaktadır. Geliştirilen bu üçlü sinerjik model, yönetim muhasebesi raporlarının sadece sayısal rasyonaliteye göre değil, insan beyninin bilgi işleme kapasitesine uygun, nöro-odaklı tasarlanması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Nöromuhasebe, Kaynak Muhasebesi, Yönetim Muhasebesi, Bilişsel Yük, Karar Alma Süreçleri.

1. GİRİŞ

Geleneksel muhasebe ve finans alanındaki davranışsal araştırmalar, bireylerin kararlarını ve bilişsel süreçlerini genellikle rasyonel bir karar alıcı (homo economicus) varsayımı üzerinden açıklamaya çalışmıştır (Birnberg & Ganguly, 2012). Ancak, karar alma süreçlerinin karmaşıklığı ve insan davranışlarının çok boyutlu doğası bu rasyonalite varsayımını ciddi şekilde sınırlandırmaktadır (Tank & Farrell, 2022). Yönetim muhasebesi sistemleri sadece teknik ve mekanik bir bilgi üretim süreci değil, aynı zamanda organizasyonel aktörlerin niyetlerini, paylaşılan normları ve stratejik hedefleri şekillendiren "kasıtlılık yapıları" (structures of intentionality) olarak işlev görmektedir (Ahrens & Chapman, 2007). Yöneticilerin her zaman rasyonel kararlar veremediği ve alınan kararların optimal noktadan sapabildiği gerçeğinden hareketle, karar alma süreçlerinin ardındaki mekanizmanın –yani geleneksel modellerdeki "kara kutunun" (black-box)– daha iyi anlaşılmasına ihtiyaç duyulmaktadır (Birnberg & Ganguly, 2012).

Bu bilişsel süreçleri, sapmaları ve beynin çalışma mekanizmasını nesnel ölçütlerle anlamak amacıyla son yıllarda nörobilim, psikoloji ve ekonomi disiplinleri bir araya gelerek "nöroekonomi" alanını doğurmuş; bu birikimin muhasebe bilimine yansmasıyla da "nöromuhasebe" (neuroaccounting) disiplini ortaya çıkmıştır (Birnberg & Ganguly, 2012; Glimcher vd., 2009). Nöromuhasebe; fonksiyonel manyetik rezonans görüntüleme (fMRI), elektroensefalografi (EEG) ve göz izleme gibi objektif nörofizyolojik ölçüm araçları yardımıyla, karar vericilerin muhasebe bilgilerini nasıl algıladıklarını ve işlediklerini incelemektedir (Rotaru vd., 2025; Tank & Farrell, 2022). Öncü araştırmalar, kültürel olarak evrilmiş olan muhasebe ilke ve kontrollerinin (örneğin ihtiyatlılık ve eşleştirme ilkeleri), insan beyninin ekonomik değişimi değerlendirmek üzere biyolojik olarak evrilmiş mekanizmaları ile uyumlu (consilience) olduğunu öne sürmektedir (Dickhaut vd., 2010).

Madalyonun diğer tarafında, organizasyonların en temel varlığı olan insan sermayesinin finansal ve yönetsel süreçlere entegre edilmesi, İnsan Kaynakları Muhasebesi (İKM) disiplininin temelini oluşturmaktadır (Flamholtz, 1999). Amerikan Muhasebe Birliği (AAA), İKM'yi "insan kaynaklarına ilişkin verilerin tanımlanması, ölçülmesi ve bu bilgilerin ilgili taraflara iletilmesi süreci" olarak tanımlamıştır (American Accounting Association [AAA], 1973). Geleneksel yaklaşımlar insan kaynaklarına yapılan yatırımları genellikle birer gider olarak görse de, İKM bu kaynakların organizasyona gelecekte sağlayacağı ekonomik faydaları

bir "varlık" olarak kabul etmektedir (Dobija, 1998; Flamholtz, 1971). Stratejik düzeyde insan sermayesine yapılan bu yatırımlar, beynin karar verme kapasitesini ve uzmanlığını destekleyerek, kriz veya belirsizlik anlarındaki karmaşık karar kalitesini artırmaktadır (Birnberg & Ganguly, 2012).

Bu bağlamda çalışmanın amacı; stratejik yönetim muhasebesi, İnsan Kaynakları Muhasebesi ve Nöromuhasebe disiplinlerini entegre ederek, organizasyonel karar alma süreçlerini bilişsel ve duyuşsal boyutlarıyla açıklayan sinerjik bir teorik model önermektir (Tank & Farrell, 2022). Önerilen model, geleneksel ekonomik ve yönetsel varsayımları nörobilimin sunduğu kanıta dayalı gerçeklerle birleştirerek, bütçeleme, hedef belirleme ve kaynak tahsisi gibi stratejik yönetim muhasebesi süreçlerinde organizasyonel performansın optimize edilmesini amaçlamaktadır (Dickhaut vd., 2010).

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE LİTERATÜR TARAMASI

Bu bölümde, stratejik karar alma süreçlerindeki "kara kutuyu" açıklamayı hedefleyen ve çalışmanın odak noktasını oluşturan sinerjik modele temel teşkil eden stratejik yönetim muhasebesi, insan kaynakları muhasebesi ve nöromuhasebe disiplinlerinin kavramsal yapıları incelenmektedir.

2.1. Stratejik Yönetim Muhasebesi ve Karar Alma

Yönetim muhasebesi bilgi sistemleri, organizasyonel aktörlerin hedeflerini gerçekleştirebilmeleri için ihtiyaç duyulan bilginin üretilmesi ve kullanılması aşamasında kritik bir rol oynar. Literatürde yönetim muhasebesinin rolleri genellikle iki ana ekseninde değerlendirilir: karar almayı kolaylaştırma (decision-facilitating) ve kararları etkileme/yönlendirme (decision-influencing) (Birnberg & Ganguly, 2012). Karar almayı kolaylaştırma rolü, yöneticilerin alternatifleri değerlendirmesi ve belirsizlikleri azaltması amacıyla bilişsel süreçlere (cognitive processing) bilgi sağlarken; kararları etkileme rolü ise performans değerlendirme, bütçeleme ve ödüllendirme mekanizmaları aracılığıyla çalışanların davranışlarını ve duyuşsal (affective) tepkilerini yönlendirmeyi amaçlar (Tank & Farrell, 2022).

Ancak, stratejik yönetim muhasebesi yalnızca rasyonel ve mekanik bir bilgi üretim süreci değildir. Muhasebe bilgileri, sadece gelecekteki alternatiflerin değerlendirilmesinde değil, aynı zamanda geçmiş kararların anlamlandırılmasında, organizasyonel öğrenmede ve pazarlık süreçlerinde de temel bir kaynak olarak kullanılır (Ahrens & Chapman, 2007). Bu doğrultuda

yönetim muhasebesi uygulamaları, organizasyonun verimliliği artırma, ekonomik büyüme sağlama ve rekabet gücünü geliştirme gibi spesifik stratejik niyetlerini (structures of intentionality) şekillendiren eylemler bütünü olarak kabul edilmektedir (Ahrens & Chapman, 2007).

2.2. İnsan Kaynakları Muhasebesi (İKM)

Organizasyonların sürdürülebilir rekabet avantajı elde etmesinde stratejik hedefler kadar, bu hedefleri hayata geçirecek olan insan sermayesinin doğru yönetilmesi de belirleyicidir. Amerikan Muhasebe Birliği (AAA) İnsan Kaynakları Muhasebesini, "insan kaynaklarına ilişkin verilerin tanımlanması, ölçülmesi ve bu bilgilerin ilgili taraflara iletilmesi süreci" olarak tanımlamaktadır (American Accounting Association [AAA], 1973). İKM yaklaşımı, bireylerin kuruma gelecekte sunacağı hizmet ve faydaları bir değer (varlık) olarak kabul eder (Flamholtz, 1971).

Geleneksel muhasebe sistemlerinin insan kaynaklarına yapılan işe alım, eğitim ve geliştirme harcamalarını doğrudan gider olarak raporlamasına karşın, İKM bu harcamaları "öğrenme maliyetleri" (learning costs) ve "elde etme maliyetleri" (acquisition costs) olarak sınıflandırarak birer yatırım aracı şeklinde değerlendirir (Flamholtz, 1999). Rensis Likert'in öncülük ettiği araştırmalar, bir işletmenin insan organizasyonunun değerindeki dalgalanmaların, işletmenin gerçek kazançları üzerinde doğrudan etkili olduğunu ve bu kaynakların ölçülmemesinin uzun vadede ciddi yönetimsel yanlışlara yol açabileceğini göstermiştir (Likert & Bowers, 1968). İnsan Kaynakları Muhasebesi, insan kaynağının değerini ve maliyetini finansal bir perspektifle ölçerek, yönetim muhasebesinin etkinliğini ve karar alma süreçlerinin kalitesini artırır (Flamholtz vd., 2003).

2.2. Nöromuhasebe (Neuroaccounting)

Geleneksel karar alma modelleri büyük ölçüde tam rasyonel birey (homo economicus) varsayımına dayansa da, insanların kararları bilişsel kısıtlar ve duygusal faktörlerden etkilenmektedir. İnsanların muhasebe ve kontrol sistemleri altında nasıl kararlar aldığını, bu süreçte beynin nasıl çalıştığını ve "kara kutu" olarak adlandırılan içsel mekanizmaları anlamak amacıyla "nöromuhasebe" disiplini doğmuştur (Birnberg & Ganguly, 2012),.

Dickhaut, Basu, McCabe ve Waymire (2010), kültürel olarak evrilmiş olan temel muhasebe ilkelerinin (örneğin İhtiyatlılık, Gerçekleşme ve Maliyet Eşleştirme), insan beyninin ekonomik değişimi ve sosyal etkileşimi değerlendirmek üzere biyolojik olarak evrilmiş donanımıyla uyumlu (consilience) olduğunu ileri sürmektedir,. Örneğin, beynin kayıpları ve kazançları

asimetrik bir biçimde değerlendirdiği, nörolojik kayıp önleme (loss aversion) güdüsünün muhasebedeki "İhtiyatlılık" (Conservatism) ilkesinin doğal bir yansıması olduğu fMRI araştırmalarıyla desteklenmektedir (Dickhaut vd., 2010).

Günümüzde nöromuhasebe araştırmaları, elektroensefalografi (EEG), fonksiyonel manyetik rezonans görüntüleme (fMRI), göz izleme (eye-tracking), göz bebeği ölçümü (pupillometry) ve fonksiyonel yakın kızılötesi spektroskopi (fNIRS) gibi objektif nörofizyolojik teknikler kullanmaktadır (Rotaru vd., 2025). Bu araçlar, karar vericilerin muhasebe bilgilerini (bütçe kısıtları, teşvik ve ödüller, performans raporları) algımlarken ve işlerken yaşadıkları bilişsel yük, stres (affective/emotional domain) ve dikkatin dağılımını nesnel verilerle haritalandırarak (Tank & Farrell, 2022), muhasebe bilgisinin tasarlanmasına yönelik radikal bulgular sunmaktadır.

2.4. Kaynak Tüketim Muhasebesi (RCA) ve Kaynak Tahsisi Yaklaşımları

Yönetim muhasebesinin temel amaçlarından biri, kıt kaynakların etkin ve verimli kullanımını sağlayarak firma değerini artırmaktır (Zimmerman, 1979). Organizasyonel stratejilerin hayata geçirilmesinde, kaynak tahsisi (resource allocation) sürecinin doğru yönetilmesi kritik bir role sahiptir (Bower, 1970). Geleneksel maliyet muhasebesi sistemleri, genellikle genel üretim giderlerinin keyfi dağıtımlarına dayandığı için kaynakların faaliyetler tarafından nasıl tüketildiğini doğru bir şekilde yansıtmakta yetersiz kalmış ve yöneticilere yanlış stratejik sinyaller vermiştir (Johnson & Kaplan, 1987).

Bu yetersizlikleri gidermek ve kaynak tüketimini daha rasyonel bir temele oturtmak amacıyla Faaliyete Dayalı Maliyetleme (ABC) ve Faaliyete Dayalı Yönetim (ABM) gibi modern yaklaşımlar geliştirilmiştir (Cooper vd., 1991). Her ne kadar literatürde Kaynak Tüketim Muhasebesi (RCA) farklı bir evrimsel aşama olarak adlandırılrsa da, özünde ABC gibi sistemlerle aynı amaca hizmet ederek kaynakların maliyet nesneleri tarafından nasıl tüketildiğini şeffaflaştırır. Gelişmiş üretim teknolojileri (AMT) ve tam zamanında üretim (JIT) gibi uygulamalarla entegre çalışan bu modern maliyet sistemleri, keyfi dağıtımlardan uzaklaşarak kaynakların organizasyonel sınır nesneleri (boundary objects) ve aktör ağları üzerinden nasıl yönetildiğini açıklar (Briers & Chua, 2001; Malmi, 1997). Ancak bu sistemlerin başarısı, büyük ölçüde organizasyonel ve durumsal faktörlere bağlıdır (Anderson & Young, 1999; Krumwiede, 1998).

Çalışmanın merkezinde yer alan sinerjik model bağlamında "kaynak" kavramı; yalnızca fiziksel hammaddeleri veya finansal sermayeyi değil, aynı zamanda insan sermayesini ve bilişsel kapasiteyi de içermektedir. İnsan Kaynakları Muhasebesi (İKM), insan kaynağının organizasyon içindeki tüketimini ve değerini (öğrenme, elde etme ve ikame maliyetleri) ölçerken (American Accounting Association [AAA], 1973; Flamholtz, 1999); karar alıcıların stratejik kaynak tahsisi sırasında harcadıkları zihinsel çaba ve bilişsel yük (cognitive load) de nöromuhasebe tarafından bir "bilişsel kaynak tüketimi" olarak değerlendirilir. Geleneksel modellerin ihmal ettiği bu duyuşsal ve bilişsel kaynak tüketimlerinin objektif olarak ölçülmesi, kaynak tahsisi kararlarındaki sapmaları engelleyerek işletmenin stratejik hedeflerine (achievement of strategic targets) ulaşmasını sağlayacaktır.

3. STRATEJİK KARAR ALMA SÜREÇLERİ ÜZERİNE SİNERJİK BİR MODEL ÖNERİSİ

Geleneksel yönetim muhasebesi sistemleri, DuPont ve General Motors gibi şirketlerin uygulamalarından evrilerek yatırım getirisi (ROI) gibi ölçütlerle yapılandırılmış ve büyük ölçüde rasyonel karar alıcı (homo economicus) varsayımı üzerine inşa edilmiştir (Kaplan, 1984)

. Ancak alternatif muhasebe araştırmaları ve sosyolojik paradigmlar, muhasebenin sadece teknik bir süreç değil, aynı zamanda aktörlerin eylemlerini, paylaşılan normları ve stratejik hedefleri şekillendiren "kasıtlılık yapıları" (structures of intentionality) olduğunu savunmaktadır (Ahrens & Chapman, 2007; Baxter & Chua, 2003; Covalski vd., 1986)

. Bu bağlamda, karar alma sürecindeki "kara kutuyu" nesnel verilerle açmak için stratejik yönetim muhasebesi, insan kaynakları muhasebesi (İKM) ve nöromuhasebenin disiplinlerarası bulgularını entegre eden sinerjik bir modele ihtiyaç duyulmaktadır (Birnberg & Ganguly, 2012; Cherian & Farouq, 2013; Tank & Farrell, 2022).

3.1. Modelin Temel Bileşenleri ve Bilişsel Süreçler

Karar alıcıların karmaşık finansal ve yönetsel uyarımları algılaması ve işlemesi yapısal olarak belirli nöro-bilişsel süzgeçlerden geçmektedir:

Uyarı-Aktarım ve Çok Boyutlu Algısal Alan: Karar verici yönetici, iç ve dış çevreden gelen devasa boyuttaki muhasebe verilerini seçici dikkat ve hafıza ile filtreler. Göz izleme (eye-tracking), gözbebeği ölçümü (pupillometry), fonksiyonel yakın kızılötesi spektroskopisi (fNIRS), fMRI ve EEG gibi modern nörofizyolojik araçlar, bu süreçte bilginin nasıl tarandığını, görsel dikkatin nereye odaklandığını ve bilişsel

yükün (cognitive load) stres anında nasıl arttığını nesnel olarak haritalandırır (Rotaru vd., 2025; Tank & Farrell, 2022).

Dinamik Bilişsel İşleme: Yönetim muhasebesi sistemleri, yöneticilerin alternatifleri değerlendirmesini (decision-facilitating) desteklerken beynin hem kontrollü hem de otomatik bilgi işleme mekanizmaları devreye girer (Birnberg & Ganguly, 2012). Kültürel olarak evrilmiş olan çift taraflı kayıt, gelir tahakkuku (revenue realization) ve ihtiyatlılık (conservatism) gibi temel muhasebe ilkelerinin, insan beyninin biyolojik evrimi (özellikle beynin striatum ve korteks bölgelerindeki kayıp asimetrisi ve ödül değerlendirme güdülleri) ile fizyolojik olarak uyumlu (consilience) olduğu fMRI çalışmalarıyla kanıtlanmıştır (Dickhaut vd., 2010; Glimcher vd., 2009).

3.2. Sinerji Noktası: Sınırlı Rasyonalite, Uzmanlık ve İnsan Kaynakları Muhasebesi

Modelin en güçlü sinerji noktası, yüksek belirsizlik ve risk altında çalışan karar vericilerin sınırlı rasyonalite (bounded rationality) ve işlem maliyeti (transaction cost) kısıtlarına tabi olmasıdır (Simon, 1957 aktaran Birnberg & Ganguly, 2012; Williamson, 1975 aktaran Kaplan, 1984). Bu kısıtlar altında beyin, daha fazla enerji tüketen biçimsel ve uzun rasyonel analizler yerine, korku veya teşvik gibi duyuşsal süreçlerinden etkilenecek otomatik işleme yeteneğini sağlayan sezgi ve "uzmanlığına" başvurur (Birnberg & Ganguly, 2012; Rotaru vd., 2025).

Organizasyonun insan sermayesine yaptığı yatırımlar sayesinde kazanılan bu "uzmanlık", beynin sorunları hızlı şablonlar halinde çözmesini sağlarken; İnsan Kaynakları Muhasebesi (İKM) bu değeri salt bir maliyet unsuru olmaktan çıkarak raporlanması gereken stratejik bir varlık ve yatırım olarak tanımlar (Dobija, 1998; Flamholtz, 1999; Likert, 1967; Robleda, 1994; Turner, 1996). İKM ve nörobilim perspektifinin entegrasyonu, insan kaynağına yapılan maliyetli işbaşı ve geliştirme eğitimlerinin, personelin nörolojik algı kapasitesini ve kriz anı karar isabetini fiziksel olarak nasıl artırdığını açıklar (Cherian & Farouq, 2013).

Ayrıca nöromuhasebe; bütçe baskısının, yanlış raporlama teşviklerinin ve zorlayıcı hedeflerin karar vericilerde oluşturduğu ayna nöron (hMNS) aktivasyonunu, galvanik deri tepkilerini (EDA) veya kalp atış hızı değişkenliğini (HRV) ölçerek, muhasebe uygulamalarının görünmeyen duyuşsal maliyetlerini tespit eder (Rotaru vd., 2025; Tank & Farrell, 2022). Sonuç olarak geliştirilen bu sinerjik model; stratejik yönetim muhasebesinin amaçlarını nörobilimin kanıtlarıyla desteklemeyi, karar alan insan beyninin ve yeteneklerinin kurumsal değerini İKM ile somutlaştırmayı ve stratejik karar süreçlerindeki "kara kutuyu" aydınlatmayı teklif etmektedir (Dickhaut vd., 2010; Tank & Farrell, 2022).

Çizelge 1. Geleneksel ve Nöro-Bilişsel Karar Alma Modellerinin Karşılaştırması

Karşılaştırma Kriteri	Geleneksel Yönetim Muhasebesi Yaklaşımı	Önerilen Nöro-Bilişsel Sinerjik Model
Karar Alıcı Varsayımı	Tam Rasyonel (Homo Economicus)	Sınırlı Rasyonel, Duyuşsal ve Sosyal Etkilere Açık
İnsan Kaynağının Niteliği	Maliyet / Gider Unsuru	Stratejik Yatırım ve Bilişsel Kapasite (İKM)
Bilgi İşleme Süreci	Doğrusal ve Analitik	Çok Boyutlu, Dinamik ve Paralel (Otomatik/Kontrollü)
Karar Alma Aracı	Biçimsel Analizler ve Mekanik Kurallar	Uzmanlık, Sezgi ve Nörolojik Kayıp Önleme Güdüsü
Ölçüm Yöntemi	Geçmiş Finansal Çıktılar	fMRI, EEG, Göz İzleme ve İKM Değerlemeleri

Kaynak: Literatürde yer alan çalışmalar kapsamında yazar tarafından oluşturulmuştur.

Çizelge 1 incelendiğinde, geleneksel yönetim muhasebesinin karar alıcıyı salt rasyonel (homo economicus) ve doğrusal bir mekanizma olarak ele alan yapısından; insan faktörünü duyuşsal, sosyal ve sınırlı rasyonel bağlamda değerlendiren yeni bir paradigmaya geçiş ihtiyacı açıkça görülmektedir. Önerilen nöro-bilişsel sinerjik model, insan kaynağını sıradan bir maliyet unsuru olmaktan çıkarıp stratejik bir bilişsel kapasite (İKM) olarak konumlandırmaktadır. Bu entegrasyon, karar alma süreçlerindeki görünmez sezgisel ve duygusal kısıtları fMRI ve EEG gibi nörolojik bulgularla somutlaştırarak, işletmelerin geçmiş finansal çıktılar yerine dinamik, çok boyutlu ve geleceğe dönük stratejiler geliştirmesine zemin hazırlamaktadır.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Geleneksel yönetim muhasebesi araştırmaları, karar alıcıların rasyonel olduğu (homo economicus) varsayımına dayanarak, bütçeleme ve performans değerlendirme gibi kontrol sistemlerinin karar süreçlerine etkilerini incelemiştir. Ancak, yöneticilerin karmaşık ve belirsiz stratejik durumlarda sınırlı rasyonalite (bounded rationality) ile hareket ettiği ve duygusal faktörlerin kararları doğrudan etkilediği görülmektedir. Karar alma sürecindeki bu "kara kutuyu" (black-box) açabilmek için salt ekonomik varsayımlara dayalı modeller yeterli olmamaktadır. Bu gereksinimden yola çıkarak çalışmamızda; Stratejik Yönetim Muhasebesi, İnsan Kaynakları Muhasebesi (İKM) ve Nöromuhasebe disiplinlerini birleştiren sinerjik ve teorik bir model önerilmiştir.

Önerilen bu modelde stratejik yönetim muhasebesi, bilginin kararları kolaylaştırma (decision-facilitating) ve yönlendirme (decision-influencing) rollerini üstlenerek organizasyonel hedeflerin bağlamını oluşturmaktadır. İKM, organizasyonun en değerli varlığı olan insan sermayesinin yetkinliğini, eğitimini ve kriz anlarında karar kalitesini artıran uzmanlığını stratejik bir yatırım (varlık) olarak somutlaştırmaktadır. Nöromuhasebe ise; fMRI, EEG, göz izleme (eye-tracking), göz bebeği ölçümü (pupillometry) ve deri iletkenliği (EDA) gibi objektif nörofizyolojik ölçüm araçlarını kullanarak, bu insan sermayesinin muhasebe bilgilerini nasıl işlediğini ve yönetsel kontrollere fiziksel ve bilişsel olarak nasıl tepki verdiğini kanıtlamaktadır. Disiplinlerarası bu entegrasyon, insan beyninin biyolojik evrimi ile kültürel olarak evrilmiş muhasebe ilkeleri (örneğin ihtiyatlılık) arasındaki uyumu (consilience) açıkça ortaya koymaktadır. Yöneticilerin, sosyal baskı veya bütçe hedefleri karşısında ayna nöron sistemlerinin (hMNS) aktivasyonu ile yanlış raporlamaya (misreporting) yönelebildiği veya beyin kayıp ve kazançları asimetrik şekilde işlediği nöroekonomik bulgularla ispatlanmaktadır. Diğer yandan İKM kapsamında kayıt altına alınan insan kaynağı eğitim yatırımları, yöneticilerin uzmanlık seviyesini artırarak beyin yürütücü kontrol sistemlerinin bilişsel yükünü hafifletmektedir. Bu sayede karar alıcılar, uzun ve biçimsel analizler yerine daha az enerji gerektiren otomatik işleme (automatic processing) ve sezgisel yeteneklerini devreye sokarak belirsizlik altında bile stratejik şablonları hızla tanıyabilmektedir.

Sonuç olarak, stratejik yönetim muhasebesi sistemlerinin tasarımı ve uygulanması, sadece mekanik ekonomik kurallara değil; insan beyninin fiili çalışma mekanizmalarına, duyuşsal (affective) kısıtlarına ve organizasyonun sahip olduğu insan sermayesinin değerine göre şekillendirilmelidir. Gelecekteki araştırmalar, anket veya öz-bildirim (self-report) gibi geleneksel davranışsal yöntemlerin ötesine geçerek; bütçeleme, hedef belirleme ve performans değerlendirme kararlarının ardındaki nörofizyolojik temelleri ampirik laboratuvar deneyleriyle test etmeye odaklanmalıdır. Geliştirilen bu tür sinerjik yaklaşımlar, yönetim muhasebesi literatüründeki mevcut kuramları bilimsel gerçeklerle derinleştirecek, karar alıcıların bilişsel kısıtlarını minimize eden optimum kontrol sistemlerinin tasarlanmasını sağlayacak ve nihayetinde işletmelerin stratejik karar kalitesini maksimize edecektir.

KAYNAKÇA

Ahrens, T., Chapman, C.S., Theorizing Practice in Management Accounting Research, Handbook of Management Accounting Research, Elsevier/Oxford, 2007.

American Accounting Association (AAA), Report of the Committee on Human Resource Accounting, The Accounting Review Supplement, 48, 1973.

Anderson, S.W., Young, S.M., The Impact of Contextual and Process Factors on the Evaluation of Activity-Based Costing Systems, Accounting, Organizations and Society, 24, 525-559, 1999.

Baxter, J., Chua, W.F., Alternative Management Accounting Research: Whence and Whither, Accounting, Organizations and Society, 28, 2-3, 97-126, 2003.

Birnberg, J.G., Ganguly, A.R., Is Neuroaccounting Waiting in the Wings? An Essay, Accounting, Organizations and Society, 37, 1, 1-13, 2012.

Bower, J., Managing the Resource Allocation Process, Harvard Business School Press/Boston, 1970.

Briers, M., Chua, W.F., The Role of Actor Networks and Boundary Objects in Management Accounting Change: A Field Study of an Implementation of Activity-Based Costing, Accounting, Organizations and Society, 26, 3, 237-269, 2001.

Cherian, J., Farouq, S., A Review of Human Resource Accounting and Organizational Performance, International Journal of Economics and Finance, 5, 8, 74-83, 2013.

Cooper, R., Kaplan, R.S., Profit Priorities from Activity-Based Costing, Harvard Business Review, 69, 3, 130-135, 1991.

Covaleski, M.A., Aiken, M., Accounting and Theories of Organizations: Some Preliminary Considerations, Accounting, Organizations and Society, 11, 4-5, 297-319, 1986.

Dickhaut, J., Basu, S., McCabe, K., Waymire, G.B., Neuroaccounting: Consilience between the Biologically Evolved Brain and Culturally Evolved Accounting Principles, Accounting Horizons, 24, 2, 221-255, 2010.

Dobija, M., Human Resource Accounting, Wydawnictwo AE/Krakow, 1998.

Flamholtz, E.G., A Model for Human Resource Valuation: A Stochastic Process with Service Rewards, The Accounting Review, 46, 2, 253-267, 1971.

Flamholtz, E.G., Main, E.D., Current Issues, Recent Advancements, and Future Directions in Human Resource Accounting, Journal of Human Resource Costing & Accounting, 4, 1, 11-20, 1999.

Flamholtz, E.G., Bullen, M.L., Hua, W., Measuring the ROI of management development: An application of the stochastic rewards valuation model, Journal of Human Resource Costing and Accounting, 7, 1-2, 21-40, 2003.

Glimcher, P.W., Camerer, C.F., Fehr, E., Poldrack, R.A., Neuroeconomics: Decision Making and the Brain, Elsevier/London, 2009.

Johnson, H.T., Kaplan, R.S., *Relevance Lost: The Rise and Fall of Management Accounting*, Harvard Business School Press/Boston, 1987.

Kaplan, R.S., *The Evolution of Management Accounting*, *The Accounting Review*, 59, 3, 390-418, 1984.

Krumwiede, K.R., *The Implementation Stages of Activity-Based Costing and the Impact of Contextual and Organizational Factors*, *Journal of Management Accounting Research*, 10, 239-277, 1998.

Likert, R., *The Human Organization: Its Management and Value*, McGraw-Hill/New York, 1967.

Likert, R., Bowers, D.G., *Organizational Theory and Human Resource Accounting*, *American Psychologist*, 585-592, 1968.

Malmi, T., *Towards Explaining Activity-Based Costing Failure: Accounting and Control in a Decentralized Organization*, *Management Accounting Research*, 8, 4, 459-480, 1997.

Robleda, H., *Análisis de los Costes de Formación del Personal*, *Revista Española de Financiación y Contabilidad*, 23, 81, 969-982, 1994.

Rotaru, K., Rose, J.M., Ganbold, O., Rose, A.M., Loveridge, J., Stamatelatos, A., *Integrating Neurophysiological Techniques into Accounting and Accounting Information Systems Research*, *Journal of Information Systems*, 39, 3, 85-130, 2025.

Tank, A.K., Farrell, A.M., *Is Neuroaccounting Taking a Place on the Stage? A Review of the Influence of Neuroscience on Accounting Research*, *European Accounting Review*, 31, 1, 175-208, 2022.

Turner, G., *Human Resource Accounting: A Review*, *International Journal of Manpower*, 17, 3, 1996.

Zimmerman, J.L., *The Costs and Benefits of Cost Allocations*, *The Accounting Review*, 54, 3, 504-521, 1979.

**BULUT MUTFAK HİZMETLERİNİN PAZARLAMA KARMASI AÇISINDAN
DEĞERLENDİRİLMESİ: 7P MODELİ BAĞLAMINDA BİR İNCELEME**

Arş. Gör. Dr., Abdil ARIK

Çukurova Üniversitesi, abdilarik@cu.edu.tr - ORCID ID: 0000-0001-5784-6953

ÖZET

Dijitalleşme, yemek hizmetleri sektöründe ve bu sektördeki tüketici davranışlarında önemli dönüşümlere yol açmıştır. Çevrim içi yemek sipariş platformlarının yaygınlaşmasıyla birlikte bulut mutfak modeli girişimcilerin ilgisini çeken bir iş modeli haline gelmiştir. Bulut mutfaklar, fiziksel restoran alanı olmaksızın yalnızca paket servis ve çevrim içi sipariş odaklı faaliyet gösteren, operasyonel verimlilik ve dijital erişim üzerine kurulu hizmet yapılarıdır. Bu çalışmanın amacı, dijital yemek hizmetlerinde yükselen bulut mutfak modelini hizmet pazarlaması perspektifinden incelemek ve bu modelin pazarlama karması unsurları açısından nasıl yapılandırıldığını kavramsal olarak ortaya koymaktır. Çalışmada bulut mutfak hizmetleri, hizmet pazarlamasının 7P modeli çerçevesinde değerlendirilmektedir. Bu kapsamda ürün boyutunda menü çeşitliliği ve hizmet kalitesi; fiyat boyutunda rekabetçi fiyatlandırma stratejileri; dağıtım boyutunda çevrim içi platformlar ve teslimat ağları; tutundurma boyutunda dijital reklamlar, sosyal medya ve kullanıcı yorumları gibi unsurlar ele alınmaktadır. Ayrıca; insan unsuru, mutfak çalışanları, müşteri hizmetleri ve kurye etkileşimleri bağlamında; süreç unsuru sipariş alma, hazırlama ve teslimat aşamaları üzerinden; fiziksel kanıt ise ambalaj, marka görselleri, dijital arayüz ve müşteri deneyimi göstergeleri açısından değerlendirilmektedir. Çalışma, bulut mutfak modelinin hizmet pazarlaması bağlamındaki yerini açıklayarak kavramsal katkı sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bulut Mutfak, Hizmet Pazarlaması, 7P Hizmet Pazarlaması Karması

**AN EVALUATION OF CLOUD KITCHEN SERVICES FROM THE PERSPECTIVE
OF THE MARKETING MIX: A STUDY WITHIN THE CONTEXT OF THE 7P
MODEL**

Res. Asst. Dr., Abdil ARIK

Çukurova University, abdilarik@cu.edu.tr - ORCID ID: 0000-0001-5784-6953

ABSTRACT

Digitalisation has brought major changes in the food service sector and in consumer behaviour in this sector. With the advent of online food ordering platforms, the cloud kitchen model has become a lucrative business model for entrepreneurs. Cloud kitchens are service arrangements that depend on operational efficiency and digital access. Such kitchens are based on takeaway and online ordering only, without a physical restaurant space. The aim of this study is to examine the emerging cloud kitchen model in digital food services from the service marketing perspective and conceptually outline the structure of this model in terms of the marketing mix elements. For the purpose of this study the services of cloud kitchen are evaluated on 7P model of service marketing. The product dimension in this case includes menu variety and service quality, the price dimension includes competitive pricing strategies, the distribution dimension includes online platforms and delivery networks, and the promotion dimension includes digital advertising, social media, and user reviews. Additionally, the people element is measured through the interaction of kitchen staff, customer service and couriers. Process element is studied through order taking, preparation and delivery stages. Tangibles are measured through packaging, brand visuals, digital interfaces and customer experience indicators. The study is expected to make a conceptual contribution clarifying the position of cloud kitchen model in the service marketing context.

Keywords: Cloud Kitchen, Service Marketing, 7Ps of Marketing Mix

1. GİRİŞ

Yiyecek-içecek sektörü, dijital teknolojilerin gelişimi ve tüketicilerin çevrim içi sipariş verme davranışlarının yaygınlaşmasıyla önemli bir dönüşüm sürecine girmiştir. Özellikle mobil uygulamalar ve yemek teslimat platformları, restoranların tüketicilere ulaşma biçimini değiştirmiştir. Bu dönüşüm sonucunda geleneksel restoran modelinden farklı olarak fiziksel müşteri kabul alanı bulunmayan ve yalnızca teslimat odaklı çalışan bulut mutfak hizmetleri yaygınlaşmaya başlamıştır (Bozagcı ve Çevik, 2021).

Bulut mutfaklar; “cloud kitchen”, “hayalet mutfak”, “dark kitchen” veya “virtual kitchen” gibi farklı kavramlarla ifade edilmektedir. Bu modelde işletmeler, yemek üretimini fiziksel bir mutfakta gerçekleştirmekte; ancak müşterilere restoran ortamında hizmet sunmak yerine siparişleri çevrim içi kanallar aracılığıyla almakta ve ürünleri teslimat yoluyla tüketiciye ulaştırmaktadır (Alan ve Köker, 2022).

Bulut mutfakların gelişiminde çevrim içi yemek sipariş platformlarının yaygınlaşması, tüketicilerin hızlı ve pratik tüketime yönelmesi, pandemi sonrası dönemde paket servis talebinin artması ve işletmelerin maliyet avantajı arayışı etkili olmuştur. Bulut mutfaklar, fiziksel restoran alanı, dekorasyon, masa servisi ve ön alan personeli gibi maliyetleri azaltarak işletmelere daha esnek ve ölçeklenebilir bir yapı sunmaktadır (Choudhary, 2019). Bununla birlikte, fiziksel mekan deneyiminin bulunmaması, müşterinin markayla doğrudan temas kurmasını sınırlandırmakta ve marka güveni, görünürlük, hizmet kalitesi ve müşteri sadakati açısından yeni sorunlar doğurmaktadır (Sultana vd., 2025).

Bu noktada bulut mutfaklar yalnızca operasyonel bir yenilik olarak değil, aynı zamanda hizmet pazarlaması açısından da incelenmesi gereken güncel bir modeldir. Geleneksel restoranlarda müşteri deneyimi; mekan atmosferi, servis personeli, fiziksel ortam, masa düzeni ve yüz yüze etkileşimler üzerinden şekillenirken, bulut mutfaklarda bu deneyim büyük ölçüde dijital arayüzler, sipariş platformları, teslimat süreci, ambalaj ve çevrim içi yorumlar üzerinden oluşmaktadır (Hossin vd, 2026). Bu nedenle bulut mutfak hizmetlerinin hizmet pazarlamasının 7P modeli çerçevesinde değerlendirilmesi, bu modelin pazarlama dinamiklerini anlamak açısından önem taşımaktadır.

Bu çalışmanın amacı, bulut mutfak hizmetlerini hizmet pazarlamasının 7P modeli kapsamında kavramsal olarak incelemektir. Bu doğrultuda çalışmada ürün, fiyat, dağıtım, tutundurma, insan, süreç ve fiziksel kanıt unsurlarının bulut mutfak hizmetleri bağlamında nasıl şekillendiği ele alınmıştır.

2. KAVRAMSAL AÇIKLAMALAR

2.1. Bulut Mutfak Kavramı

Bulut mutfak, geleneksel restoranlardan farklı olarak müşterilere fiziksel yemek yeme alanı sunmayan, siparişlerini çevrim içi platformlar veya kendi dijital kanalları üzerinden alan ve yalnızca paket servis ya da teslimat odaklı çalışan bir yiyecek-içecek hizmet modelidir (Harini vd., 2025). Bu modelde işletmelerin gerçekleştirdiği temel faaliyet; siparişin dijital ortamda

alınması, mutfakta hazırlanması, paketlenmesi ve kuryeler aracılığıyla tüketiciye ulaştırılmasıdır.

Bulut mutfaklar, fiziksel yemek alanı ihtiyacını ortadan kaldırarak daha ekonomik ve verimli bir hizmet modeli sunmaktadır. Bu model; kira, dekorasyon ve servis personeli gibi geleneksel restoran maliyetlerini azaltırken, işletmelere dijital platformlar aracılığıyla daha geniş bir müşteri kitlesine ulaşma imkanı sağlamaktadır (John, 2023).

Bulut mutfak modelinde pazarlama faaliyetleri açısından bazı zorluklar bulunmaktadır. Tüketicilerle doğrudan fiziksel temasın olmaması, tüketicilerin işletmeyi görmelerini ve marka ile doğrudan ilişki kurmalarını sınırlamaktadır. Bu nedenle bulut mutfaklarda marka farkındalığı oluşturmak, müşteri güveni sağlamak ve hizmet kalitesini görünür kılmak geleneksel restoranlara göre daha zor olabilmektedir (Harini vd., 2025). Ayrıca hizmetin değerlendirilmesi büyük ölçüde lezzet, teslimat hızı, ambalaj kalitesi, çevrim içi puanlar ve kullanıcı yorumları üzerinden gerçekleşmektedir.

2.2. Hizmet Pazarlaması 7P Modeli

Hizmet pazarlaması, fiziksel ürünlerden farklı özellikler taşıyan hizmetlerin pazarlanmasına odaklanmaktadır. Hizmetlerin soyutluk, eş zamanlı üretim ve tüketim, değişkenlik ve dayanıksızlık gibi özellikleri, pazarlama karmasının hizmet sektörleri için daha geniş bir biçimde ele alınmasını gerektirmiştir. Geleneksel pazarlama karması ürün, fiyat, dağıtım ve tutundurma olmak üzere dört unsurdan oluşurken, hizmetlerin doğası gereği bu modele insan, süreç ve fiziksel kanıt unsurları eklenmiştir (Öztürk, 2021).

Booms ve Bitner (1981), hizmet işletmeleri için pazarlama karmasının yalnızca geleneksel 4P ile açıklanamayacağını belirterek 7P modelini önermiştir. Bu modelde ürün, fiyat, dağıtım ve tutundurma unsurlarına ek olarak insan, süreç ve fiziksel kanıt boyutları yer almaktadır. Rafiq ve Ahmed (1995) bu modeli uygulamalı olarak test ettikleri çalışmalarında, 7P modelinin hizmet pazarlaması açısından daha kapsayıcı bir çerçeve sunduğunu ve hizmetlerin pazarlanmasında kullanılabilecek genel bir pazarlama karması modeli olarak değerlendirilebileceğini belirtmiştir.

Klasik 4P modeline eklenen yeni unsurlar ile 7P modeli, özellikle hizmet sektörlerinde müşteri deneyiminin yalnızca temel ürün veya hizmetten ibaret olmadığını; hizmetin kimler tarafından, hangi süreçlerle, hangi fiziksel ya da dijital kanıtlarla ve nasıl bir değer önerisiyle sunulduğunu da dikkate almaktadır (İşoraité, 2021). Bu açıdan bakıldığında 7P modeli, fiziksel restoran deneyiminin bulunmadığı ve hizmet deneyiminin dijital temas noktaları üzerinden şekillendiği bulut mutfak hizmetlerini analiz etmek için uygun bir kuramsal çerçeve sunmaktadır.

3. BULUT MUTFAK HİZMETLERİNİN 7P MODELİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

3.1. Ürün

Bulut mutfaklarda ürün, yalnızca hazırlanan yiyecekte ibaret değildir. Ürün; menü çeşitliliği, lezzet, porsiyon büyüklüğü, ambalaj, ürünün teslimat sürecinde sıcaklığını ve tazeliğini koruması, marka adı, görsel sunum ve tüketim deneyimini kapsayan bütüncül bir değer önerisidir (Dhaliwal, 2026). Geleneksel restoranlarda ürün deneyimi mekan atmosferi ve

servisle desteklenirken, bulut mutfaklarda bu deneyim daha çok yemeğin kalitesi, ambalajı ve teslimat sonrası tüketim memnuniyeti üzerinden oluşmaktadır.

Bulut mutfakların en önemli sorunlarından biri yemek kalitesini ve tutarlılığını teslimat sürecinde korumaktır. Bu nedenle bulut mutfaklarda ürün tasarımı, yalnızca mutfak üretimine değil, teslimat koşullarına da uygun biçimde planlanmalıdır. Örneğin; sıcaklık hassasiyeti yüksek, çıtırılığını kolay kaybeden veya sos yapısı nedeniyle taşınma sırasında bozulabilecek ürünler, müşteri deneyimini olumsuz etkileyebilir (Cankül vd., 2026). Bu bağlamda ürün stratejisi; menü tasarımı, ambalaj seçimi, porsiyonlama ve teslimata uygunluk kriterleriyle birlikte düşünülmelidir.

Ayrıca, bulut mutfaklar aynı fiziksel mutfak içinde birden fazla sanal marka geliştirebilmektedir. Bu durum işletmelere farklı tüketici segmentlerine yönelik ürün portföyleri oluşturma imkanı sağlarken, marka kimliği ve kalite standardizasyonu açısından dikkatli bir yönetim gerektirmektedir (Tanis, 2026).

3.2. Fiyat

Bulut mutfaklarda fiyatlandırma, maliyet avantajı ile platform rekabeti arasındaki dengeye dayanmaktadır (Giousmpasoglou vd., 2024). Fiziksel restoran alanının bulunmaması; kira, dekorasyon, masa servisi ve ön alan personeli gibi maliyetleri azaltabilmektedir (Harini vd., 2025). Bu durum işletmelere daha esnek ve rekabetçi fiyatlandırma imkanı sunabilir. Ancak, yemek sipariş platformlarının komisyon oranları, teslimat giderleri, ambalaj maliyetleri ve dijital reklam harcamaları fiyat üzerinde baskı oluşturmaktadır.

Bu modelde tüketiciler aynı platform üzerinde çok sayıda alternatif markayı bir arada görebildiği için fiyat karşılaştırması kolaylaşmaktadır. Bu nedenle bulut mutfaklarda fiyatlandırma yalnızca maliyet temelli değil, algılanan değer temelli olarak ele alınmalıdır. Ücretsiz teslimat, indirim kuponları, paket menüler, sadakat programları ve platform kampanyaları fiyatlandırma stratejisinin önemli araçlarıdır (Choudhary, 2019).

Ancak sürekli indirim ve kampanya odaklı fiyatlandırma, uzun vadede marka değerini zayıflatabilir. Bulut mutfak işletmeleri fiyatı yalnızca kısa vadeli satış artırıcı bir unsur olarak değil, marka konumlandırmasının ve algılanan hizmet değerinin bir parçası olarak göz önünde bulundurmalıdır.

3.3. Dağıtım

Dağıtım, bulut mutfak modelinin en kritik pazarlama karması unsurlarından biridir. Geleneksel restoranlarda tüketici hizmeti fiziksel mekanda deneyimlerken, bulut mutfaklarda hizmetin tüketiciye ulaşması tamamen sipariş ve teslimat süreciyle gerçekleşmektedir. Bu nedenle dağıtım; siparişin dijital platform üzerinden alınması, mutfaka iletilmesi, hazırlanması, paketlenmesi, kuryeye teslim edilmesi ve tüketiciye zamanında ulaştırılması aşamalarını kapsayan bütüncül bir hizmet sürecidir (Cai vd., 2022).

Dağıtım faaliyetleri açısından değerlendirildiğinde bulut mutfakların başarısı; mutfağın konumu, teslimat alanın büyüklüğü, kurye kapasitesi, platform görünürlüğü ve sipariş yoğunluğu gibi unsurlara bağlıdır. Müşteri yoğunluğu yüksek bölgelerde konumlanan bulut mutfaklar, teslimat süresini kısaltarak müşteri memnuniyetini artırabilir (Saygı ve Ceylan,

2022). Bunun yanında platform algoritmalarında görünür olmak, yüksek puan almak ve olumlu kullanıcı yorumlarına sahip olmak dağıtım performansının pazarlama etkisini güçlendirmektedir.

3.4. Tutundurma

Bulut mutfaklarda tutundurma faaliyetleri büyük ölçüde dijital kanallar üzerinden yürütülmektedir. Fiziksel tabela, vitrin görünürlüğü veya sokak trafiğinden doğan müşteri kazanımı sınırlı olan bu işletmeler için dijital görünürlük pazarlama başarısının temel koşullarından biridir. Bu sebeple sosyal medya pazarlaması, platform içi reklamlar, influencer iş birlikleri, arama motoru görünürlüğü, kullanıcı yorumları, puanlama sistemleri ve indirim kampanyaları bulut mutfakların tutundurma stratejilerinde öne çıkmaktadır (Mohan, 2025).

Bulut mutfaklarda müşteri yorumları ve puanlar, yalnızca geri bildirim mekanizması değil, aynı zamanda sosyal kanıt unsuru olarak da işlev görmektedir. Tüketiciler fiziksel mekanı deneyimlemediği için sipariş kararında marka görselleri, ürün fotoğrafları, açıklamalar, puanlar ve kullanıcı yorumlarına daha fazla önem verebilir (Kaavya ve Andal, 2023). Bu nedenle tutundurma stratejisinin yalnızca reklamla sınırlı kalmaması; müşteri memnuniyeti, yorum yönetimi ve çevrim içi itibar yönetimiyle desteklenmesi gerekmektedir.

3.5. İnsan

Hizmet pazarlamasında insan unsuru, hizmetin sunumunda rol alan çalışanları ve müşteri deneyimini etkileyen tüm insan faktörlerini kapsamaktadır. Geleneksel restoranlarda insan unsuru daha çok garsonlar, karşılama personeli ve müşteriyle yüz yüze iletişim kuran çalışanlar üzerinden değerlendirilirken, bulut mutfaklarda bu unsur mutfak personeli, operasyon yöneticileri, müşteri hizmetleri temsilcileri ve kuryeler üzerinden şekillenmektedir.

Bulut mutfaklarda müşteriyle doğrudan temas sınırlı olsa da insan unsurunun önemi ortadan kalkmamaktadır. Aksine, görünmeyen operasyonel emeğin hizmet kalitesine etkisi artmaktadır. Mutfak personelinin hijyen kurallarına uyması, siparişleri doğru hazırlaması, ürün standardını koruması ve zaman yönetimini sağlaması müşteri memnuniyeti açısından belirleyicidir (Cankül vd.,2026).

Ayrıca kuryeler de müşteri deneyiminin önemli bir parçasıdır. Teslimat sırasında yaşanan gecikme, iletişim sorunu, ürünün zarar görmesi veya siparişin eksik teslim edilmesi tüketici tarafından doğrudan marka deneyimiyle ilişkilendirilebilir. Bu nedenle bulut mutfaklarda insan unsuru, yüz yüze hizmetten ziyade operasyonel doğruluk, hijyen, hız, iletişim ve teslimat deneyimi üzerinden değerlendirilmelidir (Rout vd., 2024).

3.6. Süreç

Süreç unsuru, bulut mutfak hizmetlerinin en belirleyici boyutlarından biridir. Çünkü bu modelde hizmet deneyimi; siparişin platform üzerinden verilmesi, mutfağa iletilmesi, hazırlanması, paketlenmesi, teslimata çıkarılması ve tüketiciye ulaştırılması gibi birbirine bağlı aşamalardan oluşmaktadır (Tarinç ve Ülken, 2021). Bu aşamalardan herhangi birinde yaşanan aksaklık, genel hizmet deneyimini olumsuz etkileyebilir.

Bulut mutfaklarda süreç yönetimi hız, doğruluk, standardizasyon ve koordinasyon üzerine kuruludur. Siparişlerin doğru alınması, hazırlık süresinin optimize edilmesi, stok yönetiminin etkin biçimde yürütülmesi, teslimat rotalarının planlanması ve müşteri şikayetlerinin hızlı çözülmesi süreç kalitesinin temel unsurlarıdır (Saygı ve Ceylan, 2022).

Ayrıca, dijitalleşme bulut mutfak modelinde süreç yönetimi için önemli avantajlar sağlamaktadır. Örneğin; veri analitiği aracılığıyla yoğun sipariş saatleri, en çok tercih edilen ürünler, teslimat süreleri, müşteri şikayetleri ve bölgesel talep farklılıkları izlenebilir. Bu veriler, menü planlaması, fiyatlandırma, stok yönetimi ve teslimat operasyonlarının iyileştirilmesinde kullanılabilir.

3.7. Fiziksel Kanıt

Fiziksel kanıt, hizmetin soyut yapısını somutlaştıran unsurları ifade etmektedir. Geleneksel restoranlarda fiziksel kanıt; restoran atmosferi, dekorasyon, masa düzeni, personel kıyafeti, menü tasarımı ve genel ortam aracılığıyla oluşurken, bulut mutfaklarda bu unsur daha farklı biçimde ortaya çıkmaktadır. Bulut mutfaklarda fiziksel kanıtın temel unsurları; ambalaj tasarımı, logo, marka kimliği, ürün fotoğrafları, platform profili, kullanıcı yorumları, puanlar, hijyen algısı ve teslimat deneyimidir (Pham vd., 2026).

Bulut mutfaklar, fiziksel restoran atmosferinin yokluğunu telafi etmek için dijital ve somut güven göstergelerine ihtiyaç duymaktadır. Ambalaj üzerindeki marka bilgileri, hijyen sertifikaları, içerik bilgileri, alerjen uyarıları, ürün görselleri ve profesyonel sunum, müşterilerin hizmeti daha güvenilir algılamalarına katkı sağlayabilir (Kulshreshtha ve Sharma, 2022).

4. SONUÇ

Bulut mutfak hizmetleri, dijitalleşmenin yiyecek-içecek sektöründe yarattığı dönüşümün önemli örneklerinden biridir. Bu model, düşük maliyet, operasyonel esneklik, hızlı ölçeklenme ve dijital platformlar aracılığıyla geniş müşteri kitlelerine ulaşma gibi avantajlar sunmaktadır. Ancak fiziksel restoran deneyiminin bulunmaması; müşteri güveni, marka bilinirliği, hizmet kalitesi, çevrim içi itibar ve deneyim yönetimi açısından yeni sorunları da beraberinde getirmektedir.

Bu çalışma kapsamında bulut mutfak hizmetleri, hizmet pazarlamasının 7P modeli çerçevesinde kavramsal olarak değerlendirilmiştir. Değerlendirme sonucunda, bulut mutfaklarda ürün unsurunun teslimata uygunluk ve ambalaj kalitesiyle; fiyat unsurunun platform komisyonları ve rekabetçi kampanyalarla; dağıtım unsurunun teslimat hızı ve platform görünürlüğüyle; tutundurma unsurunun dijital pazarlama ve kullanıcı yorumlarıyla; insan unsurunun mutfak personeli, müşteri hizmetleri ve kuryelerle; süreç unsurunun siparişten teslimata kadar uzanan operasyonel akışla; fiziksel kanıt unsurunun ise ambalaj, marka kimliği, çevrim içi puanlar ve güven göstergeleriyle şekillendiği görülmektedir.

Bulut mutfaklara yönelik çalışmalar çoğunlukla operasyonel verimlilik, iş modeli yeniliği, teslimat optimizasyonu ve dijital yemek hizmetleri bağlamında incelenirken, bu çalışmada

pazarlama karması unsurları üzerinden değerlendirilmesi çalışmanın özgün katkısını oluşturmaktadır.

Ayrıca çalışma, bulut mutfak işletmeleri için ürün tasarımı, fiyatlandırma, dağıtım, dijital tutundurma, süreç yönetimi, insan kaynağı ve güven oluşturma konularında yönetsel çıkarımlar sunmaktadır. Bu açıdan çalışma, hem akademik literatüre hem de sektörel uygulamalara katkı sağlayabilecek kavramsal bir çerçeve ortaya koymaktadır.

Gelecek çalışmalarda bulut mutfak hizmetleri tüketici deneyimi, marka güveni, algılanan hizmet kalitesi, çevrim içi yorumların satın alma niyetine etkisi veya müşteri sadakati açısından ampirik olarak incelenebilir. Ayrıca, geleneksel restoranlar ile bulut mutfaklar arasında hizmet kalitesi, algılanan değer, marka imajı ve müşteri memnuniyeti açısından karşılaştırmalı araştırmalar yapılabilir.

Bunun yanında Türkiye'deki yemek sipariş platformları üzerinden faaliyet gösteren bulut mutfak markalarına yönelik nitel veya nicel çalışmalar, konunun yerel bağlamda daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayabilir. Özellikle tüketicilerin bulut mutfaklara yönelik güven algısı, hijyen beklentileri, ambalaj algısı ve platform puanlarına verdikleri önem, gelecekte incelenebilecek önemli araştırma alanları arasında yer almaktadır.

KAYNAKÇA

- [1] Alan, H., Köker, A. R. Covid-19 Sürecinde Hız Kazanan İş Modeli İnovasyonu Olarak Bulut Mutfak Girişimciliği: Dünyadan ve Türkiye'den Örnekler, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 23 (COVID-19 Özel Sayısı), 2022, 135-152.
- [2] Booms, B. H., Bitner, M. J. Marketing Strategies and Organization Structures for Service Firms, *Marketing of Services*, Eds. Donnelly, J. H., George, W. R., American Marketing Association, 47-51, Chicago, 1981.
- [3] Bozacı, E. C., Çevik, A. Bulut Mutfak Modeli Üzerine Nitel Bir Araştırma: Avane Cloud Kitchens, *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 12, 2, 2022, 675-688.
- [4] Cai, R., Leung, X. Y., Chi, C. G. Q. Ghost Kitchens on the Rise: Effects of Knowledge and Perceived Benefit-Risk on Customers' Behavioral Intentions, *International Journal of Hospitality Management*, 101, 2022, 103110.
- [5] Cankül, D., Cankül, I., Eroğlu, D. Gastronomide Bulut Mutfak Çalışmaları: Sistemik Literatür İncelemesi, *Journal of Tourism & Gastronomy Studies*, 14, 2, 2026, 2194-2214.
- [6] Choudhary, N. Strategic Analysis of Cloud Kitchen – A Case Study, *Management Today*, 9, 3, 2019, 184-190.
- [7] Dhaliwal, A. Deconstructing Contemporary Consumer Decision-Making towards Culinary Consumption Patterns: A Multidimensional Analysis of Dine-In Services in the Age of Cloud-Based Food Service Ecosystems, *Food and Humanity*, 2026, 100996.
- [8] Giousmpasoglou, C., Ladkin, A., Marinakou, E. Worker Exploitation in the Gig Economy: The Case of Dark Kitchens, *Journal of Hospitality and Tourism Insights*, 7, 1, 2024, 414-435.
- [9] Harini, P., Rohini, A., Selvanayagi, S., Prahadeeswaran, M., Selvi, R. P., Shokila. A Systematic Literature Review of Cloud Kitchen, *Plant Science Today*, 12, 1, 2025, 1-8.

- [10] Hossin, M. Z., Parvez, M. O., Ahmad, I., Silva, L. A. From Skill to Advocacy: How Customer-Perceived Culinary Expertise Drives Experiential Value and Evangelism in Cloud Kitchens, *International Journal of Gastronomy and Food Science*, 2026, 101531.
- [11] İşoraitè, M. 7P Marketing Mix Literature Review, *International Journal of Trend in Scientific Research and Development (IJTSRD)*, 5, 6, 2021, 1586-1591.
- [12] John, K. T. Digital Disruption: The Hyperlocal Delivery and Cloud Kitchen Driven Future of Food Services in Post-COVID India, *International Hospitality Review*, 37, 1, 2023, 161-187.
- [13] Kaavya, K., Andal, V. Customers' Perception Towards Online Cloud Kitchen and Its Satisfaction, *European Chemical Bulletin*, 12, 1, 2023, 2051-2056.
- [14] Kulshreshtha, K., Sharma, G. From Restaurant to Cloud Kitchen: Survival of the Fittest During COVID-19—An Empirical Examination, *Technological Forecasting and Social Change*, 179, 2022, 121629.
- [15] Mohan, D. Cloud Kitchens and Digital Foodscapes: Exploring Social Media's Role in Kerala's Food. In *Impact of AI and the Evolution of Future Ghost Kitchens* (pp. 423-454). IGI Global Scientific Publishing, 2025.
- [16] Öztürk, S.A. *Hizmet Pazarlaması*, Ekin Yayıncılık, 2021.
- [17] Pham, T. H., Sim, A. K. S., Nguyen, C., Psomas, J., Hien, H. N. Invisible Kitchens, Visible Values: Understanding Consumer Trust and Boundary Formation in Digital Food Experiences, *Journal of Consumer Behaviour*, 2026, 1-23.
- [18] Rafiq, M., Ahmed, P. K. Using the 7Ps as a Generic Marketing Mix: An Exploratory Survey of UK and European Marketing Academics, *Marketing Intelligence & Planning*, 13, 9, 1995, 4-15.
- [19] Rout, A., Dawande, M., Janakiraman, G. Cloud-Kitchens: Value Creation Through Co-Location, *Production and Operations Management*, 33, 2, 2024, 512-529.
- [20] Saygı, B., Ceylan, Z. Bulut Mutfakların Kurulum Adımları, Çalışma Şekli ve Modelleri, *Journal of Tourism & Gastronomy Studies*, 10, 2, 2022, 799-817.
- [21] Sultana, M. F., Nikhat, R., Ahmed, B. Feeding the Future: Trust, Technology, and Sustainability in Cloud Kitchens, *International Journal of Management*, 16, 3, 2025, 154-171.
- [22] Tanış, A. Karanlık Mutfak Rehberi, Foodshot AI, <https://foodshot.ai/tr/blog/karanlik-mutfak-rehberi> (Erişim tarihi: 05.07.2026).
- [23] Tarıncı, A., Ülken, H. Covid-19 Sonrası Gelişen Mutfak Akımı: Bulut Mutfak, *Journal of Gastronomy Hospitality and Travel (JOGHAT)*, 4, 2, 2021, 321-328.

FAST PAYMENT ANOMALIES AND MACROECONOMIC FACTORS: AN ARDL ANALYSIS

Ramazan Ersin Kanar

Istanbul Technical University, Faculty of Management, Istanbul, Türkiye,
kanar23@itu.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-1143-8223>.

Assoc. Prof., Kaya Tokmakçıoğlu

Istanbul Technical University, Faculty of Management, Istanbul, Türkiye,
tokmakcioglu@itu.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5981-299X>.

ABSTRACT

Türkiye's instant payment system, the Instant and Continuous Fund Transfer (FAST) System, has reached an average of 15 million transactions per day and has begun to exceed 30 million on peak days. In addition, funds transfers made through FAST reflect the state of the national economy. This study aims to detect anomalies in FAST payments and examine their relationship with macroeconomic variables. Using a five-period dataset defined based on increases in FAST limits, anomalies are detected through graphical analysis and the z-score. The Anomaly Index, calculated on a monthly basis, is analyzed in relation to variables such as the CPI, the Consumer Confidence Index, the exchange rate, BIST100 volatility and the interest rate. A Toda-Yamamoto causality test is conducted to determine whether there is a causality from FAST payments to macroeconomic variables, vice versa. An ARDL model is estimated and a Bounds test is performed to determine whether there are short and long-term relationships among the variables. This study provides a framework for detecting anomalies in FAST payments and explores the relationship between macroeconomic variables and these anomalies. The findings offer preliminary evidence of potential relationships between some macroeconomic variables and anomaly patterns.

Key Words: FAST System, Macroeconomic Variables, Toda-Yamamoto causality test, ARDL Model

1. INTRODUCTION

A payment system is a structure with common rules that provides the necessary infrastructure for clearing and settlement operations designed to facilitate the transfer of funds arising from transfer orders between three or more participants. Instant and Continuous Funds Transfer (FAST) System is a payment system operated by the Central Bank of the Republic of Türkiye (CBRT) that operates 24 hours a day, 7 days a week, 365 days a year, with transactions processed in real time. The FAST System, which began operations on January 8, 2021, has experienced significant growth in recent years, and a very large portion of customer-to-customer payments in Türkiye now take place through the FAST System. According to data from June 2026, an average of 15.8 million transactions are processed daily, totaling 474 million transactions per month. The corresponding amounts are 175 million TL and 4.57 billion TL, respectively. At its peak, the number of FAST transactions has exceeded 30 million.

While anomalous behavior in participants' transactions may indicate criminal activities such as fraud and illegal betting, not every anomaly can be interpreted in this way. During holiday periods, at the start of the school year, when participants transition to a new business model, or when participants enter into new business agreements, behavior that deviates from the general trend may be observed. Identifying such situations is important from both a legal and an operational perspective.

A detailed literature review is conducted. It is observed that the literature frequently employs machine learning, deep learning, and time series methods for detecting anomalies and fraudulent transactions. However, the lack of a macroeconomic perspective stands out as a shortcoming in these studies. At the same time, it is noted that payment system data is used in the analysis of financial behavior and macroeconomic trends. However, participant-based anomaly analysis using instant payment system data remains limited in the literature. Studies analyzing financial behavior have rarely utilized instant payment data. This study addresses these gaps by examining participant-level anomalies in the FAST payment system and investigating their relationship with macroeconomic indicators.

The aim of this study is to conduct an anomaly analysis using the monthly transaction counts of FAST System participants and to examine the relationships between the identified anomalies and various macroeconomic indicators. Research questions have been formulated for this purpose.

1. Is there a statistically significant relationship between anomalies detected in the FAST payment system and macroeconomic indicators?
2. What criteria can be used to identify unusual changes in the monthly transaction behavior of FAST participants?
3. To what extent do the graphical method and the z-score approach yield the same results?
4. During which periods do anomalies in the FAST payment system tend to occur most frequently?
5. Is there a causality from FAST system anomalies to macroeconomic indicators, vice versa?

6. Is there a short or long-term relationship between the anomaly indicator generated and the selected macroeconomic and financial variables?

In this study, transaction data from FAST System participants for the period from January 8, 2021, to December 31, 2025, are used on a monthly basis. In addition, the U.S. Dollar (Dollar), the Consumer Price Index (CPI), the Interest Rate (Interest), the Consumer Confidence Index (CCI) and BIST 100 Volatility (BISTVOL) are included in the analysis as macroeconomic indicators.

It is believed that this study will contribute to the literature regarding anomaly detection in payment systems. Furthermore, if a relationship is found between anomalies in payment systems and macroeconomic indicators, this might demonstrate that macroeconomic indicators influence the transactions individuals make in their daily lives.

2. DATA AND METHODOLOGY

2.1. Dataset

A payment system is a structure with common rules that provides the necessary infrastructure for clearing and settlement operations designed to facilitate the transfer of funds arising from transfer orders between three or more participants. Payment systems are divided into two categories based on the type of settlement: Real-Time Gross Settlement (RTGS) and Netting. In systems operating on a Real-Time Gross Settlement (RTGS) basis, settlement is executed on a transaction-by-transaction basis. Transactions are irreversible and carry no credit risk.

The following payment systems administered by the Central Bank of the Republic of Türkiye (CBRT) operate on an RTGS basis:

- Electronic Funds Transfer System (EFT)
- Retail Payment System (RPS)
- Electronic Securities Transfer System (ESTS)
- Instant and Continuous Transfer of Funds (FAST) System

Development of the Instant and Continuous Funds Transfer (FAST) System began in 2020 using exclusively CBRT resources. After a one-year development and testing process, the FAST System went live on January 8, 2021.

The FAST System operates 24 hours a day, 7 days a week, 365 days a year and transactions are processed in real time. Transactions must be completed within a maximum of 25 seconds; otherwise, they will time out and be canceled. A confirmation message—either positive or negative—is issued for each transaction.

The FAST system has transaction limits. While the limit for customer payments is 100,000 TL, it is 250,000 TL for merchant payments made via QR code. The transaction limits, effective from the date FAST went live, are presented in the Table 1.

This study, which analyzes financial behavior using participant-based anomaly detection and instant payment system data, utilizes FAST data. The data for this study begins on January 8,

2021—the date FAST went live—and covers the total volume of monthly transactions on a participant-by-participant basis through the end of 2025.

The Consumer Price Index (CPI) data (based on 2003=100), which measures inflation, is produced by TURKSTAT and is obtained through the Central Bank of the Republic of Türkiye’s (CBRT) Electronic Data Distribution System (EVDS). The analysis used the “General Index (2003=100)Level” series, coded as TP.GENENDEKS.T1.

Table 1. Current limits of FAST.

Date	Pre	Post
12 January 2021	50	100
14 January 2021	100	250
21 January 2021	250	500
28 January 2021	500	1,000
4 August 2021	1,000	2,000
21 February 2022	2,000	5,000
13 February 2023	5,000	20,000
20 December 2023	20,000	50,000
4 April 2024	50,000	100,000

The U.S. dollar foreign exchange selling rate published by the Central Bank of the Republic of Türkiye (CBRT) is used as the variable representing the exchange rate. The data is obtained from the “TP.DK.USD.S.YTL” series, titled “(USD) U.S. Dollar (Foreign Exchange Selling) - Level,” via the EVDS.

The Consumer Confidence Index (CCI) data, which reflects the economic outlook expectations of firms operating in the real sector, is published by the Central Bank of the Republic of Türkiye (CBRT) and is obtained from EVDS. The Consumer Confidence Index series with the code TP.GY1.N2 is used in the analysis.

In the analysis, the interest rate on Turkish lira deposits with maturities of up to 1 month offered by commercial banks (%) is used as the variable representing the interest rate. Data for this variable are obtained from the series with the code TP.TRY.MT01.S in the EVDS.

The BISTVOL data series, which shows the daily volatility values of the BIST100 index, is obtained from BIST.

2.2. Methodology

The study initially focused on graphical analysis and z-score analysis. Then, an anomaly index is created based on the z-scores obtained. In order to determine whether the variables are stationary, a unit root test is conducted. Afterwards, The Toda-Yamamoto causality test is conducted to determine whether there is a causal relationship between the variables. Finally, the ARDL (Autoregressive Distributed Lag) Model is performed to determine whether there is cointegration among the time series. The E-views 14 software is used to perform these analyses.

2.2.1. Graphical analysis

For the purposes of the analysis, the participants' monthly transaction counts are standardized by dividing them by the number of days in the relevant month. Monthly change statistics are then calculated based on these figures.

Time-series charts showing the monthly changes in participants' FAST transaction volume during designated periods are prepared, and participants exhibiting anomalous behavior are identified.

2.2.2. Z-score analysis

In this analysis, the z-scores of participants' FAST transaction counts are calculated for the designated periods to reinforce the graphical analysis. The calculated z-scores are analyzed within a 95% confidence interval, and anomalies are detected.

The Z-score is calculated using the mean and standard deviation of each participant's monthly changes over the period. The sample standard deviation is used in this analysis. The anomaly threshold is set at $|z| > 1.96$. The analyses are conducted at a two-sided 95% confidence interval.

Since Z-scores are calculated entirely based on each participant's own statistics, missing observations or participants who have recently joined the System do not affect the other participants. Missing observations occurred only in cases where a participant is temporarily or permanently removed from the System. Since this is an anomaly for the Participant, the results are left as is. A two-month adjustment period is established for new participants joining the System, and they are included in the analysis only after these two months had elapsed.

Lastly, a monthly time series is created by calculating the monthly average of the Z-scores after taking their absolute values.

2.2.3. Unit root test

A unit root test is an analytical method used to examine the stationarity of a time series variable. To determine whether the series used in this analysis are stationary, the Augmented Dickey-Fuller (ADF) unit root test is applied.

2.2.4. Causality test

A causality test is conducted to determine the causal relationship among the variables in the analysis. Initially, the Granger causality test, developed by Granger (1969), was intended to be used. The Granger test examines whether the past values of one variable improve the ability to predict the values of another variable. For the Granger test to be applicable, all variables must have the same order of integration. Since the variables used in this analysis have different orders of integration, the Granger causality test could not be applied.

To address shortcomings found in the Granger causality test, Toda and Yamamoto (1995) developed the Toda-Yamamoto causality test.

The Toda-Yamamoto method makes it possible to estimate an extended Vector Autoregressive (VAR) model by adding additional lags equal to the maximum order of integration of the variables.

Since the variables used in this analysis are I(0) and I(1), the Toda-Yamamoto causality test is used in this analysis.

2.2.5. ARDL (Autoregressive Distributed Lag) model

The ARDL (Autoregressive Distributed Lag) model was developed by Pesaran et al. (2001). This model is used to examine the relationships among time series variables. One of the model's key advantages is that it can be applied to all combinations of zero-order integrated (I(0)) or first-order integrated (I(1)) variables, provided that the variables are not second-order integrated (I(2)).

Using the ARDL model, it is possible to examine long-run and short-run effects if cointegration exists.

The ARDL Bound test is used to examine whether there is a long-run equilibrium relationship among the variables. It is based on the ARDL Error Correction model, which captures both short-run and long-run effects among the variables simultaneously. The presence of cointegration is examined by testing the joint significance of the lagged level variables using the F-statistic.

The ARDL Error Correction model is presented below.

$$\Delta y_t = \alpha + \lambda_1 y_{t-1} + \lambda_2 x_{t-1} + \sum_{i=1}^{p-1} \beta_i \Delta y_{t-i} + \sum_{j=1}^{p-1} \delta_j \Delta y_{t-j} + \varepsilon_t \quad (2.1)$$

Where;

α : Constant term

Δ : The first difference operator

λ_1, λ_2 : Long-run coefficients

β_i, δ_j : Short-run coefficients

3. EMPIRICAL ANALYSIS AND RESULTS

In this section, anomaly detection will be performed using FAST System data from January 8, 2021 to December 31, 2025 on a participant basis, an index will be created based on the detected anomalies and the relationship between this index and various macroeconomic indicators will be examined.

3.1. Anomaly Analysis

The FAST System was launched with a limit of 50 TL, and there were numerous limit increases during its first year. Due to the frequency of these limit increases and the fact that the relevant limits were too low to yield meaningful results, the initial time period is set as January 2021–January 2022. Subsequently, the data periods presented in the Table 2 are established based on these limit increases.

Participants are excluded from the evaluation for 2 months following their participation in the FAST System to ensure the validity of the analysis. The first 2 months are considered a preparation period for the participants to adapt, develop their business models, and establish a market share. This method is applied in a consistent manner for all analyses.

Table 2. Data Periods.

Data Period	Date Range	Limit
First Period	January 2021 – January 2022	First half 1000 TL, Second half 2000TL
Second Period	February 2022 – January 2023	5000 TL
Third Period	March 2023 – November 2023	20000 TL
Fourth Period	December 2023 – April 2024	50000 TL
Last Period	April 2024 – End of 2025	100000 TL

For the purposes of the analysis, the participants' monthly transaction counts are standardized by dividing them by the number of days in the relevant month. Monthly change statistics are then calculated based on these figures.

Participants' data have been anonymized to protect their privacy.

3.1.1. First period (January 2021 – January 2022)

The FAST System went live on January 8, 2021 with 20 participants. Three more participants joined the System during 2021. As a result, the analysis is based on the monthly transaction volumes of the 23 participants during the first period. The preparation period for participants' participation in the System is also evaluated for the first period and the analysis is initiated from March 2021.

Upon reviewing Graphs, it is considered that there may be anomalies in the transactions of Participant AD, Participant BG, Participant AF, Participant AC, Participant AS, and Participant BF.

To reinforce the graphical analysis, monthly Z-scores are calculated for each participant. At a 95% confidence interval, it can be said that anomalies occurred for Participant AM and Participant AV in March 2021, for Participant AD in May 2021, for Participant BG in June 2021, for Participant AS in November 2021 and for Participant AB, Participant AW, and Participant AT in January 2022.

Participants for whom anomalies are identified through graphical analysis and z-score analysis are examined. The participants for whom anomalies are detected in their transactions based on both analyses are Participant AD and Participant AS.

3.1.2. Second period (February 2022 – January 2023)

The analysis of the second period is based on 23 participants. Upon reviewing Graphs, it is considered that there may be anomalies in the transactions involving Participant BB, Participant BC, and Participant AD.

When examining the monthly Z-scores it can be said that anomalies occurred for Participant AF and Participant AG in February 2022, for Participant AM, Participant BF, Participant BG, Participant BI and Participant BL in April 2022, for Participant BB in June 2022, for Participant BC in November 2022 and for Participant AD in December 2022 and for Participant AE in January 2023.

Participants for whom anomalies are identified through graphical analysis and z-score analysis are examined. The participants for whom anomalies are detected in their transactions based on both analyses are Participant BB, Participant BC and Participant AD.

3.1.3. Third period (February 2023 – November 2023)

Payment and Electronic Money Institutions joined the FAST System for the first time in September 2026. When the two-month preparation period is excluded, the assessment should be based solely on November data. When examining the change in the number of FAST transactions by Payment and Electronic Money Institutions between October and November, it appears that all institutions experienced anomalies. For this reason, it is determined that these institutions had a longer preparation period, and the relevant institutions are not included in the analysis for this period. Therefore, the analysis of the third period is based on 25 participants.

Upon reviewing Graphs, it is considered that there may be anomalies in the transactions involving Participant AC, Participant AM, Participant AO Participant BA, Participant AE, Participant AV and Participant AX.

When examining the monthly Z-scores it can be said that anomalies occurred for Participant AX in February 2023, for Participant BF in March 2023, for Participant BA, Participant AC and Participant AF in April 2023, for Participant AM in June 2023, for Participant AD in July 2023, for Participant AS and Participant AV in August 2023 and for Participant AG in September 2023.

Participants for whom anomalies are identified through graphical analysis and z-score analysis are examined. The participants for whom anomalies are detected in their transactions based on both analyses are Participant AC, Participant AM Participant AX, Participant AV and Participant BA.

3.1.4. Fourth period (December 2023 – March 2024)

Starting with the fourth period, payment and electronic money institutions are included in the analysis, thus the analysis for the fourth period is based on 36 participants.

Upon reviewing Graphs, it is considered that there may be anomalies in the transactions involving Participant BZ, Participant BP, Participant BR, Participant BX, Participant BU, Participant AP, Participant BV, Participant AD, Participant BQ, and Participant AE.

The relatively short sample period may limit the statistical power of the empirical analysis, thereby reducing the ability of the Z-score test to detect statistically significant relationships where they exist.

3.1.5. Last period (April 2024 – End of 2025)

Given that it includes data from a period of approximately two years and that the limit in question is the still-applicable current FAST limit (100.000 TL), this period is considered the most reliable for conducting the analysis.

During this period, 13 new participants joined the FAST System (2 participants are excluded from the analysis since they joined within the last 2 months), and the operating licenses of 2 participants were revoked. The participants whose operating licenses were revoked are included in the analysis. Consequently, the analysis of the last period is based on 49 participants.

Upon reviewing Graphs, it is considered that there may be anomalies in the transactions involving Participant AL, Participant BK, Participant BX, Participant AO, Participant AU, Participant BM, Participant BQ, Participant AP, Participant AH, Participant BN, Participant BO, Participant BZ, Participant BF, Participant BS, Participant AX, Participant AW, Participant BV, Participant BR, Participant BY, Participant BP, Participant AK, Participant BU, Participant AS, Participant BE, Participant BW, Participant AQ, Participant AV, Participant BG, Participant AE, Participant BI, Participant BA, Participant AM and Participant AD.

When examining the monthly Z-scores it can be said that anomalies occurred for Participant AO and Participant BN in April 2024, Participant AP in May 2024, Participant AG, Participant AC, Participant AO, Participant BE, Participant BO and Participant BU in June 2024, Participant BE and Participant BX in July 2024, Participant AF in October 2024, Participant AV, Participant AC, Participant AD and Participant BV in December 2024, Participant AS and Participant BV in January 2025, Participant AY, Participant AF and Participant BI in February 2025, Participant BA, Participant BJ, Participant BY and Participant BZ in March 2025, Participant BL in April 2025, Participant AT and Participant BI in May 2025, Participant AM and Participant BR in June 2025, Participant AM, Participant AU, Participant BM and Participant BQ in July 2025, Participant BF in August 2025, Participant BC, Participant AX, Participant AG, Participant AI and Participant AL in September 2025, Participant AW, Participant BK and Participant BG in October 2025, Participant BG in November 2025, Participant AY and Participant BR in December 2025.

Participants for whom anomalies are identified through graphical analysis and z-score analysis are examined. The participants for whom anomalies are detected in their transactions based on both analyses are Participant AL, Participant BK, Participant BX, Participant AO, Participant AU, Participant BM, Participant BQ, Participant AP, Participant BN, Participant BO, Participant BZ, Participant BF, Participant AX, Participant AW, Participant BV, Participant BR, Participant BY, Participant BU, Participant AS, Participant BE, Participant AV, Participant BG, Participant BI, Participant BA, Participant AM and Participant AD.

3.2. Anomaly Index

In this study, the anomaly index represents behavioral or statistical anomalies. Changes in participants' FAST transactions on a monthly basis are examined during designated periods, and an analysis is conducted to identify outliers. Afterward, z-scores are calculated monthly for

each participant. In the final stage, the absolute values of the participants' z-scores are calculated, and then a monthly average is taken to create an anomaly index.

3.2.1. Advantages

As FAST transaction counts are processed on a participant-by-participant basis, high-volume financial institutions have not been directly compared with low-volume financial institutions.

The data is analyzed by periods based on FAST limit increases, making it internally consistent and unaffected to outliers that would result from the increase in transaction counts caused by higher limits.

As the data is analyzed on a monthly basis, it is possible to observe the trend within each period.

3.2.2. Constraints

The Z-score is based on the assumption of an approximately normal distribution.

The mean and standard deviation may be affected by outliers.

This analysis considered only the number of transactions. Transaction amount statistics are not included in the evaluation due to inflation.

3.3. ARDL Model

For this analysis, the following variables are selected for use in the model: the Index derived from Z-scores (Index), the U.S. Dollar (Dollar), the Consumer Price Index (CPI), the Interest Rate (Interest), the Consumer Confidence Index (CCI) and BIST 100 Volatility (BISTVOL). No seasonality is observed in the Index. Accordingly, seasonal adjustments are applied to the Dollar, CCI, Total, CPI, Interest, and BISTVOL variables, and multiplicative moving averages are calculated.

A unit root test is then conducted to determine the stationarity of the variables as shown in Table 3.

Table 3. Unit Root Test Results.

Variable	I(0)	I(1)
Index	-5.200***	
Interest	-1.417	-9.329***
Dollar	-0.446	-5.416***
BISTVOL	-1.923	-6.773***
CPI	1.944	-3.422**
CCI	-1.965	-5.667***

***0.01 level -3.55, **0.05 level -2.91, *0.10 level -2.59

Only the Index variable appears to be stationary at the I(0) integration level. Interest, Dollar, BISTVOL and CCI are stationary at the I(1) integration level at the 1% significance level, while CPI is stationary at the I(1) integration level at the 5% significance level.

Since the integration orders of the variables differ, it is decided to perform the Toda-Yamamoto test. The optimal lag length to be included in the model is determined using the VAR's Lag Length Criteria. The Likelihood Ratio Test is used to determine that the optimal lag length is 4. Since $\text{Max}(d) = 1$ and a lag length of 4 is selected, the model is constructed with a lag length of 5.

Subsequently, the Toda-Yamamoto causality test is conducted to determine whether there is a causal relationship among the variables.

The results of the Toda-Yamamoto causality test between the Index variable and the other variables are presented in Table 5.

Table 5. Toda-Yamamoto causality test results (Dependent Variable: Index).

Excluded	Chi-sq	df	Prob.
BISTVOL	1.56085	5	0.906
Dollar	2.86949	5	0.720
Interest	2.294527	5	0.807
CCI	3.72481	5	0.590
CPI	3.243666	5	0.662
All	23.28216	25	0.561

When Table 5 is evaluated at a 5% significance level, no statistically significant causal relationship is found from each macroeconomic variables to Index variable.

This thesis aims to examine the relationship between anomalies observed in FAST transactions and variables that influence individuals' financial behavior, such as the CPI and interest rates. Although the results of the Toda-Yamamoto test indicate a causal relationship among the financial variables used, no statistically significant causal relationship is found from each macroeconomic variables to Index variable.

An ARDL model is applied to determine whether there is a short or long-term relationship between the Anomaly Index variable and the other variables. As in the Toda-Yamamoto causality analysis, the ARDL model is estimated with a maximum lag length of five. An ARDL

Bounds Test is then performed to examine the existence of a long-run relationship among the variables. Where evidence of cointegration is found, the analysis proceeded with the estimation of the ARDL Error Correction Model to investigate both the short-run dynamics and the long-run equilibrium relationship. ARDL Bounds Test for the dependent variable Index is presented in Table 6.

Table 6. ARDL Bounds Test (Dependent Variable: Index).

Excluded	Sample Size	10%	5%	1%
I(0)	50	2.259	2.670	3.593
I(1)	50	3.264	3.781	4.981
I(0)	55	2.226	2.617	3.543
I(1)	55	3.241	3.743	4.839
I(0)	Asymptotic	2.080	2.390	3.060
I(1)	Asymptotic	3.000	3.380	4.150

I(0) and I(1) are respectively the stationary and non-stationary bounds.

The ARDL model, with the dependent variable Index is estimated using a sample size of 54. Therefore, the critical values corresponding to a sample size of 55 are considered. As the calculated F-statistic (3.472) is greater than 3.241 at the 10% significance level, the null hypothesis H₀ is rejected. Therefore, it can be concluded that long-run cointegration exists. In order to examine the short-run and long-run relationships among the variables, an ARDL Error Correction Model is applied; the results are presented in Table 7.

Table 7. ARDL Error Correction Model (Dependent Variable: Index).

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
Cointegrating Equation				
COINTEQ	-0.991	0.187	-5.296	0.000
Short-run Regressors				
Linear: Dependent				
D(Index(-1))	0.288	0.179	1.610	0.114
D(Index(-2))	0.329	0.155	2.119	0.040
D(Index(-3))	0.466	0.120	3.870	0.000
Linear: Independent				
D(CPI)	0.002	0.001	1.717	0.093
D(CPI(-1))	0.000	0.001	0.199	0.843

D(CPI(-2))	0.001	0.001	0.426	0.672
D(CPI(-3))	-0.002	0.001	-1.754	0.086

Table 7 (continued). ARDL Error Correction Model (Dependent Variable: Index).

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
D(CPI(-4))	0.004	0.001	3.664	0.001
R-squared	0.609	Mean dependent var	-0.004	
Adjusted R-squared	0.540	S.D. dependent var	0.287	
S.E. of regression	0.195	Akaike info criterion	-0.284	
Sum squared resid	1.705	Schwarz criterion	0.048	
Log likelihood	16.667	Hannan-Quinn criter.	-0.156	
F-statistic	8.779	Durbin-Watson stat	1.965	
Prob(F-statistic)	0.000			

The coefficient of the error correction term (COINTEQ) is -0.991 and is statistically significant at the 1% significance level ($p = 0.000003$). The negative and significant error correction coefficient confirms the existence of a stable long-run equilibrium relationship among the variables. Furthermore, the coefficient indicates that approximately 99.13% of the short-run disequilibrium is corrected within one period, implying that the system converges toward its long-run equilibrium relatively quickly following a short-run shock. It can be said that the errors in the Index are corrected the following month.

While the first lagged difference is not statistically significant, the second lagged difference is statistically significant at the 5% significance level and the third lagged difference is statistically significant at the 1% significance level. It can be said, past changes in the dependent variable have a positive short-run effect on its current change after two and three periods.

The Long-run relationships estimates obtained from the ARDL Error Correction Model (Lag:5) for the dependent variable Index are presented in Table 8.

Table 8. ARDL Error Correction Model – Long-run (Dependent Variable: Index).

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
BISTVOL(-1)	-0.007	0.006	-1.164	0.250
Dollar(-1)	0.007	0.039	0.171	0.865
Interest(-1)	-0.011	0.005	-2.187	0.034
CCI(-1)	0.001	0.015	0.062	0.951

CPI(-1)	0.000	0.000	-0.243	0.809
C	0.991	1.729	0.573	0.569

As shown in Table 8, only the Interest variable has a statistically significant negative effect on the Index variable at the 5% significance level. In the long-run; a 1-unit increase in Interest leads to a 0.011-unit decrease in Index.

Afterwards, several diagnostic tests are conducted to assess the validity of the ARDL model with the dependent variable Index. In this regard, the White test indicates no evidence of heteroscedasticity. The Jarque–Bera (JB) diagnostic test suggests that the residuals are normally distributed at the 1% significance level. Furthermore, the Breusch–Godfrey Serial Correlation LM test indicates no evidence of autocorrelation in the residuals. Overall, the diagnostic test results confirm that the estimated model satisfies the key regression assumptions.

4. CONCLUSION AND RECOMMENDATIONS

The purpose of this study is to conduct an anomaly analysis using the monthly transaction counts of FAST System participants and to examine the relationships between the identified anomalies and various macroeconomic indicators. The study initially focused on graphical analysis and Z-score analysis. For the purposes of the analysis, the participants' monthly transaction counts are standardized by dividing them by the number of days in the relevant month. Monthly change statistics are then calculated based on these figures. Time-series charts showing the monthly changes in participants' FAST transaction volume during designated periods are prepared, and participants exhibiting anomalous behavior are identified. The Z-scores of participants' FAST transaction counts are calculated for the designated periods to reinforce the graphical analysis. The calculated z-scores are analyzed within a 95% confidence interval, and anomalies are detected. Then, an anomaly index is created based on the Z-scores obtained. Afterwards, The Toda-Yamamoto causality test is conducted to determine whether there is a causal relationship between the variables. Finally, the ARDL (Autoregressive Distributed Lag) Model is performed to determine whether there is cointegration among the time series.

According to the findings, the selected macroeconomic indicators do not provide causal information for forecasting future values of the anomaly index. However, the results of the ARDL model show that the interest rate variable affects the anomaly index in the long run. In conclusion, while changes in the interest rate and anomalies in FAST transactions move in line with each other in the long run, we can argue that the selected macroeconomic indicators are not a cause of the anomalies in FAST transactions.

This study utilized FAST transaction data from January 8, 2021, to December 31, 2025. The first four years of the FAST System showed fluctuating development, marked by both limit increases and the integration of various business models into the system. In addition, payment and electronic money institutions have been on the rise in Türkiye, a trend that has led to various legal regulations. Consequently, the period examined in this study is unstable and prone to

anomalies. For this reason, any anomalies identified should be evaluated on a case-by-case basis.

In addition, this study analyzed monthly changes in participants' FAST transactions. It is believed that a transaction-based study could identify micro-anomalies and provide a more precise analysis. The aim of this study is to establish a framework and conduct a broader, more general analysis.

In this study, anomalies are identified using instant payment system data, and the relationship between these anomalies and macroeconomic indicators is examined using econometric models. In this context, an effort is made to address a gap in the literature, and a framework is developed to guide future studies on how to conduct anomaly analysis using payment system data. In addition, the potential for various macroeconomic indicators to generate anomalies in FAST transactions is examined, and it is demonstrated that this is indeed possible.

In future studies, data periods may be selected using different criteria, leading to different results. Over the years, FAST transactions have become the foundation of our country's financial sector. The data period could be set to begin closer to the present, and by conducting an analysis based on a more established and stable sector, more reliable results could be obtained. Different macroeconomic indicators could be selected, and the relationship between macroeconomic indicators other than those chosen as examples in this study and the anomaly index to be constructed could be examined. Finally, this study can be conducted on a transaction-by-transaction basis, yielding more precise results.

REFERENCES

- [1] **Granger, C.W.J.** (1969). Investigating causal relations by econometric models and cross-spectral methods. *Econometrica*, 36: 424-438.
- [2] **Toda, Hiro Y. and Taku Yamamoto** (1995). "Statistical Inference in Vector Autoregressions with Possibly Integrated Processes". 66: 225–250.
- [3] **Pesaran, M. H., Shin, Y. & Smith, R. J.** (2001). Bounds Testing Approaches to the Analysis of Level Relationships. *Journal of Applied Econometrics*, 16(3), 289-326.

DİJİTAL ÇAĞIN ETKİSİ İLE DEĞİŞEN REFERANS GRUBU TANIMI: DİJİTAL REFERANS GRUPLARI VE TÜKETİCİ DAVRANIŞLARI

Dr. Esra AKSAY

Ege Üniversitesi, esraaksay@outlook.com.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9732-0072>

ÖZET

Tüketiciler, bireyin ilişki, bilgi ve davranış standartlarını aradığı çeşitli referans gruplarına ait olabilmektedirler. Bu grupların değerleri ve inançları, tüketici satın alma alışkanlıkları üzerinde önemli bir etkiye sahip olabilmektedir. Bireyin tutumları veya davranışları üzerinde doğrudan veya dolaylı bir etkiye sahip olan gruplar, kişinin referans grupları olarak adlandırılır. Bireyler, bu grupları tutumlarını, inançlarını ve davranışlarını öğrenmek için referans noktaları olarak kullanır ve hayatlarına bu şekilde uyarlamaktadırlar. Aile ve yakın arkadaşlar, bireyin hayatındaki sık etkileşimleri ve bu önemli kişilerin bireyin hayatındaki önceliği nedeniyle, bireyin temel referans grupları olarak kabul edilmektedirler. Referans grupları kişilerin etkilendiği aile, aile üyeleri, arkadaşlar, akrabalar, sosyal çevre gibi kişilerdir. Geleneksel anlamda hayatımızda olan birçok kavram gün geçtikçe yenilenmekte ve dijital etki ile değişime uğramaktadır. Bilgi iletişim teknolojilerinin gelişmesi ile birçok kavramın dijital hali karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda referans grupları da sosyal medyanın gelişmesi ile dijital referans grupları olarak karşımıza çıkmıştır. Dijital referans gruplarını pazarlama iletişimi kapsamında tüketici davranışları ile bağlantısı açısından değerlendirmek gerekirse; dijital referans grupları kişilerin sosyal medyada takip ettiği ve etkilendiği için satın alım gerçekleştirdiği, taklit ettiği ve belki de hayranlık seviyesinde takipte olduğu kişileri kapsamaktadır. Dijital referans grupları kapsamında bu çalışmada Influencer olarak tanımlanan kişiler incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Referans grupları, Dijital referans grupları, Tüketici davranışları

TEDARİK ZİNCİRİ VE LOJİSTİK FAALİYETLERİNDE BİLİŞİM TEKNOLOJİLERİ KULLANIMININ FAYDA ALGISI

Nuh KÜTÜKÇÜ

Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü,
Uluslararası Ticaret ve Lojistik Anabilim Dalı
nuh.kutukcu@std.hku.edu.tr – ORCID: 0009-0000-2848-1406

Doç. Dr. Ahmet ÇETİNDAS

Hasan Kalyoncu Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi,
Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü
ahmet.cetindas@hku.edu.tr – ORCID: 0000-0003-2262-4204

ÖZET

Dijital dönüşümün hız kazanmasıyla birlikte tedarik zinciri ve lojistik faaliyetlerinde bilişim teknolojilerinin kullanımı işletmeler açısından stratejik bir rekabet unsuru hâline gelmiştir. Yapay zekâ, nesnelerin interneti (IoT), blok zinciri (Blockchain), sanal gerçeklik (VR), robotik sistemler ve otonom araçlar gibi yeni nesil teknolojiler, lojistik süreçlerin etkinliğini artırmak, operasyonel performansı geliştirmek, bilgi akışını hızlandırmak ve karar alma süreçlerini desteklemek amacıyla yaygın olarak kullanılmaktadır. Ancak bu teknolojilerin işletmelerde başarılı bir şekilde uygulanabilmesi yalnızca teknolojik altyapıya değil, aynı zamanda çalışanların bu teknolojilere yönelik algıladıkları fayda düzeyine de bağlıdır. Bu çalışmada, tedarik zinciri ve lojistik faaliyetlerinde kullanılan bilişim teknolojilerine yönelik çalışanların fayda algıları incelenmiştir. Araştırmada nicel araştırma yöntemi benimsenmiş, veriler Türkiye'de tedarik zinciri ve lojistik alanında çalışan 100 katılımcıya uygulanan anket tekniğiyle elde edilmiştir. Anket, demografik sorular ile yapay zekâ, nesnelerin interneti, blok zinciri, sanal gerçeklik, robotik teknolojiler ve otonom araçlara ilişkin algılanan fayda düzeyini ölçen ifadelerden oluşmuştur. Elde edilen veriler betimsel istatistik yöntemleriyle değerlendirilmiştir. Bulgular, katılımcıların tedarik zinciri ve lojistik faaliyetlerinde kullanılan bilişim teknolojilerinin faydalarına yönelik genel olarak olumlu bir algıya sahip olduğunu ortaya koymuştur. Katılımcıların büyük çoğunluğunun bu teknolojileri operasyonel süreçlerin iyileştirilmesi, bilgi yönetiminin güçlendirilmesi, karar alma süreçlerinin desteklenmesi ve tedarik zinciri etkinliğinin artırılması açısından faydalı bulduğu tespit edilmiştir. Sonuç olarak bu çalışma, tedarik zinciri ve lojistik süreçlerinde kullanılan bilişim teknolojilerine yönelik çalışan bakış açısının anlaşılmasına katkı sağlamaktadır. Elde edilen bulgular, dijital dönüşüm girişimlerinde çalışan algılarının önemine dikkat çekmekte ve teknoloji benimseme ile yatırım kararlarına ilişkin işletmelere yönelik pratik çıkarımlar sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tedarik Zinciri Yönetimi, Lojistik, Bilişim Teknolojileri, Fayda Algısı, Dijital Dönüşüm.

HİZMET SEKTÖRÜNDE ÇEVİRİMİÇİ TÜKETİCİ ŞİKÂyetLERİNİN NİTEL ANALİZİ: TÜKETİCİ DENEYİMİ BOYUTLARI VE TEKRAR ZİYARET NİYETİ

Doç. Dr. Fatma Gül Bilginer Özsaatçı

Hasan Kalyoncu Üniversitesi

fatmagul.bilginer@hku.edu.tr- 0000-0002-2407-5598

Merve Burcu Sevinç

Hasan Kalyoncu Üniversitesi

merveburcusevinc@gmail.com – 0009-0003-8932-7607

ÖZET

Bu çalışma, hizmet sektöründe çevrimiçi tüketici şikâyetlerini tüketici deneyimi boyutları ve tekrar ziyaret niyeti bağlamında nitel bir yaklaşımla incelemektedir. Araştırmanın ampirik alanı Türkiye kargo sektörü olup veri seti, sikayetvar.com platformundan Ocak–Haziran 2026 döneminde amaçlı örnekleme ve maksimum çeşitlilik ilkesiyle derlenen 500 şikâyet kaydından oluşmaktadır. Örneklem 12 kargo firmasını ve 17 ili kapsamaktadır. Veriler, köklü kuram geleneğine dayalı üç aşamalı kodlama süreciyle (açık, eksenel ve seçici kodlama) analiz edilmiştir. Bulgular, en yaygın şikâyet kategorisinin "teslimat denemesi yapılmadan iade" (%29,8) olduğunu; şikâyetlerin yalnızca %33'ünün çözüme kavuştuğunu, ortalama yanıt süresinin 14,6 gün ve ortalama memnuniyet puanının 5 üzerinden 1,97 olduğunu göstermektedir. Seçici kodlama sonucunda tüm örüntüleri bütünleştiren merkezi kategori "kurumsal güven krizi" olarak belirlenmiştir. Analizler; kurumların sorumluluğu müşteriye aktaran vekâlet kaydırma söylemini, takip teknolojilerinin sahte teslim kayıtlarıyla araçsallaştırılmasından doğan dijital güven paradoksunu ve yapısal çözümsüzlüğün ürettiği kronik mağduriyet döngüsünü ortaya koymuştur. Müşterilerin öfke, çaresizlik, tükenmişlik ve ironi olmak üzere dört duygusal strateji aracılığıyla şikâyetlerine meşruiyet kazandırdıkları saptanmıştır. Olumsuz deneyim boyutlarının tekrar ziyaret niyetini zayıflattığı, güven ihlallerinin marka değiştirme ve kamusal uyarı davranışlarını tetiklediği gözlemlenmiştir. Çalışma; gerçek zamanlı teslimat kanıtı zorunluluğu, 48 saatlik yanıt süresi standardı ve çok aktörlü sorumluluk protokolü gibi politika önerileri sunmakta; duygusal emek ve kurumsal güven kuramlarına tüketici cephesinden özgün katkılar sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler : Çevrimiçi tüketici şikâyetleri, tüketici deneyimi, tekrar ziyaret niyeti, kurumsal güven, kargo sektörü, nitel analiz.

**QUALITATIVE ANALYSIS OF ONLINE CONSUMER COMPLAINTS IN THE
SERVICE SECTOR: CONSUMER EXPERIENCE DIMENSIONS AND REVISIT
INTENTION**

ABSTRACT

This study qualitatively examines online consumer complaints in the service sector within the context of consumer experience dimensions and revisit intention. The empirical field of the research is the Turkish cargo sector, and the dataset consists of 500 complaint records collected from the sikayetvar.com platform between January and June 2026 through purposive sampling based on the maximum variation principle. The sample covers 12 cargo companies and 17 provinces. The data were analyzed through a three-stage coding process (open, axial, and selective coding) grounded in the grounded theory tradition. Findings reveal that the most common complaint category is "return without delivery attempt" (29.8%); only 33% of complaints were resolved, the average response time was 14.6 days, and the average satisfaction score was 1.97 out of 5. Selective coding identified "institutional trust crisis" as the core category integrating all patterns. The analyses uncovered a blame-shifting discourse transferring responsibility to customers, a digital trust paradox arising from the instrumentalization of tracking technologies through fake delivery records, and a chronic victimization cycle produced by structural irresolution. Customers were found to legitimize their complaints through four emotional strategies: anger, helplessness, exhaustion, and irony. Negative experience dimensions were observed to weaken revisit intention, while trust violations triggered brand switching and public warning behaviors. The study offers policy recommendations such as mandatory real-time delivery proof, a 48-hour response time standard, and a multi-actor responsibility protocol, and provides original contributions to emotional labor and institutional trust theories from the consumer perspective.

Keywords: Online consumer complaints, consumer experience, revisit intention, institutional trust, cargo sector, qualitative analysis

EBEVEYNLERİN EBEVEYN TUTUMU VE AHLAKİ OLGUNLUK DÜZEYİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

Psikolojik Danışman Büşra LEVENT

Kırıkkale Üniversitesi,
kku.grupbir@gmail.com, 0009-0002-8367-8978

Doç. Dr. Süleyman BALCI

Kırıkkale Üniversitesi,
meb.suleyman@gmail.com, 0000-0001-9374-8808

ÖZET

Aile, bireyin sosyal, duygusal ve ahlaki gelişiminin temellerinin atıldığı ilk kurum olarak kabul edilmekte olup ebeveynlerin çocuklarına yönelik tutumları bireyin değer yargıları, davranış örüntüleri ve toplumsal uyumu üzerinde önemli etkiler oluşturmaktadır. Bununla birlikte ahlaki olgunluk, bireyin doğru ve yanlış ayırt edebilmesi, etik ilkelere uygun davranabilmesi ve toplumsal değerleri içselleştirebilmesi açısından önemli bir gelişim alanı olarak değerlendirilmektedir. Bu çalışmada, ebeveynlerin ebeveyn tutumları ile ahlaki olgunluk düzeylerinin; demografik özelliklere göre farklılaşıp farklılaşmadığı incelenmektedir. Bu çalışmada araştırma modeli olarak, ilişkisel tarama araştırma modeli kullanılmıştır. Araştırmada gönüllülük esasına göre araştırmaya katılan 250 ebeveyn yer almıştır ve verilerin toplanması, çevrimiçi olarak yapılmıştır. Araştırma verilerinin toplanması amacıyla Ebeveyn Tutum Ölçeği ve Ahlaki Olgunluk Ölçeği kullanılmıştır. Araştırmadaki verilerde normallik özelliği görülmediği için veri analizinde parametrik olmayan teknikler uygulanmıştır. Veri analizinde saptanan bulgulara göre; cinsiyet açısından ahlaki olgunluk puanlarında önemli düzeyde fark olduğu; kadın katılımcılarda ahlak olgunluğu puanlarının erkek katılımcılara kıyasla yüksek olduğu görülmüştür. Buna karşılık; yaş, eğitim düzeyi, gelir düzeyi, anne tutumu ve baba tutumu değişkenleri açısından ahlaki olgunluk ve ebeveyn tutumu puanlarının istatistiki yönden farklı olmadığı tespit edilmiştir. Ayrıca, ebeveyn tutumları ile ahlaki olgunluk arasında anlamlı ilişkinin bulunmadığı saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ebeveyn tutumu, ahlaki olgunluk, ebeveynlik, aile, etik değerler

INVESTIGATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN PARENTS' PARENTING ATTITUDES AND THEIR LEVELS OF MORAL MATURITY

Psychological Counselor Büşra LEVENT

Kırıkkale University,
kku.grupbir@gmail.com, 0009-0002-8367-8978

Assoc. Dr. Süleyman BALCI

Kırıkkale University,
meb.suleyman@gmail.com, 0000-0001-9374-8808

ABSTRACT

The family is regarded as the first institution in which the foundations of an individual's social, emotional, and moral development are established. Parents' attitudes toward their children have significant effects on individuals' value judgments, behavioral patterns, and social adaptation. In addition, moral maturity is considered an important developmental domain, as it enables individuals to distinguish between right and wrong, act with regards to ethical rules, and internalize social values. This study investigated parenting attitudes and moral maturity with regards to demographic variables, including gender, age, school type, parental attitudes, and parents' educational levels. A quantitative research approach employing a correlational survey model was applied in this research. The participants contain 250 parents who voluntarily participated in the study and data was provided online by using Parenting Attitudes Scale, and the Moral Maturity Scale. Because the data do not have features of the normal distribution, non-parametric statistics were applied. The findings showed that parenting attitudes do not have significant differences with regards to gender, age, educational level, and income level. Regarding moral maturity, significant differences were determined only about gender, with female participants obtaining higher moral maturity scores than male participants.. In contrast, No significant difference in moral maturity was found with regards to age, educational level, income level, maternal attitude, and paternal attitude. Furthermore, insignificant relationship was determined between parenting attitudes and moral maturity levels.

Keywords: Parenting attitude, moral maturity, parenting, family, ethical values

1. GİRİŞ

Anne ve babaların koruyucu, otoriter, demokratik veya izin veren tutumu çocukların duygu düzenleme becerilerini, sorumluluk anlayışlarını ve toplumsal değerlere uyum süreçlerini etkileyebilmektedir. Olumlu ebeveyn tutumlarının bireyin kendine güvenen, sorumluluk sahibi ve sosyal açıdan uyumlu bir kişilik geliştirmesine katkı sağladığı belirtilmektedir. Bireyin gelişiminde önemli bir diğer kavram ise ahlaki olgunluktur. Ahlaki olgunluk, bireyin doğru ve yanlış davranışları ayırt edebilmesi, etik ilkelere uygun kararlar alabilmesi ve davranışlarını toplumsal değerler doğrultusunda düzenleyebilmesi olarak tanımlanmaktadır. Ahlaki açıdan olgun bireylerin adalet, dürüstlük, sorumluluk, empati ve saygı gibi değerleri içselleştirdikleri ve davranışlarında bu değerlere uygun hareket ettikleri ifade edilmektedir.

Ahlaki gelişim sürecinde aile ortamının ve ebeveyn yaklaşımlarının önemli bir rolü bulunmaktadır. Çocukların ilk sosyal öğrenmelerini aile içinde gerçekleştirmesi nedeniyle ebeveynlerin sergiledikleri davranışlar ve çocuklarıyla kurdukları ilişki biçimi ahlaki değerlerin kazanılmasında belirleyici olabilmektedir. Aile ortamında çocuğa yönelik sergilenen ebeveyn tutumlarının bireylerin psikolojik, sosyal ve duygusal gelişimleri üzerindeki etkisini ele alan birçok çalışma bulunmakla birlikte, ebeveynlerdeki tutumlar ve ahlaki olgunluk düzeyleri ilişkisinin incelenmesinin önemli olduğu görülmektedir. Ebeveynlerin sahip olduğu tutumların ahlaki olgunluk ile ilişkisinin ortaya konulması, aile içi ilişkilerin ve değer aktarım süreçlerinin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayabilir. Bu doğrultuda hazırlanan bu çalışmada, ebeveynlerin ebeveyn tutumları ile ahlaki olgunluk düzeyleri çeşitli değişkenler açısından incelenmiştir.

1.1. Çalışmanın Amacı

Bu çalışmada, ebeveynlerin ebeveyn tutumları ile ahlaki olgunluk düzeyleri çeşitli değişkenlere (cinsiyete, anne babanın eğitim durumu ve ebeveyn tutumuna, yaşa,) göre incelenmiştir. Bu doğrultuda şu problem soruları belirlenmiştir:

- 1- Ebeveyn tutumları ile ahlaki olgunluk düzeyleri cinsiyete, yaşa, eğitim durumu ve gelir durumuna göre farklı mıdır?
- 2- Ebeveynlerdeki tutumlar ve ahlaki olgunluk düzeyleri önemli düzeye ilişkili midir?

1.2. Yöntem ve Çalışma Grubu

Araştırmada, ebeveynlerdeki tutumlar ve ahlaki olgunluk düzeyleri ilişkisinin incelenmesi için ilişkisel tarama araştırma modeli kullanılmıştır. Araştırma kapsamında ebeveynlerden oluşan toplam 250 katılımcı yer almıştır. Araştırma verilerinin toplanmasında Ebeveyn Tutumları Ölçeği ve Ahlaki Olgunluk Ölçeği ile araştırmacıların hazırladığı Bilgi Formu uygulanmıştır.

Ebeveyn Tutum Ölçeği: Araştırmada katılımcıların ebeveynlik tutumunu belirlemek amacıyla Karabulut-Demir ve Şendil'in (2008) geliştirdiği Ebeveyn Tutum Ölçeği, ebeveynlerin çocuk yetiştirme süreçlerinde benimsedikleri tutumları değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Ölçekte dört boyut ve 5 derecelmeli likert tipinde 46 madde bulunmaktadır. Ölçekte Cronbach iç tutarlık değerleri .74 - .83 arasında bulunmuştur.

Ahlaki Olgunluk Ölçeği: Şengün ve Kaya'nın (2007) geliştirdiği bu ölçekte, beş dereceli likert türünde 66 soru maddesi bulunmaktadır. Ölçeğin puanları 66 - 330 arasında yer alır. Artan puanlar ahlaki olgunluğun arttığına işaret etmektedir. Ölçeğin Cronbach Alpha güvenirlik değerleri 0.84 - 0.93 arasında bulunmuştur.

2. BULGULAR

Normallik analizleri sonucunda araştırma verilerinin normal dağılım varsayımını karşılamadığı için verilerin analizinde non-parametrik istatistiksel teknikler uygulanmıştır. Elde edilen analiz bulguları aşağıda sunulmuştur:

Çizelge 1. Değişkenler Arası Spearman Sıra Farkları Korelasyon Analizi Bulguları

Değişkenler	1	2
1. Tutum Ölçeği	1,000	,106
2. Ahlaki Olgunluk Ölçeği	,106	1,000

Çizelge 1’deki bulgular tutum puanları ile etik puanları arasında pozitif yönde, zayıf ve önemli olmayan ilişki olduğuna işaret etmektedir ($r_s = ,106$; $p > .05$).

Çizelge 2. Katılımcıların Cinsiyete Göre Analiz Bulguları

Değişkenler	Cinsiyet	N	Sıra Ortalaması	Mann-Whitney U
Tutum	Kadın	40	145,54	3398,50
	Erkek	210	121,68	
Ahlaki Olgunluk	Kadın	40	97,14	3065,50
	Erkek	210	130,90	

Katılımcıların ebeveyn tutum puanlarında cinsiyet açısından önemli farklılık olmadığı bulunmuştur ($U=3398.500$, $p>.05$). Erkek katılımcıların tutum puanları ile kadın katılımcılar puanında önemli fark bulunmamaktadır. Ahlaki olgunluk puanlarında ise cinsiyet değişkenine göre önemli fark olduğu belirlenmiştir ($U=3065.500$, $p<.05$). Sıra ortalamalarında kadın katılımcıların etik puanlarının ($SO=130.90$), erkek katılımcılardan ($SO=97.14$) daha yüksek olduğu görülmektedir.

Çizelge 3. Katılımcıların Yaşına Göre Analiz Bulguları

Değişkenler	χ^2	(df)	(p)
Tutum	4,352	4	,361
Ahlaki Olgunluk	4,432	4	,348

Ebeveyn tutum puanlarında yaş açısından önemli farklılık olmadığı bulunmuştur ($\chi^2=4.352$, $sd=4$, $p>.05$). Benzer şekilde ahlaki olgunluk puanlarının da yaş gruplarına göre önemli fark olmadığı görülmüştür ($p>.05$).

Çizelge 4. Katılımcıların Anne Tutumlarına Göre Analiz Bulguları

Değişkenler	χ^2	(df)	(p)
Tutum	3,595	4	,464
Ahlaki Olgunluk	7,142	4	,129

Katılımcıların anne tutumlarına göre ahlaki olgunluk puanlarında istatistiki açıdan önemli düzeyde fark bulunmamaktadır ($\chi^2=3.595$, $sd=4$, $p>.05$). Benzer şekilde ahlaki olgunluk puanlarının anne tutumu değişkenine göre önemli fark olmadığı görülmüştür ($\chi^2=7,142$; $sd=4$, $p>.05$).

Çizelge 5. Katılımcıların Gelir Durumuna Göre Analiz Bulguları

Değişkenler	χ^2	(df)
Tutum	0,820	2
Ahlaki Olgunluk	2,090	2

Katılımcıların hem tutum puanlarının ($\chi^2=0.820$, $p>.05$) hem de ahlaki olgunluk puanlarının ($\chi^2=2.090$, $p>.05$) gelir düzeyi açısından önemli fark olmadığı belirlenmiştir.

Çizelge 8. Katılımcıların Eğitim Düzeylerine Göre Analiz Bulguları

Değişkenler	χ^2	(df)
Tutum	4,221	5
Ahlaki Olgunluk	10,880	5

Katılımcıların eğitim düzeylerine göre ahlaki olgunluk ve tutum puanlarının farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek yapılan analiz bulgularına göre anne eğitim düzeyine göre tutum puanlarında ($\chi^2=4,221$, $p>.05$) ve ahlaki olgunluk puanlarında ($\chi^2=10,880$, $p=.054$) anlamlı farklılık bulunmamıştır.

3. SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırmada ebeveyn tutumları ile ahlaki olgunluk düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır. Keskin (2021), algılanan anne-baba tutumları ve ahlaki uzaklaşma arasında anlamlı ilişkilerin bulunduğunu belirtirken, Gültekin (2023) ebeveyn tutumlarının çocukların değer düzeyleriyle ilişkili olduğunu ifade etmiştir. Benzer şekilde Yurt ve Özyürek (2023), demokratik ebeveyn tutumunun sosyal değer kazanımlarını desteklediğini, Seçer, Sarı ve Olcay (2006) ise anne tutumlarının çocuklardaki ahlaki ve sosyal kural bilgileri üzerinde etkili olduğunu bildirmiştir. Fatima, Dawood ve Munir (2022), demokratik ebeveyn tutumunun ahlaki kimlik ve prososyal davranışları olumlu yönde etkilediğini, Bornstein, Yu ve Putnick (2022) ise ebeveynlik stillerinin ergenlerin ahlaki değerlerinin gelişiminde önemli bir rol oynadığını ortaya koymuştur. Ayrıca, Schütz ve Bäker (2023), Wilke ve Baker (2025) ile Bäker ve Wilke (2025) ebeveyn sıcaklığının ahlaki benlik ve ahlaki kimlik gelişimini desteklediğini belirtmiştir. Tabatabaee, Amiri ve Nadi (2023), ebeveyn tutumlarının ahlaki kimliği doğrudan ve dolaylı olarak etkilediğini; Wang ve Liu (2025) ise reddedici ebeveyn tutumlarının ahlaki uzaklaşmayı artırdığını bildirmiştir.

Araştırmada ebeveyn tutumlarında cinsiyete göre önemli düzeyde fark olmadığı görülmüştür. Benzer şekilde Karan, Elaldı, Mutlu ve Düzyol Türk (2025), ebeveyn tutumlarının aile katılımını yordadığını ancak cinsiyetin tek başına belirleyici bir değişken olmadığını vurgulamıştır. Uluslararası çalışmalarda da ebeveyn tutumlarının cinsiyetten ziyade ebeveynin sıcak, destekleyici ve demokratik yaklaşımıyla ilişkili olduğu görülmektedir. Morgan ve Fowers (2022) destekleyici ebeveynlik uygulamalarının ahlaki kimliği güçlendirdiğini ifade etmiştir. Bornstein, Yu ve Putnick (2022), ahlaki değerlerin gelişiminde yaşı tek başına

belirleyici olmadığını, aile ortamı ve gelişimsel süreçlerin birlikte değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Benzer şekilde, Wilke ve Baker (2025), ahlaki benliğin gelişiminde yaşı yanı sıra ebeveynlik özelliklerinin ve bireysel deneyimlerin etkili olduğunu belirtmiştir. Fair ve Fasko (2025), ahlaki gelişimin yalnızca bilişsel gelişim ya da eğitim süreciyle açıklanamayacağını; aile, sosyal çevre ve bireysel yaşantılar gibi birçok etmenin birlikte değerlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Benzer şekilde Abdulkareem ve ark. (2025), bireyin ahlaki gelişiminde eğitim kadar aile yapısı ve kültürel çevrenin de önemli rol oynadığını vurgulamıştır. Türkiye’de gerçekleştirilen çalışmalarda da ebeveyn tutumları, aile ortamı ve değerler eğitiminin ahlaki gelişim üzerinde eğitim düzeyinden daha etkili olabileceği ifade edilmektedir (Doğan ve Uçak, 2022; Gültekin, 2023). Bu doğrultuda, mevcut araştırmada cinsiyete, yaşa, gelir düzeyine, anne tutumuna göre anlamlı bir farklılık bulunmaması alan yazındaki benzer çalışmalarla paralellik göstermektedir. Ayrıca, etik eğitimi, ahlaki muhakeme, empati ve akademik dürüstlük gibi değişkenlerin dâhil edildiği çalışmalarla bilimsel etik duyarlılığını etkileyen faktörler daha kapsamlı biçimde ele alınabilir. Uygulama açısından ise ortaöğretim kurumlarında bilimsel araştırma etiği, akademik dürüstlük ve ahlaki karar verme becerilerini geliştirmeye yönelik psikoeğitim programları ile uygulamalı etik etkinliklerinin yaygınlaştırılması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Abdulkareem, H. B., Abdulkareem, R. A., Dawodu, M. S., & Oreagba, F. (2025). The role of family, education, and cultural context in shaping ethical development among Nigerian children: Challenges and opportunities. *EduBasic Journal: Jurnal Pendidikan Dasar*, 7(1), 12–29.
- Ay, M. (2020). Ahlaki olgunluk ölçeğinin geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Bilimname*, 0(43), 349 – 364. <https://doi.org/10.28949/bilimname.669957>
- Bäker, N., & Wilke, J. (2025). Morality—The task of caregivers? The role of parenting for the moral self and moral identity in childhood and adolescence. *Deviant Behavior*, 46(7), 947–960.
- Bornstein, M. H., Yu, J., & Putnick, D. L. (2022). Prospective associations between mothers’ and fathers’ parenting styles and adolescents’ moral values: Stability and specificity by parent style and adolescent gender. *New Directions for Child and Adolescent Development*, 2022(185–186), 9–25.
- Chen, K. (2025). The role of parenting in the development of moral concept during childhood. *In Global Dialogue on Media Dynamics, Trends and Perspectives on Public Relations and Communication* (ss. 501–506).
- Doğan, R., & Uçak, H. E. (2022). Erken çocukluk döneminde ailede din (ahlak ve değerler) eğitimi. *Journal of Islamic Research*, 33(2), 401–422.
- Fair, F., & Fasko, D. (2025). Intelligence and moral development: A critical historical review and future directions. *Journal of Intelligence*, 13(7), <https://doi.org/10.3390/jintelligence13070072>
- Fatima, S., Dawood, S., & Munir, M. (2022). Parenting styles, moral identity and prosocial behaviors in adolescents. *Current Psychology*, 41(2), 902–910.
- Gültekin, C. (2023). *Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Değer Düzeyleri İle Ebeveyn Tutumları Ve Ebeveynlerin Ahlaki Benlikleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi* (Yüksek lisans tezi), Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü .

- Gürat, C. (2022). *Ergenlerde Psikolojik Sağlamlığın Yordanmasında Algılanan Anne Baba Tutumu Ve Affetme Davranışının Rolü*, [Yayımlanmamış doktora tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Kanak, M. ve Pekdoğan, S. (2015). Ergenlerin utangaçlık düzeylerinin anne-baba tutumları ve bazı değişkenler açısından incelenmesi, *International Journal of Social Science*, 32 , 513-525.
- Karabulut-Demir, E. ve Şendil, G. (2008). Ebeveyn tutum ölçeği (ETÖ). *Türk Psikoloji Yazıları*, 11(21), 15-25.
- Karakuş, D., & Çiftçi, K. (2024). Üniversite öğrencilerinin ahlaki olgunluk düzeyleri ile çatışma çözme becerileri arasındaki ilişki. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 24(51), 67–96.
- Karan, Y., Elaldı, S., Mutlu, İ., & Düzyol Türk, E. (2025). Anne-baba tutumlarının aile katılımı üzerindeki yordayıcı rolü: Okul öncesi dönemde çocuğu olan ebeveynler üzerine bir araştırma. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*. 23(3), 2702-2720. <https://doi.org/10.37217/tebd.1625548>
- Keskin, Ş. (2021). Üniversite öğrencilerinde ahlaki uzaklaşma, algılanan anne-baba tutumu ve kontrol odağı arasındaki ilişkiler. (Tez No. 701746). [Master Thesis, İstanbul Ticaret University], National Thesis Center.
- Morgan, B., & Fowers, B. (2022). Empathy and authenticity online: The roles of moral identity, moral disengagement, and parenting style. *Journal of Personality*, 90(2), 183–202.
- Özkan, B. & Balaban Dağal, A. (2023). Okul öncesi eğitime devam eden ve etmeyen 60-72 aylık çocukların değer algılarına ebeveyn tutumlarının etkisinin incelenmesi. *Turkish Studies - Education*, 18(3), 1007-1028. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.66470>
- Schütz, J., & Bäker, N. (2023). Associations between parenting, temperament-related self-regulation and the moral self in middle childhood. *Children*, 10(2), Article 302.
- Seçer, Z., Sarı, H., & Olcay, O. (2006). Anne tutumlarına göre okulöncesi dönemdeki çocukların ahlaki ve sosyal kural bilgilerinin incelenmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16, 539-557. <https://izlik.org/JA85FC88UF>
- Şendil, T. G., Akyüz, D., & Aktaş, B. E. (2023). Ebeveyn Tutum Ölçeği'nin (ETÖ) 7-11 yaş çocuklarının ebeveynleri için geçerlik sınama çalışması. *Psikoloji Çalışmaları*, 43(3), 467–498. <https://doi.org/10.26650/SP2022-1114227>
- Şengün, M. ve Kaya, M. (2007). Ahlaki Olgunluk Ölçeği: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 24(24-25), 51-64.
- Tabatabaee, F. H., Amiri, S., & Nadi, M. A. (2023). Structural model of effects of perceived parenting styles, personality, moral reasoning and personal identity on moral identity. *Journal of Research in Behavioural Sciences*, 21(2), 377–389.
- Tekin, İ. (2017) Ahlaki olgunluk kavramı üzerine kuramsal bir çerçeve. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*. 5, 2275-2298.
- Wang, B., & Liu, C. (2025). The relationship between parenting style and bystander's promotion of cyberbullying among college students: The mediating effect of neuroticism and moral disengagement. *Frontiers in Psychology*, 16, Article 1622523.
- Wilke, J., & Baker, E. R. (2025). Stability and cross-lagged associations between parenting and children's moral self. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 97, Article 101766. <https://doi.org/10.1016/j.appdev.2025.101766>
- Yaprak, B. (2007). *İlköğretim öğrencilerinin algıladıkları anne-baba tutumunun diskriminant analiziyle belirlenmesi ve benlik saygısı ile olan ilişkisinin değerlendirilmesi üzerine bir uygulama*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir.

- Yardımcıel, F. (2024). İlkokul öğrencilerinin etik değer tutumlarıyla akademik başarıları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Rumelide Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 608–624.
- Yiğit, B. *Evlilik Birliği Kurmamış Aile Danışmanlarının Mesleki Süreçte Yaşadığı Zorluklar*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Ticaret Üniversitesi.
- Yurt, N., & Özyürek, A. (2023). Ebeveyn tutumları ile okul öncesi çocukların sosyal değer kazanımları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 21(45), 129–150. <https://doi.org/10.34234/ded.1248344>

AKADEMİK ERTELEME DAVRANIŞI İLE İNTİHALE KARŞI TUTUM ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

Psikolojik Danışman Kübra GÜNAY GÜRBÜZ

Kırıkkale Üniversitesi,
gunay.kubra1@gmail.com, 0009-0005-0505-933X

Doç. Dr. Süleyman BALCI

Kırıkkale Üniversitesi,
meb.suleyman@gmail.com, 0000-0001-9374-8808

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, üniversite öğrencilerinde akademik erteleme davranışları ile intihale karşı tutum durumu ilişkisinin incelenmesi ve bu değişkenlerin çeşitli demografik özellikler açısından farklılık gösterip göstermediğinin belirlenmesidir. Araştırmada nicel yöntem ve ilişkisel tarama araştırma modeli uygulanmıştır. Çalışma grubunda, Türkiye’de farklı üniversitelerde öğrenim gören 256 lisans öğrencisi yer almaktadır. Verileri toplamak üzere Akademik Erteleme Davranışı Ölçeği ve İntihale Karşı Tutum Ölçeği uygulanmıştır. Veri analizi için parametrik olmayan teknikler uygulanmıştır. Araştırma sonucu ulaşılan bulgularda, akademik erteleme davranışı ile intihale karşı tutum arasında pozitif yönlü, zayıf ve anlamlı ilişki bulunduğu saptanmıştır. Akademik erteleme davranışında cinsiyet, gelir düzeyi, baba tutumu ve ebeveyn eğitim durumu açısından anlamlı fark olmadığı; bunun yanı sıra, sınıf düzeyi ve anne tutumlarına göre anlamlı farklılaştığı saptanmıştır. İntihale karşı tutum değişkeninde ise cinsiyet ve ebeveyn tutumları, sınıf düzeyi, gelir düzeyi ve ebeveyn eğitim düzeylerine göre anlamlı farklılaşma olmadığı belirlenmiştir. Sonuç olarak, akademik erteleme davranışının öğrencilerin etik akademik tutumlarıyla ilişkili olduğunu ve erteleme eğiliminin artmasının etik dışı akademik davranışlar ile ilişkili olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Akademik erteleme, intihal, akademik dürüstlük, üniversite öğrencileri.

EXAMINING THE RELATIONSHIP BETWEEN SCIENTIFIC RESEARCH COMPETENCY AND ACADEMIC DISHONESTY TENDENCIES AMONG UNIVERSITY STUDENTS

Psychological Counselor Kübra GÜNAY GÜRBÜZ

Kırıkkale University,
gunay.kubra1@gmail.com, 0009-0005-0505-933X

Assoc. Prof. Dr. Süleyman BALCI

Kırıkkale University,
meb.suleyman@gmail.com, 0000-0001-9374-8808

ABSTRACT

The purpose of this study is to examine the relationship between university students' academic procrastination behaviors and their attitudes toward plagiarism, and to determine whether these variables differ according to demographic characteristics and parental attitudes. The study was conducted using a correlational survey design. The study sample consisted of 256 university students. The Academic Procrastination Behavior Scale and the Attitudes Toward Plagiarism Scale were used as data collection instruments. SPSS 25 was used to analyze the data; since the assumptions of normality were not met, non-parametric tests were employed. The relationship between variables was examined using Spearman's correlation analysis, and the Mann-Whitney U and Kruskal-Wallis H tests were applied for group comparisons. The findings indicate a positive and low-level significant relationship between academic procrastination and attitudes toward plagiarism ($r_s = .260, p < .01$). While no significant differences were found based on gender, income level, father's attitude, or parents' education level, significant differences in academic procrastination behavior were identified based on grade level and mother's attitude. Attitudes toward plagiarism, however, did not show significant differences based on most demographic variables. The results indicate that academic procrastination is associated with students' ethical academic attitudes and that an increase in procrastination tendencies may heighten the risk of unethical academic behavior.

Keywords: Academic procrastination, plagiarism, academic integrity, college students.

1. GİRİŞ

Çeşitli bireysel ve çevresel faktörler nedeniyle öğrencilerin akademik görevlerini geciktirdikleri ve zaman zaman etik dışı akademik davranışlara yönelebildikleri görülmektedir. Bu bağlamda akademik erteleme ve intihal, yükseköğretim alanında akademik başarıyı etkileyen önemli kavramlar arasında yer almaktadır. Akademik erteleme, genel erteleme davranışının eğitim yaşamına yansıyan bir boyutu olup öğrencilerin okul yaşamına ilişkin görev, sorumluluk ve akademik faaliyetlerini gereksiz yere geciktirmesi veya erteleme eğilimi göstermesi olarak tanımlanmaktadır (Toker ve Avcı, 2015). Knaus (1998) ertelemeyi zamanında yapılması gereken önemli bir işi gereksiz yere geciktirme davranışı olarak tanımlarken, Burka ve Yuen (1983) bu davranışın bireyde kaygı, pişmanlık ve çaresizlik gibi olumsuz duygular

oluşturduğunu vurgulamaktadır. Benzer şekilde Özer ve Altun (2011), akademik ertelemeyi öğrencilerin yerine getirmeleri gereken akademik görevleri çeşitli nedenlerle son ana bırakmaları veya geciktirmeleri olarak ifade etmektedir. Johnson ve Bloom (1995) ise akademik erteleme üzerine yapılan çalışmaların büyük ölçüde kişilik özellikleri ile bireylerin geçmiş performansları ve hedeflerine ulaşma süreçleri üzerinde yoğunlaştığını belirtmektedir. Araştırmalar akademik erteleme davranışının özellikle üniversite öğrencileri arasında oldukça yaygın olduğunu göstermektedir (Burka ve Yuen, 1983). Öğrencilerin sınavlara hazırlanma, ödevlerini tamamlama, akademik idari işlemleri yürütme ve derslere katılma gibi sorumluluklarını ertelemeleri akademik performanslarını olumsuz yönde etkileyebilmektedir (Solomon ve Rothblum, 1984; Wadkins, 1999).

Akademik dürüstlük, öğrencilerin akademik süreçlerde kendi bilgi ve emeklerini ortaya koymaları, başkalarına ait fikir ve eserleri uygun şekilde kaynak göstererek kullanmaları ve bilimsel çalışmalarda dürüst davranışları anlamına gelmektedir. Buna karşılık akademik dürüstlük ilkelerinin ihlal edildiği durumlar akademik usulsüzlük olarak değerlendirilmektedir. Nuss (1988), akademik usulsüzlüğü farklı biçimlerdeki kopya ve intihal davranışları olarak tanımlarken, Gehring ve Pavela (1994) akademik usulsüzlüğü kopya çekme, uydurma, akademik usulsüzlüğü kolaylaştırma ve intihal olmak üzere dört temel kategori altında ele almaktadır. Akademik usulsüzlük türlerinden biri olan intihal, başkalarına ait fikir, bilgi veya eserlerin uygun atıf yapılmaksızın kullanılması ve kişinin kendi ürünüymiş gibi sunulması olarak tanımlanmaktadır. Strittmatter ve Bratton (2014), intihalin lisans öğrencileri arasında en yaygın görülen etik dışı akademik davranışlardan biri olduğunu belirtmektedir. Lanier (2006) ve Park (2003) tarafından aktarılan araştırmalarda öğrencilerin özellikle internet ortamından kopyalama, kaynak göstermeden metin kullanma veya başkalarının çalışmalarını kendi çalışmaları gibi sunma davranışlarını sıklıkla sergiledikleri ifade edilmektedir. İntihalin ortaya çıkmasında birçok etken rol oynamaktadır. Yapılan araştırmalar, öğrencilerin önemli bir bölümünün intihal kavramını tam olarak bilmediğini ve etik ihlallerin nasıl önlenilebileceği konusunda yeterli bilgiye sahip olmadığını göstermektedir (Park, 2003). Türkiye’de gerçekleştirilen çalışmalar da öğrencilerin üniversite eğitime araştırma yöntemleri ve akademik yazım konusunda yeterli bilgiye sahip olmadan başladıklarını ortaya koymaktadır (Ünal ve Uçak, 2017). Günümüzde internet kullanımının yaygınlaşmasıyla birlikte kopyala-yapıştır alışkanlığının artması ve öğrencilerin bu davranışın intihal olduğunun farkında olmamaları, etik ihlallerin yaygınlaşmasına neden olan önemli faktörler arasında gösterilmektedir (Rujoio, 2009). Bu nedenlerden dolayı, bu araştırmanın konusu, akademik erteleme davranışı ile intihale karşı tutum arasındaki ilişkinin ve bu değişkenlerin demografik özellikler ile ebeveyn tutumlarına göre farklılaşıp farklılaşmadığını incelenmesi olarak belirlenmiştir.

1.1. Araştırma Amacı

Bu araştırmada temel amaç, üniversite öğrencilerinde akademik erteleme davranışı ile intihale karşı tutum arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Bu temel amaca doğrultusunda şu soruların cevapları aranmaktadır:

1. Üniversite öğrencilerinde üniversite öğrencilerinde akademik erteleme davranışı ile intihale karşı tutum durumu cinsiyet, gelir durumu, anne ve babanın eğitim durumu, annenin ve babanın tutumu açısından farklı mıdır?
2. Üniversite öğrencilerinde üniversite öğrencilerinde akademik erteleme davranışı ile intihale karşı tutum önemli düzeyde ilişkili midir?

1.2. Araştırma Modeli ve Çalışma Grubu

Bu çalışma, üniversite öğrencilerinin akademik erteleme davranışı ile intihale karşı tutumu arasındaki ilişkiyi belirlemeyi amaçlayan nicel türde bir araştırmadır ve ilişkisel tarama araştırması olarak tasarlanmıştır. Araştırmadaki çalışma grubu, 2025-2026 öğrenim sürecinde çeşitli üniversitelerde eğitimine devam eden 226 lisans öğrencisinden oluşmaktadır.

1.3. Veri Toplama Araçları

Araştırma için gerekli verileri toplamak üzere "Kişisel Bilgi Formu", "Akademik Erteleme Davranışı Ölçeği" ve "İntihale Karşı Tutum Ölçeği" şeklinde üç bölümün yer aldığı online anket formatı uygulanmıştır.

Akademik Erteleme Davranışı Ölçeği: Araştırmada katılımcıların akademik erteleme düzeylerini belirlemek amacıyla Akademik Erteleme Davranışı Ölçeği kullanılmıştır. Ölçek, Ocak ve Bulut (2015) tarafından geliştirilmiştir ve üniversite öğrencilerinin akademik görevlerini erteleme eğilimlerini ölçmeyi amaçlamaktadır. Ölçek toplam 38 maddeden oluşmakta olup 5'li Likert tipindedir. Ölçekten alınan yüksek puanlar, akademik erteleme davranışının yüksek olduğunu göstermektedir. Analiz sonucunda Akademik Erteleme Davranışı Ölçeği'nin Cronbach Alpha katsayısı ise .959 olarak bulunmuştur.

İntihale Karşı Tutum Ölçeği: katılımcıların intihale yönelik tutumlarını ölçmek amacıyla İntihale Karşı Tutum Ölçeği (Plagiarism Attitudes Scale) kullanılmıştır. Ölçek, Özbek-Güven, İnceoğlu, Yılmaz ve İnce (2024) tarafından geliştirilmiş ve Türkçeye uyarlanmıştır. Ölçeğin amacı, bireylerin akademik dürüstlük ve intihal konusundaki tutumlarını değerlendirmektir. Ölçek toplam 26 maddeden ve 5'li Likert tipinden oluşmaktadır. Ölçek; öznel normlar, negatif intihal tutumu, öz-intihal, algılanan kontrol ve pozitif intihal tutumu olmak üzere beş alt boyuttan oluşmaktadır. Analiz sonucunda İntihale Karşı Tutum Ölçeği'nin Cronbach Alpha katsayısı ,753 olarak bulunmuştur.

2. BULGULAR

Elde edilen bulgular, her iki değişkene ait puanların normal dağılım göstermediğini ortaya koymasından dolayı, analizler için non- parametrik istatistiksel yöntemler uygulanmıştır.

Tablo 1. Değişkenler Arası Spearman Sıra Farkları Korelasyon Analizi

Değişkenler	1	2
Akademik Erteleme Davranışı	—	.260**
İntihale Karşı Tutum	.260**	—

Spearman sıra farkları korelasyon analizi sonucunda, akademik erteleme ile intihale karşı tutum arasında pozitif yönlü, düşük ve istatistiki yönden önemli ilişki olduğu bulunmuştur ($r_s = .260$, $p = .01$). Bu bulgu, akademik sorumluluklarını erteleme eğilimi puanları arttıkça etik dışı akademik davranışlara yönelik tutum puanlarının da artma eğiliminde olduğuna işaret etmektedir. Ancak, ilişki düzeyinin düşük olması, iki değişkenin ilişkisinin zayıf olduğunu ve akademik sorumluluklarını erteleme eğiliminin açıklanmasında farklı değişkenlerin de rolü olabileceğini düşündürmektedir.

Tablo 2. Cinsiyete Göre Akademik Erteleme Davranışı ve İntihale Karşı Tutum Puanlarının Analizi

Değişkenler	Cinsiyet	N	Sıra Ortalaması	U	Z	p
Akademik Erteleme Davranışı	Kadın	174	132,44	6448,50	,215	,011
	Erkek	82	120,14			
İntihale Karşı Tutum	Kadın	174	125,68	6642,50	,374	<,001
	Erkek	82	134,49			

Analiz bulgularında, cinsiyet açısından katılımcıların hem akademik erteleme davranışında hem de intihale karşı tutum puanlarının önemli düzeyde farklılık göstermediği bulunmuştur. Bu bulgu, Bu bulgu, Solomon ve Rothblum (1984) ile Aydın ve Güllü'nün (2021) çalışmalarını desteklemektedir.

Analiz bulguları, akademik erteleme puanlarının sınıf düzeyine göre anlamlı düzeyde farklılaştığı bulunmuştur ($\chi^2 = 17.985$, $sd = 5$, $p < .01$). Sıra ortalamaları incelendiğinde en yüksek akademik erteleme puanının 5. sınıfta, en düşük puanın ise 4. sınıfta olduğu görülmüştür. Bu araştırmada akademik erteleme davranışının sınıf düzeyine göre anlamlı farklılaştığı belirlenmiştir. Benzer şekilde Gümüşgöl ve ark. (2013) ile Dağışan ve ark. (2017), sınıf düzeyine göre akademik sahtekârlık eğilimlerinde anlamlı farklılık bulunduğunu bildirmiştir.

Tablo 4. Katılımcıların Gelir Düzeylerine Göre Analiz Bulguları

Değişken	χ^2	sd	p
Akademik Erteleme Davranışı	2.327	2	.312
İntihale Karşı Tutum	4.794	2	.091

Analiz bulgularına göre katılımcıların gelir düzeyine göre hem akademik erteleme davranışında ($\chi^2 = 2.327$, $p > .05$) hem de intihale karşı tutum ($\chi^2 = 4.794$, $p > .05$) puanlarının önemli düzeyde farklılık göstermediği bulunmuştur. Bu bulgu Koç ve Memduhoğlu (2021) ile Uğurlu'nun (2022) çalışmalarını desteklemektedir.

Tablo 5. Katılımcıların Anne Tutum Düzeylerine Göre Analiz Bulguları

Değişken	χ^2	sd	p
Akademik Erteleme Davranışı	11.659	4	.020
İntihale Karşı Tutum	6.473	4	.166

Analiz bulgularına göre akademik erteleme puanlarının anne tutum düzeyine göre anlamlı düzeyde farklılaştığı bulunmuştur ($\chi^2 = 11.659$, $sd = 4$, $p < .05$). İntihale karşı tutum puanlarının ise anne tutum düzeyine göre anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiştir ($\chi^2 = 6.473$, $sd = 4$, $p > .05$). Bu araştırmada anne tutumuna göre akademik erteleme davranışının anlamlı biçimde farklılaştığı belirlenmiştir. Bu bulgu, Pychyl, Coplan ve Reid (2002) ve Ferrari'nin (1994) bulgularıyla paralellik göstermektedir. Söz konusu çalışmalarda otoriter ebeveynlik tutumlarının akademik erteleme davranışını artırabildiği belirtilmiştir.

Tablo 6. Katılımcıların Baba Tutum Düzeylerine Göre Analiz Bulguları

Değişken	χ^2	df	p
Akademik Erteleme Davranışı	5,223	4	.265
İntihale Karşı Tutum	3,363	4	.499

Analiz bulgularına göre baba tutumuna göre akademik erteleme davranışı ve intihale karşı tutum puanlarında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Buna karşın Pychyl, Coplan ve Reid (2002) ile Ferrari (1994), özellikle otoriter baba tutumunun akademik erteleme davranışı ile ilişkili olabileceğini belirtmiştir.

Tablo 7. Katılımcıların Anne Eğitim Düzeylerine Göre Analiz Bulguları

Değişken	χ^2	df	p
Akademik Erteleme Davranışı	1,655	5	.895
İntihale Karşı Tutum	2,674	5	.750

Analiz bulgularında, Anne eğitim düzeyine göre akademik erteleme davranışı ve intihale karşı tutum puanlarında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Bu bulgu Uğurlu (2022) ile Çelik'in (2020) araştırmalarıyla benzerlik göstermektedir.

Tablo 8. Katılımcıların Baba Eğitim Düzeylerine Göre Analiz Bulguları

Değişken	χ^2	df	p
Akademik Erteleme Davranışı	7,230	5	.204
İntihale Karşı Tutum	7,039	5	.218

Analiz bulgularında, baba eğitim düzeyine göre akademik erteleme davranışı ve intihale karşı tutum puanlarında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Bu bulgu Koç ve Memduhoğlu (2021), Uğurlu (2022) ve Çelik (2020) tarafından elde edilen sonuçlarla benzerlik göstermektedir.

3. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırmadaki bulgulara üniversite öğrencilerinde akademik erteleme davranışları ile intihale karşı tutumları arasında pozitif yönlü, düşük ve anlamlı ilişki bulunduğu saptanmıştır. Ayrıca, akademik erteleme davranışı ve intihale karşı tutum cinsiyet, gelir düzeyi, anne ve baba eğitim düzeyi ile baba tutumuna göre anlamlı biçimde farklılaşmazken; sınıf düzeyi ve anne tutumuna göre önemli düzeyde farklılık göstermektedir. Bu bulgular, akademik görevlerini erteleme eğiliminde olan öğrencilerin intihale yönelik tutumlarının da artabileceğini; başka bir ifadeyle, akademik sorumluluklarını zamanında yerine getirmeyen öğrencilerin zaman baskısı altında kalarak etik dışı davranışlara yönelme olasılıklarının arttığına ve akademik ertelemenin öğrencilerin yalnızca akademik performanslarını değil, aynı zamanda akademik dürüstlük anlayışlarını da etkilediğine işaret etmektedir. Öneri olarak, üniversite öğrencilerinin akademik davranışlarının geliştirilmesi yükseköğretim kurumları için önemli bir hedef olmakla birlikte, intihale karşı etik farkındalık, akademik destek mekanizmaları ve öğrencilerin akademik gelişimlerini destekleyen uygulamaların birlikte ele alınması yararlı olabilir. Bununla birlikte, araştırma verileri çevrimiçi formlar aracılığıyla toplandığı ve katılım sınırlı sayıda olduğu için araştırma sonuçları araştırmaya katılan üniversite öğrencileri ile sınırlıdır.

KAYNAKÇA

- Burka, J. B., & Yuen, L. M. (1983). *Procrastination: Why you do it, what to do about it*. Addison-Wesley.
- Chang, E. C. (2006). Perfectionism and dimensions of psychological well-being in a college student sample: A test of a stress-mediation model. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 25(9), 1001–1022.
- Çelik, T. (2020). Sosyal bilgiler öğretmenliği ve ilahiyat fakültesi öğrencilerinin kopya çekme eğilimlerinin incelenmesi. *Muallim Rifat Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(2), 97–120.
- Dağışan, A., Durmuş, M., Saka, T., & Saka, E. (2017). Examination of plagiarism tendency of faculty of education students. *Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 1–14.
- Demir, Ö. (2017). Erteleme eğilimi ve baş etme yolları araştırmaları bulgularının dini erteleme açısından yorumlanması. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(24), 747–780.
- Ellis, A., & Knaus, W. J. (1977). *Overcoming procrastination*. Institute for Rational Living.
- Ferrari, J. R. (1991). Self-handicapping by procrastinators: Protecting self-esteem, social-esteem, or both? *Journal of Research in Personality*, 25(3), 245–261. [https://doi.org/10.1016/0092-6566\(91\)90018-L](https://doi.org/10.1016/0092-6566(91)90018-L)
- Ferrari, J. R. (1994). Dysfunctional procrastination and its relationship with self-esteem, interpersonal dependency, and self-defeating behaviors. *Personality and Individual Differences*, 17, 673–679.
- Firmin, M. W., Burger, A., & Blosser, M. (2009). Affective responses of students who witness classroom cheating. *Educational Research Quarterly*, 32(3), 3–15.
- Gehring, D. D., & Pavela, G. (1994). *Issues and perspectives on academic integrity* (2nd ed.). National Association of Student Personnel Administrators.
- Gül, H. (2021). *Bilim ve araştırma etiği*. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 42(Özel Sayı 1), Ö103–Ö120.
- Gümüşgöl, O., Üstün, Ü. D., Işık, U., & Demirel, D. H. (2013). Beden eğitimi ve spor yüksekokulu öğrencilerinin akademik sahtekârlık eğilim düzeylerinin değerlendirilmesi. *Spormetre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 11(2), 131–138. https://doi.org/10.1501/Sporm_0000000246
- Heatherton, T. F., & Polivy, J. (1991). Development and validation of a scale for measuring state self-esteem. *Journal of Personality and Social Psychology*, 60(6), 895–910.
- İnci, O. (2015). *Bilimsel yayın etiği ilkeleri*.
- Johnson, J. L., & Bloom, A. M. (1995). An analysis of the contribution of the five factors of personality to variance in academic procrastination. *Personality and Individual Differences*, 18(1), 127–133.
- Kadı, A., Beytekin, O. F., & Arslan, H. (2016). Academic dishonesty tendencies and values of teacher candidates. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 6(3), 396–401.
- Knaus, W. J. (1998). *Do it now! Break the procrastination habit*. John Wiley & Sons.
- Koç, S., & Memduhoğlu, H. B. (2021). Üniversite öğrencilerinin kopya çekmeye yönelik genel eğilimlerinin belirlenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21(1), 194–221.

- Küçüktepe, S. E., & Küçüktepe, C. (2012). *Tarih öğretmeni adaylarının kopya çekme eğilimlerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi*. *Hayef: Journal of Education*, 9(1), 115–128.
- Lanier, M. M. (2006). Academic integrity and distance learning. *Journal of Criminal Justice Education*, 17(2), 244–261. <https://doi.org/10.1080/10511250600866166>
- Lindsay, B. (2008). *Breaking university rules*. *Australian Universities' Review*, 50(1), 37–39.
- Nuss, E. M. (1988). *Academic dishonesty: A contemporary problem in higher education*. In W. L. Kibler et al. (Eds.), *Academic integrity and student development: Legal issues and policy perspectives* (pp. 1–5). College Administration Publications.
- Ocak, G., & Bulut, R. (2015). Akademik erteleme davranışı ölçeği: Geçerlilik ve güvenirlik çalışması. *International Journal of Social Science and Education Research*, 1(2), 709–726.
- Odacı, H., & Kaya, F. (2019). *Mükemmeliyetçilik ve umutsuzluğun akademik erteleme davranışı üzerindeki rolü*. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 9(1), 43–51.
- Özbek-Güven, G., Inceoğlu, F., Yılmaz, Ş., & İnce, F. (2024). Evaluation of Turkish academic and student attitudes on plagiarism: Validity and reliability of the Plagiarism Attitudes Scale. *Journal of Empirical Research on Human Research Ethics*. Advance online publication. <https://doi.org/10.1177/15562646241231597>
- Özden, M., & Özden, D. Ö. (2015). Öğretmen adaylarına göre akademik usulsüzlük davranışları. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 5(1).
- Özer, A., & Altun, E. (2011). Üniversite Öğrencilerinin Akademik Erteleme Nedenleri. *Mehmet Akif Ersoy University Journal of Education Faculty*, 1(21), 45–72. <https://izlik.org/JA46SF58ZB>
- Park, C. (2003). In other (people's) words: Plagiarism by university students—Literature and lessons. *Assessment & Evaluation in Higher Education*, 28(5), 471–488.
- Pychyl, T. A., Coplan, R. J., & Reid, P. A. (2002). Parenting and procrastination: Gender differences in the relations between procrastination, parenting style and self-worth in early adolescence. *Personality and Individual Differences*, 33(2), 271–285.
- Rothblum, E. D., Solomon, L. J., & Murakami, J. (1986). Affective, cognitive, and behavioral differences between high and low procrastinators. *Journal of Counseling Psychology*, 33(4), 387–394.
- Rujoiu, O. (2009). Academic dishonesty: Copy-paste method. Shame and guilt among Romanian high school students. *Revista Română de Comunicare și Relații Publice*, 11(2).
- Solomon, L. J., & Rothblum, E. D. (1984). Academic procrastination: Frequency and cognitive-behavioral correlates. *Journal of Counseling Psychology*, 31(4), 503–509.
- Strittmatter, C., & Bratton, V. K. (2014). Plagiarism awareness among students: Assessing integration of ethics theory into library instruction. *College & Research Libraries*, 75(5), 736–752.
- Taşgın, A., Kincal, R. Y., Küçüköğlü, A., & Ozan, C. (2019). Öğretmen adaylarının kopya çekmeye ilişkin tutumları ile akademik sahtekârlık eğilimleri arasındaki ilişki. *Anadolu Journal of Educational Sciences International*, 9(2), 608–639. <https://doi.org/10.18039/ajesi.578163>

- Toker, B., & Avcı, R. (2015). Effect of cognitive-behavioral-theory-based skill training on academic procrastination behaviors of university students. *Educational Sciences: Theory & Practice*, 15(5), 1157–1168.
- Uğurlu, N. (2022). *Öğretmen adaylarının bilimsel okuryazarlık düzeyleri, günlük yaşamdaki fen olaylarına bilgi temelli yaklaşımları ve akademik etik değerlerinin incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). Akdeniz Üniversitesi.
- Ünal, Y., & Uçak, N. Ö. (2017). Farklı eğitim ve kültürlerdeki üniversite öğrencilerinin intihale ilişkin görüş ve davranışları. *Journal of Faculty of Letters (Edebiyat Fakültesi Dergisi)*, 34(1).
- Wadkins, T. A. (1999). *The relation between self-reported procrastination and behavioral procrastination* (Doctoral dissertation, University of Nebraska).
- Yangın, S. (2009). *İlköğretim öğretmen adaylarının kopya çekmeye yönelik tutum ve görüşleri*. *Balıkesir University Journal of Social Sciences Institute*, 12(21).
- Yıldırım, S. (2015). *Üniversite öğrencilerinin akademik başarı, akademik erteleme, kopya çekme ve devamsızlık durumlarının yordayıcısı olarak sosyal bağlılık* (Yüksek lisans tezi). Gaziosmanpaşa Üniversitesi.
- Zeytinkaya, D. (2018). Kopya çekmeye yönelik Fransızca öğretmen adaylarının görüşleri. *Social Sciences Studies Journal*, 4(23), 4458–4467.

MESLEKİ EĞİTİM MERKEZİ ÖĞRENCİLERİNDE BİLİMSEL ETİK DUYARLILIĞI İLE DÜRÜSTLÜK EĞİLİMİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

Psikolojik Danışman Zeynep SAK

Kırıkkale Üniversitesi,

dusgunzeynep1@gmail.com, 0009-0003-2297-8018

Doç. Dr. Süleyman BALCI

Kırıkkale Üniversitesi,

meb.suleyman@gmail.com, 0000-0001-9374-8808

ÖZET

Bilimsel araştırmaların planlanması, yürütülmesi ve sonuçlarının paylaşılması sürecinde etik ilkelere uygun davranılması büyük önem taşımaktadır. Araştırmacıların ve öğrencilerin bilimsel çalışmalarda dürüstlük, tarafsızlık ve sorumluluk ilkelerine bağlı kalmaları, bilimsel bilginin güvenilirliğini artırmaktadır. Etik davranışa yönelik bireysel yatkınlık ise etik eğilimi ifade etmektedir. Etik eğilimi yüksek bireylerin, etik ilkelere yalnızca yaptırım korkusuyla değil, bu ilkeleri içselleştirerek benimsemeleri beklenmektedir. Bu doğrultuda, bu çalışmada Mesleki Eğitim Merkezi öğrencilerinin bilimsel etik duyarlılıkları ile doğruluk ve dürüstlük eğilimleri; cinsiyete, sınıf düzeyine, yaşa, annenin ve babanın eğitim durumuna, anne babanın tutumuna ve aile gelir durumuna göre incelenmektedir. Bu çalışmada araştırma yöntemi olarak, ilişkisel tarama yöntemi ve nicel araştırma modeli uygulanmıştır. Çalışmaya Mesleki Eğitim Merkezi öğrencilerinden 80'i kadın 228 tanesi erkek toplamda 308 öğrenci katılmıştır. Araştırmanın gerekli verilerini temin etmek için Bilimsel Etik Ölçeği (BEÖ) ile Doğruluk Dürüstlük Değer Ölçeği (DDÖ) uygulanmıştır. Araştırmadaki verilerin analizi sonucunda ulaşılan bulgulara göre; öğrencilerin bilimsel etik duyarlılığı ve dürüstlük eğilimi puanlarında cinsiyete, sınıf düzeyine, yaşa, annenin eğitim durumuna ve aile gelir durumuna göre anlamlı bir farklılık olmadığı belirlenmiştir. Buna karşılık, öğrencilerin bilimsel etik duyarlılığı puanlarında babanın eğitim durumu açısından önemli farklılık olduğu bulunmuştur. Ancak, dürüstlük eğilimi puanlarının baba eğitim durumu açısından önemli farklılık olmadığı bulunmuştur. Bilimsel etik duyarlılığı ile dürüstlük eğilimi arasında negatif yönde, zayıf düzeyde ve önemli ilişki olduğu bulunmuştur. Ulaşılan bulgular, öğrencilerin bilimsel etik duyarlılığı ve dürüstlük eğilimi düzeylerinin büyük ölçüde demografik değişkenlerden bağımsız olduğunu, ancak baba eğitim düzeyinin bilimsel etik duyarlılığı üzerinde rolü olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Etik Eğilimler, Bilimsel Etik Duyarlılığı, Mesleki Eğitim Merkezi Öğrencileri

**EXAMINING THE RELATIONSHIP BETWEEN SCIENTIFIC ETHICAL
SENSITIVITY AND HONESTY TENDENCY AMONG VOCATIONAL EDUCATION
CENTER STUDENTS**

Psychological Counselor Zeynep SAK

Kırıkkale University,

dusgunzeynep1@gmail.com, 0009-0003-2297-8018

Assoc. Prof. Dr. Süleyman BALCI

Kırıkkale University,

meh.suleyman@gmail.com, 0000-0001-9374-8808

ABSTRACT

Adherence to ethical principles in the planning, implementation, and dissemination of scientific research is of great importance. Researchers and students are expected to comply with the principles of honesty, impartiality, and responsibility in scientific studies, thereby enhancing the reliability of scientific knowledge. An individual's predisposition to ethical behavior is defined as ethical tendency. Individuals with a high ethical tendency are expected to embrace ethical principles not merely out of fear of sanctions but by internalizing them as fundamental values. Accordingly, current research examined relationship between the scientific ethical sensitivity and honesty tendency of Vocational Education Center students with regards to various variables, including gender, grade level, age, parental educational level, parental attitude, and family income level. This study employed a quantitative study approach using the correlational survey model. The study group contained 308 students studying at Vocational Education Center, including 80 female and 228 male students. Data were obtained by using the Scientific Ethics Scale (SES) and the Honesty Value Scale (HVS). The findings indicated that students' scientific ethical sensitivity and honesty tendency scores did not have difference significantly with regards to gender, age, grade level, mother's educational level, or family income level. However, scientific ethical sensitivity scores indicated significant differences based on the father's educational level, whereas honesty tendency scores did not differ significantly according to this variable. Additionally, a negative, weak, and statistically significant relationships was determined between scientific ethical sensitivity and honesty tendency. The findings suggest that students' levels of scientific ethical sensitivity and honesty tendency are largely independent of demographic variables, while the father's educational level may be an influential factor affecting scientific ethical sensitivity.

Keywords: Ethical Tendencies, Scientific Ethical Sensitivity, Vocational Education Center Students.

1. GİRİŞ

Bilimsel araştırmaların güvenilir, geçerli ve topluma katkı sağlayacak nitelikte yürütülebilmesi, araştırma sürecinde etik ilkelere bağlı kalınmasına bağlıdır. Bilimsel araştırma ve yayın etiği;

dürüstlük, tarafsızlık, sorumluluk, saygı ve şeffaflık gibi temel değerleri kapsamakta olup bilimsel bilginin güvenilirliğinin korunmasında önemli bir role sahiptir. Bilimsel araştırma süreçlerinde etik ilkelere uygun davranılması, araştırmacıların bilimsel sorumluluklarını yerine getirmelerinin yanı sıra akademik dürüstlük kültürünün gelişmesine de katkı sağlamaktadır. Bu doğrultuda bireylerin eğitim süreçlerinde bilimsel etik ilkelerini tanımaları ve bu ilkelere yönelik duyarlılık geliştirmeleri önem taşımaktadır. Bununla birlikte doğruluk ve dürüstlük eğilimi, bireylerin etik ilkelere yalnızca yaptırımlardan kaçınmak amacıyla değil, içselleştirilmiş değerler doğrultusunda bağlı kalmalarını ifade etmektedir. Bilimsel etik duyarlılığı ile doğruluk ve dürüstlük eğilimi arasındaki ilişkinin belirlenmesi, etik davranışların anlaşılmasına katkı sağlaması ve bu alandaki literatüre veri sunması açısından önem taşımaktadır.

1.1. Çalışmanın Amacı

Bu çalışmada, Mesleki Eğitim Merkezi öğrencilerinin bilimsel etik duyarlılıkları ile doğruluk ve dürüstlük eğilimleri; cinsiyet, yaş, sınıf düzeyi, anne ve baba eğitim durumu, anne ve baba tutumu ve aile gelir düzeyi değişkenleri açısından incelenmiştir. Bununla birlikte, öğrencilerin bilimsel etik duyarlılıkları ile doğruluk ve dürüstlük eğilimleri arasındaki ilişki de değerlendirilmiştir. Bu doğrultuda şu araştırma sorularına cevap aranmıştır:

1. Mesleki Eğitim Merkezi öğrencilerinin bilimsel etik duyarlılıkları ile doğruluk ve dürüstlük eğilimleri; cinsiyet, yaş, sınıf düzeyi, annenin ve babanın eğitim düzeyi, anne ve baba tutumu ve ailenin gelir durumu açısından anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?
2. Mesleki Eğitim Merkezi öğrencilerinde bilimsel etik duyarlılık ile doğruluk ve dürüstlük eğilimi arasında anlamlı düzeyde ilişkili midir?

1.2.Yöntem ve Araştırma Grubu

Bu araştırma, ilişkisel tarama araştırma türünde yürütülmüş nicel bir çalışmadır. Araştırmanın çalışma grubunda Mesleki Eğitim Merkezi'nde eğitim alan 80'i kadın ve 228'i erkek toplamda 308 öğrenci yer almaktadır. Çalışmada gerekli verilerin elde edilebilmesi amacıyla Bilimsel Etik Duyarlılığı Ölçeği, Doğruluk ve Dürüstlük Değer Ölçeği ile Kişisel Bilgiler Formu kullanılmıştır.

Bilimsel Etik Duyarlılığı Ölçeği: Bilimsel Etik Duyarlılığı Ölçeği, Ülker, Kocakulah, Algan ve Alceylan (2020) tarafından öğrencilerin bilimsel etik konusundaki duyarlılıklarını belirlemek amacıyla geliştirilmiştir. Ölçek 22 maddeden oluşmakta olup tek faktörlü bir yapıya sahiptir. Katılımcılar soruları "Kesinlikle Katılmıyorum (1)" ile "Kesinlikle Katılıyorum (5)" şeklindeki 5'li Likert tipi dereceleme ile yanıtlamaktadır. Ölçekteki yüksek puanlar, bireyin bilimsel etik duyarlılığının yüksek olduğuna işaret etmektedir. Ölçek geliştirme çalışmasında Cronbach Alpha iç tutarlılık değeri 0,976 hesaplanmıştır. Bu çalışmada iç tutarlılık değeri 0,967 belirlenmiştir.

Doğruluk Dürüstlük Değeri Ölçeği: Doğruluk ve Dürüstlük Değeri Ölçeği, Çalışkan ve Yıldırım'ın (2020) geliştirdiği Etkin Vatandaşlık Değerleri Ölçeği'nin alt boyutlarından biridir. Ölçek, bireylerin doğruluk ve dürüstlük değerlerine ilişkin eğilimlerini belirlemek amacıyla

geliştirilmiştir. Ölçek 13 maddeden oluşmaktadır. Katılımcılar soruları "Kesinlikle Katılmıyorum (1)" ile "Kesinlikle Katılıyorum (5)" şeklindeki 5'li Likert tipi dereceleme ile yanıtlamaktadır. Ölçekten alınan yüksek puan, bireyin doğruluk ve dürüstlük değerlerine ilişkin eğiliminin yüksek olduğunu göstermektedir. Ölçeğin geliştirme çalışmasında doğruluk ve dürüstlük alt boyutu için Cronbach Alpha iç tutarlılık değeri 0,74 şeklinde ve bu çalışmada iç tutarlılık değeri 0,770 olarak belirlenmiştir.

2. BULGULAR

Normallik analizleri sonucunda araştırma verilerinin normal dağılım varsayımını karşılamadığı belirlenmiştir. Bu nedenle verilerin analizinde non-parametrik istatistiksel yöntemler uygulanmıştır. Ulaşılan analiz bulguları aşağıda verilmiştir.

Çizelge 1. Cinsiyete Göre Bilimsel Etik Duyarlılığı ve Doğruluk ve Dürüstlük Değer Puanlarının Analizi

Ölçekler	Cinsiyet	N	Sıra Ort.	U	Z	p
Bilimsel Etik Duyarlılığı	Kadın	80	143,48	8238,000	-1,288	,198
	Erkek	228	158,37			
Doğruluk ve Dürüstlük Değeri	Kadın	80	149,77	8741,500	-,553	,580
	Erkek	228	156,16			

Mann-Whitney U testi sonucunda öğrencilerin dürüstlük eğilimi ($p = .580$) ve bilimsel etik duyarlılığı ($p = .198$) puanlarında cinsiyete göre anlamlı fark olmadığı belirlenmiştir. Bu bulgular, öğrencilerin bilimsel etik duyarlılığı ve dürüstlük eğilimi düzeylerinin cinsiyet değişkeninden bağımsız olduğunu göstermektedir.

Çizelge 2. Yaşa Göre Bilimsel Etik Duyarlılığı ve Doğruluk ve Dürüstlük Değer Puanlarının Analizi

Ölçekler	Yaş	N	Sıra Ort.	H	sd	p
Bilimsel Etik Duyarlılığı	14	10	150,65	2,784	3	,426
	15	27	147,52			
	16	87	167,95			
	17 ve üzeri	184	149,37			
Doğruluk ve Dürüstlük Değeri	14	10	166,50	2,310	3	,511
	15	27	165,44			
	16	87	142,91			
	17 ve üzeri	184	157,72			

Öğrencilerin bilimsel etik duyarlılığı ve dürüstlük eğilimi puanlarının yaş gruplarına göre analiz bulgularında öğrencilerin bilimsel etik duyarlılığı puanları yaşa göre anlamlı farklılık göstermemiştir ($p = .426$). Benzer şekilde öğrencilerin dürüstlük eğilimi puanlarının da yaşa göre anlamlı farklılaşmadığı belirlenmiştir ($p = .511$). Elde edilen bulgular, öğrencilerin bilimsel etik duyarlılığı ve dürüstlük eğilimi düzeylerinin yaş değişkeninden bağımsız olduğunu göstermektedir.

Çizelge 3. Sınıfa Göre Bilimsel Etik Duyarlılığı ve Doğruluk ve Dürüstlük Değer Puanlarının Analizi

Ölçekler	Sınıf Düzeyi	N	Sıra Ort.	H	sd	p
Bilimsel Etik Duyarlılığı	9. Sınıf	68	144,82	1,978	3	,577
	10. Sınıf	82	164,47			
	11. Sınıf	53	149,97			
	12. Sınıf	105	155,27			
Doğruluk ve Dürüstlük Değeri	9. Sınıf	68	151,13	2,108	3	,550
	10. Sınıf	82	145,60			
	11. Sınıf	53	167,27			
	12. Sınıf	105	157,18			

Öğrencilerin bilimsel etik duyarlılığı ve dürüstlük eğilimi puanlarının sınıf düzeyine göre analiz bulgularında öğrencilerin bilimsel etik duyarlılığı puanlarının sınıf düzeyine göre anlamlı bir fark olmadığı bulunmuştur ($p = .550$). Benzer şekilde öğrencilerin dürüstlük eğilimi puanlarında sınıf düzeyine göre önemli farklılık tespit edilmiştir ($p = .577$). Bu bulgular, öğrencilerin bilimsel etik duyarlılığı ve dürüstlük eğilimi düzeylerinin sınıf düzeyinden bağımsız olduğunu göstermektedir.

Çizelge 4. Anne Eğitim Düzeyine Göre Bilimsel Etik Duyarlılığı ve Doğruluk ve Dürüstlük Değer Puanlarının Analizi

Ölçekler	Anne Eğitim Durumu	N	Sıra Ort.	H	sd	p
Bilimsel Etik Duyarlılığı	Okur yazar değil	9	107,00	7,073	5	,215
	İlkokul	67	172,49			
	Ortaokul	106	153,01			
	Lise	105	153,67			
	Ön lisans	7	124,43			
	Lisans	14	131,50			
Doğruluk ve Dürüstlük Değeri	Okur yazar değil	9	100,83	10,598	5	,060
	İlkokul	67	132,27			

Ölçekler	Anne Eğitim Durumu	N	Sıra Ort.	H	sd	p
	Ortaokul	106	163,45			
	Lise	105	162,04			
	Ön lisans	7	192,64			
	Lisans	14	151,96			

Anne eğitim durumuna göre doğruluk ölçeği puanlarında önemli farklılık bulunmamıştır ($p=0,060$). Benzer şekilde anne eğitim durumuna göre bilimsel etik ölçeği puanlarında önemli farklılık saptanmamıştır ($p=0,215$).

Çizelge 5. Baba Eğitim Durumuna Göre Bilimsel Etik Duyarlılığı ve Doğruluk-Dürüstlük Değer Puanlarının Analizi

Ölçekler	Baba Eğitim Durumu	N	Sıra Ort.	H	sd	p
Bilimsel Etik Duyarlılığı	Okur yazar değil	7	164,86	3,844	5	,572
	İlkokul	53	167,70			
	Ortaokul	80	146,75			
	Lise	136	151,10			
	Ön lisans	13	186,69			
	Lisans	19	148,82			
Doğruluk ve Dürüstlük Değeri	Okur yazar değil	7	89,71	4,956	5	,421
	İlkokul	53	146,47			
	Ortaokul	80	154,63			
	Lise	136	160,92			
	Ön lisans	13	160,35			
	Lisans	19	150,29			

Baba eğitim durumuna göre doğruluk ölçeği puanlarında önemli farklılık bulunmamıştır ($p=0,421$). Benzer şekilde baba eğitim durumuna göre bilimsel etik ölçeği puanlarında önemli farklılık saptanmamıştır ($p=0,572$).

Çizelge 6. Anne Tutumuna Göre Bilimsel Etik Duyarlılığı ve Doğruluk Dürüstlük Değer Puanlarının Analizi

Ölçekler	Anne Tutumu	N	Sıra Ort.	H	sd	p
Bilimsel Etik Duyarlılığı	Otoriter	26	175,37	4,296	4	,367

Ölçekler	Anne Tutumu	N	Sıra Ort.	H	sd	p
	Mükemmeliyetçi	38	156,05			
	Hoşgörülü	122	147,19			
	Demokratik	109	153,00			
	İhmalkâr	13	189,42			
Doğruluk ve Dürüstlük Değeri	Otoriter	26	174,38	1,754	4	,781
	Mükemmeliyetçi	38	158,91			
	Hoşgörülü	122	150,45			
	Demokratik	109	152,21			
	İhmalkâr	13	159,08			

Analiz bulgularına göre öğrencilerin bilimsel etik duyarlılığı puanlarının anne tutumuna göre önemli farklılık göstermediği bulunmuştur ($p = .367$). Benzer şekilde öğrencilerin dürüstlük eğilimi puanlarının da anne tutumuna göre önemli farklılık göstermediği bulunmuştur ($p = .781$). Bu bulgular, öğrencilerin bilimsel etik duyarlılığı ve dürüstlük eğilimi düzeylerinin anne tutumundan bağımsız olduğunu göstermektedir.

Çizelge 7. Baba Tutumuna Göre Bilimsel Etik Duyarlılığı ve Doğruluk Dürüstlük Değer Puanlarının Analizi

Ölçekler	Baba Tutumu	N	Sıra Ort.	H	sd	p
Bilimsel Etik Duyarlılığı	Otoriter	50	184,37	10,043	4	,040*
	Mükemmeliyetçi	52	151,14			
	Hoşgörülü	87	135,86			
	Demokratik	81	153,40			
	İhmalkâr	38	164,80			
Doğruluk ve Dürüstlük Değeri	Otoriter	50	156,53	5,499	4	,240
	Mükemmeliyetçi	52	172,02			
	Hoşgörülü	87	157,64			
	Demokratik	81	150,73			
	İhmalkâr	38	128,70			

Öğrencilerin bilimsel etik duyarlılığı ve dürüstlük eğilimi puanlarının baba tutumuna göre analiz bulgularında öğrencilerin bilimsel etik duyarlılığı puanlarının önemli farklılık gösterdiği

belirlenmiştir ($p = .040$). Buna karşılık öğrencilerin dürüstlük eğilimi puanlarının baba tutumuna göre önemli farklılık olmadığı bulunmuştur ($p = .240$).

Çizelge 8. Aile Gelir Düzeyine Göre Bilimsel Etik Duyarlılığı ve Doğruluk-Dürüstlük Değer Puanlarının Analizi

Ölçekler	Aile Gelir Düzeyi	N	Sıra Ort.	H	sd	p
Bilimsel Etik Duyarlılığı	Düşük	33	152,67	0,526	2	,769
	Orta	233	153,09			
	Yüksek	42	163,75			
Doğruluk ve Dürüstlük Değeri	Düşük	33	168,48	0,963	2	,618
	Orta	233	152,32			
	Yüksek	42	155,62			

Analiz bulgularına göre öğrencilerin bilimsel etik duyarlılığı ve dürüstlük eğilimi puanlarının aile gelir durumuna göre önemli fark olmadığı belirlenmiştir. Buna göre, aile gelir düzeyine göre öğrencilerin bilimsel etik duyarlılığı ve dürüstlük eğilimi puanlarında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Bu bulgular, öğrencilerin bilimsel etik duyarlılığı ve dürüstlük eğilimi düzeylerinin aile gelir düzeyinden bağımsız olduğunu göstermektedir.

Çizelge 9. Bilimsel Etik Duyarlılığı ve Doğruluk Dürüstlük Değer Puanları Arasındaki Korelasyon analizi

Değişkenler	r_s	p	N
Bilimsel Etik Duyarlılığı Doğruluk ve Dürüstlük Değeri	-,119	,037*	308

Bu bulgu, bilimsel etik duyarlılığı ile dürüstlük eğilimi arasında negatif yönde, zayıf ve anlamlı bir ilişki olduğunu göstermektedir. Buna göre, bilimsel etik duyarlılığı ile dürüstlük eğilimi arasında negatif yönde ve düşük düzeyde önemli ilişki olduğu bulunmuştur ($r_s = -.119$, $p = .037$).

3. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada Mesleki Eğitim Merkezi öğrencilerinin bilimsel etik duyarlılıkları ile doğruluk ve dürüstlük eğilimleri arasındaki ilişki incelenmiş; ayrıca bu değişkenlerin cinsiyet, yaş, sınıf düzeyi, anne ve baba eğitim durumu, anne ve baba tutumu ile aile gelir düzeyi değişkenlerine

göre farklılaşıp farklılaşmadığı değerlendirilmiştir. Araştırma bulguları, öğrencilerin bilimsel etik duyarlılığı ve doğruluk-dürüstlük eğilimlerinin cinsiyet, yaş, sınıf düzeyi, anne eğitim durumu, baba eğitim durumu, anne tutumu ve aile gelir düzeyi değişkenlerine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediğini ortaya koymuştur. Bu bulgu, söz konusu değişkenler açısından öğrencilerin bilimsel etik duyarlılığı ve doğruluk dürüstlük eğilimleri farklılık olmadığını göstermektedir. Araştırmada yalnızca baba tutumu değişkenine göre bilimsel etik duyarlılık düzeyinde anlamlı farklılık olduğu belirlenmiştir. Bu bulgu, özellikle aile içerisinde çocukların değer kazanımında ebeveynlerin tutum ve davranışlarının önemli olduğu dikkate alındığında, babaların çocuklarına sunduğu rehberlik, model olma ve iletişim biçiminin bilimsel etik duyarlılığı ile ilişkili olduğu şeklinde değerlendirilebilir.

Araştırmanın bir diğer bulgusu ise bilimsel etik duyarlılığı ile doğruluk ve dürüstlük eğilimi arasında zayıf düzeyde, negatif yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin bulunmasıdır. Bu ilişkinin yönünün negatif olması, kullanılan ölçeklerin puanlama özellikleri ve ölçtüğü boyutlar dikkate alınarak değerlendirilmelidir. Araştırma bulguları doğrultusunda, bilimsel araştırma ve yayın etiğine yönelik eğitimlerin yalnızca yükseköğretim düzeyinde değil, ortaöğretim ve mesleki eğitim kurumlarında da yaygınlaştırılması önerilmektedir. Öğrencilerin etik farkındalıklarını geliştirecek uygulamalı etkinlikler, seminerler ve örnek olay temelli eğitim programlarının planlanması etik değerlerin içselleştirilmesine katkı sağlayabilir. Ayrıca, aile ortamında değerler eğitiminin desteklenmesi ve ebeveynlerin çocukların etik gelişimindeki rollerine yönelik farkındalık çalışmalarının artırılması yararlı olabilir. Bu araştırma yalnızca bir Mesleki Eğitim Merkezi'nde öğrenim gören öğrenciler ile yürütülmüştür. Bu nedenle elde edilen bulguların farklı bölgelerde ve farklı okul türlerinde öğrenim gören öğrenciler ile yapılabilir. Gelecekteki çalışmalarda daha geniş örneklem kullanılması, farklı psikososyal değişkenlerin araştırmaya dâhil edilmesi ve nitel ya da karma yöntem araştırmalarının yürütülmesi bilimsel etik duyarlılığı ile doğruluk ve dürüstlük eğiliminin daha kapsamlı biçimde incelenmesine katkı sağlayabilir.

KAYNAKÇA

Ajzen, I. (1991). *The theory of planned behavior. Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 50(2), 179–211.

Aypay, A. (2018). Akademik etik ve akademik dürüstlük üzerine bir değerlendirme. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 8(2), 272–282.

Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2023). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (33. bs.). Pegem Akademi.

Çalışkan, H., & Yıldırım, Y. (2020). Ortaokul öğrencileri için etkin vatandaşlık değerleri ölçeğinin (EVDÖ) geliştirilmesi. *Millî Eğitim*, 49(228), 335–364.

Gallant, T. B. (2008). *Academic integrity in the twenty-first century: A teaching and learning imperative*. Jossey-Bass.

Karasar, N. (2020). *Bilimsel araştırma yöntemi* (35. bs.). Nobel Akademik Yayıncılık.

Macfarlane, B., Zhang, J., & Pun, A. (2014). Academic integrity: A review of the literature. *Studies in Higher Education*.

Perren, S., & Gutzwiller-Helfenfinger, E. (2012). Cyberbullying and traditional bullying in adolescence: Differential roles of moral disengagement, moral emotions, and moral values. *European Journal of Developmental Psychology*, 9(2), 195–209.

Resnik, D. B. (2020). *The ethics of research with human subjects: Protecting people, advancing science, promoting trust*. Springer.

Schwartz, S. H. (1992). Universals in the content and structure of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries. *Advances in Experimental Social Psychology*, 25, 1–65.

Steneck, N. H. (2007). *ORI introduction to the responsible conduct of research*. Office of Research Integrity.

Türkiye Bilimler Akademisi. (2019). *Bilim etiği el kitabı*.

Ülker, S., Kocakulah, M. S., Algan, B., & Alceylan, F. (2020). *Bilimsel etik duyarlılığı ölçeğinin geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenirlik çalışması*.

Ünüvar, İ. (2022). *Üniversite öğrencilerinin bilimsel etik konusunda duyarlılıkları* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi.

Yavuz-Birben, F., & Bacanlı, H. (2017). Ahlaki kayıtsızlık ölçeğinin lise öğrencileri örnekleminde Türkçe uyarlaması: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 37(3), 1105–1125.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2021). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (12. basım). Seçkin Yayıncılık.

ERGENLERDE DOĞRULUK DÜRÜSTLÜK DÜZEYİNİN ÖZ DENETİM BECERİLERİ İLE İLİŞKİSİNİN İNCELENMESİ

Psikolojik Danışman Kübra EKMEKCİOĞLU

Kırıkkale Üniversitesi,
kku.grupbir@gmail.com, 0009-0009-1713-3620

Doç. Dr. Süleyman BALCI

Kırıkkale Üniversitesi,
meb.suleyman@gmail.com, 0000-0001-9374-8808

ÖZET

Toplumsal yaşamın sürdürülebilmesi, bireylerin doğruluk ve dürüstlük gibi temel değerleri içselleştirmesi ve bu değerleri davranışlarına yansıtmasıyla mümkündür. Bu değerlerin ergenlik döneminde nasıl şekillendiği ve öz denetim becerileriyle nasıl bir ilişki içinde olduğu önemli bir araştırma alanı olarak öne çıkmaktadır. Bu araştırmanın amacı, ortaokul öğrencilerinde doğruluk dürüstlük değer düzeyleri ile öz denetim becerileri ilişkisinin incelenmesi ve bu değişkenlerin çeşitli demografik özellikler açısından farklılık gösterip göstermediğinin belirlenmesidir. Araştırmada nicel yöntem ve ilişkisel tarama araştırma modeli uygulanmıştır. Çalışma grubunda, 131 kız, 116 erkek olmak üzere toplam 247 ortaokul öğrencisi yer almaktadır. Verileri toplamak üzere Doğruluk-Dürüstlük Değer Ölçeği ve Ergenlerde Öz Denetim Becerileri Ölçeği uygulanmıştır. Veri analizi için parametrik olmayan teknikler uygulanmıştır. Araştırma sonucu ulaşılan bulgularda, doğruluk dürüstlük ile öz denetim becerileri arasında pozitif yönlü, orta düzeyde ve anlamlı ilişki bulunduğu saptanmıştır. Doğruluk dürüstlük ile öz denetim becerilerinde cinsiyet, yaş, sınıf düzeyi, baba tutumu, anne ve baba eğitim düzeyi değişkenlerine göre anlamlı fark olmadığı; bunun yanı sıra, gelir düzeyine göre öz denetim becerilerinde anlamlı farklılık tespit edilirken doğruluk dürüstlük değerlerinde farklılık olmadığı saptanmıştır. Anne tutumuna göre ise doğruluk dürüstlük değer düzeylerinde anlamlı farklılık olduğu, öz denetim becerilerinde ise anlamlı farklılaşma olmadığı belirlenmiştir. Sonuç olarak, doğruluk dürüstlük değerlerinin öz denetim becerileriyle ilişkili olduğunu ve özellikle aile tutumlarının değer gelişimi ile ilişkili olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Doğruluk dürüstlük, öz denetim, ergenlik, değerler eğitimi.

**INVESTIGATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN THE LEVEL OF
TRUTHFULNESS AND HONESTY IN ADOLESCENTS AND
SELF-CONTROL SKILLS**

Psychological Counselor Kübra EKMEKCİOĞLU

Kırıkkale University,
kku.grupbir@gmail.com, 0009-0009-1713-3620

Assoc. Prof. Dr. Süleyman BALCI

Kırıkkale University,
meb.suleyman@gmail.com, 0000-0001-9374-8808

ABSTRACT

The purpose of this study is to examine the relationship between honesty and integrity values and self-control skills among middle school students, and to determine whether these variables differ according to demographic characteristics and parental attitudes. The study was conducted using a correlational survey design. The study sample consisted of 247 middle school students, including 131 girls and 116 boys. The Honesty and Integrity Value Scale and the Self-Control Skills Scale were used as data collection instruments. Since the assumptions of normality were not met, non-parametric tests were employed. The relationship between variables was examined using non-parametric techniques. The findings indicate a positive and moderate, and significant relationship between honesty and integrity and self-control skills. While no significant differences were found based on in either variable based on gender, age, grade level, parental attitude, and parental education level, significant differences in in self-control skills according to income level. However, significant differences were observed in honesty value levels according to maternal attitudes, but no significant difference was found in self-control skills. These findings indicate that honesty values are related to self-control skills in adolescents, and that family attitudes, in particular, play an important role in value development.

Keywords: Academic procrastination, plagiarism, academic integrity, college students.

1. GİRİŞ

Toplumların varlığını sürdürebilmesi, ortak değerlerin yeni nesillere aktarılması ve bireyler tarafından içselleştirilmesi ile mümkün olmaktadır. Bu bağlamda değerler, doğru ile yanlış, bireyin toplumun kültürü, kabul edilebilir olan ile olmayanı ayırt etmesini sağlayan temel ölçütler olarak tanımlanmaktadır (Pehlivan-Aydın, 2001). Toplum içerisinde güven ortamının oluşması ve sürdürülebilmesi büyük ölçüde bireylerin etik değerlere uygun davranışlar sergilemesine bağlıdır (Aydın, 2010). Etik değerler arasında önemli bir yere sahip olan doğruluk ve dürüstlük, bireyin söz, düşünce ve davranışları arasında tutarlılık göstermesi olarak tanımlanmaktadır. Doğruluk, bireyin gerçeği olduğu gibi ifade etmesini; dürüstlük ise kişinin kendisine ve çevresine karşı açık, samimi ve güvenilir olmasını ifade etmektedir. Dürüst bireyler, toplumsal ilişkilerinde güven oluşturmakta ve sağlıklı iletişim kurabilmektedirler. Bu nedenle doğruluk ve dürüstlük hem bireysel gelişim hem de toplumsal düzen açısından temel

değerler arasında yer almaktadır (Aydın, 2010). Bu nedenle eğitim kurumları yalnızca akademik bilgi kazandıran yapılar olmaktan çıkmış, aynı zamanda bireylerin ahlaki ve sosyal gelişimlerini destekleyen kurumlar hâline gelmiştir (Halstead & Taylor, 2000).

Ergenlik dönemi bireyin kimlik geliştirme, bağımsızlaşma ve sosyal çevresini genişletme süreçlerini yaşadığı kritik bir gelişim dönemidir. Doğruluk ve dürüstlük değerlerinin kazanılması erken yaşlarda başlamakla birlikte özellikle ergenlik döneminde daha belirgin hâle gelmektedir. Bu nedenle ergenlerin doğruluk ve dürüstlük gibi değerleri ne düzeyde benimsediklerinin belirlenmesi önemli görülmektedir. Doğruluk ve dürüstlük değerleriyle ilişkili olduğu düşünülen önemli kavramlardan biri de öz denetimdir. Öz denetim, bireyin davranışlarını, duygularını ve düşüncelerini kontrol edebilmesi, dürtülerini yönetebilmesi ve uzun vadeli hedefleri doğrultusunda davranabilmesi olarak tanımlanmaktadır (Baumeister, Vohs & Tice, 2007). Öz denetim becerisine sahip bireyler, anlık isteklerini erteleyebilmekte, davranışlarının sonuçlarını değerlendirebilmekte ve toplumsal kurallara uygun davranışlar sergileyebilmektedirler (Tangney, Baumeister & Boone, 2004). Bu özellikler bireyin akademik ve sosyal yaşamında önemli avantajlar sağlamaktadır. Öz denetim düzeyi yüksek bireylerin davranışlarını daha bilinçli yönettikleri, sorumluluk duygularının daha gelişmiş olduğu ve etik ilkelere uygun davranışlar sergileme eğilimlerinin daha yüksek olduğu belirtilmektedir. Bu durum doğruluk-dürüstlük değerleri ile öz denetim becerileri arasında anlamlı bir ilişkinin bulunabileceğini düşündürmektedir.

Literatür incelendiğinde doğruluk-dürüstlük değeri ile öz denetim becerilerini birlikte ele alan çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir. Bu nedenle doğruluk-dürüstlük değeri ile öz denetim arasındaki ilişkinin incelenmesi alanyazına katkı sağlayacak nitelikte görülmektedir. Ayrıca elde edilecek bulguların değerler eğitimi uygulamalarına, okul psikolojik danışma ve rehberlik hizmetlerine ve aile eğitim programlarına katkı sunması beklenmektedir. Bu nedenlerden dolayı, bu araştırmanın konusu, doğruluk-dürüstlük değer düzeyleri ile öz denetim becerileri arasındaki ilişkinin ve bu değişkenlerin demografik özellikler ile ebeveyn tutumlarına göre farklılaşıp farklılaşmadığını incelenmesi olarak belirlenmiştir.

1.1. Araştırma Amacı

Bu çalışmada temel amaç, ortaokul öğrencilerinde doğruluk dürüstlük değer düzeyleri ile öz denetim becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Bu temel amaca doğrultusunda şu soruların cevapları aranmaktadır:

1. Ortaokul öğrencilerinde doğruluk-dürüstlük değer düzeyleri ile öz denetim becerileri cinsiyet, yaş, sınıf düzeyi, gelir durumu, anne ve babanın eğitim durumu, annenin ve babanın tutumu açısından farklı mıdır?
2. Ortaokul öğrencilerinde doğruluk dürüstlük değer düzeyleri ile öz denetim becerileri önemli düzeyde ilişkili midir?

1.2. Araştırma Modeli ve Çalışma Grubu

Bu çalışma, ortaokul öğrencilerinin doğruluk-dürüstlük değerleri ile öz denetim becerileri arasındaki ilişkiyi belirlemeyi amaçlayan nicel türde bir çalışmadır ve ilişkisel tarama araştırması olarak tasarlanmıştır. Araştırmadaki çalışma grubu, 2025-2026 öğrenim sürecinde

ortaokul eğitimine devam eden 247 ortaokul öğrencisinden oluşmaktadır.

1.3. Veri Toplama Araçları

Araştırma için gerekli verileri toplamak üzere "Kişisel Bilgi Formu", " Doğruluk-Dürüstlük Değer Ölçeği" ve "İntihale Karşı Tutum Ölçeği" şeklinde üç bölümün yer aldığı online anket formatı uygulanmıştır.

Doğruluk Dürüstlük Değer Ölçeği: Araştırmada katılımcıların değer düzeylerini belirlemek amacıyla Çalışkan ve Yıldırım (2020) tarafından geliştirilen Etkin Vatandaşlık Değerleri Ölçeğinin doğruluk dürüstlük alt boyutu kullanılmıştır. Ölçek, Çalışkan ve Yıldırım (2020) tarafından geliştirilmiştir ve ortaokul öğrencilerinin doğruluk dürüstlük değer düzeylerini ölçmeyi amaçlamaktadır. Ölçek toplam 13 maddeden oluşmakta olup 5’li Likert tipindedir. Geliştirme çalışmasında ölçeğin iç tutarlılık katsayısının ,609 olduğu rapor edilmiştir.

Öz Denetim Becerileri Ölçeği: katılımcıların öz denetim becerilerini ölçmek amacıyla Ergenlerde Öz Denetim Becerileri Ölçeği uygulanmıştır. Ölçek Moilanen (2007) tarafından geliştirilmiştir. Ölçeğin gençlerin öz denetim yeteneklerini ölçmeyi amaçlanmıştır. Harma (2008) tarafından Türkçe uyarlaması yapılmıştır. Toplam 32 maddeden oluşan ölçek 4’lü Likert tipindedir. Ölçek; öznel normlar, negatif tutum, öz kontrol, algılanan kontrol ve pozitif tutum olmak üzere beş alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçeğin orijinal geliştirme ve uyarlama çalışmalarında geçerlik ve güvenirlik analizlerinin yeterli düzeyde olduğu ve Cronbach Alfa katsayısının yüksek olduğu belirtilmiştir. Analiz sonucunda Öz Denetim Ölçeği’nin Cronbach Alpha katsayısı ,814 olarak bulunmuştur.

2. BULGULAR

Elde edilen bulgular, her iki değişkene ait puanların normal dağılım göstermediğini ortaya koymasından dolayı, analizler için non- parametrik istatistiksel yöntemler uygulanmıştır.

Tablo 1. Değişkenler Arası Spearman Sıra Farkları Korelasyon Analizi

Değişkenler	1	2
1. Öz Denetim Becerileri	—	.419*
2. Doğruluk- Dürüstlük Değeri	.419*	—

Spearman sıra farkları korelasyon analizi sonucunda, doğruluk-dürüstlük ile öz denetim arasında pozitif yönlü, orta düzeyde ve istatistiki yönden önemli ilişki olduğu bulunmuştur ($r_s = .419$, $p = .01$). Bu bulgu, doğruluk-dürüstlük puanları arttıkça öz denetim düzeyi puanlarının da artma eğiliminde olduğuna işaret etmektedir. Bu bulguya benzer şekilde Gökarp, Uluçınar, Değirmenci ve Yüksel (2021) öz denetim ile sorumluluk arasında pozitif ilişki bulunduğunu ortaya koymuştur. Dürüstlük ve doğruluk gibi ahlaki değerlerin de öz denetim gerektiren davranışlar olması, elde edilen ilişkinin kuramsal açıdan beklenen bir bulgu olduğunu düşündürmektedir. Ayrıca, Baumeister, Vohs ve Tice (2007) ile Tangney, Baumeister ve Boone

(2004), öz denetimin bireyin dürtülerini kontrol etmesini, kurallara uyum göstermesini ve uzun vadeli hedeflerine uygun davranmasını sağladığını belirtmektedir.

Tablo 2. Cinsiyete Göre Doğruluk-Dürüstlük İle Öz Denetim Puanlarının Analizi

Değişkenler	Cinsiyet	N	Sıra Ortalaması	U	Z	p
Doğruluk-Dürüstlük Değeri	Kadın	131	134,26	6816,50	,215	,162
	Erkek	116	132,24			
Öz Denetim Becerileri	Kadın	131	141,14	6552,50	,374	,062
	Erkek	116	144,26			

Analiz bulgularında, cinsiyet açısından katılımcıların hem doğruluk dürüstlük (U = 6816.50, p = .162) hem de öz denetim (U = 6552.50, p = .062) puanlarının önemli düzeyde farklılık göstermediği bulunmuştur. Bu bulgu, Bu bulgu, Can ve Öztürk (2018), Tercanlı Metin, Gökçay ve Harma (2017) ile Tercanlı Metin (2013) tarafından çalışmaların bulguları ile benzerlik göstermekte ve desteklenmektedir.

Tablo 3. Sınıf Düzeyine Göre Doğruluk-Dürüstlük ve Öz Denetim Puanlarının Analizi

Değişken	χ^2	sd	p
Doğruluk-Dürüstlük Değeri	2.813	3	.421
Öz Denetim Becerileri	2.857	3	.414

Analiz bulgularında, cinsiyet açısından katılımcıların hem doğruluk-dürüstlük hem de öz denetim puanlarının önemli düzeyde farklılık göstermediği bulunmuştur. Bu bulgu, Uzunkol ve Ata (2023)'nın ortaokul öğrencileriyle yürüttüğü araştırmanın bazı bulgularından farklılaşmaktadır. Söz konusu çalışmada öğrencilerin doğruluk-dürüstlük değer algılarının toplumsal boyutta sınıf düzeyine göre farklılaştığı ve özellikle 5. Sınıf öğrencilerinin puanlarının daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Benzer şekilde Kayır (2011), lise öğrencilerinde dürüstlük puanlarının üst sınıflara doğru azaldığını ortaya koymuştur. Öztürk (2020) ise 5. ve 6. sınıf öğrencilerinin akademik dürüstlük algılarının 7. ve 8. Sınıf öğrencilerine göre daha yüksek olduğunu belirlemiştir. Bu bulgular, bu araştırmanın bulgularından farklılık göstermektedir.

Tablo 4. Katılımcıların Yaşlarına Göre Analiz Bulguları

Değişken	χ^2	sd	p
Doğruluk-Dürüstlük Değeri	2,556	4	,942
Öz Denetim Becerileri	0,774	4	,635

Analiz bulgularına göre katılımcıların hem öz denetim puanlarının ($\chi^2 = 0,774$, sd = 4, p = ,942) hem de doğruluk-dürüstlük puanlarının ($\chi^2 = 2,556$, sd = 4, p = ,635) yaş değişkenine göre önemli düzeyde farklılık göstermediği bulunmuştur. Bu bulgu Aslan'ın (2020) çalışmasıyla benzerlik göstermektedir. Aslan (2020), öz denetim düzeylerinin yaş değişkenine göre anlamlı biçimde değişmediğini belirlemiştir. Buna karşılık Yol ve Aksoy (2025), yaştan ilerlemesiyle birlikte öz denetim becerilerinin gelişim gösterdiğini ifade etmektedir.

Tablo 5. Katılımcıların Gelir Düzeylerine Göre Analiz Bulguları

Değişken	χ^2	sd	p
Doğruluk-Dürüstlük Değeri	0.223	2	.894
Öz Denetim Becerileri	10.379	2	.006

Analiz bulgularına göre öz denetim puanlarının gelir düzeyine göre anlamlı düzeyde farklılaştığı bulunmuştur ($\chi^2 = 10.379$, sd = 2, p < .05). Doğruluk-dürüstlük puanlarının ise gelir düzeyine göre anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiştir ($\chi^2 = 0.223$, p = .894, p > .05). Tercanlı Metin, Gökçay ve Harma (2017), düşük sosyo-ekonomik düzeydeki ergenlerin çeşitli risk faktörleriyle karşı karşıya olduğunu ve öz denetim becerisinin bu risklerin olumsuz etkilerini azaltan önemli bir koruyucu faktör olduğunu belirtmektedir.

Tablo 6. Katılımcıların Anne Tutum Durumuna Göre Analiz Bulguları

Değişken	χ^2	df	p
Doğruluk-Dürüstlük	21,182	4	,01
Öz Denetim	3,715	4	,446

Analiz bulgularına göre doğruluk dürüstlük puanlarının anne tutumuna göre anlamlı düzeyde farklılaştığı ($\chi^2 = 21.182$, sd = 4, p < .001) ve öz denetim puanlarının ise anne tutumuna göre anlamlı bir farklılık göstermediği ($\chi^2 = 3.715$, sd = 4, p = .446) bulunmuştur. Brody ve Ge (2001), katı ebeveynlik davranışlarının öz denetim üzerinde olumsuz etkileri olduğunu belirlerken; Brody, Murry, Kim ve Brown (2002), ebeveyn-ergen ilişkisinin öz denetimde olumlu yönde rolü bulunduğunu ortaya koymuştur. Bu çalışmalar mevcut araştırmada anne tutumu açısından doğruluk-dürüstlük ilişkisini desteklemektedir.

Tablo 6. Katılımcıların Baba Tutum Durumuna Göre Analiz Bulguları

Değişken	χ^2	df	p
----------	----------	----	---

Doğruluk-Dürüstlük	5,300	4	,258
Öz Denetim	9,288	4	,054

Analiz bulgularına göre baba tutumuna göre doğruluk dürüstlük ve öz denetim puanlarının anne anlamlı bir farklılık göstermediği bulunmuştur.

Tablo 7. Katılımcıların Anne Eğitim Düzeylerine Göre Analiz Bulguları

Değişken	χ^2	df	p
Doğruluk-Dürüstlük	1,366	5	,928
Öz Denetim	4,620	5	,464

Analiz bulgularında, anne eğitim düzeyine göre doğruluk-dürüstlük ve öz denetim puanlarında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

Tablo 8. Katılımcıların Baba Eğitim Düzeylerine Göre Analiz Bulguları

Değişken	χ^2	df	p
Doğruluk-Dürüstlük	1,444	5	.919
Öz Denetim	9,438	5	.093

Analiz bulgularında, baba eğitim düzeyine göre doğruluk-dürüstlük ve öz denetim puanlarında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Bu bulgu Kaya (2025) tarafından elde edilen öz denetim ile ilgili sonuçlarla benzerlik göstermektedir. Doğruluk-dürüstlük ile ilgili ise Barteve (2017), anne eğitim durumuna göre farklılık bulunduğunu, baba eğitim durumuna göre farklılık bulunmadığını belirtmiştir. Sineren (2018) ise doğruluk-dürüstlük değerinin anne eğitim düzeyine göre değişmediğini ancak baba eğitim düzeyine göre farklılaştığını ortaya koymuştur. Ergün Kaplan ve Sulak (2017) ise bazı dürüstlük boyutlarında anne eğitim düzeyine bağlı farklılaşmalar tespit etmiştir.

3. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırmadaki bulgularda ortaokul öğrencilerinde doğruluk-dürüstlük ile öz denetim arasında pozitif yönlü, orta düzeyde ve anlamlı ilişki bulunduğu saptanmıştır. Ayrıca, doğruluk-dürüstlük ve öz denetim becerilerinin cinsiyet, yaş, sınıf düzeyi ile anne ve baba eğitim düzeyine göre anlamlı biçimde farklılaşmazken; gelir düzeyi ve anne tutumuna göre önemli düzeyde farklılık göstermektedir. Bu bulgular, değerler eğitimi olan öğrencilerin öz denetim becerilerinin de artabileceğine işaret etmektedir. Anne tutumlarına göre doğruluk-dürüstlük değerlerinde farklılık bulunması nedeniyle ailelere yönelik eğitim programları, seminerler ve psikoeğitim çalışmaları planlanarak demokratik ve destekleyici ebeveyn tutumlarının güçlendirilmesi sağlanabilir. Öneri olarak, okul psikolojik danışmanları tarafından uygulanacak bireysel ve grupla psikolojik danışma çalışmalarında öz denetim becerileri ile doğruluk-dürüstlük değerlerini birlikte ele alan etkinliklere yer verilmesi öğrencilerin sosyal, duygusal ve ahlaki yönden değer anlayışının gelişimine katkı sağlayabilir. Bununla birlikte, araştırma

verileri çevrimiçi formlar aracılığıyla toplandığı ve katılım sınırlı sayıda olduğu için araştırma sonuçları araştırmaya katılan ortaokul öğrencileri ile sınırlıdır.

KAYNAKÇA

- Allgaier, K., Zettler, I., Wagner, W., Püttmann, S., & Trautwein, U. (2015). Honesty–humility in school: Exploring main and interaction effects on secondary school students' antisocial and prosocial behavior. *Learning and Individual Differences*, 43, 211–217. <https://doi.org/10.1016/j.lindif.2015.08.005>
- Aslan, M. F. (2020). Ergenlerde iyi oluş, yaşam kaygısı ve öz-denetim becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi (Yüksek lisans tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi).
- Aydın, M. Z. (2010). *Okulda değerler eğitimi*. Nobel Yayıncılık.
- Bartev, M. (2017). Ortaokul öğrencilerinin insani değerler açısından durumlarının incelenmesi (Yüksek lisans tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi).
- Baumeister, R. F., Vohs, K. D., & Tice, D. M. (2007). The strength model of self-control. *Current Directions in Psychological Science*, 16(6), 351–355. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8721.2007.00534.x>
- Brody, G. H., & Ge, X. (2001). Linking parenting processes and self-regulation to psychological functioning and alcohol use during early adolescence. *Journal of Family Psychology*, 15(1), 82–94. <https://doi.org/10.1037/0893-3200.15.1.82>
- Brody, G. H., Murry, V. M., Kim, S., & Brown, A. C. (2002). Longitudinal pathways to competence and psychological adjustment among African American children living in rural single–parent households. *Child development*, 73(5), 1505-1516.
- Can, A. A., & Öztürk, E. (2018). Müzik öğretmeni adaylarının öz-denetim düzeylerinin bazı değişkenlere göre incelenmesi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 7(3), 2025–2038.
- Çalışkan, H. ve Yıldırım, Y. (2020). Ortaokul öğrencileri için etkin vatandaşlık değerleri ölçeğinin (EVDÖ) geliştirilmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, 49(228), 335-364.
- Çelikkaya, T., & Seyhan, O. (2017). Ortaokul öğrencilerinin evrensel değerlere ilişkin algıları: Metafor analizi. *International Journal of Languages' Education and Teaching*, 5(4), 958–977.
- Dilmaç, B., & Aydoğan, D. (2010). Parental attitudes as a predictor of cyberbullying among primary school children. *International Journal of Human and Social Sciences*, 5(10), 649–653.

- Doan, S. N., Fuller-Rowell, T. E., & Evans, G. W. (2012). Cumulative risk and adolescent's internalizing and externalizing problems: The mediating roles of maternal responsiveness and self-regulation. *Developmental Psychology*, 48(6), 1529–1539.
- Eisenberg, N., Fabes, R. A., Guthrie, I. K., Murphy, B. C., Maszk, P., Holmgren, R., & Suh, K. (1996). The relations of regulation and emotionality to problem behavior in elementary school children. *Development and Psychopathology*, 8(1), 141–162. <https://doi.org/10.1017/S095457940000701X>
- Ergün Kaplan, S., & Sulak, S. E. (2017). The examination of perception of social values of elementary school students according to different variables. *Bartın University Journal of Faculty of Education*, 6(3), 840–858. <https://doi.org/10.14686/buefad.336169>
- Farley, J. P., & Kim-Spoon, J. (2014). The development of adolescent self-regulation: Reviewing the role of parent, peer, friend, and romantic relationships. *Journal of Adolescence*, 37(4), 433–440. <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2014.03.009>
- Gökalp, A., Uluçınar, U., Değirmenci, N., & Yüksel, K. (2021). Öz denetim ile sorumluluk arasındaki ilişki üzerine bir araştırma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(2), 715–726. <https://doi.org/10.17494/ogusbd.1042293>
- Grosch, H., & Rau, H. A. (2017). Gender differences in honesty: The role of social value orientation. *Journal of Economic Psychology*, 62, 258–267. <https://doi.org/10.1016/j.joep.2017.07.006>
- Halstead, J. M., & Taylor, M. J. (2000). *Learning and teaching about values*. Falmer Press.
- Harma, M. (2008). *The impact of parental control and marital conflict on adolescents' self-regulation and adjustment* (Master's thesis, Middle East Technical University (Turkey)).
- Karataş, K. (2013). Öğretmen adaylarının öz yönetimli öğrenmeye hazır bulunuşluklarının eleştirel düşünme eğilimleri, genel öz yeterlikleri ve akademik başarıları açısından yordanması (Yüksek lisans tezi, Ege Üniversitesi).
- Kaya, Ü. G. (2025). *Ergenlerde öz denetim becerileri, algılanan ebeveyn tutumu ve sosyal dışlanma arasındaki ilişkinin belirlenmesi* (Yüksek lisans tezi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği Anabilim Dalı, Hemşirelik Bilim Dalı).
- Kayır, G. (2011). Ortaöğretim öğrencilerinin değer algılarının incelenmesi: Eskişehir ili örneği (Yüksek lisans tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi).

- Kovancı, Ö. (2021). Ortaokul öğrencilerinin dijital ve evrensel ahlaki değerler algısı: Bir ilişkisel çalışma (Yüksek lisans tezi, Amasya Üniversitesi).
- Mazılı, S., & Gültekin, Ö. Ü. (2020). Ergenlerde akıllı telefon bağımlılığının özdenetim açısından incelenmesi. *Kalem Uluslararası Eğitim ve İnsan Bilimleri Dergisi*, 10(2), 705–730.
- Moilanen, K. L. (2007). The adolescent self-regulatory inventory: The development and validation of a questionnaire of short-term and long-term self-regulation. *Journal of youth and adolescence*, 36(6), 835-848.
- Moilanen, K. L., Shaw, D. S., & Fitzpatrick, A. (2010). Self-regulation in early adolescence: Relations with mother–son relationship quality and maternal regulatory support and antagonism. *Journal of Youth and Adolescence*, 39(11), 1357–1367. <https://doi.org/10.1007/s10964-009-9485-x>
- Öztürk, A. (2020). Ortaokul öğrencilerinin akademik dürüstlük değerinin Kohlberg ahlaki gelişim kuramına göre değerlendirilmesi (Yüksek lisans tezi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi).
- Pehlivan-Aydın, İ. (2001). *Yönetmel, mesleki ve örgütsel etik* (2nd ed.). PegemA Yayınları.
- Pieper, A. (2012). *Etiğe giriş* (V. Atayman & G. Sezer, Trans.). Ayrıntı Yayınları.
- Sineren, M. A. (2018). Ortaöğretim öğrencilerinin bireysel değer algılarının incelenmesi (Yüksek lisans tezi, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi).
- Steinberg, L., Mounts, N. S., Lamborn, S. D., & Dornbusch, S. M. (1991). Authoritative parenting and adolescent adjustment across varied ecological niches. *Journal of Research on Adolescence*, 1(1), 19–36.
- Şimşek, H., & Kara, T. (2021). Ortaokul öğrencilerinin evrensel ahlaki değerlere uyma düzeylerinin sınıf ve cinsiyet değişkenleri açısından incelenmesi. *Uluslararası İnsan ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 69–83.
- Tangney, J. P., Baumeister, R. F., & Boone, A. L. (2004). High self-control predicts good adjustment, less pathology, better grades, and interpersonal success. *Journal of Personality*, 72(2), 271–324. <https://doi.org/10.1111/j.0022-3506.2004.00263.x>
- Tercanlı Metin, G. (2013). *Düşük sosyo-ekonomik düzeye sahip ergenlerde olumsuz yaşam olayları ve duygusal davranışsal uyum ilişkisinde öz denetimin aracı rolü* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

- Tercanlı Metin, G., Gökçay, G., & Harma, M. (2017). Düşük sosyo-ekonomik düzeydeki ergenlerde olumsuz yaşam olayları, özdenetim becerisi ve problem davranışlar. *Türk Psikoloji Dergisi*, 32(79), 1–14.
- Türkeş, M. C. (2004). Ergenlerde sapkın davranışın nedeni olarak öz-denetim ve aile içi denetim mekanizmalarının analizi (Yüksek lisans tezi, Uludağ Üniversitesi).
- Uzunkol, E., & Ata, H. İ. (2023). Ortaokul öğrencilerinin doğruluk-dürüstlük değer algılarının incelenmesi. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23(2), 130–145.
- Volk, A. A., Schiralli, K., Xia, X., Zhao, J., & Dane, A. V. (2018). Adolescent bullying and personality: A cross-cultural approach. *Personality and Individual Differences*, 125, 126–132. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2018.01.012>
- Yol, F., & Aksoy, A. B. (2025). Ergenlik döneminde risk alma davranışlarını etkileyen faktörler: Sistemik bir derleme. *Kırıkkale Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 5(1), 1–16.

ÖĞRETMENLERDE MESLEK ETİĞİ DÜZEYİ VE ÖRGÜTSEL ADALET ALGILARI İLİŞKİSİNİN İNCELENMESİ

Psikolojik Danışman Emre TÜZÜNAK

Kırıkkale Üniversitesi,
emretuzunak@gmail.com, 0009-0003-1286-9993

Doç. Dr. Süleyman BALCI

Kırıkkale Üniversitesi,
meb.suleyman@gmail.com, 0000-0001-9374-8808

ÖZET

Bu araştırmada amaç, öğretmenlerde meslek etiği düzeyi ile örgütsel adalet algıları ilişkisinin incelenmesi ve bu değişkenlerin bazı demografik özellikler açısından farklılaşma durumunun belirlenmesidir. Araştırmada nicel yöntem ve ilişkisel tarama araştırma modeli uygulanmıştır. Çalışma grubunda, resmi ve özel eğitim kurumlarında görev yapan %74.3'ünü kadın (n=171), %25.7'sini ise erkek (n=59) toplamda 230 öğretmen yer almaktadır. Verilerin toplanması için Meslek Etiği Ölçeği ve Örgütsel Adalet Ölçeği kullanılmıştır. Veri analizi için parametrik olmayan teknikler uygulanmıştır. Araştırma sonucu ulaşılan bulgulara, Öğretmenlerin meslek etiği düzeyi ile örgütsel adalet algısı arasında pozitif yönde ve önemli düzeyde ilişki bulunduğu saptanmıştır. Öğretmenlerin meslek etiği düzeylerinin ve adalet algılarının cinsiyet ile aktif çalışma durumuna göre değişmediği saptanmıştır. Buna karşın katılımcıların yaşları yükseldikçe, toplam iş deneyimleri arttıkça ve eğitim düzeyleri ilerledikçe hem etik hem de adalet algılarının daha yüksek seviyelere ulaştığı belirlenmiştir. Ayrıca çocukluk döneminde otoriter anne tutumuna maruz kalan öğretmenlerin adalet ve etik puanları en düşük seviyede kalırken, kamu sektöründe görevli öğretmenlerin örgütsel adalet algısının özel sektör çalışanlarına kıyasla çok daha yüksek olduğu saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Meslek Etiği, Örgütsel Adalet, Öğretmen, Okul Yönetimi, Sektörel Farklılıklar.

INVESTIGATION OF RELATIONSHIP BETWEEN TEACHERS' PROFESSIONAL ETHICS LEVEL AND THEIR PERCEPTION OF ORGANIZATIONAL JUSTICE

Psychological Counselor Emre TÜZÜNAK

Kırıkkale University,
emretuzunak@gmail.com, 0009-0003-1286-9993

Assoc. Prof. Dr. Süleyman BALCI

Kırıkkale University,
meb.suleyman@gmail.com, 0000-0001-9374-8808

ABSTRACT

Teachers' professional ethics levels and their perceptions of organizational justice have important role in establishing a healthy school climate and an environment of trust in educational institutions. Current research investigates relationships between teachers' professional ethics level and their organizational justice perception, as well as how these concepts vary across various socio-demographic variables. The relational screening technique and quantitative study methods were utilized as the methodology. The study group contains 230 teachers working in public and private educational institutions. Data were obtained by using the Ethics Scale and the Organizational Justice Scale. According to findings of the analysis, teachers' professional ethics levels and justice perceptions do not differ based on gender or active employment status. On the contrary, it was found that as the participants' age, total work experience, and education levels increase, both their ethical and justice perceptions reach higher levels. Additionally, while teachers exposed to authoritarian maternal attitudes in childhood have the lowest justice and ethics scores, those working in the public sector have significantly higher organizational justice perceptions compared to private sector employees. Finding of the analyses revealed the connection between the two core concepts, a significant and positive relationship was found between teachers' professional ethics level and their perceptions of organizational justice.

Keywords: Professional Ethics, Organizational Justice, Teacher, School Management, Sectoral Differences.

1. GİRİŞ

Modern toplumsal yaşamın, kurumsal yapıların ve eğitim süreçlerinin giderek karmaşıklaşması, bireyleri her gün daha fazla etik ikilemle karşı karşıya bırakmaktadır. Bu durum, etik kavramına olan ihtiyacı artırmaktadır. Lamberton ve Minor (1995), etiği geçmişten günümüze uzanan doğru ve yanlış standartlarının bir projeksiyonu olarak tanımlar (Akt: Pehlivan-Aydın, 2001). Etik, yapılan eylemi ahlaki olarak "iyi" kılan nitelikleri sorgular ve ödev, sorumluluk, adalet ve müsaade gibi kavramsal temelleri masaya yatırır (Pieper, 1999). Son yıllarda öne çıkan en kritik alanlardan biri de meslek etiğidir. Günümüzde pek çok meslek grubu kendi davranış kodlarını belirlemekte ve üyelerinin bu sınırlara uymasını talep etmektedir (Yılmaz ve Altinkurt, 2009). Eğitim örgütlerinin temel taşı olan öğretmenlik mesleği için de kurumsal ve akademik düzeyde çeşitli etik standartlar geliştirilmiştir. Bu doğrultuda, bugünün ve geleceğin öğretmen yetiştirme

programlarında mesleki etik derslerinin zorunlu ya da seçmeli olarak yer alması, sürekli bir iyileştirme süreci için zorunlu görülmektedir (Baskan ve ark., 2006; YÖK, 2007). Ayrıca, kurumlarında adaletsiz uygulamalara maruz kaldığını düşüren bireyler, kendilerini değersiz hissetmeye başlayarak organizasyonel problemlere karşı tepkisizleşmekte ve örgütsel sessizliğe gömülmektedir (Dabbagh, Esfahani ve Shahin, 2012). Bu kapsamda, bu araştırmanın konusu, öğretmenlerin mesleki etik düzeyleri ile örgütsel adalet algıları ilişkinin ve bu değişkenlerin demografik özelliklere göre farklılaşıp farklılaşmadığını incelenmesi olarak belirlenmiştir

1.1. Araştırma Amacı

Bu çalışmada temel amaç, öğretmenlerin mesleki etik düzeyleri ve örgütsel adalet algıları arasındaki ilişkiyi incelemektir. Bu temel amaca yönelik şu soruların cevapları aranmaktadır:

1. Öğretmenlerin mesleki etik düzeyleri ile örgütsel adalet algıları cinsiyet, gelir durumu, anne ve babanın eğitim durumu, annenin ve babanın tutumu açısından farklı mıdır?
2. Öğretmenlerin mesleki etik düzeyi ve örgütsel adalet algısı önemli düzeyde ilişkili midir?

1.2. Araştırma Modeli ve Çalışma Grubu

Bu çalışma, öğretmenlerin mesleki etik düzeyleri ve örgütsel adalet algısı arasındaki ilişkiyi incelemeyi amaçlayan nicel türde bir araştırmadır ve ilişkisel tarama araştırması olarak tasarlanmıştır. Araştırmadaki çalışma grubu, 2025-2026 öğrenim sürecinde aktif olarak görev yapan % 74,3 kadın (n=171) ve % 25,7 erkek (n=59) toplam 230 öğretmenden oluşmaktadır.

1.3. Verilerin Toplanması

Araştırmadaki verileri toplamak üzere "Kişisel Bilgiler Formu", "Mesleki Etik İlkeler Ölçeği" ve "Örgütsel Adalet Ölçeği" şeklinde üç bölümün yer aldığı online anket formatı uygulanmıştır.

Mesleki Etik İlkeler Ölçeği: Manolova'nın (2011) geliştirdiği Meslek Etiği İlkeleri Ölçeği çalışanların meslek ilkelerini uygulama durumuna ilişkin madde ifadeleri içermektedir. Bu ölçek bir öğretmenin etik ilkelere uyma durumunu "kendine yönelik " ve "meslektaşlara yönelik " şeklinde etik ilkeleri iki boyutta gruplamıştır. Ölçekteki maddeler 5'li Likert tipinde derecelendirilmiştir. Bu çalışmada ölçeğin kendine yönelik etik ilkeler boyutu için Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı .985, meslektaşlara yönelik etik ilkeler boyutu için ise .988 olarak hesaplanmıştır. Toplam 90 maddeden oluşan ölçeğin, bu çalışma kapsamındaki iç tutarlılık katsayısı Cronbach's Alpha ,932 olarak hesaplanmıştır.

Örgütsel Adalet Ölçeği: Niehoff ve Moorman'un (1993) geliştirdiği bu ölçek, ve 19 maddeden oluşmaktadır ve dağıtımsal adalet, işlemsel adalet ve etkileşimsel adalet şeklinde ifade edilmiş üç boyut yer almaktadır. Bu ölçeği, Polat (2007) Türkçe'ye uyarlamıştır. Toplam 34 maddeden oluşan ölçekte iç tutarlılık değeri ise ,978 olarak hesaplanmıştır.

2. BULGULAR

Elde edilen bulgular, her iki değişkene ait puanların normal dağılım göstermediğini ortaya koymasından dolayı, analizler için parametrik olmayan istatistiksel yöntemler uygulanmıştır.

Tablo 1. Değişkenler Arası Spearman Sıra Farkları Korelasyon Analizi

Değişkenler	Etik	Örgütsel Adalet
Etik	1	.297*
Örgütsel Adalet	.297*	1

Spearman sıra farkları korelasyon analizi bulgularında, iki değişkenin arasında pozitif yönlü, düşük düzeyde ve önemli ilişki belirlenmiştir ($r = .297, p < .001$). Bu bulgu, çalışanların kuruma yönelik örgütsel adalet algıları arttıkça, etik algılarının da pozitif yönde artma eğilimi taşıdığını göstermektedir.

Tablo 2. Cinsiyete Göre Etik ve Örgütsel Adalet Puanlarının Analizi

Değişkenler	Cinsiyet	N	Sıra Ortalaması	U	Z	p
Etik	Erkek	171	107,19	4554,00	1,114	,265
	Kadın	59	118,37			
Örgütsel Adalet	Erkek	171	129,70	4206,50	1,902	,057
	Kadın	59	110,60			

Analiz bulgularında, cinsiyet açısından katılımcıların etik ($U = 4554,00, z = -1,114, p > ,05$) ve örgütsel adalet ($U = 4206,50, z = -1,902, p = ,057 > ,05$) puanlarının önemli düzeyde farklılık göstermediği bulunmuştur. Analiz bulguları, sektör değişkeni açısından katılımcıların etik ($U = 5263,50, z = -1,666, p > ,05$) puanlarının önemli düzeyde farklılık göstermediği bulunmuştur. Ancak, Örgütsel Adalet Ölçeği toplam puanlarında çalışılan sektör değişkenine göre ileri düzeyde anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir ($U = 2572,50, z = -7,236, p < ,001$). Sıra ortalamaları göz önünde bulundurulduğunda, kamu sektöründe çalışan katılımcıların örgütsel adalet algılarının (Sıra Ort. = 139,12), özel sektör çalışanlarına (Sıra Ort. = 72,87) kıyasla anlamlı derecede daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır.

Analiz bulgularına göre katılımcıların yaş yükseldikçe ve toplam iş deneyimi arttıkça hem etik hem de örgütsel adalet algısının doğrusal olarak arttığı; en yüksek adalet algısının 15 yıl ve üzeri kıdeme sahip grupta (Sıra Ort. = 167,47) toplandığı görülmüştür. Eğitim düzeyi bağlamında lisansüstü ve doktora mezunlarının algıları daha yüksek bulunmuştur. Ebeveyn tutumlarında ise çocukluğunda "Otoriter" anne tutumuna maruz kalanların hem etik (Sıra Ort. = 62,43) hem adalet (Sıra Ort. = 81,52) puanları en düşük seviyede kalmıştır. Öte yandan, ekonomik durum değişkenine göre sadece Etik Ölçeği üzerinde anlamlı farklılık varken $\chi^2 = 21,348, p < .001$, örgütsel adalet puanlarında farklılık bulunmamıştır. Son olarak, aktif çalışma durumu (çalışıyor/çalışmıyor) değişkenine göre her iki ölçek puanında önemli fark olmadığı görülmüştür.

3. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırmadaki bulgulara demografik değişkenlere ilişkin ilk bulgusu, katılımcıların cinsiyetlerine göre aktif çalışma durumlarının gerek meslek etiği gerekse örgütsel adalet algılarında önemli fark belirlenmemesidir. Bu durum, adalet beklentisinin ve etik ilkelerin cinsiyet rollerinden veya çalışma durumundan bağımsız, evrensel kurumsal beklentiler olarak okul ikliminde yer edindiğini göstermektedir. Buna karşın; öğretmenlerin yaşları yükseldikçe, mesleki deneyimleri (kıdemleri) arttıkça ve eğitim düzeyleri ilerledikçe hem meslek etiği farkındalıklarının hem de örgütsel adalet algılarının doğrusal bir şekilde daha yüksek seviyelere ulaştığı saptanmıştır. Mesleki kıdem ve yaşın artması, öğretmenlerin kurumsal işleyişi daha bütüncül analiz etmelerine ve karmaşık etik ikilemler karşısında daha tecrübeli kararlar alabilmelerine katkısı olabilir. Benzer şekilde, eğitim düzeyinin yükselmesi akademik ve kuramsal bilgi birikimini artırarak bireylerin kurumsal hak aramaya, süreçlerin şeffaflığına ve mesleki sorumluluklara daha profesyonel yaklaşmasını beraberinde getirmektedir. İki değişken arasındaki doğrudan ilişki incelendiğinde; öğretmenlerin meslek etiği düzeyi ile örgütsel adalet algısı arasında pozitif yönde ve önemli ilişki tespit edilmiştir. Bu bulguya göre, okul yönetiminin uygulamalarında şeffaf, ödül dağıtımında hakkaniyetli ve öğretmenlerle ilişkilerinde saygılı olması (örgütsel adalet), öğretmenlerin mesleki sorumluluklarına, öğrencilerine ve meslektaşlarına daha etik bir duruşla yaklaşmasını sağlayabilir. Bu durum çift yönlü bir döngüdür; etik duyarlılığı yüksek öğretmenler de okul içindeki adalet mekanizmalarını daha sağlıklı değerlendirmekte ve kurumsal güven iklimini tahkim etmektedir. Bununla birlikte, araştırma verileri çevrimiçi formlar aracılığıyla toplandığı ve katılım sınırlı sayıda olduğu için araştırma sonuçları araştırmaya katılan bireyler ile sınırlıdır.

KAYNAKÇA

- Aksoy, N. (1999). Educators' beliefs about ethical dilemmas in teaching: A research study among elementary school teachers in Turkey. *American Association of Behavioral and Social Sciences*, 2(Fall). <http://aabss.org/journal1999/f18Aksoy.html>
- Alexander, S., & Ruderman, M. (1987). The role of procedural and distributive justice in organizational behaviour. *Social Justice Research*, 1, 177-198.
- Aydın, İ. (2003). *Eğitim ve öğretimde etik*. Pegem A Yayıncılık.
- Baskan, G. A., Aydın, A., & Madden, T. (2006). Türkiye'deki öğretmen yetiştirme sistemine karşılaştırmalı bir bakış. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(1), 35-42.
- Bies, R. J., & Moag, J. S. (1986). Interactional justice, communication criteria for fairness. In M. H. Bazerman, R. Sheppard, & B. Sheppard (Eds.), *Research in negotiations in organizations* (Vol. 1, pp. 43-55). Academic Press.
- Bies, R. J., & Shapiro, D. L. (1987). Interactional fairness judgments, the influence of causal accounts. *Social Justice Research*, 1, 199-218.
- Bos, K. V. (2001). Fundamental research by means of laboratory experiments is essential for a better understanding of organizational justice. *Journal of Vocational Behavior*, 58, 254-259.
- Brockner, J., & Siegel, P. (1996). Understanding the interaction between procedural and distributive justice: The role of trust. In R. M. Kramer & T. R. Tyler (Eds.), *Trust in organizations: Frontiers of theory and research* (pp. 390-413). SAGE Publications.
- Cevizci, A. (2002). *Etiğe giriş*. Engin Yayıncılık.
- Çotuksöken, B. (2006). Etik nedir?. B. Çotuksöken (Ed.), *Felsefe Söyleşileri III-IV* içinde. Maltepe Üniversitesi Yayınları.

- Dabbagh, P., Esfahani, A. N., & Shahin, A. (2012). Studying relationship between perceived organizational justice and organizational salience. *Institute of Interdisciplinary Business Research*, 3(10), 468-478.
- Folger, R. G., & Cropanzano, R. (1998). *Organizational justice and human resource management* (Vol. 7). SAGE Publications.
- Frankena, W. (2007). *Etik* (A. Aydın, Çev.). İmge Kitabevi Yayınları.
- Greenberg, J. (1990a). Looking fair versus being fair: Managing impressions of organizational justice. *Research in Organizational Behavior*, 12(1), 11-157.
- Greenberg, J. (1990b). Organizational justice: Yesterday, today, tomorrow. *Journal of Management*, 16, 399-432.
- Gözütok, F. D. (1999). Öğretmenlerin etik davranışları. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 32(1-2), 83-99.
- Haynes, F. (2002). *Eğitimde etik* (S. K. Akbaş, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Kale, N. (2009). *Felsefiyat*. Pegem Akademi.
- Konovsky, M. A. (2000). Understanding procedural justice and its impact on business organizations. *Journal of Management*, 26(3), 489-511.
- Manolova, O. (2011). *Mesleki etik ilkelere ilişkin Türkiye ve Moldova'daki ilköğretim okulu öğretmenlerinin görüşleri* (Tez No. 302869) [Doktora tezi, Ankara Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Moorman, R. H. (1991). Relationship between organizational justice and organizational citizenship behavior: Do fairness perceptions influence employee citizenship?. *Journal of Applied Psychology*, 76, 845-855.
- Moorman, R.H., Niehoff, B.P. & Organ, D.W. Treating employees fairly and organizational citizenship behavior: Sorting the effects of job satisfaction, organizational commitment, and procedural justice. *Employ Respons Rights J* 6, 209-225 (1993). <https://doi.org/10.1007/BF01419445>
- Niehoff, B. P., & Moorman, R. H. (1993). Justice as a mediator of the relationship between methods of monitoring and organizational citizenship behavior. *Academy of Management Journal*, 36(3), 527-556. <https://doi.org/10.2307/256591>
- Pelit, E., & Güçer, E. (2005, 18-19 Kasım). *Ticaret ve turizm meslek dersi öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğiyle ilgili etik olmayan davranışlara ilişkin algılamaları* [Bildiri sunumu]. II. Siyasette ve Yönetimde Etik Sempozyumu, Sakarya Üniversitesi, Sakarya, Türkiye (ss. 71-85).
- Pelit, E., & Güçer, E. (2006). Öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğiyle ilgili etik olmayan davranışlara ve öğretmenleri etik dışı davranışa yönelten faktörlere ilişkin algılamaları. *Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2, 95-119.
- Pehlivan-Aydın, İ. (2001). *Yönetim, mesleki ve örgütsel etik*. Pegem A Yayıncılık.
- Pieper, A. (1999). *Etiğe giriş* (V. Atayman & G. Sezer, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Polat, S. (2007). Ortaöğretim öğretmenlerinin örgütsel adalet algıları, örgütsel güven düzeyleri ile örgütsel vatandaşlık davranışları arasındaki ilişki (Doktora Tezi). Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- Taşan, M. & Yılmaz, K. (2008). Organizational Citizenship and Organizational Justice Scales adaptation to Turkish . *Eğitim ve Bilim*, 33 (150).

- Yaylacı, A. F. (2004). *İlköğretim okulları yönetici ve öğretmenlerinin örgütsel yurttaşlık davranışları*. (Doktora tezi). Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Yılmaz, K., & Altınkurt, Y. (2009). Öğretmen adaylarının mesleki etik dışı davranışlar ile ilgili görüşleri. *İş Ahlakı Dergisi*, 2(2), 71–88.
- YÖK (2007). *Öğretmen yetiştirme ve eğitim fakülteleri (1982–2007)*. YÖK Yayını.

ÖĞRETMENLERİN AHLAKİ YETERLİK ALGILARI İLE MESLEKİ ETİK İLKELERE UYGUN DAVRANMA DÜZEYLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

Psikolojik Danışman Berrenur ŞAHİN

Kırıkkale Üniversitesi

psk.dan.berrenursahin@gmail.com, 0009-0001-1556-746X

Doç. Dr. Süleyman BALCI

Kırıkkale Üniversitesi

meb.suleyman@gmail.com, 0000-0001-9374-8808

ÖZET

Öğretmenler, öğrencilerin akademik, ahlaki ve sosyal gelişimlerinde önemli rol oynayan bireylerdir. Bu nedenle, öğretmenlerin ahlaki yeterlikleri ve mesleki etik ilkelere uygun davranışları eğitim süreçlerinin niteliğini etkileyen önemli unsurlar arasında yer almaktadır. Bu araştırmada öğretmenlerin ahlaki yeterlik algıları ile mesleki etik ilkelere uygun davranma düzeyi arasındaki ilişkiyi incelemeyi amaçlamıştır. Araştırma sürecinde nicel yöntem ve ilişkisel tarama araştırma modeli uygulanmıştır. Araştırmadaki çalışma grubunda farklı okul türlerinde görev yapan ve öğretmenlik deneyimine sahip 230 öğretmen yer almaktadır. Verileri toplamak üzere Ahlaki Yeterlik Ölçeği ile Mesleki Etik İlkeler Ölçeği uygulanmıştır. Korelasyon analizinde ahlaki yeterlik algıları ile kendine yönelik mesleki etik ilkelere uygun davranma düzeyi arasında pozitif yönde ve orta düzeyli anlamlı ilişki; ahlaki yeterlik algıları ile meslektaşlara yönelik etik ilkelere uyma algısı arasında ise pozitif yönde anlamlı zayıf ilişki bulunmuştur. Ayrıca, kendine yönelik etik ilkelere uygun davranma düzeyi ile meslektaşlara yönelik etik ilkelere uyma algısı arasında pozitif yönde ve önemli yüksek ilişki bulunmuştur. Elde edilen bulgular, öğretmenlerin ahlaki yeterlik algılarının meslek etiği ilkelerine uygun davranma düzeyleri ile önemli ve pozitif yönde ilişkili olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: ahlaki yeterlik algısı, moral zekâ, mesleki etik, öğretmen, etik ilkeler

**EXAMINING THE RELATIONSHIP BETWEEN TEACHERS' PERCEPTION OF
MORAL COMPETENCE AND THEIR LEVEL OF COMPLIANCE WITH
PROFESSIONAL ETHICAL PRINCIPLES**

Psychological Counselor Berrenur ŞAHİN

Kırıkkale University,
kku.grupbir@gmail.com, 0009-0001-1556-746X

Assoc. Prof. Dr. Süleyman BALCI

Kırıkkale University,
meb.suleyman@gmail.com, 0000-0001-9374-8808

ABSTRACT

Teachers have a significant role in students' academic, moral and social development. Therefore, teachers' moral competencies and their compliance with professional ethical principles are considered important factors affecting the quality of educational processes. The purpose of current research is to investigate the relationships between teachers' perception of moral competence and their level of compliance with professional ethical principles. The study employed a correlational survey design, one of the quantitative study models. The research group contained of 230 teachers working at several schools and having teaching experience. Data were obtained by using the Teachers' Moral Competence Scale and the Professional Ethical Principles Scale. Correlation analysis indicated a positive and moderate meaningful relationship between teachers' perceptions of moral competence and self-oriented professional ethical behaviors. A low-level and significantly positive relationship was determined between moral competence perceptions and perceptions of colleagues' compliance with ethical principles. Additionally, a high-level and significantly positive relationship was identified between self-oriented professional ethical behaviors and perceptions of colleagues' ethical compliance. The findings suggest that teachers' perceptions of moral competence are positively and significantly associated with their compliance with professional ethical principles.

Keywords: moral competence perception, moral intelligence, professional ethics, teacher, ethical principles

1. GİRİŞ

Eğitim sürecinde her öğretmen bilgi aktarmanın yanında öğrencilere değer ve davranış kazandıran önemli rol modelleridir. Bundan dolayı, öğretmenlerin mesleki yeterliklerinin yanı sıra ahlaki yeterlikleri ve etik ilkelere uygun davranışları da eğitim sisteminin niteliğini etkileyen önemli unsurlar arasında yer almaktadır. Öğretmenlerin etik ilkelere bağlı kalmaları, eğitim ortamlarında güven, adalet ve saygının geliştirilmesine katkı sağlamaktadır (Çabuk ve İşgüden, 2006). Meslek etiği, bireylerin mesleklerini icra ederken uymaları gereken ilke ve standartları ifade etmektedir. Öğretmenlik mesleğinde etik ilkeler; öğrencilere karşı adil davranma, mesleki sorumlulukları yerine getirme, gizliliğe önem verme ve meslektaşlarla sağlıklı ilişkiler kurma gibi davranışları kapsamaktadır (Erdem ve Şimşek, 2013).

Öğretmenlerin etik ilkelere uygun davranış sergilemeleri, eğitim hizmetlerinin kalitesini artırırken öğrencilerdeki sosyal ve akademik gelişime de olumlu katkısı olmaktadır (Coşkun ve Çelikten, 2020).

Öğretmenlerin ahlaki yeterliklerine yönelik araştırmalar, bu özelliğin mesleki davranışlarla yakından ilişkili olduğunu göstermektedir. Toprak ve Karakuş (2018) tarafından gerçekleştirilen çalışmada, öğretmenlerin ahlaki özelliklerinin eğitim süreçlerinde önemli bir yere sahip olduğu vurgulanmıştır. Mahmoudi ve Gandomkar (2023) ise ahlaki zekânın öğretmenlerin mesleki öğrenme ve gelişim süreçleriyle ilişkili olduğunu belirtmiştir. Benzer şekilde Elsayed ve arkadaşları (2025), ahlaki yeterlik düzeyi yüksek öğretmenlerin mesleki performanslarının daha yüksek olduğunu ortaya koymuştur.

Türkiye'de yapılan çalışmalar da ahlaki gelişim ve etik davranışlar arasındaki ilişkiye dikkat çekmektedir. Başbay, Kağnıcı ve Başbay (2019) tarafından öğretmenlerde çok kültürlü yeterlilik algılarının ahlaki olgunluk düzeyleri ile ilişkili olduğu belirlenmiştir. Akkaya Yılmaz ve Baltan (2025) tarafından ise aday öğretmenlerde ahlaki olgunluk düzeyi ve ahlak eğitimine yönelik yeterlik algısı arasında pozitif yönlü ilişki bulunduğu ortaya konmuştur. Ayrıca, Altinkurt ve Yılmaz (2012), aday öğretmenlerde etik dışı davranışlara ilişkin farkındalıkların mesleki etik açısından önemli olduğunu vurgulamıştır. Alan yazında öğretmenlerin ahlaki gelişimleri, ahlaki olgunlukları, ahlaki zekâları ve mesleki etik davranışları üzerine çeşitli araştırmaların bulunduğu görülmektedir. Ancak, öğretmenlerin ahlaki yeterlik algıları ile mesleki etik ilkelere uygun davranma düzeyleri arasındaki ilişkinin doğrudan incelendiği çalışmaların sınırlı olduğu dikkat çekmektedir. Bundan dolayı, bu araştırmanın konusu öğretmenlerin ahlaki yeterlik algıları ile meslek etiği ilkelerine uygun davranma düzeylerinin incelenmesi şeklinde belirlenmiştir.

1.1. Araştırma Amacı

Bu çalışmada temel amaç, öğretmenlerin ahlaki yeterlik algıları ile mesleki etik ilkelere uygun davranma düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Bu temel amaca yönelik şu soruların cevapları aranmaktadır:

1. Öğretmenlerin ahlaki yeterlik algıları ile mesleki etik ilkelere uygun davranma düzeyleri annenin ve babanın tutumu açısından farklı mıdır?
2. Öğretmenlerin ahlaki yeterlik algıları ile mesleki etik ilkelere uygun davranma düzeyleri önemli düzeyde ilişkili midir?

1.2. Araştırma Modeli ve Çalışma Grubu

Bu çalışma, öğretmenlerin ahlaki yeterlik algıları ile mesleki etik ilkelere uygun davranma düzeyleri arasındaki ilişki durumunu belirlemeyi amaçlayan nicel türde bir araştırmadır ve ilişkisel tarama araştırması olarak tasarlanmıştır. Araştırmadaki çalışma grubu, farklı okul türlerinde görev yapan ve öğretmenlik deneyimine sahip %51,3'ü erkek (n=118), %48,7'si kadın toplam 230 öğretmenden oluşmaktadır.

1.3. Verilerin Toplanması

Araştırmadaki gerekli verilerin toplanması için "Kişisel Bilgi Formu", "Öğretmen Ahlaki Yeterlilik Ölçeği" ve "Mesleki Etik İlkeler Ölçeği" şeklinde üç bölümün yer aldığı online anket formatı uygulanmıştır.

Ahlaki Yeterlilik Ölçeği: Öğretmenlerin ahlaki yeterlik algılarını belirlemek amacıyla Toprak ve Karakuş (2018) tarafından Türkçe'ye uyarlanan Ahlaki Yeterlilik Ölçeği uygulanmıştır. Ölçek öğretmenlerin dürüstlük, sorumluluk, şefkat ve affedicilik gibi ahlaki özelliklerine ilişkin algılarını ölçmeyi amaçlamaktadır. Ölçekte yer alan maddeler 5'li Likert tipinde derecelendirilmektedir. Toprak ve Karakuş (2018) tarafından yapılan uyarlama çalışmasında ölçeğin geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu belirlenmiştir. Bu çalışmada ölçeğin Cronbach Alfa iç tutarlılık değeri .916 olarak hesaplanmıştır.

Mesleki Etik İlkeler Ölçeği: Öğretmenlerde meslek etiği ilkelerine uygun davranma düzeylerini belirlemek için Manolova'nın (2011) geliştirdiği Mesleki Etik İlkeler Ölçeği kullanılmıştır. Ölçek, öğretmenlerdeki meslek etiği ilkelerine uyma durumlarını değerlendirmeye yönelik maddelerden oluşmaktadır. Ölçeğin bu çalışmada kullanılan yapısı, öğretmenlerin etik ilkelere uyma düzeylerini "kendine yönelik etik ilkeler" ve "meslektaşlara yönelik etik ilkeler" olmak üzere iki boyutta değerlendirmektedir. Ölçekte yer alan maddeler 5'li Likert tipinde derecelendirilmektedir. Bu çalışmada ölçeğin kendine yönelik etik ilkeler boyutu için Cronbach Alfa iç tutarlılık değeri .985, meslektaşlara yönelik etik ilkeler boyutu için ise .988 olarak hesaplanmıştır.

2. BULGULAR

Elde edilen bulgulara ilişkin tablolar aşağıda verilmiştir.

Tablo 1. Değişkenler Arası Analizi

Değişkenler	1	2	3
1-Ahlaki Yeterlik	—	,317*	,216*
2-Mesleki Etik	,317*	-	,666*
3-Kendine Yönelik Etik	,216*	,666 *	—

Değişkenler arası Pearson korelasyon analizinde, öğretmenlerin ahlaki yeterlik algıları ile kendine yönelik mesleki etik ilkelere uygun davranma düzeyleri arasında pozitif yönde ve orta düzeyde önemli ilişki olduğu belirlenmiştir ($r=.317$, $p<.001$). Ahlaki yeterlik algıları ile meslektaşlara yönelik etik ilkelere uygun davranma düzeyi arasında pozitif yönde ve zayıf ilişki bulunmuştur ($r=.216$, $p<.001$). Kendine yönelik mesleki etik ile meslektaşlara yönelik mesleki etik arasında ise pozitif yönde ve yüksek düzeyde yüksek ilişki bulunmuştur ($r=.666$, $p<.001$).

Tablo 2. Anne ve Baba Tutumlarına Göre Ahlaki Yeterlik Algısına İlişkin Bulgular

Değişken	F	p
Anne Tutumu	0.897	.466
Baba Tutumu	0.804	.524

Bulgular incelendiğinde öğretmenlerin ahlaki yeterlik algılarının anne tutumuna göre anlamlı düzeyde farklılaşmadığı görülmektedir [$F(4,225)=0.897$, $p>.05$]. Benzer şekilde baba tutumuna göre ahlaki yeterlik algılarında anlamlı farklılık bulunmamıştır [$F(4,225)=0.804$, $p>.05$].

3. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırmada öğretmenlerin ahlaki yeterlik algıları ile kendilerine yönelik mesleki etik ilkelere uygun davranma düzeyi arasında pozitif yönde ve orta düzeyde önemli düzeyde ilişki olduğu belirlenmiştir. Ayrıca, ahlaki yeterlik algıları ile meslektaşlara yönelik etik ilkelere uyma algısı arasında da pozitif yönde ve anlamlı zayıf ilişki bulunmuştur. Bu bulgular, öğretmenlerde ahlaki yeterlik algıları arttıkça mesleki etik ilkelere uygun davranma düzeylerinin de arttığını göstermektedir. Araştırmanın bulguları Toprak ve Karakuş (2018) tarafından gerçekleştirilen ve öğretmenlerin ahlaki yeterlilik özelliklerinin eğitim süreçleri açısından önemini ortaya koyan çalışma ile benzerlik göstermektedir. Ayrıca Mahmoudi ve Gandomkar'ın (2023) ahlaki yeterlilik ile öğretmenlerin mesleki öğrenme ve gelişim süreçleri arasında ilişki bulunduğunu ortaya koyan çalışması ile Elsayed ve arkadaşlarının (2025) ahlaki yeterlilik düzeyi yüksek öğretmenlerin mesleki performanslarının daha yüksek olduğunu gösteren araştırması mevcut çalışmanın bulgularını destekler niteliktedir. Bununla birlikte, araştırma verileri çevrimiçi formlar ve sosyal medya aracılığıyla toplandığı ve katılım sınırlı sayıda olduğu için araştırma sonuçları araştırmaya katılan bireyler ile sınırlıdır.

KAYNAKÇA

Akkaya Yılmaz, M., & Baltan, B. (2025). Öğretmen adaylarının ahlaki olgunluk düzeyleri ile ahlak eğitimine yönelik yeterlik algıları arasındaki ilişki. *Anadolu Journal of Educational Sciences International*, 15(4), 1515-1539. <https://doi.org/10.18039/ajesi.1765453>

Altinkurt, Y., & Yılmaz, K. (2012). Öğretmen adaylarının öğretmenlerin mesleki etik dışı davranışları ile ilgili görüşleri. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(22), 113-128.

Başbay, A., Kağnıcı, D. Y., & Başbay, M. (2019). Öğretmenlerin çokkültürlü yeterlik algıları ile ahlaki olgunluk/yargı ve kişilik özellikleri arasındaki ilişkilerin incelenmesi. *İlköğretim Online*, 17(3). <https://doi.org/10.17051/ilkonline.2018.466317>

Coşkun, B., & Çelikten, M. (2020). Öğretmenlik meslek etiği üzerine bir inceleme. *OPUS International Journal of Society Researches*, 15(21), 686-710. <https://doi.org/10.26466/opus.666967>

Çabuk, A., & İşgüden, B. (2006). Meslek etiği ve meslek etiğinin meslek yaşamı üzerindeki etkileri. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(16), 59-86.

Erdem, A. R., & Şimşek, S. (2013). Öğretmenlik meslek etiğinin irdelenmesi. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15, 185-203. <https://doi.org/10.14520/adyusbd.627>

Elsayed, A. R., Alharbi, A. M., & Almulhem, F. A. (2025). Moral intelligence and its relationship with professional performance among intellectual education teachers in primary school. *International Journal of Instruction*, 18(1), 601-618. <https://doi.org/10.29333/iji.2025.18133a>

Lennick, D., & Kiel, F. (2005). *Moral intelligence: Enhancing business performance and leadership success*. Wharton School Publishing.

Mahmoudi, S.N., & Gandomkar, D. (2023). Towards the Analysis of Moral Intelligence and Quality of Teacher Learning through structural equation modelling (SEM) approach. *Journal of Education Experiences*, 6(1), 58-78. <https://oiccpres.com/jee/article/view/10998>

Manolova, O. (2011). *Mesleki etik ilkelere ilişkin Türkiye ve Moldova'daki ilköğretim okulu öğretmenlerinin görüşleri* (Tez No. 302869) [Doktora tezi, Ankara Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Toprak, M., & Karakuş, M. (2018). Teachers' moral intelligence: A scale adaptation into Turkish and preliminary evidence. *European Journal of Educational Research*, 7(4), 901-911. <https://doi.org/10.12973/eu-jer.7.4.901>

INNOVATIVE TEACHING METHODS TO ENHANCE STUDENT ENGAGEMENT

Altynay Kussainova, Dr. Yerlan Sadykov

Department of Education, Nazarbayev University, Kazakhstan

ABSTRACT

This paper explores innovative teaching methods designed to enhance student engagement in contemporary higher-education classrooms. Rapid changes in labor-market expectations and the ubiquity of digital technologies have exposed the limitations of traditional lecture-based instruction, particularly in terms of attention, motivation, and deep learning. The study examines a set of active-learning strategies—including flipped classrooms, collaborative problem-solving, game-based learning, and micro-projects—implemented in undergraduate courses across education and social-science programs. A mixed-methods approach is employed: quantitative data on attendance, participation, and assessment results are complemented by student focus groups and reflective journals from instructors. Findings indicate that when instructional design is explicitly aligned with clear learning outcomes and frequent formative feedback, innovative methods significantly increase student participation, willingness to ask questions, and perceived relevance of course content. Students highlight the value of structured peer interaction and real-world tasks, while also pointing to the need for clear expectations and support in adapting to less hierarchical classroom roles. Instructors report challenges related to time-intensive preparation and assessment, as well as institutional cultures that still prioritize coverage over engagement. The paper argues that innovative methods are most effective when accompanied by coherent course-level planning, training for instructors, and assessment approaches that reward higher-order thinking rather than rote reproduction. Practical recommendations are offered for gradual implementation, including piloting small active-learning segments, using low-stakes quizzes to guide preparation, and integrating student feedback into iterative redesign.

Key words: student engagement, active learning, innovative teaching, higher education

THE IMPACT OF DIGITAL TOOLS ON LEARNING OUTCOMES IN HIGHER EDUCATION

Assoc. Prof. Dr. Aigerim Nurgalieva, Didar Zhumabaev

Faculty of Information Technologies and Education, Al-Farabi Kazakh National University,
Kazakhstan

ABSTRACT

This study investigates the impact of digital tools on learning outcomes in higher education, focusing on learning-management systems, interactive simulations, and collaborative platforms. While universities have rapidly expanded their digital infrastructures, there remains debate about whether technology genuinely improves learning or merely digitizes traditional practices. The research analyzes courses in computer science, economics, and teacher education where digital tools were systematically integrated into lectures, seminars, and independent study. Using a quasi-experimental design, the study compares student achievement, completion rates, and self-reported engagement in digitally enriched courses with those in comparable courses relying on more conventional methods. Data collection includes grade distributions, analytics from learning-management platforms, and survey responses on perceived usefulness and cognitive load. Results suggest that digital tools support higher levels of conceptual understanding and problem-solving when they are used to provide immediate feedback, scaffold complex tasks, and facilitate peer collaboration. Conversely, technology that merely replicates static content, such as unstructured slide repositories, offers minimal benefit. Students emphasize the importance of intuitive interfaces and consistent instructional guidance; poorly organized digital environments can hinder learning and increase frustration. The paper concludes that the educational value of digital tools depends less on the tools themselves and more on pedagogical integration and instructor digital competence. Recommendations are provided for evidence-informed selection of platforms, alignment of online activities with assessment, and professional development to help academic staff design coherent digital learning experiences.

Key words: digital tools, higher education, learning outcomes, online platforms

CHALLENGES OF REMOTE EDUCATION AND STRATEGIES FOR IMPROVEMENT

Dr. Roya Ebrahimi, Assis. Prof. Dr. Seyed Karim Hosseini

Faculty of Educational Sciences, University of Tehran, Iran

ABSTRACT

This paper analyzes key challenges associated with remote education and proposes strategies for improving its quality and equity in higher-education settings. The rapid expansion of online and blended learning during recent global crises exposed systemic gaps in digital access, instructional design, and assessment integrity. Drawing on survey data from undergraduate and graduate students, as well as interviews with instructors and academic administrators, the study identifies recurring issues: uneven internet connectivity, limited digital literacy, passive content delivery, and concerns about academic honesty. Students report feelings of isolation, reduced motivation, and difficulty managing time without the structure of face-to-face classes. Instructors, in turn, struggle to adapt pedagogical approaches, provide individualized feedback, and maintain meaningful interaction in large online cohorts. The paper examines a series of pilot interventions, including structured synchronous sessions, redesigned discussion forums with clear participation rubrics, and low-stakes formative assessments that emphasize process over high-pressure exams. Results indicate that interactive course elements, predictable weekly rhythms, and explicit guidelines for online communication contribute significantly to improved satisfaction and achievement. Furthermore, institutional support—such as centralized technical help, training workshops, and evidence-based guidelines—emerges as crucial for sustainable improvement. The article argues that effective remote education requires more than emergency technology adoption; it demands deliberate pedagogical planning, attention to student well-being, and policies that address digital inequality. Practical recommendations are offered for designing accessible courses, fostering online learning communities, and integrating remote components into long-term program strategies.

Key words: remote education, online learning, student engagement, instructional design

THE ROLE OF CULTURAL CONTEXT IN CURRICULUM DEVELOPMENT

Leila Mortazavi, Dr. Hamid Reza Balouchi

Department of Curriculum Studies, Shahid Beheshti University, Iran

ABSTRACT

This study explores how cultural context shapes curriculum development in national and institutional settings. While global policy frameworks often promote standardized competencies and international benchmarks, curricula are implemented within specific cultural environments that carry distinct values, histories, and social expectations. Using Iran as the primary case, the research analyzes policy documents, textbook samples, and interviews with curriculum developers and teachers across primary and secondary education. The study examines how cultural narratives—such as collective memory, religious traditions, and local notions of citizenship—are embedded in learning objectives, content selection, and assessment practices. Findings show that attempts to import externally designed curricula without adequate localization can create tensions between prescribed competencies and community expectations, leading to superficial implementation or hidden resistance by teachers. At the same time, purely inward-looking approaches risk isolating students from global knowledge flows and limiting future academic mobility. The paper argues for a culturally responsive curriculum framework that negotiates between global standards and local priorities, emphasizing participatory processes that involve educators, parents, and students in curricular decision-making. Examples are provided of successful curriculum units that integrate local literature, environmental issues, and community projects while addressing core disciplinary outcomes. The study concludes that recognizing cultural context is not an obstacle to quality but a precondition for meaningful, relevant education.

Key words: curriculum development, cultural context, educational policy, culturally responsive teaching

ASSESSING THE EFFECTIVENESS OF INCLUSIVE EDUCATION POLICIES IN INDIA

Prof. Dr. Anjali Rajan, Dr. Vikram Singh

Faculty of Education, University of Delhi, India

ABSTRACT

This paper assesses the effectiveness of inclusive education policies in India with respect to students with disabilities and other marginalized groups. Over the past two decades, legislation and national programs have emphasized “education for all,” yet implementation outcomes vary widely across states and school types. The study draws on a multi-level evaluation framework that combines policy review, school-level case studies, and interviews with teachers, parents, and local officials in urban and rural settings. Key indicators include physical accessibility, availability of resource teachers, use of individualized education plans, and attitudes toward diversity in classrooms. Findings suggest that inclusive policies have contributed to increased enrollment of children with disabilities in mainstream schools, but significant gaps persist in classroom practice. Many schools lack adequate assistive technologies, adapted materials, and systematic teacher training. Teachers often express positive attitudes toward inclusion yet feel unprepared to differentiate instruction or manage large, heterogeneous classes. Successful schools tend to exhibit strong leadership commitment, collaborative problem-solving among staff, and active engagement with families and community organizations. The paper argues that policy effectiveness depends on sustained investment, clear accountability mechanisms, and integration of inclusive principles into pre-service and in-service teacher education. It concludes with recommendations for strengthening monitoring systems, expanding support services, and prioritizing student voices in evaluating inclusive environments.

Key words: inclusive education, India, disability, educational policy

TEACHER TRAINING PROGRAMS AND THEIR EFFECT ON CLASSROOM MANAGEMENT

Assoc. Prof. Dr. Priya Menon, Sunil Sharma

Department of Teacher Education, University of Mumbai, India

ABSTRACT

This study examines the impact of teacher training programs on classroom-management practices in Indian primary and lower-secondary schools. Effective classroom management is widely recognized as a prerequisite for meaningful learning, yet many early-career teachers report difficulties in handling disruptive behavior, organizing group work, and balancing coverage with interaction. The research compares cohorts of teachers who have participated in competency-based training modules emphasizing proactive management strategies with those who have received more traditional, lecture-oriented preparation. Data sources include classroom observations using standardized rubrics, teacher self-reports, and student feedback regarding clarity, fairness, and classroom climate. Results show that trained teachers are more likely to use preventive strategies—such as co-constructed norms, structured routines, and positive reinforcement—rather than relying primarily on punitive measures. Their classrooms exhibit higher levels of on-task behavior, more equitable participation, and smoother transitions between activities. Students taught by these teachers report feeling more respected and motivated. However, the study also notes contextual constraints, including overcrowded classrooms and limited time for reflective practice, which can hinder the translation of training into sustained change. The paper concludes that well-designed teacher training has a measurable positive impact on classroom management, but its potential can be fully realized only when supported by mentoring, peer observation, and school-level leadership that values continuous professional learning.

Key words: teacher training, classroom management, primary education, professional development

THE USE OF PROJECT-BASED LEARNING TO BOOST CRITICAL THINKING SKILLS

Prof. Dr. Nino Gelashvili, Irakli Donadze

Faculty of Education, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia

ABSTRACT

This paper investigates the effectiveness of project-based learning (PBL) in developing critical-thinking skills among undergraduate students. PBL has been promoted as a learner-centered approach that situates knowledge in authentic tasks, yet empirical evidence on its specific impact on higher-order thinking remains uneven. The study implements PBL interventions in education and social-science courses, where students work in small groups to design, execute, and present projects addressing real community problems, such as local environmental issues or school-based interventions. Critical-thinking gains are measured using pre- and post-tests based on validated rubrics that assess analysis, evaluation, inference, and reflective judgment, supplemented by qualitative analysis of student portfolios and reflective essays. Findings show statistically significant improvement in critical-thinking scores for students participating in PBL compared with those in lecture-based control groups. Students report greater confidence in questioning assumptions, synthesizing diverse sources, and defending arguments with evidence. Instructors note deeper engagement but also highlight challenges, including uneven participation within groups and increased workload for scaffolding and assessment. The paper concludes that PBL can be a powerful vehicle for fostering critical thinking when projects are carefully structured, linked to clear criteria, and supported by ongoing feedback. Recommendations are offered for integrating PBL into existing curricula, balancing content coverage with skill development, and training instructors to facilitate open-ended inquiry.

Key words: project-based learning, critical thinking, higher education, student projects

IMPROVING STUDENT MOTIVATION THROUGH PERSONALIZED LEARNING PATHWAYS

Assis. Prof. Dr. Mariam Beridze, Giorgi Kvaratskhelia
Faculty of Educational Sciences, Ilia State University, Georgia

ABSTRACT

This study explores how personalized learning pathways can enhance student motivation in higher-education contexts. Personalization, operationalized as flexible pacing, choice of topics, and adaptive feedback based on diagnostic assessment, is hypothesized to increase students' sense of autonomy, competence, and relevance—key components of motivation according to self-determination theory. The research is conducted in introductory education and psychology courses where students select from modular learning units, negotiate project topics with instructors, and receive individualized progress dashboards through a learning-management system. Data sources include motivation questionnaires administered at multiple points during the semester, analysis of learning-analytics traces, and semi-structured interviews with students. Results indicate that students in personalized courses demonstrate higher levels of intrinsic motivation, persistence on challenging tasks, and course completion rates than those in traditionally structured sections. They particularly value the ability to connect assignments to personal interests and career goals. However, some students initially feel overwhelmed by increased responsibility and require explicit guidance on planning and time management. The paper argues that effective personalization must balance choice with supportive structure, including clear milestones, exemplars, and regular check-ins. It concludes that personalized learning pathways can meaningfully improve motivation when embedded within a broader culture of mentoring and when technological tools are used to make expectations transparent rather than simply to automate content delivery.

Key words: personalized learning, student motivation, higher education, self-determination

STRATEGIC MANAGEMENT PRACTICES AND THEIR IMPACT ON ORGANIZATIONAL PERFORMANCE

Prof. Dr. Saima Ahmed

Department of Business Administration, University of Lahore, Pakistan

Dr. Faraz Khan

Faculty of Management Sciences, National University of Modern Languages, Pakistan

Ayesha Malik

Institute of Management Studies, University of the Punjab, Pakistan

ABSTRACT

This study investigates the relationship between strategic management practices and organizational performance in medium and large firms operating in emerging markets. Strategic management is defined as an integrated cycle of environmental scanning, strategy formulation, implementation and performance evaluation that aligns organizational resources with long-term goals. Drawing on contingency theory and the resource-based view, the research develops a framework linking specific practices—formal strategic planning, stakeholder analysis, performance-measurement systems and strategic communication—to financial and non-financial outcomes. Data were collected via a structured survey of senior and middle managers in manufacturing and service organizations, complemented by follow-up interviews with selected respondents. Statistical analysis reveals that firms with institutionalized strategic-planning processes and clearly articulated mission statements demonstrate higher levels of sales growth, market share and innovation output. Furthermore, the presence of balanced scorecards and regular strategy reviews is associated with better alignment between departmental objectives and corporate priorities. Interview findings underscore the importance of leadership commitment and organizational culture in translating strategic plans into action; strategies that remain confined to top management documents show little measurable effect. The study also notes contextual constraints, including environmental volatility and resource limitations, which can disrupt even well-designed strategies. The paper concludes that strategic management practices positively influence performance when they are participatory, data-driven and continuously adapted to changing conditions. Recommendations are offered for strengthening strategic capabilities through management training, cross-functional planning teams and integrated performance-management systems.

Key words: strategic management, organizational performance, emerging markets, planning practices

THE ROLE OF LEADERSHIP STYLES IN ENHANCING EMPLOYEE MOTIVATION

Assoc. Prof. Dr. Imran Siddiqui

Department of Business Administration, COMSATS University Islamabad, Pakistan

Ali Raza

Faculty of Management Sciences, University of Central Punjab, Pakistan

Dr. Sana Javed

Institute of Administrative Sciences, University of the Punjab, Pakistan

ABSTRACT

This paper explores how different leadership styles influence employee motivation in private-sector organizations. Drawing on transformational, transactional and servant-leadership theories, the study examines which behavioral patterns most effectively foster intrinsic motivation, job satisfaction and discretionary effort. A quantitative survey of employees from banking, telecom and manufacturing firms is combined with qualitative interviews that probe perceptions of supervisors' communication, support and fairness. Statistical analysis indicates that transformational leadership—characterized by articulating a compelling vision, providing individualized consideration and encouraging intellectual stimulation—has the strongest positive association with intrinsic motivation and affective commitment. Transactional behaviors such as contingent rewards are found to support role clarity and short-term performance but show weaker links to long-term engagement. Servant-leadership traits, including empathy and empowerment, emerge as particularly important for younger employees who value participation and personal development opportunities. Interview data highlight that inconsistencies between stated leadership values and everyday practices can quickly erode trust and diminish motivational impact. The study argues that organizations seeking to enhance motivation should develop hybrid leadership profiles that combine clear performance expectations with genuine support, ethical conduct and opportunities for employee voice. It concludes by recommending leadership-development programs that integrate self-reflection, feedback mechanisms and coaching to help managers align their styles with motivational needs in increasingly diverse workplaces.

Key words: leadership styles, employee motivation, transformational leadership, organizational behavior

DIGITAL TRANSFORMATION AND ITS EFFECT ON BUSINESS COMPETITIVENESS

Cristina Popescu

Faculty of Business Administration, Bucharest University of Economic Studies, Romania

Prof. Dr. Andrei Ionescu

Faculty of Cybernetics, Statistics and Economic Informatics, Bucharest University of
Economic Studies, Romania

ABSTRACT

This study analyzes how digital transformation initiatives influence business competitiveness among Romanian firms operating in manufacturing and services. Digital transformation is conceptualized as a strategic reconfiguration of processes, customer interfaces and value propositions through the integration of digital technologies such as cloud computing, data analytics, automation and e-commerce platforms. Using a survey of managers combined with case studies of early-adopter companies, the research assesses the extent of digitalization and its impact on cost efficiency, innovation capacity and market responsiveness. Results indicate that firms with comprehensive digital strategies—encompassing both front-office and back-office functions—report higher productivity, faster product-development cycles and improved customer satisfaction compared with firms implementing isolated digital tools. The analysis shows that data-driven decision-making and integrated information systems are key enablers of competitive advantage, allowing companies to anticipate demand fluctuations, personalize offerings and optimize supply-chain operations. However, the study also identifies substantial barriers, including legacy systems, skills gaps and resistance to organizational change, which can limit the realized benefits of digital investments. Interviews reveal that leadership vision, cross-functional collaboration and ongoing employee training are critical success factors. The paper concludes that digital transformation enhances competitiveness when treated as an organization-wide change process rather than a purely technological upgrade. It offers practical guidance on prioritizing digital projects, aligning them with strategic goals and building capabilities for continuous innovation in a rapidly evolving digital landscape.

Key words: digital transformation, competitiveness, data-driven decision-making, organizational change

**SUSTAINABILITY INITIATIVES IN SMALL AND MEDIUM ENTERPRISES: A
ROMANIAN PERSPECTIVE**

Dr. Elena Georgescu

Faculty of Economics and Business Administration, Alexandru Ioan Cuza University of Iași,
Romania

Assis. Prof. Dr. Mihai Dumitrescu

Faculty of Business Administration, Babeș-Bolyai University, Romania

ABSTRACT

This paper investigates sustainability initiatives implemented by Romanian small and medium enterprises (SMEs) and evaluates their perceived benefits and challenges. Framed within the triple-bottom-line perspective, sustainability is understood as the integration of environmental, social and economic objectives into core business operations. The study employs a mixed-method approach, combining a survey of SME owners and managers with in-depth interviews in sectors such as food processing, tourism and light manufacturing. Findings indicate that the most common initiatives involve energy-efficiency measures, waste reduction, local sourcing and community engagement projects. While many firms initially adopt these practices to reduce costs or comply with regulations, they often report additional benefits, including improved brand image, stronger customer loyalty and easier access to certain export markets. However, constraints such as limited financial resources, lack of specialized knowledge and uncertain regulatory environments hinder more ambitious sustainability strategies. The research highlights the importance of external support from business associations, local authorities and EU-funded programs in enabling SMEs to invest in green technologies and certification schemes. The paper concludes that Romanian SMEs can play a significant role in advancing national sustainability goals if policies are tailored to their scale and capacity. Recommendations include targeted financial incentives, simplified reporting frameworks and practical training that translates sustainability principles into actionable business practices.

Key words: sustainability, small and medium enterprises, Romania, green practices

THE INFLUENCE OF CUSTOMER RELATIONSHIP MANAGEMENT ON SALES GROWTH

Dr. Sara Mohammadi

Faculty of Management, University of Tehran, Iran

Prof. Dr. Reza Kazemi

Faculty of Entrepreneurship, University of Tehran, Iran

ABSTRACT

This study examines the influence of customer relationship management (CRM) practices on sales growth in medium-sized Iranian firms. CRM is conceptualized as a strategic process that integrates technology, organizational culture and customer-focused processes to build long-term, profitable relationships. Data were collected through a structured questionnaire administered to sales and marketing managers in manufacturing and service industries, complemented by interviews that explored implementation experiences. The analysis focuses on three dimensions: customer-information quality, interaction management and relationship-developing activities such as loyalty programs and personalized offers. Statistical results indicate a strong positive association between CRM maturity and year-on-year sales growth, particularly in firms that maintain comprehensive customer databases and use analytics to segment markets and tailor value propositions. Interview findings reveal that successful CRM initiatives also depend on front-line employee empowerment and cross-departmental coordination; when customer data remain siloed, the impact on sales is significantly reduced. The study notes challenges including high software costs, integration with legacy systems and limited analytical skills, which can prevent firms from fully exploiting CRM potential. The paper concludes that CRM should be approached as an organization-wide change in mindset and processes rather than a stand-alone IT project. It proposes a staged implementation roadmap emphasizing data quality, staff training and continuous performance monitoring to convert CRM investments into sustainable sales growth.

Key words: customer relationship management, sales growth, analytics, Iran, marketing strategy

ANALYZING MARKET ENTRY STRATEGIES FOR IRANIAN STARTUPS

Mohammad Rahimi

Faculty of Management and Accounting, Allameh Tabataba'i University, Iran

Assoc. Prof. Dr. Fatemeh Zare

Faculty of Entrepreneurship, University of Tehran, Iran

ABSTRACT

This paper analyzes market-entry strategies adopted by Iranian startups seeking to scale beyond their initial domestic niches. Against a backdrop of economic volatility, regulatory complexity and partial international isolation, founders must carefully select approaches that balance opportunity and risk. Drawing on interviews with startup founders and investors in technology-driven sectors such as fintech, e-commerce and health tech, the study identifies three predominant strategies: niche focus within the local market, regional expansion into neighboring countries, and virtual internationalization through digital platforms. The research applies mainstream market-entry frameworks—exporting, partnership, and localization—to the specific constraints and possibilities of the Iranian context. Findings show that startups emphasizing lean experimentation, strong customer discovery and flexible partnership models are better positioned to adjust their strategies as policies and market conditions evolve. Regulatory uncertainty and currency fluctuations emerge as major obstacles, pushing many firms to adopt asset-light models and platform-based collaborations. The paper also highlights the role of incubators, accelerators and diaspora networks in providing market intelligence and bridging access to foreign markets. It concludes that successful market-entry paths for Iranian startups rely less on a single optimal strategy and more on dynamic capabilities: the ability to sense opportunities, learn rapidly and reconfigure resources. Practical implications include the need for adaptive planning, scenario analysis and strategic alliances that can mitigate environmental risks while preserving growth options.

Key words: startups, market entry, Iran, internationalization, dynamic capabilities

EFFECTS OF CORPORATE GOVERNANCE ON FIRM PERFORMANCE IN EGYPT

Prof. Dr. Ahmed El-Sayed

Faculty of Commerce, Cairo University, Egypt

Dr. Mona Hassan

Faculty of Business Administration, Ain Shams University, Egypt

ABSTRACT

This study investigates the effects of corporate-governance mechanisms on firm performance in the Egyptian context, where emerging capital markets and regulatory reforms have raised expectations for transparency and accountability. Corporate governance is examined through board composition, ownership structure, audit quality and disclosure practices in a sample of non-financial firms listed on the Egyptian Exchange. Using panel data over several years, the research evaluates performance through accounting-based indicators and market-based measures. The empirical results suggest that firms with a higher proportion of independent directors and more diverse boards exhibit stronger performance, supporting the view that effective monitoring and broader expertise improve strategic decision-making. Concentrated ownership shows mixed effects, enhancing oversight in some cases while entrenching controlling shareholders in others. Stronger external auditing and more detailed disclosure correlate with reduced earnings-management indicators and higher valuation multiples. The study acknowledges institutional challenges, including enforcement gaps and informal networks, which can weaken the impact of formal governance rules. It concludes that improving firm performance in Egypt requires not only updated regulations but also a culture of accountability supported by investors, regulators and professional associations. Policy recommendations include strengthening minority-shareholder protections, enhancing director training and promoting transparent reporting standards aligned with international best practices.

Key words: corporate governance, firm performance, Egypt, board structure, disclosure

IMPLEMENTING INNOVATION MANAGEMENT TO DRIVE BUSINESS SUCCESS

Assis. Prof. Dr. Youssef Abdelrahman

Faculty of Business and Economics, Alexandria University, Egypt

Sara Ibrahim

Faculty of Commerce, Mansoura University, Egypt

ABSTRACT

This paper explores how systematic innovation-management practices contribute to business success in Egyptian companies facing intensified regional and global competition. Innovation management is defined as the coordinated set of processes by which organizations generate, select, develop and commercialize new ideas in products, services and internal operations. Based on survey data from managers in manufacturing and service firms, supplemented by case studies of recognized innovators, the study assesses the maturity of innovation processes and their relationship to performance indicators such as revenue growth, export intensity and market share. The findings indicate that firms with dedicated innovation units, formal idea-evaluation criteria and cross-functional project teams achieve more frequent and commercially successful innovations than those relying on informal or ad-hoc efforts. Employee involvement programs, customer co-creation and partnerships with universities are identified as key sources of novel ideas. However, barriers such as risk-averse cultures, limited funding and bureaucratic procedures often slow down implementation. The paper argues that leadership commitment and clear strategic priorities are essential for embedding innovation into everyday routines rather than treating it as an occasional initiative. It concludes with recommendations for designing innovation portfolios, establishing performance metrics and creating incentive schemes that reward experimentation and learning, thereby positioning Egyptian firms for sustainable competitive advantage.

Key words: innovation management, business success, Egypt, organizational culture, collaboration

THE EVOLUTION OF TRADITIONAL LAO POETRY IN CONTEMPORARY LITERATURE

Assoc. Prof. Dr. Somchai Phanvilay

Department of Lao Language and Literature, National University of Laos, Laos

ABSTRACT

This paper examines how traditional Lao poetry has evolved within contemporary literature, focusing on the interaction between classical forms and modern narrative and lyrical practices. Traditional Lao verse, characterized by strict syllabic patterns, tonal structures and formulaic imagery, historically served didactic, religious and courtly functions. In recent decades, however, Lao writers have reinterpreted these forms to address themes of urbanization, migration, environmental change and shifting gender relations. The study combines textual analysis of selected poems and poetic prose with interviews conducted with contemporary poets and literary critics. It traces how canonical meters are loosened, hybridized with free verse and integrated into prose passages, while still retaining recognizable rhythmic echoes of traditional forms. The findings show that traditional motifs such as rivers, rice fields, temples and village festivals are redeployed as symbols of nostalgia, loss and resilience in the face of modernization and regional integration. At the same time, poets experiment with new voices and perspectives, including those of women, ethnic minorities and urban youth, thereby expanding the social scope of Lao poetic expression. The paper argues that rather than disappearing, traditional Lao poetry is undergoing a dynamic transformation, functioning as a flexible cultural resource that helps writers negotiate continuity and change. This evolution illustrates how small-language literatures can maintain distinctiveness while participating actively in global literary conversations.

Key words: Lao poetry, contemporary literature, tradition and modernity, cultural continuity, poetic form

CULTURAL IDENTITY AND LANGUAGE PRESERVATION IN LAO FOLKTALES

Assoc. Prof. Dr. Bounmy Keomany

Department of Linguistics, National University of Laos, Laos

Phouthone Phommasane

Department of Lao Literature, National University of Laos, Laos

Dr. Sombath Vilay

Faculty of Humanities, Souphanouvong University, Laos

Dr. Ketsana Vang

Faculty of Education, National University of Laos, Laos

ABSTRACT

This study explores how Lao folktales contribute to cultural identity and language preservation in a rapidly changing socio-economic context. Folktales have traditionally functioned as vehicles for transmitting moral values, social norms and cosmological beliefs, while simultaneously reinforcing the status of the Lao language and local dialects. Drawing on fieldwork in rural and peri-urban communities, the research compiles and analyzes a corpus of orally transmitted stories, comparing them with written and illustrated versions used in schools and children's media. The analysis focuses on narrative structure, recurrent character types and key lexical items relating to kinship, spirituality and the natural environment. Interviews with storytellers, teachers and parents reveal that oral performance practices—intonation, repetition, audience participation—play a crucial role in embedding linguistic patterns and culturally specific metaphors in the memories of younger generations. However, increasing exposure to regional and global media, coupled with migration and language shift toward urban varieties, has contributed to a decline in traditional storytelling contexts. The paper examines emerging initiatives that integrate folktales into bilingual education, digital storytelling platforms and community-based cultural festivals. It argues that when actively supported, folktales can serve as a bridge between home and school, strengthening children's sense of belonging while fostering metalinguistic awareness. The study concludes that Lao folktales remain vital resources for both cultural identity formation and language maintenance, provided they are continually recontextualized within contemporary communicative practices.

Key words: Lao folktales, cultural identity, language preservation, oral tradition, education

THE INFLUENCE OF ANCIENT EGYPTIAN MYTHOLOGY ON MODERN LITERARY THEMES

Dr. Ahmed El-Sayed

Department of Comparative Literature, Cairo University, Egypt

Prof. Dr. Mona Hassan

Department of Arabic Language and Literature, Ain Shams University, Egypt

ABSTRACT

This paper investigates the enduring influence of ancient Egyptian mythology on modern literary themes in Arabic and world literature. It begins by outlining central mythic figures and narratives—such as Osiris, Isis, Horus and the solar journey of Ra—and the symbolic structures associated with them: death and rebirth, cosmic order versus chaos and the ethical weighing of the heart. The study then analyzes how twentieth- and twenty-first-century authors appropriate these motifs to articulate contemporary concerns including nationalism, gender relations, ecological crisis and spiritual alienation. Through close readings of selected novels, plays and poems, the research shows that mythic archetypes are frequently reconfigured as allegories of political oppression and resistance, or as psychological symbols representing fragmented identities in postcolonial societies. Modern writers often transpose mythic settings into urban landscapes, merge pharaonic imagery with Islamic and Christian references, or employ multiple narrative voices that destabilize authoritative versions of the past. The paper also explores cross-cultural adaptations in English and French, where Egyptian myth appears in fantasy fiction and speculative narratives that interrogate technology, immortality and the ethics of scientific discovery. It argues that the appeal of ancient Egyptian mythology lies not only in its exotic visual repertoire but in its conceptual flexibility, allowing authors to explore cycles of destruction and renewal and the search for justice beyond historical time. The study concludes that myth-inspired literature functions as a site where cultural memory and imaginative experimentation intersect, keeping ancient symbolic systems alive within modern aesthetic frameworks.

Key words: Egyptian mythology, modern literature, symbolism, cultural memory, postcolonial writing

POSTCOLONIAL NARRATIVES IN EGYPTIAN LITERATURE: A CRITICAL ANALYSIS

Assis. Prof. Dr. Youssef Mohamed

Department of Arabic Literature, Alexandria University, Egypt

Dina Abdelrahman

Department of Literary Studies, Cairo University, Egypt

ABSTRACT

This paper offers a critical analysis of postcolonial narratives in contemporary Egyptian literature, focusing on how novelists and short-story writers represent the legacies of colonialism, authoritarianism and neoliberal restructuring. Using postcolonial theory as a framework, the study examines narrative strategies such as polyphony, fragmentation and magical realism in works that depict rural–urban migration, informal economies and contested public spaces. The analysis highlights how authors deconstruct binary oppositions of East and West by foregrounding hybrid identities, multilingual dialogue and ambivalent attitudes toward modernity. Particular attention is paid to the representation of marginalized groups—women, refugees, religious minorities and residents of informal settlements—whose experiences expose the uneven distribution of power and resources in postcolonial Egypt. The paper also investigates the role of memory and nostalgia, showing how characters negotiate inherited traumas of occupation and state violence while imagining alternative futures. Intertextual references to earlier canonical writers are used to situate new narratives within a longer genealogy of resistance and reform. The study argues that contemporary Egyptian postcolonial literature does not merely rehearse anti-imperial rhetoric; rather, it interrogates internal forms of domination and complicity, including class hierarchies and gendered forms of control. It concludes that these narratives contribute to broader public debates about citizenship, social justice and the possibilities of democratic transformation in the region.

Key words: postcolonial literature, Egyptian fiction, hybridity, memory, social justice

REPRESENTATIONS OF WAR AND PEACE IN AFGHAN LITERATURE

Prof. Dr. Habibullah Rahimi

Department of Persian Language and Literature, Kabul University, Afghanistan

Dr. Fariba Saeedi

Department of Comparative Literature, Herat University, Afghanistan

ABSTRACT

This study examines representations of war and peace in modern Afghan literature, focusing on novels, short stories and poetry written in Dari and Pashto from the late twentieth century to the present. Afghanistan's prolonged experience of conflict has produced a rich yet often traumatic literary record that oscillates between testimony, mourning and the imaginative construction of reconciliation. Through thematic and stylistic analysis, the paper explores how authors depict everyday life under bombardment, displacement, and fragmented authority structures, as well as intimate experiences of grief, resilience and moral ambiguity. The research highlights narrative techniques such as shifting focalization, non-linear timelines and symbolic landscapes—ruined cities, border crossings, mountain passes—that register the psychological impact of war. At the same time, the study identifies literary visions of peace that do not simply idealize a return to a lost past but instead imagine pluralistic futures grounded in local traditions of hospitality, poetry and communal deliberation. Particular attention is given to women writers, whose works challenge patriarchal norms while documenting gender-specific vulnerabilities and forms of agency. The paper argues that Afghan literature serves as a crucial arena for negotiating collective memory and articulating ethical questions about revenge, forgiveness and coexistence. It concludes that these texts should be read not only as reflections of conflict but as active contributors to cultural conversations about how peace might be conceived and sustained.

Key words: Afghan literature, war and peace, trauma, memory, reconciliation

THE ROLE OF ORAL TRADITIONS IN AFGHANISTAN'S LITERARY IDENTITY

Nazan Gul

Department of Literature, Balkh University, Afghanistan

Assoc. Prof. Dr. Ahmad Wali

Department of Afghan Languages, Nangarhar University, Afghanistan

ABSTRACT

This paper explores the role of oral traditions in shaping Afghanistan's literary identity, emphasizing the continuity between oral performance and written genres in Dari, Pashto and minority languages. Drawing on field recordings of folk songs, epics and storytelling sessions in rural communities, the study documents core features of Afghan oral poetics: formulaic expressions, improvised verse, musical accompaniment and call-and-response dynamics between performer and audience. It then examines how these oral forms influence contemporary written literature, from the incorporation of proverbial wisdom and rhythmic cadences in free verse to the adaptation of heroic epic structures in modern novels. Interviews with poets, prose writers and performers reveal that many authors view oral heritage as both an artistic resource and a repository of collective memory that safeguards local histories often absent from official archives. The paper also considers challenges posed by conflict, displacement and media globalization, which have disrupted traditional performance contexts while opening new platforms—radio, television and social media—for the circulation of oral genres. The analysis suggests that hybrid formats such as recorded storytelling and online poetry competitions play an increasingly important role in transmitting oral aesthetics to younger generations. The study concludes that Afghanistan's literary identity cannot be fully understood without recognizing the centrality of oral traditions as dynamic, evolving practices that connect past and present, local communities and the wider Afghan cultural sphere.

Key words: oral tradition, Afghan literature, folklore, performance, cultural identity

EXPLORING KYRGYZ EPIC POETRY AND ITS SOCIAL FUNCTIONS

Assoc. Prof. Dr. Bekmamat Umetaliev

Department of Kyrgyz Literature, Kyrgyz National University, Kyrgyzstan

Dr. Aizada Toktogulova

Institute of Humanities, Osh State University, Kyrgyzstan

ABSTRACT

This study explores the social functions of Kyrgyz epic poetry, with particular attention to the Manas cycle and related oral narratives. Epic performances have long served as key sites for transmitting historical memory, moral norms and collective identities among Kyrgyz communities. Through ethnographic observation of performances, interviews with manaschys (epic reciters) and textual analysis of selected episodes, the research investigates how epic poetry articulates ideals of courage, hospitality, kinship loyalty and respect for the natural environment. The study shows that, despite significant political and economic changes, epic recitation remains central to life-cycle rituals, public celebrations and contemporary cultural festivals. At the same time, the content and interpretation of epics are evolving: performers increasingly address present-day concerns such as migration, environmental degradation and interethnic relations, sometimes inserting new episodes or reframing older ones. The paper argues that Kyrgyz epic poetry functions not only as a conservative force preserving tradition, but also as a medium for negotiating social change and articulating critiques of corruption and injustice. Educational initiatives that incorporate epic texts into school curricula and university programs are examined as efforts to institutionalize this heritage. The study concludes that understanding the ongoing vitality of Kyrgyz epic poetry is essential for grasping broader processes of identity formation and cultural resilience in Kyrgyzstan.

Key words: Kyrgyz epic, Manas, oral poetry, social function, cultural identity

THE EVOLUTION OF INTERNATIONAL HUMAN RIGHTS LAW IN AFRICA

Prof. Dr. Amina Dube

Faculty of Law, University of Pretoria, South Africa

Kwame Nkrumah

School of Law, University of Ghana, Ghana

Zanele Khumalo

Faculty of Law, University of the Witwatersrand, South Africa

ABSTRACT

This paper traces the historical evolution of international human rights law in Africa, highlighting the interaction between global norms and regional legal innovation. Beginning with the post-colonial wave of constitution-making, the study examines how newly independent states selectively incorporated international standards into their domestic legal orders, often balancing universalist language with strong commitments to sovereignty and development. The paper then analyzes the establishment and progressive strengthening of the African human rights system, focusing on the African Charter on Human and Peoples' Rights, its protocols, and the jurisprudence of regional courts and commissions. Particular attention is paid to distinctive African contributions, including solidarity rights, peoples' rights and duties, and the emphasis on community and family. Through doctrinal analysis and selected case studies, the research shows how African bodies have addressed issues such as electoral violence, freedom of expression, gender-based discrimination, and corporate accountability. At the same time, it identifies persistent challenges: limited state compliance, resource constraints, and tensions between regional bodies and national courts. The article argues that, despite these obstacles, African practice has moved the continent from a position of perceived norm-taker to an active norm-shaper in international human rights law. It concludes by outlining future directions, including stronger enforcement mechanisms, enhanced access for individuals and NGOs, and deeper integration of regional jurisprudence into domestic adjudication.

Key words: African Charter, human rights, regional courts, domestication, compliance

LEGAL FRAMEWORKS FOR ENVIRONMENTAL PROTECTION IN SUB-SAHARAN AFRICA

Dr. Michael Owusu

Assoc. Prof. Dr. Thandi Mbeki

Samuel Adeyemi

Faculty of Law, University of Lagos, Nigeria

ABSTRACT

This paper provides a comparative analysis of legal frameworks for environmental protection in selected Sub-Saharan African countries. It begins by outlining constitutional provisions that recognize environmental rights and duties, demonstrating the growing trend toward explicit guarantees of a clean and healthy environment. The study then examines framework environmental statutes and sector-specific laws governing water, forestry, mining, and biodiversity, highlighting similarities and divergences in regulatory approaches. Using case studies from Ghana, South Africa, and Nigeria, the research evaluates how environmental-impact assessment regimes, licensing systems, and liability rules function in practice. Particular attention is paid to the role of courts in enforcing environmental obligations, including instances where public-interest litigation has expanded standing and strengthened the justiciability of environmental rights. The paper also considers regional instruments, such as the African Charter and environmental protocols, as interpretive tools for domestic adjudication. Despite notable legislative progress, the findings reveal persistent enforcement gaps caused by weak institutions, corruption, limited technical capacity, and competing development priorities. The article argues that effective environmental protection in Sub-Saharan Africa requires not only robust laws but also meaningful participation by affected communities, transparent access to information, and cooperation between states over transboundary resources. It concludes by suggesting reforms aimed at integrating climate-change considerations, improving monitoring and sanctions, and aligning environmental governance with broader sustainable-development goals.

Key words: environmental law, Sub-Saharan Africa, environmental rights, enforcement, sustainable development

THE ROLE OF SHARIAH LAW IN OMAN'S LEGAL SYSTEM

Fatima Al-Harthy

College of Law, Sultan Qaboos University, Oman

Dr. Saif Al-Rawahi

College of Sharia and Law, University of Nizwa, Oman

ABSTRACT

This paper analyzes the role of Shariah law within the contemporary legal system of the Sultanate of Oman, highlighting its interaction with statutory law and international obligations. The study begins with an overview of Oman's Basic Law, which affirms Islam as the state religion and Shariah as a principal source of legislation, while also providing a framework for codified laws and institutionalized courts. It then examines how Shariah principles are incorporated into key areas of law, such as family relations, inheritance, criminal law, and Islamic finance, alongside civil-law-inspired commercial and administrative codes. Through doctrinal analysis and selected case examples, the paper shows that Omani courts rely on codified provisions where available but may refer to classical fiqh and modern Shariah scholarship to fill normative gaps or interpret ambiguous rules. The research highlights the work of Shariah boards in the banking sector, demonstrating how they mediate between religious requirements and market needs in products such as murabaha and ijara. At the same time, the article considers how Oman engages with international human rights instruments and investment treaties, exploring potential tensions—for instance in gender equality or criminal sanctions—and the mechanisms used to reconcile them. The study concludes that Oman's legal system exemplifies a pragmatic synthesis: Shariah functions as a foundational ethical and legal reference, while codification and judicial practice seek to ensure predictability, economic viability, and gradual reform.

Key words: Shariah law, Oman, legal system, Islamic finance, codification

ANALYSIS OF COMMERCIAL LAW REFORMS IN OMAN FOR FOREIGN INVESTMENTS

Assoc. Prof. Dr. Khalid Al-Amri

College of Law, Sultan Qaboos University, Oman

Nawal Said

College of Economics and Political Science, Sultan Qaboos University, Oman

Faisal Al-Hinai

College of Law, University of Nizwa, Oman

Dr. Mariam Al-Kindi

College of Business, Dhofar University, Oman

ABSTRACT

This paper examines recent commercial-law reforms in Oman aimed at attracting and regulating foreign investment. Against the backdrop of economic diversification policies and Vision 2040 objectives, the study analyzes key legislative changes, including the Foreign Capital Investment Law, updated company legislation, and sector-specific regulations in areas such as free zones and public-private partnerships. Using doctrinal analysis and policy documents, the paper assesses how these reforms modify ownership restrictions, streamline licensing procedures, and enhance investor protections through clearer dispute-resolution mechanisms and arbitration provisions. Comparative references to other Gulf Cooperation Council jurisdictions are used to situate Oman's framework within regional competition for foreign capital. The research also considers regulatory initiatives targeting transparency and corporate governance, including disclosure duties and fit-and-proper tests for company directors. Interviews with legal practitioners and business stakeholders reveal cautious optimism: while reforms have reduced some barriers to entry and improved legal certainty, practical challenges remain in administrative implementation, coordination between agencies, and awareness among smaller foreign investors. The article argues that the success of Oman's commercial-law reforms will depend on effective enforcement, consistent interpretation by courts and arbitral tribunals, and continued adaptation to global standards in areas such as insolvency and competition law. It concludes with recommendations for further strengthening the investment climate, including digitalization of procedures and sustained engagement with international business communities.

Key words: Oman, commercial law, foreign investment, legal reform, corporate governance

CYBERSECURITY LEGISLATION AND DATA PROTECTION IN RUSSIA

Igor Petrov

Faculty of Law, Lomonosov Moscow State University, Russia

Dr. Elena Smirnova

Faculty of Law, Higher School of Economics, Russia

ABSTRACT

This paper critically evaluates the development of cybersecurity legislation and data-protection law in the Russian Federation. It begins by mapping the core statutory framework, including laws on information, personal data, and security of critical information infrastructure, as well as implementing regulations issued by supervisory authorities. The study examines how Russia's data-localization requirements, breach-notification obligations, and licensing regimes for telecommunications and online services shape the behavior of both domestic and foreign companies operating in its digital market. Drawing on case law, regulatory decisions, and industry reports, the paper analyzes enforcement patterns, identifying common compliance challenges and the growing role of administrative sanctions. Special attention is given to the tension between state interests in digital sovereignty and surveillance on the one hand, and individual rights to privacy and freedom of expression on the other. The research also considers Russia's engagement with international norms, including the Council of Europe's cybercrime instruments and various bilateral arrangements, noting areas of convergence and conflict. The article concludes that while Russia has built an extensive cybersecurity and data-protection framework, questions remain about proportionality, transparency, and the balance between security and civil liberties. It argues that greater clarity in legal standards, improved judicial oversight, and enhanced cooperation with private stakeholders are essential for ensuring both effective cybersecurity and meaningful protection of personal data.

Key words: cybersecurity law, data protection, Russia, digital sovereignty, privacy

CRIMINAL JUSTICE REFORMS AND HUMAN RIGHTS PROTECTION IN RUSSIA

Assoc. Prof. Dr. Alexei Volkov

Faculty of Law, Saint Petersburg State University, Russia

Dr. Oksana Kuznetsova

Faculty of Law, National Research University Higher School of Economics, Russia

Ivan Morozov

Faculty of Social Sciences, Lomonosov Moscow State University, Russia

ABSTRACT

This paper analyzes recent criminal-justice reforms in Russia and their implications for the protection of human rights. It reviews legislative amendments affecting criminal procedure, pre-trial detention, legal aid, and the rights of victims and defendants, situating these changes within broader political and institutional dynamics. Using doctrinal analysis and statistics from judicial and prosecutorial bodies, the study evaluates whether reforms aimed at reducing prison populations and improving procedural safeguards have achieved their stated goals. The findings suggest partial progress, such as expanded use of alternative sanctions and some strengthening of defense rights, but also highlight continuing problems: high conviction rates, frequent use of pre-trial detention, and limited independence of courts and investigative authorities. The paper also examines the influence of judgments from the European Court of Human Rights on Russian criminal-justice practice, including cases addressing ill-treatment, unfair trials, and systemic deficiencies in detention conditions. Interviews with defense lawyers and human-rights advocates reveal concerns about selective implementation of reforms and the chilling effect of legislation targeting “foreign agents” and civil-society organizations. The article concludes that while Russia’s criminal-justice system has undergone notable legal changes, deeper institutional reforms—particularly regarding judicial independence, prosecutorial dominance, and access to effective remedies—are necessary to align practice with international human-rights standards.

Key words: criminal-justice reform, human rights, Russia, fair trial, detention

CHALLENGES OF ENFORCING INTELLECTUAL PROPERTY RIGHTS IN NIGERIA

Prof. Dr. Chinedu Okeke

Faculty of Law, University of Lagos, Nigeria

Ifeoma Nwosu

Faculty of Law, University of Nigeria, Nsukka, Nigeria

ABSTRACT

This paper examines the challenges of enforcing intellectual property (IP) rights in Nigeria, focusing on copyright, trademarks, and patents. After outlining the statutory framework and Nigeria's obligations under international agreements such as TRIPS and the Berne Convention, the study evaluates how enforcement operates in practice through civil litigation, criminal prosecution, and administrative measures. Empirical insights are drawn from interviews with IP lawyers, rights-holders, and officials in enforcement agencies, as well as analysis of reported cases. The findings indicate that right-holders face significant obstacles, including lengthy court procedures, limited specialized expertise, inadequate resources for raids and border controls, and low public awareness of IP norms. Piracy and counterfeiting remain prevalent in sectors such as entertainment, pharmaceuticals, and consumer goods, undermining incentives for innovation and exposing consumers to health and safety risks. The paper highlights emerging positive developments, such as the creation of specialized IP units, growing use of alternative-dispute-resolution mechanisms, and industry-led anti-piracy campaigns. Nevertheless, it argues that stronger coordination among agencies, enhanced training for judges and prosecutors, and more deterrent sanctions are needed to make enforcement credible. The article concludes by recommending reforms in evidence rules, streamlined procedures for provisional measures, and public-education strategies to foster a culture that respects intellectual creations.

Key words: intellectual property, enforcement, Nigeria, piracy, counterfeiting

THE SOCIOECONOMIC IMPACTS OF RURAL-URBAN MIGRATION IN ETHIOPIA

Prof. Dr. Amanuel Tesfaye, Dr. Helen Desta

Department of Economics, Addis Ababa University, Ethiopia

ABSTRACT

This paper examines the socioeconomic impacts of rural-urban migration in Ethiopia, focusing on both the sending rural communities and the receiving urban centers. Rural-urban migration has accelerated over the last two decades due to land scarcity, climate variability, and the perceived opportunities of urban labor markets. The study employs a mixed-methods approach that combines household survey data from selected regions with qualitative interviews conducted in Addis Ababa and secondary cities. Results show that remittances sent by migrants can ease liquidity constraints in rural households, enabling investments in education, agricultural inputs, and small businesses. At the same time, the out-migration of young adults contributes to labor shortages in agriculture and increases the dependency ratio among those who remain. In urban areas, migrants often enter informal employment with precarious working conditions, limited social protection, and exposure to housing insecurity. The paper highlights gendered patterns in migration, noting that young women are over-represented in domestic and service work, where they face heightened vulnerability to exploitation. Despite these challenges, many migrants develop new skills and social networks that can be leveraged for upward mobility over time. The study argues that policy responses must move beyond viewing migration as a problem, instead integrating it into inclusive development strategies that strengthen rural livelihoods, expand decent urban employment, and improve access to affordable housing and basic services.

Key words: rural-urban migration, Ethiopia, remittances, informal employment, urbanization

ANALYSIS OF REFUGEE SETTLEMENT PATTERNS AND INTEGRATION CHALLENGES

Bemnet Worku, Mesfin Abebe, Dr. Fikremariam Tilahune

Department of Migration and Refugee Studies, Addis Ababa University, Ethiopia

ABSTRACT

This paper analyzes refugee settlement patterns and integration challenges in Ethiopia, which has become a major host country for displaced populations from neighboring states. Using spatial data on camp locations, urban settlement clusters, and administrative boundaries, the study maps how refugees are distributed across regions and how these patterns relate to infrastructure, labor markets, and local governance capacity. Qualitative interviews with refugees, host-community members, and officials from relevant agencies provide insight into the lived experience of integration. The findings reveal a dual system: encamped populations with highly constrained mobility and access to work, and self-settled refugees in urban areas who navigate a complex mix of opportunity and precarity. While proximity to towns and cities can facilitate access to education, health care, and informal employment, it also exposes refugees to overcrowded housing, competition for low-wage jobs, and occasional tensions with host communities. Legal and administrative barriers, including documentation requirements and restrictions on formal employment, further limit integration prospects. The paper argues that settlement policy has historically prioritized containment and humanitarian relief over long-term inclusion, leading to under-investment in shared services and local development. It concludes that more flexible, area-based approaches—linking refugee assistance with municipal planning, livelihood support, and social-cohesion programs—are essential to transform settlement areas from spaces of limbo into platforms for durable solutions.

Key words: refugees, settlement patterns, integration, Ethiopia, host communities

URBANIZATION AND MIGRANT LABOR MARKETS IN AZERBAIJAN

Assoc. Prof. Dr. Leyla Mammadova, Elvin Hasanov, Farid Guliyev
Department of Economics and Management, Baku State University, Azerbaijan

ABSTRACT

This paper investigates the interaction between rapid urbanization and migrant labor markets in Azerbaijan, with a particular focus on Baku and secondary cities undergoing energy-driven growth. The research examines both internal migrants from rural regions and return migrants who have worked abroad, analyzing how they are incorporated into evolving urban economies. Using labor-force survey data, key-informant interviews, and sectoral case studies in construction, retail, and services, the study maps patterns of employment, wages, and working conditions among migrant workers. The results indicate that migrants are over-represented in informal and low-wage segments of the labor market, where they experience limited job security and social protection. Nonetheless, their labor is central to sustaining urban expansion, particularly in housing, infrastructure, and consumer services. The paper highlights differences between long-term urban residents and newcomers in terms of skill profiles, social networks, and access to formal employment channels. It also explores how state housing policy, registration rules, and infrastructure investments shape spatial segregation between established neighborhoods and peripheral migrant settlements. The findings suggest that without targeted policies to recognize migrants' contributions and improve their access to training, decent work, and affordable housing, urbanization may reinforce socioeconomic inequalities. The paper concludes by proposing measures such as portable social-security schemes, active labor-market policies, and integrated urban planning that includes migrant communities in decision-making.

Key words: urbanization, migrant labor, Azerbaijan, informal economy, labor markets

CULTURAL ADAPTATION STRATEGIES OF INTERNALLY DISPLACED PERSONS

Dr. Kamran Aliyev, Nigar Huseynova

Department of Sociology, Azerbaijan State University of Economics, Azerbaijan

ABSTRACT

This study explores the cultural adaptation strategies of internally displaced persons (IDPs) in Azerbaijan who have been uprooted by conflict and resettled in new urban and rural environments. While much research has focused on material aspects of displacement, such as housing and employment, this paper foregrounds everyday cultural practices, identity negotiations, and community-building efforts. Using ethnographic fieldwork in several IDP settlements and host neighborhoods, including participant observation and life-history interviews, the study identifies diverse strategies through which displaced individuals maintain continuity with their places of origin while constructing new social ties. These strategies include the preservation of dialects, cuisine, and ritual practices; the creation of commemorative spaces and narratives; and the adaptation of kinship networks to new spatial and economic realities. The research shows that younger generations often blend inherited traditions with urban youth culture and digital media, generating hybrid forms of belonging that differ from their parents' experiences. At the same time, persistent stigma, legal uncertainty over property rights, and limited participation in local governance constrain full integration. The paper argues that cultural adaptation should be recognized as a key dimension of durable solutions for IDPs, alongside physical return or resettlement. Policies that support cultural expression, inclusive education, and shared community projects can help mitigate marginalization and foster mutual recognition between displaced and host populations.

Key words: internally displaced persons, cultural adaptation, Azerbaijan, identity, social integration

MIGRATION TRENDS AND THEIR EFFECT ON URBAN DEVELOPMENT IN CHILE

Prof. Dr. Maria Fernandez, Carlos Rojas

Department of Urban Planning, Universidad de Chile, Chile

ABSTRACT

This paper analyzes recent migration trends in Chile and their effects on urban development, focusing on Santiago and rapidly growing regional cities. Over the past decade, Chile has transitioned from a country of net emigration to a significant destination for regional migrants, particularly from Venezuela, Haiti, Peru, and Bolivia. Using demographic data, municipal planning documents, and field observations in migrant-dense neighborhoods, the study assesses how new arrivals shape housing markets, service provision, and spatial segregation. The findings reveal that migrants are heavily concentrated in peripheral areas and older inner-city districts characterized by precarious rental arrangements, overcrowding, and limited access to green space and quality public services. These settlement patterns intersect with pre-existing inequalities and speculative real-estate dynamics, contributing to new forms of socio-spatial fragmentation. At the same time, migrant entrepreneurship revitalizes certain commercial corridors and diversifies local cultural life. The paper argues that current urban policies have struggled to keep pace with demographic change, relying on narrow regularization measures rather than integrated planning that anticipates population growth. It concludes that inclusive urban development in Chile requires mainstreaming migration into housing policy, transportation planning, and neighborhood-upgrade programs, as well as enhancing migrants' participation in local decision-making.

Key words: migration, urban development, Chile, segregation, housing

THE ROLE OF POLICY IN MANAGING INTERNATIONAL MIGRATION FLOWS

Dr. Sofia Ramirez, Assis. Prof. Dr. Juan Torres, Mateo Valenzuela

Department of Political Science, Pontificia Universidad Católica de Chile, Chile

ABSTRACT

This paper examines the role of public policy in shaping international migration flows to and from Chile, situating national choices within broader regional and global dynamics. The study reviews key legislative reforms, visa regimes, and border-management practices adopted over the last two decades, highlighting shifts from relatively open frameworks to more restrictive and security-oriented approaches. Drawing on policy analysis, interviews with policymakers and civil-society actors, and comparative data from other Latin American countries, the research explores how these measures influence who is able to migrate, under what conditions, and with what rights. The findings show that while stricter entry and regularization rules may reduce certain categories of arrivals, they also tend to increase irregularity, vulnerability to exploitation, and the use of risky migration routes. The paper emphasizes that policies focused solely on control overlook structural drivers such as labor-market demand, family networks, and regional crises. It argues for a more comprehensive approach that links migration governance with development cooperation, labor regulation, and human-rights protections. The conclusion suggests that well-designed policy can channel migration into safer, more predictable pathways, but only if it is evidence-based, regionally coordinated, and attentive to the voices of migrants themselves.

Key words: migration policy, Chile, governance, regularization, human rights

EXPLORING THE RESURGENCE OF FOLK ART IN KAZAKHSTAN'S MODERN CULTURE

Assoc. Prof. Dr. Alina Beketova

Faculty of Fine Arts, Kazakh National Academy of Arts, Kazakhstan

ABSTRACT

This paper investigates the contemporary resurgence of folk art in Kazakhstan and its role in constructing modern cultural identity. Drawing on fieldwork in urban and rural regions, the study analyzes how traditional practices such as embroidery, felt-making, woodcarving and ornamental painting are being revived and recontextualized in galleries, design studios and tourist markets. Interviews with artists, craftswomen and cultural policymakers reveal that younger generations increasingly perceive folk motifs not as relics of the past, but as flexible visual resources for fashion, graphic design and interior decoration. The research shows how state-sponsored heritage programs, museum exhibitions and educational initiatives promote national symbols, yet sometimes risk standardizing or commercializing diverse local traditions. At the same time, independent artists appropriate and remix folk patterns with contemporary themes, addressing issues such as urbanization, ecological change and gender roles. By comparing institutional narratives with grassroots creativity, the paper demonstrates that the resurgence of folk art is driven by both top-down nation-building and bottom-up experimentation. The article concludes that folk art in Kazakhstan functions as a dynamic interface between memory and modernity, offering a means to negotiate globalization while affirming regional distinctiveness. It calls for policies that support living traditions and recognize the creative autonomy of practitioners rather than treating them merely as heritage demonstrators.

Key words: Kazakhstan, folk art, cultural identity, heritage revival, contemporary design

CULTURAL IDENTITY AND VISUAL ARTS IN KAVKAZ REGION

Dr. Timur Kuanyshebek

Department of Cultural Studies, Ilia State University, Georgia

Assis. Prof. Dr. Zhanara Ismailova

Faculty of Visual Arts, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia

ABSTRACT

This paper explores how contemporary visual arts across the wider Caucasus region (Kavkaz) express and negotiate cultural identities shaped by overlapping histories, religions and geopolitical tensions. Focusing on artists from Georgia, Armenia and Azerbaijan, the study analyzes painting, installation, video art and community-based projects that address themes of border, memory, displacement and coexistence. Using exhibition reviews, artist interviews and close reading of selected works, the research identifies recurring strategies such as the reappropriation of folk symbols, the layering of archival photographs with personal narratives and the use of fragmented cartographies to question fixed national boundaries. The paper argues that, rather than offering straightforward nationalist imagery, many artists foreground ambiguity and hybridity, reflecting the region's multiethnic and multi-confessional reality. Visual practices become spaces where Soviet legacies, new state projects and global cultural flows are critically examined. The study also considers the role of regional biennials and cross-border residencies in fostering dialogue, while acknowledging structural asymmetries and ongoing political conflicts that shape artistic mobility. It concludes that visual arts in the Caucasus function as laboratories for reimagining cultural identity beyond rigid binaries, opening room for shared narratives even amid contested histories.

Key words: Caucasus, cultural identity, contemporary art, memory, borders

THE INFLUENCE OF SPANISH BAROQUE ART ON MODERN PAINTING TECHNIQUES

Prof. Dr. Marta Garcia

Faculty of Fine Arts, Complutense University of Madrid, Spain

Luis Fernandez

Department of Painting, University of Barcelona, Spain

Dr. Javier Ruiz

Faculty of Arts and Humanities, University of Seville, Spain

ABSTRACT

This paper examines how Spanish Baroque art continues to inform modern painting techniques in Spain and beyond. Taking canonical artists such as Velázquez, Zurbarán and Ribera as a starting point, the study identifies key Baroque features—dramatic chiaroscuro, dynamic composition, tactile treatment of surfaces and psychological depth—that have been reinterpreted by twentieth- and twenty-first-century painters. Through comparative visual analysis and archival research, the article traces how modern artists engage with Baroque heritage in diverse ways: some emulate its intense light–shadow contrasts and emphasis on materiality, while others abstract its compositional rhythms or transpose its religious pathos into secular, existential scenes. Interviews with contemporary painters reveal that Baroque techniques are often transmitted through art-school training, museum encounters and digital reproductions, forming an implicit “grammar” of looking and painting. The paper also explores how Spanish Baroque aesthetics intersect with modern movements such as Expressionism and Neo-Figuration, yielding hybrids that speak to current concerns about embodiment, vulnerability and spectacle. Ultimately, the study argues that the influence of Spanish Baroque art persists not as static citation but as a set of methodological tools—ways of orchestrating light, gesture and space—that continue to enrich modern pictorial practice.

Key words: Spanish Baroque, modern painting, chiaroscuro, artistic influence, visual heritage

THE ROLE OF PUBLIC ART IN URBAN SPACES IN SPAIN

Dr. Elena Sanchez

Department of Urban Design, Polytechnic University of Valencia, Spain

Assoc. Prof. Dr. Carlos Moreno

Faculty of Architecture, University of Granada, Spain

Ana Lopez

Department of Fine Arts, University of Zaragoza, Spain

Miguel Ramos

School of Visual Arts, University of Málaga, Spain

ABSTRACT

This paper analyzes the role of public art in shaping urban spaces in Spain, focusing on its social, spatial and political dimensions. Drawing on case studies from Madrid, Barcelona and several medium-sized cities, the research considers murals, sculptures, interactive installations and temporary interventions commissioned by municipalities or initiated by grassroots collectives. Using site observations, policy analysis and interviews with artists, planners and local residents, the study evaluates how public art contributes to place-making, fosters civic dialogue and sometimes generates controversy. The findings suggest that well-integrated artworks can enhance legibility and identity of neighborhoods, commemorate contested histories and provide platforms for marginalized voices. However, the paper also highlights tensions between top-down beautification projects that prioritize tourism branding and bottom-up initiatives that articulate social critique. Issues of maintenance, vandalism and gentrification complicate easy narratives about public art as an unqualified public good. The article concludes that the democratic potential of public art in Spanish cities depends on inclusive planning processes, long-term community engagement and critical reflection on whose stories are being visualized in shared spaces.

Key words: public art, urban space, Spain, place-making, civic engagement

ARTISTIC EXPRESSIONS IN DUBAI: A FUSION OF TRADITION AND MODERNITY

Dr. Fatima Al Mansoori

College of Arts and Creative Enterprises, Zayed University, United Arab Emirates

Assis. Prof. Dr. Saeed Al Falasi

College of Architecture, Art and Design, American University in Dubai, United Arab Emirates

ABSTRACT

This paper investigates contemporary artistic expressions in Dubai as a dynamic fusion of tradition and modernity. Drawing on gallery exhibitions, art-fair programming and community initiatives, the study examines how artists negotiate local heritage—Islamic geometry, calligraphy, pearl-diving histories and desert landscapes—with globalized aesthetics and themes. Through interviews with Emirati and resident artists, curators and cultural policymakers, the research reveals that many practices consciously juxtapose vernacular materials and motifs with digital media, conceptual strategies and large-scale installations. The article highlights how Dubai's rapid urban transformation and its positioning as a global hub shape artistic production, generating both opportunities and anxieties. On the one hand, world-class infrastructure, international collectors and institutional support enable experimentation and transnational collaboration. On the other, market pressures and branding imperatives risk homogenizing artistic voices. The study argues that the most compelling works use hybridity not as a superficial blend, but as a critical lens on questions of belonging, labor, environment and memory in a city built on migration and accelerated development. By mapping these diverse practices, the paper contends that Dubai's art scene offers an important case for understanding how Gulf cities cultivate culturally rooted yet globally conversant visual cultures.

Key words: Dubai art, tradition and modernity, Gulf cities, cultural hybridity, contemporary art

IMPACT OF GLOBALIZATION ON THE ART MARKET IN THE UAE

Prof. Dr. Khalid Bin Rashid

College of Business and Economics, United Arab Emirates University, United Arab Emirates

Sara Al Nahyan

College of Arts and Creative Enterprises, Zayed University, United Arab Emirates

Dr. Maryam Al Mazrouei

College of Business, University of Sharjah, United Arab Emirates

Omar Saeed

School of Business Administration, American University of Sharjah, United Arab Emirates

ABSTRACT

This paper analyzes the impact of globalization on the art market in the United Arab Emirates, with a particular focus on Dubai and Abu Dhabi as emerging regional hubs. Combining market data, gallery and auction records, and interviews with gallerists, artists and collectors, the study traces how international capital, expatriate communities and global branding strategies have transformed local art ecosystems over the past two decades. The research shows that the influx of global galleries, art fairs and museum franchises has expanded opportunities for regional artists while intensifying competition and raising questions about cultural representation. Pricing structures, collecting practices and exhibition formats increasingly mirror global norms, yet remain shaped by specific legal frameworks, patronage traditions and state cultural policies in the UAE. The paper highlights the role of free zones, tax incentives and infrastructure investments in attracting international players, as well as the emergence of new collector bases among regional elites and professionals. At the same time, it points to vulnerabilities, including dependence on volatile luxury markets and under-investment in public collections and critical discourse. The study concludes that globalization has both professionalized and stratified the UAE art market, and argues for strategies that balance international integration with sustainable support for local artists, archives and independent spaces.

Key words: art market, globalization, United Arab Emirates, cultural policy, galleries

THE ROLE OF ART FESTIVALS IN PROMOTING CULTURAL DIALOGUE IN DUBAI

Assoc. Prof. Dr. Latifa Al Khouri

College of Communication and Media Sciences, Zayed University, United Arab Emirates

Dr. Hamid Al Ali

College of Humanities and Social Sciences, United Arab Emirates University, United Arab Emirates

Noura Youssef

College of Arts and Creative Enterprises, Zayed University, United Arab Emirates

Ali Bin Thani

College of Design, American University in Dubai, United Arab Emirates

Dr. Yasmin Ahmed

College of Social Sciences, University of Sharjah, United Arab Emirates

ABSTRACT

This paper explores the role of art festivals in promoting cultural dialogue in Dubai, focusing on large-scale events such as art fairs, biennials and community-oriented festivals. Using participant observation, program analysis and interviews with organizers, artists and audience members, the study evaluates how these events create platforms for encounters among diverse local and international publics. The research finds that festivals facilitate multiple layers of dialogue: curated exhibitions introduce audiences to global artistic practices; educational programs foster discussion around social issues; and informal interactions in public spaces encourage exchanges across linguistic, national and generational lines. However, the paper also notes tensions between inclusive cultural objectives and commercial or branding agendas, particularly when festivals are embedded in luxury retail and real-estate developments. Access barriers related to language, ticket prices or geographic location can limit participation by certain communities. The article argues that the dialogical potential of art festivals depends on curatorial choices, outreach strategies and long-term partnerships with schools, universities and civil-society organizations. It concludes that, when grounded in local contexts and open to critical debate, Dubai's art festivals can function as important arenas for negotiating identity, diversity and global belonging in a rapidly transforming city.

Key words: art festivals, cultural dialogue, Dubai, audience engagement, cultural policy